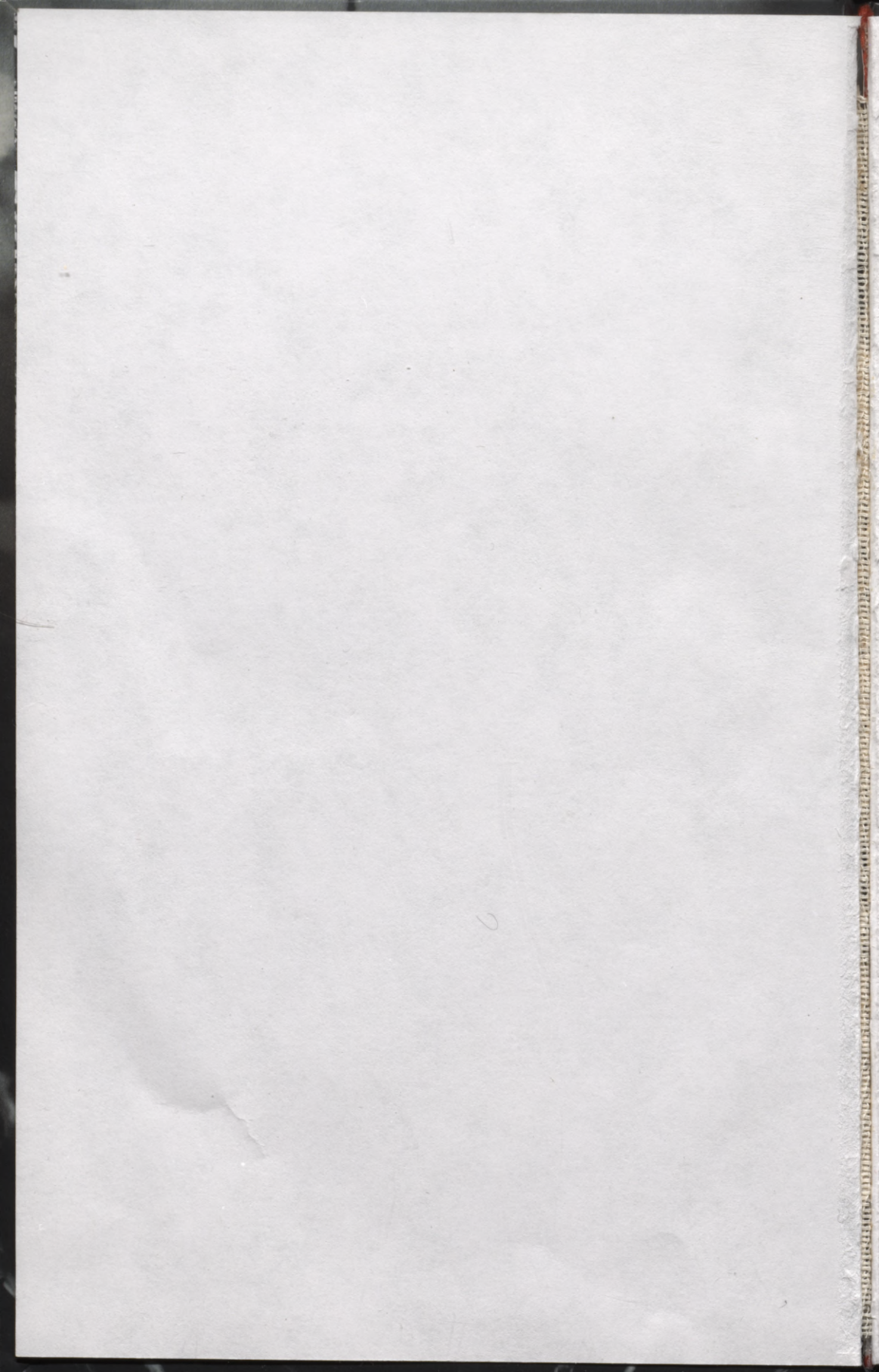

A black and white photograph of a military tank in a field of tall grass, with the title 'LATVIJAS TAUTAS FRONTE' overlaid in large, bold letters. The tank is positioned in the center, and the grass is in the foreground, creating a sense of depth. The sky is visible in the background, with some clouds. The overall tone is somber and historical.

**LATVIJAS
TAUTAS
FRONTE**

LATVIJAS TAUTAS FRONTE

1988 - 1991

Vēsture, darbi un
Latvijas Tautas frontes darbības rezultāti

1991. gada 1. izdevums
1991. gada 1. izdevums

Lee

NATIONAL STUDENT RELIANCE FRONT

98-5
L 98

L
3

LATVIJAS INTELIGENCES APVIENĪBA

LATVIJAS TAUTAS FRONTE

1988 - 1991

Veltījums Trešajai Atmodai un
Latvijas Tautas frontes dibināšanas desmitgadei

APGĀDS JĀNA SĒTA
RĪGA 1998

FOTO GUNĀRS JANAIŅIS

Ēvalds Valters
Latvijas Tautas
frontes
dibināšanas
kongresā

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

98-22-854
0300033234

ĒVALDS VALTERS

FRAGMENTS NO UZRUNAS LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANAS KONGRESĀ

Mana mīļā, drosmīgā arāju tauta! Drosmīgā, sīkstā, izturīgā - ja tu tāda nebūtu, tad nekad daina nevēstītu mums tādus vārdus: «Man pieder tēvu zeme ar visām atmatām, man pašam kungam būt, man pašam arājam.» (Aplausi.) Kaut šie vārdi būtu dziļi sirdī ierakstīti arī mūsu Tautas fronte! Pagāja gadu simti, un šos pašus drosmīgos vārdus atkārtoja izcils mūsu tautas dzejnieks - «mēs gribam būt kungi mūsu dzimtajā zemē, mēs gribam te paši sev likumus lemt. Šī zeme ir mūsu, šīs pilsētas mūsu, mēs negribam lūgt to, kas mūsu, bet ņemt». (Aplausi.) Un lai arī šie vārdi būtu dziļi sirdī ierakstīti mūsu Tautas fronte! Un visai tautai.

Mums visiem ir zināma lūgšana - vēlējums: Palīdzī, Dievs... Lai šis vēlējums skanētu no mūsu sirdīm arī Tautas frontes radītājiem un vadītājiem. Palīdzī, Dievs! Palīdzī, Dievs, izvest mūsu tautu brīvībā. Valsts patstāvībā. Un gaišā dienas gaismā. To vēlēsim no visas sirds mūsu tautai, kas ir atmodusies un kuras priekšgalā ir stājusies Tautas fronte. Paldies. (Aplausi.)

UDK 947.43.087.31

La 811

Redakcijas kolēģija:

Sarmīte Ēlerte

Jānis Freimanis

Dainis Īvāns

Romualds Ražuks

Jānis Škapars

Sastādītājs:

Jānis Škapars

Grāmatas veidotāji pateicas par sadarbību un finansiālu atbalstu:

SIA «Apgāds Jāņa sēta»

A/s «Diena»

A/s Unibanka

A/s «Latvijas Finieris»

Originālu skanēšana veikta «Diena Repro» poligrāfijas studijā

ISBN 9984-07-125-1

© Latvijas Intelīgences apvienība, 1998

© I. Bērente-Strenga, L. Kuplā,

mākslinieciskais noformējums, 1998

© SIA «Apgāds Jāņa sēta», 1998

IEVADA VIETĀ

Grāmatas veidotāji šo rakstu krājumu veltī latviešu tautai. Arī cittautiešiem, kuri Latviju uzskata par savu dzimteni. Visiem, visiem, kuri mīt Latvijas sētās, ciemos un pilsētās. Šīm un nākamajām paaudzēm. Grāmatas misija ir atgādināt, atcerēties, neaizmirst.

Katra valsts un tauta var mazāk vai vairāk krasi iecirst savu tēlu pasaulē tikai un vienīgi ar darbiem. Trešā Atmoda un Latvijas Tautas fronte ir vienreizējs un neatkārtojams tautas saprāta, izturības un izlēmības apliecinājums ne vien Latvijas vēsturē, bet arī globāli. Nupat jau sāk atmiņā izplēnēt tolaik tik iedvesmojošā trīsvienība - Latvijas Tautas fronte un tās trīs simboliskie burti - LTF.

Ko nozīmēja Latvijas Tautas fronte grāmatā aprakstītajā laika sprīdī?

Pirmkārt. Vēsturiski vienreizēju spēju apvienoties vienam mērķim - cīņai par brīvību un neatkarību.

Otrkārt. Vēsturiski ārkārtēju un neatkārtojamo spēju piecelties, iztaisnoties un sakļauties aktīvai un mērķtiecīgai rīcībai. Šajos mirkļos latviešu tauta no atsevišķiem apstākļu nomāktiem indivīdiem kļuva par tautu - personību. Jā, tautu - personību, kuras darbībai ar apbrīnu sekoja simti un vēlreiz simti pasaules žurnālistu, foto un telekameru. Un nesa Latviju un latviešu tautas tēlu pasaulē.

Treškārt. LTF kā šīs nepieredzēti plašās un nepieredzēti aktīvās tautas kustības organizatoriskā kopība, kurai tauta ticēja, ar kuru tauta gāja, ap kuru tauta sakļāvās. Tikai un vienīgi ejot kopā ar tautu, Latvijas Tautas fronte spēja ne vien izcīnīt neatkarību, bet arī iedzīt spēcīgu ķīli lielajā Impērijā.

Un vāvuļo tie, kuri apgalvo: Latvijai neatkarība tika uzdāvināta. Nē, neatkarība tika izcīnīta grūtā cīņā. Cīņā, kura prasīja lielus upurus. Cīņā, kur aklais varbūt nesaredzēs asinis, kurlais nesadzirdēs vaimanas. Taču tā bija cīņa. Nevardarbīga, spīva ticība uz vienu mērķi - Latvijas neatkarību. Lūk, tā arī paņēma lielu daļu tiklab no šīs cīņas līdzdalībnieku, kā visas tautas mūža. Gan netiešā, gan vistiešākā nozīmē var teikt: nosirmoja ne vien Atmodas vadītāji, LTF līderi. Nosirmoja tauta.

Tagad, kad no LTF dibināšanas ir pagājuši desmit gadi, Trešā Atmoda un Tautas fronte tiek apvītas ar leģendām un versijām. Vieni apstrīd LTF vēsturisko vietu vai tiecas to iekonturēt vēsturiskajā kontekstā kā vienu no... Citi dara iespējamo un neiespējamo, lai to noklusētu. Vēl citi pasludina sevi par Tautas frontes mantiniekiem. Gluži kā Jeņinskajās baļķu vešanas talkās, arī tagad vairojas «īsteno» tautfrontiešu un janvāra barikāžu «varoņu» pulki.

Jau toreiz, pirms 10 gadiem, bet tagad ar īpašu sirdību viens otrs pārmet Latvijas Tautas fronteī un tās vadībai mērenību, piesardzību, pat bailību. Citi apgalvo, ka tā ir «čekas» un «cekas» iecerēta un vadīta kustība. Grāmatas veidotāji deva iespēju autoriem pietiekami izvērsti atspoguļot gan centriskus, nacionāli radikālus uzskatus, gan - LTF pretinieku viedokļus par tā laika procesiem.

Tagad, pēc desmit gadiem, viens otrs dižojas ar nacionālradiķālismu, tādējādi manifestējot savu patriotismu un īsteno tautiskumu. Drosme un

radikālisms toreiz un drosmē un radikālisms tagad - tās ir tikai šķietami līdzīgas vērtības. Turklāt demonstrēt radikālismu toreiz varēja atsevišķi indivīdi vai nelielas grupiņas, bet ekstrēmu uzskatu izvirdumiem nereti bija provokatīvs raksturs. Piebilda, ka arī toreiz Tautas frontes paspārnē ar papīra un tribīnes radikālismu un vīrišķību varēja dižoties bez jūtama riska.

Tanī laikā un vēl joprojām debatē par Pilsoņu komitejām un Pilsoņu kongresu. Šis apceres autoram ir dalīta attieksme gan pret Pilsoņu kustību, gan radikālajiem grupējumiem kopumā. Radikālie grupējumi uzmundrināja un radikalizēja LTF. Tanī ziņā es tos vērtēju kā neatkarības kustības nepieciešamu sastāvdaļu. Pilsoņu kustībā es redzēju rezervi cīņā par Latvijas neatkarību. Taču ar to brīdi, kad LTF uzvarēja Augstākās Padomes vēlēšanās, pieņēma 4. maija Deklarāciju, bet Pilsoņu kongress pasludināja sevi par alternatīvu vai pat augstāku varu, tas sāka apdraudēt Latvijas drošību. Īpaši tas bija jūtams vairākās Latvijai galēji kritiskās situācijās (janvāra barikādes). Taču šī parādība ir īpašas izpētes un diskusiju vērtā, un grāmata sniedz vienīgi ieskatu par dažiem šo pretrunu mezgļojumiem.

Grāmatas veidotāji nepretendē uz tanī atspoguļoto notikumu zinātnisku analīzi. Vairākos gadījumos skatījums uz norisēm ir subjektīvs, citās publikācijās vienu notikumu dažādi autori redz un vērtē atšķirīgi. Jāņem vērā arī darba intensitāte un saspringtie tempi, lai panāktu grāmatas izdošanu līdz Latvijas Tautas frontes 10. gadadienas konferencei.

Grāmatas veidotāji pateicas lielajam autoru pulkam, tautfrontiešiem, «Apgādam Jāņa sēta» un «Diena Repro» kolektīviem, visiem, ar kuru aktīvu līdzdalību šis izdevums tika sagatavots un iespiests. Mēs atvainojamies lasītājam par nepilnībām LTF atspoguļojumā, kā arī par iespējamajām kļūdām. Laika sprīdis šī izdevuma sagatavošanai bija neparasti īss. Turklāt dokumentus, izrakstus no protokoliem un runas mēs rediģējām minimāli, tiecoties pēc iespējas dokumentēt doto laikmetu. Arī daļa no daudzajiem autoriem un Atmodas aktīviem dalībniekiem nav profesionāli literāti un žurnālisti. Taču viņu klātbūtne grāmatā bija neaizstājama kā aculiecinieka vai tā tālaika notikumu līdzdalībnieka skatījums.

Mēs ceram, ka publicētie raksti, diskusijas, intervijas, tā laika dokumenti un fotogrāfijas atgādinās Trešās Atmodas notikumus un katrs interesents atradis tur arī sevi un sev nepieciešamās vērtības.

Sastādītājs

**LATVIJAS TAUTAS FRONTE - NO DIBINĀŠANAS
LĪDZ 4. MAIJA DEKLARĀCIJAI**

1988. GADA SEPTEMBRIS - 1990. GADA MAIJS

1. DAĻA
/

VĒRTS TURPINĀT VILŠANĀS

Varbūt viss notiek tā, kā būtu jānotiek. Varbūt sapņiem, iedomām un cerībām nav īpašas nozīmes? Varbūt vilties ir muļķīgi? Tomēr vārds «vilties» ir tas, kas visbiežāk skan no nesavtīgu Tautas frontes cīnītāju mutēm. Biežāk viņas godīgie, sirdsskaidrie, nesavtīgie. Naivie? Piel(ist)āgoties nespējīgie? Viļas večiņas, kas Atmodai ziedoja no savas trūcības, bet tagad labi ja saņem priekšvēlēšanu uzmanības banānus no Joahima Zīgerista partijas. Viļas zemnieki, kas barikāžu laikā sargāja Atmodu ar dzīvību, bet izcīnītajā brīvvalstī iet bojā kā šķira. Viļas bērni, kas astoņdesmito gadu beigās ar prieku nāca Latvijas saulē, lai pēcatmodas skurbuļa valstībā zaudētu apgaismības mērķi un svētās Tēvzemes pamatu zem kājām. Viļas krievi, kas, būdami kopā ar latviešiem uz janvāra barikādēm, nu dzird no mēsliem izkāpuša verga zaimus un pārvēršas latviskas valsts pretiniekos.

Un tagad tiek oficiāli godināts igauņu brīvības kareivju kautais nodevējs Kaupo. Viņš, raugiet, esot bijis pirmais, viedais līvu diplomāts. Viņš, kas saņēmis nodevēja naudu no Romas pāvesta, kamēr zemgaļi, leiši, kurši un latgaļi vēl sīvi cīnījās par savu zemi. «Gudrais, pragmatiskais» un «naivie»? Pēcatmodas laikā sākusi skanēt slavas dziesma «svētīgajam» bīskapam Meinhardam, kurš aizsāka Baltijas kolonizāciju. Tad aizmirsīs Imantu, kurš lēma tiesu viņa pēcnācējam Bertoldam! Nupat jau kā lāsts debesīs kāpj cildinājumi vienam no asiņainākajiem latvju zemes kolonizatoriem - Albertam. Nodevējs saskaņā ar nodevēju kritērijiem tagad ir drosmīgais Ako, kurš uzdrošinājās sacelties un kura galvu Doma baznīcā bruņinieki pasniedza bīskapam kā saldēdienu. Latviskās vēstures uzveres, priekšstatu pārvērtēšana? Būtībā tas ir ne mazāk kā jaunlatviešu radītā nacionālās ideoloģijas sagraušana. Ja viņi to pagājušajā gadsmītā nebūtu radījuši kā pretmetu internacionālajai (kristietiskajai) kolonizācijai, mūsu valsts un tautas droši vien nemaz nebūtu. Tai trūktu pietiekoši spēcīgas garīgas motivācijas. Pārdot Latviju vai nu Krievijai, vai eiroierēdniecībai esot gudri. Aizstāvēt - naivi. Aizstāvjiem neviens nemaksā. Patriotiem jāpelna pašiem. Ir saputrojušies nodevības un patriotisma kritēriji. Čekas piecītis neesot sadarbojies ar čeku, jo ziņojis slepeni. Čekas štata darbinieks, kurš sen un atklāti pārgājis Atmodas ierindā, ir sodāms par nacionālo stāju. Atjaunotās Latvijas pirmais ārlietu ministrs apvienojies vienā partijā ar atjaunotās Latvijas pirmo nodevēju. Lai iekļūtu tur, kur ir nauda. Un nauda, šķiet, vairs nav valsts attīstības līdzeklis, bet gan mērķis, kura sagrābšanai visi līdzekļi labi.

TU ESI PESIMISTS!

«Tu esi vaimanātājs un pesimists, ja nepriecājies par mūsu sasniegumiem,» teic tie, kas pie varas. Viņi ir kaut ko ieguvuši uz to rēķina, kas daudz vairāk zaudējuši.

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Dainis Īvāns LTF
dibināšanas
kongresā

Es tādēļ nepriecājos par sasniegumiem, kas ir par maziem salīdzinājumā ar Atmosdas sapņiem. Es zinu, ka pamošanās iesākumā vienmēr ir sapnis. Sapnis palīdz nomodā. Sapnis lido ātrāk par iespējām. Taču sapņus ēd arī Miera un Pieticības Malas gardēži. «Lielā cūka ir kauta, no katras bļodas mums patikami uzsmaida viņas treknā miesa. Uz visām lūpām spīd tauki, uz visiem vaigiem pilnīgs prieks un laimība.»

Es kļūstu pesimists, ja redzu šo mērķi izbīdāmieš kā pirmo un galveno Latvijas valsts nākamībai.

Es kļūstu pesimists, ja redzu ušņu pūkas lidināmieš pāri arvien grūstošām lauku mājām, spēji aprautās cerībās iestigušām zemnieku saimniecībām. Es kļūstu pesimists, ja mana valsts mani soda ar nodokļiem, ko es nespēju pacelt, turklāt šo nodokļu izlietošanas mērķis ir man nenoskāršams. Es kļūstu cinisks, ja redzu, kā plāna saujiņa darboņu sadala gandrīz visu, ko rada šī zeme, ūdeņi, ostas un meži, mazinādami uzplaukuma cerību maniem bērniem. Es kļūstu drūms, ja redzu, kā atkal sarūk vēl nesen pamodusies un spirtgā tauta, kurai varas un naudas dalītāji sola glābiņu ar likumiem, parakstiem un balsošanu par viņiem. Ko gan citu? Ko nu mēs? Izmiršana ar citu labvēlību - mūsu liktenis?

Tā ir morāle, kas mani dzina izmisumā bērībā un raisīja spītību. Ja esmu pesimists, tad tikai tās dēļ. Man svarīgāks šķiet nevis tas, ko mēs varam ar Eiropas Savienības, Krievijas, ASV vai Apvienoto Nāciju Organizācijas palīdzību, bet gan tas, ko mēs varam paši. Neviens cits mūsu vietā nedzemdēs bērnus, neapvienos tautu, nesaglabās tipisko vidi, neaizstāvēs zemniecību kā radošas eksistences formu, necels skolas un neveiks nacionālas apgaismības darbus.

Neviens cits kā vien paši neaizstāvēsim tautas tiesības uz šo zemi. Vai nav simboliski, ka vārdos nacionālākie politiskie grupējumi pēdējā laikā visaktīvāk uzstājas par latviešu Strēlnieku pieminekļa un Okupācijas muzeja novākšanu no Rātslaukuma smukuma, gluduma un glumuma vārdā? Kā nekā modē nākusi pielāgošanās lielkrievu šovinistu, visu to, kuri baidījās no latviešu strēlnieku bruņotā spēka un nacionālā gara, apgalvojumiem par postu, ko latvieši nesuši, atbalstīdami boļševiku revolūciju. Tikai - vai tas bija posts no mūsu interešu viedokļa, vai «sarkano strēlnieku bieds» nebija galvenais iegāns mūsu valsts atzīšanai ne tikai Krievijā vien?

Okupācijas muzejs savukārt traucē atjaunot kādreiz vācisku, tagad eiropeiski sterilu tirgošanās vietu. Okupācijas fakts ir pārāk neglīts un neērts atgādinājums vienas mazas, par provinci padarāmas Eiropas valsts galvaspilsētā. Okupācijas muzeja saturs pārāk tieši atgādina lielo «demokrātijas valstu» nerēķināšanos ar vājāko likteņiem, atgādina par cilvēku un nāciju tiesību pārkāpumiem, kas ir uz to sirdsapziņas. Vai Latvija atkal padosies? Vai latvieši noticēs, ka nevis rīcība, bet gan «liekulības partiju» histērisku memorandu parakstīšana un uz papīra rakstīti likumi mūs glābs? Brīvais tirgus pēc Latvijas atbrīvošanās ir atraisījis uzņēmību, bet politika netiklu politiķu pārraudzībā diemžēl vēl nav atraisījusi cilvēkus būt patstāvīgiem un morāli stabiliem. Mēs paši šos politiķus esam izvirzījuši un nespējam viņus piespiest kalpot mūsu interesēm. Kaut ar demonstrācijām,

streikiem, bet vislabāk - ar pēcatmodas laikā zaudēto cilvēcisko solidaritāti. Kas MĒS esam? Prāta un jūtu neskaidriības laikā nav lieki sev uzdot šo jautājumu.

ATMODAS BĒRNI

Lai kāda nebūtu ikdienišķā vilšanās, rūgtums, krasā nevienlīdzība starp grupām, kliķēm, bandām, tautībām, veiksminiekiem, neveiksminiekiem, mēs tomēr esam nesenās Atmodas bērni. Lai kāda nebūtu šīs dienas «lietojamā» morāle, lai cik spridzīga nebūtu «padomiskās domāšanas» bumba sabiedrības zemapziņā, mēs tomēr esam Atmodas spirtuma radīti. Atmoda kā mērķis tādēļ ir atminama, uzturama, daudzināma. Atmoda ir nākotne, kas uz mirkli it kā pavērās tai laikā - gandrīz vai kā atgādinājums, cik vienota, spēcīga, mērķtiecīga spēj būt latviešu nācija izšķirošos vēstures posmos, arī pēc nodevīgi glēvās padošanās 1940. gadā, kad, iespējams, pārāk disciplinētās (padevīgās?) tautas vietā visu izšķīra Vadonis. Starp citu, man šķiet, ka arī Gunta Ulmaņa uzvārda ievēlēšana par Latvijas Valsts prezidentu 5. Saeimā bijis simbolisks pierādījums kārtējās «padošanās» ideoloģijas atdzimšanai. Tam zināms pierādījums arī valsts institūciju līmenī «neievērotā» Tautas frontes desmitgade.

Par Atmodas bērnu spēku, gluži otrādi, atzīstams sapņotājiem piemītošs spēks «nepadoties» arī tad, kad «prātīgais» piedāvā izkārt balto karogu, turklāt gluži vienalga kādas debespuses svešiem spēkiem.

Atmodas bērna ideāls manos priekšstatos joprojām ir zaļojoša un dzīva, saudzēta un glāstīta Latvijas zeme - vide, kurā iespējamā līdzsvarā sadzīvo visa mežu, pļavu, ezeru, jūras un cilvēku pasaules dzīvība. Tas ir Kronvaldu Ata «mūžīgs karalauks», kur karš ir nevis uz nāvi, bet gan uz dzīvību un tās attīstību. Es nepiekrītu man personīgi nereti piedēvētajam «varoņdarbam», ka 1986. gadā publikāciju sēriju pret Daugavpils HES celtniecību kopā ar Artūru Snipu es uzsāku, lai cīnītos pret Maskavas industriālo roku, par latviešu tiesībām pašiem teikt savu vārdu dabas resursu izmantošanā. Sak, ja ne es, tad Daugavpils hesiņš tagad darbotos un... ražotu naudiņu saujiņai Latvenergo privatizācijas kārotāju. Gan toreiz, gan tagad es esmu par Latvijas vides kā mūsu domāšanas, veselības un pārticības avota sargāšanu. Zaļojošā zeme, kuru mums daba uzticējusi nosargāt, bijusi un ir visu gaišo Atmodas posmu iegansts.

Vēl Tautas frontes sākumposmā pēc viesošanās Madonā mēs atceļā iebraucām no Gaiziņa netālajās «Baltužēnu» mājās pie Atmodas darbinieka Visvalža Lāča. Viņš no galvas skaitīja man, padomju skolā gājušam, nezināmo aizliegtā Virzas milas liriku un pēc tās - arī viņa «Tautas uzdevumu», kas aizsākas ar jautājumu: «Kāds būtu uzdevums zem saules mūsu tautai?» Atbilde ir: «Šo zemi latvisko, kas mums par daļu krīt,/ Mums vajag ārisku un skaistu padarīt...»

Es piebildu - arī «piepildīt». Domādami par Latvijas vidi, toreiz domājām par bērniem, kas to apdzīvos. Lai bērni vispār būtu. Ka iespējams viss, to pierādīja faktiski kopš šī gadsmīta trīsdesmitajiem gadiem Latvijā nebijis

dzimstības bums. Drošas (auglīgas) vides (teritorijas) uzturēšanas ideja kā tautas vitalitātes uzturēšanas princips atmodināja Atmodu. Demogrāfiskā atmoda modināja pašapziņu un stabilitātes sajūtu par spīti valsts koloniālajam statusam. Bērnis. Ģimene kā cietoksnis. Ģimeņu leģioni atbrīvotā zemē. Pēc tam, protams, valoda un valodas lietošanas iespējas. Tā bez nācīgas demogrāfiskā līdzsvara un augšupejas ir bezjēdzīga un neiespējama. Neatkarīgi no tā, vai valsts ir neatkarīga vai kolonizēta. Neatkarīgi no tā, vai latviešu valodu apdraud krievu, vācu vai angļu valodas dominējošā lietošana. Vai valodu lietot cittautiešiem un iebraucējiem arī tagadīn iemācīs likums, kas vienmēr ir apejams, jeb tā būs mūsu attieksme un izglītība?

Atmodas ideāls, kā dēļ Dziesmotā revolūcija notika un uzvarēja, tāpat bija kultūras un izglītības attīstības veicināšanas apziņa, apgaismes kustība kā tālajos jaunlatviešu laikos, varbūt ne tik izteikti, bet tomēr.

Neatkarīga valsts tikai pēc tam - kā līdzeklis iepriekšējo sasniegšanai. Tādēļ nemaz nav jābrīnās, ka zemapziņā it kā vienmēr paturētais Latvijas valstiskās neatkarības princips LTF programmatiskajos dokumentos, valdes un domes lēmumos atklāti parādījās tikai pēc 1989. gada 31. maija. Iespējams, tā nozīmi mēs krietni vien pārspilējam. Kā pierāda dažādu laiku un dažādu valstu pieredze, ar to ir daudz par maz, lai tauta dzīvotu, augtu un būtu spējīga pildīt jau Dabas mātes doto pamatinstinktu - nosargāt savas populācijas teritoriju. Toties domāju, ka, šaubīdamies par tautas spēju stāvēt par sevi, attīstīdami teorijas par «uzdāvināto brīvību», daudzi un dažādi komentētāji ignorē tieši šo dabisko nācīgas dziņu «sargāt tēvzemi», kas daudzkārt spēcīgāka par visām «melno spēku» un lielveļu sazvērēstībām, par indivīda bailēm un aprēķinu. Valsts ir tikai tās čaula un forma. Valsts - arīdzan līdzeklis personības brīvības un patstāvības nosargāšanai. Lai arī tagad iznācis nedaudz greizi, valsti gribējās veltīt cilvēkam, ne otrādi. Turklāt gribējās to veltīt saprātīgam cilvēkam. Neizdevās, piedodiet. Pirmkārt, mēs objektīvi nevarējām daudz vairāk kā pārējās bijušā komunisma bloka valstīs. Otrkārt, mēs bijām tik naivi, ka, cīnīdamies par varu, cīņas beigu posmā paši no tās atteicāmies. Mēs tās nealkām, kas laikam ir bieža un tipiska revolucionāro kustību izvirzīto vadītāju nelaime. Treškārt, Atmodu iesākdami ar manifestāciju par tiesisku valsti, mēs nenodrošinājām patiesa tiesiskuma turpināšanos pēc atmodas, lai arī tiesiskuma ideja, tiesu varas pārņemšana un uzraudzība līdz pat Latvijas starptautiskās atzīšanas brīdim bija viens no mūsu spēka principiem. Bez tiem gan subjektīvais nespēks. Es, būdams LTF priekšsēdētājs, noguru, nemitīgi atrazdamies it kā spilēs starp atklātiem mūsu nacionālo, demokrātisko centienu ienaidniekiem, komunistiem - no vienas - un nacionālradikālajiem - no otras puses. Biežāk gan man šķita, ka otrie ne tik daudz ir «ticīgāki par pāvestu», cik pilda dažus PSRS Valsts drošības komitejas provokāciju speciālistu iepļānotus uzdevumus, kuros man reiz atklāti, asarām acīs atzinās viens no LTF radikālā spārna līderiem. Netiešs apstiprinājums tam bija Pilsoņu komiteju vadības destruktīvā rosība pašos kritiskākajos Atmodas mirkļos, īpašā aktivitāte tieši pirms komunistu un militāristu, pirms Kremļa aktivitātēm. Acīmredzot tur bija cilvēki, kas apzināti

FOTO GUNĀRS JANAITIS

**Juris Vidiņš un
Dainis Īvāns –
divi skatījumi uz
Latvijas
neatkarību**

muļķoja pārējos, un bija cilvēki, kas tika (atvien vēl ir) apmuļķoti. Kopumā gan LTF «augošo prasību» politika, manevrējot un radot situācijas, kad oficiālā vara nemitīgi spiesta reaģēt uz prasībām, manuprāt, bija vienīgā iespējamā. Būtu nu mēs visu darījuši, raudzīdamies tikai no sasniedzamās neatkarīgas valsts mērķa skatu platformas, droši vien vēl tagad dzīvotu vai nu agonējošā diktatūras režīmā, kas asiņaini bradātu pa tautu, vai arī citā vārdā nosauktā padomju republiku savienībā.

Nu ir tā, kā ir. Notiek tas, kam jānotiek. Atmosfēra un LTF cilvēciskās solidaritātes laiks ir svētumi, kas noglabāti nākotnē, uz kuru jātiecas. Mierīgi. Jo gaismas stara ceļš caur tumšo Visumu ir nenovēršams. Var vilties šodienā, bet ne Atmodā.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANAS KONGRESA ORGANIZĀCIJAS KOMITEJAS SĒDES

PROTOKOLS NR. 1

1988. gada 1. septembris

Piedalās:

E.Meļķis, I.Bišers, V.Šteins, J.Škapars, J.Peters, J.Rubenis, A.Klotiņš, H.Dubins, A.Cīrulis, V.Stešenko, V.Bogdanovs, S.Kalniete, D.Sniedze, J.Gulbis, B.Briedis, J.Rukšāns, J.Ziemelis, J.Vidiņš, J.Dripe - organizācijas komiteja;

žurnālisti: V.Šķēle, E.Inkens;

no Augstākās Padomes: I.Višņevska;

LKP CK pārstāvis, kas uzvārdu nenosauca;

LTF programmas redakcijas komisijas loceklis J.Freimanis.

Sēdi vada: J.Peters.

Sēdi protokolē: S.Kalniete.

J.Peters: Kad varētu notikt dibināšanas kongress? Es iesaku vēl pirms 1. oktobra, jo tad Rīgā būs liels viesu pieplūdums sakarā ar kultūras notikumiem.

A.Cīrulis: Nevajadzētu steigties, jo cilvēkiem jādod laiks pēc programmas un statūtu publicēšanas tos apspriest. Mēs varam publicēt ap 8. vai 9. septembri.

S.Kalniete: Steigties nevajadzētu, bet ievilkst organizēšanu nedrīkst, jo cilvēki jau tagad vaicā, kāpēc tik vēlu.

Organizācijas komiteja vienbalsīgi nolēm j sarīkot Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresu 8. un 9. oktobrī Rīgā.

E.Meļķis: Mums jānoskaidro pārstāvniecības princips.

I.Bišers: Pašreiz tie vēl nav noskaidrojami, jo īstā grupu pieteikšanās aktivitāte sāksies pēc programmas un statūtu publicēšanas.

Organizācijas komiteja, ņemot vērā jautājuma ārkārtējo komplikētību, piekrit pēdējam priekšlikumam un nolēm j 20. septembri noteikt par pēdējo Latvijas Tautas frontes atbalsta grupu reģistrēšanas dienu. Pēc 20. septembra pieteiktās grupas pārstāvniecību kongresā negūs.

J.Peters: Vai mēs jau nevaram padomāt par dienas kārtību? Ir nepieciešami apsveikuma vārdi. Tos varētu teikt patriarhs Ē.Valters. Tad galvenais ziņojums un vairāki koreferāti, mandātu komisijas ziņojums, debates, programmas un statūtu projektu apspriešana un pieņemšana.

Priekšlikumus koreferātu tēmām jāiesniedz J.Škaparam nākamajā sēdē. Varētu būt tēmas: LTF un neformālās apvienības, LTF un partija, LTF un starptautiskie sakari.

A.Klotiņš: Visos koreferātos par programmas atsevišķām daļām jāuzsver doma - ko un kā darīt, lai programma darbotos dzīvē.

J.Peters: Vai tēzes apspriedīsim?

J.Škapars: Jā, tēzes būtu jāapspriež konceptuāli, lai mēs izietu ar vienotu platformu.

V.Bogdanovs: Otrajam referātam jābūt krievu valodā, lai netiktu pieļauta tā kļūda, kas Rakstnieku savienības plēnumā.

E.Meļķis: Jā, tā ir jādara, dodot abiem līdzvērtīgu laiku.

Organizācijas komiteja uztic Baltiešu - slāvu biedrībai izvēlēties referātu.

J.Peters: Vai noslēgumā nevajadzētu koncertu? Ne delegātiem, bet visai tautai. Operā vai Doma koncertzālē ar translāciju laukumā. Komponistu savienībai tas jānoskaidro.

A.Klotiņš: Nākošajā sēdē mēs dosim atbildi.

J.Škapars: Ziņojums būs jālasa J.Peteram. To tauta gaida.

J.Peters: Viens neapņemos sagatavot. Lūdzu nākošajā sēdē izklāstīt savus ierosinājumus par ziņojuma saturu. Cik ilgam tam jābūt?

E.Meļķis: Trīsdesmit minūtes ilgam.

Visi piekritt, papildus nosakot koreferātu ilgumu 15 minūtes.

E.Meļķis: Kādus viesus ielūgsim?

J.Peters: Viesus būtu jālūdz gan no ārzemēm, gan no citām mūsu valsts vietām.

A.Cirulis: Vai organizācijas komitejā nebūtu jāiekļauj Augstākās Padomes Prezidija pārstāvis?

J.Vidiņš: Esmu pret to, jo Augstākās Padomes Prezidijs nesēn pieņēma pretkonstitucionālu likumu par demonstrācijām.

I.Bišers: Šis likums nav pretkonstitucionāls.

J.Škapars: Augstākās Padomes pārstāvis varētu piedalīties organizācijas komitejas sēdēs, bet bez lemlšanas tiesībām.

Latvijas Tautas frontes dibināšanas
kongresa organizācijas komitejas priekšsēdētājs

J.Peters

Protokolēja

S.Kalniete

LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANAS KONGRESA ORGANIZĀCIJAS KOMITEJAS SĒDES

PROTOKOLS NR. 2

1988. gada 6. septembris

Piedalās:

E.Berklavs, I.Bišers, V.Bogdanovs, A.Cīrulis, H.Dubins, J.Gulbis, A.Klotiņš, V.Krūmiņš, A.Ludviks, E.Meļķis, R.Muižniece, J.Peters, J.Rubenis, D.Sniedze, J.Škapars, V.Šteins, D.Titavs, V.Turins, J.Vidiņš, J.Ziemeļis, Rīgas ebreju reliģiskās draudzes rabīns P.Mendels, Latvijas Neatkarības aizstāvju savienības pārstāvis A.Silaroze, O.Skudra (LKP CK), A.Jansons (LRAP Kultūras nodaļa), J.Dinēvičs (RPI TF grupa), R.Vitkovskis (Valsts plāns), I.Helmane («Padomju Jaunatne»), V.Šķēle («Dzimtenes Balss»), A.Kaufmanis (Mākslinieku savienība).

Sēdi vada: J.Peters.

Sēdi protokolē: R.Muižniece.

J.Peters: Sarunā ar A.Gorbunovu ir atbalsts dot telpas kongresam vecajā vai jaunajā Politiskās izglītības namā. Pagaidām vēl galīgi nav izlemts.

J.Škapars ziņo par TF programmas un statūtu gatavības pakāpi. Programma - gan krievu, gan latviešu varianti ir nodoti jaunatnes avīzēm, rīt tie būs publicēti. Statūtus vēl pilnveido, būs gatavi publicēšanai apmēram pēc 1 - 2 dienām.

V.Turins grib, lai statūtos paredzētu neformālo veidojumu kā patstāvīgu vienību iekļaušanu TF. Statūti ir nepilnīgi, jo tie neparedz jau gatavu, noformējušos vienību pieņemšanu.

A.Klotiņš: Neformālo organizāciju pārstāvji piedalās automātiski kā konsultanti. Ja viņus ievēl, tad ar balsis tiesībām.

I.Bišers: Kolektīvi biedri mums nebūs, to mēs izlēmām jau pagājušo reizi. Katrs Vides aizsardzības kluba biedrs, ja viņš piekrīt TF programmai un statūtiem, var iestāties TF. Ar diktatoriskām prasībām nevajadzētu uzstāties.

D.Sniedze: Kāpēc šodien V.Turina uzstāšanās tik ļoti atšķiras no iepriekšējās? Mēģinājums torpedēt mūsu darbu. Tas ir klaji agresīvs tonis - kāds tam pamats?

J.Gulbis: Neformālā Tautas frontē jau ir tūkstošiem ar savām atbalsta grupām. Bija jau paredzēts dibināšanas kongress, bet valdība to izjauca. Igaunijā jau šobrīd ir grūtības, iznāk, ka jāsāk dibināt neformālo Tautas fronti. Vai, ņemot vērā viņu pieredzi, neparedzēt jau tagad divvaldību?

J.Škapars: Jautājums par neformālām organizācijām ir ļoti būtisks, to nevar atstāt nerisinātu. Jāatrod variants, lai nebūtu zaudējumu.

A.Silaroze: Jautājums juristiem - cik vajag laika šo izstrādāto projektu apspriešanai?

A.Meļķis: Vadoties no 435 tūkstošiem laikrakstu tirāžas, uz 3 iedzīvotājiem iznāk 1 projekts. Praktiski viena mēneša laikā ir iespējams apspriest.

A.Silaroze: Igaunī atļāva 3 mēnešus iepazīties ar projektiem.

J.Škapars: Igaunī publicēja tikai 26. augustā, tā kā tas nav tiesa.

V.Turins aicina 10. septembrī Mežaparkā uz sapulci.

J.Vidiņš:

1) Lai neformālo vadoni būtu delegāti TF kongresā;

2) Lūgums A.Cirulim - dot iespēju V.Turinam un citu neformālu vadoniem izklāstīt presē, kāpēc viņi gatavi iet TF;

3) Atbalstu individuālo iestāšanos TF;

4) Par nelietderīgu uzskatu Augstākās Padomes Prezidija pārstāvja ievēlēšanu orgkomitejā.

J.Ziemeļis: Neformālu programmas lielā mērā sakrīt ar TF programmu, bet ir arī savi specifiski pasākumi. Varētu iestāties kopumā TF. Svarīga ir delegātu izvirzīšana. Ja Vides aizsardzības klubs ir atbalsta grupa, tad pēc noteiktas pārstāvniecības viņi dos savu delegātu skaitu.

A.Jansons: TF daudzpartiju valstīs ir vienošanās lielu mērķu veikšanai.

J.Peters: Bet es nevaru katru Rakstnieku savienības biedru spiest TF iestāties. TF dibināšana nenozīmē kādas apvienības likvidēšanu. Ne Vides aizsardzības kluba, ne *Helsinki-86*, ne citas.

J.Škapars: Ar neformālu pārstāvjiem izdebatēsim šo jautājumu šodien tepat un atstāsim vēl mēnesi debatēm līdz TF kongresam.

Latvijas Tautas frontes dibināšanas
kongresa organizācijas komitejas priekšsēdētājs

J.Peters

Protokolēja

R.Muižniece

LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANAS KONGRESA ORGANIZĀCIJAS KOMITEJAS SĒDES

PROTOKOLS NR. 3

1988. gada 14. septembris

Piedalās:

orgkomitejas locekļi - E.Berklavs, I.Bišers, V.Bogdanovs, A.Cīrulis, J.Dripe, H.Dubins, J.Gulbis, A.Klotiņš, V.Krūmiņš, I.Ļitvinova, A.Maļcevs, E.Meļkīsis, J.Rubenis, J.Rukšāns, D.Sniedze, V.Stešenko, J.Škapars, V.Šteins, D.Titavs, V.Turins, J.Vidiņš, J.Vītiņš, O.Skudra (LKP CK), Raginskis (Latvijas neatkarības aizstāvju savienība), Lazdāns (Mākslas akadēmija), Ž.Punepa (Latvijas neatkarības aizstāvju savienība), A.Silaroze (Latvijas neatkarības aizstāvju savienība), Davidovs, I.Gailums («Lauku Avīze»), A.Jansons (LRAP Kultūras nodaļa), E.Rutkovskis (LKP CK izdevniecība un tipogrāfija), I.Helmane («Padomju Jaunatne»), V.Šķēle («Dzimtenes Balss»), I.Burāns (Drāmas teātra TF grupa), D.Kuple (Jaunatnes teātra TF grupa).

Sēdi vada: J.Škapars.

Sēdi protokolē: R.Muižniece.

J.Škapars: Ir ideja pirms kongresa 7. oktobrī sarīkot lielu sanākšanu Mežaparka estrādē - līdzīgi kā bija igauņiem. Ar dziesmām, demokrātisku domu apmaiņu plašākā lokā. Sarīkot ir grūti, jo laika ir maz. Galvenais motīvs varētu būt - par tautas valsti, par sociālo taisnīgumu.

V.Turins: Galvenais Igaunijā - par neatkarību. Tādas dziesmas, kā tur dziedāja, mēs neiedrošināsimies.

J.Škapars: Diez vai vajadzētu izvirzīt - par neatkarīgu Latviju. Jautājumu lokam vajadzētu būt plašākam, tā ir Konstitūcijas diena.

V.Ķrūmiņš: Varētu būt - par tautas varu tautai.

A.Silaroze: Igauniem bija ļoti pareiza devīze - par neatkarību.

Vienbalsīgi nolemj: Tautas sapulce Mežaparka estrādē 7. oktobrī plkst. 14.00 - «Par tiesisku valsti Latvijā». Atbildīgais - V.Krūmiņš.

J.Škapars: Kongresam nav jābūt skaidrojošam. Pie patiesības jāiet ar kauju, problemātika jāsāda vēl asāk nekā programmā, citādi TF noslāps jau sākumā.

H.Dubins: Tas ir jādara katram koreferentam savā nozarē.

J.Škapars: Un jāiet vēl tālāk par jau pateikto. Ar perspektīvu. Iesaku koreferātiem:

- 1) par ekonomiku - akad. A.Kalniņš,
- 2) par lauksaimniecības prioritāti - J.Lučāns,

- 3) par kultūru - A.Klotiņš,
- 4) par baznīcu un ētiku - J.Rubenis,
- 5) par valsts tiesību jautājumiem - E.Meļķiis,
- 6) par nacionālo jautājumu - nav priekšlikumu,
- 7) par vēsturi - J.Stradiņš,
- 8) TF, neformālās organizācijas - V.Avotiņš,
- 9) par latviešu un slāvu problēmām - V.Stešenko,
- 10) par ekoloģiju - P.Cimdiņš.

Koreferātus nevajadzētu laist vienā kopā, bet starp debatēm.

D.Sniedze: Neredzu iespēju uzstāties neformāliem. Jāparedz sava vieta, piem., V.Turinam, ja viņš to vēlas. Jānovērtē viņu veiktais darbs. Un te jādod vairāk nekā 15 min.

V.Krūmiņš: Stingri atbalstu šo priekšlikumu.

I.Bišers arī novērtē V.Turinu un Vides aizsardzības klubu. Bet Neformālās frontes programmā ir uzdevums cīnīties pret mūsu, tātad formālo TF. Vai dosim vārdu šķeltniekiem?

V.Turins noliedz, ka būtu izvirzīts tāds uzdevums. Ir par apvienošanu.

D.Sniedze apliecina, ka neformālie ir pieslēgušies TF.

Ar to ir beigusies sapulce Mežaparkā 10. septembrī.

V.Turins: Ir nodibināta Neformālā TF nodaļa ar 200 grupām. A.Ulme ir cita patstāvīga vienība.

E.Berklavs: V.Turinam būtu jārunā par šiem neformāliem.

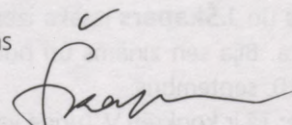
H.Dubins: Par vienu jautājumu var runāt divi.

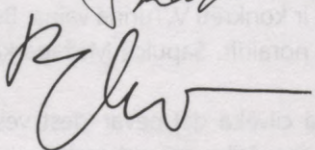
Nobalso - vienprātīgi par 2 runātājiem neformāļu jautājumā.

J.Vidiņš: Pie kongresa kandidātu apspriešanas vajag piedalīties arī neformāliem - V.Turinam, D.Titavam, E.Berklavam.

LTF dibināšanas kongresa organizācijas
komitejas priekšsēdētāja vietā

Protokolēja

 J.Škapars

 R.Muižniece

LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANAS KONGRESA ORGANIZĀCIJAS KOMITEJAS SĒDES

PROTOKOLS NR. 4

1988. gada 21. septembris

Piedalās:

orgkomitejas locekļi - E.Berklavs, I.Bišers, A.Cīrulis, J.Dripe, H.Dubins, I.Geidāns, J.Gulbis, S.Kalniete, A.Klotiņš, A.Ludviks, A.Maļcevs, E.Meļķisis, J.Rubenis, D.Sniedze, J.Škapars, V.Šteins, D.Titavs, V.Turins, J.Vidiņš, J.Vītiņš, O.Skudra (LKP CK), F.Ikaunieks (LTF skaitļošanas centra vadītājs).

Sēdi vada: J.Peters.

Sēdi protokolē: R.Muižniece.

J.Peters: Pirmais un svarīgākais jautājums - noteikt pārstāvniecību TF kongresā. Ir priekšlikums - visu orgkomiteju iekļaut delegātos, bet to mēs atklāti paziņojam presei tad pat, kad informāciju par noteikto pārstāvniecību.

J.Škapars: Ir 2030 atbalsta grupu, tajās 77 tūkstoši biedru. Vēl nav galīgo datu par individuālajiem un sīkajām grupām, kuras arī būtu paturamas prātā, sevišķi lauku rajonos, citādi nebūs pārstāvēti veseli reģioni.

J.Peters: Politizglītības namā ir 1180 vietas. Ir priekšlikums 180 vietas atstāt viesiem un presei, delegātiem paliek 1000 vietas. 100 vietas jārezervē orgkomitejai un redakcijas komisijai.

V.Turins paziņo, ka Neformālā tautas fronte arī piesakās - 2000 cilvēku, 200 grupas.

S.Kalniete un **J.Škapars** izsaka izbrīnu par to, ka šī nodaļa praktiski nav pierēģistrēta. Bija sen zināms un publicēts presē, ka pēdējais reģistrācijas datums ir 20. septembris.

D.Sniedze: Tā ir konkrēti V.Turina vaina. Bet NTF ir aktīva sabiedrības daļa, to nevajadzētu noraidīt. Sapulcē Mežaparkā vienotība ar TF tika apliecināta.

J.Peters: Viena cilvēka dēļ nevar ciest vesela kustība. Vajadzētu nosodīt V.Turinu, atzīt viņa rīcību par nekorektu.

I.Bišers tomēr grib dzirdēt NTF programmu, statūtus, struktūru.

J.Škapars: Neformālās grupas Tautas frontē iekļaujas ar nodaļas tiesībām. Pagaidām. Varbūt pēc kongresa būs izmaiņas.

A.Cīrulis: Tomēr nevienam nevajadzētu nekādas privilēģijas, un tai pašā laikā citiem diskriminējošus noteikumus. Citādi TF turpmāk nodarbosies tikai ar šādu jautājumu izšķiršanu.

Balso vienprātīgi par to, ka NTF tiek uzņemta kā nodaļa, bet V.Turina rīcība novērtēta kā nekorekta.

J.Škapars: Tātad kopā 2230 grupas ar 79 tūkstošiem TF biedru.

J.Rubenis: Tautas frontes kongresa koncerts notiks svētdien. Būtu loģiski, ja šai rītā - 9. oktobrī plkst. 7.30 - notiktu dievkalpojums: aizlūgums par TF. Tas būtu ļoti nozīmīgs solis tautas vienošanā. Reliģijas lietu padome ļoti pretojas tam, ka baznīca iesaistītos TF. Visu konfesiju vadības tādēļ pašlaik distancējas no TF. Līdz ar to darbojošā baznīcā šāds aizlūgums nav iespējams. Bet to varētu Domā no plkst. 7.30 līdz 9.00. No turienes tūlī varētu doties uz kongresa sēdi.

LTF dibināšanas kongresa organizācijas
komitejas priekšsēdētājs

J.Peters

Protokolēja

R.Muižniece

LATVIJA, CIK SKAISTS IR TAVS VĀRDS!

Mežaparka mītiņa dziesmas un runas nav atdalāmas no Tautas frontes dibināšanas kongresa runām un dziesmām, tāpēc loģiski ir abus aplūkot vienkopus, nenošķirot simttūkstošu vai divsimttūkstošu aplausus vienuviet no spriestā un lemtā otruviet. Mēs visi bijām kopā tur, un mēs bijām kopā šeit.

Pilnīga atklātība «no apakšas», citreiz apdomīgi un izsvērti, citreiz sakāpināti un kategoriski, un pilnīgs atklātums «no augšas», pārraidot visas norises bez kādas cenzūras un tendenciozitātes. Nudien ir tā, ka pārveides viesulis ir ielauzies mūsu telpā, un tas nekas, ka mūsu elpa bieži ir satraukta un saraustīta; galvenais - mēs esam dzīvi, un mēs esam gatavi sacīt savu JĀ savai nākotnei un savai šodienai.

Par ko tika runāts šais trijās dienās?

Par latviešu nācijas stāvokli. Staļina forsētā «vienotas tautas» izveide (J.Lučāns), Lisenko cienīgs zooloģisks eksperiments radīt t.s. padomju tautu (J.Peters), Staļina, Molotova, Višinska iedibinātā neuzticēšanās Baltijas tautām, kas, tik spilgti izpaudusies 1937. gadā, ar Pelšes un Vosa starpniecību realizējās Latvijā kā apzināta koloniālpolitika, tiecoties pēc iedzīvotāju nomaiņas (Dž.Skulme). Tā rezultātā kļūstam vai esam kļuvuši par minoritāti paši savā vēsturiskajā teritorijā. Un te vairs nevar runāt par «starpnacionālajām attiecībām», bet gan par reāliem asimilācijas draudiem (I.Kalniņš). Un mums vairs nav ko zaudēt, izņemot mūsu lopiskos sadzīves apstākļus, neuzticību un beztiesiskumu (D.Īvāns). Mēs esam bāreņu tauta, jo mums nav mūsu Mātes Latvijas, taču tā ir dzīva, tā skatās uz mums ar cerību un ticību, ka esam pieauguši (M.Zālīte). Šī ir mūsu Trešā nacionālā atmoda pēc Ausekļa un pēc Raiņa, un ceturtā mums vairs nebūs (J.Stradiņš).

Situācija pie mums ir daudz dramatiskāka nekā, teiksim, Rietumvācijā, ASV vai Kanādā. Neredzama nāve ik dienas griež nost no mūsu cilvēku un mūsu nācijas mūža pa nedēļai, pa mēnesim, pa gadu desmitam. Pusinteligences aprindās par tādu kā labo toni ir kļuvis sminēt par «zaļo» izdarībām, un tikai acīm redzamiem pārrāvumi «Daugavas frontes līnijā» (D.Īvāns), Olainē un Ventspilī, Baldonē un Taurupē spēj mobilizēt un saliedēt. Taisnība ir A.Ulmem - Latvijas nāve ir arī tava nāve, Latvijas dzīvība ir arī tava dzīvība. Taču tas, ko mēs diendienā elpojam, dzeram un ēdam, vēl arvien vairumu no mums īpaši nesatrauc un īpaši arī neinteresē. Paradokss.

Tēmas un problēmas krita un cēlās. Dažādi viedokļi, dažādas intonācijas skanēja no tribīnes, un kongresa otrās darbadienas vidus nepārprotami iezīmēja krīzes situāciju, reāli kļuva šķelšanās draudi. Gadu desmitiem pievilktās skrūves bija sprāgušas vaļā, cilvēki nespēja savaldīt nedz savas, nedz citu emocijas, kongresa gaita kļuva nevadāma. Prasība saukt pie atbildības vai pat likvidēt Komunistisko partiju, ko izvirzīja «kreisie» un kas vispārējā skurbuma gaisotnē rezonēja ar apziņu par kritisko stāvokli visas Latvijas sociālajā, ekoloģiskajā un ekonomiskajā dzīvē, sadūrās ar skaļi

neformulētu, bet kuluāros virmojošu delegātu komunistu un «labējo» reālpolitiķu pretestību. Kongresā neapšaubāmi dominējošā nacionālā jautājuma krasākās interpretācijas radija nepārprotamu plaisu ne tikai latviešu un krievu delegātu vidū, bet kā baisms bezdibeņa rēgs projicējās uz situāciju visā republikā, un to nojauta daudzi. Ko darīt - zināja tikai retais. Uz prezidiju plūda zīmīšu straume, neviens nespēja tās nedz izlasīt, nedz izsvērt, vadītājs izskatījās apmulsis. Dialogs neveidojās, runātāji ar iepriekš sagatavotām tēzēm tikai kāpināja situācijas dramatismu, biklos mēģinājumus izskaidroties noslāpēja zāles brāzmainā reakcija. Anatoliju Gorbunovu sveica, kājās stāvot, un Juri Vidiņu tāpat. Protams, viņu sāpēs un cerībās ir daudz kopīga, bet priekšstats par līdzekļiem tomēr atšķiras visai krasi. Bet zālē par līdzekļiem domāja maz. Arī mērķa apziņa palaikam atkāpās, grupu intereses šķita apdraudētas vai neņemtas vērā, personiskās politiskās ambīcijas un varas kāre neļāvās pārvarēties. Nudien, mūsu tautas griba vēl tikko sāk atdzimt, mūsu diskusiju kultūra vēl tikai dzimst. Darbojas vecie stereotipi - tas spilgti izpaudās, piemēram, strādniecības (tās ideologu) pretenzijās uz varu. Nezinu, varbūt arī būtu taktiski pareizāk iekļaut Domē vairāk tās pārstāvju, tāpat arī pret Latviju lojāli noskaņotu cittautiešu (paldies Dievam, tas tika izdarīts), tomēr vienu šeit vajadzētu uzsvērt gan - šīs revolūcijas virzošais spēks ir tieši inteliģence - taču šeit varbūt arī slēpjas visreālākie draudi: kritiskais, reflektējošais prāts ieslīgst pašapcerē, formulējumu izstrādāšanā, projektu, koncepciju un lozungu iztirzāšanā.

Mēs bijām nonākuši strupceļā.

Tas bija dramatisks brīdis - kur tu esi, Latvija, izplet pār mums savu sarkanbaltsarkano spārnu, tavi bērni vairs neredz ceļu...

Šodien ir pienācis laiks atskatīties uz notikušo un skaidru prātu iezīmēt konkrēti darāmo. Un mums reālistiski jānovērtē arī stagnātu pretdarbības iespējamība. Un, lūk, vai dažos ekstrēmistiskos starpsaucienos kongresā nav jaušama tāda kā provokācija, kā mēģinājums izjaukt vienotību, izraisīt konfrontāciju gan pašā kongresā, gan daudz, daudz plašākā apmērā? Protams, nav iespējams izsvērt, kur beidzas sakramentālas dusmas un politiska naitāte un sākas savtīgs aprēķins un apzināta nelietība.

Jā, kaislības nudien sita augstu vilni.

Un to nav grūti saprast.

Grūtāk ir apzināt to, kas tomēr jāva mums pārvarēt to un konsolidēties, kas bija tā netveramā substance, kura pārņēma Politiskās izglītības namu un kādas pusstundas laikā pārvērtā mūs par domubiedriem: baltslāviešus un neatkarībniekus, sociālaktivistus un rērihiešus, helsinkiešus un nacionālolimpiešus, videssargus un agrofutūristus, neformāļus un amatvīrus, demokrātus un autoritāristus, radikāļus un samierniekus, simtiem visdažādāko uzskatu, temperamentu un sociālo slāņu pārstāvjus. Mācītājs J.Rubenis, iespējams, to nosauktu par Dievu, filozofs V.Zariņš - par apzinātu nepieciešamību, dzejnieks J.Peters - par dziesmu garu.

Patiesi, notika brīnums. Sava nozīme, protams, bija perfekti izstrādātajai Programmai, sava nozīme - vienreizēji pacilājošai dziedāšanai, sava nozīme - J.Bojāra dzelzainajai vadībai. Varbūt Raiņa brīnišķīgajam portretam. Varbūt

FOTO GUNĀRS JANAITIS

**Latvijas Tautas
frontes
dibināšanas
kongress**

telegrammām ar saucieniem pēc vienotības. Varbūt ziedotajam zeltam. Varbūt veselīgajiem smiekliem, ieraugot tribīnē mazu brežņevēnu - spožu politikās parodijas paraugu. Bet notika vēl kaut kas. Nezinu, vai tas bija sajūtams televizora ekrānā, bet zālē izjūta bija nepārprotama, un to apliecināja arī vairāki citi dalībnieki.

Pēkšņi pamanīju, ka telpa ir mainījusi savu struktūru, - milzīgā, atsvešināti svinīgā halle itin kā pārvērtās nelielā klubā vai teātrī. Nespēju saprast - tā pati sarkanbaltsarkanā drāna, piesprausta virs skatuves ar pieciem sudraba auseklīšiem, karogs skatuves dziļumā un karodziņš uz tribīnes kopā ar drusciņ mazākiem lietuviešu un igauņu karodziņiem, skaistais puķu grozs... bet uz skatuves un zālē esošo cilvēku stāvi saplūda veselumā, telpa saruka, kļuva silta un intīma, griesti pietuvojās, mūs pārņēma divaina noskaņa - svētuma? mīlestības? šķīstīšanās? Tā nebija jūsma vai svinīguma izjūta, viss bija kā parasti, un tomēr nebija tā. Vai mēs piedalījāties Latvijas dibināšanā? Vai kāda kosmiska acs vērsa uz mums savu skatienu? Vai kāda zvaigzne dzima? Mēs vairs nebijām tie, kas pirms stundas vai pirms desmit gadiem. Mēs pazinām gaismu.

Un nu tā ir jāsargā.

Politiskais komentētājs teiktu, ka ar Tautas frontes organizēšanos pārveides procesi Latvijā kļuvuši neatgriezeniski. Tā ir, un tomēr, un tomēr.

Kāpēc līdz ar prieku un lepnumu ir arī tāda kā nomāktība, kā nelaiemes priekšnojauta? It kā liksmotu uz plānas ledus kārtiņas. Vai mūžsenās bailes no «sukām tā kā tā»? Nē. Tas ir kaut kas cits. Ir pamodusies ticība tam, par ko agrāk šķitās labāk i nesapņot, bet tagad ir jāsāk darīt. Un ko tad vispirms? Jā, un krievu biedri, kas gribēja palikt Frontē un arī skaidri dzirdēja, kādi tektoniski procesi noris lielajās rūpnīcās, ostās, varas gaitēnos, bija satraukti. It kā nebūtu īpaša pamata - Statūti, Programma un Rezolūcijas ir izsvērti līdz pēdējam komatam, nekur ne mazākā iemesla uztraukumam vai apvainojumam. Un tomēr. Radio un televīzijas tulkojums bija stipri aptuvens - «latviešu fronti» ieskaitot. Un iedomājieties, par kādu Vissavienības mēroga bestselleru kļuva kāds krieviski iznākošs preses izdevums, ja bez komentāriem ievietotu, teiksim, I.Kalniņa vai J.Vidiņa runas.

Vai iespējama ir alternatīvas frontes veidošanās? Šķiet, ka nē - esam snieguši savus formulējumus pirmie, un šķiet, ka pret tiem nebūtu ko īpaši iebilst nevienam. Ja kāds bija nopietni gribējis apvienot pretspēkus, tad viņš ir nokavējis. Protams, vienotam stagnācijas laika vadītājam tas droši vien nebūtu traucējis izveidot alternatīvo kustību, uzrīdīt to Tautas fronteī un pēc tam pasludināt, ka valdībai jāreķinās ar abām. Vai iespējams prognozēt, kā būs tagad? Īpaši apstākļos, kad republikas vadība jau no pirmajiem soļiem ir izjutusi spēcīgu un sev neierastu tautas spiedienu?

Manuprāt, situācija salīdzinājumā ar pavisam neseno pagātņi ir mainījiesies kardināli.

Pagaidām patiesa Latvijas valsts vēl ir tikai vīzija, tikai liecība tās iespējamībai, un no mums pašiem atkarīgs, vai tā kļūs par īstenību vai arī pārvērtīsies operetiskā karikatūrā ar karogiem ģimenes svētkos, viesībās un tamlīdzīgās saviesīgās reizēs.

«LITERATŪRA UN MĀKSĻA», 1988. GADA 14. OKTOBRIS

SARUNĀ PAR LATVIJAS TAUTAS FRONTES DIBINĀŠANU PIEDALĀS SANDRA KALNIETE,
DŽEMMA SKULME, JURIS RUBENIS, JURIS VIDIŅŠ, DANS TITAVS

DISKUSIJA PAR TAUTAS FRONTES SĀKUMU

Dans Titavs: Kā katrs no jums nonāca līdz domai par Tautas frontes dibināšanas nepieciešamību?

Juris Vidiņš: Man kā Helsinku-86 vadītājam bija regulāri sakari ar Rietumu latviešiem. Tā ideja nāca no Oļģerta Pavlovska. Tajā laikā jau bija radušās daudzas neformālas organizācijas, un viņš piedāvāja veidot «jumta organizāciju». Principā Helsinku grupai nebija intelektuālā potenciāla, tas skaidri un gaiši jāpasaka. Mēs apspriedāmies ar Viktoru Avotiņu, un viņš teica, ka jāpagaida, kad sanāks radošo savienību plēnums, ja tur viss būs kā vajag, tad varbūt nebūs nepieciešams veidot jaunu organizāciju. Ja tur noies kaut kas šķībi, tad par to lietu domāsim. Jūlijā mēs sapulcējāmies pie Viktora Avotiņa dzīvoklī, kādi 13-14 cilvēki, tur mēs parakstījām uzsaukumu par nepieciešamību veidot Tautas fronti. «Padomju Jaunatnes» galvenais redaktors Andrejs Cīrulis atteicās uzsaukumu publicēt, jo tajā bija trīs viņam nepieņemami paraksti - Vidiņš, Žukovskis un vēl viens, kuru tagad neatceros. Mēs nolēmām savus parakstus atsaukt, jo gribējām, lai tā lieta iet uz priekšu. Tomēr pirmo aicinājumu tā arī nenopublicēja.

Juris Rubenis: Tas ir posms, pār kuru diezgan daudz kas atmiņā ir uzklājies virsū, tomēr diezgan epizožu ir palicis atmiņā. Tā viena ir, kad mēs satikāmies Zolitūdē manā dzīvoklī, un tā bija tieši tā reize, kad J.Vidiņš atveda Viktoru Avotiņu. Bija diezgan gara saruna, ka vispār vajadzētu veidot kādu plašāku tautas kustību, bet tā īsti nav zināms, kas to darīs un kā. Pēc tam Viktora dzīvoklī bija vairākas sanāksšanas, un 1988. gada jūnijā mēs parakstījām pirmo aicinājumu. Tika solīts, ka to mēģinās arī nopublicēt, bet kaut kā iesprūda. Tur bija tādas man nesaprotamas peripetijas. Un tā pirmais aicinājums palika it kā karājoties gaisā. Tad kādu mēnesi bija absolūts klusums, likās, ka viss ir apstājies, bet tad Jānis Peters uzstājās «Labvakarā» un uzaicināja kopīgi veidot plašu tautas kustību, viņš pat nosauca dažus uzvārdus, kuri ir parakstījuši iepriekšējo aicinājumu, bet ar atlasīti viņš sauca tos uzvārdus. Tur bija arī mans uzvārds. Viņš aicināja mūs ierasties un sākt kaut ko kopīgi veidot. Faktiski tajā brīdī tas ieguva tādu jaunu kvalitāti, un ar to brīdī tā lieta sakustējās. No šodienas perspektīvas skaidrs ir tas - lai varētu dabūt kaut ko tādu cauri, bija jābūt organizatoriskai struktūrai. Neviena no tām atsevišķajām grupām, kas tolaik jau eksistēja, gan pieredzes trūkuma dēļ, gan arī savas apšaubāmības dēļ nevarēja būt formālā organizētāja. Tā mašīnērija, kas to īstenoja, varēja būt tikai tāda, kurā saplūst kopā divi. No vienas puses - kaut kāda lojalitāte un kontakti, no otras puses - kaut kāda gatava struktūra. Ja nebūtu atrasts, sacīsim tā - tāds nesējlādiņš tai raķetei, tā lieta nebūtu gājusi tālāk. Bija arī diezgan asas diskusijas, jo piedāvāja sadarbību ne jau visiem, kas bija parakstījuši pirmo aicinājumu, bet tikai daži; ko darīt tiem, kuriem piedāvā? Vai viņiem nevajadzētu solidarizēties ar tiem, kurus atstūma, varbūt arī pārējiem,

kuriem piedāvāja darboties Tautas frontes orgkomitejā, vajadzētu pateikt: paldies, mēs tad arī nepiedalāmie! Bet arī Juris Vidiņš teica, ka tomēr labi būtu, ja vismaz kādi no mūsējiem tur būtu iekšā, bet jābūt ļoti uzmanīgiem. Tas uzmanīgums jau bija no paša sākuma, jo daudzi cilvēki, kuri parakstīja aicinājumu, ienāca iekšā vienā svešā pasaulē, svešu uzvārdu, svešu personāliju pasaulē, viņi principā nezināja, kas aiz tā stāv, jā, tie cilvēki visi grib kaut ko taisīt, mainīt, mācīt, bet tu nesaproti, kas aiz tā visa stāv, un tad bija tāds interesants periods. Pirmajās tikšanās reizēs visi tā mazliet rezervēti cits uz citu skatījās. Bija tādas interesantas taustīšanās. Pagrieziena punkts bija pirmā tiešā televīzijas pārraide, kuru vadīja Edvīns Inkens un Ojārs Rubenis. Tas bija laikam jūlija sākumā. Vēl atceros tās sākumu, kad Edvīns teica: «Mēs paturam iespēju pārtraukt šo pārraidi. Ja kaut kur jūs aiziesiet ne tā, kā vajag, tad pārtrauksim. Mēs to izdarīsim.» Ļoti stingra bija tā instruktāža pirms pārraides. Tomēr toreiz daudz kas atklāti tika izrunāts, un tam bija ļoti liela nozīme, ka cilvēki redzēja - par šīm tēmām drīkst runāt.

Džemma Skulme: Mans ceļš uz Tautas fronti bijis citāds. Es nebiju disidente, es neriskēju ar savu dzīvi, darbu, ģimeni. Cauri gadiem mana misija ir bijusi «dabūt cauri» tādas lietas mākslā, kurās agrāk iejaucās cenzūra. Tie bija partijas funkcionāri, tā saucamie kuratori, arī Kultūras ministrija. Tomēr laika ritumā bija panākts visai daudz. Bija tāda inerce, ka Mākslinieku savienības priekšsēdētājs tika vēlēts par PSRS Augstākās Padomes deputātu. Tāda sabiju kopš 1984. gada. Un šo to varēju pabīdīt cauri komisijām. Jau Latvijā cīnījās Marina Kosteņecka, Leopolds Ozoliņš, tāpat Viktors Avotiņš, Dainis Īvāns, Artūrs Snips. Pienāca Radošo savienību plēnums, acu priekšā man stāv Viktors Avotiņš, viens, gandrīz viens..., kad nāca ar ideju par Tautas frontes dibināšanu, un tad mans iekšējais azartisms tam pievienojās, tikai man kā sievietei vārds «fronte» uzreiz nebija pieņemams. Plēnumu vadīja Jānis Peters, un tai brīdī viņš tomēr bija atturīgs. Taču pēc dažiem mēnešiem Tautas fronte nodibinājās. Pirms Tautas frontes dibināšanas bija dažas TV pārraides. Pašā pirmajā es biju pilnīgi mēma, jo redzu starp citiem arī savu dēlu Juri Dimiteru. Tā bija neliela grupa jaunu cilvēku, centrā Viktors Avotiņš, Juris Rubenis, arī kāds krievu tautības cilvēks. Mani šai pārraidē sajūsmināja tas, ka tie bija pavisam citas domāšanas cilvēki. Tā tobrīd bija liela uzdrīkstēšanās.

J.R.: Tajā sarunā piedalījās kādi 20 cilvēki. Tad jau sākās diezgan asas robežšķirtnes, un es atceros to, ka ar milzīgu presingu nodarbojās lieli juristi - Bojārs, Plotnieks, Melķisis. Toreiz pirmo reizi sākās publiskā diskusija par partijas vadošo lomu - vai tā ir nepieciešama.

Toreiz Melķisis teica: «Jā, protams, ka tas ir labi, mēs nevaram iedomāties citādi, kā tas būtu, ja mēs būtu bez komunistiskās partijas vadošās lomas. Partija taču ir sākusi visu šo demokratizācijas procesu.» Mēs, kādi 2-3 cilvēki, tomēr diezgan asi iebildām. Un tika pāriets pāri vienai robežai - vispār tika runāts un uzdrīkstēts apšaubīt partijas vadošās lomas klātbūtni. Daži to aizstāvēja, daži diplomātiski klusēja, daži bija pretī, un tā pārraide bija diezgan liels paātrinājums, kas visu procesu sāka ātrāk kustināt.

FOTO GUNĀRS JANAITIS

**Dziedošā
revolūcija**

Sandra Kalniete: Es absolūti nokritu no mēness, jo nekad neesmu bijusi nevienā neformālā kustībā. Es pāris reizes tikai savas intereses pēc aizgāju uz Arkādijas parku, kur toreiz pulcējās neformālās kustības, bet man nebija drusciņ pieņemams tas patētiskais tonis, kas tur valdīja. Un tad es, protams, skatījos arī šīs televīzijas pārraides. Tās pārraides visu laiku nobloķējās uz divām lietām - vai partijas vadošā loma būs arī jaunajā kustībā un vai jaunās organizācijas nosaukums būs fronte vai kas cits.

D.T.: Fronti daži ļoti negribēja, teica, ka tas tāds militārs formējums, un pret ko tādā gadījumā tā cīnīsies.

J.R.: Daži gribēja jauno organizāciju nosaukt par Tautas pārbūves kustību. Gorbačovs ir sācis pārbūvi, un tā būtu tāda pārbūves kustība kā atbalsts pārbūvei.

S.K.: Pēc trešās diskusijas televīzijā, kas atkal beidzās ar neko, nākamajā dienā Mākslinieku savienībā parādījās Inkens un Rubenis, Skulmes kundze tajā laikā bija ārzemēs, un es tā koķeti teicu: «Vai tad ar mani nepietiks?» Viņi piekrita parunāties, jo manu seju no tā plēnuma bija atcerējušies. Viņiem vajadzēja telpas, kur varētu sākt organizatorisko darbu. Vienojāmies par to, ka Mākslinieku savienība var piešķirt tādu telpu, un tajā brīdī, kad es to teicu, biju pilnīgi pārliecināta, ka Džemma Skulme to akceptēs.

D.Š.S.: Es to akceptēju uzreiz. Man bija sajūta, ka strauji nāk virsū kāds pilnīgi jauns laiks, kurā katram no mums jābūt savai vietai. Tajā brīdī likās, ka viss, ap ko mēs ņemamies Mākslinieku savienībā, top siks un šobrīd nav nozīmīgs. Mēs bijām riska un azarta pārņemti, mēs pilnīgi pārmainījāmies un nodevāmies jaunajam. Detektīvžanra sižets bija ap miljonu savāktie paraksti konstitūcijas sakarā, kurus konspiratīvi pa noslēpumainiem ceļiem Jānis Rukšāns veda uz Maskavu. Es tos savukārt nodevu Augstākās Padomes Prezidijam.

Neaizmirstamā atmiņā ir tie tautas tūkstoši, kuri kāpa pa Benjamiņu nama kāpnēm uz trešo stāvu. Tas bija sākums.

S.K.: Un tas arī ir tāds absolūti fascinējošs process, kā mēs pamazām paši, katrs individuāli, viens ātrāk, otrs vēlāk atbrīvojāmies. Katrs no mums sevi pakļāva tādām automātiskām iekšējām cenzoram. Es ļoti labi atceros, cik ilgi tas iekšējais cenzors mums vēl bija. Un es domāju, ka daudzas no tām domām, lai panāktu partijas līnijas uzvaru jaunajā organizācijā, daļa no mums tieši tāpēc ir atkārtojusi un nevis tāpēc, ka kāds to mums bija uzdevis, kaut arī tādi droši vien bija starp mums. Tagad, lasot TF organizācijas komitejas protokolus, var redzēt, ka ir arī tādi personāži, kas visu laiku to ved cauri vienā virzienā. Un es domāju, ka tur apvienojās divas lietas - tā tiešām bija inspirēta kustība, bet tautas kustība pārvērtās par tiešām lielu, plašu tautas kustību, un partija tam nebija gatava, viņa bija pārāk inerta. Tā

**Viktors Avotiņš
un Juris
Rubenis –
Latvijas Tautas
frontes kustības
aizsācēji**

spilgtākā epizode bija tā, kad pēdējā nedēļā pirms Frontes kongresa delegātu izvirzīšanas pēkšņi masveidā ienāca simtiem un simtiem pieteikumu iesaistīties Frontē no partijas organizācijām. No visām jūras kara flotes organizācijām, no armijas daļām, no visa kā, jo acimredzot beidzot viņi bija saņēmuši instrukcijas - ko darīt. Pirms tam tas laikam bija atstāts pašplūsmā. Un man nav pieņemami apgalvojumi par šīs tiešām lielās tautas kustības it kā nenozīmīgumu, izvirzot priekšplānā dažas no citām organizācijām. Tās vien nebūtu panākušas šodienas attīstību. Tautas frontē taču beigās bija pāri par 200 tūkstošiem biedru, īsā laikā līdz kongresam 79 tūkstoši cilvēku bija atbalstījuši jauno organizāciju ar parakstu, ar vārdu un uzvārdu, neslēpjot pasē datus, adresi. Kopš radošo savienību plēnuma bija tāds absolūti kluss periods, kad nekas nenotika. Bet tad Rīgā ieradās PSKP CK sekretārs Jakovļevs. Viņam bija tikšanās ar radošās inteliģences pārstāvjiem toreizējā Politiskās izglītības namā. Joprojām vienai daļai likās: «Nu, ko tur es, nekas jau tur nav un nebūs.» Mēs spriedām, ka vajadzētu dot vienu ļoti drošu simbolu vadībā, kas ir vērtība pati par sevi, Jānis Peters vai Džemma Skulme. Pēc tam tad arī Peters nāca klajā ar savu paziņojumu par Tautas frontes organizēšanas nepieciešamību, es domāju, ka tas to masveidīgumu paātrināja.

D.T.: Kāpēc tomēr radikāļu pārstāvji - helsinkieši, LNNK un VAK tika aicināti TF orgkomitejā?

S.K.: Tas bija tas, kas nodrošināja TF virzību un attīstību, un mērenākie tika vilkti uz priekšu, viņiem jau arī tika samazinātas manevra iespējas, jo tauta kļuva arvien radikālāka. 6. septembrī bija pieci tūkstoši TF dalībnieku, bet jau 10. septembrī - 79 tūkstoši.

Dž. S.: No radikāļiem manu uzticību izraisīja J.Vidiņš. Jā, viņš bija ekstrēms, viņš bija arī daudz jau pieredzējis un padarījis savā profesijā. Īpatnēji, ka (bet varbūt tāpat kā mākslā) radikālākie top ar laiku akadēmiskāki un otrādi.

Man jādodomā par to, kādi mēs būtu bijuši, ja nebūtu visradikālāko, musinātāju, to, kas nesamierinājās. Lai nu kā, ja arī to starpā bija «ziņotāji», tādi paši droši vien bija arī starp konservatīvākajiem.

J.R. Daudzi cilvēki patiešām godīgi domāja, ka radikālāko organizāciju pārstāvji runāja vai pauda par ātru, un vissliktākais, ko var izdarīt, ir kaut ko pasacīt par ātru. Tagad to ir ļoti grūti vērtēt, jo daži cilvēki «soli pa solim» politiku lietoja kā taktiku, bet daži cilvēki kā absolūto drošības ventili sev. Un tikai tad, kad viņi tiešām bija pārliecināti, ka viss ir mainījies, tikai tad viņi izkāpa ārā no tiem ratiem. Un man šķiet, ka tās ādas tika mestas nost ļoti secīgā ātrumā. Ej nu sažini, kā būtu lietas kustējušās, ja visi šie lozungi, kas nāca vēlāk ārā Tautas frontē, būtu skanējuši pirms pirmā kongresa un pirmajā kongresā. Varbūt tā lieta būtu zaudēta. Ātrums bija pareizais, un labi, ka iekšā bija kaut kāds zināms spriegums starp reālpolitisko apdomu un starp tiem, kas gribēja visu uzreiz, tūdaļ.

D.T. 1988. gadā jau bija izveidojusies LNNK, un tā strauji attīstījās; vai Tautas fronti neizveidoja pretstatā LNNK - ar domu viņu vienkārši nomākt?

Dž.S. Ja arī Tautas fronti kādi prāti izveidojuši teorētiski, pretstatā LNNK, tad pati kustība, pats notikumu dinamisms šādu teoriju vai arī «viņu» konstrukciju apgāza.

J.V.: Manuprāt, jautājumu izšķīra tas, ka visi saprata - viens otram mēs esam nepieciešami. Mēs bijām viens vesels. Es domāju: ja tādu plašu kustību būtu mēģinājuši veidot tā saucamie disidenti, vai tas būtu Juris Rubenis vai Linards Grantiņš, tad mums nekas nesanāktu; lai iedrošinātu tautu, bija vajadzīgs Cekas loceklis, bija vajadzīgi tautā plaši pazīstami PSRS deputāti, piemēram, Skulmes kundze, jo tas radīja drošības sajūtu tiem cilvēkiem, kas gāja aiz viņiem.

J.R.: Es tomēr gribu uzsvērt: lai cik mēs negribētu tagad idealizēt paši sevi - latviešu tautu, mēs esam briesmīgi bailīgi cilvēki.

Jā, jo latviešu tauta bija viena bailīga, bailīga masa. Viens galerts, kurš skatījās, kas notiks, un, pasarg dievs, tos, kas bija gatavi iestāties LNNK un pacelties tam visam pāri! Tie cilvēki domāja tā: «Nu, ja 100 tūkstoši kaut kur iesaistās, tad simttūkstošpirmā es esmu ar mieru būt. Bet ja ir 100? Vai simtpirmā es esmu ar mieru būt? Nē.» Un faktiski viss sakustējās un TF kļuva par masu kustību tad, kad lielākā daļa cilvēku pārvarēja bailes - ja jau viņiem neko nedara, tad arī mēs varētu. Domāju, ka, par spīti tam, ka daudzi cilvēki daudz ko domāja sevi iekšā, tā neticība un bailes bija daudz lielākas, nekā mēs šodien to mēģinām iedomāties.

S.K.: Tā varas mašīna tomēr bija ārkārtīgi briesmīga un liela, daudziem bija bail.

D.T.: Kāda bija Jāņa Petera loma? Peters bija LKP CK loceklis un arī ļoti populārs dzejnieks, tolaik bija populārs lozungs: «Peteru par prezidentu!» - varbūt tāpēc viņš arī kļuva par TF orgkomitejas priekšsēdētāju?

S.K.: Viņš tomēr bija populārs ne tik daudz kā CK loceklis, viņš bija, pirmkārt, novadījis radošo savienību plēnumu. Bet jau pirms radošo savienību plēnuma viņš gan ar savu dzeju, gan ar savu stāju kā Rakstnieku savienības priekšsēdētājs bija radījis sev noteiktu uzticības kredītu tautā. Kā Raimonds Pauls.

D.T.: Vai, jūsuprāt, viņš pats atnāca uz TF vai viņam to lika izdarīt LKP CK?

S.K.: Es droši vien apvainošu Peteru, bet vienu laiku es domāju, ka viņš pats pēc savas gribas uzņēmas vadību, šobrīd es vairs tā nedomāju. Man vēl arvien ir mīkla, kāpēc Peters nepiekrita uzņemties Tautas frontes priekšsēdētāja lomu. Tad, kad es to salieku kopā, un, zinot to, ka Ļvāns atradās tajā kongresā pilnīgi nejausi, kad mēs iepriekšējā vakarā sēdējām un spriedām, ka faktiski nav kandidatūras LTF priekšsēdētāja amatam, jo Peters ir atteicies... Un tad, kad viņš iznāca un piedāvāja Daiņa Ļvāna kandidatūru, es izjutu milzīgu atvieglojumu, jo tur jau Bojārs tika virzīts, parādījās arī citi kandidāti. Kaut kādā veidā viņi tur augšā bija iedomājušies, ka Dainis ir tāds maigs puisītis, kuru varēs diriģēt, bet pēkšņi izrādījās, ka viņam ir tāds maigo cilvēku mugurkauls.

Dž.S.: Kad jau bijām Tautas deputāti, Jānis no manis paredzēja daudz, bīdīdams mani uz PSRS Augstāko Padomi. Tur tomēr apgrozījās vairāk pasaules ļaužu. Mēs organizējām vienu latviešu mākslas izstādi Pēterpilī, pēc gada vēl prāvāku Maskavā. Peters bija ļoti ieinteresēts par tām. Viņš teica: «Es braukšu līdzī un rakstīšu par to, es gribu to visu redzēt.» Tas bija 1985. gadā, tikko pēc «perestroikas» sākuma. Mēs uzaicinājām visu

ārzemju diplomātisko korpusu uz Latvijas izstādi. Un mēs teicām - Latvija un latvieši katra vārda galā un kā nu mācējām. Līdz tam nekas tādā garā Maskavā nebija noticis. Teicām runu. Tūdaļ to rādīja Centrālā TV, es biju drusku iedzērusi, un man tik veikli veicās dialogs ar Dimitriju Bisti (slavenu grafiķi). Peters bija klāt un teica: «Kaut ko tādu es nevarēju iedomāties.» Tas viņu tā spārnoja, domāju, ka tas arī viņam deva spēcīgu grūdienu. Īvānu viņš nolūkoja ar labu stratēģa aci. Peters taču bija stratēģis. Un tam brīdim - trāpīja.

J.R.: J. Petera loma Latvijas Tautas frontē ir mīkla, ir diezgan sarežģīti saprast tādu cilvēku domāšanu. Tolaik bija pilnīgi citādi apstākļi. Vai jūs varat pieņemt tādu hipotētisku situāciju, kad tev saka - ej, un tu iekšēji domā - labi, es taču varētu arī kaut ko labu tur darīt, es varētu būt kā tāds dubultais aģents. Es neēju iekšā tur tāpēc, lai pildītu jūsu pavēles, draugi, bet īstenot kaut ko savu. Un tā varbūt bija arī tā stratēģija kaut kādā ziņā. Mana viena hipotēze par to Petera atteikšanos no posteņa ir tāda, ka varbūt viņš kaut kādā mērā jutās ļoti saistīts. Atceroties, kā viņš pirmajās reizēs uzstājās valdes sēdēs. Viņš visu laiku stāstīja par Gorbačovu, kā viņš ir runājis ar viņu, ko Gorbačovs ir akceptējis vai nav akceptējis. Man liekas, ka viņš jutās tik cieši apkampts, ka faktiski viņš negribēja gremdēt Tautas fronti ar savu personību. Viņš varbūt pārmeta pāri tiltiņu, atrodot citu cilvēku, lai tas cilvēks būtu varbūt nesaistīts. Politiski viņš turpināja figurēt, viņam bija milzīga ietekme pirmajās valdes sēdēs. Ja tā hipotēze ir pareiza, tad tas bija ļoti godīgs, man ļoti simpātisks lēmums. Ja tu, piemēram, jūti to, ka ir visādi diedziņi, aiz kuriem tevi var raustīt, vienkārši ir iespēja ielaist citu cilvēku iekšā, kuru nevar tik viegli raustīt. Un tad vienmēr var teikt - nu, man neizgāja cauri kaut kāds lēmums, bet es jau diemžēl neesmu TF priekšsēdētājs, un tādā tandēmā ļoti veiksmīgi darboties.

S.K.: Protams, Peteram bija milzīga pieredze, kā darboties varas gaitējos, viņa loma sākumposmā bija ļoti pozitīva. Mēs nekad nebūtu tik veiksmīgi visam tam organizatoriskajam posmam izgājuši cauri bez viņa, viņš mācēja visu norunāt, sarunāt un nokārtot.

J.R.: Tagad, apskatot visu to lietu kopumā, ir skaidrs, ka Peters bija cilvēks, kurš gribēja izdarīt maksimālo, maksimāli pozitīvo tautai. Bet, protams, bija daudzas situācijas viņam, arī citiem Tautas frontē, kad nevarēja zināt, uz kuriem tas viss aizpeldēs un ar ko beigsies. Daudziem tajā laikā likās, ka, ja būtu tāds līmenis kā Čehijā vai Polijā, nu, tad mēs varam svinēt svētkus, jo esam sasnieguši maksimālo. Toreiz likās tā, ka no tās Savienības būs grūti izpeldēt, bet ja varētu vismaz uz kartes būt citā krāsā! Tas taču arī būtu liels sasniegums!

J.V.: Man viens jautājums šajā sakarā būtu Džemmai. Tā ir taisnība vai nav, ka no CK kāds ir lūdzis - vai nu Pugo, vai Gorbunovs, - Peteru un jūs uzņemties 1988. gada 25. marta manifestācijas organizēšanu Brāļu kapos? Toreiz tas zināmā mērā sašķēla tautu, jo mēs aicinājām pulcēties pie Brīvības pieminekļa, bet tad pēkšņi tika izveidots alternatīvs pasākums. Vai tā bija LKP CK pavēle?

Dž.S.: Ne Pugo, ne Gorbunovs man neko nav ne lūguši, ne pavēlējuši. Ar mani tādu lietu būtu neiespējami sarunāt. Līdz ar to viņiem būtu jāierā-

da, ka viņi savā ideoloģijā ir pilnīgi par 180 grādiem mainījušies. Man šķita, ka Rakstnieku savienība to organizē, respektīvi, Jānis Peters. Viņš teica: tev tur jābūt. Neapšaubāmi, tā bija Petera doma. Viņam pavēlēt gan neviens nevarēja. Tā tas ar neatkarīgu cilvēku nekad nenotiek, un Peters bija neatkarīgs. Tas, ka viņš varēja pierunāt Gorbunovu, tālāk Pugo, jā, tā tas varēja būt, bet to viņš pats vislabāk izstāstītu. Tai brīdī viņš gājienu noorganizēja, tālākos gados daudz kas notika šļauganāk.

D.T.: Cik daudz, jūsuprāt, cilvēkus ietekmēja tas, ka, ja jau LKP CK loceklis Peters sauc, tad drīkst viņam iet līdzi?

J.R.: Viņš ir diplomāts, un skaidrs ir tas, ka viņš ir viens no tādām mezgla personībām, kas vispār to pasākumu katalizēja.

D.T.: Bija ļoti spraigas debates par to, kas vadīs orgkomiteju. Bija domas uzticēt šo darbu Viktoram Avotiņam, bet viņš atteicās. Peters tajā laikā no visa tā stāvēja ļoti tālu.

J.R. Man šķiet, Peters bija viens no tiem retajiem cilvēkiem, kurš lieliski pārzināja partijas aparāta spēles noteikumus un izprata mehānismu, kā tas darbojas. Līdz ar to viņš bija tā laika reālpolitiķis, mēs bijām pārnestā nozīmē tādi naivi muļķīši. Varbūt tas bija labi, ka bija viens tāds vīrs - Peters, kurš spēlēja šahu, un mēs redzējām: viņš zina, kā darīt, te viņš paiet maliņā, te paiet uz priekšu, tad viņš pasaka to, tad šo. Viņam tas arī patika, un viņš to mācēja. Ar šādu māku spēlēt šo spēlīti bija ļoti maz cilvēku tajā laikā, un TF valdei tas bija ļoti svarīgi faktors.

D.T.: Kā jūs tādā gadījumā komentēsiet to, ka jūnija vidū bija CK biroja lēmums, ka viņi nepieļaus nekādas Tautas frontes vai kaut kādas līdzīgas sabiedriskas organizācijas izveidošanu, bet tad paiet kāds laiks, apmēram mēnesis, kad nākamais CK birojs pieņem lēmumu veidot Tautas fronti un kā atbildīgais par to tiek nozīmēts Anatolijs Gorbunovs?

S.K.: Tas noteikti ir saistīts ar Jakovļeva vizīti Latvijā. Neaizmirstiet, ka tad, kad visur PSRS jau sākās demokratizācijas process, Latvijā nenotika nekas. Tas bija apbrīnojami. Presē neparādījās neviens ķecerīgāks raksts. Kad tad noņēma Škaparu no «Literatūras un Mākslas»? Tad, kad «perestroika» jau bija pilnā sparā citur visur. Un ko «Ogoņokā» Korotičs publicēja? Domāju, ka Jakovļevs bija atsūtīts, lai paskalotu šeit smadzenes.

J.V.: Jakovļevs raksturoja šo režīmu kā «cilvēkēdāju režīmu». Tas, ko viņš pateica, bija šī režīma vislielākā kritika, to neviens šeit Latvijā neuzdrošinājās. Un man liekas, ka viņš tā, rupji runājot, iestādīja smadzenes šiem tumsoņiem šeit CK.

Dž.S.: Par Jakovļevu daudz biju dzirdējusi no Maskavas neatkarīgajiem māksliniekiem. Nevarēju īsti saņemties oficiālās sarunas laikā lūgt vārdu. Daudzi jau bija ļoti spēcīgas lietas klājuši vaļā. Man bija sajūta, ka ar šo vīru varu runāt vairāk personiski, - tā arī iznāca. Mikrofoni jau bija izslēgti, es piecēlos, arī viņš man preti - un jautāja, kāpēc gan mūs tā uztrauc tieši nacionālais jautājums, viņa ģimenē dēls apprecējis moldāvieti, meita poli (vai otrādi) un visi dzīvojot bez problēmām. Es atbildēju: «Man Austrumberlīnē dzīvo onkulis, viņš, ciemojoties Rīgā, tieši to pašu jautājumu uzdeva: «Ir taču tik labi, ko jūs uztraucaties?» Es viņam: «Mīļais onkuli

Hubert, ja tev Berlīnē iestādēs būtu jārunā krieviski, papīri jāsastāda krieviski un tikai 30% vāciešu vairs būtu Berlīnē, kā tu uz to raudzītos?» Mans onkulis man tūdaļ neatbildēja, bet pēc vairākām nedēļām atrakstīja - jā, es tevi tagad saprotu. (Pats onkulis bija bijis 4 gadus krievu gūstā.)

Atvadoties Jakovļevs man personīgi teica: «Es jūs sapratu, bet galvenais jau ir, ka jūs esat neatkarīga, tas ir vienīgais, kas dod laimi.» Ar viņu man bija vairākas zīmīgas sarunas. Viņa pēdējie vārdi 1991. gada augustā bija: «Ar jums (Latviju) viss būs labi, bet kā būs ar mums?»

D.T.: Vai tādā gadījumā Tautas fronte ir Gorbačova un PSRS CK ideja?

J.V.: Jā, protams. Es tagad par to it nemaz nešaubos. Ciktāl Tautas fronte bija viņu kontrolē, tas ir cits jautājums. Kāpēc es jums, Džemma, jautāju par to 25. martu, tas tomēr šajā kustībā ir viens pagrieziena moments. Tas bija moments, kad partija saprata - tautas kustību vajag kontrolēt, jo tā kļuva arvien masveidīgāka. Ja mēs ņemam 14. jūniju, 23. augustu, 18. novembri un 25. martu, tad pretestības kustība auga arvien masveidīgāka, un to vajadzēja kontrolēt. Un kas to kontroli darija? Jā, ja Peters iziet kā Cekas loceklis, tā masa top tomēr organizēta. Ja tagad mēs runājam, cik daudz tā bija tautas kustība un cik daudz tā bija Cekas inspirēta, man liekas, šeit tie bija ļoti savienoti jēdzieni. Principā Tautas fronte tapa kā inspirēta kustība, jo Padomju Savienībā, Maskavā, kur to pārbūvi taisīja, tur bija daudz gudrāki cilvēki nekā šeit. Viņi saprata, ka tā tālāk vairāk nevar dzīvot, bet visa tā jaunā kustība palika nekontrolējama. Tieši Peters bija tas katalizators Latvijā, kas izpildīja - apzināti vai neapzināti, tas varbūt nav tik svarīgi, - šo uzdevumu, un tautas masas pacēlās. Vēlāk jau viņas nebija kontrolējamas. Tagad jau tajos čekas maisos atsedzas, kas bija kas. Visur vadībā bija Valsts drošības komitejas aģenti, piemēram, pirmos pagrides izdevumus veidoja VDK aģents, kurš bija aģents jau no 1972. gada. Arī visās radikālākajās kustībās virsotnē bija aģenti.

J.R.: Es gribēju piebilst, neaizmirstiet, ka droši vien Gorbačovam vajadzēja atrast spēku, kas viņu balsta. Viņš gribēja nolikt kaut kādu tautā apspiesto, bet sociālistiski orientēto spēku kā savu aizmuguri cīņai pret tā laika sapuvušo varas eliti. Viņš gluži vienkārši pārrēķinājās. Man šķiet, ka tā spēlīte, kas tika spēlēta līdz Tautas frontes galam un kas pašās beigās viņiem sajuka, bija tā, ko kaut kādā mērā Maskava sācumā ļāva un gribēja, bet ko vietējie neļāva. Maskava teica: «Lai iet, tas mums ir izdevīgi,» bet vietējie teica: «Ko viņi dara?» Līdz ar to tika vilkts kaut kāds deķis pār Tautas frontes galvām, kur Tautas fronte varēja manipulēt starp Maskavu un Rīgu.

J.R.: Es domāju, ka tā arī bija viņu pārrēķināšanās. Viņi iedomājās, ka viņi varētu Padomju Savienībā mobilizēt sociālistiski, bet arī demokrātiski domājošus cilvēkus un uzrīdīt tos uz veco nomenklatūru, jo citādi nomenklatūru nevarēja gāzt. Kaut kādā brīdī viņi apjēdza, ka faktiski Gorbačovs ir izlaidis džinu, kas vairs neklausā viņu pašu. Par to, manuprāt, Gorbačovam bija vislielākais rūgtums: kādēļ viņš jutās Baltijas nodots. Viņš taču pēc tam brauca uz Lietuvu un teica: «Ko tad jūs tagad man darāt? Es taču biju tas, kurš jums ļāva sākt, bet tagad jūs mani neklausāt un kritizējat.» Tā spēlīte bija ļoti interesanta, un šie te vietējie bija totāli apmulsuši. Jo viņi zināja

vecās nostādnes un viņi nevarēja apjēgt, kas tagad notiek tai Maskavā un kāds ir spēku samērs tur Maskavā. Kuri ir stiprāki, tie, kas mums pavēl «izbeigt visu un sodīt nepaklausīgos», vai tie, kas mums saka «turpiniet».

S.K.: Es domāju, ka toreizējo LKP Cekas biroja lēmumu ļoti ietekmēja vispārējā situācija PSRS. Maskavā notika partijas 19. konference, pārbūves konference, un tajā konferencē bija arī leģendārie vārdi, kad Gorbačovs slavēja Itālijas tautas fronti. Tai pašā laikā Rīgā politnamā viņi sanāca pirms Jāņiem un draudēja ar tankiem, un Alberts Kauls teica: «Mēs varam jums atkal nedot gaļu!» Tas bija ļoti interesants plēnumš.

D.T.: Kā jūs skaidrojat Gorbunova un LKP CK biroja nostādņu maiņu? Jūnija sākumā viņi ir pret Tautas frontes ideju kā tādu, pēc mēneša akceptē tādas organizācijas nepieciešamību un pat atbalsta tās veidošanu?

Dž.S.: Tas skāra visus. Man ir sava skaidrība Gorbunova raksturojumam - tā ir ļoti cilvēcīga. To varbūt parādīja dažas kopā pavadītas stundas ļoti nelielā sabiedrībā Šveicē, Lugāno, Raiņa un Aspazijas dienās. Viņš bija ļoti atraisīts. Manuprāt, tajā laikā viss bija nobriedis ļoti lielam paātrinājumam, dienām bija mēnešu nozīme, arī uzskatu maiņā.

S.K.: Es ļoti labi atceros, ka Gorbunova stāvoklis stipri sašūpojās pēc 18. jūnija biroja sēdes, jo viņš taču uzstājās mītiņā 14. jūnijā, un to viņam pārmeta. Šis viņa žests viņu augstāk iznesa tautas acīs, nekā viņš pats būtu vēlējis tikt redzams.

D.T.: Vai VDK izrādīja kādu oficiālu interesi par TF?

S.K.: Mani tagad šokē tas, ka visi šādi cilvēki ir ļoti labi iekārtojušies. Arī daudzās valstij svarīgās nozarēs, kā, piemēram, naftas tranzīts. Es atceros, ka 1992. vai 1993. gadā kādu no bijušiem čekistiem gribēja iecelt kādā amatā, un tad Ojārs Kehris teica: «Viņš ir labs speciālists!» Padomju laikos tomēr ievēroja kaut kādus kritērijus, ieceļot amatos, bet tagad viss ir sajucis - bijušie neatkarīgās valsts pretinieki kļūst par Latvijas Republikas pārstāvjiem pasaulē, iegūst augstus valsts amatus.

D.T.: Pēc bijušo VDK darbinieku vārdiem par TF tikusi vākta un apkopota tikai pozitīva informācija. Vai uz kongresu tika aicināts kāds oficiāls VDK pārstāvis?

S.K.: Uz kongresu tika aicināti viesi, un es pieļauju, ka bija arī no VDK, jo arī VDK priekšsēdētājs tur bija - Edmunds Johansons. Es atceros, ka starp mani un Džemmu sēž Johansons, un es tā kā lūgšanā biju salikusi rokas, domāju - «Pasarg, Dievs! Mūža skaistākā fotogrāfija būs kopā ar Johansonu! Tādu bildi taču nevarēs nevienam rādīt!»

J.R.: Uz kongresu bija uzaicināta arī LKP vadība, un es atceros: tad, kad es uzstājos, tieši man pretī pašā centrā sēdēja Vagris, Gorbunovs, Soboļevs, Ķezbers, un tad bija tāda jocīga sajūta, jo nekad šādiem cilvēkiem es nebiju neko teicis, domāju, ka arī viņi nekad mani nebija dzirdējuši.

D.T.: Kādas bija LTF un radikālo kustību attiecības?

S.K.: Šajā sakarā var parunāt par latviešu tautas drosmes pakāpi. Tad, kad pieņēma 31. maija Aicinājumu, pie mums taču nāca strīpām sašutuši cilvēki. Viņi uzskatīja, ka tas ir priekšlaicīgi un ka tas var visu sabojāt. Kļiedza, ka tā ir provokācija. Toreiz strādāja pirmais Tautas deputātu

kongress Maskavā. Kad no turienes atbrauca LTF deputāti, viņi visi bija ļoti dusmīgi. Ar Edvīnu Inkenu es norunāju kādu stundu, skaidrodama, kāda bija tā situācija, un tad viņš piekrita neuzstāties pret šo Aicinājumu. Viktors Avotiņš vispār izstājās tajā reizē no TF Domes. Arī Dainis Īvāns bija ļoti uztraucies, visi bija uztraukušies. Bet tur taču tas formulējums bija ļoti maigs - LTF ir gatava iesaistīties diskusijā par Latvijas neatkarību. Un nekas vairāk.

D.T.: Bet kāpēc? Viņi uztraucās bailīguma dēļ vai tur bija cilvēciskais aizvainojums par to, ka tas izdarīts bez viņiem?

Dž.S.: Kā vīrietis jūs ļoti precīzi pateicāt, es nedomāju, ka viņi bija nobijušies, viņi sen vairs nebaidījās. Tautas frontes laikā, tās dibināšanas laikā, vēlāk Augstākās Padomes laikā, starp toreizējiem Tautas deputātiem, visās nesaskaņās ar radikālajām kustībām - vienkārši latviešu vīrietis sevi parādīja visās iespējamās variācijās. Diemžēl tur bija aizvainojums (kāpēc mēs pirmie to neizdarījām), tur bija skaudība, radās arī naidi, agresivitāte un plašs dažnedažādu kompleksu diapazons. Vienkārši - tas līdz smieklīgumam asi bija redzams. Vēl joprojām latviešu vīrietim politiķim piemīt visas šīs savādības.

D.T.: Liekas, latviešu tauta savā vairumā bija noteikti piesardzīga un uzmanīga, samērā centriski noskaņota. Un tāda būtībā izskatījās arī Tautas fronte.

S.K.: Bet pret šādu LTF aicinājumu bija arī radikālās kustības, jo uzskatīja, ka šāda veida Latvijā, kamēr nav pilnībā likvidēts okupācijas režīms, nevar būt ne runas par neatkarību. Kas par neatkarību? Padomju armija taču vēl ir iekšā! Un tā joprojām.

J.V.: Par šo jautājumu mēs asi diskutējām neilgi pirms LTF aicinājuma pieņemšanas 1989. gada 12.-15. maijā Abrenē, Francijā. No Tautas frontes tur bija Laķis, Rozenvalds, Freimanis, bija visa PBLA vadība, no LNNK bija Berklavs. Mēs par šo jautājumu abi ar Berklavu agitējām, ka vajadzīga pilnīga neatkarība un par to vajag cīnīties. LTF pārstāvji bija kategoriski pret. Bet, ja mēs runājam par radikālajām kustībām, tad tur vienmēr bija klāt čekas aģenti. Es atceros, kā 1987. gada septembrī pie Modra Plātes bijām kādi desmit cilvēki un apspriedāmies - ko darīt. Un, kad braucu uz mājām, domāju - cik radikāli mēs esam! Tagad es varu pateikt, ka no tiem desmit cilvēkiem divi bija Valsts drošības komitejas cilvēki, un tas bija tas radikālisms. Šodien vērtējot, mēs jau nemaz nebijām tik radikāli. Jo ko nozīmē radikāls? Tas nozīmē tajā brīdī būt asam pret kaut ko, bet vēlāk šīs idejas atbalstīja arvien vairāk cilvēku, un tās pārstāja būt radikālas.

J.R.: Te es piekritu tam, ko Juris saka, ja tagad lasītu Helsinku grupas visus memorandus un arī citus dokumentus. Tagad tas neliktos nekas sevišķs, tagad liktos - ko tad viņi īsti ir prasījuši - tikai tādus kosmētiskus uzlabojumus, bet tiem laikiem tas bija citādi.

J.V.: Teiksim, vai jūs, Skulmes kundze, uzskatāt sevi par radikālu? Manā skatījumā jūs toreiz bijāt superradikāla. Jūs vedāt uz Maskavu Helsinku grupas savāktos parakstus pret okupāciju, tas bija reāls darbs un arī ļoti radikāls

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Pirmā
«Rahvarine»,
«Sajūdis» un LTF
līderu tikšanās
1988. gada
8. novembrī
Rīgā, Benjamiņa
namā

solis. Es varu vēlreiz atkārtot, ka tā saucamie mērenie nevarēja bez radikāļiem - un otrādi.

J.R.: Tomēr, šodienas acīm skatoties, es patiešām, bez jokiem, redzu vienu ģeniālu režisūru. It kā kāds spēlētu uz klavierēm, un cilvēki, neko nezinot, viens saka - jā, un otrs - nē, bet viss kopējais koris dzied ļoti skaisti un pareizi. Mēs te faktiski mēģinām saprast katrs savu lomu, kuru mēs līdz galam īsti nesaprotam joprojām.

D.T.: Vai tā bija režisūra vai objektīva vēsturiska attīstība?

J.R.: Es uzskatu, ka tādā metavēstures līmenī bija pieņemts viens lēmums, un tās lietas notika. Es tur saskatu teoloģisku skaidrojumu. Piemēram, es esmu runājis ar Linardu Grantiņu, un es mēģināju noskaidrot, kāpēc viņš tādas lietas iesāka darīt. Es nācu pie secinājuma, ka tam visam ir tāda iracionāla argumentācija. Vienkārši kaut kādā brīdī cilvēks jūt motivāciju to darīt. Piemēram, Juris Vidiņš, kurš ir labs ķirurgs Rēzeknē, kurš ir ar visiem labos čomos - ar partijas sekretāriem arī, labi dzīvo, brauc medībās, viņš vienu dienu grib darīt kaut ko citu. Kas viņam spiež to darīt? Kāpēc viņš nevar dzīvot tāpat kā līdz šim? Šeit es saredzu to šausmīgi interesanto, kad ir kaut kādi impulsi, kurus nemaz nevar izskaidrot racionāli, tas ir kāds pavisam cits līmenis.

Manuprāt, arī visi tie spēki, kuri šeit iedomājās, ka viņi dirigē un vada procesus, visbiežāk paši iecirta sev kājā un netika uz priekšu. Tāpēc tur ir daudz tādu lietu, kuras var salīdzināt ar tādiem gadījumiem, kad tu nokavē vilcienu, kurš iegāžas aizā, utt. Bieži vien bija tādas situācijas, kad likās: kāpēc kaut kas nesanāca tā, kā vajadzētu būt, bet pēc tam izrādījās, ka labi vien bija, ka tajā brīdī nesanāca.

Un es domāju: Tautas frontes sākumveidošanas procesā tādu gadījumu bija ļoti daudz. Tādos brīžos cilvēks spēlē ļoti mazu lomu, vienkārši ir kaut kādi apstākļi, kuri sakustina lietas, un viņas notiek.

Dž.S.: Domāju, ka zināmi apliecinājumi Maskavai bija tā iekšējā viltība, kas bija izstrādājusies, kaut arī paši zinājām: jo gudrāk iesim, jo tālāk tiksīm. Mēs taču savā ziņā savus pretspēlētājus, šos «oņi», turējām par muļķiem. Jo tuvāk tikām Gorbačovam (burtiski), jo ātrāk acis atvērās par vispārzināmo tukšumu un izsmeltību. Kulminācija bija viņa pilnīgā izgāšanās Lietuvā.

1988. gadā Berlīnē notika liela latviešu avangarda izstāde. Tas bija gads, kad Berlīne bija Eiropas kultūras pilsēta. Berlīnes mūris tikko bija sabrucis, kad Ķīlē savā atklāšanas runā es varēju teikt, ka mēs jūtamies lepmi, ka tur ir arī mūsu daļa. Tas tika uzņemts ar milzīgiem aplausiem. Mūri mēs bijām sabrucinājuši agrāk par vāciešiem. Berlīnes runā es runāju par Atmodu, Tautas fronti, daudz par politiku. Berlīnes izstādē piedalījās 23 mākslinieki, viņi visi arī tad jau bija klāt. Kāds mūsu čekas kurators vēl mēģināja ko darīt, protams, arī viņa plāni sabruka. Še būtu vietā attēls no Berlīnes kultūras žurnāla, 1988. gada augusta.

Visos šajos pasākumos un to propagandā bija daudz darba. Uzskatīju, ka paveiktais kultūrā ir neatkarības pierādījums - ir *de facto*, ir *de iure*.

S.K.: Ja jūs paskatāties uz visām tām organizācijām, kas kā sēnes pēc lietus sazēla ap TF kongresa veidošanās posmu, tur bija kaut kāda organizācija, kuras nosaukums bija ļoti tuvs LNNK, to vadīja Silaroze. Kur ir Silaroze šodien? Jau toreiz, kongresa atklāšanas dienā, Silaroze uz ielas pārdeva kaut kādus suvenīrus, un tur bija virkne vēl dažnedažādu kustību, kurām bija lielas ambīcijas.

Dž.S.: Jūs, Sandra, pieminat Silarozi. Tautas frontes laikā pēkšņi atnāk pie manis mājās Silaroze, lai pierunātu tautfrontiešiem sākt «draudzēties» ar armijniekiem, būšot tik jauki, noplakšot visi asumi. Es viņu aiztriecu, bet atnesto konfekšu kasti iemetu atkritumkastē. Man šķita, ka tā var būt saindēta.

S.K.: Par radikālismu. Tā problēma nebija radikālismā. Problēma ir tā pati, kas ir šodien, - man vajag manu grupu, manu partiju. Citi var domāt, kā vēlas, bet es uzskatu par absolūtu un pilnīgi izšķirošu pagrieziena punktu LTF 2. kongresu, to brīdi, kad LNNK un radikāļu grupa izgāja no kongresa. Ja tas nebūtu noticis, Tautas fronte būtu sašķēlusies, un visu savu enerģiju mēs būtu veltījuši nevis Augstākās Padomes vēlēšanām, bet gan būtu viens otru ar dubļiem notašķījuši.

Dž.S.: Mūsu pārņemtība bija tik fatāla, mēs daudz darījām, nedomājot par sekām, bet kādā lielā ticībā.

J.V.: Sandra, es tomēr gribētu jums par vienu lietu iebilst. Kad jūs sakāt,

ka tad kā sēnes pēc lietus auga tās partijas, mēs par savu galveno uzdevumu uzskatījām sāva baiļu sindroma pārvarēšanu.

Tagad varbūt daudzi ņirgājas, varbūt tas arī liekas smieklīgi, bet mēs, Helsinku grupa, bijām tie, kas dibināja pirmo partiju vēl LPSR laikā, un tā bija Atdzimšanas partija. Mēs nemaz necerējām uz šīs partijas panākumiem. Mums vajadzēja to darīt, lai iedrošinātu cilvēkus, ka drīkst dibināt ne tikai sabiedriskas organizācijas, bet arī partijas. Un lielākā daļa no H-86 priecājās, kad arī citas organizācijas pārņēma mūsu idejas, mēs priecājāmies par to, jo tā mūsu ideja attīstījās, un sanāca, ka to akceptē lielākā tautas daļa. Jo mēs redzējām, ka vieni mēs nevaram to vezumu pacelt. Protams, es nerunāju par atsevišķiem šizofrēniskiem cilvēkiem, kuri iedomājās, ka viņi visu var un ka nevienam citam nav tiesību cīnīties par Latvijas neatkarību, tādi bija arī mūsu grupā. Bet pamatā mēs apzinājāmies, ka bez tautas atbalsta un bez prominentām personām mēs nevarēsīm to izdarīt.

D.T.: Vai tagad, vērtējot pirmajā TF kongresā izvirzīto programmu, - vai tā nebija pārāk bailīga? TF apliecināja uzticību pārbūvei, PSKP Centrālajai Komitejai, arī PSRS TF prasīja tikai uzlabojumus, pat konfederācija netika prasīta. Ja Gorbačovs un PSKP CK toreiz būtu uzdrošinājušies pieņemt lēmumu noslēgt līgumu ar Latviju, mēs būtu iekrituši, jo programma to atbalstīja. Juridiski iznāktu, ka tas ir iznācis pēc TF lūguma? Arī radikālajām kustībām bija līdzīgas prasības, varbūt nedaudz radikālākas.

J.R.: Man šķiet, ka tur sadūrās atkal divi jautājumi: no vienas puses, vēlme paturēt Tautas fronti kā partijas ieroci vai, teiksim, kā vienu jaunu kvazikomunistisko partiju, kura varētu nomainīt veco komunistisko partiju. Otra domāšana bija - apliecinot uzticību Maskavai, tu varēji būt nepaklausīgs Rīgas centrālkomitejai, tā bija tāda diplomātiska spēle. Un tā bija tā shēma, kā domāja diezgan daudzi Tautas frontes valdes cilvēki. Jo skaļāk tu apliecini savu uzticību Maskavai, jo nekaunīgāks un izaicinošāks tu vari būt Rīgā. Ja jau mēs tik ļoti esam tur ar Mihailu kopā, ko tad jūs te uz vietas mums pārmetat, tad jau iznāk, ka jūs esat pret Gorbačova pārbūvi?

D.T.: Bet vai tas nebija arī tāds drošības garants - gadījumā, ja mainās situācija, tad varēs atkāpties?

J.R.: Jā, noteikti, arī tas noteikti bija. Bet toreiz arī tāda programma mums likās ļoti radikāla. Mēs sapņojām, cik tas būtu labi, ja kaut ko varētu īstenot. Šodien, protams, tā programa būtu pilnīgi nepieņemama.

J.V.: Mums taču ļoti daudzi teica, ka mūsu prasības ir nereālas, ka mēs ejam par ātru, un, protams, es piekritu, ka tautas vairākums bija bailīgs. Cilvēku, kas iestājās H-86 un LNNK, taču bija ļoti maz, tā masveidīguma nebija. Arī tiem, kas iestājās, nebija lielas atbildības, cik no viņiem bija gatavi iet līdz galam?

S.K.: Visa Frontes taktika bija tāds divējāds process - no vienas puses, tas pārveidoja katru no mums, kas tur bija iekšā, mums nokrita iekšējās cenzūras važas, tajā pašā laikā mēs vēl arvien turpinājām izmantot to valodu un tās zīmes, kas ir saprotamas partijas nomenklatūrai. Mērķis bija panākt, lai mēs varam rīkoties. Kaut vai atceraties, kad sākās kampaņa pret PSRS konstitūcijas labojumiem un kad atsūtīja uz Rīgu Medvedjevu? Mēs redzējām, cik ātri

visus ventilus varēja aizgriezt ciet. Radio vairs pieejas nav, presei pieejas nav, nekam vairs pēkšņi pieejas nav, tas bija 1988. gada novembra sākums.

J.V.: Viens disidents, kas arī vēlāk izrādījās čekas aģents, teica man: «Vai tad tu domā, ka nevarēja ar jums tikt galā, ja gribētu? Nevienš gailis pakal nedziedātu.»

J.R.: Es tikai gribētu atgādināt Tautas frontes pirmā gada noskaņu. Toreiz galvenais bija iegūt laiku. Mēs bijām ļoti svarīgas lietas fiksējuši TF dokumentos, tie tika izplatīti visā Latvijā. Galvenais toreiz bija izplatīt informāciju - gan politisku, gan vēsturisku. Tas bija milzīgi svarīgs darbs tolaik - atvērt cilvēkiem acis. Ja salīdzina «Atmodas» pirmos numurus, tad var redzēt, kā ar katru numuru tiek runāts arvien asāk un asāk. Pirmajā laikā bija tāda sajūta - nu, noteikti drīz to visu apstādinās. Un tas, ko mēs tad būsim ieguvuši, - cilvēkiem būs patiesa informācija, pa visu Latviju, katrā Latvijas sētā. Pat ja toreiz notiktu kādi reakcijas uzplūdi, cilvēki jau būtu kļuvuši citādāki, informētāki. Tāpēc daudz kas tika darīts arī tāpēc vien, lai iegūtu laiku.

D.T.: Kāpēc tomēr viņi neapstādināja, kāpēc, jūsuprāt, tā reakcija nenotika?

J.R.: Bija milzīgas jukas pašā Maskavā, un tie spēku samēri bija ļoti neskaidri.

J.R.: Kurš impērijas nomalē riskēs un liks galvu uz kluča? Kurš riskēs, kamēr lielajā galmā notiek cīņas? Viņi domāja - kāpēc mums ir jābūt tiem muļķiem? Izrādīsi nevietā iniciatīvu, un tad var rīpot galvas. Priekš kam? Nerādīsim labāk lieku iniciatīvu, un es domāju, ka tā bija tā partijas funkcionāru taktika šeit - lieku iniciatīvu neizrādīsim, gan jau tam Gorbačovam noraus kaklu, bet lai to izdara Maskavā.

S.K.: Tas bija ļoti interesanti, jo ne jau viss arī tur gāja tikai kāpjoshi. Viena epizode, kad piegriezta skrūves, bija PSKP CK pārstāvja Medvedjeva vizīte Latvijā. Es varētu pa uzvārdiem nosaukt, kas bija tie, kas toreiz pēkšņi pazuda, kas kļuva histēriski. Pēc kāda laika viņi atkal parādījās. Tautas frontes jaunās avīzes redaktors Ingus Gailums, kuru TF kongress bija apstiprinājis, nobijās un atteicās vadīt avīzi. Mēs spiedām viņu to darīt, bet viņš - nē, to viņš nevarot, un tas bija tieši Medvedjeva vizītes laikā. Elita Veidemane nenobijās. Bet pēc tam Gailums uzstājās TF Domē, gānīdams Jāni Škaparu par to, ka viņš esot atstumts no avīzes vadīšanas. Tādi gadījumi no vienas vietas bija. Kā sāka iet labāk, tā arī cīnītāju kļuva vairāk, bet to var saprast, ne jau katrs ir gatavs aktīvai pretestībai.

J.R.: Elita Veidemane bija īstais cilvēks, ja mēs no šodienas perspektīvas skatāmies, īstais cilvēks.

S.K.: Bet arī tā Gailuma atteikšanās beigu beigās nāca tikai par labu. Viņu nedaudz vēlāk notiesāja par grupveida izvarošanu, tad mēs bijām priecīgi, ka viņš nav bijis TF avīzes redaktors.

Lai arī TF bija masu organizācija, tomēr katram individuāli bija jāizšķiras par darbību tajā. Arī par to, cik aktīvi katrs cilvēks darbosies. Dažs labs teica arī tā: «Tā ir provokācija, vara tikai grib atklāt, kurš ir tās ienaidnieks.» Bet es domāju, ka tas bija viņu attaisnojums pašu bailēm.

J.R.: Tautas frontes valde uzņēmās milzīgu atbildību, un dažbrīd tā sajūta nebija īsti laba. Jo, ja būtu lijušas asinis - kas ir saucis uz manifestāciju? Tautas frontes valde, un tā būtu arī mūsu atbildība par cilvēkiem.

S.K.: Es atceros, kā 1989. gada marta sākumā atskrēja Juris Bojārs. Viņš teica, ka no Gorbunova un CK nāk ieteikums, ka vajadzētu vienu lielu tautas manifestāciju, kas atbalsta pirmās tautas deputātu vēlēšanas, jo citādi progresīvos komunistus represēs. Aiziet! Mēs piekritām. Katru dienu TF valde nāca kopā un sprieda, un katru reizi balsoja - vai rīkot vai nē. Vieni saka jā, citi nē. Tas bija droši vien smagākais lēmums, ko mēs no visām manifestācijām esam pieņēmuši, jo galīgi nebija skaidrs, kas notiks, pirms tam tanki bija braukājuši pa Rīgas ielām it kā mācībās. Pret balsoja Vulfsons, Rukšāns un Godmanis. Katram viņam droši vien bija cits motīvs. Vieni teica - būs provokācijas, būs asinis utt. Tad 2 vai 3 dienas pirms manifestācijas es biju uzaicināta pie Gorbunova uz Augstāko Padomi, un, kad es aizgāju pie viņa, tad tā bija vienīgā reize, kad viņam faktiski pārmainījās seja, jo parasti viņā nemainās nekas. Es viņam izstāstīju par manifestāciju, un kaut kādā dīvainā kārtā viņš par to nebija īsti labi informēts. Teicu, ka nu ir par vēlu visu apturēt. Es teicu - kā, bet tas ir jūsu ierosinājums, ar Bojāra muti gan izteikts, jo Bojārs bija tas, kas atnāca ar to ideju. Gorbunovs bija gatavs tajā vakarā iet televīzijā un aicināt visus palikt mājās, lai neiet uz ielām. Redzēju: viņš tiešām palika tik bāls, ka man bija neomulīgi. Kad visu salika kopā, ka tā ideja nāca no Bojāra, tad kļuva ļoti baigi.

J.V.: Bet galu galā viss noritēja ļoti mierīgi, un sanāca milzīgi daudz cilvēku Daugavmalā, un nekādas provokācijas nenotika.

D.T: TF nebija viegli pieņemt darbā cilvēkus. Bija finansiālās iespējas, bija saziēdoti ievērojami līdzekļi. Bet cilvēki neticēja, cik ilgi tas turpināsies, un vai aktīvistus pēc tam nerepresēs? Vai neradās arī bailes?

S.K.: Man vienu reizi ir bijis bail, bet man nav bijis bail pat augusta puča laikā. Man tas uzsita asinis, man tajā ziņā trūkst fantāzijas. Toreiz man bija rīkojums palikt ārzemēs un turpināt tur strādāt, bet es atgriezos augustā Rīgā. Es arī 20. janvāra naktī biju zem lodēm, izgāju cauri visām barikādēm uz Augstāko Padomi, lai pateiktu, kas tur pie «Rīdzenes» un lekšlietu ministrijas notiek. Bet bailes man bija naktī pēc pirmā LTF kongresa, kad es pamodos ar tādu fiziska nelabuma sajūtu. Tā bija tāda vīzija, ko es redzēju. Man nebija bailes no tiem, kas mums stājās pretī. Man bija bailes no tās tautas masas, ko mēs bijām iekustinājuši, tā bija milzīga atbildība un milzīgs spēks.

J.R.: Es domāju, ka ļoti daudziem cilvēkiem drosme bija arī tā iemesla dēļ, ka mēs daudzi vēl īsti nesapratām, ko darām. Ja mēs īsti būtu sapratuši, jautājums ir - vai daudzi to darītu. Domāju: tā bija priekšrocība, ka cilvēki ar varenu naivumu sāka darīt lietas, kas bija arī ļoti bīstamas.

S.K.: Man tolaik nebija ne mazākā priekšstata par to varas mašīnu, kas stāvēja mums pretī, es biju naiva. Es tagad par to zinu daudz vairāk, un es brīnos tāpat kā Juris, kā šad un tad viņi ļāva tam visam notikt. Spēka viņiem pietiktu, lai jebkurā brīdī mūs apstādīnātu.

LAIKMETU GRIEŽOS

Tas bija sen. 1975. gadā starp daudzajiem apsveikumiem neparasta un pārļaicīga bija vēstule no Kurta Fridrihsona. Bez sākuma, bet ar īpašu novēlējumu «izturēt jebkuru iekšējās procesijas slodzi». Meistars arī raksta par «uzdevumu», ko var saņemt no «kaut kurienes». No «kaut kurienes» var saņemt gan baigus, gan mirdzošus uzdevumus. Atbildība māksliniekam ir dubulta - otra pret mūžību. Šis «iekšējās procesijas» dēļ, ko Kurts Fridrihsons redzot gan manā mākslā, gan dzīves uzdevumos, viņš arī sāk sarunu ar mani. Meistara acs bija trenēta redzēt kādu liktenību, ko mēs paši saprotam varbūt tikai vēlāk. Pats to nezinot, Kurts Fridrihsons cauri laikiem ir bijis viens no tādiem garīgiem balstiem, kādēļ ir bijis jāveic daudzie uzdevumi. Es saku: cauri laikiem, jo piedzīvoti tiešām «laiki».

Meklējot brīvību, neatkarību un tās izteikšanās iespējas mākslā sev un citiem, piedzīvoju arī daudz gandarījuma. Savstarpēji kopā ar neskaitāmiem palīgiem bijām sastrādājušies kā tāds labs avangards Tautas frontes priekšspēlei. Tādēļ tik organiski tieši Mākslinieku savienība arī kļuva par pirmo sēdekli Tautas frontes mītnei.

Panākumi mākslas neatkarības izcīnā bija noderīga pieredze. Kopš 1984. gada biju ievēlēta par PSRS Augstākās Padomes deputāti. Sasaukumu laikā katram republikas deputātam bija iespēja uzstāties tikai reizi. Mana pirmā uzstāšanās kļuva par mazu politisku skandālu, bet tā bija vēl Gorbačova akceptu garā. Materiālu bija devuši D.Īvāns, A.Snips, V.Avotiņš, L.Ozoliņš. Pēc tam Leopoldam uzticēju savas deputātes veidlapas ar parakstu, jo paļāvos uz viņa cīnītāja garu vides piesārņošanas lietās. Kad bija balsojums par reformu piekritēja, bijušā partijas šefa B.Jeļcina izslēgšanu no prezidija, es vienīgā no 1500 «parlamentāriešiem» atturējos. Tā bija pirmā reize, kad kāds iedrošinājās novirzīties no tradicionālā vienbalsīgā lēmuma. Es piederēju arī tikai nelielai saujiņai, kas balsoja pret Iekšlietu ministrijas izvīzīto lēmumu - iejaukties un ierobežot demonstrācijas.

Maskavas un citu republiku progresīvā inteliģence mani bija jau ievērojusi no neskaitāmām tolaiku «ķecerībām» piebārstītām uzstāšanās gadu gaitā PSRS Mākslinieku savienības plēnumos, konferencēs, kongresos. Radās domubiedri, bieži gadījās, ka drošākie citēja manus izteicienus, kur, runājot par mākslu, patiesībā domāju dzīvi, respektīvi, politiku. To jau juta, un to tvēra. Es jau nebiju vienīgā, teicu - bija domubiedri.

Tā bija mana pieredze. Un šīs pieredzes lielā mācība bija arī, ka par nepiekāpību tavs pretinieks pamazām tevi cienīs. Šī pieredze dabiski iekļāvās visā Tautas frontes programmā, vēlmēs un iecerēs. Var jau būt, ka pašā Tautas frontes sākuma posmā kaut kas bija saskaņots un inscenēts vai inspirēts, mani tas neinteresēja, un man tas neeksistēja. Es nejutos manipulēta nekad un nevienu brīdi. Atceros, Radošo savienību plēnuma laikā, kaut ko meklējot, ieskrēju kādā no Kongresa nama telpām - tieši tur sēd Zukulis ar savu štābu, mikrofoniem un austiņām. Nosmējos: «Re, jūs arī te

strādājat!» Viņi manās acīs jau bija nevarīgi, un es tam ticēju. Jo process bija sācies, un mēs bijām tajā iekšā. Tas jau bija galvenais, ka mēs bijām pārņemti un mēs spējām pārņemt. Kauliņi bija mesti.

Manas dzīves satraucošākais un pilnvērtīgākais laiks saistās ar Tautas fronti. Jānis Peters bija tas, kurš teica - tev arī manifestācijā jāuzstājas. Runu biju uzrakstījis, rokas drebēja. Naidis lika veidot domu - mēs un viņi, domājot par partijas augšām un partijas birokrātiju. Kādā teikumā izteicu - būtu gājuši vismaz pasaules sociāldemokrātijas virzienā, bet sociāldemokrāti bija jūsu ienaidnieks Nr. 1. Pēc nedēļas biju Stokholmā uz savas un dēla Jura Dimitera izstādes noslēgumu. Mani satikt vēlējās Bruno Kalniņš. Stokholmā runas fragments bija zināms. Citēšu, ko Upsalas laikrakstā 1988. gada novembrī raksta Niklavs Lapūkins: «Pats galvenais šī vakara sanāksmē Stokholmā bija viņas stāstījums par «bezasiņu revolūciju» Latvijā šodien. Džemma Skulme piedalījās Tautas frontes kongresā un atļauj Tautas fronteī lietot Mākslinieku nama telpas. Tur nāk tūkstošiem cilvēku ar jautājumiem, uzskatiem un ierosinājumiem un piedāvājas paši ko izpalīdzēt.

Spēks šajā liesmotajā tautas kustībā ir pārsteigums visiem, pat tiem, kas dzīvo Latvijā un līdzīgi kā Džemma Skulme nopietni baidījās, ka staļinisms un stagnācijas gadi būs neizbēgami lauzuši latviešu tautas nacionālo pašapziņu. Uzskatā par nākotni viņa ir fataliste: ir risks, trūkst garantiju laimīgām beigām, bet dzīvē ir jāriskē, un atpakaļceļa nav. Šo optimismu un cīņas gribu Skulmei bija iespēja parādīt zviedru valdībai sarunās ar Zviedrijas Ārlietu ministrijas sekretāru Pjēru Šori (*Pierre Shori*). Viņus iepazīstināja 90 gadus vecais latviešu sociāldemokrātu vadītājs Bruno Kalniņš, vienīgais vēl dzīvais no tiem, kas pirms 70 gadiem bija kļāt patstāvīgās Latvijas Republikas proklamācijas aktā» (UPSALA NYA TIDNINGEN 1988.9.11.).

Ārlietu ministrijā saruna ilga 2 stundas, vakarā tiku ielūgta pie Pjēra Šori mājās. Viena no reālākajām tēmām sarunās bija Baltijas jūras piesārņošana - zviedriem nedrīkst būt vienalga, ko Padomju Savienība gāž Baltijas jūrā. Tas viss skar Zviedrijas krastus. Es atļāvos tālejošu salīdzinājumu - Zviedrijas interesēs ir, kādi nākamībā var būt viņu kaimiņi - vai tās būs trīs Baltijas tautas, vai arī tautas sastāvs drīz vien būs cits. Padomju Savienība darīs visu, lai Baltijas jūras krastus apdzīvotu tā saucamā padomju tauta.

Tautas fronte oktobra - novembra mēnešos spēja noorganizēt un savākt pāri par 900 tūkstošiem parakstu PSRS Konstitūcijas izmaiņām. Gluži detektīvžanra garā Jānis Rukšāns bija šīs kravas nogādātājs Maskavā, tas bija jādara ļoti slepeni. Man kā toreizējai PSRS deputātei un Tautas frontes domniecei uzticēja čemodānus ar parakstiem nodot pret parakstu Augstākās Padomes Prezidija kancelejā, pretī Kremlim pie Manēžas ēkas. Varbūt tas bija caurlaižu birojs. Tas bija pirmais, vēl nedrošais ceļš uz pārmaiņām un tautas gribas apliecinātājs.

Neilgi pēc tam, 1988. gada 28. novembrī, man nācās piedzīvot karstākos brīžus savā dzīvē. Maskava, Kremlis. Es - PSRS deputāte, tajā pašā laikā jau Tautas frontes domniece.

16. novembrī Igaunijas Augstākā Padome pieņēma suverenitātes deklarāciju. (Pie mums 22. novembra Augstākās Padomes sesija atteicās

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Fragments no
manifestācijas
Mežaparkā
1988. gada
7. oktobrī

izskatīt jautājumu par Latvijas suverenitāti.) 26. novembrī PSRS AP prezidijs ar lielu kaunināšanu un G.Rītela pazemošanu pasludināja Igaunijas suverenitātes deklarāciju par antikonstitucionālu.

Tālāk citēju Daiņa Iļvāna rakstīto grāmatā «Gadjuma karakalps»: «Bet Latvijas vārds Igaunijas kolektīvas nolamāšanas kontekstā tomēr noskanēja arī PSRS Augstākās Padomes sesijā 28. novembrī. To atgādināja Tautas frontes domniece Džemma Skulme. Viņa PSRS parlamenta tradicionālo vienprātību jau bija izjaukusi 1987. gadā, liekas, kā vienīgā balsodama pret Borisa Jeļcina izslēgšanu no PSRS Augstākās Padomes Prezidija. Jeļcins vēlāk atzinies, ka atceroties pat apgērību, kādā Džemma tai brīdī bijusi. Tagad viņa aptvēra, ka pie vārda varētu tikt tad, kad sēdes vadītājs pirms balsošanas apjautājas: Vai ir citi priekšlikumi? Parasti priekšlikumu nebija, un lēmumi tika pieņemti vienbalsīgi.

- Vai ir...? - galvu nodūris, procedūru izpilda vīrs, kas Prezidijā sēž blakus Gorbačovam.

- Man ir priekšlikums, - Džemma Skulme negaidīti ceļas, iet tribīnē, nolasa formulējumu likuma pantam par republikas veto tiesībām, ko izstrādājuši mūsu juristi. Pirms brīža viņa zvanijusi uz Latvijas pārstāvniecību, kur gatavībā sniegt konsultācijas dežurēja Plotnieks ar Bišeru. Starpbrīdī Kremli piegājusi pie Gorbunova un brīdinājusi, ka par to runās. - Tad mums aizgriezis krānus.

Un PSRS Augstākās Padomes sēdes vadītājs apjucis čukst Gorbačovam: Ko tagad?

- Balsot.

Priekšlikuma jēga nav dzirdēta. Tas jāatkārto. Par - no tūkstošpiecsimt cilvēku lielās deputātu saimes balso 23 cilvēki. Gandrīz visi igauņi un trīs latvieši.

- Kā Jūs sauc? - no balkona Skulmei pretī skrien ārzemju žurnālisti. Arī Latvijas Tautas frontes nostāja pret reformēto PSRS Konstitūciju kļūst zināma pasaulei. Džemmas fotogrāfijas dažādos pasaules laikrakstos atgādina līdz šim tur tikpat kā nedzirdēto vārdu - latviete.

Pasaulei un impērijas apspiestajām tautām jau ir skaidrs, ka igauņi nav vieni, ka viņi nav «izlecēji», ka runa iet par varenu spēku, kas mostas, iedvesmo un uzvar. Džemmu apstāj armēņi un gruzīni. Viņiem tikai tagad kļuvis skaidrs, par ko iet runa. Nākošreiz arī viņi mūs atbalstīšot.»

Zigmunds Skujiņš savā grāmatā divus gadījumus apvienojis vienā: «Džemma Skulme no Kremļa tribīnes PSRS Augstākās Padomes sesijā iebil- da pret iekšējā karaspēka īpašām pilnvarām. Šodien tā pati par sevi sapro- tama lieta, bet toreiz, 1988. gadā, Skulme bija pirmā, kas iedrošinājās aicināt balsot pret Politbiroja ierosinātu likumprojektu. Tas bija dramatisks brīdis. To vērojot tālrādes lodziņā, man ieķīlējās pulss. Ne vienam vien no zālē esošajiem šķita, ka tūdaļ pavērsies zeme, jo piecdesmit divus gadus, kopš pastāvējusi PSRS Augstākā Padome, nevienam nebija pat prātā ienā- cis, ka varētu kādreiz balsot arī «pret». Deputāti vienmēr un visus priekšlikumus bija pieņēmuši vienbalsīgi. Tagad to viegli saukt par muļķību. Taču muļķība ir arī nesaprast, kas tā bija par velnišķu inerci. Laikmets bija konstruēts kā savdabīga martena krāsns mūsu izkausēšanai. Izkausēšanai nepakļāvās tie no titāna vai korunda. Diemžēl tādu bija ārkārtīgi maz. Es domāju, ka Džemma Skulme toreiz Kremli izturēja piectūkstoš grādu svelmi un, tikai nedaudz grīļodamās, ar jaunu atbildības izjūtu sasārtušajā sejā aizgāja atpakaļ uz savu vietu.»

Patiesībā, ja ņemu savu dzīvi kopumā, līdzīgas iekšējās - azartiskas un laimes sajūtas man bijušas manas glezniecības vislaimīgākajā laikā - 1968., 1969. gadā. Nācās izturēt milzīgu pretspiedienu. Tas bija Čehoslovākijas revolūcijas sākuma un sakāves laiks. Bet cik daudz cerību deva šis 1968. gads!

Tautas frontes dibināšanas kongress. Tāpat kā Radošo savienību plēnu- mu - tikai Jānis Peters to varēja novadīt tā, kā bija lemts. Es saku lemts - lielajā nozīmē.

Dainis Īvāns atceras: «Džemma Skulme šai brīdī atsūtīja zīmīti: Vienalga kāda ir vai būs situācija, tu nedrīksti savu kandidatūru noņemt. Tev par to jābūt stipram un pašpārliecinātam. Tautas frontē ir jābūt kādam gara spēka nesējam un kādam ir jānotur šis pārsvars. Šobrīd tev jāturas un jāskatās pāri visam sīkajam. Esi stiprs, kādu mēs tevi redzam un gribam redzēt. Tu pats nezini, cik daudziem garīgi palidzi turēties...»

Kāpēc es to rakstīju, tak jau arī man bija kāda lielā skaidrība par to, ka Tautas fronti tai laikā var vadīt Dainis. Pēc tam es viņam kaut kur uzrakstīju:

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Vidū Dainis
Īvāns – LTF
pirmais
priekšsēdētājs

- Tu manās acīs esi erceņģelis Gabriels!

Man šķiet, ka tieši Jānis arī mani bija «izredzējis» lielācai politiskai karjerai. Tālab viņš bija tas, kurš, man klāt neesot, iebīdīja mani PSRS Tautas deputātu Augstākajā Padomē (Jānis teica: «Nebūsi tu, būs Alksnis»), tur arī nosēdēju vairāk nekā gadu. Es to uzskatīju par ārkārtīgi smagu un man dziļi netikamu pienākumu Tautas frontes labā. Vissāpīgākais man bija tas, ka daļēji biju atrauta savai mājai un pilnīgi - glezniecībai. Šai laikā arī guvu pilnīgu skaidrību par to, kas tomēr manā dzīvē ir galvenais.

Pamazām Tautas frontē ienāca jaunas, līdz šim nepazītas sejas. Acīm redzama varas kāre, ambīcijas, diletantisms, viduvējības revanšs, arī agresivitāte. Jutos vientuļa un nevajadzīga šai barā. Tomēr nenoliedzami arī bija tas, ka latviešu vīrietis raisījās politikai.

Apraujot savu stāstījumu pēc rakstījuma stila pat nepiedodami, es gribu īsi rezumēt dažas pārdomas par mums, par latviešiem. Pēc šiem desmit gadiem jādomā, kas ir tas, kas mūs var vienot. Jo šais gados ir bijuši mums nevienam dzīvē neaizmirstami brīži. Tātad ir kāda maģija, kas veido latviešu tautas likteņceļu. Vai nu ekstāzei līdzīga un dziļa patosa pilna apņēmība, cerība, ticība un mīlestība vienam pret otru (Atmodas sākums, Tautas frontes dibināšana, Baltijas ceļš, Neatkarības deklarācija 4. maijā, 1991. gada augusts, Latvijas pilnīgas Neatkarības deklarācija), vai arī dziļi traģiski notikumi (Barikāžu laiks, OMONa draudi, Augusta pučs), kas vienoja visus. Kas dominē šai latviešu tautas «iekšējā procesijā»?

Blakus darītājam, blakus emocionālam jūsmotājam jābūt nopietnam analītiķim. Tautai jāmeklē atbilde sevī.

JĀNIS ŠKAPARS

TAUTAS FRONTES SĀKOTNE ACULIECINIEKA SKATĪJUMS 1988. GADS

1988. gada pirmajā pusē es atrados radošā atvaļinājumā. Ar augustu atgriezpos darbā Rakstnieku savienībā. Šķiet, otrajā augustā Mākslinieku savienības zālītē notika saiets, kur sprieda par Tautas frontes izveidošanu. Nolēmu piedalīties. Šinī sanāksmē galvenokārt runāja par to, kas tā būtu - kustība vai organizācija. Es aizstāvēju organizācijas ideju ar noteiktām struktūrām un disciplīnu.

Nākamajā sanāksmē jau sprieda par programmas izstrādāšanu. Sadalīja atsevišķas nodaļas. Grūtības radās ar programmas izstrādes kopīgo vadību. Piedāvāja Viktoram Avotiņam. Taču viņš, aizbildinoties ar radošo atvaļinājumu, atteicās.

Bet laiks steidzināja. Igaunī jau bija nozīmējuši dibināšanas kongresa dienu, lietuvieši arī gatavojās. Šķiet, tas bija pēc 20. augusta, kad pie manis Upīša kabinetā ienāca Sandra Kalniete un lūdza, lai es uzņemos koordinatora lomu. Redaktora pieredze man bija liela, arī nocieties pēc nopietna darba biju pietiekami, tāpēc uzņēmos bez liekas domāšanas.

Un tā es sāku vadīt redakcijas komisiju, bet Sandra Kalniete kārtoja organizatoriskās lietas. Taču tajā brīdī īsti vēl neapjēdzu darba apjomu. Sasaucām visas darba grupas, izveidojām vienotu komisiju un sākām strādāt. Vajadzēja ārkārtīgi forsēt, jo uz 30. augustu bija nozīmēta iniciatoru sapulce, kurai vajadzēja akceptēt publicēšanai programmas projektu.

Lūk, ko es par tām dienām rakstu dienasgrāmatā: «Kādas divas nedēļas ņēmāmies melnās miesās - no rīta līdz vēlam vakaram. Varens entuziasms mūs dzina. Arī termiņi. Kad saņēmu izejas materiālus, vēl nekā nebija. Tādi izburbējuši priekšlikumi. Tos vajadzēja dabūt dokumentā. Tā vēl nekad savā dzīvē es nebiju strādājis. Galva plīsa vai pušu. Vajadzēja prast brīvajā laikā atjaunot nervu enerģiju, lai to līdz pēdējai pilītei otrā dienā atdotu.»

30. augustā Rakstnieku savienības zālē sanāca iniciatoru sapulce un pēc garām debatēm nolēma programmas projektu publicēt.

Septembra pirmajās dienās programma tika publicēta. Tā bija kā sprāgstviela snaudošā vidē. Kaut arī 1. un 2. jūnijā bija noticis Radošo savienību plēnums, kaut pārmaiņas jau brieda, taču tauta vēl gulēja. Nē, varbūt es tomēr pārspilēju. Varbūt pamošanās jau bija sākusies 1987. gadā un 1988. gada pirmajā pusē. Un bija nepieciešams šis pēdīgais sprādziens, lai tauta celtos kājās.

Bet tad jau nu arī cēlās pilnīgi spontāni - kā milzīgs paisuma vilnis. Tanis septembra dienās Radošo savienību nams atgādināja Meku. Trūkst pat salīdzinājuma, jo tas ir pārāk unikāli. Tautas straumes plūda uz tā trešo stāvu, lai pieteiktos Frontē. Brīvprātīgi. Ne vien brīvprātīgi. Uzstājīgi: dariet tā, rikojieties tā!

Organizatoriem nenācās viegli. Pēc iniciatoru sanāksmes tika izveidots kaut kas līdzīgs orgkomitejai, par kuras priekšsēdētāju kļuva Jānis Peters, bet vietnieka darbu nācās pildīt Sandrai Kalnietei un man. Galīgā strupceļā nonācu septembra vidū, kad Sandra aizbrauca uz Indiju. Būtībā uz maniem pleciem uzgūla gan organizatoriskais darbs, gan redkolēģija. Kaudzēm nāca priekšlikumi par programmu un statūtiem. Tos visus sakārtot un iestrādāt jaunajos dokumentos bija grūti. Palīdzēja cilvēku entuziasms. Septembra otrajā pusē mums pievienojās vairāki juristi: E.Meļķis, R.Apsītis, I.Bišers. Vēlāk arī J.Bojārs un A.Endziņš. V.Šteins uzņēmās šķirot daudzus priekšlikumus.

Jo tuvāk nāca kongress, jo vairāk uzmilza organizatoriskās problēmas. Pirmkārt LNNK, Neformālās Tautas frontes, Vides aizsardzības kluba un citu organizāciju vieta Tautas frontē.

Lūk, kāds fragments no manas dienasgrāmatas: «Kāds būs to statuss? Galu galā pēc vienas orgkomitejas sēdes sanācām kopā ar šo organizāciju pārstāvjiem un vienojāmies, ka tās ieies LTF kā nodaļa. Tas vēlāk radīja diezgan nopietnas grūtības. Turins 21. septembrī paziņoja, ka viņam ir 200 grupas ar 2000 dalībniekiem.» Radikāļiem bija lielas priekšrocības: viņi relatīvi maz strādāja pie savu organizāciju veidošanas, bet «štukoja», kā iekarot lielāku vietu LTF.

Taču kopumā radikāļu aktivitātes tolaik bija ļoti nepieciešamas. Radikāļu grupas bija sākušas darboties agrāk, viņiem bija pieredze, un viņi radikalizēja arī Tautas fronti. Atceros kādu plašāku saietu Universitātes aulā, kad studentu priekšā nācās uzstāties man kopā ar Turinu un Berklavu. Tas varēja būt septembra pirmajās dienās. Kaut arī mēnesi bija strādāts pie programmas izveides, taču uz daudziem jautājumiem (bet jautājumi kapāja mūs kā lieli krusas graudi) nācās atbildēt grūti. Man visgrūtāk.

Septembra otrajā pusē uzmilza vēl viena problēma. Cilvēki nāca pie mums un informēja, ka Tautas fronti gatavojas pārņemt LKP CK un VDK. Tēlaini izsakoties, tas varētu būt tā: milzīgajam ešelonam, kas tagad sāka uzņemt ātrumu, pārslēgt lokomotīves un pārmit cita virziena sliedes. Notikumu gaita parādīja, ka baumas nav tikai baumas. Latvijas Kuģniecībā un Aviācijas institūtā tika radīti vairāki simti atbalsta grupu, un viņi varēja pretendēt kongresā uz lielāku skaitu delegātu.

Viss liecināja, ka kompartijas rajonu komitejas ir uzsākušas nopietnu aktivitāti šī virzienā. Taču masveida akciju mums izdevās nobloķēt. Aviācijas institūtam tika piešķirtas dažas delegātu vietas. Speciāla juristu komisija pārbaudīja daudzskaitlīgās jūrnieku telegrammas un krietnu daļu no tām anulēja.

Iespējams, ka lielākus rezultātus deva paslepenie pagrīdes risinājumi, kurus LKP CK veica kopīgi ar VDK, lai integrētu mūsu vidū savus spēkus.

Šajos manas dzīves visdarbīgākajos gados es nepārtraukti esmu sadūries ar vienu parādību. To varētu saukt par taranēšanu vai ķīļa dzišanu. Un es šo redzu tendenci: saskaldīt, sadalīt. Arī sarīdīt savā starpā. Sadrupināt politiskos spēkus. Tas ir noticis visu laiku un šobrīd pieņemas spēkā. Un skumjākais ir tas, ka profesionāļi to ļoti bieži izdara ar radikāli noskaņotu, bet politiski tuvdredzīgu patriotu spēkiem.

Bet tagad par LTF tapšanu. Septembra vidū cilvēku pieplūdums bija ārkārtīgi liels. It īpaši pēc tam, kad mēs paziņojām, ka pēc 25.septembra tiek pārtraukta reģistrācija. Tas bija nepieciešams tādēļ, lai tiktu skaidrībā par kopskaitu, noteiktu pārstāvniecības normu. Šķiet, ka šis skaits pirms kongresa tuvojās simt tūkstošiem.

Kādu nedēļu pirms LTF dibināšanas kongresa man piezvanīja Sandra Kalniete. Tiekot gatavota Latvijas vadības maiņa. B.Pugo ejot uz Maskavu, bet viņa vietā varot nākt kāds cietpauris. Nolēmām sasaukt radošo darbinieku grupu, apspriest visu un nākt ar savu priekšlikumu. Ātri apziņojām, cik jau nu tādā steigā varējām, un svētdienas pievakarē salasījāmies pie Džemmas Skulmes. Tā bija diezgan elitāra sabiedrība. Reālā vara Latvijā toreiz bija kompartija, tādēļ centrālais bija jautājums par izmaiņām CK vadībā. No taktikas viedokļa bija nepieciešama iecietīga un liberāla vadība. Tāpēc sanāksme izteicās par A.Gorbunova kandidatūru.

Taču mūsu variants netika ņemts vērā. A.Gorbunovu aizbīdīja uz Augstāko Padomi, kas tanī laikā bija butaforiska institūcija, bet par Latvijas kompartijas CK pirmo sekretāru ievēlēja J.Vagri.

Kongresa priekšvakarā mūsu redkolēģijas spēki bija galīgi izsīkuši. Nācās strādāt no agra rīta līdz vēlam vakaram. Beidzot radās ideja, ka ir jāizstrādā vēl vairākas rezolūcijas. Noirējām vienu no mājiņām Rakstnieku savienības radošajā kompleksā Dubultos un ķērāmies pie darba. Strādājām kādas divas dienas, nepārtraucot darbu arī naktī. Turpat uz krēsliem pazvilnējām, un - aiziet tālāk! Līdzko beidzām rakstīt pēdējo rezolūciju, vajadzēja braukt uz Rīgu, jo pievakarē Rakstnieku zālē notika preses konference. Izskatījāmies jau nu laikam drausmīgi. Džemperos, saburzīti, pārguruši. Bet jautājumi bira kā no pilnības raga. Telekameru daudz, turklāt no visas pasaules. Kaut ko tādu Latvija ilgi nebija piedzīvojusi.

6. oktobrī Mežaparka estrādē notika plaša tautas manifestācija. Estrāde bija stāvgrūdām pilna.

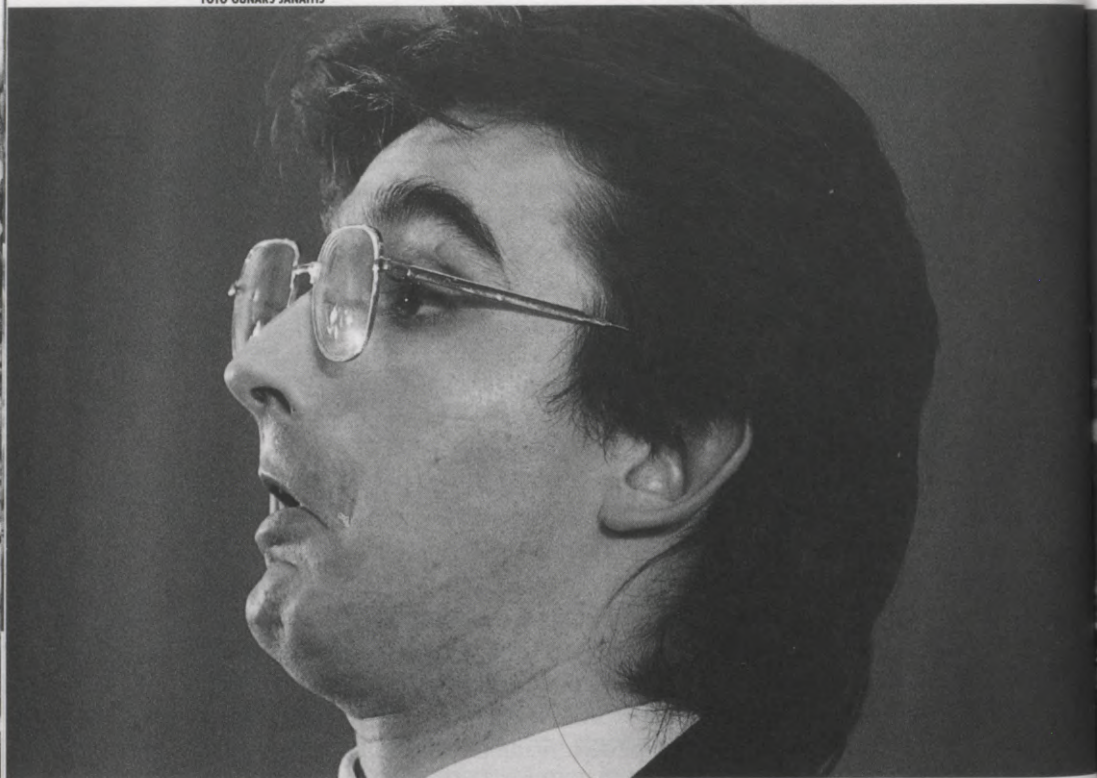
Manifestācija Mežaparkā bija Dziesmotās revolūcijas sākums. Te tika teiktas runas, taču vēl vairāk tika dziedāts. Bija daudz, daudz ziedu. Ziediem apveltīja dziedātājus, apveltīja arī vairākus runātājus.

Rakstot šīs rindas, es domāju par divu pieminēto vadītāju likteņiem - J.Vagri un A.Gorbunovu. Viņi nebija viena tipa vadītāji, taču savā ideoloģijā tuvi. Vagris vienīgi varbūt konservatīvāks un vecišķāks. Bet cik polāri atšķirīgi vēsture izrikojās ar vienu un otru!

Vagris šinī saietā izskatījās nožēlojams. No galīgas sakāves viņu glāba vienīgi «grēksūdze» latviešu tautai: savā darbībā es neko sliktu latviešu tautai neesmu nodarījis. Gaisā, visā estrādē bija jaušama tāda spriedze, ka bija vajadzīgs tikai viens neuzmanīgs pussolītis, un Vagris būtu no tribīnes notriekts.

A.Gorbunovs bija jaunāks, bet galvenais - elastīgāks, pielāgoties spējīgāks. Šo to izšķīra arī personības šarms. Arī stāja. Gorbunovs vinnēja. Viņš tika uzņemts ar ovācijām un apkrauts ar ziediem. Taču tālākie notikumi parādīja, ka viņš kā personība atradās divu konfrontējošo spēku skavās. Tas arī noteica viņa rīcības pretrunīgumu šajos laikmeta griežos. Tik

FOTO GUNĀRS JANAITIS

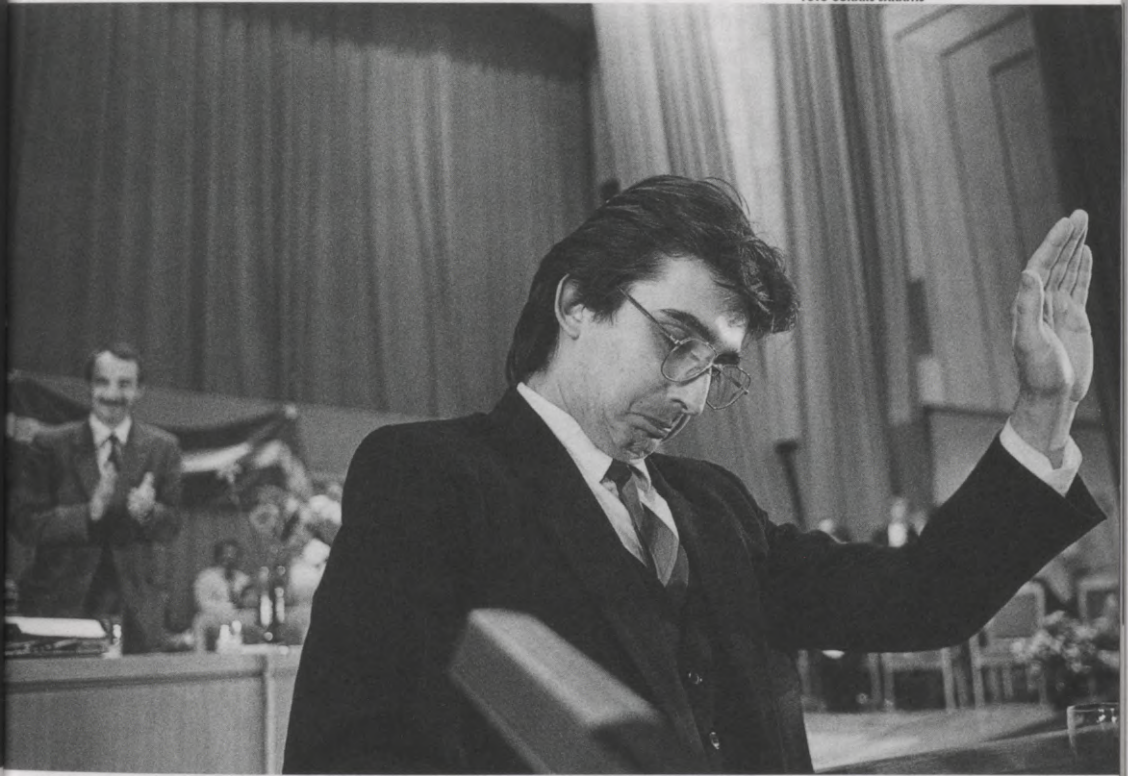

**Lielais atļautības
brīdis ir pienācis.
Bijusā PSKP CK
ģenerālsekretāra
Leonida Brežņeva
parodija**

pretrunīgu, ka gan viens, gan otrs spēks to dažkārt pasteidzās apzīmēt ar vārdiņu - nodevība.

Nākamā dienā sākās LTF 1. kongress. Diezgan haotiski. Vispirms jau tāpēc, ka delegātu bija vairāk nekā vietu Kongresa pils (torizējā LKP CK politiskās izglītības nama) zālē. Mūsu ideja - daļu delegātu izvietot mazažā zālē - izgāzās. Visi gribēja būt lielajā zālē. Nācās piepildīt arī skatuvi. Pirmais kongress bija latviešu tautas cerību un ilūziju svētki. Arī Dziesmotās revolūcijas turpinājums. Es atceros: kādā sastrēgumbrīdī, kad galīgi nevarēja vienoties par programmu, R.Apsītis vai kāds cits ierosināja dziedāt. Aiziet! «Bēdu, manu lielu bēdu, es par bēdu nebēdāju.» Man pašam gan kongress nozīmēja smagu darbu pie dokumentiem, jo priekšlikumi nāca kaudzēm. Cilvēki bija nocietušies, gribēja darboties, domāt, rosināt. Turklāt daudz bija pozīciju, kurās pastāvēja dziļas domstarpības.

Kongresa gaisotne bija emocionāla un cerīga. Brīžiem eiforiska. Pēc daudzām uzstāšanās delegāti cēlās kājās un aplaudēja. Gluži neviļus par kongresa klupšanas akmeni kļuva I.Čiževska uzstāšanās. To laiku uztverē tā bija provokatoriska un paša I.Čiževska parādīšanās kongresā - visai miklaina. Viņa teikto ilgu laiku pēc kongresa izmantoja mūsu pretinieki, arī Interfronte, lai inkriminētu mums nacionālšovinismu un citus «ismus». Tā vien liekas, ka daudzajās akcijās pret LTF tā bija viena no iestrādēm. Diezgan šabloniska, taču toreizējā eiforijā pietiekami efektīga.

Taču, par spīti visiem šķēršļiem, kongress bija noticis un Latvijas Tautas fronte nodibināta. Kā arī necentās mūsu pretspēki to diskreditēt, LTF tapšana radīja pilnīgi jaunu situāciju. Kompartijas monopols tika stipri iedragāts. Arī impērijas monumentā iedzīts viens ķīlis. Turklāt kongress un LTF nodibināšana pēc savas nozīmes bija unikāls vēsturisks notikums. Gluži kā pirmā mīla - tas ir neatkārtojams. Arī «Dievs, svēti Latviju!» skanēja ne tikai telpā. Pirmreizēji un neatkārtojami tā rezonēja cilvēku dvēselēs. Tauta raudāja. Un es neteikšu, ka tās bija tikai prieka asaras. Tauta izraudāja savu pusgadsimta traģiku. Pusgadsimtu, kurā bija zaudēts daudz bezgala dārga. Zaudēts neatgriezeniski.

Pēc kongresa darbi vēlās virsū lavīnveidīgi. Mums bija tāda kārtība, ka par valdes priekšsēdētāju uz vienu mēnesi ievēlēja vienu no valdes locekļiem. Es kļuvi par pirmo priekšsēdētāju. Darbu bija ārkārtīgi daudz. Vajadzēja izveidot struktūras centrā, radīt nelielu aparātu, dibināt avīzi, meklēt telpas, dibināt LTF nodaļas rajonos un pilsētās, risināt simtiem citu uzdevumu.

Lūk, dažas rindas no 6. novembra dienasgrāmatas: «Rit ārkārtīgi spriegas dienas. Notikumi mainās ar notikumiem. Psiholoģiski uztvert to visu ir gandrīz neiespējami. Liekas, ka kaut kas pavisam jauns un neparasts bija šodien. Nepārspējams. Bet rītdien tam uzklājas virsū vēl kas neparastāks, un agrākais jau grimst pagātnē. Nākas strādāt uz nolietošānās un spēku izsūkuma robežas. Taču ir arī kāds milzīgs iekšējais impulss, kas palīdz savākt visas garīgās enerģijas paliekas un atkal darboties.»

Oktobris bija mūsu iekšējās sakārtošanās mēnesis. Mitināmiem turpat - daļēji Mākslinieku savienībā, bet pārsvarā Rakstnieku savienības Upīša kabinetā. Cilvēki nāk straumēm. Nāk deportētie un izraud savus likteņus, nāk visdažādākie grūtdieņi un dzīves izstumtie, nāk garīgi slimie, nāk aktīvi un enerģiski darīt un pārveidot gribošie. Drīz vien māksliniekiem un rakstniekiem mēs kļūstam par apgrūtinājumu.

Un to var saprast. Šinī namā, kur dažkārt bija plosījušās viskarstākās diskusijas, tomēr bija relatīvi mierīgi. Viss tika plānots, viss atradās savās vietās. Tā bija kultūras citadele. Taču septembra dienās te ielauzās «pūlis», stihija. Runāja skaļi un nesavaldīgi, nereti kļiedza. Aristokrātiskais Benjamiņa nams cieta. Cieta ne vien radošie cilvēki. Cieta visa šī māja. Upīša kabinets bija pielādēts ar ābolu kastēm, kuras sūtīja mums laucinieki. Ar maizes kukuļiem, kurus cepa Latvijas saimnieces.

Es negribu un nedrīkstu vainot nevienu. Gluži vienkārši - šī māja tam nebija piemērota. Te kļuva par šauru. Turklāt tie bija tautas atdzimšanas pirmie mēneši. Spontāni. Spēji. Ļoti bieži - eiforiski. Tanī brīdī likās, ka mēs varam visu, drīkstam visu. Un tauta nāca un prasīja: dariet, rikojieties, risiniet! Prasīja uzstājīgi, reizēm agresīvi. Mēs nedrīkstējām vilcināties.

Novembris un decembris bija LTF ārkārtējas aktivitātes mēneši. Galvenie darbības virzieni šinī periodā bija trīs:

PSRS Konstitūcijas apspriešana un attiecības ar PSRS;

attiecības ar oficiālo varu vispār un LKP CK it īpaši;

Interfrontes un cittautiešu problēmas, kuru centrā bija latviešu un krievu komplekss.

Šīs trīs stratēģiskās problēmas ieņēma lielu vietu arī visā mūsu turpmākajā darbībā. Mūsu mērķis bija gigantisks: atdalīties no impērijas, iegūt neatkarību, sagraut totalitārismu un izveidot demokrātisku Latvijas republiku.

Novembrī vislielākās kaislības uzvirvoja sakarā ar izmaiņām PSRS Konstitūcijā. LTF 4. un 19. novembra Domes sēdes bija veltītas galvenokārt šiem jautājumiem. 4. novembra Domes sēdē pieņēma lēmumu, kas sastāvēja no 26 punktiem. Minēšu tikai dažus no tiem, kas raksturo tālaika LTF taktiku:

vispirms izstrādāt Savienoto republiku Konstitūcijas un uz to pamata izveidot PSRS Konstitūcijas projektu;

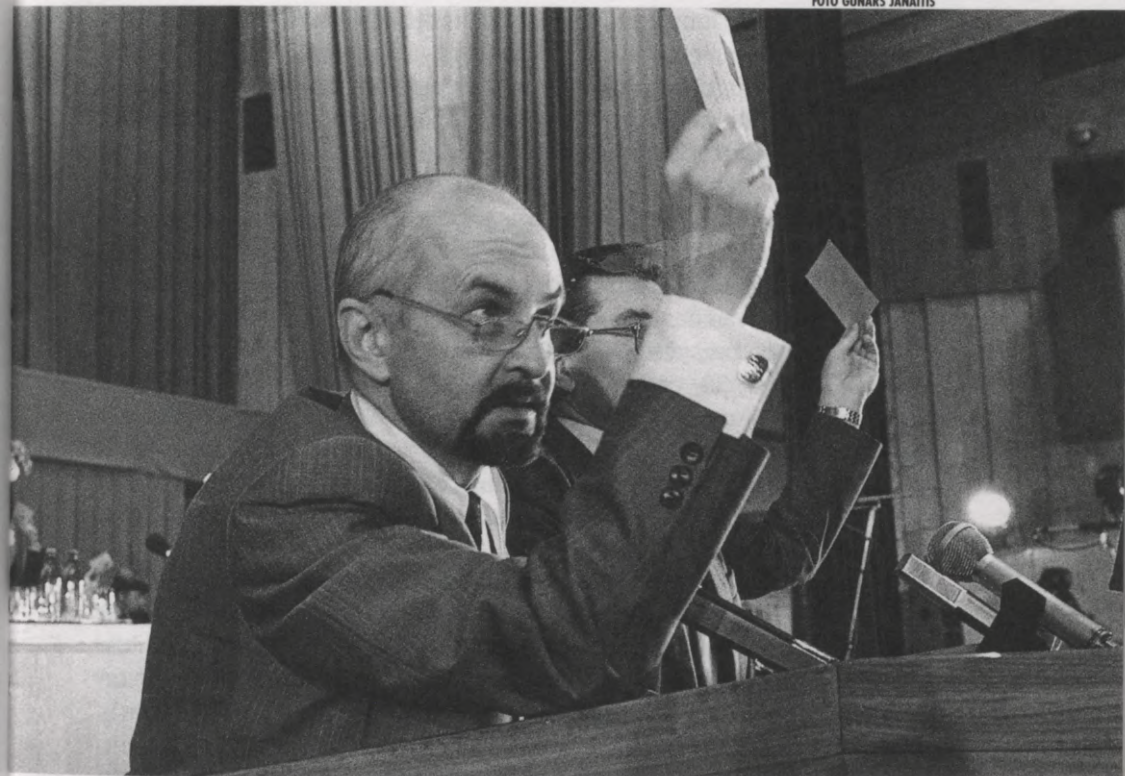
pašreizējais PSRS Konstitūcijas projekts ir ar krasi izteiktu varas centralizāciju;

salīdzinājumā ar iepriekšējām PSRS Konstitūcijām šis projekts ir visreakcionārākais;

vēlēšanu biļetenā jābūt ierakstītiem ne mazāk kā diviem kandidātiem;

jāizslēdz sabiedrisko organizāciju pārstāvju piedalīšanās vēlēšanās.

Es negribētu apgalvot, ka šinī Domes sēdē mēs būtu bijuši konsekventi un nekļūdīgi. Nē, tā tas nebija. Domes locekļu domāšanas un uzskatu spektrs bija ļoti plašs un dažāds. Taču lēmumā izskanēja pavisam noteikta tendence -

prasība pēc demokrātijas un republiku suverenitātes. Šis nosacījums - primārais ir suverēna republika un tās intereses - turpmāk kļuva par galveno strīda ābolu Baltijas sarunās ar Maskavu. Arī ar M.Gorbačovu, kurš nepārtraukti skandēja stipra centra ideju.

LTF šo jautājumu izvirzīja Latvijas iedzīvotāju apspriešanai, kā arī rīkoja tautas nobalsošanu par Domes viedokli. 19. novembrī notika deputātu tikšanās ar Domes locekļiem. Man nācās ziņot par šo jautājumu, tāpēc situāciju raksturošu ar dažām rindām no ziņojuma:

«LTF Domei jādod deputātiem savi novēlējumi uz LPSR AP sesiju, kas notiks 1988. gada 22. novembrī. Jautājums ļoti būtisks. Aktivitāte republikā ir liela. Tāda līdz šim nav redzēta. Nepiekrītu, ka LTF Domes locekļi uzspiež iedzīvotājiem viennozīmīgu attieksmi pret PSRS Konstitūcijas atsevišķu pantu grozījumu projektu. PSRS Konstitūcijas atsevišķu pantu labojumu projekts izrādījās ar būtiskiem trūkumiem. Juristu grupa strādāja pie alternatīva projekta izveidošanas. LTF Dome un Valde ierosināja republikas iedzīvotājiem apspriest šo projekta labojumu. Savu pozīciju izteica apmēram 900 000 cilvēku.»

Piebildīšu, ka 26. novembra manifestācijā piedalījās vairāki simti tūkstoši Latvijas iedzīvotāju, bet parakstus savācām pāri par miljonu. Viss Upīša kabinets bija piekrauts ar parakstu paketēm. Neraugoties uz VDK mēģinājumiem aizkavēt parakstu nogādi Maskavā, tautfrontieši to tomēr izdarīja ļoti asprātīgi.

**Juris Bojārs un
Romāns Apsītis
dirīģē LTF
programmas
pieņemšanu**

19. novembra Domes sēdi es negribētu reducēt uz PSRS Konstitūcijas apspriešanu. Domniekus satrauca tas, ka strauji palielinājās politiskā spriedze Latvijā. Jā, LTF veidojās par nopietnu politisku spēku. Jā, LTF tolaik bija liela autoritāte tautā. Bet tas ir normāli un pašsaprotami. «LTF Dome uzskata par nepieciešamu uzsvērt, ka demokrātijas apstākļos lemt un domāt nav tikai «augšu» monopols,» - teikts Domes paziņojumā.

Bet tanī pat laikā daļa Latvijas kompartijas CK, Vissavienības uzņēmumu birokrātija un partokrātija, topošā Interfronte uzsāka masveidīgu uzbrukumu pret LTF. Šo konservatīvo spēku atzīti lideri bija Soboļevs un Loskutovs. Liberālā Latvijas vadības daļa, cenšoties lavierēt starp abiem pretspēkiem, bieži jo bieži bija bezspēcīga pret konservatīvo agresīvajām akcijām.

LTF Domes 1988. gada 19. novembra lēmumā teikts: «Uzskatām, ka provokatīvās gaisotnes galvenie veidotāji ir tie vidējā administratīvā un politiskā aparāta pārstāvji, kā arī tie kulta un stagnācijas gadu ideoloģiskajos priekšstatos neglābjami iestigušie propagandisti un virsnieki, kuriem ir izdevīgi saglabāt tautsaimniecības stagnatīvo modeli, radīt nevis tautas, bet aparāta demokrātiju.

Uzskatām, ka Interfronte tiek veidota mākslīgi, tās galvenais radītājspēks ir birokrātija. Interfronte top ar apzināti destruktīvu ievirzi. Proti, lai radītu divas republikā dzīvojošo tautu nometnes, uzturētu divus spēkus, kurus, savstarpēji sarīdot, rastos iespēja sastindzināt progresa gaitu. Pārsteidz un rada bažas republikas vadības nespēja novērst šīs situācijas iespējamās sekas.»

Šodien man nav nekādu šaubu, ka šī kampaņa tika vadīta no vienota centra Maskavā. Man nav nekādu šaubu arī par to, ka šie spēki bāzējās PSKP CK un VDK struktūrās. Pulkveža Lopatina parādīšanās Latvijā un kļūšana par Interfrontes lideri nav nejaušība. Baltijas tautu frontes un kustības toreiz bija pārvērtību avangards, un pret tām tika sakoncentrēta ļoti blīva uguns. Gan mums par laimi - ideoloģiska rakstura. Tā mums sagādāja ārkārtējas grūtības, jo kādu laiku LTF tika bloķētas publicēšanās iespējas, kā arī nobremzēta «Atmodas» izdošana.

Es vēl gribu citēt divu domnieču uzstāšanos šinī vētrainajā Domes sēdē. It īpaši tāpēc, ka abām bija ne vien izcila vieta LTF tapšanā, bet kā sievietes viņas visspilgtāk raksturo toreizējo emocionālo gaisotni.

D.Kuple: «Stāvoklis ir traģisks. LTF ir atrauta no informācijas līdzekļiem. Cilvēki prasa - kas notiek Tautas frontē? Tas ir nepieļaujami, ka šai plašajai tautas kustībai nav preses orgāna. Nesaprotu CK nostāju šai ziņā. Tāpat nesaprotu arī to, kas ir publicēts par D.Īvānu un dažiem LTF locekļiem. Kas tie ir? Raksts ir anonīms. Vai tā ir LTF šķelšana - Valdes un Domes? Lielu cerību uz LPSR AP negribu likt, jo viņi nav raduši domāt. Un tie ir deputāti, kuriem jāizlemj republikas liktenis. Arī b. Bojārs izvairās no atbildes, bet šie 900 tūkstoši Latvijas iedzīvotāju tic tieši Tautas fronteī, un mēs nevaram likt viņiem vilties. Jāizstrādā taktika un stratēģija tam gadījumam, kad netiks pieņemta kaut vai daļa no juristu iesniegtajiem Pamatlikuma labojumiem. Es jūtos atbildīga cilvēku priekšā. Vissavienības presē mēs tiekam apgaismoti vienpusīgi un gandrīz kā briesmoņi, kuri dzen krievus laukā.»

S.Kalniets: «Publikācija laikrakstā «Cīņa» nav vērtējama viennozīmīgi. Nekas tā netiek pārņemts Tautas fronteī kā politiskas kļūdas, bet tā pastāv tikai vienu mēnesi. Latvijas kompartijas 18. jūnija plēnums tiešām bija politiska kļūda. Biedra Medvedjeva vizīte radīja stresu CK. Šī pamācīšana ar pirkstu šiem 900 tūkstošiem. Bet vai tā nav tauta un nevis deklasēti elementi? Nenoliegsim viens otru. Esam CK devuši kolosālu uzticības avansu, bet ir jādomā arī par perspektīvu. Mūs dzen uz konfrontāciju. Mums ir liegta pieeja masu informācijas līdzekļiem. Mūsu organizāciju ar varu grib iedzīt pagrīdē. Pagaidām vēl ceru, ka CK uzvarēs saprāts. Aicinu padomāt, vai lozungs «Atbalstām republikas vadību» ir paturams. Šo lozungu pagaidām atliksim. CK jāizsaka savs viedoklis oficiāli par pamatlikuma labojumiem.»

Vēl pie šīs Domes vēsturiskiem lēmumiem pieder Deklarācija par Latvijas suverenitāti. Šinī posmā vēl netiek izvirzīts jautājums par Latvijas pilnīgu izstāšanos no PSRS. Taču attiecībā pret līdzšinējo, kad visu noteica centrs (tas tika formulēts arī jaunajā PSRS Konstitūcijas projektā), LTF Domes nostāja ir polāri atšķirīga. Visu nosaka republika, bet centram tiek atstātas tikai dažas funkcijas.

Tādēļ Latvijas Tautas frontes Dome ierosina LPSR Augstākai Padomei deklarēt, ka līdz republikas suverenitātes garantēšanai Latvijas PSR teritorijā būs spēkā tikai tie likumi, kurus būs akceptējusi Latvijas PSR Augstākā Padome.

Taču novembrī un decembrī mēs īpaši sirdīgi noņēmāmiem vēl ar vienu jautājumu. LTF dibināšanas brīdī mūsu organizācijā ienāca tikai kādi 12 procenti cittautiešu. To izmantoja konservatori, kas no Latvijas tautas apvienošanās bijās kā velns no dienas gaismas. Esmu viņiem deva nacionālšovinisti, kuri jo bieži šāva vienā mērķī, izmantojot dažāda kalibra provokatorus. Bieži šāva no pilnīgi pretējām pusēm. Iemesls Internacionālās frontes organizēšanai bija «cildens» - apvienot tautas, radīt pretpēku nacionālekstrēmismam. Taču īstenais mērķis bija sašķelt un sanaidot Latvijā dzīvojošās etniskās grupas. Sarīdīt tās vienu pret otru.

Tāpēc jau LTF programmā tika iestrādāta nacionālo attiecību nodaļa, bet tūlīt pēc kongresa sākām gatavot Tautu forumu. Upīša kabinetā katru nedēļu pulcējās krievi, ukraiņi, baltkrievi, ebreji un citi, gatavojot cittautiešu saietu. Mūsu ideju, kas dzima LTF dibināšanas kongresā, gan diezgan ātri pārtvēra oficiālā vara un arī sāka gatavot Tautu forumu. Tanī laikā, kad kompartijas ilgi būvētais varas un ideoloģijas monopols ļodzījās un grīļojās līdz pat pamatiem, internacionālā arbitra loma Latvijas partijas vadībai bija ļoti izdevīga, it īpaši ņemot vērā, ka LTF un Interfrontes konfrontācijā nacionālie akcenti bija spēcīgi. Šai akcijai bija mērķis, lai LTF Forumā ielietu kā viena no organizācijām. Šo taktiku - LTF interpretēt kā «vienu no» - mūsu pretinieki toreiz izmantoja ļoti bieži. Arī tagad viens otrs tiecas LTF vēsturisko vietu un misiju «atšķaidīt». Mēs nenoraidījām šo ideju, bet tomēr nolēmām nedēļu pirms «lielā» foruma sarīkot «mazo». Šķiet, ka tas notika televīzijas zālē.

Jautājums par dažādo tautību kopdzīvi Latvijā nebija un nav arī tagad vienkāršs. Rakstot šīs rindas, es gribu būt divatā ar sevi un savu sirdsapziņu. Rast atbildi vismaz uz dažiem jautājumiem. Kāpēc latvietis šodien nav īpaši

viesmīlīgs? Kāpēc latvietis necieš ienācējus no austrumiem? Kāpēc viņš ar skepsi skatās pat uz Eiropas pusi? Un kā atbildi es jau dzirdu gadu desmitos iestrādāto: nacionālisti, fašisti.

Nav īpašas latviešu problēmas. No staļinisma cieta vienādi gan latvieši, gan krievi. Arī tagadējās sociālās un ekonomiskās problēmas ir vienādi smagas visiem. Tā mums tiecas iegalvot. Nekā nebija! Nacionālo problēmu gūzmā ir tādas, kas gruzd. Ir tādas, kas sāk uzliesmot. Bet ir arī tādas, kas robežojas ar sprādzienu.

Kāpēc latvieši cēlās Atmodai pirmie, tik spontāni un tik masveidīgi?

1. Jā, staļinisms iznīcināja daudzus, taču latviešu Golgāta bija ilgstoša. Esmu strādājis staļinisma upuru apzināšanas komisijās un komitejās. Noklausījies daudzus satriecošus likteņstāstus. Var jau apgalvot, ka tā bija pagātne. Taču šie cilvēki un viņu piederīgie, vismaz ļoti daudzi no viņiem, joprojām nav atguvuši bijušos dzīvokļus un mājas. Ilgus gadus viņi bija spiesti strādāt nepilnvērtīgu darbu. Visu labāko (dzīvokļus, darbavietas, sociālo statusu un drošību) visus šos gadus ņēma ienācēji.

2. Latvieši ilgus gadus bija atstumti no aktīvas līdzdarbības vadošās tautsaimniecības nozarēs. Tur saimniekoja cittautieši, tās vadīja cittautieši. Viņi runāja krievu mēlē, tāpēc viņus identificēja ar krieviem.

3. Nacionālā politika pēc 1959. gada iedzina ārkārtīgi dziļu ķīli starp latviešu un krievu tautām. Latviešu inteligencē vairākus gadus bija aplāpētas jebkuras nacionālās pašizteikšanās iespējas. Turklāt no augstām tribīnēm un masu saziņas līdzekļos ļoti bieži skanēja tolaik bargais un iznīcinošais: buržuāziskais nacionālists, fašists. Tas bija adresēts latviešiem. Krievu inteligence, krievu cilvēki, bet it īpaši armijas virsnieki no tā bija pasargāti. Bet viņi to dzirdēja, pie tā pierada un laika gaitā tam sāka ticēt. Tāpēc uz nacionālisma un fašisma stīgas mūsu pretiniekiem ir viegli spēlēt arī tagad.

Taču Tautu forums normāla, veselīga nacionālā klimata radīšanai Latvijā deva daudz. Cita pēc citas sāka veidoties kultūras biedrību asociācijas. Nacionālo minoritāšu balsis ne vien skanēja, bet tās tika arī uzklauskātas. Par tālaika politisko dominanti kļuva nacionālās kultūras autonomija - apmācība nacionālā valodā, kultūras tradīciju un etnisko vērtību saglabāšana.

1989. GADS

Protams, nacionālās neatkarības kustība vai kāds no tās posmiem nebeidzas Vecgada vakarā un nesākas ar Jaungada pirmo stundu. Taču šīnī apcerē iztīrītātie divi gadi bija gan tuvi kā dviņu brāļi, gan katrs par sevi unikāli.

1988. gadā, bet it īpaši LTF dibināšanas kongresā mēs sevi vēl tikai pieteicām. Pieteicām kā tautas atmodas politisko spēku. Jā, šis spēks bija tautas atmodas uzturētājs un kūrējs. Jā, mēs kategoriski prasījām Latvijas interešu prioritāti iepretī Vissavienības interesēm. Taču tās bija prasības vienīgi pēc lielākas suverenitātes. Par jaunu Vissavienības līgumu pat visradikālākie grupējumi uzdriksstējās izvīrīt tikai konfederācijas ideju.

Jā, mēs tiri šerpi plēsāmie ar Latvijas kompartijas un valdības vadību. Jau pirmajās Domes sēdēs apstrīdējām Latvijas kompartijiskā PSKP satelīta vai administratīvās vienības statusu. Daudzējādi bijām opozīcijā Augstākajai Padomei un Ministru Padomei. Bet galvenokārt to neizlēmības dēļ. Laipošanas dēļ starp Tautas fronti un Interfronti. Dēļ klanīšanās Maskavas priekšā.

1988. gadā LTF vēl neizvirzīja jautājumu par izešanu no PSRS, par Latvijas pilnīgu neatkarību, par kompartijas vietu un lomu Latvijas valstī un sabiedrībā.

Tautas atmodas kustībā vēl bija daudz stihijas, bet Tautas fronte kā organizēts politisks spēks vēl tikai veidojās. Bija jāuzkrāj kaut elementāra cīņas pieredze, drosme, uzdrīkstēšanās, izlēmība.

Arī tautā pusgadsimtu tika dēstīta paklausība un bijība. Bailes būt nacionālistiem. Nacionālisms bija nāves grēks. It sevišķi pēc 1959. gada. Tāpēc 1988. gads bija modināšanas un pamošanās gads. Baiļu sindroma pārvarēšanas gads.

Impērijas spēki vēl bija stipri un saliedēti, bet unitāras lielvalsts ideoloģija - valdošā. Arī šķietamais demokrāts un pārbūves lokomotive - Gorbačovs bija stipra centra idejas autors un balstītājs. «Stipro centru» vajadzēja pieradināt pie sabrukuma idejas. Šajā laikā polemika ar Maskavu bija asa un intensīva.

Tāpēc LTF savā darbībā vadījās pēc «augošo prasību taktikas». Var debatēt par pieņemto lēmumu savlaicīgumu vai novēlotību, taču tik vērienīgām, būtībā revolucionārām pārmaiņām, kādas notika Latvijā, svarīgi bija noteikt stratēģiskā ceļa posmus un attīstības stadijas, precīzi novērtēt spēku samērus. Mērenība vai radikālisms varēja kalpot vienīgi kā taktika un līdzeklis šo mērķu sasniegšanai.

Kopumā 1989. gads bija asiem un negaidītiem pavērsieniem pārblīvets. Taču šim gadam bija arī savs centrējums, galvenā ass, ap kuru rotēja tālaika notikumi. 1989. gadā tika pieņemts vēsturiskais LTF Domes valdes 31. maija Aicinājums. Aicinājums tautai apspriest un lemt par Latvijas pilnīgu neatkarību. Par neatkarību ārpus PSRS. Tas bija radikāls un negaidīts lēmums, kas izraisīja diskusijas gan visattālākajā Latvijas nostūrī, gan Rīgā un Maskavā. Pat daļa LTF vadības to uzņēma ar pretestību.

Katrai problēmai ir savs rūgšanas periods, tāpēc isumā restaurēšu 1989. gadu no sākuma. Bet sākums bija sūrs un mums nelabvēlīgs. Mēdz teikt: «Uguni dzēš ar uguni.» Jau tūlīt pēc LTF kongresa tika inspirēta «internacionālā» kustība kā pretspēks LTF «nacionāli ekstrēmiskajai». Inspirēta no Maskavas. Turklāt galvenie ideologi un koordinatori tai, domājams, atradās pašā PSKP un VDK struktūrā. Interfrontes kā uz burvja mājienu pēc vienota modeļa radās visās trijās republikās, bet pēc tam arī citos Savienības reģionos.

Interfronte sākotnēji darbojās ļoti aktīvi. Tādiem interfrontes līderiem kā Lopatinam, kurš parādījās pēkšņi no nekurienes, palīdzēja vietējā birokrātija, kāda daļa LKP CK aparāta un Rīgas pilsētas komiteja. Vissavienības uzņēmumos, it sevišķi Latvijas dzelzceļa sistēmā, nepārtraukti notika sapulces,

sunija nacionālekstrēmistus un sūtīja protesta vēstules uz Maskavu. 1989. gada 7. un 8. janvārī notika «Latvijas PSR darbaļaužu internacionālās frontes» dibināšanas kongress. Ņemot vērā, ka LTF bija turpat 250 tūkstoši biedru, viņi pasludināja, ka Interfrontē ir 300 tūkstoši. Patiesībā piecas sestdaļas no kopējā delegātu skaita bija pārvaldes aparāta darbinieki.

Uz kongresu no LTF bija aicināts Dainis Īvāns. 3. janvāra valdes sēdē nolēmām izmantot šo ielūgumu un aizsūtīt uz kongresu Ivaru Godmani, kurš toreiz bija LTF lektors un labprāt piedalījās šādos saietos.

Vienā ziņā Interfrontes aktivitātes mums bija bīstamas. Ap tām sāka mutulot politiskās kaislības. Viņi mums uzbruka nikni un vulgāri. Gluži staliniskā garā zākāja mūs par ekstrēmistiem un nacionālistiem, nemaz necenšoties trāpīt desmitniekā, bet ar iespējami lielāku blīkšķi šaut LTF virzienā. Cittautiešu vidū šis blīkšķis savu iespaidu atstāja, jo gandrīz pusgad-simta laikā monoideoloģija bija radījusi ienaidnieka tēlu fašista un nacionālista izskatā. Adresāts galvenokārt bija latvietis.

Kļuva skaidrs, ka Interfronte cenšas pārņemt iniciatīvu. Apstākļi viņiem bija stipri vien labvēlīgāki nekā mūsējiem:

Interfronti stutēja Maskava un daļa LKP CK. Bet otra, galvenokārt latviskā daļa, ieņēma svārstīgu un nenoteiktu pozīciju;

Tautas fronteī tika bloķēti masu informācijas līdzekļi, visādi sprunguļi tika mesti «Atmodas» iznākšanā.

Interfronte uzvedās ļoti kaujinieciski, agresīvi, augstprātīgi, bet LKP CK «latviskā vadība» tolaik bija apmāta ar arbitra lomu. Centās nosēdināt mūs pie kopēja galda. Jau 10. janvārī LTF nāca ar paziņojumu Interfrontes kongresa sakarībā, kur cita starpā teikts: «Vairums delegātu savās runās praktiski ignorēja republikas un tās pamatiedzīvotāju intereses. Tās republikas intereses, kuras viņi dēvē par savu māju...»

Vēlreiz LTF valde sniedza savu paziņojumu sakarā ar Interfrontes 23. un 25. janvārī rīkotajām demonstrācijām un mītiņiem. Tajos teiktās šovinistiskās runas, tautu aizskarošie plakāti liecināja, ka «Interfrontes viltīgi piedāvātā roka īstenībā ir dūre, kas vērsta pret latviešu tautu un Latvijas tautu satīcību».

Bažas izraisīja Interfrontes ieplānotais gājiens 23. februārī pa Rīgas centra ielām. Mums kļuva zināms, ka interfrontieši gatavojas nolikt ziedus pie Ļeņina un Brīvības pieminekļa. Visa šī akcija provocēja sadursmi. Ar radio, televīzijas un preses starpniecību aicinājām cilvēkus būt savaldīgiem, bet vēl labāk - ignorēt šos pasākumus. Mēs ar Sandru Kalnieti aizgājām pie Brīvības pieminekļa, kad tur bravūrīgi maršēja garām Interfrontes demonstranti. Ap pieminekli bija blīva cilvēku siena. Šī vieta bija visu kaislību epicentrs. Brīvības pieminekļis bija un ir brīvības simbols, un to zaimot nedrīkstēja.

Taču Interfrontes aktivitātes janvārī un februārī sāka pārmākt mūsējās. Tas arī saprotams. Baltijas tautas frontes pirmās uzsāka cīņu, tāpēc preti tām tika mesti lieli un kvalificēti Vissavienības triecienspēki. Ko darīt? Kavēties nevarēja. Bieži, ļoti bieži sāka izskanēt brīdinājumi par 1959. gada atkaršanās briesmām.

Mūsu stratēģijas pamatnosacījums bija nevardarbīga cīņa. Daudzējādi tā ir grūtāka un sarežģītāka par cīņu kaujas laukā. Tā prasa ne vien ārkārtīgu

izturību, bet arī izšķirīgu un adekvātu rīcību. Situācijā, kad pretinieks gāja triecienuzbrukumā visās jomās, mūsu paziņojumi bija brīdinājums sabiedrībai par pretinieka aktivitātēm. Nevardarbīgā cīņā šādu paņēmieni var pielietot vienīgi epizodiski. Ielgstot tas var nest sakāvi, jo tā ir aizsardzības taktika. Publiska reflektēšana uz pretinieka akcijām.

Kavēties vairs nedrīkstēja. Vilcināšanās varēja nest vēl jo lielākus zaudējumus tādēļ, ka aprīlī vajadzēja notikt PSRS Tautas deputātu kongresa vēlēšanām. Vajadzēja veikt kaut ko tādu, kas nograndētu vismaz Latvijā. Bet nograndētu ar tādu spēku, ka detonētu Vissavienībā un pasaulē. Mums bieži pārmet mītiņošanu. Taču mītiņš bija viens no cīņas veidiem. Tas bija palīgā sauciens tautai brīdī, kad politiskie spēki vieni netika galā. Ja gribat - spēku demonstrēšana, izrāde un izrādīšanās vienlaicīgi. Redziet, kādi spēki ir ar mums un aiz mums! Un man ir ļoti žēl, ka mūsdienu politiķi šo paļāvību uz tautu, šo saikni ar tautu ir pazaudējuši.

Bet tagad es sniegšu dažus fragmentus no dienasgrāmatām, kas rakstītas pēc Interfrontes 23. un 25. februāra akcijām, lai kā aculiecinieks parādītu tā perioda virzību, notikumus un mūsu darbības blīvumu.

SESTDIEN, 4. MARTĀ

Aizvadītā nedēļa sarežģīta. Otrdien valdes sēdi nācās vadīt man. Centos to izvest raitāk nekā parasti. Trešdien karuselis turpināja griezties. Man vajadzēja uzstāties radio. Ziņoju par valdes sēdi un nolasīju mūsu paziņojumus. 15.00 ir neliela lekcija Kardioloģijas centrā. Jautājumu daudz. Ceturtdien rats griežas vēl trakāk. No rīta piezvana Bojārs un runā par mītiņa nepieciešamību. Sanākam kādos vienpadsmitos kopā: Bojārs, Bišers, Freimanis, Kalniete un es. Tā kā vecajos pirmskongresa laikos. Spriežam, ko darīt. Nolemjam: rīkot mītiņu un demonstrāciju 12. martā. Vakarā 16.00 notiek Konstitūcijas komisijas sēde. Stipri tiek pabrāķēts projekts, ko izstrādāja Andrejs Krastiņš. It sevišķi uzbrūk Melķis un Cielavs. Galu galā nolemjam strādāt pie projekta pakāpeniski. Vispirms izveidojot koncepciju.

Sešos sanāk valdes sēde. Diemžēl - nepilnīga. Tomēr vairākums sveras par to, ka mītiņam jānotiek. Tā arī izlemjam. Taču piektdien atkal viens otrs ir preti. Situācija pretrunīga. Aktīvi iebilst pret mītiņu Juris Putriņš. Arī Rīgas rajona pilnvarotais atsūtījis savus iebildumus. Vēl vairāk man uzbrūk I.Vītols. Viņš galīgi nepieņem tādus ielu pasākumus.

Vakar plkst.18.00 Lielupē Kultūras fonda vasarnīcā notiek zinātnieku sanāksme. Tiek dibināts diskusiju klubs. Saruna interesanta, kaut arī attālināta no dienas skarbajiem notikumiem. Sanāksmes beigās I.Vītols vēlreiz atjauno jautājumu par mītiņu. Strīdamies ilgi. Beigās nolemjam, ka zinātnieki piedalīsies valdes sēdē, kur par to spriedis.

OTRDIEN, 7. MARTĀ

Pirmdiena bija traka, traka diena. No rīta piezvanīja Kalniete. Viņa naktī esot atbraukusi no Kijevas. Nolemjam satikties pusvienpadsmitos un kopā ejam uz CK. Mūs sagaida Dolgopolovs. Uzbraucam 6. stāvā. Tur mīt CK

augstākā vadība. Ar J.Vagri ir vienkārši. Uzbrūkošā puse esam mēs. Vispirms par vēlēšanām. Daudz runājām par armijas iejaukšanos. Vagris noliedz tādas iespējas. Pēc tam par Interfrontes manifestāciju. Uzbrūkam, cik tik varam. Interfrontes manifestācija bija provocējoša, bet mītiņš - ultimatīvs. Runājam arī par citiem jautājumiem. Visumā saruna nav no vieglajām, bet tā ir savstarpēji atklāta.

Pēc tam iet kā pa vella ratu. Zvana Kuple un saka, ka Nacionālajā teātrī esot salasījušies aktieri un gatavojas stāvēt piketā. Galu galā vienojamies, lai iet un pastāv. Taču ap pusčetriem zvana Kuple. Aizlauptā balsī. Aktieri esot brutāli savākti un aizvesti uz miliciju.

PIEKTDIEN, 10. MARTĀ

Turpinu stāstījumu pēc vairākām dienām. Tas vakars pagāja karsti. Mēs bijām sastūķējuši vienā istabiņā visu valdi un vēl vairākus pieaicinātos. Dina Kuple ziņo par aktieru piketu. Aizvesti uz miliciju 26 aktieri. Troksnis milzīgs, arī emocijas lielas. Pēc tam sākam apspriest jautājumu par mītiņu. Gandrīz vai vienprātīgi atbalsta mītiņu krastmalā. Saruna karsta, taču vienprātīga.

Otrdien arī gāja kā pa ķešu. Nekā nevaram sagaidīt no Rubika galīgo atbildi par mītiņu. Nav un nav viņa. Tas tā tiši tiek darīts. Vilcināts uz dienas beigām. Otrdien ir pēdējā atbildes diena, tad nu dos atbildi pēdējā dienas stundā, lai neko nevar izdarīt. Tā arī ir. Piecos nozīmē tikšanos. Kad eju pie Rubika, rajonā ap prokuratūru ir daudz miliču un milicijas mašīnu. Vēlāk noskaidrojās, ka te izklīdināts pikets, kas, šķiet, ir protestējis pret varmācīgu apiešanos ar aktieriem.

Rubiks ir pasvītroti laipns, taču paziņo, ka atļauts ir tikai mītiņš. Es steigšos uz Vecpilsētas ielu, lai to paziņotu valdei. Valde tomēr nolemj prasīt arī demonstrāciju. Vispār valde notiek par visiem šiem jautājumiem ļoti vētraīni. Apspiež studentu akciju (mājas ieņemšanu Tereškovas ielā) un nolemj viņu iesākt atbalstīt ar plašu kampaņu par dzīvokļu taisnīgu sadali. Valodas likumu apspriežam ļoti konkrēti pa nodaļām. Pēc valdes vēl salasāmies koordinācijas centrā, iedzeram kafiju un apsveicam sievietes.

Ceturtdiena pāriet vienā skriešanās. Izbraucam maršrutu, kur notiks mītiņš un demonstrācija. Jā, no paša rīta 8.00 notiek LTF štābu sanāksme. Iztirzājam mūsu pasākumus ļoti sīki. Paziņojam Rubikam, ka nepiekrītam lēmumam par demonstrācijas neatļaušanu.

Diemžēl vienu pasākumu nokavēju. Divpadsmitos man vajadzēja būt radio un ierunāt par valdi. Vienkārši aizmirstu. Trijos notiek preses konference. Bija paredzēts, ka būs Preses nama mazajā zālē. Taču cilvēku ir daudz. Tāpēc ejam lejā uz ēdnīcu. Jautājumi birst kā krusa. Taču divās stundās pabeidzam. Nokavēju Konstitūcijas komisijas sēdi, kurai vajadzēja sākties četros. Sešos ir Rīgas LTF aktīva sanāksme. Ļoti spraiga. Sīki instruējam par mītiņa norisi. Pirms septiņiem ejam uz Rīgas izpildkomiteju. Sanāca liels bars. Tātad sēde. Mūs ar Sandru Kalnieti un milicijas pulkvedi Gončarenko aicina pēc kādām minūtēm piecpadsmit. Saruna īsa. Rubiks paziņo lēmumu - demonstrāciju neatļaut, un ar to arī viss beidzas. Vakar pieteicām MP protestu. Runājām ar Bartkēviču.

Piektdienas pagāja, kārtojot daudzās mītiņa lietas. Vakarpusē sasaucam mūsu aparāta darbiniekus. Pārrunājam detaļas. Tad mēs ar Vitolu braucam uz Jūrmalu. Kultūras fonda vasarnīcā notiek kārtējais saiets zinātniekiem. Tas, manuprāt, ir interesants. Te ir tādi apstākļi, kas ļauj atrauties no reālās dzīves un ieiet kaut kādā astrālā pasaulē. Taču tā nav izolētība. Tā ir dienas pavadīšanu tālākšķetināšana. Lielo līniju meklēšana.

TREŠDIEN, 15. MARTĀ

Vairākas būtiskas dienas atkal ir aizlidojušas. Svētdienas rīts (domāts 12. marts) nemīlīgs. Nāk no debesīm slapjš sniegs. Izskrienos. Izvingrojos. Eju uz Vecpilsētas ielu. Lēni tuvojas laiks, kad ir jāiet. Atnāk Valdis Lūriņš, un izskatām vēlreiz programmu. Tad pienāk laiks iet. Uz mūsu Vecpilsētas ielu atnāk arī Ivars Ķezbers un Raimonds Pauls. Ejam visi lejā. Tuvojoties tribīnēm, aizvien vairāk cilvēku. Tribīnēs jau ir visi kori. Centrālā tribīne, kur senāk stāvēja priekšniecība, ir piebāzta līdz pēdējam. Pienāk plkst. 14.00. Atskan spēcīgs baritons: «Viens saucējs sauc pie Daugavas.» Tas ir vareni. Apkārt līgojas varena karogu, plakātu un lozungu jūra. Jānis Peters runā pirmais. Jānis manipulē. Taču pamazām viss izlīdzinās. Asus vārdus saka rēzeknietis Novokšanovs. It sevišķi par bullīšu pabarošanas paildzināšanu - tas skan kā atbilde Interfrontes draudiem streikot. Labi runā Vitālijs Korotičs. Kolosāli iemācījies runāt Ilmārs Bišers. Lieliski «reabilitējas» Ivars Ķezbers. Nobeidz Raimonds Pauls. Mītiņš ir izdevies (pēc aptuvenām aplēsēm, tajā piedalījās 250 000 cilvēku. - J.Š.). Sapulces vadītājs palūdz visus mierīgi izklīst, un visa milzīgā masa lēnām no tribīnes pārdalās divās daļās. Asaras sametas acīs par šo mūsu tautas disciplinētību.

Aizejam uz Brīvības pieminekli un noliekam dažus ziedus. Pēc tam ejam uz Vecpilsētas ielu, iedzeram pa šņabītim, debatējam, debatējam.

Reiz esmu sācis rakstīt par masu pasākumiem, bildīšu vēl par vienu - 25. marta sēru gājienu, ko mēs nodēvējām par manifestāciju. Tā bija visneparastākā diena, neparasts arī gājiens pa Rīgas ielām. Šķita, ka sēro viss: daba, cilvēki, ielas, nami. Visa debess pārklāta ar sēru segu. Līst un līst. Liekas, gājiens ir bezgalīgs. Lūk, dažas rindas no dienasgrāmatas:

«Kolonna virzās gar Brīvības pieminekli pa Ļeņina ielu (tagadējā Brīvības iela). Abas ielas puses visā maršrutā ir pilnas ar cilvēkiem. Arī logos cilvēki. Diez vai Rīga savā mūžā kaut ko tādu ir redzējusi. Iespaidīgs ir brīdis pie čekas (Brīvības un Stabu ielas krustojums), kad visa kolonna apstājās un Ints Cālītis zem noliec karogu. Tas tik tiešām ir dramatisks uzdrīkstēšanās brīdis. Kad mēs jau esam pie baznīcas (Brīvības un Tallinas ielas krustojumā), atnāk Kulinskis un saka, ka otrs gals vēl esot Krastmalā. Pie Brasas tilta mēs karogus pārņemam ar Berklavu. Visa kolonna atkal apstājas tilta vidū virs dzelzceļa. Un tad ir pēdējais cēliens līdz Brāļu kapiem. Kapi ir pilni ar cilvēkiem. Cauri cilvēku spraugai dodamies pie Mātes Latvijas.»

Visumā martā un aprīlī LTF izdevās iniciatīvu atkal pārņemt. Un te mēs esam dziļi pateicīgi latviešu tautai, kas aktīvi atbalstīja katru mūsu aicināju-

mu. Mītiņš un sēru gājiens lika pierauties daudziem. Taču mītiņi nepavisam nebija vienīgās mūsu aktivitātes. Vajadzēja rīkot PSRS Tautas deputātu kongresa vēlēšanas. Un šīnī jomā neviens jautājums nebija viennozīmīgs. Šī Vissavienības tribīne mums bija nepieciešama. Domāju, ka šo tribīni politiķi nepietiekami izmantoja savā tālākajā darbībā. Turklāt vēlēšanu kampaņa mums bija arī treniņš un pieredzes uzkrāšana nāmajām vēlēšanām.

Daudz enerģijas šīnī posmā ieguldījām Baltijas asamblejas rīkošanai Tallinā. Baltijai ir jābūt vienotai - tas toreiz bija kā talismans, ko mēs katrs nēsājām krūtīs. Ja vieniem klājās grūti, mēs steidzām palīdzēt. Es šķirstu 1989. gada LTF valdes protokolus - gandrīz katrā valdes sēdē ir delegācija no Baltkrievijas, Ļeņingradas, Gruzijas, Azerbaidžānas, Armēnijas, mazāk no Vidusāzijas.

Baltija toreiz atradās avangardā. Tas bija gan bīstami, gan grūti, gan atbildīgi. Bet tas pildīja mūs ar lepnumu. Baltijas asamblejai ir vēsturiski liela nozīme. Mēs uz to braucām liels skaits: domnieki, nodaļu vadītāji, deputāti, žurnālisti. Tur pirmo reizi mēs pieņēmām triju valstu kopīgos dokumentus. Pirmo reizi radās jēdziens - Baltijas ceļš, kas tika cilvēciskots 1989. gada 23. augustā. Simtiem kilometru garajā cilvēku ķēdē no Lietuvas dienvidiem cauri Latvijai līdz Igaunijas ziemeļiem.

Latvijas un Baltijas tautas frontes asi reaģēja uz 9. aprīļa notikumiem Gruzijā. «Tūkstošiem kilometru šķīr Baltijas jūru no Kaukāza kalniem, bet Gruzijas sēras ir mūsu sēras...» Mēs prasījām saukt pie atbildības slepkavas un vardarbības iedvesmotājus.

Viens televīzijas kadrs manā acu priekšā rēgojas vēl šodien - M. Gorbačova seja, kad viņš «sāpju» un «žēlsirdības» pārpilns ziņo PSRS TDK par Tbilisi asiņainajiem notikumiem. Liekulībai toreiz cauri spīdēja impērijas vadītāja cietsirdība un augstprātība. Baltija toreiz bija vienīgā, kas pasaulei varēja patiesību vēstīt. To mēs nevarējām nedarīt. Liktenis mūs bija sasējis vienā mezglā. 1991. gada 13. un 20. janvāris Viļņā un Rīgā noritēja pēc tāda paša scenārija un režijas.

Viena no problēmām, kas sāka samiltz 1989. gada aprīli un turpmākajos mēnešos, bija nacionālie jautājumi. LTF savā pamatievirzē līdz trešajam kongresam bija centriska organizācija. Tāpēc tai nācās izturēt spiedienus un triecienus no divām pretējām pusēm. Par Interfronti es jau rakstīju. Taču aprīli un turpmākajos mēnešos sāka samiltz attiecības arī ar nacionālradikāļiem.

Tolaik bija divi politiskie spēki, kas pretendēja būt latviešu nācijas gribas izteicēji. LNNK jau pastāvēja pirms Tautas frontes. Tās līderi gan sadarbojās ar Tautas fronti, gan nereti sacentās par prioritāti. Taču martā vai aprīlī sāka veidoties Pilsoņu kustība, kas pretendēja būt par vienīgajiem latviešu nācijas pārstāvjiem. Tagad pastāv dažādas versijas par šīs kustības rašanos, un īsto, man šķiet, varēs atklāt kaut kad vēlāk.

Nacionālradikālismu spēcīgi uzkurināja LKP CK kreisi radikālie uzbrukumi. Vēl vairāk - šīs organizācijas tiesisko aspektu apspriešana Augstākās Padomes Prezidijā. Sēdi translēja. LNNK vadītāji aizstāvējās

sekmīgi. Pēc tam maija beigās notika LNNK kongress. No LTF valdes kongresā piedalījās un uzstājās Ints Cālītis. Katrā ziņā maija dienas bija LNNK «zvaigžņu stunda».

Taču, lai cik arī asas šķistu LTF pretrunas un sadursmes ar Interfronti un dažkārt arī ar nacionāli radikālajām kustībām, ierakumu pretējās pusēs atradās divi pamatspēki - Tautas fronte un kompartija. It īpaši kompartijas vadības konservatīvais spārns. Gan Latvijā, gan Maskavā. Lai cik arī braši, patvaļīgi un nekontrolēti tajā situācijā šķistu Interfrontes demarši, OMON vandālismi, militāristu spēka demonstrējumi, viņi visi bija tikai līdzekļi, figūras, izpildītāji. Aktieri šinī tik unikālajā spēlē. Aiz viņiem bija skaidri jaušams Lielais režisors. Iznīcināt Tautas fronti tajā laikā nebija iespējams. Tāpēc vajadzēja vai nu likt pretī spēkus, dzīt ķīļus, vai mazināt LTF enerģiju, saārdīt vienotību, likt līdzās citas kustības, kas ar provocējošu ekstrēmismu kompromitētu Tautas frontes idejas, mazinātu tās ietekmi masās. Šādi paņēmieni tiek lietoti arī tagad, liekot līdzās katrai spēcīgai partijai kaut ko stipri līdzīgu. Vismaz pēc nosaukuma.

LTF un LNNK attiecības nekad nav bijušas viennozīmīgas. Viņi bija mūsu sabiedrotie, taču nereti arī sāncenši. Radikāļu klātbūtne palīdzēja radikalizēties LTF. Sevišķi tas bija nepieciešams šinī laika posmā, kad vajadzēja izšķirties par kaut ko ļoti būtisku. Patiesībā par pašu būtiskāko - Latvijas neatkarību.

Taču, lai izvirzītu neatkarības jautājumu, vajadzēja zināt spēku samērus. Vajadzēja, lai tam nobriestu mūsu tauta. Vajadzēja pie šīs idejas pieradināt pretinieku. Daudziem austrumos tas taču nozīmēja «pastaro galu», un viņi bija gatavi iet uz visu, lai tas nenotiktu. Un vēl. Lai neatkarību ne vien pasludinātu, bet arī sasniegtu, bija nepieciešami sarežģīti taktiskie risinājumi, kā arī ļoti grūts un komplicēts ikdienas darbs. Bija vajadzīgs prāts, saprāts, darbs un vēlreiz darbs. Bija jāpaplašina un jānostiprina LTF kā ietekmīgs spēks. Tāda, lūk, bija priekšvēsture.

31. maija vakarā tapa vēsturisks dokuments - LTF Domes valdes aicinājums, kurā teikts: «.. pēdējo mēnešu notikumi liecina, ka visas Baltijas un Latvijas centieni sasniegt šo mērķi sastop aizvien pieaugošāku Centra un iekšējās reakcijas spēku politisko, ekonomisko un ideoloģisko pretdarbību - līdz pat atklātas vardarbības pielietošanai, kā to liecina 9. aprīļa tragiskie notikumi Tbilisi. Arī PSRS Tautas deputātu kongresa gaita liecina, ka tajā izveidojies konservatīvais vairākums iestājas pret savienoto republiku centieniem pēc pilnīgas valstiskas suverenitātes.

Līdz ar to Latvijas Tautas frontes Domes valde izvirza apspriešanai visās Latvijas Tautas frontes grupās un nodaļās mūsu tautai vitāli svarīgu jautājumu: par Latvijas Tautas frontes iestāšanos cīņā par Latvijas pilnīgu politisko un ekonomisko neatkarību.» Par neatkarību ārpus PSRS.

Izvirzīts tika arī otrs jautājums - par demokrātisku Latviju, par kompartijas varas un ideoloģijas monopola noārdīšanu. Tā, lūk, noslēdzās šis posms, kuru pēc tam rezumēja Latvijas Tautas frontes otrais kongress.

LATVIJAS TAUTU FORUMS

Nepelnīti aizmirsts un līdz šim tā arī pietiekami neizvērtēts notikums starpnacionālo attiecību veicināšanā Latvijā bija Latvijas PSR Tautu forums 1988. gada 10. un 11. decembrī. Vērtējot Forumu no šodienas viedokļa, - un tāds tas neapšaubāmi bija arī toreiz - Latvijas Tautu forums bija robežšķirtne cīņā par Latvijas mazākumtautībām latviešu Trešās atmodas laikā. Iemeslu tam bija daudz. 1940. gadā PSRS okupācijas rezultātā, vēlāko represiju un deportāciju, kā arī pēckara imigrācijas rezultātā latviešu skaits Latvijā bija sarucis līdz 52% iedzīvotāju. Bez cittautiešu daļas atbalsta nebija iespējama ne Trešās atmodas mērķu sasniegšana, ne valstiskās neatkarības atjaunošana mierīgā, parlamentārā ceļā. Bez starpnacionāliem konfliktiem un asinsizliešanas, kas varēja pārvērst Latviju par etniska naida un vardarbības zemi. Piemēri šīs tēzes apstiprināšanai nav jāmeklē tālu: tie ir šeit pat Eiropā - Ziemeļīrijā un basku zemē, bijušajā Dienvidslāvijā. Sekas ir bēdīgas, un to likvidēšana ieilgst, ļoti bieži tiek atļauts pielietot «labvēļiem» no malas bruņotu spēku nacionālās atbrīvošanas procesu apspiešanai. Gribētāju to darīt netrūka arī šeit, Latvijā: kupli pārstāvētās reakcionārās LKP aprindās, neskaitāmās PSRS bruņoto spēku vienībās, VDK un, protams, starpnacionālo attiecību «ekspertu» galvenajā centrā - Maskavā. Un daudz kas no tā, kas neizdevās Latvijā un Baltijas valstīs kopumā, ar uzviju tika īstenots Gruzijā un Armēnijā, Azerbaidžānā un Moldovā.

To ļoti labi apzinājās LTF, strādājot pie «LTF ideoloģiskās platformas dažādu tautību Latvijas iedzīvotāju konsolidācijai, balstoties uz neatkarīgas, demokrātiskas Latvijas valsts izveidošanas idejas» («Latvijas Jaunatne», 25.07.1989.). Ideoloģiskā platforma tapa un bija publicēta daudz vēlāk - jau pēc Tautu foruma un arī 31. maija Aicinājuma. Taču tās pamatidejas veidojās tieši Tautu foruma sagatavošanas un norises gaitā. LTF solīja visiem Latvijas pilsoņiem neatkarīgi no viņu tautības un sociālā stāvokļa vienādas pilsoņu tiesības, ar terminu «pilsonis» saprotot visus Latvijas neatkarības idejai lojālos iedzīvotājus. «Visu neatkarīgas Latvijas nacionālo grupu (kas to vēlēšies) kultūras vajadzību apmierināšanas, valodas un tradīciju attīstīšanas, izglītības sistēmas pamatā būs valsts īstenota nacionālo kultūru autonomijas politika» (LTF ideoloģijas platforma. «Padomju Jaunatne», 25.07.1989.). Par vienu no pamatiem šai LTF ideoloģiskajai platformai bija LTF 1. kongresa rezolūcija «Par Latvijas Tautu forumu», kurā LTF apņēmas jau tuvākā laikā panākt Latvijas Tautu foruma sasaukšanu, kura pamatideja būtu nacionālo kultūru autonomijas politikas atjaunošana Latvijā. Tieši atjaunošana, jo vēl 1919. gada 8. decembrī Latvijas Tautas padomes sēdē pieņemtais «Likums par mazākuma tautību skolu iekārtošanu Latvijā» deva garantijas mazākumtautību izglītbai dzimtajā valodā Latvijas Republikā. «No valsts un komunālo iestāžu visādu tipu skolu vajadzībām atvēlētiem līdzekļiem piekrist mazākuma tautības skolām viņas iedzīvotāju skaitam piemēriģa daļa» (Mazākumtautību vēsture Latvijā. - Rīga, 1998). Šāda toreiz bija LTF nostāja, kas balstījās gan uz Latvijas vēsturisko pieredzi, gan uz tā brīža politiskām aktualitātēm, noformulētām LTF 1. kongresa dokumentos 1988. gada 10. un 11. oktobrī.

FOTO INTS KALNIŅŠ

Romualds Ražuks un Vitauts Landsberģis liek pamatus Latvijas un Lietuvas sadarbībai

Trešās atmodas apdraudēti, drudžaini rosījās reakcionārie spēki Latvijas kompartijas ortodoksālā spārna vadībā, gatavojoties Latvijas PSR darbaļaužu Internacionālās frontes 1. kongresam 1989. gada sākumā. Interfronte neapšaubāmi tika radīta kā pretstats LTF, lai dotu iespēju manipulēšanai, vienlaicīgi pierādot LTF un visu neatkarīgās, demokrātiskās Latvijas atbalstītāju nacionālistisko būtību un Interfrontes spējas aizstāvēt nelatviešu intereses, ko, viņuprāt, apdraudēja LTF. Cīņa par nelatviešu atbalstu saasinājās līdz maksimumam.

Paralēli LTF aktivitātēm noritēja arī objektīvie procesi. «Perestroikas» gaisotnē, liberalizējoties padomju režīmam, sākās nacionālo kultūras biedrību atjaunošanas process Latvijā. Raksturīgs piemērs tam - Latvijas lietuviešu kultūras biedrības tapšana 1988. gada rudenī. «1988. gada rudenī atjaunojās lietuviešu nacionālās biedrības iniciatīvas grupa: J.Rudaks, E.Lukoševičiene, A.Liepiņš, kas piesaistīja sev jaunus aktīvistus» (Mazākumtautību vēsture Latvijā. - 55. lpp.). Nosauktie cilvēki vēl pirms kara bija darbojušies Latvijas lietuviešu sabiedriskajās organizācijās un saglabājuši biedrības tradīcijas, tā kā LTF aicinājums to atjaunot tika īsā laikā īstenots.

1988. gada rudenī Latvijā bija nodibinātas vai tapa jau 18 nacionālās kultūras biedrības: armēņu, azerbaidžāņu, Volgas un Krimas tatāru, igauņu, ebreju, ukraiņu, vācu, poļu, moldāvu-rumāņu, lietuviešu, libiešu, latgaļu, baltkrievu, baltu-slāvu u.c. Biedrību pārstāvji ik nedēļu nāca uz toreizējo Latvijas Rakstnieku savienības telpās K.Barona ielā esošo LTF mītni, kur LTF atbildīgās sekretāres Sandras Kalnietes un dzejnieka Armanda Melnalkšņa vadībā noritēja sagatavošanās darbs. Nedēļu pirms Tautu foruma tas vainagojās ar Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas izveidošanu tās 1. kongresā. Par asociācijas priekšsēdētāju tika ievēlēts Latvijas Krimas tatāru biedrības priekšsēdētājs Refāts Čubarovs, kurš bija Krimas tatāru nacionālās

kustības idejiskais vadītājs un vēlāk atgriezās Krimā. Par viņa vietnieci kļuva spilgtākā mūsdienu poļu sabiedrības personība - Ita Kozakeviča (1955 - 1990), vēlāk LR Augstākās Padomes deputāte, kas vienlaikus stāvēja pie atjaunotās Poļu kultūras biedrības šūpuļa. Par asociācijas atbildīgo sekretāru ievēlēja šī raksta autoru, Latvijas Lietuviešu kultūras biedrības vadītāju ārstu Romualdu Ražuku (vēlāk - LTF priekšsēdētājs 1990.-1992. g.). Lielu ieguldījumu kongresa sagatavošanā veica Ebreju biedrības pārstāve juriste Ruta Šaca-Marjaša (vēlāk - Saeimas deputāte), Igaņu biedrības vadītāja Leili Utņo (vēlāk - Igaunijas vēstniece Latvijā), Moldāvu-rumāņu biedrības vadītāja Marija Briede-Makoveja, dzejnieki Armands Melnalksnis, Leons Briedis, Uldis Bērziņš un Roalds Dobrovenskis.

Nacionālo kultūras biedrību asociācijas 1. kongresa programmatiskās nostādnes pauda atbalstu LTF, latviešu valodas kā valsts valodas statusam, nacionālo minoritāšu kultūrautonomijas politikai Latvijā. Savā būtībā tā bija LTF programmas īstenošana un ģenerālmēģinājums pirms Latvijas Tautu foruma.

Paralēli LTF orgkomitejai Tautu foruma organizēšanā LTF spiediena rezultātā sāka rosīties toreizējās oficiālās varas struktūras. Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs pieņēma lēmumu «Par Latvijas PSR Tautu foruma organizēšanu» un izveidoja orgkomiteju ar AP Prezidija priekšsēdētāju A.Gorbunovu priekšgalā, kurā iekļāva LKP CK sekretāru I.Ķezberu, LTF priekšsēdētāju D.Īvānu, nacionālo kultūras biedrību pārstāvjus u.c. («Rīgas Balss», 31.10.1988.).

Un tā pienāca 1988. gada decembris. LKP CK Politizglītības namā sanāca dažādu Latvijas pilsētu un lauku rajonu pārstāvji, dažādu tautību pārstāvji, vietu ieņēma Foruma prezidijs kā vienmēr korektā A.Gorbunova vadībā. Sākotnēji nekas neliecināja par kaut kādiem īpašiem pavērsieniem Foruma norisē. Ievadrunās skanēja vairāk vai mazāk pierasta tālaika oficiālā «perestroikas» frazeoloģija. A.Gorbunovs atzina nacionālo kultūras biedrību eksistences faktu, to vēlmi dot savu ieguldījumu, lai paātrinātu notiekošos pārveidojumus. A.Gorbunovs aicināja veidot kopēju dzīves modeli, noskaidrot tos ceļus, pa kādiem attīstīsies nacionālās kultūras un kā tiks risinātas republikas sarežģītās sociāli ekonomiskās problēmas starpnacionālo attiecību kontekstā (Latvijas PSR Tautu forums. Foruma orgkomitejas speciālizlaidums. 1988. gada 10., 11. decembris). Un tad cits pēc cita, pārmaiņus ar «darba kolektīvu» vai atklātiem topošās Interfrontes pārstāvjiem pie vārda tika nacionālo kultūras biedrību pārstāvji. Ja ģenerālmēģinājumā pirms nedēļas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas kongresa darbs noritēja samērā mierīgi un lietišķi, šeit, jūtot reakcionāro spēku klātbūtni un Interfrontes pārstāvju pretestību, gandrīz katra uzstāšanās ieguva patiesu emociju izpausmi un neatļāva zālē sēdošiem palikt vienaldzīgiem. Izpaudās gadu desmitiem ciestās apspiešanas aizvainojums, tika uzsvērta nacionālo minoritāšu skolu un biedrību iznīcināšana Latvijā padomju laikā. Vairāku biedrību pārstāvji - baltkrievu, moldāvu-rumāņu, Krimas tatāru - runāja arī par savas tautas traģisko likteni etniskajā dzimtenē padomju režīma apstākļos, savas kultūras, valodas krīzi. Īpaši emocionāla, veltīta notiekošajam ne tikai Rīgā, bet arī Kazaņā, bija tatāru, padomju armijas pulkveža Zainulina runa, kurā viņš stāstīja par savas tautas likteņgaitām, tieši un atklāti nosaucot vainīgo - padomju režīmu. Vislabāk galveno Tautu foruma domu izteica Poļu kultūras biedrības vadītāja Ita Kozakeviča: «Jebkurai

nacionālajai grupai ir svētas tiesības kopt savu kultūru un valodu, veidot un attīstīt kultūras autonomiju, bet ar vienu noteikumu - tas nedrīkst notikt uz pamatnācijas rēķina» (Latvijas PSR Tautu forums. Foruma orgkomitejas speciāl-izlaidums. 1988. gada 10., 11. decembris).

Neapšaubāmi, A. Gorbunovs kā Foruma orgkomitejas priekšsēdētājs bija labi informēts par topošajām nacionālajām kultūras biedrībām un noskaņojumiem tajās, taču, vērojot viņa reakciju uz notiekošo, varēja secināt, ka tādu vēl nedzimušās Interfrontes sagrāvi (tās kongress notika 1989. gada 7. janvārī) viņš nebija gaidījis. Pēdējo punktu visam pielika analītiska Viktora Avotiņa runa, veltīta politiskās situācijas un starpnacionālo attiecību iztirzāšanai un - kas bija ļoti svarīgi toreiz - jaunas politiskas parādības - topošās Interfrontes analīzei: «Tā ir, manuprāt, visnotaļ padomju, savā ideoloģiskajā serdē - anti-demokrātiska, būtībā - autoritāra, stila ziņā - sīkburžuāziska, rakstura ziņā - šķiriska organizācija. To inspirē un rada administratīvi komandējošais aparāts nolūkā saglabāt stagnācijas laika dzīves un tautas pārvaldes principus. Uzskatu to par pamatspēku, kurš nule uztur un dažbrīd pat veicina starpnacionālu saspīlējumu» («Skolotāju Avīze», 4.01.1989.).

Neapšaubāmi, ka Interfronte u.c. bija tā brīža politiskās aktualitātes. Galvenais Latvijas Tautu foruma paliekošais rezultāts bija tas, ka Latvijā bija zudis mīts par padomju tautu kā par nonivelētu bezsejas un beznācijas ļaužu kopumu. Tika dots trieciens jēdzienam «krieviski runājošie iedzīvotāji», kas nonivelēja un pazemoja visas Latvijā dzīvojošās tautas, kas nerunāja latviski, gribot negribot tās identificēja ar vienu - krievu tautu. Pēc latviešu tautas nacionālās atmodas iezīmējās arī citu tautu pašapziņas augšanas un savu kultūrsakņu apzināšanās tendences. Bija izcīnīta svarīga uzvara cīņā par cittautiešu atbalstu ceļā uz neatkarību. Līdz Tautu forumam reakcionārie spēki nacionālismā, «šķeltniecībā» apvainoja latviešus un LTF, bet Forums deva apstiprinājumu Raiņa vārdiem: «Ne tauta pret tautu tad karos, bet visas kopā pret tumsu.» LTF valde nekavējoties sniedza atbalstu nacionālajām kultūras biedrībām: «LTF absolūti autoritatīvi paziņo, ka tā konsekventi aizstāvēs visu Latvijā dzīvojošu mazākumtautību kultūrautonomijas, nacionālās pašapliecināšanās un nacionālās atmodas tieksmes» («Atmoda», 6.01.1989.).

Latvijas Tautu foruma nozīmi grūti pārvērtēt. Daudzas no tajā izskanējušām idejām šodien ir pašsaprotamas: nacionālo minoritāšu skolas un nacionālo biedrību daudzpusīga kultūras darbība, radio un TV raidījumi mazākumtautību valodā. 1991. gada 19. martā pieņemts LR likums «Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju», pie LR Valsts prezidenta darbojas konsultatīva tautību padome, vēl LR Augstākā Padome pieņēmusi deklarāciju «Par genocīda un antisemitisma nosodījumu un nepieļaujamību Latvijā», bet 1991. gada 4. februārī pieņemts LR Ministru Padomes lēmums «Par valsts aizsargājamās lībiešu kultūrvēsturiskās teritorijas «Livod randa» izveidošanu».

Visām šīm un daudzām citām pirmo reizi Latvijas Tautu foruma laikā izskanējušām idejām bija lemts ilgs mūžs. Vajadzēja tikai tās pakāpeniski un konsekventi īstenot, paturot prātā galveno - Latvijas vēstures izšķirošos brīžos latviešiem ir nepieciešams šeit dzīvojošo ļoļālo cittautiešu atbalsts. Tāda ir Latvijas vēstures liecība. Kā to nepazaudēt un vairot - tā jau ir šodienas politiskā aktualitāte.

PRETRUNU POLARIZĀCIJA. LTF UN INTERFRONTES SADURSMES

Līdz LTF 1. kongresam kompartija cerēja saglabāt kaut kādas ietekmes iespējas uz LTF, saglabāt savu vadošo lomu sabiedrībā. Kongresa gaitā kļuva skaidrs, ka šīm cerībām nav lemts piepildīties, un tur arī aizsākās pretrunu polarizācija.

Galvenās problēmas, kuras izsauca šo polarizāciju, bija PSKP vadošā loma sabiedrībā, nacionālā problēma un neatkarības ideja, par kurām sākotnēji LTF runāja pakārtotākās kategorijās, tādās kā tiesiska valsts, suverenitāte, saimnieciskais aprēķins, ekoloģiskās problēmas, latviešu valoda, migrācija, runāja tā brīža doto iespēju robežās. Citādi diez vai būtu izdevies izveidot tik plašu organizāciju, ar kuru nevar nerēķināties.

Viedokļu polarizāciju aizsāka tā saucamās Rīgas Civilās aviācijas institūta LTF atbalsta grupas aiziešana no kongresa zāles. Iemesli? It kā formālos A.Belaičuka kungs min savā referātā IF dibināšanas kongresā. Citēju: «Atšķiras Interfrontes un Tautas frontes viedokļi attiecībā uz PSKP vadošo lomu sabiedrībā un uz internacionālisma un PSRS federācijas nesatricināmības principiem. Ir domstarpības jautājumos par valsts valodu statusu un valodu lietošanas noteikumiem republikā, par attieksmi pret karaspēka formējumiem un militāro apmācību, pret prasību direktīvā kārtā noteikt konkrētu nacionālo pārstāvību republikas Augstākajā Padomē.»

Jājautā, kā veidojās šī atbalsta grupa...

Īsi pirms LTF pirmā kongresa, kad bija skaidrs, ka veidojas plaša sabiedriskā organizācija, kompartija mainīja taktiku - no nogaidošām pozīcijām pārejot uz aktīvām. Parādījās tādas LTF atbalsta grupas, par kurām koordinācijas centram nebija pietiekamas informācijas. Lielākā un ietekmīgākā bija Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūta grupa. Jau pirmajā LTF kongresā, manuprāt, mākslīgi tika veidota konfrontācijas situācija, lai kompartija varētu nostāties tiesneša - samierinātāja pozīcijās, tādējādi saglabājot savu «vadošo» lomu sabiedrībā, turklāt tā vairs nebūtu it kā uzspiesta no augšas, bet reālā situācijā izveidojusies nepieciešamība.

Dibināšanas kongresa norise un viedokļi ir pietiekami aprakstīti. Lai labāk saprastu pretrunu polarizāciju, interesanti ir atzīmēt viedokļus gan latviešu, gan nelatviešu masu informācijas līdzekļos tūlīt pēc kongresa.

Latviešu viedoklis pamatā bija viennozīmīgs - šī tautas atmoda ir ilgi gaidīta un lolota. Kongress izraisīja milzīgu emocionālo pacēlumu un vēlmi darboties. Lielu daļu nelatviešu kongress pārsteidza nesagatavotu. Arī dažas runas, kuras skanēja kongresā, cilvēkos, kuri nezina Latvijas vēsturi, varēja izsaukt neizpratni.

Ievērojamas nelatviešu daļas izjūtas un pozīciju pēc LTF 1. kongresa izteica V.Dozorcevs rakstā «Pavērsiens uz dialogu», kurš publicēts laikrakstā «Literaturnaja gazeta» un 1989. gada 6. janvārī pārpublicēts «Lauku Avīzē». «Vairākums nevēlējās savā rīcībā kaut ko mainīt, saskatot topošajā

likumā vairākas bīstamas neērtības - par valodas statusu, migrācijas ierobežošanu vai pilsonības ieviešanu. Bija arī tādi (un ir), kas saprata, ka latvieši kļūst par minoritāti, migrācija jāpārtrauc, valodai jāatdod tās tiesības, jānodrošina kultūras un saimnieciskā autonomija, bet tālāk... Tos biedēja baismīga perspektīva, pārliecība, ka latvieši neapstāsies un ies līdz galam, «pat ar atdalīšanos», un «pašreizējais krievu viedoklis» ir tāds, ka mūs, sak, neuzaicināja.. Iniciatīvas grupās nebijām, TF Domē neesam. Fronte nav mūsu, Dome nav mūsu, un Programma nav mūsu.

Gandrīz tā arī ir, tikai jautājums: kāpēc mēs nebijām tur, kur mums vajadzēja būt?»

Jau dibināšanas kongresa gaitā kļuva skaidrs, ka tagad LTF sagaida liels skaidrošanas darbs un grūtības izteikt savus viedokļus presē. Pirmajā preses konferencē pēc kongresa arī tika akcentēts, ka galvenais ir iepazīstināt sabiedrību ar LTF dokumentiem un aicināt nenodarboties ar minējumiem, jo bija acīm redzama vēlme parādīt LTF kā organizāciju, kura šķeļ sabiedrību pēc nacionāla principa un šajā jautājumā nekādu risinājumu nepiedāvā. LTF vadījās no principa, ka pateikt patiesību tiem, kas to zina, ir par maz, par to jāpārliecina pārējie, kas to nezina.

Laikraksta «Atmoda» reģistrācija kavējās tikai tāpēc, lai apgrūtinātu šīs skaidrošanas iespējas. Uz to norādīja arī LTF savā Domes lēmumā par politisko situāciju republikā, kurš publicēts «Skolotāju Avīzē» (23.10.1988.).

Tāpēc tika pieņemts lēmums turpināt lektoru grupas darbu, kas darbojās pirms dibināšanas kongresa. Lai labāk sagatavotu lektoros, Jūrmalā notika divu dienu seminārs.

Lektoru grupa starplaikā starp 1. un 2. kongresu organizēja aptuveni 2000 pasākumu: lekcijas un apaļā galda diskusijas. Diskusijas parasti notika Mākslas darbinieku namā (MDN), un A.Stiras kundze bija tā, kurai jāpateicas par viesmīlīgo uzņemšanu. Taču auditorija, kura pulcējās MDN, pamatā bija latviešu. Daudz sarežģītāk klājās diskusijās un lekcijās nelatviešu kolektīvos. Daudzos bija klaji naidīga attieksme pret lektoru.

Jādomā, ka lektoru grupas skaidrošanas darbs pozitīvi ietekmēja arī Latvijai grūtā brīdī veikto marta referendumu par Latvijas neatkarību.

Lektoru grupa bija viens no organizācijas mehānismiem, kuram tajā laikā nācās vistiešāk saskarties ar pretrunu polarizāciju. Ja šodien kāds uzskata, ka toreiz LTF nepietiekami aktīvi pauda latviešu tautas intereses, es novēlētu viņam pabūt šajos agresīvajos kolektīvos, kad principā nebija skaidrs, vai Latvija atgūs neatkarību. LTF lektoru grupas galvenais uzdevums bija skaidrot organizācijas viedokli, lai atspēkotu Interfrontes nepatiesos apgalvojumus par jautājumiem, kuri nebija atspoguļoti programmās. Otrs viedokļu skaidrotājs bija laikraksts «Atmoda», bet par tā nozīmi tiks klāstīts kādā citā šīs grāmatas nodaļā.

Intefrontes dibināšanas kongresa norisi 7. un 8. janvārī Rīgā redzēja un dzirdēja visa Latvija un varēja salīdzināt ar LTF dibināšanas kongresu. Pamatreferātu nolasīja A.Belaičuks. Bez galvenajām IF un LTF atšķirībām, kas minētas iepriekš, autors uzsvēra, ka IF nedrīkst uzskatīt par organizāci-

FOTO GUNĀRS JANAIČIS

LTF laikrakstu
«Atmoda» tolaik
lasīja
gan latvieši, gan
cittautieši

ju, kas izveidota pretmetā LTF, un ka tā sev neizvirza uzdevumu pārņemt varu republikā.

Bez šaubām, ja atzīst kompartijas vadošo lomu un tās atrašanos pie varas, pašiem pēc tās nav jātiecas. Nākošie gadi gan pierādīja, ka IF tiecās pēc varas pat ar antidemokrātiskām metodēm. Tālāk autors analizēja, kāpēc IF piekritēji nav iestājušies LTF, un konstatēja, ka LTF ierosinātajām akcijām pārbūves īstenošanā piemīt tīri nacionāla nokrāsa. Tad jāpauž - vai referātā un jo sevišķi debatēs bija jūtams internacionālisms vispārcilvēciskā nozīmē? Visspilgtāk ilens līda laukā no maisa debatēs - atvaļinātā pulkveža Dudņika, bet visvairāk V. Alkšņa runā. Arī kongresa kuluāros skanēja runas, ka nav vērts sevi mānīt, republikā ir divas frontes, abas veidojušās uz nacionālās piederības bāzes.

9. janvārī IF noturēja preses konferenci, kurā tās vadītāji ieteica ņemt vērā nevis atsevišķas runas, bet kongresa dokumentus, kuros izteikta IF nostāja attiecīgos jautājumos, kā arī pauda gatavību stāties kontaktos ar LTF kopīgu risinājumu meklēšanā.

Bija arī tā

Mazliet negaidīta savā asumā un izsmējīgajā tonī, bet citādi ļoti trāpīga bija D.Īvāna atklātā atbilde IF republikāniskajai padomei, kura publicēta laikrakstā «Padomju Jaunatne» (18.01.1989.). Citēju:

«Biedri līdzpilsoņi!

Jūs aicināt mūs uz sadarbību. Spriežot pēc ļoti vienprātīgā un ļoti konstruktīvā Interfrontes kongresa, man šķiet, ka, jūsuprāt, īpaši vēlams šī sadarbība būtu mazo tautu asimilācijas attaisnošanā, imigrācijas veicināšanā, centralizācijas nostiprināšanā, ekstensīvās ražošanas intensīvā izvēršanā un ārkārtīgi apdraudētās krievu valodas aizsargāšanā no latviešu nacionālisma. Droši vien internacionālisma vārdā mēs kopīgi varētu risināt jautājumus par latviešu pakāpenisku un labprātīgu atteikšanos no nacionālajām skolām, augstskolām, latviskajiem izdevumiem, televīzijas un radio raidījumiem. Mēs atrastu kopīgu valodu cīņā pret republikas pilsonības statusa noteikšanu. Savukārt Latvijas Tautu foruma idejas mēs droši vien varētu attīstīt ar skaļu nosodījumu un ignoranci, kā tas, manuprāt, notika jūsu krietnāko internacionālistu saietā. Droši vien mēs varētu bez-

galīgi spriest par staļinisma progresīvo lomu 1940., 1941., 1949., 1959. gada notikumos Latvijā, kā arī no visas sirds izteikt sašutumu par latviešu tautas neganto vēlmi saglabāt sevi un savas nacionālās pašnoteikšanās tiesības. Mēs varētu draudzīgi, bez sinhronā tulkojuma palīdzības lemt par krievu valodas kā otras valsts valodas ieviešanu padomju republikās un pēc tam arī visā pasaulē, lai beidzot no zemeslodes pilsoņu pasēm tiktu izsvītrota apkaunojošā aile «tautība», lai beidzot it visur valdītu dziļi internacionālā vienalodība un vienkultūra. Mēs droši vien atrastu kopīgu valodu, ja vēlētos paust savu nepatiku pret radošo inteliģenci, presi un garīgo kultūru. Jā, mēs varētu sadarboties cieši un sirsnīgi, ja vien Latvijas Tautas frontes mērķi tieši šai ziņā nebūtu pilnīgi pretēji (nevis par 80 procentiem sakritīgi) interfrontistu vēlmēm un aicinājumiem. Protams, kopīgas aktivitātes iespējas mums vēl paliek Rīgas attīrīšanas iekārtu būvē, sniega tīrīšanā un pilsētas svētku svinēšanā. Taču šos darbus labāk prastu koordinēt Rīgas TDP izpildkomiteja. Turklāt ar nožēlu esmu spiests paskaidrot, ka Latvijas Tautas fronte nav dibināta, lai radītu īpašas Saskaņošanas (Soglasitelnij) komitejas ar Interfronti, DOSAAF, Filatēlistu, Grāmatu draugu un citām sabiedriskajām organizācijām. LTF Programmu un akcijas ļauts atbalstīt visiem republikas iedzīvotājiem neatkarīgi no viņu tautības, reliģiskās pārliecības, amata un internacionālā brieduma. Mēs to neliedzam arī jums.»

Kāda bija kompartijas attieksme pret šo kongresu? Kongresā runāja LKP CK biroja loceklis, LPSR AP Prezidija priekšsēdētājs A.Gorbunovs. Tiek analizēta uzņēmumu patstāvība un administratīvā pakļautība un paziņots, ka republikas vadības kurss ir uz uzņēmumu patstāvības paplašināšanu un tādas saimnieciskas sistēmas radīšanu, kurā uzņēmuma augstākā instance būtu likums. Nobeidzot šo tēmu, tiek izdarīts secinājums: «Visa kņada ap suverenitāti un patstāvību ir izskaidrojama ar to, ka padomēm nav centrālo resoru lēmumu noprotēšanas mehānisma.»

Varētu domāt: ja šāds mehānisms būtu, tad gan Latvijā neviens nedomātu par suverenitāti, kur nu vēl par neatkarību. Vieniem šie jēdzieni bija dzīves papildījums, A.Gorbunova kungam tajā laikā likās, ka ir sacelta «kņada» ap šiem jēdzieniem.

Tālāk tiek runāts par migrāciju, par likumdošanas darbu un tiesisku valsti, kā arī pietiekami plaši par valsts valodu un Tautu forumu. Noslēgumā A.Gorbunovs saka: «Es esmu pateicīgs Internacionālai fronteī par piedalīšanos LPSR Tautu foruma sagatavošanā. Es ceru arī turpmāk uz tādu pašu sadarbību mūsu visu un mūsu kopējo māju - Padomju Latvijas - labklājības vārdā.»

Es nepazīstu pietiekami labi A.Gorbunova kungu kā cilvēku, lai spriestu par viņa domām un pārdzīvojumiem. Man ir nācies kontaktēties ar viņu kā amatpersonu, kurai raksturīga cieņa pret sarunas partneri, izsmalcināta viedokļa pasniegšanas forma, taču saturam ne vienmēr var piekrist. Šodien raugoties uz to laiku, jājautā, kas tā bija: pielāgošanās apstākļiem, pārliecības evolūcija, apzināta vai neapzināta bufera loma starp LTF un LKP? Ja pēdējais, tad A.Gorbunova kungs nedrīkstētu apvainoties, ka sitieni nāk no abām pusēm, tāds bija viņa paša izvēlētais ceļš.

Viens no pirmajiem LTF lozungiem bija par tiesisku valsti. Tā atbalstam tika rīkotas vairākas manifestācijas - pirms LTF dibināšanas kongresa un 1989. gada 12. martā. Sevišķi asas konfrontācijas nebija, kamēr diskutējām par likumu prioritāti un nepieciešamību likvidēt visus «spec» labumus nomenklatūrai. Asumi parādījās diskusijās par kompartijas vadošo lomu. LTF nebija pieņemama situācija, kad LKP CK attiecīgais ierēdnis varēja diktēt, kas jādara MP un AP. Nebija pieņemams arī PSRS likumu pārākums pār LPSR likumiem, ja jau oficiāli tika sludināts, ka LPSR ir valsts, kā arī «telefona ticības» valstisku jautājumu risināšanā un termins «republikas vadība». Tiesiskā valsti visas attiecības ir fiksētas likumdošanā un viena partija nevar konstitucionāli noteiktā kārtībā pretendēt uz republikas vadību.

Kompartija saprata, ka izmaiņas ir neizbēgamas, tāpēc arī LTF prasībām bija zināmi panākumi jau pirms uzvaras AP vēlēšanās. Piemēram, 1989. g. 28. decembrī LPSR AP nolemj svītrot konstitūcijas 6. pantu, kas noteica Komunistiskās partijas «vadošo lomu».

Nākošās LTF un IF diskutējamās problēmas bija suverenitāte un saimnieciskais aprēķins. To nepieciešamību varēja pamatot ar dzīves līmeni. Ražots tiek, bet pašiem paliek minimāli. Ražošana paplašinās, radot migrācijas un ekoloģiskas problēmas, bet saražotā sadale notiek centralizēti. Latvijā tiek ieviesti ziepju taloni un vērojamas milzīgas rindas pēc precēm.

Zināmi panākumi šajos jautājumos nāca daudz grūtāk. Igaunijas AP 1988. g. 16. novembrī pieņem suverenitātes deklarāciju, kuru PSRS prezidijs 26. novembrī pasludina par antikonsticionālu, bet LPSR AP sesija 1988. g. 22. novembrī atsakās izskatīt jautājumu par suverenitāti. Spiediena pastiprināšanai 1989. g. 26. jūlijā LTF organizē mītiņu Doma laukumā «Par Latvijas suverenitāti» un 27. jūlijā LPSR AP pieņem likumu par Latvijas saimniecisko patstāvību, kas nosaka, ka «LPSR ir suverēna valsts, un tas nosaka Latvijas tautas pirmtiesības uz dzīves telpu, ražošanas resursiem un dabas bagātībām». Ekonomiskā patstāvība tiek realizēta kā republikas saimnieciskais aprēķins. Dienu vēlāk, 28. jūlijā, LPSR AP pieņem Deklarāciju par Latvijas valsts suverenitāti. Latvijas statusu Padomju Savienībā nosaka līgumattiecības. LPSR likumiem ir augstākā vara Latvijas teritorijā.

Šī Deklarācija aizsāka diskusiju Latvijā par Savienības līgumu. Varam pateikties M. Gorbačovam, ka viņš par suverēnu valstu savienību sāk runāt tikai 1990. g. 12. jūnijā, kad LTF jau bija pie varas un radikalizējusi savus uzskatus. PSRS vadītāju neizlēmība radikalizēja LTF un bija viens no iemesliem 31. maija aicinājumam.

Migrācija. Tās rezultātā latvieši savā tēvu zemē kļuva par minoritāti, kas zināmu cittautiešu daļu interesēja mazāk nekā problēmas par sadzīviskām tēmām, piemēram, par dzīvokļiem, kurus tajā laikā dalīja iebraucējiem un nomenklatūrai. Aktīvi par dzīvokļu jautājumu televīzijā runāja žurnāliste B. Zeltkalne. Diskusijās ar Interfronti LTF uzsvēra, ka nav pieļaujama tālāka latviešu pārtapšana minoritātē un ka arī nelatvieši cietīs no neierobežotas migrācijas, ka teorija par vienoto padomju tautu ar vienotu valodu ir maldīga un šīs teorijas realizētāji ir Vissavienības resori vairāk no politiskiem nekā no ekonomiskiem motīviem. Jau toreiz IF uzsvēra, ka migrācijas

ierobežošana ir cilvēktiesību un PSRS likumu pārkāpums. Arī «republikas vadība» pietiekami ātri reaģēja uz migrācijas problēmu, un 1988. g. 14. februārī tika pieņemts LPSR MP un Latvijas Republikāniskās arod biedrību padomes lēmums Nr. 46 «Par pasākumiem iedzīvotāju skaita nepamatota mehāniskā pieauguma pārtraukšanai un migrācijas procesu regulēšanai LPSR». Bez šaubām, lēmums atbilda tālaika iespējām un bija tāls no ideāla. Taču arī tas nenāca viegli. Pirms tam notika plašas diskusijas presē. Lēmuma pieņemšanas dienā pie MP bija tūkstošiem cilvēku, kuri vienprātīgi pauda uzskatu: «nē» migrācijai! Žurnāliste L.Liepa, kura piedalījās AP sēdē, citē tās dalībnieku izteikumus rakstā «Migrācijai - nē» «Padomju Jaunatnē» (14.02.1989.): MP priekšsēdētājs V.Bresis: «Šodienas lēmums būs vēsturisks. To gaida visa Latvija.» MP priekšsēdētāja vietnieks A.Čepānis: «Mūsu rīcība šodien pierādīs, vai spējam pretendēt uz valdības statusu, autoritāti mūsu tautā.» Interfrontes pārstāvis A.Aleksejevs: «Nesaprotu, kāpēc republikas tieslietu ministrs nav sagatavojis priekšlikumus par grozījumiem LPSR Konstitūcijā, kā tika solīts.» Cik var noprast, valdības sēdē arī IF vadībai bija labvēlīga un ieinteresēta attieksme par lēmumu Nr.46. Taču tas netraucēja 1989. g. 23. februārī Interfrontei rīkot manifestāciju un gājienu Rīgas centrā. Mitiņā pie Uzvaras monumenta klātesošie pieņem rezolūciju pret 14. februāra lēmumu par migrācijas pārtraukšanu.

Ekoloģiskās problēmas bija tās, kuras varēja visvieglāk skaidrot dažādu tautību un valstiskās iekārtas piekritēju auditorijās. Dažādu uzskatu pārstāvji vienoti gribēja ēst tīru pārtiku, dzīvot ekoloģiski tīrā un aisargātā kultūrvēsturiskā vidē. Ekoloģiskās problēmas tika izmantotas kā argumentācija pret Vissavienības resoriem, kurus neinteresēja, kā dzīvo iedzīvotāji konkrētā teritorijā. Sākot saimniekot neatkarīgi, vajadzēja pārskatīt daudzas prasības par uzņēmumu slēgšanu ekoloģisku apsvērumu pēc. 1989. g. 29. jūlijā. LPSR AP pieņem lēmumu par neapmierinošu ekoloģisko situāciju republikā un uzdevumiem tās atveseļošanā.

Visasākā konfrontācija starp LTF un IF izvērtās valodas jautājumos. Jāsecina, ka līdz galam šī problēma nav atrisināta arī šodien. Iepriekšējos jautājumos pamatā bija izšķiršanās par kādu modeli. Valodas jautājumā bez šīs izšķiršanās nepieciešama sevis piespiešana mācīties, kam daudzi nebija gatavi toreiz un nav gatavi šodien. Valsts var palīdzēt, un tai jāpalīdz apgūt valoda, bet tā nevar piespiest mācīties, tā var radīt tikai nepieciešamību apgūt valsts valodu.

Jau pirms dibināšanas kongresa LTF latviešu valodu minēja kā vienu no pamatproblēmām, kāpēc šī organizācija jādibina. Dažas dienas pirms manifestācijas Mežaparkā un LTF 1. kongresa LPSR AP pieņem lēmumu (06.10.1988.) par latviešu valodas statusu, tā kļūst par valsts valodu. Tas bija pirmais solis uz latviešu valodas atdzimšanu, samērā deklaratīvs, kuru konkretizēt varēja tikai likums. Šāds likumprojekts tika izstrādāts un uzreiz nokļuva sabiedrības uzmanības centrā gan masu informācijas līdzekļos, gan privātās diskusijās, gan LTF un IF viedokļu sadursmēs dažādos kolektīvos. Piemēram, laikrakstā «Padomju Jaunatne» parādījās rubrika «Valodas

stūrītis». No vienas puses, diskusijās izteica viedokli profesionāli valodnieki, kultūras darbinieki, jo tautas kultūra valodas ierobežojumu dēļ ir apdraudēta, visi tie, kuri saprata, ka bez valsts valodas statusa latviešu valoda neieņems pienācīgo vietu. No otras puses, bija prasība par divām valsts valodām. Piemēram, A. Belaičuka referātā IF kongresā un citur. Starpstāvokli IF kongresā pauž A. Gorbunovs: «Nosakot latviešu valodai valsts valodas statusu, mēs tikai cenšamies nostiprināt praktisku divvalodību.» Konkrētāk pēc IF kongresa žurnālistiem izsakās LKP CK pirmais sekretārs J. Vagris, kurš uzsver, ka partijas viedoklis ir: valsts valodas statusu tikai latviešu valodai. Tie, kuri cerēja, ka likumprojekts dos gaidīto konkrētumu, jutās vilušies, jo redzēja, ka tajā ir iespējas sabotēt latviešu valodas ieviešanu lietvedībā. 14. pants izsauca vislielākās iebildes. Diskutabls bija arī 3. punkts par lēmuma spēkā stāšanās kārtību, kurš paredzēja Daugavpili un vairākos Latgales rajonos ieviest latviešu valodu pakāpeniski līdz 1995. g. 1. janvārim. Pret trešo punktu aktīvi ar dažādu argumentāciju protestēja Latgales iedzīvotāji. Viņu vēstules apkopotas «Padomju Jaunatnē» (17.02.1989.). Daugavpilī 1989. g. 11.-12. februārī notiek Latgales kultūras biedrību savienības zinātniska konference, tās pirmajā rezolūcijā «Par Latgales izlokšņu piederību pie latviešu valodas» teikts sekojošais: «Latvijā un ārpus tās tiek pausts uzskats, ka Latgales izlokšnes veido patstāvīgu, pie latviešu valodas nepiederību sistēmu. Šis apgalvojums tiek izmantots politiskām ambīcijām, lai apšaubītu latgaliešu ģenētisko piederību pie latviešu nācijas un līdz ar to noliegtu nepieciešamību realizēt Latgalē likumu par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu.»

Latgalieši ir un paliek latviešu nācijas neatņemama sastāvdaļa, līdz ar to latgaliešu literārā rakstu valoda un Latgalē runātās izlokšnes ir piederīgas pie latviešu valodas. Tās ir nacionālā bagātība un kā tādas kopjamas un sargājamas.

Kā pret Valodu likumprojektu vērsās IF? 1989. g. 25. februārī tiek organizēts mītiņš pie Uzvaras monumenta pret valsts valodas statusa piešķiršanu latviešu valodai. LTF savu viedokli par šo mītiņu un 23. februāra demonstrāciju izsaka Domes valdes paziņojumā 28. februārī, konstatējot, ka tādējādi vēl vairāk tiek saasinātas starpnacionālās attiecības republikā.

Zinot J. Vagra nostāju, 1989. g. 10. martā IF raksta atklātu vēstuli LPSR AP Prezidija priekšsēdētājam A. Gorbunovam, kurā ar sadomātu argumentāciju cenšas panākt jaunu komisiju Valodu likuma izstrādei, jo esošais likumprojekts, viņuprāt, vispār nav apspriežams, kā arī akcentē krievu valodas nozīmi.

1989. g. 11. martā IF Jelgavā organizē mītiņu, kurā draud ar streikiem prasību neizpildīšanas gadījumā.

12. martā LTF rīko manifestāciju Daugavmalā, kurā piedalās aptuveni 200 000 cilvēku. Tajā tiek pieņemtas divas vēstules - PSKP ģenerālsekretāram un LPSR AP Prezidijam, MP, LKP CK, kurās tiek izteiktas bažas par IF aktivitātēm un par LKP CK biroja vienpusīgu atbalstu tām, arī valodas jautājumā. Tuvojoties Valodu likuma pieņemšanai, IF 1989. g. 28. aprīlī izsludina vienas dienas streiku pret valsts valodas statusu latviešu valodai. Streiks negūst plašu atbalstu. 1989. g. 5. maijā. LPSR AP pieņem

Valodu likumu, kas latviešu valodai piešķir valsts valodas statusu. Likums bija tālu no pilnības un vēl tika pārstrādāts.

Kāpēc es tik bieži pieminu LPSR AP lēmumus? Tiem bija nozīme, jo PSRS skatījumā tie ir leģitīmas institūcijas lēmumi, bet LTF tajā laikā ir tikai sabiedriska organizācija, uz kuras aktivitātēm var arī neatbildēt.

Krasi diskusiju saturs ar IF mainījās pēc 31. maija paziņojuma un sevišķi pēc LTF otrā kongresa. IF pārmeta, ka LTF no pirmās dienas ir bijusi par atdalīšanos un neatkarīgu valsti, ka visas runas pārbūves atbalstīšanai u.t.t. ir veikls triks patieso mērķu slēpšanai.

LTF atbilde bija viennozīmīga: reālā situācija mūs ir pārliecinājusi, ka minētās problēmas visveiksmīgāk var risināt neatkarīgā Latvijā.

Asa konfrontācija risinājās visu līmeņu vēlēšanās. Abas puses saprata, ka mērķus var realizēt caur vēlētajām institūcijām.

Manuprāt, Interfronti izveidoja LKP, un taktika bija sekojoša. IF atbalsta KP vadošo lomu, tāpēc «drosmīgi» to kritizē, it kā labu vēlot, bet patiesībā aktīvi vēršas pret to KP vadītāju daļu, kura pārāk liberāli izturas pret LTF centieniem. Gala mērķis skaidrs - ar kadru nomaiņu panākt KP pozīcijas maiņu, lai asāk vērstos pret LTF, varbūt pat pielietojot spēka struktūras, tādējādi nepieļaujot radikālas pārmaiņas sabiedrībā.

Šajā laikā dibinājās dažādas organizācijas, gan profesionālas, gan politiskas ievirzes. Piemēram, 1989. g. 15. aprīlī notiek Latvijas Lauksaimnieku savienības dibināšanas kongress. Šī organizācija, līdzīgi IF, atzīst KP vadošo lomu, taču ir gatava sadarboties ar LTF. Pēc būtības tā ir atbalsts KP liberālajai vadības daļai, kas mazina IF «spiedienu» uz KP kopumā.

Es varu tikai minēt, kā veidojās un mainījās viedokļi tajā laikā vienotās LKP iekšienē un kas īsti noveda pie šīs partijas šķelšanās 1990. g. 6.-7. aprīlī LKP 25. kongresā un pie LNKP izveidošanās. To vislabāk varēja zināt Vagris, Rubiks, Gorbunovs un nelaiķis Ķezbers, taču viens ir nenoliedzams - IF palika kopā ar LKP uz PSKP platformas.

Nevar noliegt, ka IF bija zināms intelektuālais potenciāls, taču pamatā tajā dominēja atvaļinātie pulkveži, kuri «citādi domājošos», tādus kā A. Belaičuks, neskaitāmas reizes izslēdza un atkal uzņēma atpakaļ. IF vadmotīvs dokumentos, manifestācijās un rezolūcijās vienmēr ir bijis konservatīvais «pret» un nekad «par». Ne savu jauno ideju aizstāvēšana, bet LTF noliegšana, vēlme aiz demagoģiska trokšņa par demokrātiju saglabāt nemainīgu veco.

IF «ziedu laiki» bija līdz tam laikam, kad izveidojās frakcija «Līdztiesība», kura kļuva par A. Rubika kompartijas galveno rupu. Vēlāk IF tika pakārtota loma plašāku organizāciju dibināšanā, piemēram, PSRS un LPSR Konstitūciju un pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komiteja, kura vēlāk pārveidojās par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju. Šīs organizācijas ar nedemokrātiskām metodēm centās pārņemt varu, un IF bija tā, kura organizēja vajadzīgos mitingus. IF darbība izbeidzās ar LR AP 1991. g. 24. augustā pieņemto lēmumu: apturēt to sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbību, kas izteikušas atbalstu valsts apvērsumam.

ELMĀRS VĒBERS

TREJI LTF NEATKARĪBAS/ATKARĪBAS VĒSTURISKIE LOKI

LTF kā Latvijas valsts neatkarības veicinātājas (neatkarības kustības) vēsture ir jāsadala trīs atšķirīgos laika un politiskās darbības posmos. Pirmajā LTF pastāvēšanas gadā tās raksturīgākā iezīme ir atkarība no kompartijas. Šajā periodā LTF faktiski ir ar tipiskām pirmsneatkarības apziņas izpausmēm. Savā otrajā un nozīmīgākajā eksistences formā LTF ir ar principiāli citu mērķapziņu - tā ir kļuvusi par ietekmīgāko Latvijas valsts neatkarību veicinošu organizāciju. Savukārt trešajā pastāvēšanas periodā, proti, pēc uzvaras AP vēlēšanās, LTF pārdzīvo strauju savas ietekmes un politisko iespēju lejupslīdi, kuru tā nespēj pārvarēt. Katrs no šiem posmiem ir vesels laikmets Latvijas politiskajā dzīvē. Daži no tiem nebija pat gada garumā.

Pirmsneatkarības noskaņojumā Latvijas Tautas fronte neveidojas kā organizācija, kura jau no savas pastāvēšanas pirmajām dienām par savu politisko mērķi būtu skaidri un nepārprotami izvirzījusi Latvijas valsts neatkarības atgūšanu. Patiesībā šāds mērķis LTF veidošanās laikā pat netika nopietni pieminēts, par to plaši diskutēt nebija pieņemts. Neatkarības ideja bija kaut kas tāds, par kuru kā par nopietnu politisku problēmu nemēdza runāt: ne LTF pirmās programmas izstrādes laikā, ne arī vēlāk - LTF Domes valdes sēdēs.

Pirmajā LTF kongresā deputāti (deputātu vairākums) pulcējās ar diezgan neskaidru mērķapziņu. Par ko gan šajā laikā, spriežot par LTF mērķiem, runāja - par tiesiskas valsts izveidi, par «radikālu un konsekventu pārmaiņu» nepieciešamību, par «tautas sāpi» un Staļina represijām, par «spēku no apakšas», par latviešu valodu, par migrācijas ierobežošanu u. tml. Taču visvairāk un ar vislielāko iedvesmu - par atbalstu *perestroikai* (kompartijai), slavīnot *glasnostj* un Gorbačovu. Patiešām, runu un rakstu tolaik bija daudz, tie bija kritiski un aicinoši, katrā ziņā emocionāli, taču ... bez noteikta mērķa apziņas. Bija *glasnotj* laiki, bet vēl joprojām bija tēmas, par kurām it kā nebija pieņemts plaši diskutēt... Runas par padomju okupāciju, par tirgus ekonomikas un brīvas konkurences sabiedrību, par Latvijas valsts neatkarības atjaunošanu netika uzskatītas par diez cik saprātīgām.

Uzskata, ka tieši tādēļ LTF spēja pulcēt ap sevi plašus sabiedrības slāņus, cilvēkus ar visdažādākajiem uzskatiem, kurus vienoja centieni kaut ko mainīt, īsti nezīnot, ko un kā. Tolaik lielākā daļa Latvijas cilvēku bija dziļā kompartijas ideoloģijas ietekmē un gaiši cerēja, ka dzīve itin laba var būt arī PSRS sastāvā un sociālisma apstākļos. Arī iekšējā, privātā cenzūra vēl bija stipra un spēcīga.

Doma par to, ka Latvija varētu atjaunot savu valstisko neatkarību, vēl nebija izauklēta vai arī tā šķita neiespējama, pašreizējam politiskajam procesam nepiemērota, savā ziņā pat bīstama un nesaprātīga ideja, kas

FOTO GUNĀRS JANAITIS

**Tautas
manifestācija
Mežaparkā**

var tikai sabojāt (apstādināt) veiksmīgi uzsākto *perestroikas* politiku. Pat ja par kaut ko līdzīgu neatkarībai sprieda, tika izvēlēti citi vārdi. «Neatkarība» tolaik nešķita pats pareizākais vārds. To centās aizstāt ar tādiem vārdiem kā suverenitāte, autonomija, pašnoteikšanās u. tml. Jānis Peters savā referātā LTF dibināšanas kongresā ieminējās par «nacionālo pašnoteikšanos un suverenitāti brīvu valstu asociācijā», tomēr galveno uzmanību un patosu veltīja «patiesi sociālistiska rakstura sabiedrības» veidošanai un PSKP 19. konferences nostādņu atbalstam. Toreiz tā šķita ļoti pareiza runa.

Grūti apstrīdēt faktu, ka LTF tika veidota kā politiska organizācija, lai atbalstītu M. Gorbačova *perestroiku*, proti, PSKP politiku, veicinātu sabiedrības demokratizāciju, veidotu tiesisku sociālistisku valsti. Katra prātīga tautfrontieša pienākums bija apliecināt uzticību *perestroikas* politikai. Šādas ievirzes kontekstā domāšanas jucekļa, politiskas nekonsekvences piemēri bija plaši izplatīti un neizbēgama parādība. Savā ziņā tā izpaudās arī «padomju cilvēka» pasaules uztvere, ilgu gadu

audzināšana un «skološana» kompartijas ideju «gaismā». Tipisku šī laika domāšanas piemēru demonstrēja kāds LTF atbalstītājs, kurš rakstā ar skanīgu virsrakstu «Izsijāsim īstās vērtības» sprieda šādi: «Bija vai nebija 1940. gadā Latvijā revolucionāra situācija, vai karogs lai ir sarkans vai sarkanbaltsarkans - no tā taču nepalielināsies republikas suverenitāte, neradīsies vairāk preču veikalos vai taisnīgāka to sadale» («Cīņa», 18.10.1988).

LTF dibināšanas periodā tautfrontiešiem neatkarības apziņu bieži vien aizsedza padomju propagandas dogmas, PSKP ideoloģiskie stereotipi, padomju laika domāšanas rutīna. Atkarības apziņa nebija savienojama ar ideju par Latvijas neatkarību un tirgus ekonomikas principiem. Lai neatkarības ideja spētu nostiprināties tautfrontiešu apziņā, bija nepieciešams atbrīvoties vispirms jau no padomju laika dogmatisma un apgūt brīva cilvēka politiskās domāšanas iemaņas.

Tas nozīmē, ka neatkarības idejai bija ne tikai ārējs ienaidnieks - kompartijas nomenklatūra, padomju režīmam uzticami militāri grupējumi u. tml. Ne mazāk bīstams un viltīgs pretinieks bija vai katrā cilvēkā, viņa iekšējā pasaulē. Šo pretinieku pieveikt vajadzēja vispirms, jo tikai tā bija iespējams pārvarēt nedrošību, bailes domāt par brīvību. Dziļi iekšā cilvēkā sēdēja atkarības velniņš un luncināja asti...

Tāpēc vienmēr aktuāls būs jautājums - kā vārdā tika veidota LTF un kas to veidoja? Kādas bija šajā laikā patiesās ieceres, politiski aktivizējot cilvēkus? Katrā ziņā kompartijai bija vajadzīga paklausīga masu organizācija, jo viena pati tā vairs nespēja kontrolēt situāciju. Un tautas frontes radās vai visās bijušās PSRS republikās, arī Austrumeiropas valstīs gandrīz vai vienlaicīgi. Jau pirms LTF bija nodibināta Igaunijas TF.

Tomēr tolaik bija arī pavisam citas ievirzes kustības. Vēl pirms LTF dibināšanas Latvijā jau darbojās tādas organizācijas kā LNNK, Helsinki-86, Vides aizsardzības klubs un citas, kam Latvijas valsts neatkarības ideja nebija tabu.

Neskatoties uz to, ka par Latvijas neatkarību jau diskutēja publiski, LTF pirmā programma tik vien spēja kā iestāties «par nacionālo attiecību konstruktīvu veidošanu uz ļēniskiem tautu pašnoteikšanās un līdztiesības principiem padomju valstu savienībā».

Nebija jau tā, ka LTF dibināšanas kongresā nemaz netika runāts par brīvību un neatkarību. Savā uzrunā Ēvalds Valters teica: «Palīdzi, Dievs, izvest mūsu tautu brīvībā! Valsts patstāvībā.» Vistuvāk neatkarības atziņai bija tikuši LTF tautsaimnieki. Viņu nostāju LTF pirmajā kongresā puda Arnis Kalniņš, runājot par «republikas saimniecisko aprēķinu». Saimnieciskā aprēķina principi tolaik tika saistīti ar Latvijas teritorijā esošo uzņēmumu, banku, transporta, enerģētikas un sakaru tīklu savienības pakļautības atcelšanu, ar centieniem nodrošināt pašiem uzņēmumiem (ražošanas pamatstruktūrām) saimnieciskās patstāvības tiesības. Šīs tiesības jau tolaik saistīja ar savas valūtas ieviešanas nepieciešamību. Šie principi bija kopīgi visām trim Baltijas valstīm.

Pavisam tieši un skaidri par neatkarību, par okupāciju LTF kongresā runāja Jānis Rukšāns, tiesa, bilstot, ka aiz neatkarības atjaunošanas ... neslēpjoties mēģinājums restaurēt kapitālismu Latvijā. Par neatkarību runāja arī Juris Dobelis, Valts Titavs, bet tās jau bija, lai arī Latvijas Tautas frontes kongresā teiktas, tomēr LNNK atziņas.

Igaunijas Tautas fronte savos mērķa formulējumos gāja nedaudz tālāk un runāja skaidrāku valodu nekā Latvijas Tautas fronte. Jau pirmajā ITF programmā ir ierakstīts, ka tā cīnās «par to, lai savienotā republika tiktu atzīta par suverēnu valsti reāli». Tomēr arī Igaunijas piemērā to pašu apliecināja arī Igaunijas kompartijas pirmais sekretārs Vaino Vjaljas, uzsverot, ka «Igaunijas kompartija uzskata par savu galveno uzdevumu izvirzīt un visīsākā laikā īstenot dzīvē tādus likumdošanas un organizatoriskos pasākumus, kas reāli nodrošinātu Igaunijas PSR ekonomisko, sociālo un kultūras suverenitāti. .. Juridiski tas nozīmē valstiskumu uz savienības līguma pamata.»

Var secināt, ka programmiskās atšķirības starp Igaunijas un Latvijas TF bija tādēļ, ka ... atšķirīga bija Igaunijas un Latvijas kompartijas nostāja šajā jautājumā. Tiesa, Igaunijas Tautas frontes kongresā Igaunijas valsts neatkarības ideju tieši kritizēja tās turpmākais vadītājs Edgars Savisārs. Viņš pasteidzās pelt tos, kuri «iedomājās pagriezt vēsturi atpakaļ un atjaunot valstisko neatkarību».

Taču pamatā tās bija nianšes. Galvenais bija tas, ka Tautas frontes mērķa formulējumi bija atspulgs neizcīnītai cīņai pašiem ar sevi. Tie atklāja samērā seku uzdrīkstēšanās līmeni, bet ne politisko mērķu reālās iespējas. Patiesībā faktiskās iespējas bija daudz lielākas un politiskais process varēja būt ievērojami konsekvētāks un mērķtiecīgāks. Tomēr, neskatoties uz to visu, šajā cīņā, ko pieņemts dēvēt par Trešo atmodu, bija daudz gaišuma, spēka un cerību, jo tā bija cīņa pret atkarīgu domāšanu, pret padomju laika ikdienu laikā, kad Baltijas valstu neatkarības iespēja starptautiski jau bija paredzēta. Bija jābūt gataviem iegūt to, ko jau reāli bija iespējams sasniegt.

Ar neatkarības idejas spēku 1989. gada pavasarī Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas gars klauvēja pie LTF durvīm Vecpilsētas ielā ar neatlaidīgu spēku. Izvairīties no šī spēka ietekmes vairs nebija iespējams. 1989. gada 28. maijā bija noticis LNNK ārkārtas kongress, kuram sekoja līdzīgs visa Latvija ar radio starpniecību. LNNK mērķis bija skaidrāks par skaidru - brīvas un neatkarīgas Latvijas atjaunošana. Latvija savu valstisko neatkarību *de iure* nebija zaudējusi, bija pienācis laiks to atjaunot *de facto*. Atjaunot par katru cenu, bet ne vardarbīgā ceļā. Neatkarības apziņa kļuva arvien tuvāka un saprotamāka latviešiem, bet LNNK - arvien populārāka un ietekmīgāka politiska organizācija Latvijā.

Ko darīt Tautas fronteī? Turpināt soli pa solim taktiku vairs nebija iespējams, tas draudēja ar nopietnu popularitātes un atbalsta samazināšanos vispirms jau latviešu vidū. Vajadzēja izšķirties ... un tapa 31. maija Aicinājums. Aicinājums dienas gaismu ieraudzīja savdabīgos apstākļos. Tas tika sagatavots un LTF Domes valdes sēdē pieņemts bez LTF priekšsēdētāja

un piecu valdes locekļu, PSRS deputātu, ziņas. Aicinājums patiešām bija veiksmīgi, var teikt, talantīgi sagatavots, kaut arī tajā patiesībā nebija nekā jauna - pati ideja par Latviju kā neatkarīgu valsti nebija vairs jauna, par to skaidri un saprotami jau gandrīz gadu sprieda un runāja LNNK (kopš pirmajiem saietiem Arkādijā) un citas par radikālām sauktas organizācijas. Vārdi «neatkarība» un «okupācija» (starp citu, šis jēdziens nav sastopams 31. maija Aicinājumā) jau bija politiskās darbības centrā.

Aicinājuma spēks bija tajā, ka tas nebija dokuments par LTF politisko mērķu maiņu strikta lēmumprojekta nozīmē. Tas bija Aicinājums apspriest «visās Latvijas Tautas frontes grupās un nodaļās mūsu tautai vitāli svarīgu jautājumu: par Latvijas Tautas frontes iesaistīšanos cīņā par Latvijas pilnīgu politisku un ekonomisku neatkarību». Nebija šaubu par to, ka LTF nodaļu un grupu atbilde kopumā būs pozitīva, jo LNNK, Helsinki-86, Vides aizsardzības kluba, Pilsoņu komiteju aktivitātes neatkarības idejas popularizēšanas un cilvēku prātu iedrošināšanas virzienā jau bija daudz ko paveikušas. Svarīgi bija kas cits: bija nepieciešams publisks, atklāts un mērķtiecīgs neatkarības idejas apspriešanas process pašā LTF vidē. Tas bija vajadzīgs pašiem tautfrontiešiem, lai noskaidrotu savu politisko apņēmību un briedumu. Līdz tam par Latvijas valsts neatkarību lielākajā daļā LTF grupu un nodaļu atklāti un atbildīgi netika spriests. Līdz ar Aicinājuma izplatīšanu neatkarības ideja gāja plašumā un dziļumā, par to sāka runāt daudz brīvāk un atraisītāk ne tikai tautfrontieši vien.

Taču ne jau viss noritēja gludi, bez pārpratumiem, arī pretdarbības. Uz Tautas frontes mītni Vecpilsētas ielā nāca un zvanīja cilvēki, kuri bija neizpratnē par to, kas nu būs, kas notiks. Bija arī tādi latvieši, kuri bija līdz sirds dziļumiem sašutuši par šādu pavērsienu un uzskatīja, ka izdarīta milzīga nelikumība - pārkāpti LTF statūti un programma. Zvani atskanēja arī no Maskavas. Neizpratnē bija arī tautfrontieši, PSRS deputāti.

Šis noskaņas saglabājās vēl ilgi. Iekšējais spriegums lauzās ārā ne vien sarunās, bet pat publikācijās. Vēl pēc vairākiem mēnešiem Ilmārs Bišers rakstā «Kurp ej, Tautas fronte?» rakstīja, ka «ar nevajadzīgu sasteigtību tika publicēts tāds principiāls dokuments kā Domes valdes 1989. gada 31. maija aicinājums». Pārmests tika Jānim Škaparam par to, ka netiek ievērota LTF programma, bet situācija Tautas frontē raksturota kā kritiska. («Padomju Jaunatne», 12.09.1989.).

Tajā pašā laikā LTF nodaļās un grupās notika apspriedes un LTF gatavojās kongresam. Bija notikusi arī LTF Domes sēde, kurā ar absolūtu balsu vairākumu (58 - par, 2 - atturējās) izteica atbalstu LTF 31. maija Aicinājumam, iesakot izvērtēt LTF nodaļās un grupās trīs iespējamus ceļus uz Latvijas valstisko neatkarību:

- a) LPSR Augstākās Padomes vēlēšanas,
- b) Latvijas Pilsoņu komiteju izveidošana,
- c) starptautiski tiesiskais atzīšanas ceļš.

Turpmāk patiesībā jau vairs netika runāts un spriests par pašu neatkarības atjaunošanas ideju, bet par to, kā panākt neatkarību. Populārs bija jautājums - vai visi ceļi ved uz neatkarību? Vai Latvijas valsts

ir jārada pilnīgi no jauna vai jāatjauno pēc līdzības ar pirmskara Latvijas valsti, ar Latviju, kāda tā bija pirms padomju okupācijas. Tie bija asi, bieži vien bezkompromisa cīņi. Dzīve pierādīja, ka galu galā Latvijas valsts atjaunošana notika, ejot visus trīs iepriekš minētos ceļus diezgan vienlaicīgi.

Kad 1989. gada rudenī sanāca LTF otrais kongress, izmaiņas LTF programmā par Tautas frontes mērķiem jau vairs nebija diskusiju priekšmets. LTF skaidri un noteikti tika definēta, kā «tautas patriotiskās un politiskās aktivitātes rezultātā izveidojusies sabiedriski politiska organizācija, demokrātisku spēku apvienība, kas cīnās par neatkarīgu un demokrātisku Latvijas Republiku, lai nodrošinātu latviešu tautas izdzīvošanu, pastāvēšanu, attīstību un cilvēka cienīgu dzīves apstākļus visiem iedzīvotājiem». Gada laikā Tautas fronte bija nogājusi grūtu un atbildīgu politiskās izaugsmes ceļu. Tā vairs nebija organizācija, kas paklausīgi seko kompartijas ieteikumiem un savu rīcību saskaņo ar to. Programmā bija pazudusi *perestroikas* slavināšana, diezgan skaidri izemījās tirgus ekonomikas principi tautsaimniecībā.

Protams, sākotnējās, pirmā posma nekonsekvences neizzuda bez pēdām. Ne visos gadījumos mērķapziņa bija skaidra un konsekventa. Piemēram, par nopietnu politisku kļūdu jāuzskata LTF vadības mēģinājumi norobežoties no Pilsoņu komiteju idejām un darbības. LR pilsoņu reģistrācija bija svētīgs un nozīmīgs politisks process. Bez tā Latvijas Pilsonības likums, iespējams, būtu pieņemts jau AP darbības laikā. Tad, visticamāk, tas būtu bijis pilsonības «nulles» variants. Tieši LR pilsoņu reģistrācijas sakarā veidojas pilsoniskās apziņas meti. Pilsoņu reģistrācijas organizatoriskos principus un pieredzi izmantoja samērā veiksmīgajā iedzīvotāju reģistrācijas procesā, kas notika dažus gadus vēlāk.

Reizē ar neatkarības ideju veidojās, plauka un pieņēmas spēkā domas un sapņi par dzīvi brīvajā Latvijā. Tā likās brīnišķa un pārsvarā tikai brīnišķa. Sapņiem nebija robežu...

Ar lielu pacēlumu, apņēmību un neatlaidību sākās jaunas LTF aktivitātes, kas izpaudās pašvaldības un Augstākās Padomes vēlēšanās. Uzsvars tika likts uz AP vēlēšanām, cerot, ka LTF atbalstītie kandidāti tajā iegūs vairākumu. Tad arī notiktu varas pārņemšana parlamentārā ceļā, nevardarbīgi.

Pēc LTF uzvaras Augstākās Padomes vēlēšanās AP deputāti 1990. gada 4. maijā pieņēma Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Mērķis bija sasniegts (vai gandrīz sasniegts), un LTF politika lielos mērogos bija uzskatāma par sekmīgu. LTF kā organizācija bija sasniegusi savas politiskās ietekmes virsotnes.

LTF bija paveikusi (ieguvusi) to, ko tai bija lemts paveikt - atjaunojusi Latvijas valstisko neatkarību. Tāpat kā divas pārējās Baltijas valstis. Arī šajā gadījumā vienlaicīgā un saskaņotā rīcība, kādā notika neatkarības atjaunošana, liecināja, ka process nebija atkarīgs tikai un vienīgi no politiskā procesa attīstības pašās Baltijas valstīs. Baltijas valstis veiksmīgi ieguva tikai to, ko bija iespējams sasniegt.

Jārunā arī par LTF norieta sākumu. LTF sekmīgā politiskā darbība tās pastāvēšanas otrajā posmā, veicinot Latvijas valstiskās neatkarības

atjaunošanu, bija par iemeslu pašas LTF kā politiskās organizācijas norietam. Sākoties deputātu likumdošanas darbībai un parlamentārajai ikdienai, nebija vairs iespējams saglabāt vienotību politiski atšķirīgi orientētu politiķu vidū.

LTF arvien vairāk zaudēja iespēju ietekmēt savu deputātu rīcību, un LTF kā organizācija arvien vairāk nonāca tādā kā pašizolācijā. Deputātu saikne ar organizāciju arvien samazinājās. Deputātus tieši ietekmēt vairs nebija iespējams, jo viņi paši bija parūpējušies par savu neaizskaramību un atsaukt viņus nebija iespējams. AP deputāti bija drošībā. Tajā pašā laikā kā milzīga lavīna Latvijai pāri vēlās pārejas perioda grūtības, ko vissmagāk pārcieta gados veci cilvēki, pensionāri un ģimenes ar bērniem. Likteņa ironija bija tā, ka tieši gados vecie cilvēki bija visneatlaidīgākie Latvijas neatkarības atjaunošanas atbalstītāji. Tagad daudzi no viņiem, trūkuma un slimību mocīti, ir jau priekšlaicīgi aizgājuši no šīs dzīves.

Dzīves realitāte izrādījās nesamērojama ar sapņiem par Latvijas brīvvalsti. Ne tikai materiālā nozīmē vien. Neatkarīgajā Latvijas valstī pārāk daudz kas palika tāpat kā Padomju Latvijā. Vecā sistēma izrādījās reti dzīvotspējīga: kā hameleons mainot ārējo izskatu, tā vēl ilgi palika padomiska pēc savas būtības. Patiesībā reformas nereti tika veiktas, lai ... ilgāk saglabātu veco sistēmu. Nenotika attīrīšanās process, vecās sistēmas «kadri» turpināja «strādāt» ar pilnu tvaiku. Šo un daudzu citu iemeslu dēļ neapmierinātība ar AP un MK darbību arvien pieauga. Aizsākās valsts un pilsoņu atsvešināšanās process, kas nav pārvarēts vēl šobaltdien.

Atklājās arī daudzas citas problēmas. Pretapziņa, kas bija uzplaukusi Atmodas gados, reti kad bija noderīga, kad vajadzēja atbildīgi rīkoties un būt «par». Ne visi tie, kuri prata skaisti un aizrautīgi runāt, spēja sekmīgi un atbildīgi veikt savus ikdienas darba pienākumus. Politiskā domāšana, kas bija pārlicinoša runu limenī, ne vienmēr izrādījās savienojama ar praktiski iespējamo un derīgo.

Pie tam Latvija jau nemaz vēl nebija brīva. Vēl jau pastāvēja PSRS, un Padomju armija vēl atradās Latvijā. Nebija pat latu, un nebija arī... Bankas Baltija krīzes. Arī organizētā noziedzība bija vēl pabikla.

Šajos apstākļos LTF kā politiska organizācija skaļi pauda savu neapmierinātību ar valsti notiekošo, taču patiesībā ietekmēt neko vairs nespēja. Politiskās ietekmes sviras vairs neatradās LTF rokās. Savu politisko ietekmi LTF centās palielināt, radikalizējot savus politiskos principus, it sevišķi nacionālās politikas jomā, cenšoties it kā labot un novērst sākotnējās LTF nekonsekvences. Taču bija jau par vēlu. Arī populisms nedeveda cerētos rezultātus.

Liktenīgās janvāra un augusta dienas konsolidēja Tautas fronti un tās piekritējus, taču uz īsu laiku. Cita starpā, vienotība bija vajadzīga arī tādēļ, ka tajās dienās nopietni apdraudēti jutās paši AP deputāti, visi valstsvīri. Tautas frontes atbalsts viņiem bija vairāk nekā nepieciešams. Taču tad, kad ārējais ienaidnieks bija nogājis no vēstures skatuves, nevajadzīga kļuva arī TF. Tās atbalstam vairs nebija izšķirošas nozīmes, un LTF noriets turpinājās ar pieaugošu spēku. Nenovēršami un likumsakarīgi.

J.FREIMANIS, J.ROZENVALDS, A.KLOTIŅŠ

31. MAIJA AICINĀJUMS NEATKARĪBAS AICINĀJUMA PRIEKŠVĒSTURE

LTF dibināšanas kongresā 1988. gada 8.-9. oktobrī lielas runātāju daļas runu saturs un zemteksti skaidri liecināja, ka Latvijas neatkarības ideāls nav aizmirsts. Brīvā Latvija bija jau prātos, pat uz mēles, un nupat, nupat tā varēja tikt pieminēta atkal.

Tomēr tas nenotika ne kongresā, ne dažus mēnešus pēc tam. Tādai «atturībai» tolaik bija vairāki iemesli. Pirmkārt, vēl līdz 1989. gada sākumam taču bija vienkārši bailes no pārāk lielas pašu drosmes - kā jau pēc 48 gadus garās klusēšanas. Tepat jau vēl bija 1988. gada 1.-2. jūnijs, kad B.Pugo nikni pārmeta M.Vulfsonam Padomju Latvijas «nogalināšanu». Bija deportāciju atceres manifestācija 1988. gada 14. jūnijā, kas izpelnījās varas iestāžu un attiecīgās preses žultainas dusmas. Bija LKP CK biroja pārmetumi A.Cīrulum un D.Īvānam PSRS Konstitūcijas «labojumu» sakarā («Cīņa», 19.11.1988.). Beidzot, nekur jau nebija pazudis mūsu pašu konformisms, kam «vainags» bija 1987. gada 18. novembra «mītiņš» Strēlnieku laukumā, cita starpā, ar profesora I.Knēta un aktiera Ģ.Jakovļeva iztapīgajām runām («Cīņa», 19.11.1987.).

Bez tam pirmā sasaukuma LTF valdē ietilpa visai dažādas apņēmības pakāpes cilvēki. Kas zina, varbūt daži pat savus patiesos uzskatus neatklāja, un viņiem neatkarīgas Latvijas realitāte diez vai toreiz likās nopietnu pārdomu vērta problēma.

Tas redzams, pārskatot LTF pirmās valdes sastāvu, kurā saskaņā ar LTF Domes 1988. gada 22. oktobra lēmumu ietilpa E.Berkļavs, I.Bišers, V.Dozorcevs, J.Freimanis, S.Kalniete, M.Kosteņecka, J.Lučāns, J.Peters, A.Puplovskis, J.Rubenis, J.Škapars un M.Vulfsons. Ar īpašiem lēmumiem nedaudz vēlāk valdē tika kooptēti kā tās pilntiesīgi locekļi LTF Vides komisijas vadītājs V.Šteins, publicists J.Rukšāns un LTF Sociālās prognozēšanas komitejas vadītājs P.Laķis. 1989. gada 23. aprīlī valdes dokumentos vēl figurēja represētais I.Cālītis (sk. sēdes protokola oriģinālu LTF muzejā), tātad valde tai laikā bija 17 cilvēku liela grupa, kura tautas acīs oficiāli bija atbildīga par LTF politiku kopumā. Vismaz tā valde, kādu to ievēlēja LTF pirmajā Domes sēdē, nespēja būt uzreiz pārāk «radikāla», kaut arī nepavisam negāja «PSKP pavadā», kā par to šad tad tika runāts.

Tomēr pats galvenais LTF sākotnēji mērenās politikas iemesls bija nepieciešamība iegūt laiku, lai organizācija paspētu izaugt skaitliski, nostiprināties organizatoriski un būtu neatkarīga finansiāli. Tikai tad varēja rēķināties ar to, ka oficiālā vara LTF vienkārši nesabradās un LTF tad varētu darīt to, kas tai kā plašu tautas slāņu vēlmju izteicējai liktos savlaicīgi un nepieciešami (A.Klotiņš. «Atmoda», 4.12.1990.).

Jā, neatkarīgi no tā, ko sirdī domāja daļa tās veidotāju Rīgā un citur Latvijā, «oficiālā» LTF sākumā izlikās. Šāda vēsturiski noteikta taktika LTF vēsturē jau bija divreiz. Spilgti izteikti bija pirmie, «svētie meli», kas tātad beidzās 1989. gada 31. maijā. Otra reize, kas vieniem vēl bija sevis

FOTO ANDRIS STENCLAVS

Sēru gājiens.
1989. gada
25. marts

neapzināšanās, otriem - negribēšana, bet trešajiem - istā laika nogaidīšana, bija jautājums par Latviju kā par nacionālu valsti ar noteiktām prioritātēm latviešiem. Šis sāpīgais jautājums tika pozitīvi izlemts tikai 1990. gada beigās LTF trešajā kongresā.

Protams, šis palēninātais LTF temps nebija ne viegls, ne daudziem tīkams. Vides aizsardzības klubā neatkarīgās Latvijas vēsmas gaisā līdinājās katrā saietā. LTF «mazākā māsa» LNNK savā organizēšanās posmā un oficiāli tās pirmajā kongresā 1989. gada 19. februārī Ogrē konsekventi uzreiz iestājās par Latvijas pilnīgu patstāvību ārpus PSRS.

Tiesa, Atmosdas pirmajos gados tika pieņemtas vismaz divas deklarācijas, kurās vārda «neatkarība» vietā figurēja vārdiņš «suverenitāte», kas Gorbačova laikā bija tapis legāls kā PSRS savienoto republiku atļautas ierobežotas ekonomiskās patstāvības apzīmētājs. Un tomēr - vēl ne «neatkarība»! Par to, protams, LTF tika bargi kritizēta. Mūs dēvēja par gausiem, neizlēmīgiem, dabiski, arī par PSKP aģentūras kontrolētiem. Sākumā šāda kritika LTF vadību tikai nervozēja vien, jo tā bija jādzird mazāk no pieminēto dalīborganizāciju puses, vairāk no visu nokrāsu haotisko protestētāju kopuma - Neformālās Tautas frontes (dibinājās 1988. gada 10. septembrī, vēlāk transformējās par LTF Radikālo apvienību), protams, no *Helsinkiem - 86* un, saprotams, no daža vietējo situāciju neizpratoša trimdas latvieša.

Atskatoties varam atklāti atzīt, ka LTF kursa maiņa 1989. gada maijā notika arī to neatlaidīgo mudinājumu un prasījumu iespaidā un varbūt pat netieša spiediena rezultātā, ko LTF saņēma no citām zem tās jumta sapulcētajām gan mazākajām, taču radikālākajām organizācijām. Tomēr divaini! Tajā pašā laikā, kad visradikālākie cilvēki pārmeta LTF vadībai vilcināšanos un LKP funkcionāru ietekmi, nedz pašā PSKP Latvijas nodaļā, ne Maskavā, pat ne visā vairumā vietējo nelatviešu nekādu neskaidriību par LTF patieso politiku jau 1989. gada sākumā absolūti nebija. Lūk, šie ļaudis gan uzreiz skaidri pateica - «baltieši tak aizies [no PSRS]».

Un tad pakāpeniski, tīri cilvēciskos kontaktos LTF vadības locekļi jūta arī paši savu, t.s. tīri «tautfrontisko» grupu un nodaļu biedru, kā arī nu jau plašu tautas aprindu arvien pieaugošo spiedienu spert nākošo soli. Sautk nevis pēc «suverenitātes», kas arvien vairāk palika par stiepjamu «gumijas jēdzienu», bet jau skaidri un nepārprotami nosaukt svēto vārdu «Latvijas neatkarība».

Laiks bija sākt promceļu no diplomātiskajām un LTF sargājošajām tās statūtu ievada tēzēm par «balstišanos uz PSKP 17. kongresa un 19. Vissavienības konferences rezolūciju nostādņēm (LTF Programma, LTF Statūti. - Rīga: Avots, 1988). Patiesi - 1989. gada pavasarī LTF jau aptvēra vairāk nekā 100 tūkstošus biedru, tās balsi dzirdēja, tātd bija laiks iet tālāk!

Protams, atsevišķu LTF vadības locekļu viedoklis par labu Latvijas pilnigai neatkarībai pusoficiāli tika izteikts jau pirms 31. maija. Liekas, pirmais kolēģu lokā to publiski pateica P.Laķis LTF teorētiskajā politiskajā seminārā 1989. gada janvārī, kas notika pie J.Lučāna Limbažu pusē (A.Klotiņš. «Atmoda», 4.12.1990.). V.Šteins visai emocionāli par to runāja savā apsveikumā LNNK ārkārtas kongresā 1989. gada 28. maijā («Padomju Jaunatne», 30.05.1989., sk. arī: D.Ivāns.- «Literatūra un Māksla», 16.09.1994.). Taču LTF kā organizācijas jaunās aktivitātes patiesībā iesākās ne Latvijā, bet Francijā!

LTF / PBLA ABRENES SEMINĀRS (15. - 18. MAIJS, 1989. G.)

1989. gada 4. aprīļa LTF valdes sēdē tika apspriests un pieņemts Pasaules brīvo latviešu apvienības (PBLA) valdes ielūgums piedalīties kopīgā saietā Francijā, toreizējā latviešu zemes īpašumā, trimdas tautas augstskolā

«Abrene» (Tūras departaments, netālu no Vimmes pilsētiņas). Ir grūti spriest par kādiem citiem PBLA mērķiem tolaik, bet oficiāli pasākums skaitījās kā darba seminārs par politiskiem, humanitāriem un saimnieciskiem jautājumiem. Lai gan bija skaidrs, ka no Latvijas puses kā «pamata» spēlētājs bija iecerēta tieši LTF, tika atsevišķi pasvītrots, ka tiek pārstāvēta arī LNNK (E.Berklavs, arī kā no LTF valdes), Latvijas Atdzimšanas partija (J.Vidiņš) un LSDSP (droši vien domāts V.Šteins un arī kā no LTF valdes). Kopīgo delegāciju vadīja tālaika LTF Domes valdes priekšsēdētājs P.Laķis un bez nosauktajiem braucienā piedalījās arī U.Bērziņš, J.Golde, A.Klotiņš, J.Mellēns, J.Rozenvalds un V.Zeile, kā arī J.Freimanis - valdes atbildīgais par ārlietām un rotācijas kārtībā nākošais LTF valdes priekšsēdis (sk. arī: O.Celle. Latvijas valsts atjaunošana, 1986-1993. Rakstu krājums. - Rīga, 1998. - 441., 442.lpp.).

Īsajā preses konferencē Parīzē 19. maijā par semināru tika izplatīts komunikē, kuru bija akceptējuši visi Abrenes saieta dalībnieki. Tā politiskajā sadaļā, cita starpā, tika akcentēts aicinājums PSR Savienībai nelikt šķēršļus valstiskās suverenitātes atjaunošanai Igaunijā, Latvijā un Lietuvā. Turpat tika izteikts aicinājums Rietumeiropas valstīm, ANO un PSRS pievērst uzmanību Baltijas tautu tieksmēm pēc pašnoteikšanās - neitrālas un demilitarizētas Eiropas zonas ietvaros.

Tātad viss turpmāk gaidāmais «uz papīra» patiesībā skaļi tika pateikts jau 1989. gada 19. maijā. Svarīgs emocionāls akcents tika pielikts semināra pēdējā, atvadu vakarā 18. maijā. Trimdas tautieši respektēja LTF toreizējo politiku un delegācijas toreizējās pilnvaras, taču savās runās akcentēja tieši brīvu, neatkarīgu Latviju. Par to no Latvijas delegātiem runāja arī E.Berklavs, svešos jaudis uzstādamies ar visai skarbu LTF vadības (tātad arī sevis) kritiku.

Minētajā vakarā pēc garām vairāku dienu diskusijām Latvijas puses pārstāvji, skatoties trimdas latviešu svinīgajās un nopietnajās sejās, pilnībā noprata galveno - ja kāds no viņiem to jau agrāk nebija izdarījis. Ka vecais lozungs «Latvija jaunā PSRS federācijā» ir patiesi miris, pat nesācis dzīvot. Par to netika teikts ne vārds, bet trīs baltas sveces pie galda tika iededzinātas un tad svinīgi izdzēstas tieši par Neatkarīgu Latviju, ne par ko mazāk. Vismaz dažu uztverē tālākais jau risinājās, pamatojoties uz šīm impresijām - kā t.s. «Guļamvagona noslēpums» («Atmoda», 23.10.1990.).

Tas, kā tika ievadīts 1989. gada 31. maija pagrieziena Latvijas dzīvē, patiesi ir maz aprakstīts un savulaik no klātneesošu aktivistu puses gana apsmiets (piem., M.Pļavnieks. «Atmoda», 7.12.1990.). Protams, ne jau nelielas epizodes Abrenē vai vilcienā Parīze - Varšava noteica lielās LTF likteni vai Latvijas nākotni. Tomēr šie spilgtie momenti bija kā pēdējais nepieciešamais pagrūdiens, kā elektriskā slēdža pagrieziena, lai politiski pilnīgi nobriedusī situācija Latvijā rastu savu loģisko tālāko attīstību.

31. MAIJA AICINĀJUMA SAGATAVOŠANA UN PIENĒMŠANA

Tātad minētā ātrvilciena kupejā kaut kur starp Berlīni un Varšavu praktiski vienā momentā pēkšņi uzplaiksnīja doma, ka nu LTF ir laiks sākt atklā-

tu cīņu par Latvijas neatkarību. No toreiz klātesošajiem J.F., liekas, šo atziņu formulēja skaidros vārdos, bet J.R. pieder politiski atjautīgā doma, ka LTF jārosina cīņa par Latvijas neatkarību saskaņā ar vairākām alternatīvām. Šāda pieeja - kā it kā neskaidra un nepietiekami konkrēta - nesen ir kritizēta (Ļ.Zīle. Latvijas Valsts atjaunošana. 1986-1993. Rakstu krājums. - 176.-178. lpp.). Tomēr, arī ar pēclaika acīm skatoties, jāatzīst, ka LTF jaunā politika vismaz vienā jautājumā bija skaidra uzreiz, - runa būs par dažādiem ceļiem uz pilnīgu Latvijas neatkarību, ārpus PSRS.

Improvizētajā apspriedē kupejā tūliņ iesaistījās arī šī raksta trešais līdzautors (A.Kl.) un LTF valdes priekšsēdis P.Laķis. Tieši tur četratā tika secīgi sacerēti divi īpaša uzsaukuma pirmvarianti. Pirmais, haotiski sakreclētais un otrs - daudz maz tīrais, kurš arī kā bumba somā tika atvests uz Rīgu.

Uzreiz pēc atgriešanās no Abrenes sākās Aicinājuma idejas apspriešana ar tiem LTF valdes locekļiem un Politiskās komitejas aktivistiem, kuri atradās Rīgā, jo jautājums bija pārāk nozīmīgs, lai bez iepriekšējas sagatavošanas to tūlīt publiskotu. LTF mītnē Vecpilsētas ielā 13/15 pastāvēja reāli noklausīšanās draudi, tāpēc pirmā plašākā sanāksme ar daudz Rīgā esošo valdes locekļu piedalīšanos notika J.Rozenvalda dzīvoklī Blaumaņa ielā. Nevar teikt, ka sanāksmē jau sākotnēji valdītu pilnīga vienprātība attiecībā uz Aicinājuma pieņemšanu. Daži, to skaitā arī toreizējais LTF Politiskās komitejas loceklis I.Godmanis, izteica nopietnas šaubas par tik asas politiskā kursa maiņas lietderību. Tomēr virsroku guva viedoklis, ka darbs pie Aicinājuma ir jāturpina.

Par to tālāk tika runāts nākošajā valdes sēdē 23. maijā. Visi pilnībā tika sagatavoti jautājuma izlemšanai, kad, starp citu, runājot par LTF atbalstu Lietuvas AP pieņemtajiem dokumentiem, J.Rukšāns homēriski izsauca: «Pietiek maskēties ar suverenitāti, jālieto ir vārds - neatkarība!»

Tūliņ valdes priekšsēdis P.Laķis skopos vārdos informēja visus par iecerētajām pārmaiņām. Valde savu aicinājumu uz nākošo sēdi (31.05.1989.) galīgā veidā uzdeva sagatavot LTF Politiskās komitejas priekšsēdētājam J.Rozenvaldam kopā ar I.Godmani un P.Laķi. Bez tam J.Freimanis nosūtīja īpašu vēstuli uz Maskavu LTF priekšsēdim D.Īvānam, kurā lūdza informēt par gaidāmo jaunā dokumenta pieņemšanu tos LTF valdes locekļus, kuri tolaik atradās Maskavā PSRS Tautas deputātu kongresā (D.Īvāns. «Literatūra un Māksla», 16.09.1994., sk. arī: D.Īvāns. Politikis pret paša gribu. - Rīga, 1995. - 253., 254.lpp., sk. arī: J.Freimaņa vēstules oriģināls D.Īvāna personiskajā arhīvā).

Pēdējās J.Rozenvalda uzrakstītās «sagataves» slīpēšanas notika LVU Vēstures un filozofijas fakultātes dekāna kabinetā, toreizējā Ļeņina ielā 32, pēc tam arī Vecpilsētas ielas mājas starpstāvā, «mazajā virtuvītē».

Tagad Aicinājumu vispirms vajadzētu pieņemt oficiāli LTF valdes sēdē 31. maijā. Šai vēsturiskajā sēdē saskaņā ar sēdes protokola oriģinālu (LTF muzeja arhīvs) piedalījās deviņi no tolaik pilntiesīgajiem 17 valdes locekļiem - P.Laķis, I.Cālītis, V.Dozorcevs, J.Freimanis, S.Kalniete, J.Rubenis, J.Rukšāns, J.Škapars un V.Šteins. Sēdē vēl piedalījās arī 27 klausītāji - daži LTF Domes locekļi, dažādos preses izdevumos strādājošie vai citi aktīvākie

LTF dalībnieki. Tie bija: J.Rozenvalds, J.Dinēvičs, E.Meļķisis, S.Ēlerte, J.Rimšāns, N.Avens, R.Āboliņš, I.Kulinskis, I.Buiķe, E.Blūms, D.Kuple, O.Brūvelis, V.Čebotarenoka, S.Freimane, A.Garda, N.Beļskis, A.Jirgens, J.Krūmiņš, I.Latkovskis, A.Melnalksnis, S.Zicāne, E. Vēbers, A.Dūdiņa, Dz.Pededze, M.Vītiņa un A.Dūdars.

Sēdes dienas kārtībā trešais punkts bija LTF Politiskās komitejas vadītāja J.Rozenvalda priekšlikums par Aicinājuma tekstu. Valde to līdz ar lēmumu publicēt bez garām diskusijām akceptēja vienbalsīgi, lūdzot teksta juridisko pusi vēl caurskatīt profesoram E.Meļķisim. Pieņēma arī lēmumu Aicinājumu tālāk izdiskutēt tuvākajā LTF Domes sēdē 1989. gada 10. jūnijā.

Ir jārūnā par pagaidām atklātībā maz skartu nepatīkamu tēmu. Jau drīz pēc 1989. gada 31. maija un 10. jūnija nereti nācās dzirdēt baumas vai pieņēmumus par to, ka 31. maija Aicinājums - dokuments par LTF jaunās orientācijas sākumu - esot ticis pieņemts, ne visai valdei par to zinot. Tas pat uzskatāms par Rīgā esošās radikālākās valdes daļas izdarītu faktisku LTF politisku apvērsumu.

Jau minējām par J.Freimaņa vēstuli uz Maskavu D.Īvānam. Tātad - vai LTF priekšsēdētājs saņemto lūgumu informēt par gaidāmo Makavā esošos LTF locekļus I.Bišeru, M.Kosteņecku, J.Lucānu, J.Peteru un M.Vulfsonu bija izpildījis, kā mēs teiktu tagad, rezultatīvi? Un kā tad bija ar 31. maija valdes sēdes kvorumu?

Par informēšanu. Sakarā ar J.F. vēstuli (tādējādi pastiprinot tās esamību) D.Īvāns vēlāk raksta, ka «pie tiem, kas varētu Aicinājuma pamatideju par Latvijas republikas pilnīgas neatkarības atjaunošanu piesardzīgi neatbalstīt, negāju, lai nesaceltos lieks troksnis». Nav zināms, kuri no pieciem minētajiem ar šiem «tiem» bija domāti, jo vēlāk pats biju dzirdējis, ka vismaz trīs no Maskavā esošajiem mūsējiem patiesi neko nebija zinājuši, bet vēlāk I.Bišers savā 16.septembra vēstulē J.Freimanim raksta, ka Maskavā «nezināšana bija arī atlikušajiem diviem». Vēl vairāk: I.Bišers minētajā vēstulē attiecībā uz pašu D.Īvānu liecina, ka «Padomju Jaunatnē» publicētais paziņojums par Aicinājumu bijis «neviltots pārsteigums arī viņam».

Vēl vairāk, N.Muižnieks atceras, ka esot drīz pēc 31. maija vaicājis D.Īvānam, ko viņš domājis par publicēto Aicinājumu. Atbilde skanējusi īpatnēji: «Tas man bija jaunums. Bet es tam pilnīgi piekritu!»

Skaidrību jautājumā par to, vai 31. maija Aicinājums bija nelielas cilvēku grupas radikālisma produkts vai arī tas atspoguļoja LTF biedru pārstāvētā vairākuma izjūtas, deva LTF Domes sēde 10. jūnijā, kas apstiprināja Aicinājumu, nu jau visai LTF vadībai klātesot.

Piebildīsim, ka šī Dome turklāt pieņēma vēl atsevišķu lēmumu «Par LTF valdes 31. maija Aicinājumu» («Padomju Jaunatne», 15.06.1989.), kurā agrāk minētie trīs iespējamie ceļi uz Latvijas neatkarību ir formulēti pavisam skaidri. Tie bija: a) LPSR AP vēlēšanas, b) Latvijas Pilsoņu kongresa izveidošana un c) starptautiski tiesiskais atzīšanas ceļš.

Pēc 31. maija Aicinājuma pieņemšanas par tā zibenīgo publicēšanu («Padomju Jaunatne», 2.06.1989.) mums jāpateicas avīzes tālaika drosmīgajai redaktora v.i. Dz.Krievānei, jo redaktors A.Cīrulis šai laikā vēl

kavējās Maskavā. Viņa jau iepriekš tika brīdināta, ka LTF valdes sēdē varētu tikt pieņemts svarīgs politisks dokuments, un avīzes pirmās lapas maketā tam tika rezervēta vieta.

Pēc publicētā teksta redzams, ka formāli Aicinājums jau bija pasniegts tikai kā LTF jaunā kursa sākuma iespēja, jo tajā tika prātīgi ieteikts visām LTF nodaļām un biedriem Latvijas neatkarības ideju apspriest. Pozitīvu atsauksmju gadījumā kurss uz Latvijas neatkarību visas organizācijas mērogā būtu bijis formāli jāapstiprina LTF otrajā kongresā 1989. gada beigās. Tā patiešām arī notika.

31. MAIJA AICINĀJUMA ATSKAŅAS UN NOZĪME

Pati pirmā reakcija uz valdes Aicinājumu nelika ilgi gaidīt. Apmēram divas stundas pēc sēdes beigām P.Lača kabinetā atskanēja telefona zvans. Preses nama direktors K.Dundurs interesējās, vai valde patiešām ir pieņēmusi šādu Aicinājumu un vai zem tā patiešām stāv P.Lača paraksts. Toreizējais valdes priekšsēdētājs to arī apstiprināja. Tikai pēc tam, 2. jūnija rītā, ar Aicinājumu iepazīs «Padomju Jaunatnes» lasītāji, un tad ziņas par to izplatījās gan Latvijā, gan ārpus tās. Pašas pirmās atsauksmes bija pat pretrunīgas.

Vieni apgalvoja, ka tā esot politiska provokācija, citi centās iztēloties, ka nekas būtiski jauns neesot pateikts. Šāds noskaņojums sākumā bija arī vairākās LTF nodaļās. Piemēram, toreizējais LTF Universitātes nodaļas vadītājs A.Pantelējevs 31. maija Aicinājuma apspriešanā LVU apgalvoja, ka runa esot par neatkarību atjaunotās PSRS sastāvā.

Liekas, kādai ļaužu daļai šāds radikāls solis bija grūti pieņemams gluži psiholoģiski, lai arī viņi pārmaiņas alka ne mazāk kā pārējie. Šo rindu līdzautoram (A.Kl.) 1989. gada maija un jūnija miju nācās pavadīt Zviedrijā, Skandināvijas Baltijas institūta rīkotajā Baltijas studiju konferencē Stokholmā. Tur Stokholmas Universitātes koridoros viņu ņēma aiz svārku pogas un spieda pie sienas tautfrontietis, rakstnieks A.Kolbergs ar pārmetumiem par LTF valdes «puicisko» 31. maija Aicinājumu, kas sabojāšot «visu lietu». Pēc dažām nedēļām šis pats rakstnieks, Rīgā uz ielas sastaps, no sirds atvainojās, jo bija jau kļuvis Aicinājuma karsts aizstāvis.

Citādi domāja LKP funkcionāri. Aicinājuma publicēšanas dienā pie P.Lača ieradās LKP CK Preses nodaļas vadītājs O.Skudra. Galvenā doma viņa sacītajā bija, ka līdzšinējā sadarbība starp LKP CK un LTF līdz ar 31. maija Aicinājuma publicēšanu nu ir vējā un partijas struktūrām cits nekas neatliekot kā aktīvi pretdarboties LTF politiskajām aktivitātēm.

Jūnija sākumā 31. maija Aicinājumu apsprieda LKP Rīgas pilsētas organizācijas paplašināts birojs. Uz turieni tika nosūtīts J.Škapars, J.Rozenvalds un I.Godmanis. Konservatīvi noskaņotā biroja locekļi ar A.Klaucēnu priekšgalā visai vētrāini reaģēja uz LTF jaunās politikās pozīcijas pamattēžu izklāstu, pieprasot nekavējoties izslēgt no partijas tos ar Aicinājuma pieņemšanu saistītos LTF aktīvistus, kas toreiz vēl skaitījās PSKP biedri.

Nākošās sekas 31. maija Aicinājuma publicēšanai bija vēstuļu straume

uz LTF namu Vecpilsētas ielā 13/15. Tās vēl tagad atrodas LTF arhīvā minētajā namā. Par atsauksmēm varēja lasīt galvenokārt LTF nedēļas avīzē «Atmoda» un šad tad arī laikrakstā «Padomju Jaunatne». Te vēl un vēlreiz jāapliecina mūsu visu pateicība tālaika visdrosmīgākās Latvijas lieltirāžas avīzes («Padomju Jaunatne») redakcijai par to, ka tieši tajā regulāri un bez īsinājumiem tika publicēti ne vien visi nozīmīgākie LTF dokumenti, bet nereti arī atsauksmes uz tiem.

Bija jau šai laikā un vēlāk politiskās konkurences un politiķu pašreklāmas gadījumiņi sava «publicity» interesēs. Piemēram, 1989.gada maijā, kad nepieciešamību pēc Latvijas neatkarības idejas atklātas izteikšanas sabiedrībā jau varēja manīt «pat ar ādu», daudziem likās visai nozīmīgi, kurš tieši pirmais un skaļāk to tautu uz neatkarību aicinās. Nu tāpat kā mūsu dienās, kad nu jau tik daudzi toreizējie ierindas tautfrontieši šodien rādās bijuši tie svarīgākie LTF cīnītāji.

Tāpēc, pēc šī raksta viena autora (J.F.) individuālajām domām, drīzāk par lokālpopulisma izpausmēm varēja nosaukt ar steigu sasaukto LNNK Ārkārtas kongresu 1989. gada 28. maijā, jo par LTF iespējamo pagriezienu nojaunatās vēdija gaisā jau sen. Atcerēsimies, ka tajā - attiecībā uz nepieciešamību cīnīties par pilnīgu Latvijas neatkarību - LTF tika apsteigta kārtējo, vēl vienu lieku un nu jau vispēdējo reizi. Tāpat bija jau kaut kā kuriozi, ka tieši šajā LNNK kongresā un nevis kaut kur «savās mājās» izskanēja Valda Šteina jauka patosa pilnie vārdi par neatkarīgu Latviju un skaistais krustnešu salīdzinājums ar zvaigžņnešiem («Padomju Jaunatne», 30.05.1989.).

Dabiski, Atmoda nekādi nebija vispārēja, un blakus tiem, kuri visās vietās steidzās citiem pa priekšu, allaž bija tie, kuri apdomīgi allaž sev atstāja «reāliju» pakalduŗtiņas. Ne velti I.Bišers vēl LTF 2. kongresa priekšvakarā (19.09.1989.) savā vēstulē rakstīja tā: «Es jau varu arī maldīties, bet es uzskatu, ka mēs (LTF.- J.F.) izdarām lielu kļūdu, pēc būtības pārņemot LNNK programmu. Šis ceļš ir balstīts uz emocijām, nevis uz konkrētām reālijām» (I.Bišers, 19.09.1989. Vēstule J.Freimanim, J.F. personiskais arhīvs).

Šodien saka: «Liksīm mierā vecās emocijas, spriedīsim vēsi tā, kā šodien to visu redzam.» Tomēr no absolūta vēsuma gan nekas neiznāk tiem, kas šodien jūtas apietī, politikā atstumti vai ir vēl nabagāki kā bijuši. Par to jādomā, lasot Atmodas laikā aktīvā V.Šteina nesenos, gaužām sabiezīnātos vērtējumus, kurus autors tā arī paraksta - «politiskais trimdinieks» («Jaunā Literatūra un Māksla», 23.09.1995.). Absolūta «vēsuma» spriedumos nav un nebūs tiem, kuru temperaments ne toreiz, ne tagad neatbilst jēdzienam «zivs asinis». Bet tad arī jāprasa - kur šodien vispār ir vieta kaut kādiem abstraktiem zivs asiņu spriedelējumiem, ja dzīve nepavisam nav ne vēsa, ne mierīga? Tādēļ mūsu vērtējums 1989. gada 31. maijam tieši tāpēc nekādi nepretendē uz «vēsumu» un sterilu visgudrību.

LTF 31. maija Aicinājums formāli bija tikai deklarācija, sākuma punkts LTF atklātai cīņai par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tas bija svarīgs akts tāpēc, ka to pasludināja milzīga visas tautas organizācija un nevis neliela dedzīgu ļaužu grupa - tātad «liels kuģis atšķirībā no mazas laiviņas». Pēc

autoru domām, Aicinājuma brīdis bija adekvāts situācijai Latvijā, un tas nāca tieši tad, kad sakāmo varēja formulēt ar pietiekamu atbildības sajūtu.

Tomēr 31. maija Aicinājuma istā, pati galvenā jēga būtu jāsaskata divās citās lietās. Viena bija mūsu visu drosme apzināti un pārdomāti PATEIKT TAUTAI KAUT KO BŪTISKU - tad un no šī brīža arī vēlāk. Un ne tikai to, par ko bija runa pašā Aicinājumā; vajadzēja arī apjēgt, kurā pusē barikādēm katrs spēj atrasties, kādus rēķinus ar pagātni katrs ir gatavs noslēgt un kādai idejai emocionāli pakļauties. Šo ūdensšķirtni Aicinājums sabiedrībā novilkta perfekti, un mūs visus iezīmēja savā tālākajā ceļā.

Otrs, vissvarīgākais faktors bija milzīgas, visu tautu saliedējošas organizācijas kā kopuma pagrieziena jaunai konstruktīvai rīcībai - pārejai no iekšējiem saspīņiem pie asas un atklātas cīņas. Patiesībā tas - tāpat kā LR AP vēlēšanas, 1991. gada barikāžu laiks un vēl citas Latvijas neatkarības atjaunošanas mezgla epizodes - pierādīja, ka, neskatoties uz 49 nebrīves gadiem, latviešu tauta ir bagāta ar aktīviem cīnītājiem un ir spējīga uz vienotām, konsolidētām aktivitātēm. 31. maija Aicinājuma popularitātes iemesls, kas tālāk realizējās LTF II programmā, bija pirmā patiešām ļoti plašus tautas slāņus vienotāja griba.

Sausi zinātniski vērtējot, te spilgti parādījās tas, ko sauc par lielo skaitļu likumu. Proti, atsevišķi cilvēki varēja savā drosmē progresēt gliemeža gaitā, citi katru dienu gribēja ko jaunu. Varēja un bija tādi, kuri ar savu impulsivitāti un stihisko patosu nevietā drīzāk atnesa sliktu nekā reāli labu. Varēja būt un droši vien bija mūsu vidū provokatori un PSKP un VDK dienestā esošie gan toreizējā Latvijas PSR politiskā spektra ekstrēmi labējā - Pilsoņu kustības galā, gan centrā - pašā «tautfrontiskajā LTF», gan kreisajā, t.s. «gaišo komunistu» galā.

Bet kopā viņi visi līdzsvarojās tā, ka milzīgā LTF kopā ar visu tautas atklāto un nu jau apzināti izpausto pārliecību pagriezās vēsturiski vienīgi iespējamajā virzienā. Tieši 31. maijs bija tas, kas šīs raibās, pat pretējās tendences kā kokteili mikserī uzvilnīja, sajauca, nostādināja - un tā no visa radīja tautas kopsaucēju. GAIDĪTI, BET PĒKŠŅI. STRAUJI, BET PAMATĪGI.

Un galvenais - rezultatīvi Latvijas neatkarībai.

ANDREJS KRASTIŅŠ

AICINĀJUMS UN TĀ NEPIECIEŠAMĪBA AR ANDREJU KRASTIŅU SARUNĀJAS DĀNS TITAVS

Andrejs Krastiņš: Manuprāt, šis Aicinājums radās tāpēc, ka pēc LNNK 2. ārkārtas kongresa TF vadība jūta, ka viņi krietni vien sāk atpalikt savā attīstībā. To rādīja politiskās situācijas attīstība. Lai gan mūsu ārkārtas kongress bija LPSR vadības uzspiests, lai mēs mikstinātu programmu, iznāca otrādi. Mēs skaidri un viennozīmīgi deklarējām, ka mūsu mērķis ir neatkarīga Latvija, un kongresa atziņas sabiedrībā tika uzņemta ļoti pozitīvi, tas tika pat rādīts televīzijā. Arī tas, ka LPSR AP komisija atzina mūsu programmu par atbilstošu pat LPSR likumiem, ļoti iedrošināja cilvēkus. Atziņa, ka mēs neesam tik vienkārši sodāmi un par neatkarību var atklāti runāt, radīja valstī pavisam citu politisko atmosfēru.

Pirms LNNK kongresa mūs pat mēģināja aizliegt, pēc kongresa cilvēki saprata, ka mēs neesam nekāda pagrīdes organizācija, un mūsu rindas sāka ļoti ātri papildināties. Līdz ar to Tautas frontes vadībai kļuva skaidrs: ja viņi kāpsies atpakaļ, viņi var zaudēt vadošo lomu tautas pretestības kustībā. LNNK kongresā piedalījās LTF valdes loceklis Valdis Šteins, un arī viņš pauda atbalstu mūsu programmatiskajiem dokumentiem. Es zinu, ka viņš pēc tam izpelnījās kritiku no TF vadības, bet tas bija noticis fakts, tas bija redzēts un dzirdēts televīzijā, Frontei nācās spert šo soli - pieņemt Aicinājumu.

Tomēr Aicinājuma saturs mums bija negaidīts. Esmu dzirdējis, ka šī TF lēmuma pieņemšanu ietekmējusi PBLA valdes sēde Abrenē, Francijā. Tur bija aizbraukuši Laķis, Freimanis, vēl daži no LTF vadības, Berklavs no LNNK, un tās sarunas bija ietekmējušas LTF valdi.

Dans Titavs: Taču - ja LTF nebūtu nākusi klajā ar šādu Aicinājumu, vai LNNK nekļūtu par galveno un arī ietekmīgāko politisko spēku?

A.Krastiņš: Protams, tādā gadījumā LNNK būtu daudz ietekmīgāka, bet tomēr mēs nespētu apvienot tik daudz cilvēku. Lai kā LTF tika dibināta, lai kādas tagad būtu runas, LNNK nebūtu paveikusi tik plašu apvienošanas darbu. Tagad es neapšaubu, ka LTF bija daļēji Maskavas un daļēji mūsu vietējo komunistu inspirēta un atbalstīta, bet tomēr var teikt, ka ļoti ātri šī kontrole pazuda un LTF aizgāja pa to ceļu, kas bija nepieciešams Latvijai. Īsi pēc pirmā kongresa daži redzami komunisti jau gāja prom no TF, tas viss liecina, ka viņiem negāja tā, kā bija plānots. Pārāk liels spēks bija pamodināts. To vairs nevarēja kontrolēt.

Līdz 31. maija Aicinājumam un līdz pat otrajam TF kongresam sadarbība ar LNNK bija ļoti vāja, lai gan daži LNNK pārstāvji bija Frontes vadošajos amatos, tomēr ne jau vienmēr TF valde bija istā lēmēja, bieži vien to vairāk darīja TF valdes spice - 5-6 cilvēki. Reālas LNNK ietekmes tomēr nebija, bet ar laiku situācija mainījās. Piemēram, tika izveidota TF Vidzemes priekšpilsētas nodaļa, kas bija ļoti radikāla, tā bija arī lielākā TF nodaļa - 22 tūkstoši biedru. Bija ļoti asas diskusijas starp šo nodaļu un LTF valdi. Viņi

pārmeta mums radikālismu, mēs viņiem - miegainību un kolaboracionismu. Lai gan kā organizācijas mēs sadzīvojām draudzīgi, LTF un LNNK attiecības bija konkurējošas. To diezgan slimīgi uztvēra Dainis Ivāns un vēl daži Frontes vadošie cilvēki. Jāņem vērā arī tas, ka 1989.-1990. gadā jau sāka veidoties Pilsoņu komitejas, un šo ideju TF augstākā vadība kategoriski noliedza.

Mēs tomēr reāli sapratām, ka TF ir ļoti plašs politiskais spektrs - sākot ar LKP CK locekļiem un līdz pat tādiem, kas varbūt pat mums bija par radikālu. Tur apvienojās gandrīz visi politiski aktīvie cilvēki, un mēs centāmies LTF aktivizēt, varbūt arī iedrošināt. Tautas fronte, precīzāk, daži vadošie cilvēki, mūs, manuprāt, uztvēra ar skepsi un pat vēlmi nedaudz apkarot. Piemēram, PSRS AP vēlēšanu laikā tika darīts viss, lai LNNK pārstāvju tur nebūtu. Tas netika pateikts publiski, bet LTF vadībai bija sadarbība ar tālaika oficiālajām varas struktūrām, teiksim, Eināram Repšem no LNNK Kurzemes pusē preti tika nolikts Ivars Ņezbers. LTF ieņēma it kā neitrālu pozīciju, Repše zaudēja, bet viss tika tā koordinēts, lai tajās vēlēšanās mūsu cilvēki netiktu ievēlēti.

LPSR AP vēlēšanu laikā arī, protams, LNNK kandidātiem nebija tas labākais deputātu sadalījums pa vēlēšanu apgabaliem, un to organizēja LTF Vēlēšanu centrs. Man it kā iedeva labu latvisku novadu, bet mans pretinieks bija Valkas rajona kompartijas pirmais sekretārs - latvietis, īstens reformkomunists, kuram tā bija dzimtā vieta ar visiem radiem un draugiem. Manuprāt, tā darbība bija ļoti nopietna un bija arī apmelošanas kampaņas, vērstas tieši pret mums. Kādu konkrēti vainot es nevaru, bet tāda bija tendence, jo mēs tomēr bijām konkurenti. Turklāt ne jau viss LTF vēlēšanu koordinācijas centrs bija pret mums orientēts, bet viens otrs cilvēks arī tur, manuprāt, pildīja zināmu uzdevumu. Pretspēki darbojās jo aktīvāk pret radikālām organizācijām. Es domāju, ka viņu galamērķis bija, lai Latvija deklarētu suverenitāti tādā līmenī, kādā tagad ir NVS valstis. Tāpēc arī pret tiem, kas skaidri un gaiši iestājās par pilnīgu Latvijas valstisko neatkarību, pretdarbošanās bija daudz spēcīgāka. Bet domāju, ka visas tautas noskaņojums bija tas, kas neļāva tādiem plāniem īstenoties. Tajā laikā arī tie, kas bija noskaņoti daudz samiernieciskāk ar PSRS, sāka runāt par Latvijas neatkarību, saprotot, ka citādi vairs nevar.

Šī situācija strauji mainījās pēc LPSR AP vēlēšanām, kad jaunievēlētie deputāti un juristu grupa Romāna Apsīša vadībā sāka darbu pie Neatkarības deklarācijas sastādīšanas. 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācija tapa ļoti grūti. Bija pat cilvēki, kas gribēja šo dokumentu padarīt par deklaratīvu un tiesiski mazspējīgu. Bija vairākārtīgi mēģinājumi labot un mikstināt deklarāciju. Šādu devalvācijas procesu mēģināja panākt Bojārs, arī Plotnieks un vēl daži. Lielākais cīnītājs par deklarāciju bija Romāns Apsītis, kurš vadīja komisiju, viņš iznesa lielāko smagumu. Viņš radīja pirmos uzmetumus tiesiski ļoti precīzam dokumentam, arī es šo to tur ieliku. Palīdzēja arī Levits, palīdzēja Endziņš, un kā likteņa ironija bija tas, ka mēs pulcējāmies un strādājām pie šī dokumenta Latvijas Universitātes partijas komitejas telpās.

LNNK pozīcija bija tāda - ja AP nepieņemtu deklarāciju, pietrūktu deputātu balsis «par», tad ar jaunu elpu darbotos Pilsoņu komitejas. Piemērs mums bija Igaunija, kur pilsoņu komitejas sadarbojās ar Igaunijas AP.

DAINIS IVĀNS

SAVISĀRS. LANDSBERĢIS. BALTIJA DRAUGI

1992. gada februārī es saņēmu vēstuli no Igaunijas premjera Edgara Savisāra. Viņš ziņoja par savas valdības demisiju un pateicās par kopīgo sadarbību laikā, kad mēs abi vadījām tautas kustības: viņš bija Igaunijas Ministru Padomes priekšsēdētājs, bet es - Augstākās Padomes priekšsēdētāja vietnieks. Savisāram pieder Igaunijas Tautas frontes «Rahvarinne» dibināšanas ideja un gods. Viņš 1989. gada vasarā, Latvijas Tautas frontes, «Rahvarinne» un Lietuvas «Sajūža» līderu tikšanās laikā, ierosināja organizēt Baltijas ceļa akciju - lielāko, iespaidīgāko, solidārāko manifestāciju mūsu tautu vēsturē. Viņš man vienmēr licies stabilākais, mērķtiecīgākais un gudrākais no mūsaiķu Baltijas valstu politiķiem. Mērens, bet nelokāms valstsvīrs.

Tiekoties ar mums, Savisārs parasti aktīvi jautāja, tad ilgi klausījās, bet beigās pavisam kodolīgi runāja un izteica savu viedokli. Viņš bija arī viens no galvenajiem iniciatoriem Baltijas Padomes un Baltijas asamblejas izveidošanā.

«Es ceru, ka mēs būsīm gudrāki par mūsu pirmskara neatkarīgo valstu vadītājiem un visiem spēkiem uzturēsim Baltijas vienotību,» Savisārs cēla tostu pēc pirmās tautas kustību Asamblejas sanāksmes Tallinā.

Mana pirmā tikšanās ar viņu, tāpat kā ar Vītautu Landsberģi, notika 1988. gada 8. novembrī Rīgā. Mēs bijām ielūguši kaimiņtautu līderus, lai apspriestos, kā koordinēt parakstu vākšanu pret PSRS konstitūcijas grozījumiem, kas praktiski anulēja jau tā formālās tiesības republikām izstāties no Savienības. Mūsu vienošanās rezultāts bija vairāk nekā trīs miljoni protesta parakstu, kas sagūla Kremļa kabinetos. Taču tūlīt pat pēc Baltijas kustību Padomes izveidošanas tika pieņemts princips, ka līderu sanāksmes turpmāk līdz valstiskās neatkarības atjaunošanai notiks dažādās republiku pilsētās - mūsu Cēsīs, igauņu Pērnavā, leišu Panevēžā un par to organizatoriskajām lietām gādās vietējās tautas kustību nodaļas. Protams, mēs regulāri satikāmies un konsultējāmies arī Maskavā PSRS Tautas deputātu kongresa laikā. Mēs sadraudzējāmies, un šai draudzībai bija nepārvērtējama nozīme jau pēc Lietuvas, Latvijas, Igaunijas Neatkarības deklarāciju pieņemšanas, ikdienā un krīzes stundās 1991. gada janvārī un augustā. Edgara Savisāra un vēl vienas «Rahvarinne» vadītājas - Marju Lauristines lūgums diezgan būtiski ietekmēja arī manu lēmumu otro reizi kandidēt uz LTF priekšsēdētāja amatu, ko 1989. gada vasarā biju izšķīries nedarīt.

Edgars Savisārs bija izteikti lietišķs. Ar viņu vienoties par kādiem kopējiem principiem vai rīcību šķita vienkāršāk nekā ar Vītautu Landsberģi, kurš savukārt PSRS pussabrukuma laikā pozitīvi izcēlās ar savu stūrgalvību. 1990. gada martā, kad jau bija Lietuvas Neatkarības deklarācija un padomju cars Mihails Gorbačovs izjautāja PSRS deputātus no Latvijas par Landsberģa nodomiem Lietuvas ekonomiskās blokādes situācijā, LTF valdes loceklis

Ilmārs Bišers diezgan trāpīgi komentēja: «Viņš drīzāk ir gatavs kļūt par parastu, bet ne par politisku līķi. Tādēļ piekāpšanos no Landsbergā negaidiet.»

1991. gada janvāra militārā apvērsuma mēģinājuma laikā, kaut arī sakari tika traucēti, mēs ar viņu sazinājāmies diezgan regulāri. Landsbergis Viļņas parlamenta cietoksnī turējās kā mūsu kopības un mūsu cīņas simbols. Mūziķis un mūzikas profesors. Čurļoņa pasaulīgo ideju daudzīnātājs un pazinējs. Atmosdas bruņinieks. Pateicoties Savisāram un Landsbergim, kā arī mūsu draudzībai, ciešāka Baltijas valstu sadarbība nav bijusi ne pirms, ne pēc tam. Arī šai ziņā Atmosdas laikā iespētais ir zināms ideāls nākotnei. Gan Savisāra, gan Landsbergā ieguldījums Latvijas neatkarības atjaunošanā nenoliedzami ir tikpat liels kā mūsu pašu Atmosdas līderu un ierindnieku ieguldījums.

Šobrīd Vītauts Landsbergis ir «Sajūža» pārmantotājas - labēji centriskās partijas «Tēvzemes savienība» priekšsēdētājs, lietuvju Seima runasvīrs (spīkers). Bijis opozīcijā nacionālkomunista Aļģirda Brazauska valdībai. Edgars Savisārs politikā toties atgriezies ar «Rahvarinne» ideju turpinātāju - paša dibināto Tautas centra partiju, kas visā Igaunijas Valsts domes pastāvēšanas laikā ir ne tikai stingri turējusies virs ūdens mainīgās politikas viļņos, bet arī augusi un nostiprinājusies. Tagad Savisārs ir Tallinas pilsētas galva. Un ja Baltijas politikā vispār var runāt par kādu apbrīnas cienīgu politiskās izturētības paraugu, tad tas ir «neapturamais Savisārs», tad tas ir «pragmatiskais ideālists» Landsbergis.

PRAGMATISKAIS IDEĀLISTS

Eju gar Lietuvas parlamenta ēku, kur piemiņas ansambli veido 1991. gada janvāra barikāžu fragmenti. Vēl nav izbalējuši un pelēkā betonā pulsē «Laisve. Lietuva». Tukša Seima sēžu zāle, kur vēl dun 1990. gada 11. marts, kad, runājot Gorbačova vārdiem, «naktī, tumsā un steigā» notika «profesoru apvērsums», kad ar Lietuvas Neatkarības deklarāciju morāli tika sagrauta Padomju Savienība.

«Mēs ejam uz to!» teica Landsbergis, kad viņu satiku pirms vēsturiskās sēdes.

Dainis Ivāns: Vērojot Lietuvas pagājušajās vēlēšanās uzvarējušo partiju un deputātu sarakstu, rodas iespaids, ka Lietuvas politikā notiek integrācijas process, ka citā veidā atgriežas tautas kustību laika vienotība.

Vītauts Landsbergis: Iespējams, ka veidojas tāda tipa labējo partiju struktūra, kas smējas spēku «Sajūža» pagātnē. Tā ir kaut kāda līdzība ar Eiropas Tautas partiju, kurā satiekas konservatīvie un kristīgie demokrāti. Varētu runāt arī par noteiktu līdzību ar ASV republikāņiem.

D.Ī.: Kopā ar saviem domubiedriem tu Lietuvas politikā ienāci ļoti radikāli - ar valsts neatkarības idejām un to realizāciju. Kādu tagad, atkal atgrieždamies pie varas jau nodibinātā valstī, tu redzi Lietuvas nākotni?

V.L.: Tā ir eiropesiska valsts ar eiropeskām valsts pārvaldes struktūrām, ar spēcīgu pašvaldību sistēmu, ar atbildību tautas priekšā un demokrātiju

FOTO ILMĀRS APKALNS

Baltijas
ceļš

ekonomikā. Deviņdesmito gadu sākumā, piemēram, Eiropas Savienība un NATO bija abstrakcija.

D.Ī: Atceries, kā mēs Tallinas asamblejas dokumentos ierakstījām, ka vēlamies redzēt tikai neitrālu un demilitarizētu Baltiju? Tā bija piesardzība vai neziņa?

V.L.: Toreiz mūsu tautu diplomātiskās cīņas lauks bija neatkarība no Padomju Savienības, no impērijas un tās karaspēka «brīva zona». Tagad mums ir citi uzdevumi: atbrīvotās telpas piepildīšana ar jaunu saturu. Tagad NATO un ES ir mūsu politiskās virzības un diplomātiskās cīņas lauks. Mēs tajā darbosimies vēl noteiktāk un mērķtiecīgāk. «Tēvzemes savienības» liktenis ir turpināt neatkarības atjaunošanas laikā iesākto, labojot jau izdarītās kļūdas un politiskos izkropļojumus.

D.Ī: Kas pie jums, Lietuvā, tavuprāt, ir izdarīts un kas «salaists grīstē»?

V.L.: Pirmām kārtām mums jādomā par aktuāliem, ikdienišķiem jautājumiem, par ko Brazauska valdīšana nedomāja. Ir skaidrs, ka jāturpina privatizācija, tikai ar uzlabotām metodēm. Mēs nerevidējam izdarīto, kaut arī to kritizējam. Cilvēki, kas, pateicoties nepilnīgajiem likumiem, kļuva nepamatoti bagāti, par to taču subjektīvi neatbild. Politiski atbildīga ir pēc «Sajūža» nākusi vara, kas savu spriedumu saņēma relatīvi nesenojās vēlēšanās. Ar lietām, kas ir pretlikumīgas, ar noziegumu izmeklēšanu lai nodarbojas tiesa. Svarīgi gan apzināties, ka tiesiskums, kas bija viena no mūsu galvenajām prasībām 1988. gadā, uzsākot pārmaiņu procesus, Lietuvā vēl nav pilnīgi nodrošināts.

D.Ī: Tātad tu uzskati, ka tiesu reforma Lietuvā nav pabeigta?

V.L.: Jā. Tā ir viena no dziļākajām Lietuvas problēmām, kas cilvēkos rada diezgan sliktu pašsajūtu, grauj uzticību varai. Jautājums būtībā ir par to, vai pašu atjaunotā valsts attaisno uz to liktās cerības. Jā, tā ir devusi noteiktas brīvības un atklāto sabiedrību, bet nav nodrošinājusi taisnīgumu - uzticības cienīgu tiesu sistēmu. Šeit daudz kas jādara un jāpārskata. Jāpārskatī, lai tiesu reforma nebūtu virspusēja, lai tā neveidotos tikpat formāli kā pārējās demokrātiskās struktūras, kur mūziku, lai arī arvien mazāk, tomēr jūtami pasūta vecās nomenklatūras cilvēki. Mums vienkārši nepieciešams pierādīt, ka kaut kas var mainīties, un - sākot ar tiesu.

D.Ī: Lietuviešu vēlētāji ar tavu «Tēvzemes savienības» vārdu saistīja cerības atgriezties arī pie Lietuvas neatkarības atjaunošanas laika ideāliem, goda, vienotības.

V.L.: Tā ir. Mums jāizjūt savas saistības pret šo pirmo neatkarības atjaunošanas posmu, tas jāņem vērā, domājot par rītdienu. Tam, ko iepriekšējā vara izsmēja kā «idiotisku ideālismu, pragmatisma trūkumu», ir vērtība. Tieši tā gados pēc neatkarības atjaunošanas pietrūka. Iepriekšējā «jaunajā» nomenklatūrā ideālistus, kas politikā sargātu morāles un ētikas principus, nevarēja pat ar teleskopu saskatīt. Filozofiskā nozīmē šī «pēcatmodas» vara it kā turpināja «padomju cilvēka, padomju iekārtas» ideoloģiju, kas, lai arī kā būtu, savu iespaidu uz sabiedrību ir atstājusi, un turpināja pastāvēt valsts pārvaldīšanas stilā, elitāro grupu domāšanā.

D.Ī.: Baltijas tautu kustību pirmsākumos tu man teici, ka, iegūstot varu, «Sajūdim» īpaši jāpievēršas tautas garīgajām vērtībām, apgaismības politikai.

V.L.: Jā, principiālās un galvenās investīcijas jānovirza apgaismības uzdevumu veikšanai, uz jauno paaudzi, kurai jāpalīdz augt un veidoties. Viņiem jāiegūst tāda izglītība, lai viņu pārstāvētā un īstenotā Lietuva būtu līdzvērtīga attīstītajām valstīm, neietu Trešās pasaules ceļu. Gribēju un gribu, lai jaunajiem cilvēkiem būtu civilizētai sabiedrībai nepieciešamie morāles principi, ētiskas uzvedības kodekss. Bez tādiem valsts vienmēr izskatīsies bezcerīgi «padomiska». Es vēlos, lai Lietuva nebūtu tikai formāli atzīta zeme, kas ir katras tautas tiesības, bet lai tā kļūtu arī par cienījamu starptautiskās sabiedrības locekli, lai tai ļautu apmeklēt, ja tā varētu teikt - «kārtīgu ļaužu klubu». Ja es savā mūžā Lietuvu tādu ieraudzīšu, tad būšu laimīgs. Es būšu laimīgs, ka man izdevies piedalīties šādās pārmaiņās.

D.Ī.: Vai tev ir plāni turpmāk pievērsties Lietuvas un Latvijas attiecību jautājumiem, kas neskar tikai jūras robežu, Būtiņģes terminālu un naftas ieguvu?

V.L.: Es atceros dokumentu, ko mūsu tautu kustības parakstīja 1989. gadā Tallinā. Tur bija idejas, kaš vēl tagad ir nākotne un ko toreiz vēl daži mūsu kolēģi nesaprata. Tur jau bija nosprausts ceļš uz kopējo Baltijas tirgu, ko tagad veidojam, un daudz kas cits. Vajag attīstīt Lietuvas un Latvijas intelektuālo sadarbību. Es atbalstītu arī abpusēju nacionālo valodu mācīšanos kaut vidusskolu fakultatīvosursos.

D.Ī.: Tad varbūt īstenotos valdnieka Mindauga plāni par vienotām Baltijas tautām?

V.L.: Vēsturē tādi centieni bijuši ne vienu reizi vien. Arī lietuviešu un krievu ķēniņš Ģedimins, kurš sevi tā sauca, reizēm piemetināja, ka ir arī Zemgales lielkņazs. Viņam ar Rīgu un Livonijas ordeni bija zināms strīds par šī Latvijas novada suverenitāti. Tikai nevajag vēstures analogijas attiecināt uz mūsdienām. Ja vēlamies veidot kopēju ekonomisko reģionu ar Latviju un Igauniju, tad es gribu uzsvērt arī mūsu folkloras dārgumus, kopējās vēstures zīmes.

D.Ī.: Tevī pēc politikā pavadītā laika saglabājies filozofisks gars un ideālisms. Vai to tev nepārmet pragmatiskie politiķi?

V.L.: Bet kas tad ir ideālisms? Kas ir politika bez tā? Ideālisms no pragmatisma nav šķirams. Nožēlojami drīzāk ir cilvēki, kuriem šī ideālisma politikā nav. Viņi arī no praktiskā viedokļa nav nopietni ņemami, jo dzīvo bez augstāka mērķa un mērķtiecības, kas ir galvenais jebkura veida attīstības priekšnosacījums. Es gribētu strīdēties ar cilvēkiem, kas ideālismu šķir no pragmatisma un uzskata, ka garīgai sfērai ir maz kopīga ar ikdienas dzīvi. Nav tā. Ideālisms ir cieši saistīts ar praktisko. Biežāk gan mēs to izjūtam caur negatīvo. Tas ir tad, kad garīguma «sarautās saites» mums atriebjas. To saglabāšana ir mūsu vienīgais glābiņš šai pasaulē. Personības politikā mēs vispirms esam tāpēc, ka esam bijuši personības pirms tam. Politikā ir bīstami aizmirst savu iepriekšējo dzīvi.

D.Ī.: Tu politikā esi nogājis vienu atzišanas, tad neatzišanas loku, tagad atkal esi nonācis līdz atzišanai. Tev ir bijusi lieliska iespēja pārbaudīt draugus, atšķirt liekulību no patiesuma.

V.L.: Tas, ko tu domā, man tā vaicādams, ne sevišķi atbilst draugu jēdzienam. Ja apkārt esošie cilvēki piemērojas tavam amatam, taviem karjeras kāpumiem un kritumiem, atsalst un atkal iesilst, tad jārunā par cita līmeņa attiecībām. Es to pieņemu kā dabisku parādību. Protams, man ir draugi, kas tādi ir bijuši un palikuši uz visiem laikiem. Bet ir cilvēki, ar ko esmu sadraudzējies uz gadu, pāris gadiem, sevišķi briesmu brīžos. Ar viņiem man tagad saglabājušās savstarpējas cieņas pilnas attiecības. Kaut kādā ziņā es viņus mīlu, bet to nevar saukt par personisko vai ģimenes draudzību.

D.Ī.: Uz barikāžu fragmentiem no tiem laikiem, kas veido piemiņas ansambli pie ieejas Lietuvas Saeimas namā, joprojām lasāms tavs vārds. Vai savu atrašanos Lietuvas parlamenta runasvīra amatā tu uztver kā pelnītu algu par toreizējiem nopelniem?

V.L.: Pēc iepriekšējām vēlēšanām man daži apkārt skandināja: «Uzvara, uzvara!»

Tā pirmām kārtām bija morāla uzvara, par ko joprojām esmu gandarīts. Taču politiskā uzticība ir arī smags politiskais pienākums.

NEAPTURAMĀIS SAVISĀRS

Edgars pēc izglītības ir vēsturnieks. Vairāku grāmatu autors. Ne tikai Igaunijas Tautas frontes dibinātājs, bet arī Igaunijas ekonomiskās patstāvības programmas (IME) autors astoņdesmito gadu otrajā pusē. Tad Igaunijas PSR Valsts plāna komitejas priekšsēdētājs. Stabilo politisko panākumu dēļ viņš nereti dēvēts par «nenogremdējamo kuģi». Līdz pat 1995. gada rudenim, kad, viņam atrodoties iekšlietu ministra postenī, tiek atklāta magnetofona lente, kurā Savisārs fiksējis personiskās sarunas ar valdības koalīcijas partneriem, bet slavenā politiķa palīdzē Vilja vainu uzņemas uz sevi. Tūlīt valsts galvenā policista demisiju pieprasa Igaunijas prezidents Lennarts Meri, kādreizējais Savisāra valdības ārlietu ministrs. Avižnieki jau eksministru dēvē par «politisku liķi». Tomēr 1996. gada martā Tautas centra partijas kongresā viņš, daudziem negaidīti, tiek ievēlēts par tās priekšsēdētāju un kā ierindnieks atgriežas parlamentā, lai pašlaik jau būtu Tallinas pilsētas galva.

D.Ī.: Ko somi tagad Igaunijā dara?

Edgars Savisārs: Somi, tāpat kā agrāk krievi, brauc iepirkties, nabagākie somu pensionāri pārvācas uz Igauniju dzīvot. Tā viņiem lētāk. Somu marku gan te ienāk daudz.

Par manu atgriešanos? 1996. gada oktobrī, kad aizgāju no partijas priekšsēdētāja posteņa, biju nolēmis tuvākajā laikā politikā neatgriezties, vismaz līdz tam brīdim, kad būs noskaidroti «lentes skandāla» motīvi un apstākļi. Ir vairāki iemesli, kādēļ savu lēmumu mainīju. Pirmkārt, arvien skaidrāki kļuva cēloņi tam, kas bija noticis oktobrī. Kamēr klusi dzīvoju vasarnīcā, par mani vispār neviens neinteresējās, ne no politiķiem, ne policijas. Atklājās, ka lieta tiek apzināti vilcināta, lai bloķētu mani gan vietējās varas, gan prezidenta vēlēšanās. Otrkārt, sarežģījās situācija partijā.

D.Ī.: Tu biji partijas valdē?

E.S.: Es nebiju nekur. Bet partijas vadītāji tai laikā īstenoja «izpatikšanas politiku» citām partijām. Veidojās iekšēja anarhija. Pirms kārtējā kongresa ap 90% partijas biedru lūdza mani atgriezties. Bija ļoti grūti atteikt, lai arī pretinieki sāka draudēt.

D.Ī.: Kas noticis ar tavu centristu frakciju Valsts domē?

E.S.: Domāju, ka tās liktenis ir laba mācība visām Igaunijas un ne tikai Igaunijas partijām. Parasti notiek tā, ka par partijas aristokrātiju kļūst tās frakcija parlamentā. Tā kā lielākā daļa partiju pie mums ir mazskaitlīgas, simt, divsimt biedru, šīs frakcijas drīz sāk dzīvot patstāvīgu dzīvi. Taču centristu partija kā lielākā Igaunijā laikus bija izstrādājusi principus, kā iespaidot deputātus, lai viņi nekļūtu par kaut ko vairāk kā «partijas roku» parlamentā, lai viņi īstenotu to politiku, ko esam solījuši vēlētājiem. Mēs pieņēmām lēmumu, ka deputātiem viena trešdaļa savas parlamentā saņemtās reprezentācijas naudas jāiemaksā partijas kasē. Šīs daudzās Rietumvalstīs pieņemtais princips daudziem nepatika. Viņi bija aizmirsuši, cik naudas katras parlamenta vietas iegūšanai bija iztērējusi partija. Tā notika šķelšanās.

D.Ī.: Jau Atmosdas laikā biju dzirdējis, ka Savisāram ir «bieza āda». Taču nedomāju, ka tev pēc atmodas periodā klājies viegli.

E.S.: Neaizmirsti, ka pēc profesijas esmu vēsturnieks un spēju uz dažām lietām skatīties it kā no malas. Es zinu, kā un kāpēc tādas lietas notiek. Nedomāju, ka Igaunijas vēsture ir kāds izņēmums. Mēs pārdzīvojam tos pašus laikmeta pacēlumus un kritumus, ko citas tautas.

D.Ī.: Vai pēc visa notikušā Savisārs nejūtas vientuļš?

E.S.: Es neesmu vientuļš. To par lielu pārsteigumu maniem oponentiem parādījuši pēdējā laika notikumi Igaunijā. Protams, ir cilvēki, kas mani sarūgtina. Patiesi - agrīnā, mežonīgā kapitālisma stadijā draudzīgas un godīgas cilvēciskās attiecības nereti izrādās mazāk vērtas par igauņu kronu. Nodevība, lai kā argumentēta, vienmēr bijusi politikas pavadone. Pasaki man, piemēram, kā pie jums, Latvijā, tagad tiek vērtēts Kaupo? 1217. gadā Igaunijā viņš krita kaujā pret igauņiem.

D.Ī.: Tas ir visdīvainākais, ka pie mums pēdējā laikā viņa nodevība tiek aktīvi attaisnota. Gan ar līvu kristīšanas, gan diplomātijas ieganstiem. Domāju, ka to dara politiķi, kas paši jūtas kā nodevēji. Kam gan citādi viņiem Kaupo aizstāvēt? Bet pie jums?

E.S.: Pie mums viņš tradicionāli tiek uzskatīts par nodevēju. Igauniem ir vēsturiskie romāni, kuros Kaupo rādīts kā negatīvais tēls - politisks darbinieks kolaboracionists, kurš sadarbojies ar mūsu galvenajiem ienaidniekiem krustnešiem, realizējis viņu vēlmes.

Vai viņš varēja ar šo «diplomātiju» pozitīvi ietekmēt līvu likteni? Ļoti šaubos. Protams, tāpat kā jebkuru vēsturisku personību, arī Kaupo nevar zīmēt tikai melnbaltos toņos. Acīmredzot viņš sekoja saviem politiskajiem principiem, mēģināja manevrēt, bet nespēja. Igauņi, spriežot pēc Indriķa hronikas, izskatās kareivīgāki par līviem. Viņi taču iekaroja veselas trīs kaimiņvalstu pilsētas: Sigtunu, Cēsis un Pleskavu. Es reiz ierosināju Sigtunā

katru gadu nolikt ziedus par godu igauņu karavīriem. Bet Cēsis mani sešdesmitajos gados milicija aizturēja, jo biju šortos. Vispār esmu izstaigājis daudzas vēsturiskas vietas Latvijā pa Livonijas Indriķa un krustakara pēdām, esmu par to uzņēmis filmu.

D.Ī.: Nerakņāsimies senos pāridarijumos, kā mums reiz teica Gorbačovs! Tagad latviešu un igauņu valdības jau ir karojušas par renģēm.

E.S.: Es domāju, ka konflikta problēmas pēcatmodas Latvijā un Igaunijā tiek smieklīgi uzpūstas. Nelaime tā, ka mūsu pašreizējās valdības grib dabūt visu, neatsakoties ne no kā. Tas nav iespējams nekur un nekad. Ja vien valdības patiesi gribētu mūsu mikrokonfliktus nepārvērst starpvalstiskās problēmās, to varētu atrisināt pat ministriju līmeņu sarunās.

D.Ī.: Tu arvien izskaties optimistisks. Tallina man šķiet bagātāka par Rīgu. Vai igauņi jūtas, ka ir sasnieguši 1988. gadā sapņoto?

E.S.: Dzīve Tallinā nav salīdzināma ar dzīvi Dienvidigaunijā, laukos. Lauki panīkst, un tas ir bīstami. Arvien notiek Igaunijas attīstības ceļa izvēle. Pirmais no iespējamiem ir Rietumeiropas ceļš, kur ir stipri izteikti labējie un kreisie, bet centra vai nu nav, vai arī to veido neliela inteliģentu partija. Otrais ir Ziemeļu zemju variants ar stiprām centriskām partijām. Pirmais ceļš mūsu apstākļos nozīmē dramatisku diferenciaciju starp trūcīgajiem un bagātajiem, starp darba devējiem un ņēmējiem, kā tas bija Rietumeiropā pirms gadsimta. Otrais ceļš dos iespēju jau sākumā attīstīties stipram vidusslānim, kas būtībā ir mūsu partijas pamats. Uzskatu, ka pagaidām Igaunija virzās pa pirmo ceļu.

D.Ī.: Kā Igaunijā klājas kultūrai?

E.S.: Mežonīgā kapitālisma laikā par kultūru neviens īpaši nedomā. Kultūras darbinieki jau ir mēģinājuši organizēt kādu partiju vai politisku organizāciju. Taču tas notika diletantiski un bez panākumiem. Pašreizējā politika prasa pragmatismu.

D.Ī.: Būdam Igaunijas iekšlietu ministrs, tu varēji tuvāk ieraudzīt savas sabiedrības noziedzības seju, redzēt, vai nenotiek mafijas un politikas aplūšana.

E.S.: Pēc oficiālās statistikas Latvijā noziedzības līmenis toreiz bija zemāks sakarā ar vairāk atklātajiem noziegumiem. Es gan apšaubu šīs statistikas patiesumu. Domāju, ka pie jums noziedzība tika labāk slēpta. Īstenībā situācija visās Baltijas valstīs ir apmēram vienāda. Vienāds ir tiesiskuma līmenis jeb tā trūkums. Zinādams par kriminālajiem procesiem Latvijā, tu vari iedomāties, ka kaut kas līdzīgs notiek arī pie mums. Bet, ja runā par noziedznieku pasaules un legālās ekonomikas saistību, tad nedrīkst aizmirst, ka mūsu ekonomikas galvenie noteicēji ir banķieri. Katrai sevi cenošai bankai - vismaz laikā, kad es biju iekšlietu ministrs, bija sakari ar kādu mafiozu struktūru, bet no otras - ar kādu partiju.

D.Ī.: Bankas spēlēja starpnieka lomu?

E.S.: Es tā neteiktu. Tās bija nevis starpnieki, bet gan izšķirošais, galvenais spēks. No vienas puses, tās iespaidoja politiku, no otras - noziedzības pasauli.

D.Ī.: Kāds ir tavs Baltijas sadarbības ideāls?

E.S.: Tas varētu būt Beniluksa valstu variants. Taču daudz kas jau ir

FOTO GATIS VANAGS

nokavēts. Piemēram, vienotas telekomunikāciju sistēmas ieviešana. Tās katrā valstī veidojas atšķirīgi. Skaidrs arī, ka neviena no mūsu valstīm negrib uzņemties abu pārējo negatīvās problēmas, piemēram, robežsarežģījumus ar kaimiņiem. Tomēr mūsu liktenis ir kopīgs. Atceros, kā savulaik braucu uz Latviju un klausijos, ko cilvēki stāstīja par toreizējo kampaņu pret Daugavpils HES celtniecību. Man šī pieredze noderēja cīņā pret starptautiskas mototrases celtniecību Igaunijā. Tobrīd igauņi protestēja arī pret fosforītu ieguvī Virumā. Ar to viss sākās.

D.Ī.: Ko Igaunijā tagad nozīmētu nacionālās valdības lēmums par fosforītu ieguves atjaunošanu?

E.S.: Ja šāds lēmums parādītos, to censtos pēc iespējas ilgāk turēt noslēpumā. Tā kā pašlaik galvenais ir nauda un fosforītu ieguve var dot lielu peļņu, nešaubos, ka Igaunijā atrastos spēki, kas šāda lēmuma pieņemšanā būtu ieinteresēti. Droši vien viņi skaidrotu, ka tas nodrošinātu ekonomisku uzplaukumu, likvidētu bezdarbu, ka ieguve būtu ekoloģiski droša. Tas viss jau bijis astoņdesmito gadu vidū. Tagad šādā situācijā nopelnītu daži superbagātņieki, bet sekas nemainītos. Taču toreiz tauta bija vairāk organizēta un informēta nekā pašlaik. Tas bija igauņu politiskās aktivitātes kulminācijas brīdis. Neticu, ka līdzīgi laiki var atgriezties, un nevaru apgalvot, ka arī otrreizēju Virumā izpostīšanu cilvēki nepieļautu. Tauta par daudz ko jau vienalīdzīgi atmet ar roku, zinādama, ka nespēj ietekmēt politiku ciniskos lēmumus. Toreiz lojalitāti pret padomju valsti aizstāja cilvēciskā solidaritāte. Tagad atkal tiek prasīta lojalitāte, bet pret savu valsti, respektīvi - varu. Taču mēs daudz kur esam zaudējuši solidaritāti.

**Baltijas ceļš
vieno Latviju,
Lietuvu un
Igauniju**

**LATVIJAS TAUTAS FRONTES
DOMES SĒDES****PROTOKOLS NR. 10**

Rīgas pils Sarkanajā zālē
1989. gada 5. augustā

V.Šteins: Šodien nav tāda orgāna, kas pārstāvētu Latvijas valsti, ar ko tikties Bušam, ja viņš atbrauktu.

D.Sniedze: Pievienojos I. Godmaņa izteiktajam vērtējumam. Jāatbalsta tautas kustība vēlmē reģistrēt savus pilsoņus, bet eiforisma noskaņa jāatmet. Pilsoņu komitejas un kongress ir neatņemamas Latvijas sastāvdaļas.

P.Laķis: Nav šaubu par to, ka esam par politisku un ekonomisku Latvijas neatkarību. Jābūt dažādiem ceļiem. Svarīgs ir taktikas jautājums. Juridiski augstas, politiski zemas klases solis ir Bojāra piedāvātais likums, paprasta provokācija. Tautas fronteī jāvēršas pret šī likuma pieņemšanu. Tai pašā laikā Tautas fronteī jāatstāj sev politiskās variācijas iespējas. Kādēļ mums nevar būt organizāciju konfederācija? Pilsoņu k-ju ideja nav nostrādāta. Nav koncepcijas. Politisko cīņu par savu parlamentu un pilsoņu k-ju izvēršanu apvienot nav iespējams.

E.Vēbers: Izsaku domu par nolikuma izstrādāšanu Nacionālam referendumam, ja rastos mehāniskā referenduma draudi. Atbalstu pilsoņu k-jas, prioritāte jāsaprot laika ziņā. Ejam parlamentāro ceļu, bet, ja tas nonāk strupceļā, funkcijas pārņem pilsoņu kongress.

J.Škapars: Pašreiz atrodamies būtiskākās izvēles priekšā. Savā rakstā «Padomju Jaunatnē» izteicos. Ir 2 organizācijas ar dažādām platformām. Diezgan grūti saskaņot darbību, bet vajadzēs. Pilsoņu reģistrācija un sekojošs kongress vēlēšanas traucē. Nacionālais jautājums cittautniekus skars būtiski. Mēs neesam ne ar vārdu teikuši, kā pret viņiem izturēsimies. Var aizbraukt 100, 200 tūkstoši, tomēr mums nāksies rēķināties ar lielu skaitu. Nestādīsim jautājumu: vai nu, vai nu. Varam iedzīt Tautas fronti stūrī, noņemt tai manevrēšanas spējas.

I.Cālitis: Reģistrācija nav tikai statistisks gājiens. Avotiņš tikko teica par unitārismu. Nav un nevar būt apvienošanās un vienīgi viens izvēlēts ceļš. Un vēl absurds - cilvēks, kas ietilpst pilsoņu k-jā, nevarēs kandidēt vēlēšanās kā deputāta kandidāts. Šādā aspektā var pietrūkt pozitīvo cilvēku. Pēc Avotiņa un Dobeļa nekorektā demarša pagājušajā Domes sēdē

pienācis laiks dot citādi domājošiem savu politisko novērtējumu. Ir nepieņemama Tautas frontes paļāšana, tā nav kritika. Būtu nepieņemami, ja Dome uzdotu valdei piedalīties šajā pilsoņu reģistrācijā. Tas viņu novājinātu vēlēšanās, un kam tas ir izdevīgi.

A.Cirulis: Šī ir pirmā Domes sēde - traģiska tādēļ, ka neesam spējīgi pieņemt lēmumus: nolēmām 46. izmēra apģērbu uzvilkt 54. izmēra miesai. Mums nav politiskas ekspertīzes, nav skeptiķu brigādes, kas mūs apstrīdētu no citām pozīcijām. Runājot par pilsoņu k-jām - jādzīvo reālos apstākļos. Viņas jau ir, atpakaļceļa nav. LNNK nelaime ir tā, ka tā nevar dot atbildes uz jautājumiem. Vajadzēja prognozēt perspektīvu. Nevar pateikt, cik apjomīgs būs kongress, kāda ir juridiskā nākotne.

E.Meļķis: Izrādās - koncepcijas nemaz nav. Mērķi pilsoņu k-jām nevar noformulēt katrai sabiedriskai organizācijai atsevišķi. Nekorekti ir iesaistīt pilsoņus, ja nezina, ko viņi darīs. «Atmodā» ļoti dažādi traktējumi: gan par valsts varu, gan valstiskuma atjaunošanu utt. Satrauc teiktais: «Nevienai citai organizācijai nav tiesības paust Latvijas pilsoņu intereses kā pilsoņu k-jām.»

D.Ivāns: Var būt, ka Tautas fronte pielaida kļūdu, neizsakot domas iepriekš. Esam grūtā situācijā. Gan pilsoņu reģistrācija, gan Bojāra LPSR pilsoņu likums mūs velk atpakaļ. Nevaram restaurēt bijušo valsti. LNNK par šo ideju nav aprunājusies ar LTF. Vairs netiek galā un griežas pie Tautas frontes. Mani uztrauc šo cilvēku naivums, ja tā var nonākt strupceļā. Kā šie pagaidu reģistrācijas centri nonāks līdz kongresam? LNNK un pagaidu sakaru centram nav materiāla un tehniska nodrošinājuma šim darbam. Vai Tautas fronte ir? Ja ir vēlēšanas priekšā. Un mūsu praktiskās iespējas nav bezgalīgas. Un mūsu politiskās iespējas? Atbalstot pilsoņu komiteju organizēšanu, Tautas fronte zaudē manevrēšanas spējas. Mūsu politika ir «augošo prasību politika». Reāli pārņemt varu, nevis gaidīt, kad kungi Maskavā jeb ANO mūs pieņems, lai uzsāktu sarunas. Mūsu spēks - parlamentārā cīņā. Darīsim visu, lai mēs būtu arī vietējās padomēs. Mani nepārlicina pilsoņu komiteju tīrais tiesiskais ceļš. Esmu dzimis 1955. gadā, un mani neapmierina, ja kāds kungs izlems, vai manos gēnos ir šī pilsonība. Tas pats, kas Bojāra variantā: piešķirt pilsonību, neeksistējot valstij. Reālu spēku redzu tikai parlamentā, vēlēšanu cīņā. Latvijas pilsoņu apvienības var veidoties atsevišķi no Tautas frontes. Cenšanās uzspiest pilsoņu reģistrāciju Tautas fronte ir negodīgas cīņas paņēmieni. Ja mēs atbalstīsim pilsoņu komitejas, tauta noticēs, bet ar to pašu brīdi zaudēsīm AP vēlēšanās. Nevar savienot šos ceļus.

J.Rukšāns: Pilsoņu komitejas ir glābšanas riņķis, ja zaudējam parlamentārā ceļā. Tam jābūt piepūstam jau iepriekš.

**LATVIJAS TAUTAS FRONTES
DOMES SĒDES****PROTOKOLS NR. 11**

Rīgā,
Televīzijas kompleksa zālē
1989. gada 8. septembrī

Sēdē piedalās:

LTF priekšsēdētājs: D.Īvāns.

LTF Domes locekļi: J.Andersons, N.Avens, V.Avotiņš, Dz.Ābiķis, R.Āboliņš, A.Baldunčiks, M.Bariss, J.Beļickis, I.Bišers, E.Bokuma, I.Cālītis, A.Cīrulis, V.Čebotarenoka, H.Denusēvičs, A.Didrihsons, J.Dinēvičs, J.Dobelis, R.Dobrovenskis, V.Dozorcevs, J.Freimanis, A.Graudiņš, J.Graudonis, A.Grods, A.Grūtups, J.Gulbis, E.Inkens, O.Jansons, S.Kalniete, O.Kannenieks, R.Kārklis, A.Klotiņš, J.Kļaviņš, I.Koliņš, J.Krampis, E.Krastiņš, I.Krauze, V.Krūmiņš, D.Kuple, V.Ķiploks, A.Labanovska, P.Laķis, R.Laurinovičs, I.Lazovskis, K.Liepiņš, E.Meļķisis, E.Mukāns, E.Nātra, A.Ozols, E.Ozols, V.Pāns, G.Preinbergs, A.Puplovskis, S.Rāzna, P.Romanovskis, J.Rukšāns, V.Seleckis, I.Semanis, U.Siliņš, Dž.Skulme, D.Sniedze, D.Stalts, V.Stešenko, J.Škapars, V.Šteins, A.Teikmanis, V.Turjāns, R.Umblija, J.Vidiņš, G.Vilcāns, I.Vitols, M.Vulfsons, V.Zatlers, I.Zeibarte, J.Žugovs.

LTF Revīzijas komisijas locekļi: E.Bušs, A.Grebža, A.Jaunpļaviņš, J.Kalnačs, M.Kalniņa, O.Salmanis, A.Štāls, E.Vēbers.

Sēdi vada: S.Kalniete, D.Īvāns

Protokolē: Z.Kļaviņa

Darba kārtībā:**LTF programmas projekta apspriešana.****LTF statūtu projekta apspriešana.****Dažādi.****1.**

D.Īvāns: Šodien apspriedīsim mūsu programmas projektu. Pēc tam kad Dome to akceptēs, tas tiks publicēts plašai tautas apspriešanai, tāpēc nevajadzētu tagad likt kategoriskus un viennozīmīgus punktus un dot viennozīmīgu argumentāciju mūsu tālākai darbībai. Lai cilvēki meklē variācijas. Iesim pa tekstu un līdzšinējo atstāsim jeb arī kaut ko grozīsim.

J.Škapars: Redakcijas komisija strādāja mēnesi, diskusiju bija daudz, sarežģītākos jautājumus pat balsojām. Programmas un statūtu projekti būtiski atšķiras no esošajiem. Ir daži mezglu jautājumi, pie kuriem jāpieskaras:

nacionālā valstiskuma atjaunošanas jautājums - būs skarts vairākos punktos;

jautājums par kompartiju. Par valsts pārvaldes funkciju pāriešanu uz vēlētiem pārvaldes orgāniem, par ideoloģijas monopola atsavināšanu;

par autoritārās sabiedriski politiskās sistēmas demontāžu un parlamentāras republikas veidošanu;

pār pāreju no vienas uz vairākpartiju sistēmu;

par Vissavienības vispārpolitisko un resoru demontāžu. Lai parlamentārā vara būtu reāla, iekšlietu, drošības orgāniem un dislocētām armijas vienībām jābūt pakļautām republikas valdībai;

ekonomiskās neatkarības nodrošināšana, t.sk. koncepcija par īpašumu, par tā formu daudzveidību, Baltijas tirgus izveide;

jauna nodaļa par demilitarizāciju.

I. Bišers: Nevajadzētu tikai redakcionāli šo dokumentu apspriest. Principiāla pozīcija būtu jāizlemj sākumā.

D. Īvāns: Ir divi priekšlikumi. Iet pa tekstu, kas neizslēdz diskusiju par vispārējo principu iztīrīšanu, un 2. priekšlikums - apspriest konceptuāli, pēc tam pa tekstu. Tas nav atliekams, jo šonakt jābūt publicētam. Balsojam par pirmo priekšlikumu. Par - 49.

I. Vitols: Šī programma izsauks plašu reakciju PSRS, kur par Latvijas vēsturi maz zina un to vajadzētu atainot.

J. Škapars: Šo punktu pieņemu pārdomām, bet detalisks Latvijas vēstures izklāsts priekš visiem šeit ir nereāls.

I. Bišers: Par formulējumu «neatkarība». Priekšlikums to nomainīt ar «suverenitāti». Tā nav tikai divu terminu maiņa. Līdz šim LTF gribēja apvienot visus Latvijas tautas spēkus par valstisko atdzimšanu un reālu patstāvības nodrošināšanu. Gribam turpināt tālāk, bet esam izvēlējušies tikai vienu ceļu - II nod. 7. punktu un tikai. Šādi mēs:

nostājamiem Latvijas Neatkarības kustības pozīcijās - tikai neatkarīgi un nekavējoši. Šobrīd «lēkt aukstā ūdenī» būtu priekšlaicīgi, jo mums nav tādas programmas un mēs nezinām, kā to izdarīt;

nogriezīsim attiecības ar partiju un ar tiem cilvēkiem, kas vēl nav gatavi, un arī tiem, kas baidās. Tas ir visbīstamākais, ko mēs šobrīd varētu izdarīt. Šobrīd ir sākts ģenerālzbrukums mums un pārbūvei. Mēs to atvairām, bet ar to pašu iedosim rokā trumpi. Jāieņem lokanākas pozīcijas, kurās būtu nodrošinātas neierobežotas tiesības nācīgas pastāvēšanai utt. Liktenis izlemšanai jābūt pilnīgi tautas rokās. Šādu pozīciju mēs varam visur aizstāvēt. Nedodot tādu variantu, LTF var tikt likvidēta un izsaukt tālejošas sekas.

J. Dobelis: Pēc būtības jau pietiek vazāt «suverenitāti». Šis vārds jau ir degradēts. Nevajag slēpties un draudēt. Iesaku Domei nobalsot.

V. Avotiņš: «Augošo prasību politiku» LTF nevar atļauties. Tā ir kalpu un dīkdieņu politika. Tā ir pasīvo dominante: organizē, rada, izveido, atbild. TF vadība sagatavo sevi tādai politikai kā līdz šim.

V. Krūmiņš: Neatkarībai jābūt kā mērķim. Programmā atzīts pārejas periods, kas uzrakstīts neskaidri. Būtu plašāk jāizvērs.

D. Īvāns: Balsojam ienākšanas kārtībā. Kas par redakcijas komisijas piedāvāto variantu? Par - 38.

Par 2. - Bišera variantu? Par - 31.

A.Cīrulis: Tas rada jucekli. Aicinu domniekus tagad neizšķirt, bet laist abus variantus.

J.Škapars: Pārbalsojam vēlreiz. Par redakcijas komisijas variantu - 41. Par divu variantu atstāšanu - 20.

E.Krastiņš: Nerealizējas jautājums par daudzvariantu programmu. Pasniegsim vienu, un neviens kongresā neredzēs, kādus variantus esam apsprieduši.

A.Cīrulis: Aicinu domniekus nebūt tik kategoriskiem. Pastāv jēdziens - diplomātija. Vakar piezvanīju J.Škaparam un izteicu virkni priekšlikumu, kurus te nepieminēja.

J.Škapars: Jā, A.Cīrulis piezvanīja. Es uzklausīju un teicu, lai viņš sagatavo alternatīvu priekšlikumu. Programma smaga, radikāla, ir nopietni jādomā. Bet situācija arī ir smaga. Es esmu par variantiem. Lūdzu, izvirziet, un liksim uz balsošanu, bet pašreiz vēl nav bijusi tāda situācija.

I.Bišers: Esmu pret 6. punktu tādā redakcijā. Ne tādēļ, ka prasām īpašu statusu. Nostādām virzišanos uz priekšu atkarībā no tā, ko dos PSRS. Jālemj pašiem. Jānoslēdz līgumi par armijas atrašanās vietām, jo pati par sevi armijas atrašanās neizslēdz neatkarību.

J.Vidiņš: Ja cīnāmies par neitrālu valsti, tad karaspēks jāizvāc. Kāpēc mēs baidāmies runāt par karaspēka izvešanu, ko tāpat jau regulē pieņemtie likumi un tas tikai jārealizē. Es arī vairāk nerunāšu kā A.Cīrulis. Iesaku Cīrulim iejusties mazākuma lomā un to nest ar godu.

V.Seleckis: Ar armiju šobrīd radikāli nevajag, tas nozīmē rakt bedri savā ceļā.

R.Dobrovenskis: XI Demilitarizācija - pati vājākā nodaļa. Nedaudz pat smieklīga. Izpildīta ultimātīvā stilā. Un, tā kā punkts netiks izpildīts, tad tas tikai diskreditēs.

V.Ķiploks: Patreiz visās karaspēka daļās izdara pilnīgu inventarizāciju. 3. punkts «LTF pieprasa izveidot pastāvīgi darbojošos komisiju». 4. punktā iesaku svītrot «bruņoto spēku poligonus» un rakstīt «samazināt to skaitu».

V.Krūmiņš: Nav mērķtiecīgi prasīt izvākt militārās mācību iestādes, jo viņas pašas par sevi tiks izvāktas. Jāprasa izvākt no Latvijas Baltijas kara apgabala štābu, jo tas ir viens no lielākiem migrācijas sūkņiem.

S.Kalniete: Baltijas kara apgabala štābam vēl nevajadzētu ķerties klāt.

2.

J.Škapars: Apspriežam statūtu projektu.

J.Krampis: Principā uzstājos pret 10. punktu. Ja tāds būtu iepriekšējais statūts, tad visi tie, kas vēlēšanās agitēja par Dobeli, pēc Jēkabpils valdes lēmuma atbalstīs Bresi, un viņš pats būtu jāizslēdz no LTF par statūtu pārkāpšanu.

S.Kalniete: Šis ir viens no strīdīgākiem punktiem. Nekur tālāk nav teikts, kas notiek, ja nodaļas vai grupas nonāk konfliktā ar augstāk stāvošas struktūras lēmumu.

E.Meļķis: Es arī esmu pret šo punktu. Tas mūs noved pie tā, pret ko mēs esam cīnījušies, t.i., gribas un uzskatu monopolizācijas. LTF dalībniekiem jāievēro kongresa un Domes lēmumi. Ja Domes 51 cilvēks nobalso par kādu jautājumu, tad 200 tūkstošiem tas būs jārealizē. TF vieno mērķu un ideju kopība, tas ir pamats rīcības vienotībai, nevis administratīvas piespiešanas metodes. Vai ir tik bīstami simptomi parādījušies valdē, lai spertu šo soli?

J.Dinēvičs: Kā jūs prognozējat TF darbošanos uz priekšu? Vai tā būs organizatoriska, darboties spējīga vienība vai tikai tāda, kas sanāks kopā un, ja būs vienprātīgs noskaņojums, tad kaut ko darīs?

E.Meļķis: Prognoze balstās uz mūsu viena gada darbu. Tā bija vienprātība, ka cilvēki 23. augustā gāja un stāvēja.

S.Kalniete: Pie 10. punkta smagi ir vārdi «ir saistoši». Bet nākamā rinda jāatstāj.

E.Meļķis: Ko nozīmē darboties pret? Ja es avīzē izsaku savus uzskatus, neesmu vienisprātis - tas ir darboties pret, bet vienlaicīgi tā ir domu pluralizācijas noliegšana.

S.Kalniete: Piekritu profesoram. Lidz kādai pakāpei ievēlēta amatpersona LTF drīkstētu šķirt viedokli, par kādu tā ir nobalsojusi valdē, no sava personīgā? Kur ir ētiskais kritērijs?

I.Vitols: Tas ir principiāls sabiedriskas organizācijas pastāvēšanas jautājums. Uzskatu, ka jāizliedz nekas nebūtu. Sistēma regulējas pati. Ja kāds darbojas pretī, tam var aizliegt. Ja neaizliedz, izraisās diskusija, kurā savstarpēji izglītojas un radikāla pretdarbība beidzas. Tas ir TF spēks.

M.Kalniņa: Šis punkts mūsu programmu dara par partijas programmu.

Sēdes vadītāja

S.Kalniete

Protokolists

Z.Kļaviņa

TĒZES ZIŅOJUMAM LTF 2. KONGRESĀ

LTF Otrās programmas projekts būtiski atšķiras no pirmajā kongresā pieņemtās. Kāpēc? Toreiz mūsu kustība bija jauna, programma radās, kustībai dzimstot. Daudzas problēmas nebija apzinātas. Pati fronte vēl bija vāja, smagākās problēmas nespēja ne celt, ne nest. Treškārt, notikumu intensitāte bija tik ārkārtēja, pavērsieni tik spēji, ka pagājušā gada augustā un septembrī daudz ko no tā, kas ir pašreiz, mēs vēl nespējam pat apjaust.

Kas ir būtiski jauns Otrās programmas projektā? Pirmkārt Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas koncepcija. Pirmoreiz tā tika izvirzīta tautas apspriešanai LTF Domes valdes 31. maija Aicinājumā. Latvijā un Baltijā neatkarības koncepcija ir substanciālas dabas problēma ne vien latviešiem, bet arī Latvijā dzīvojošiem nelatviešiem. Arī Padomju Savienībai un pat citiem reģioniem. It īpaši Skandināvijai un Eiropai. Latvija vēl nav ne izstājusies, ne paziņojusi par izstāšanos, bet sabiedriskā doma ir sakarsusi jau no tā vien, ka šis jautājums tiek cilāts. Īpaša nervozitāte ir pārņēmusi valdošās aprindas.

Kas bija diktējis šādu izvēli? Pirmkārt, tas, ka federācija ir novedusi tautu kopdzīvi pie kraha, zem federācijas izkārtnes ir izveidojusies centralizēta unitāra lielvalsts. Nevienkāršosim mūsu traģisko pagātņi, nenovelsim visu vainu uz Staļinu. Četrdesmit miljonus iznīcināt nespēj viens, vaina ir meklējama sistēmā. Tāpēc nekarināsim nacionālisma, separātisma birkas. Tautas, kurām pāri gājušas deportācijas, kuras plāvusi genocīda izkaptis, ir pārstājušas ticēt lielvalstnieciskajam federālismam. Nereducēsim arī visu vainu uz atsevišķu LTF vadītāju ambīcijām un ekstrēmismu. Pirms domas pieņemt 31. maija Aicinājumu neatkarības «rēgs» jau klīda pa Latviju. Un ne pa Latviju vien.

Otrkārt, mēs vadījāties no koncepcijas, ka tautai un vienīgi tautai ir pirmtiesības lemt, kā tā turpmāk dzīvos, pa kādu ceļu ies. Jautājums par Latvijas valstisko neatkarību nav kārtējā iegriba, lozunga maiņa. Neatkarība ir tautas alkas pēc brīvības, latviešu tautas melno nedienu un milzu traģēdijas izsāpēta sāpe. Ja Fronte ir Tautas fronte, tad tai vajadzēja summēt tautas bēdas un traģiku, tautas alkas un centienus, iestāties par tautas interesēm.

Nē, nevis Centram ir tiesības deleģēt un dozēt kādas tautas tiesības. Primārais ir tautas pašnoteikšanās tiesības - līdz pat tiesībām uz pilnīgu, neatkarīgu valstiskumu. Agri vai vēlū nāksies apgūt patiesību - federācija ir sekundāra un attaisno sevi vienīgi tiktāl, ciktāl tā rada tautām labākus dzīves apstākļus, stabilitāti un drošību. Līdzšinējā federācija ir bankrotējusi. Latvija pārdzīvo dziļu ekonomisko, sociālo, politisko, ekoloģisko un demogrāfisko krīzi. Tautas izdzīvošana ir apdraudēta, tauta meklē izeju, lai izdzīvotu. Turklāt teiktais būtu spēkā pat tanī gadījumā, ja Latvija būtu brīvprātīgi iestājusies Padomju Savienībā. Taču Latvija 1940. gadā tika okupēta un vardarbīgi pievienota Padomju Savienībai. Toreiz Latvija zaudēja savu valstiskumu un kļuva par padomju lielvalsts adminis-

tratīvi teritoriālu vienību. Latvijas un latviešu tautas statuss ir duālisks, pazemojošs un nepieņemams tautai. PSKP 26. augusta paziņojums un M. Gorbačova teiktais, ka Baltijas republikas savu izvēli izdarījušas 1940. gadā, liecina, ka lielvalstnieciskā koncepcija attiecībā uz Baltijas valstīm joprojām paliek spēkā.

Redakcijas komisijai nebija domstarpību par neatkarības koncepciju, par tautas pirmtiesībām lemt savu nākotni. Taču latviešu tautas un Latvijas valstiskā situācija ir duālistiska. Ņemot vērā šādu faktisko stāvokli, domas dalījās jautājumā par izejas pozīciju. Vieni prasa atjaunot Latvijas Republiku, kāda tā bija pirms 1940. gada okupācijas. Otri - cīnīties par neatkarīgu, demokrātisku valsti reālajā situācijā, kāda tā ir 1989. gadā. Programmas projektā ienāk abi faktori.

Latvijas Republikas pastāvēšana divus gadu desmitus, Latvijas okupācija, tās valstiskuma sagraušana un vardarbīga pievienošana PSRS - tas ir noteicošais tiesiskais faktors, argumentējot latviešu tautas pašnoteikšanās tiesības ārzemēs, starptautiskās organizācijās, risinot mūsu neatkarības problēmas ar centrālo varu. Tas ir pamatbalsts LTF politiskajā platformā. Taču pati platforma ir 1989. gada Latvija - būtībā administratīvi teritoriāls veidojums centralizētā, unificētā lielvalstī - tas ir starta laukums, no kura mēs sākām dramatisko virzību uz neatkarību.

LTF stratēģijas priekšplānā izvirzās Latvijas neatkarības koncepcija. Līdz ar to mums Latvijas tautai skaidri jāpasaka savs kredo par nākotnes Latviju. Lai tauta varētu izvēlēties, tai jāzina, uz ko tā iet. Programmas projektā ir teikts, ka LTF iestāsies par neatkarīgu, demokrātisku, parlamentāru republiku. Demokrātiskās Latvijas valsts pamatos tiek likti trīs pamatnosacījumi:

- 1) turpināt Latvijas Republikas demokrātiskās tradīcijas;
- 2) īstenot latviešu nācijas pašnoteikšanās tiesības;
- 3) nodrošināt visu Latvijas iedzīvotāju līdztiesību - neatkarīgi no viņu sociālā stāvokļa, nacionālās, reliģiskās un partijiskās piederības.

Ko tas nozīmē? Politiskajā jomā tas nozīmē demokrātisku republiku, kuras varas orgānus veidos visi Latvijas pilsoņi vienlīdzīgās, tiešās un vispārējās vēlēšanās, varas orgānus, kuri paudīs visas Latvijas tautas gribu. LTF cīnīsies pret vienas partijas, vienas arodbiedrības, viena resora diktātu un monopolu, cīnīsies par vairākpārpartiju izveidi un tiesiskajām garantijām. Vispār - par cilvēka iespējas daudzveidību.

Ekonomikas jomā LTF balstīsies uz īpašuma formu daudzveidību un līdztiesību kā demokrātijas ekonomisko pamatu. Uz veselīgu un harmonisku ekonomiku, kas nodrošinās visiem pilsoņiem cilvēka cienīgu iztiku.

Ideoloģijas jomā - kategoriski noraidāma monoideoloģija un jebkuras partijas pretenzijas uz ideoloģijas monopolu un galīgo patiesību.

Kultūras un izglītības jomā - uz nacionālo kultūru autonomiju, to tiesisko un materiālo nodrošinājumu. Vispār uz lielāku daudzveidību, pašiniciatīvu, pašdarbību, demokratizējot visu izglītības un kultūras sistēmu.

Taču pats galvenais nākamajā Latvijā būs cilvēks, viņa intereses un cēstieni. Mums jāizveido sabiedrība ar brīvu un atraisītu personību centrā, sabiedrība, kas mudinās cilvēka pašdarbību un iniciatīvu, vairoš uzņēmību.

Manuprāt, pašas galvenās briesmas, kas mums var draudēt, ir autoritārisms un totalitārisms. Mēs esam ilgus gadus saraduši ar dažāda ranga diktatoriem. Vai ir garantija, ka neatkarīgā Latvijā neatkārtosies pagātnes traģika? Vai nākamajā Latvijā valdīs patvaļa, cietsirdīga diktatūra ar cietumiem un jaunām deportācijām vai pretējais - tā būs demokrātiska, humāna, taisnīga, tiesiska valsts -, tas ir atkarīgs no mūsu politiskās cīņas rakstura, taktikas, platformas, no politiskās cīņas metodēm. Cietsirdība, vardarbība, iznīcināšana, graušana var vairot vienīgi nežēlību, alkas nogalināt un iznīcināt. Ja ieliksīm tādus pamatus, tāda būs arī nākamā Latvija. Es negribu celt paniku, taču, vērojot mūsu savstarpējās cīņas kategorismu un iznīcinošo raksturu, pamats brīdinājumam ir.

Programmas projektā ir teikts, ka «savā darbībā LTF lieto humānas, nevardarbīgas un demokrātiskas formas un metodes».

LTF balstīsies uz demokrātiskās politiskās cīņas platformas. Tas nozīmē, pirmkārt, ka demokratizāciju un neatkarības cīņu mēs redzam kā vienotu procesu. Ka Latvijas neatkarība īstenosies, vienīgi demokratizējot sabiedrību gan Latvijā, gan Savienībā kopumā. Demokratizācija ir mūsu kustības stūrakmens. Mums jābūt strādnieku, zemnieku, inteligences, krievu, ebreju, latviešu, baltkrievu kopīgai sāpei, kopīgām vajadzībām, kopīgām interesēm. Vienotība un konsolidācija - tikai tā ir cita konsolidācija, nekā to proponē konservatīvie spēki.

«Vienoti Latvijai!» - šis sauklis lai kļūst par mūsu kongresa vadmotīvu. «Vienoti brīvai un neatkarīgai Latvijai!» - lai būtu visu mūsu kustību, biedrību un organizāciju centrējošais spēks. Vienotības un konsolidācijas idejai jākļūst par noteicošo Tautas frontes praktiskajos risinājumos.

Taču vienotība un konsolidācija nav deklarācijas un retorika. Vienotība un konsolidācija ir jāveido uz konkrētas platformas. Vienotība nenozīmē, ka visām kustībām vajadzētu kļūt vienotām. Nē, tādā gadījumā agrāko varas un ideoloģijas lielmonopolu vietā izveidotos cits. Latvijas atdzimšanas spēks ir kustība, darbības veidu, līdzekļu un metožu daudzveidība. Vienīgi daudzveidīgs līdzekļu klāsts var pievārtēt autoritārismu un uzcelt demokrātisku sabiedrību. Vieni līdzekļi var izrādīties efektīvāki vienā, citi - citā situācijā, turklāt dažādu kustību uzskatu sadursmē, polemikā mēs mācīsimies demokrātiju. Autoritārās agresivitātes un neiecietības vietā mums jāliek demokrātiska tolerance, labestība, pat spēja jūsmot par citu ceļu gājēju veiksmēm.

LNNK par savas darbības pamatvirzienu ir izraudzījusies pilsoņu reģistrāciju un Pilsoņu komiteju veidošanu. Kustībai šīnī ziņā ir vērā ņemamas veiksmes, ir arī problēmas. Tautas fronte Pilsoņu komitejas ir novērtējusi kā būtisku institūtu latviešu nācijas interešu aizstāvībā un kā rezervi neatkarības kustībā.

Tāpēc tautfrontiešiem pret savu kolēģu veikumu vajadzētu izturēties ar vislielāko labestību un ieinteresētību.

LTF par galveno ir izraudzījusies demokrātisku platformu un parlamentāro ceļu kā galveno. Mums gan oponenti - par parlamentārismu šobrīd nevarot būt ne runas, bet atgādināšu: programma nosaka virzību, mērķi, uz

ko jātiecas. Tā tad demokrātiska platforma un parlamentārisms kā demokrātiskas platformas sastāvdaļa. Esmu dziļi pārliecināts, ka uzvaru cīņā par neatkarīgu un demokrātisku Latviju var nodrošināt tikai demokrātiska platforma. Bet tas nozīmē, ka mums jāorientējas uz plašiem demokrātiskiem slāņiem. Būtībā - uz vairākumu.

Diemžēl šobrīd politiskā kultūra ir zema. Dažādas politiskās platformas mēs bieži vien bez izvēles jau cam kopā kaut kādā politiskā kokteīlī, sēžam visi pie viena galda un, vienoti šķebninādamies, sūcam. Katra politiskā platforma prasa ievērot principu skaidrību, virzības loģiku un konsekvenču, bet par visu vairāk - realitātes izjūtu. Mums dažreiz gadās arī mēģinājumi uzsmākties, uzspiest savus uzskatus citiem. Teiksim - iegaltot, ka lvans nav lvans, bet gan Miķelis. Un, negribēdami ķildoties, mēs piekritam - jā, Miķelis. Taču rītdien sākas vēlēšanu kampaņa. Vēlētāju priekšā mēs būsīm kaili - gan ar patiesību, gan ar «falšo» kokteīli.

Atkārtotju - lielāks spēks mēs būsīm tad, ja katra kustība darbosies relatīvi autonomi, tieksies izkopt savu atbilstošo politisko skolu un godīgi ies savu ceļu. Taču vajadzīga šo kustību savstarpēja koordinācija un sadarbība. Tam nepieciešams sadarbības mehānisms, bet galvenais - augsta politiskās polemikas kultūra un tolerance. Ceru, ka jaunajā LTF programmā ir ielikti pamati šādai darbībai.

Vēstulēs un priekšlikumos, apspriežot programmas projektu, tika izteikta kritika, ka programmas projekts nepietiekami orientē uz sadarbību ar demokrātisko kustību un neatkarības cīņu pārējās republikās un citos PSRS reģionos. Ievēribu pelna Ingūnas Ēbelas raksts «Padomju Jaunatnē» un piedāvātais «Latvijas konsultatīvās padomes projekts PSRS suverēno republiku jautājumos». Man šķiet, ka demokrātiskā platforma ir ciešāk jābalsta lozungā «Visas impērijas tautas - vienoti brīvībai!». Domāju, būtu lietderīgi kongresā izstrādāt speciālu rezolūciju šīn jautājumā.

Jā, ir izskanējušas aizdomas par to, ka Otrās programmas projekts ir nereāls, atrauts no īstenības. Tās ir izteikuši arī vairāki PSRS TDK deputāti (valdē - J. Lucāns, rakstā - I. Bišers, vairākās runās - M. Vulfsons). Es esmu par to, ka ļoti nopietni jāieklaušās šajos brīdinājumos. Ja tādas šaubas ir starp delegātiem, tam vajadzētu brīvi izskanēt arī šīn kongresā. Jūs zināt, cik viegli ir nošaut rubeni riesta dziesmas ekstāzē. Mēs nedrīkstam šādam riskam pakļaut latviešu tautu.

Jā, mums ir jābūt pilnīgi skaidram, ka programmas apspriešanas brīdī nav ne brīvas, nedz arī demokrātiskas Latvijas. Ir Latvija - administratīvi teritoriāla vienība unificētā centralizētā lielvalstī. Turklāt Latvijas sabiedrība ir smagi slima.

Autoritārisms ir radījis ne vien ienaidnieka tēlu, bet arī naidīgas attiecības starp latviešiem un krieviem, atšķēlis inteligenci no strādniecības, iedzinis ķīli starp pilsētu un laukiem. Samilzuši sociāli ekonomiskie pretstati starp Rīgu un tās urbanizēto apkaimi un Latvijas malienēm.

Mēs nedrīkstam radīt tautā ilūziju, ka brīvība atnāks viegli un ātri. Nē, cīņa būs grūta un ilgstoša. Vismaz jābūt gataviem tam, ka cīņa var būt ilgstoša. It īpaši ņemot vērā, ka Centrā joprojām vadošie ir unitāras centra-

lizētas lielvalsts ideāli. Taču jāņem vērā arī procesa otra puse. Ekonomiskais, bet sevišķi finansiālais stāvoklis valstī strauji pasliktinās. Krīze vērsas krahā. Tauta ir zaudējusi jebkuru ticību federācijai. Un domāju - neatgriezeniski, taču akcentēju vēl un vēl - neatkarība, demokrātija, brīvība mums ir jāizcīna, un bieži nāksies izcīnīt grūtā pozicionālā cīņā pat nelielus demokrātijas veidojumus.

Uz to ir orientēts jaunais programmas projekts. Tāpēc tajā ir ienācis jēdziens - pārejas perioda ekonomiskais un politiskais statuss, kas nodrošinātu Latvijas neatkarīga valstiskuma atjaunošanu nevardarbigā, demokrātiskā ceļā. Pārejas perioda ekonomiskais un politiskais statuss nozīmē neatkarības izcīņu, demokratizējot politisko, sociālo un ekonomisko dzīvi. Jāsāk ar demokratizāciju. Tikai pārvarot autoritārismu, mēs apgūsim demokrātijas pamatus, izveidosim parlamentārisma aizmetņus, iemācīsimies radīt un saimniekot.

Šī ziņā jaunā programma būtiski atšķiras no iepriekšējās. Aizvadītajā gadā mums nācās galvenokārt atmodināt Latviju. Mēs konsolidējām latviešu tautu, tiecāmies atgūt elementāro, kas pienākas tautai, - pašapziņu, valodu, simbolus, likt pirmās barjeras migrācijai, iedibinājām nacionālo minoritāšu kultūras autonomijas ideju. Ir radītas daudzas biedrības, savienības un citi institūti. Lielu vietu mūsu darbībā ieņēma deklarācijas, manifestācijas un destruktīvā attieksme pret autoritārismu.

Vistuvākajā nākotnē mums nāksies šķētināt sarežģītus mezglojumus, risināt vienādojumus ar daudziem nezināmajiem, kas prasīs neparasti lielu garīgo spēku koncentrāciju. Te būtu nepieciešams saukt talkā arī emigrācijas latviešu intelektuālo potenciālu. Grūtākais būs tas, ka kaujas laukā, vēl vairāk - kaujas karstumā nāksies apgūt māku risināt, organizēt, veidot, vadīt, pieņemt lēmumus, meklēt alternatīvas. Tie ir neordināri, ārkārtīgi sarežģīti un nepieredzēta mēroga uzdevumi. Šeit ieskicēšu tikai dažus, kuri jau tuvākajā pusgadā prasīs visu tautfrontnieku spēka maksimālu atdevi vai, tautfrontnieciski pārfrāzējot sportistu teicienu, - mesties cīņā ar otro, trešo un aizpēdīgo elpu.

Kādi ir šie taktiskie uzdevumi?

1) Nodrošināt demokrātiskas vēlēšanas no vietējiem līdz augstākajiem valsts varas orgāniem. Lai vēlēšanas būtu demokrātiskas, godīgas, taisnīgas - tas pilnībā ir atkarīgs no kompartijas orgāniem. Pagājušās vēlēšanās netīru paņēmienu un falsifikāciju, it īpaši Rīgā, bija daudz;

2) Pilnīga valsts varas funkciju nodošana valsts varas orgāniem;

3) Valsts varas kontroles nodibināšana drošības un tiesību aizstāvības iestādēs;

4) Radikāli demilitarizēt Latviju un pakļaut augstākā varas orgāna kontrolei Latvijā esošos militāros spēkus;

5) Viens no visbūtiskākajiem ir jautājums par monopolstatusa atsavināšanu kompartijai valsts varas struktūrās un sabiedriskajās organizācijās;

6) Apspriežot projektu, vairāki iebilda pret kategorismu programmas 2. d. 6. punktā. Komisija piedāvās koriģētu variantu. Taču jautājums par

Vissavienībai pakļauto sabiedrisko organizāciju (PSKP, arodbiedrības u.c.) neatkarību un to darbību Latvijā paliek spēkā. Vienīgi jāatmet kategoriskais tonis un jāveicina alternatīvu organizāciju rašanās;

7) Vissarežģītākie jautājumi risināmi ekonomiskajā jomā. Ekonomiskā dzīve radikāli jādemokratizē. Visa republikas teritorijā esošā zeme, citi dabas resursi, kā arī Padomju Savienībai pakļautie ražošanas līdzekļi, finansiālie, materiālie un pārējie resursi jāpadara par Latvijas īpašumu. Tas ir viens no mūsu revolūcijas pamatuzdevumiem, pretējā gadījumā Vissavienības resoru monopoli ātri sabradās jebkuru politiskās patstāvības aizmetni. Cerības visu noregulēt ar nodokļu politiku ir iluzoras. Uzsveru - demokrātijas ekonomiskais pamats ir īpašuma formu daudzveidība un līdztiesība. Protams, tuvākajos gados nāksies likt pamatus arī Baltijas tirgum, jaunai nodokļu politikai, valūtai, muitai.

8) Un pēdīgi - cīnoties par Latvijas neatkarību, LTF iestāsies par decentralizāciju arī Latvijā. Pats tuvākais, izsakoties tieši, visu LTF nodaļu un grupu pats svarīgākais uzdevums ir vietējā pašvaldība, vietējā ekonomiskā patstāvība, vietējo sociālo un sadzīves jautājumu risinājumi. Tas ir tikpat svarīgi kā Latvijas valstiskā neatkarība. Gribu prognozēt, ka vietējās vēlēšanās uzvarēs tie kandidāti, kuri būs gatavi atbildēt uz vietējiem jautājumiem un risināt tos.

Dāmas un kungi! Ziņojumā es akcentēju dažus būtiskākos jautājumus, kas ienes jaunus akcentus un pavērsienu LTF tālākajā darbībā. Par pārējo runās kongresa delegāti. LTF ienākošajās vēstulēs tiek ierosināts izteikt attieksmi pret pārbūvi un demokratizāciju PSRS, pret prezidenta M.Gorbačova kursu. Ir pienācis laiks atbrīvoties no ilūzijām un ticības viena cilvēka brīnumdarbiem. Ja mēs pārāk satraucamies par vienu cilvēku, tas liecina, ka demokrātijas un pārbūves garantiju mehānisms vēl nav izveidojies. Lai īstenotu jauno programmu, LTF ir būtiski ieinteresēta pārbūvē un demokrātijā PSRS. Mēs ar milzīgu interesi un cerībām sekojam tautas kustībām Gruzijā, Moldāvijā, Ukrainā un citur. Iespējams, ka mums to vajag pamatīgāk akcentēt programmā vai rezolūcijās.

Jaunā programma uzliek LTF milzu slodzi un vēl milzīgāku atbildību Latvijas tautas priekšā. Lai visu to īstenotu, visbūtiskākais ir, lai mēs justu tautas sāpi un tautas intereses, lai mēs būtu gatavi upurēt savu mūžu tautai. Mēs sākam šo grūto darbu, kad tautas radošās potences ir sadragātas, tauta ir slima, daba ir slima, slimi esam mēs paši. Jaunajam darba cēlienam ir jābūt mūsu atveseļošanās, atdzimšanas cēlienam. Šobrīd mūsu slimības izpausmes dara mūs nepievilcīgus. Varaskāre, neveselīga sacensība, greizsirdība, aizdomība, tenkošana, pārvarīga dzišanās pēc popularitātes - tās ir nevēlamas parādības. Un cilvēkiem tās liek satrūkties - vai Tautas frontē sākusies šķelšanās?

LTF 2. kongress varētu būt attīrīšanās, šķīstīšanās un vienotības kongress.

Lai šim kongresam vijas cauri ideja: «Vienoti brīvai, neatkarīgai un demokrātiskai Latvijai!»

RUNA LTF 2. KONGRESĀ (IZRAKSTS NO LTF KONGRESA PROTOKOLA)

Savā referātā atļaujiet pieskarties, pēc manām domām, praktiski jaunām tēmām, ar kurām varētu nodarboties politiskā komiteja Tautas frontē pēc šī kongresa. Kā jau lasāms, projektā viens no galvenajiem darbības virzieniem Latvijas Tautas frontē ir parlamentārs cīņas ceļš. Tajā pašā laikā programmā nav atspoguļota precīza taktika un darbība, kādā jādarbojas Frontei, lai šo ceļu ietu. LTF jaunās programmas projektā skaidri un nepārprotami formulēts mūsu galamērķis - Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana. Šis mērķis ir stratēģisks un galīgs. Taču nosprausts arī pārējais posms šo mērķu - īpaši politiskā un ekonomiskā statusa - panākšanai Latvijā. Šis uzdevums ir aktīvs mūsu organizācijai, šai 200 000 organizācijai, kas nevar atļauties pasīvu darbību. Šādai lielai organizācijai pasīva nostāja politikā ir pašnāvējoša. LTF kā tautas sabiedriskai politiskai organizācijai, izvirzot šādu stratēģisku mērķi, kā arī ejot uz šī posma realizāciju savā praktiskā darbībā, jāpārņem principiāli jaunā kvalitātē. Jo acīmredzot šie jautājumi ir risināmi tikai reālā valsts varas līmenī. Tāpēc LTF no tā saucamās ārpusparlamenta opozīcijas jākļūst par organizāciju, kura pastāvētu arī reālās varas institūtos, tādējādi kļūstot par šīs varas subjekta daļu. Šāds principiāls pavērsiens, kas īstenojams padomju un Augstāko Padomju vēlēšanu rezultātā, izvirza jaunas prasības arī LTF darbībai kā politiskā, tā ideoloģiskā un īpaši organizatoriskā jomā. Tādēļ nepieciešams pamatoti raksturot LTF uzdevumu šajā parlamentārajā ceļā. Jāraksturo galvenais uzdevums: LTF necinās par labu sev. LTF cīnās par tautvaldības principu ieviešanu, par varas nodošanu tautas rokās, jo LTF ir tieša tautas organizācija. Un tomēr: ja mēs iesim šo parlamentāro ceļu, mums jābūt skaidriem tiem soļiem, kā šo ceļu iet. Un viens no šiem ceļiem, lai īstenotu LTF politiku valsts varas līmenī, acīmredzot ir šāds: LTF deputātiem Augstākajā Padomē jāizveido sava frakcija jeb grupa. Atkarībā no panākumiem vēlēšanās šī frakcija īsteno vai nu vadošās koalīcijas, vai opozīcijas lomu. Šim jautājumam ir jābūt absolūti skaidram, ja mēs domājam par saviem uzdevumiem. Kādi tie varētu būt mūsu deputātiem Augstākajā Padomē? Tos var sadalīt divās daļās. Pirmā - un šeit ir jāsaka skaidri - bloķēt un nepieļaut ratifikācijai to veselu virkni likumprojektu, kuri patlaban tiek sagatavoti centrā un kuri kā valstiskā ziņā, piemēram, jaunu Savienības līgumu veidā vai deklarācijas par PSRS izveidošanu, tā ekonomiskā ziņā, ieviešot jaunu jēdzienu - sabiedrības republikānisko īpašumu, kā arī nacionālā ziņā, paredzot PSRS valsts valodas ieviešanu, vēršas jau pret esošo ierobežoto patstāvību Latvijā. Šis ir pirmais mūsu frakcijas deputātu uzdevums. Bez šaubām, mūsu organizācijas frakcija nevar būt tā, kas saka tikai nē. Tāpēc paralēli intensīvi jāstrādā pie alternatīvu projektu izstrādāšanas gan valstiskajā, gan politiskajā, gan arī nacionālajā sfērā, īpaši

ekonomiskajā sfērā. Minot alternatīvo projektu izstrādi, šeit parādās jauna kvalitāte. Te mēs iesim tikai parlamentāru ceļu un balstīsimies tikai uz mūsu deputātu frakcijas darbu. Varam nonākt pie situācijas, kāda pastāvēja lielākoties tikai līdz šim: Augstākā Padome pieņem lēmumus, bet uz vietām tos nepilda. Tādā gadījumā parādās otrs ārkārtīgi svarīgs uzdevums Latvijas Tautas frontes nodaļām uz vietām. Lai realizētu šos likuma projektus, par kuriem cīnīsies LTF deputātu frakcija Augstākajā Padomē, Tautas fronteī ir maksimāli jācīnās par to, lai vietējo padomju līmenī būtu Tautas frontes pārstāvju vairākums. Jo tikai tad, ja vietējās varas līmenī mēs būsīm spējīgi realizēt to, ko mūsu deputātu frakcija pieņēms Augstākajā Padomē, mēs tiešām varēsīm realizēt mūsu uzdevumu: īstenot šo pārejas posmu, kas ir aktīvs uzdevums mūsu organizācijai. Kādi šeit varētu būt tuvākie uzdevumi? Tuvākais uzdevums ir parlamentāra cīņa par tautas valdību, par tautas varu, kas likvidētu PSKP varas monopolu, likums par politiskajām partijām Latvijā. Šis likums ir faktiski politiskās demokrātijas smaguma centrs. Tajā paredzama brīva, koncepcionāla, garantēta daudzpartiju sistēma Latvijā. Likums par īpašuma attiecībām, kas ir ārkārtīgi nozīmīgs, ja runā par privātipašumu uz zemi, par koncepcionāli nostiprinātu īpašumu attiecību formu Latvijā. Bez šiem likuma projektiem jāmin arī viens svarīgs apstāklis. Runa ir par tādu likumu izstrādāšanu, kas nodrošinātu patstāvīgu, es pat teiktu, pilnīgu patstāvīgu, ekonomisku saišu izveidošanu Latvijā ar ārvalstīm. Es esmu pilnīgi pārliecināts, ka šādu likuma projektu centrā neizstrādās. Acīmredzot arī tuvākie uzdevumi, kas risināmi parlamenta veidā, ir jāatbalsta vietējo padomju līmenī. Jāpanāk, lai tiktu atzītas par nelikumīgām 1940. gada vēlēšanas un Deklarācija par Latvijas iekļaušanu PSRS, tādējādi LTF radītu papildu juridiski tiesisku pamatu sava galamērķa - neatkarīgas Latvijas valsts atjaunošanai. Jābūt ļoti korektiem un precīziem. Ieteicot reālās faktiskās varas subjektā LTF kā organizācijas pārstāvjus, mums ir jāvēršas pret jebkādiem mēģinājumiem leģitimēt neīstus valstiskus veidojumus vai neīstus valstiskus institūtus. Šeit es gribētu pieskarties jautājumam par pilsonību. Jautājums par pilsonību nav konjunktūras jautājums. Jautājumu par pilsonību nevar aizstāt jautājums par migrācijas ierobežošanu. Pilsonības likums saista pilsoni ar valsti abpusēji: valsts uzņemas pilsoni aizstāvēt, pilsonis garantē savu darbību valsts labā. Tāpēc šeit konjunktūras apsvērumi ir neiespējami. Un tāpēc es domāju, ka mūsu turpmākajā politiskajā darbībā jāvadās pēc principa, ka jautājumā par pilsonību mēs varam runāt galīgi par tiesisku statusu tikai tad, kad mums būs neatkarīga Latvijas valsts. Visos šajos pārejas posmos jārunā citā līmenī, jāiestājas par imigrācijas likuma pieņemšanu. Lai likuma veidā noformētu to, kas patlaban ir Ministru Padomes lēmums. Es domāju, ka patlaban, ja mēs runājam par šo parlamentāro ceļu, tas uzliek pilnīgi citus uzdevumus mūsu organizācijai, un to es arī aicinu kongresa delegātiem saprast. Jo mums kā organizācijai pastāvēt ārpus reālās parlamentārās varas ir bīstami. Tādā gadījumā mēs varam pārvērsties par pavisam citu organizāciju. Tomēr es gribētu pieskarties arī mūsu uzdevumiem ārpus parlamentārām formām. Mēs nedrīkstam leģitimēt, pieļaut leģitimēt tā

saucamos neistos valstiskos institūtos. Pilsonība ir piemērs. Tai pašā laikā mums jābūt absolūtai skaidrībai, ka demokratizācijas process Latvijā nav konstituēts, kaut vai tāpēc vien, ka tas nav konstituēts visā Padomju Savienībā. Bet mēs nekādā gadījumā nedrīkstam ļaut zināt un domāt, ka mēs varam darboties tikai parlamentārās cīņas formās. Neapšaubāmi, ja runā arī par tiešas tautas gribas izpausmēm. Šeit es gribu pasvītrot, ka LTF jāatbalsta tiešās demokrātiskās tautas gribas izpausmes. Ar to es saprotu manifestācijas, parakstu vākšanu un citas demokrātiskas formas. Tās savā aktualitātē neapšaubāmi pieaugs tad, kad būs runa jau par deputātu frakcijas atbalstu Latvijas PSR Augstākajā Padomē. LTF kā tautas organizācijai jādeklarē skaidri un noteikti, ja runā par ārpusparlamentāro darbību: jebkādi mēģinājumi, lai pagrieztu atpakaļ demokratizācijas procesu, kā arī noteiktu virzību uz savu valstiskuma atjaunošanu, neapšaubāmi izsauktu pašas tautas procesu. Visā tajā demokrātiskajā spektrā. Sākot no nacionālās jomas, kur iespējami nacionālie plebiscīti, kur iespējama apelēšana pie starptautiskām organizācijām un pie starptautiskās domas. Es gribētu akcentēt tālāk savā runā trīs decentralizācijas principus, kas caurauž mūsu programmu. Un šeit, tieši šajā kontekstā, uz mūsu programmu vajadzētu raudzīties no citu PSRS republiku viedokļa, jo mēs piedāvājam vienu no modeļiem, kā veikt šīs valstiskuma izmaiņas esošās unitārās, es pat teiktu - impēriskās valsts struktūrā. Tātad trīs decentralizācijas principi. Viens ir tā saucamais valstiskais decentralizācijas princips. Te runa ir par to, ka pārbūve ir ne tikai esošās centralizētās birokrātiskās sistēmas izmaiņa, bet sistēmas salaušana, pat neatkarīgas valsts izveidošana. Otrs decentralizācijas princips ir politiskās decentralizācijas princips, kas attiecas uz politisku sistēmu. Tas ir daudzpartiju sistēmu iedibināšana. Trešais - tā ir nacionālā decentralizācija. Tikai tautas ir spējīgas un tiesīgas pašas noteikt savu valstu eksistenci. Un nevis centralizēti veidota struktūra.

Es gribētu savā referātā skart vēl divus jautājumus. Pirmais: ja mēs esam demokrātiska organizācija, mums ir jāsaprot, ka Latvijā nav iespējama situācija, kad notiek demokratizācijas procesi tikai vienā sabiedrības daļā - latviskā daļā. Šiem procesiem ir jānoris arī otrā, nelatviskā daļā. Un šeit mums ir jābūt absolūti demokrātiem un acīmredzot turpmākajā darbībā būs jāatbalsta tās politiskās organizācijas (arī partijas) nelatviskā vidē, kas jau izveidojās un vēl veidosies. Un tām maksimāli jāsadarbojas pie nosacījuma, ka viņu programmatiskās nostāšanās būs arī neatkarīgas demokrātiskas Latvijas valsts koncepcija.

Un visbeidzot. Par attiecībam ar citām progresīvajām organizācijām Latvijā. Es uzskatu, ka, pieņemot otro programmu, mums nav nekādas antagonistiskas atšķirības ar tādām draudzīgām organizācijām kā Latvijas Nacionālā neatkarības kustība, VAK un citas progresīvas organizācijas (Latvijas sociāldemokrātu partija). Un tagad mūsu kopējais mērķis, ejot šo parlamentāro ceļu, tāpat arī ārpus parlamentārās formas ir iespējamas tikai tad, ja mūsu organizācijas maksimāli savā starpā sadarbojas. Tajā pašā laikā saglabājot iespējamu autonomiju. Jo acīmredzot demokratizācijas procesa attīstība Latvijā ietver divas šīs jomas: sadarbību un autonomiju.

DAINIS ĪVĀNS

CELŠ VAI KRUSTCELES? AR DAINI ĪVĀNU SARUNĀJAS D. BALODE

Kas Tautas fronteī bija visgrūtākais šajā gadā?

Visgrūtākais Frontei bija organizatoriskais darbs. Mums neizdodas pārvarēt pašiem savu nesavāktību. Mēs esam spējīgi izveidot likumprojektus, esam spējīgi izveidot labas deklarācijas un teorētiski noteikt attīstības virzienus, bet mēs neprotam mobilizēties, lai tos izpildītu praktiski.

Kurš šajā darbā ir nopietnākais LTF pretinieks?

Manuprāt, šobrīd tie esam mēs paši. Tautas fronteī ir pietiekami liela politiskā ietekme, un mēs iespējam daudz. Bet tieši mūsu nesaskaņas un neprasmē iet uz dialogu, iejusties cita viedoklī, mūsu neprasmē būt demokrātiskas sabiedrības pilsoņiem šobrīd traucē visvairāk. Bieži vien mēs apkarojam viens otru, organizācija organizāciju, nevis visi kopā savu galveno pretinieku - veco domāšanu, konservatīvo varas sistēmu. Veco ļoti grūti izravēt no cilvēku apziņas, grūti atbrīvoties no totalitārisma, pārmērīga kategorisma, jo esam ar to saindēti. Mums tik ilgi mācīts citādi domājošajos saskatīt ienaidnieku, ka vēl neprotam uz cilvēku dažādiem viedokļiem skatīties brīvi, bez aizspriedumiem. Tas arī rada iekšējās problēmas. Uzstādamies ar saukļiem par demokrātiju, humānismu un cilvēka tiesībām, mēs nereti nesaprotam, kas tas īsti ir.

Pirms gada Tu runāji arī par šķīstīšanos. Tātad - atdzimšanu. Šodienā latviešu tautas dzīvē liecina, ka piecdesmit gados ārkārtīgi daudz kas pārtrūcis neatgriezeniski. Saknes tikpat kā pārrautas. Un laikam tas ir vislielākais ļaunums, kas nodarīts. Vai mums būs lemta patiesa garīga atdzimšana?

Sabiedrība tomēr ir smagi slima. Bet mēs vēl pārāk maz vainas meklējam sevī. Visos gadījumos, arī jautājumā par Latvijas neatkarību un demokrātiju, cilvēki nereti gaida, ka kaut kas kritis no gaisa. Viņi negrib pajauties paši uz saviem spēkiem un savu varēšanu. Domāju, tas izpaužas arī Tautas frontē - gan radikāļu, gan konservatīvo prasībās. Taču šāda tipa «prasības» gan nevajadzētu sajaukt ar «augošo prasību politiku» kā vienu no LTF politiskās darbības pamatprincipiem. Šai ziņā, manuprāt, kļūdās Viktors Avotiņš savā 23. septembra publikācijā «Padomju Jaunatnē». Augošo prasību politika jau pirmām kārtām ir prasības pret sevi. Un kam gan citam lai mēs šodien kaut ko prasītu? Domāju, ka Tautas fronteī pienācis laiks uzņemties atbildību par sabiedrības politisko un ekonomisko pārveidi. Tālab visvairāk mani joprojām baida mūsu cilvēku vispārējā pasivitāte. Šķīstīties taču varēsīm tikai caur savu darbu.

Cilvēki grib attīrīties arī no meliem, viltus. Varbūt tieši tādēļ aizvien šķiet tik svarīgi nosaukt lietas istajā vārdā, izteikt visu, kas bijis slēpts kā akmens azotē. Varbūt tieksmē pēc absolūti tīras idejas, absolūti tīriem mērķiem un līdzekļiem arī slēpjas tevis kritizētā radikālisma saknes. Varbūt arī tāpēc ir neizpratne par Frontei nepieciešamām manevrēšanas iespējām. Ir saprotama

tieksme frontē apvienot pēc iespējas vairāk progresīvu cilvēku vai vismaz nezaudēt tos, taču mēs nedrīkstam pazaudēt galveno mērķi - LR atjaunošanu.

Pateikts jau ir daudz un ar maksimālu asumu. Tā vairs nav problēma. Problēma ir tā, ka mums šodien jābūt vairāk diplomātiskiem un apdomīgiem, jādomā par savu izteikumu sekām un to piepildīšanas iespējām. Arī radikālismam jābūt pamatotam un reālam. Fronte darbu sāka ļoti vienoti un lielā pacēlumā. Bija zināms viens kopīgs pretinieks - vecā sistēma. Bet tagad, man šķiet, mēs esam nonākuši līdz brīdim, kad par demokrātiju un suverenitāti katram jāsāk tā īsti cīnīties savā vietā - pret kaut ko pavisam konkrētu, par kaut ko pavisam konkrētu. Un individuālā drosme jau ir kaut kas cits nekā kolektīvā drosme kaut ko pieprasīt manifestācijā, aptaujā, parakstu nodošanas akcijā. Te nevar patverties aiz masas.

Lai izpildītu jauno TF programmu, neizbēgami izvirzās arī jautājums par varu. Mūsu koncepcija ir tāda, ka Fronte eksistē tādēļ, lai visos līmeņos un visās vietās tiktu izveidota tautai pieņemama vara. Tāpēc tik svarīga bija un būs līdzdalība vēlēšanās. Latvijas suverenitātes iegūšanā es redzu tikai parlamentāro ceļu, pakāpenisku totalitārās varas demontāžu, varas decentralizāciju, tās nodošanu tautas rokās. Galvenais - lai tas notiktu godīgi un taisnīgi, izmantojot tikai tīrus līdzekļus no paša sākuma. Ar netīriem līdzekļiem skaistu mērķi nesaņiegsim. To pierādījusi arī kompartijas līdzšinējā darbība. Tātad man īpaši svarīgs šobrīd liekas LTF cīņas līdzekļu un ejamā ceļa izvēles jautājums. Varbūt tas ir vēl svarīgāks par mērķi, kuru, pasarg' Dievs, mēs nekad nedrīkstam absolutizēt un idealizēt. Vēl jo vairāk - devalvēt ar skaistiem vārdiem.

TF ir kļuvusi par milzīgu organizāciju. Tāpēc tās attīstība nav iedomājama bez pretēju uzskatu (parasti sakām - kreisā, labā spārna) sabalansēšanas. Mēs nedrīkstam kļūt nedz pārāk mērena organizācija - jo tad mēs nevirzīsim uz priekšu sabiedriskos procesus -, nedz drīkstam pārāk radikalizēties. Tā mēs varam atgrūst daudzus mērenus un piesardzīgus cilvēkus, arī tā sauktos reālpolitiķus, kuri Tautas fronteī tomēr vajadzīgi. Mums vajag noturēties uz vidusceļa un mierīgi iet uz priekšu. Tikai tā varēsīm noturēties stabili un būt stipri. Tieši tālab mani šodien uztrauc ne tik daudz radikālo uzskatu pārpilnība, cik mēreno trūkums. Pēdējā laikā, šķiet, esam zaudējuši nosacīti labējo spārnu. Savukārt kreisais, kurš šodien ir ļoti aktīvs un ļoti skaļš, spiež mūs radikalizēties. Bet tas TF varētu nozīmēt vai nu pamatīgu šķelšanos (jo liela daļa cilvēku no mums var aiziet), vai pat TF sagrāvi, tās nokļūšanu politiskā strupceļā, bez manevrēšanas iespējām. Ko tas nozīmē šodien, kad aizvien vēl ir spēcīga totalitārā vara, kad demokrātijai vēl nav ne tiesisku, ne politisku, ne morālu garantiju, - droši vien ikkatrs var gluži labi iedomāties.

Tu nupat aizskāri vairākus sāpīgus jautājumus. Un, kaut arī esi jau izteicis savu viedokli par Pilsoņu komitejām, par LTF attiecībām ar LNNK, droši vien par to tev būs jārunā arī kongresā. Jāapzinās, ka liela daļa tautas paliks uzticīga neatkarības kustībai, kura tāpat dzima no latviešu tautas Atmodas kā LTF. Tā pirmā atklāti manifestēja Latvijas neatkarības ideju. Bet šodien, kad TF jaunā pro-

gramma faktiski izdzēsusi pretišķības starp tautas kustību un sabiedriski politisku organizāciju, kad forma un saturs tuvojās vienībai, tu noraidi Pilsoņu komiteju ideju, noraidi ar LNNK vieno-tu vēlēšanu platformu. Ir arī cilvēki, kas pārdzīvo, ka pavasara vēlēšanu laikā tu biji tas, kas vērsās pret J.Dobeļa balotēšanos.

Jā, es zinu. Taču palieku pie sava uzskata, ka Pilsoņu komitejas un pilsoņu kongresa ideja tās pašreizējā interpretācijā mums nav pieņemama, jo nevajadzīgi sarežģī arī vēlēšanu kampaņu. Tomēr diezin vai tā var apgalvot, ka tikai LNNK ir vienīgā īstenā neatkarības idejas nesēja. Arī daudziem citiem tā ir un ir bijusi tuva. Tomēr man personīgi labāk par šo ideju patīk darbība, kas mūs kaut maķenit uz to pusi ir paviszījusi. Tāpēc vēlēšanu apgabalos, kur pavasarī balotējās J.Dobelis un E.Repše, es kā vēlētājs arī tagad tomēr būtu izvēlēties Bresis un Ņezberu. Tas nebūt nenozīmē, ka es biju vai esmu pret diviem pirmajiem. Gluži vienkārši esmu pārliecināts, ka Bresis un Ņezbers ir vīri, kuru teiktajam ir lielāks svars un kuru darītajam būs reālāki rezultāti. To jau rādījis mūsu kopīgais deputātu darbs. Gluži tāpat, šķiet, rēķināja viņu vēlētāji, kas diezin vai ir pret tautas pašnoteikšanās tiesībām un valsts neatkarību.

Taču sakarā ar šo jautājumu vēlreiz jāizsaka tikai nožēla par to, cik maz mēs joprojām skatāmies uz cilvēku darbiem, cik svarīgi mums liekas vārdi un formulējumi. Visizteiktāk tas pēdējā laikā novērots dažādos uzbrukumos Jurim Bojāram un viņa viedokļiem. Liekas, pavisam jau aizmirsts, cik daudz viņš izdarījis Latvijas jaunās likumdošanas jomā, cik liela nozīme viņa autoritātei un zināšanām bijusi Tautas frontes tapšanas posmā. Savukārt Moldāvijas tautfrontieši un PSRS tautas deputāti no Moldāvijas man pavisam neesen atstāstīja, cik svarīga moldāvu tautai, moldāvu valodas liktenim bijusi mūsu domnieka Jura Bojāra argumentētā uzstāšanās pret Moldāvijas interfrontes un streiku komitejas ultimātiem PSRS Augstākajā Padomē. Viņi uzskata, ka mūsu jurista runa bijis viens no būtiskākajiem argumentiem nepamatoto ultimātu noraidīšanai. Man šai brīdī bija pat neērti, zinot, ka šeit, Latvijā, Bojāra uzvārds jau vienotreiz parādās kopā ar Rubika un Klaučēna uzvārdiem. Es domāju, ka mēs varam Jurim Bojāram gluži tāpat kā jebkuram cilvēkam šur tur nepiekrīst, bet nedrīkstam noliegt viņa darbu kopumā, necienīt viņu par drosmi palikt pie saviem ieskatiem, kas ne vienmēr sakrīt ar laikmeta konjunktūru. Nevajadzētu te atgriezties pie vecajai, autoritārajai ideoloģijai raksturīgā sabiedrības dalījuma labajās un sliktajās šķirās, nevajadzētu tik daudz laika veltīt nebūtiskiem strīdiem un kašķiem, atsevišķu personu rīcības vai atsevišķu izteikumu pārspīlēti nopietnai apspriešanai. Arī tā ir tikai pastāvošās sistēmas lāpīšana, nevis mainīšana. Bet mainīt taču ir ieinteresēta visa tauta.

Droši vien kongress būs tas, kas akceptēs vai neakceptēs tavu nostāju pret «Atmodas» ievirzi. Tu runāji par plašo politisko spektru Tautas frontē, par to, ka mūsu galvenais uzdevums šodien- klūt demokrātiskai sabiedrībai. Tādēļ arī mēs saskatām pretrunu tevis paustajā vēlmē informatīvajā bijetenā, kas faktiski pārtapis avīzē, redzēt sava veida Valdes locekli, kurš pauž tikai

TF viedokli. Vai tad tas nebūs tikai Domes vai Domes valdes viedoklis? Demokrātiskā organizācijā valdības sastāvs taču var pastāvīgi mainīties. Bet redakcija, mūsaprāt, ir tieši centusies atspoguļot šo virzienu, uzskatu, domu daudzveidību. Un uzturēt arī - labā nozīmē - to spriedzi, kas nepieciešama, lai neiesligtu apmierinātībā par vienīgo pareizo izvēli.

Es domāju, ka neatbilstība starp Frontes politiku un «Atmodas» politiku reizēm ir tik liela, ka avīzes slejās mēs pat neredzam savu līniju lielos vilcienos. Man šķiet - «Atmodas» lielākais trūkums ir tas, ka tā vēl nav uzsākusi ideju dialogu. Tā ir pārāk vienusīga, un pārsvarā tomēr izskan radikālie viedokļi. To parāda arī redakcijas komentāri, kas šajā ziņā ne vienmēr ir objektīvi. Starp citu uzskatu, ka tieši «Atmodā» bija jāparādās I. Bišera rakstam, arī J. Bojāra rakstam. Un lai tieši «Atmodā» izraisītos diskusija par tiem. Citādi iznāk, ka LTF izdevums ir tas, kas vērsas pret citiem preses izdevumiem. Mūsu pašu izdevums ir pārāk aizrāvis ar TF kritiku, arī TF vadības kritiku. Man reizēm rodas tāda sajūta, ka visās nelaimēs ir vainojama nevis vecā sistēma, bet Fronte. Ienaidnieki tiek meklēti starp savējiem. Un šie radikālie materiāli, man liekas, mēdz būt arī vieglprātīgi un neprofesionāli.

Mēs labprāt būtu saņēmuši no cienijamo juristu rokām minētos rakstus. Labprāt būtu tos publicējuši. Bet laikam jau «Padomju Jaunatnes» slejās viņi meklēja plašāku auditoriju. Mūsu sarunā tu izteicies arī par to, ka Tautas frontes darbā šodien nepieciešams vairāk profesionālu cilvēku. Bet katram profesionālim kaut kur jāizaug. Līdz šim tika ļauts runāt jau «gataviem» profesionāļiem, autoritātēm, kas, starp citu, gandrīz vienmēr ieņēma kādu vadošu amatu. Šodien gribam ieklausīties, un mums nepieciešams dzirdēt tautas balsi. «Atmoda» viņiem piedāvājusi tribīni. Vai atraidīsim šo uzticību?

Nē. Bet ideju cīņa nedrīkst pārvērsties netirās veļas mazgāšanā, kildās starp mums pašiem. Avīzei ir jāpiedalās TF politikas veidošanā, tai jābūt tautas centienu paudējai. Arī pats lasu «Atmodu» ar interesi, taču, manuprāt, tā sāk atpalikt no procesiem republikā. Tagad jāsakas dialoga līmenim. Ja tā vēlas kļūt neatkarīgs izdevums, lai šī avīze pastāv atsevišķi. Es uzskatu, ka LTF avīzei jābūt LTF domubiedram.

Tas ir jautājums par to, ko mēs patlaban saprotam ar šiem trim burtiem. Neviens konkrēts LTF vadītājs «Atmodas» lappusēs taču nav kritizēts. Savukārt visu LTF par kaut ko vainot būtu neiespējami.

Acimredzot visi esam nonākuši ne tikai ceļa sākumā, bet arī krustcelēs. Redakcija tomēr vēlas turpināt savu iesākto līniju. Ko esam devuši ar savu darbu vai ko neesam iespējuši, to pirmām kārtām vērtēs lasītāji. Visā Latvijā un arī Padomju Savienībā. Varbūt tev taisnība, un «Atmodai» tiešām būtu laiks kļūt par neatkarīgu avīzi. Pirmo - pēc piecdesmit gadiem. Lai šis jautājums paliek atklāts līdz kongresam. Paldies par tavu viedokli!

IMANTS KALNIŅŠ

ŠĪ IEKĀRTA NEDOD GARANTIJAS AR IMANTU KALNIŅU SARUNĀJAS D. SINĀTE

Jūs pazist kā profesionālu mūziķi, izcilu komponistu. Tagad jūs esat arī Latvijas Nacionālās neatkarības kustības loceklis. Vai esat arī Tautas frontes biedrs?

Esmu arī TF biedrs, bet Latvijas Nacionālās neatkarības kustībā es iestājos tāpēc, ka tā pauda manu viedokli par to, kas ir noticis ar Latviju. Es uzskatu, ka Latvijai varmācīgi tika atņemta neatkarība un valstiskums. Es arī uzskatu, ka vienīgā iespēja situācijas atrisināšanai ir šīs nelietības atzīšana no Maskavas puses un Baltijas valstu neatkarības atjaunošana. Tas ir vienīgais godīgais ceļš. Visi pārējie ir aplinku ceļi. Un, kad izveidojās Neatkarības kustība, es sapratu, ka man kā pilsonim, kā savas tautas pārstāvim ir jāparāda šī sava attieksme.

Aizritējis gads, ko gribētos apzīmēt kā gājumu no lūgšanas līdz ceļa sākumam. Un nu, izrādās, ir iezīmējušies divi ceļi, kuri it kā runā viens otram preti. Kādu jūs redzat LNNK izvēlēto pilsoņu reģistrāciju ar eventuālu pilsoņu kongresu?

Pilsoņu reģistrācijas process un pilsoņu kongresa ideja ir ciešā saistībā ar LNNK un arī manu izpratni par Latvijas likteni. Tā ir daļa no ceļa, kas ejams uz Latvijas valstiskuma atjaunošanu, un tas ir likumīgs.

Vai, jūsuprāt, tas var tikt savienots ar parlamentāro ceļu, kur Tautas fronte uzskata par humānāko un demokrātiskāko? Vai šīs idejas nav savstarpēji naidīgas?

Pirmā nostādne - Pilsoņu komitejas un Latvijas pilsoņu kongress, otrā - parlamentārais ceļš, izmantojot pastāvošās varas institūtus. Zināmā mērā tās ir konfrontējošas nostādnes. Un būs tādas tik ilgi, kamēr oficiāli netiks atzīts, ka 1940. gada vēlēšanas, deklarācijas par varas maiņu, Latvijas «iestāšanās» Padomju Savienības sastāvā bijušas nelikumīgas. Tikmēr arī būs šis konfrontējošais elements starp Pilsoņu komitejām un tā saucamo parlamentāro ceļu. Jo parlamentārais ceļš jau arī slēpj sevī lielas pretrunas.

Domāju, mēs tomēr nonāksim līdz Latvijas Republikas pilsonībai. Labi, tiks ievēlēti progresīvi vai mazāk progresīvi deputāti. Un tāpat šim jaunajam parlamentam vajadzēs izteikt savu attieksmi pret 1940. gada notikumiem Latvijā, un, tiklīdz šī attieksme tiks pateikta, tajā brīdī Pilsoņu komitejas kļūs pilnīgi legālas.

Vēršoties pret šo LR atjaunošanas ceļu, kā būtisks pretarguments tiek izvirzīts to cittautibnieku liktenis, kuri Latvijā sākuši dzīvot pēc 1940. gada. Tiecoties pēc demokrātiskas sabiedrības arī pie mums, tagad vienmēr apelē pie Rietumu demokrātijas. Cilvēku sadalīšana pilsoņos un kandidātos esot nehumāna, nedemokrātiska, par to skaļi vispār nekur pasaulē nedrīkstot runāt. Kādu jūs redzat realitāti?

Realitāte acīmredzot būs tāda, ka visādiem līdzekļiem tiks traucēta Pilsoņu komiteju izveidošana un darbība. Tas, cik zināms, jau notiek. Bet tā ir tādu cilvēku, tādas valdošās iekārtas nostāja, kura, trūkstot argumentācijai, vienkārši liek lietā spēku. Citādi to nevaru izskaidrot.

Ja es būtu demokrātiski vēlētas valdības pārstāvis, mēģinātu uzņemt kontaktus ar Pilsoņu komitejām. Uzaicinātu to pārstāvjus uz sarunām kā partnerus, nevis kā kaut kādus razbainiekus, izrunātu šīs lietas un vienotos. Arī Tautas fronte varētu piedalīties šajās sarunās, nevis pilsoņu reģistrāciju apspriest tikai valdes vai Domes sēdēs kā kaut ko «nacionālu» vai «eksplozīvu». Droši vien varētu vienoties par to, lai šī reģistrācija iet savu dabisko gaitu, saglabājot katram savu pieeju, informējot un koordinējot virzienu. Un, protams, ja neveiksies parlamentārais ceļš, ja tas nenoritēs taisnīgi, tad Pilsoņu kongress tiks sasaukts tā vai tā, neraugoties ne uz kādiem aizliegumiem. Bet, ja viss noritēs rezultatīvi, tad šie dati par LR pilsoņiem un kandidātiem var izrādīties ļoti noderīgi. Tā, man liekas, tas notiktu civilizētās zemēs. Tas būtu cilvēciski. Es neticu, ka parlamentārais ceļš realizēsies. Mūsu pieredze jau liecina, kas ir šī lielvalsts un kā tā izturas pret demokratizācijas procesiem. Mums nav ko gaidīt citādu attieksmi. Gluži otrādi.

Domāju, šis parlamentārais ceļš tāpat jebkurā brīdī var tikt apturēts bez argumentācijas, kā, teiksim, Pilsoņu komiteju veidošana. Šī iekārta nedod garantijas.

Ko jūs teiktu tiem Latvijas iedzīvotājiem, kuri, pat nemēģinādami iedziļināties piedāvātajā koncepcijā, paziņo, ka negrib kļūt par otrās šķiras pilsoņiem? Kā saprasties ar tiem cilvēkiem, kuri gribētu dzīvot neatkarīgā Latvijā, taču baidās no diskriminācijas?

Ļoti svarīgi ir apzināties vienu būtisku lietu. Svarīgi ir nesajaukt, ka šobrīd Latvijā dzīvo cilvēki, kuri ir LR pilsoņi un kuriem ir tiesības uz Latvijas Republikas pavalstniecību. Un ir daļa cilvēku, kas ir PSRS pilsoņi. Ja šie principi netiek ievēroti, tad rodas, piemēram, tāds fenomens kā LPSR pilsonība, par kuru neviens īsti nav skaidrībā: kas tā ir, kur radusies? Ir LR pilsoņi un PSRS pilsoņi. Tie ir pareizi orientieri attieksmē pret tiem cilvēkiem, kas Latvijā ieradusies pēc 1940. gada. Rodas juridiska attiecība. Jebkurš no viņiem, kas to vēlas, var palikt te dzīvot un kļūt LR pilsonis, iegūt pavalstniecību. Tā ir tīra lieta. Tāpēc šajā stadijā diskusijas, projekti par kaut kādu LPSR pilsonību ir ūdens dulķošana. Šī ceļa mērķis nav vērsties ne pret vienu cilvēku kā pret subjektu. Un, protams, pilsoņu reģistrācija šobrīd faktiski ir tāds kā referendums par lojalitāti attiecībā pret neatkarīgas Latvijas valstiskumu. Man šķiet, tas jau arī ir saprasts. To liecina mūsu sadzīve. Bet mēs vērsamies pret nācijas tiesību ignorēšanu, kas līdz šim tika realizēta, visus šos gadus iepludinot Latvijā tik milzīgu migrācijas vilni. Tas ir cits līmenis.

Tieši pēdējā laikā radies it kā pretnostatījums - te ir Tautas fronte, tur - LNNK.

Man gribētos, lai kādi atsevišķi LTF Domes vai valdes locekļi neuzskatītu Neatkarības kustību par konkurējošu organizāciju. Latvijas Nacionālās neatkarības kustība - tie ir cilvēki, savas zemes patrioti, kuriem dziļākajā būtībā nav nodoma būt nedz organizācijai, nedz arī partijai. Šie cilvēki vēlas būt kopā, paust savus uzskatus, un es domāju, ka LNNK nav organizācija šā vārda konvencionālajā nozīmē. Tā patiešām ir kustība. Liekas, tās būtu pirmās iekavas, kas būtu jānoņem, veidojot savu uzskatu par LNNK. Tad jau uz to visu kļūtu vieglāk skatīties. Tagad, kad publicēts LTF programmas projekts, kas, manuprāt, ir spožs, būtu vēl mazāka pamata uzskatīt vienam otru par konkurentiem. Teorētiskajā līmenī nav nekādu atšķirību. Joprojām vēl ir atšķirības subjektīvajā līmenī: viena cilvēka patikā vai nepatikā pret otru cilvēku. No šī subjektīvā elementa nav iespējams izvairīties arī vienas organizācijas ietvaros. To, protams, var redzēt arī LNNK. Šeit arī parādās personisko ambīciju sadursme, no vienas puses, it kā cīņa par līdera godu, no otras - individuālo neatbilstību augstajām prasībām pret tautas kustības priekšgalā esošu cilvēku. Acīmredzot savu lomu spēlē arī vieta, atrašanās vietas vai otras organizācijas hierarhijā. Jo augstāka vieta šajā valdības hierarhijā, jo acīmredzot slimīgākas ir subjektīvas izpausmes. Bet es domāju, ka tas viss ar laiku tiks pārvarēts. Un tiem līderiem, kuri to nespēs, gluži vienkārši vairs netiks izrādīta uzticība.

Ļoti labi, ka Jūs atgādinājat šķirtni starp kustību un organizāciju. Tad jau pārmetums «Atmodai», ka tā kļuvusi par LNNK izdevumu, vairāk sāk lidzināties komplimentam. Mēs ļoti negribam pārvērsties partijiskā avīzē. Tieši otrādi - gribam nezaudēt dzīvinošo saikni ar to cilvēku daļu, kuri vēl nav sevi atraduši dažādos sabiedriski politiskos veidojumos, taču kuriem vienlīdz svēts neatkarības un brīvības vārds. Kā jūs vērtējat «Atmodas» noiето ceļu?

Izteikšu savu viedokli. Esmu arī dzirdējis vienu otru pārmetumu par dažiem nepārdomātiem rakstiem, par nepārdomātām frāzēm. Bet es tam neesmu piešķīris nekādu nozīmi! Man šķiet, ja nebūtu «Atmodas», Latvijā vispār nebūtu ko lasīt. Tieši avīzes uzdevums ir paust absolūti visu tā procesa spektru, ko mēs saucam par tautas Atmodu. Man liekas, «Atmoda» to ir darījusi, tā ir veicinājusi šo procesu. Ja šis izdevums tiktu kaut kādas vienas organizācijas cenzēts, man šķiet, tas būtu bijis ārkārtīgi neinteresanti. Avīzei kā vienībai jābūt neatkarīgai. «Atmoda», būdama radikālāka par LTF vadību, ir stimulējusi šo vadību. Un avīzes nopelns jaunās programmas sagatavošanā ir nenoliedzams. Jo, lai pieņemtu jaunu programmu, ir jāsagatavo sabiedrība. Un es domāju, jaunā programma simtprocentīgi tiks pieņemta. Šai sakarā avīze nedrīkstētu novērtēt par zemu. Tas ir apmēram tāpat kā ar visām neformālajām kustībām. Tās jau arī būtībā ir sagatavojušas mūsu šodienas ceļu. Tie ir tie ledlauži, kas iet pa priekšu, un pēc tam nāk lielais kuģis.

«ATMODA», 1989. GADA 2. OKTOBRIS

TĀTAD NEATKARĪBU! BET KĀDU?

Jaunajā LTF Programmā, kā jau to atzīmēja V.Avotiņš, tiešām nav konkrētu ceļu uz neatkarību, jo - vai gan var vienoties par kopīgu ceļu divi celjinieki, no kuriem viens dodas, piemēram, uz Kaukāzu, bet otrs - uz «Kaukāzu»? Tagad arī visos galvenajos ar neatkarību saistītajos jautājumos parādījušās vienas un tās pašas idejas divas interpretācijas, jo absolūtās varas galvenais mērķis šobrīd ir varas saglabāšana mainīgos apstākļos, tāpēc par vienu no galvenajiem instrumentiem šā uzdevuma veikšanai kļuvusi katras pret monopolu vērstās idejas piepildīšana ar tādu saturu, kas stiprina šo varas monopolu. Tā, piemēram, runā par parlamentu, bet domā to pašu AP; runā par Latvijas Republiku, bet domā to pašu LPSR, kurai pazuduši divi burti; runā par tiesisku valsti, bet ignorē tos noziegumus, ar kuru palīdzību likti šīs valsts pamati, savukārt, dziedot latviešu nacionālo himnu, tā vien šķiet, ka skan «Dievs, svētī LPSR!».

Tātad - neatkarību, bet kādā veidā? Dibinot LR (faktiski LPSR *de facto* pārvēršot par *de iure*) vai atjaunojot LR varu? Tās ir divas principiāli dažādas pieejas, kas top redzamas, līdzko visus jautājumus apskatām konsekventi. Ne tikai melnu nevajag saukt par baltu, bet arī pelēku - ne. Nevar runāt par 1940. gada okupāciju un tajā pašā laikā uzskatīt, ka tagad tās vairs nav un mēs vēlēsim savu parlamentu un prezidentu. Nevar runāt par LR atjaunošanu un tajā pašā laikā ignorēt ārpus Latvijas esošo LR pilsoņu un viņu pēcnācēju likteni. 1940. gada okupācija un aneksija bija tiešie cēloņi latviešu nācijas sašķelšanai Dzimtenes un klaida daļā. Trimdiniekiem un viņu pēcnācējiem ir tādas pašas tiesības piedalīties LR atjaunošanā kā tiem LR pilsoņiem un viņu pēcnācējiem, kas dzīvo Latvijā. AP izmantošana jeb tā saucamais parlamentārais ceļš neder LR atjaunošanai, jo izslēdz LR pilsoņus un viņu pēcnācējus ārzemēs, kuriem ir tiesības piedalīties šajā procesā.

Tāpat nevar prasīt atzīt par nelikumīgiem kopš paša sākuma 1940. gada vēlēšanu rezultātus un Saeimas deklarācijas par LPSR izveidošanu un iestāšanos PSRS un tajā pašā laikā uzskatīt, ka AP ceļš uz neatkarību ir savienojams ar tiesisku valsti. Mēģinājums pārvērst LPSR par neatkarīgu LR liek atzīt par likumīgu 1940. gada okupāciju un aneksiju, bet līdz ar to dienaskārtībā tiek noņemts jautājums par šī starptautiskā nozieguma, kuram nav noilguma, vaininiekiem un par šī nozieguma rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu Latvijas valstij un tautai. LR atjaunošana ļaus likvidēt nācijas sašķeltību. Jāuzsver, ka Latvijas demokrātisko organizāciju un latviešu trimdas organizāciju sakari ir nelikumīgi likvidētās LR iekšējā problēma, bet pēc 1940. gada Latvijā ienākošo PSRS pilsoņu un viņu organizāciju jaukšanās Latvijas jautājumos ir ārēja - starptautiska problēma.

Pēdējā laikā skan balsis par Latvijas starptautisko atzīšanu. Tā runājot, gan vajadzētu precizēt, par kādu Latviju ir runa. Vai par LPSR *de facto* pārvēršanu par *de iure*, turklāt lietas būtību nemainītu divu vidējo burtu izmešana, vai par LR *de iure* pārvēršanu par *de facto*? Turklāt, ja runā par

FOTO BRUNO ALSINŠ

LR starptautisko atzišanu, *de iure* to atzīst vairums demokrātisko valstu, tāpēc ir vajadzīga vienīgi LR varas orgānu atjaunošana.

Īpašs ir jautājums par LTF un KP attiecībām, kurās arī vērojams konsekvences trūkums. Tas nav nekāds brīnums, jo daļa LTF biedru ir arī KP biedri. KP visā PSRS ir saaugusi ar valsts varu, bet Latvijā tātad arī ar okupācijas varu, tāpēc, pirmkārt, vērsšanās pret LKP pakļautību citas valsts KP nav jaukšanās LKP iekšējās lietās, bet gan jautājums par to, kā izbeigt citas valsts varas jaukšanos Latvijas iekšējās lietās. Otrkārt, nevar uzstāties pret KP varas monopolu un tajā pašā laikā uzskatīt, ka atrašanās šīs partijas rindās ir labākais veids, kā cīnīties pret šo monopolu. Lai atvaino kompartijas biedri, bet neesmu dzirdējis, ka vācu fašistu okupēto zemju patrioti būtu uzskatījuši stāšanos NSDAP rindās par vienu no cīņas veidiem pret okupācijas režīmu. Ticu, ka daļa KP biedru arī ir par neatkarību, bet par kādu? KP savā būtībā nemaz nevar būt par demokrātisku Latviju, jo demokrātiskā valstī dalījums «labāko» un «sliktāko» cilvēku partijās nav iespējams. Jāšaubās arī, vai KP ir patiesi ieinteresēta atbrīvojot privāto iniciatīvu un radīt pārticību šī vārda rietumnieciskajā izpratnē. «Sociālisms,» raksta V. Turins, «kā no uguns baidās no cilvēku labklājības. Vai tad ekonomiski neatkarīgs pilsonis pacietīs tādu virsbūvi?»

Daži vārdi par demokrātisko spēku sadarbību. LTF ir dažādu organizāciju un cilvēku apvienība, taču - vai šī apvienība vienmēr ir vienlīdzīga un korekta, ja dzird runājam, ka LNNK idejas Tautas fronteī ir svešas, bet KP iefiltrēšana Frontē nesāņem analogu novērtējumu? Kā korektas sadarbības paraugu gribu minēt LR Pilsoņu komiteju pagaidu sakaru centra 28. augusta

**Manifestācija
Daugavas
krastmalā.
Dziedāja gan
kori, gan
tautfrontieši**

ta paziņojumu, kurā pilsoņu reģistratori uzaicināti aktīvi iesaistīties vietējo padomju vēlēšanu kampaņā, bet vietējo Pilsoņu komiteju veidošanu uzsākt tikai pēc 10. decembra vēlēšanām. Ja runājam par LR Pilsoņu komiteju veidošanas likumību, jāatgādina, ka Vīnes tikšanās Nobeiguma aktā visām tautām tiek atzītas tiesības «lemt savu likteni, kad un kā tās vēlas». Var iebilst, ka tā mēs atgrūžam KP «gaišos» spēkus, bet kāpēc nebaidāties atgrūst LNNK, PBLA utt.? Viņiem nav reālas varas, kāpēc ar tādiem rēķināties? Jā, bet tas taču attiecas tikai uz PSRS. Laiks pierast, ka esam nevis lielvalsts dumpīga nomale, bet gan uz laiku okupēta maza valsts. Viss ar LTF turpmāko ceļu saistītie jautājumi reducējas uz to, vai LTF pildīs to funkciju, kuru tai vadošā partija paredzēja pērn (sak, ja jau opozīcija, tad vismaz «mūsu» cilvēku virsuzraudzībā), vai arī tā cīnīsies kopā ar citām demokrātiskajām apvienībām? Vai mēs gribam primitīvās restes nomainīt pret tādām, kas, citējot V.Zariņu, būtu izvītas «atbilstoši vietējai ornamentikai» un cerēt, ka «labais» saimnieks palaikam atmetīs kādu banānu vai vismaz gurķi, vai arī tikt vajā no šī «labā» saimnieka?

Visbeidzot par turpmāko taktiku. Parlamentārā ceļa izmantošana, manuprāt, izslēdz manevrēšanas iespējas. Vajadzētu noteikt, ka vēlēšanās mēs atbalstām tikai tos kandidātus, kuri reģistrējušies kā LR pilsoņi vai arī izteikuši vēlēšanos šo pilsonību iegūt. Kas attiecas uz AP vēlēšanām, LTF vajadzētu atklāti deklarēt, ka AP nav uzlūkojama par parlamentu (valsts varas orgānu) un ka demokrātiskā bloka deputātu galvenais uzdevums Augstākajā Padomē ir pasludināt par nelikumīgiem 1940. gada vēsturiskos dokumentus. Ja tas netiek darīts, jājautā, vai visa runāšana par brīvu un neatkarīgu Latviju nav no tās pašas operas kā Kirhenšteina un viņa marionešu valdības runas pirms 1940. gada jūlija «vēlēšanām»? Skaisti solījumi pirms tam un nodevība pēc tam? Lai šādu iespēju novērstu, laikus jāvienojas par nosacījumiem, uz kādiem LTF kandidāti piedalīsies AP vēlēšanās, un jāizstrādā deklarācija, kuru pirms vēlēšanām parakstītu katrs LTF atbalstītais kandidāts. Tās teksts varētu būt apmēram šāds: «Es, LR pilsonis vai Latvijas pamatiedzīvotājs, kas vēlas iegūt LR pilsonību, kā deputāta kandidāts piedalos uz laiku okupētās Latvijas Republikas teritorijā okupācijas varas iestāžu nodibinātās LPSR AP vēlēšanās, lai panāktu to un to, un nolikšu deputāta pilnvaras, līdzko kļūs redzams, ka tas un tas nav iespējams.» Nodevības gadījumā sevi sakompromitētu daži simti pilnīgi konkrētu cilvēku, nevis Latvijas tauta visas pasaules acīs. LTF atbalsts LR pilsoņu reģistrācijā un LTF līdzdalība pagaidu koalīcijas komitejas izveidošanā būtu reāls solis uz LR atjaunošanu.

Kopīgais cietums, kurā mēs dzīvojam, brūk, un mums jārikojas tā, lai tiešām varētu manevrēt, nevis paši izveidotu šauru un iluzoru izeju no brūkošās celtnes. Vienotība un saskaņotība ir nepieciešamas, bet ne jau ar KP, kura nekad nav vēlējusies redzēt brīvu un neatkarīgu Latviju, tā ir vajadzīga arī daudzajiem cīnītājiem par Latvijas neatkarību. Nenodosim elementāru patiesīgu un godīgu acumirkļa labuma dēļ federatīvajā cietumā.

P.S. Šis teksts bija sagatavots kā runa LTF 2.kongresā

«ATMODA», 1989. GADA 23 OKTOBRIS (NR. 48)

LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS CENTRĀLĀS KOMITEJAS BIROJAM, PSKP CK POLITBIROJAM NO LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS CK LOCEKĻA ALFRĒDA RUBIKĀ

Politiskā situācija, kas veidojas republikā, liecina, ka Latvijas Komunistiskā partija un tās vadošie orgāni pakāpeniski zaudē savu ietekmi masās un arvien mazāk kontrolē daudzu notikumu gaitu republikā. Nesen notikušajā Latvijas Komunistiskās partijas CK plēnumā pieņemtā rīcības programma ir izplūdusi un nepietiekami konkrēta. Daudzos gadījumos tas izraisa komunistos un veselās partijas organizācijās apjukumu un pilnā mērā neveicina stāvokļa stabilizēšanu. Izmantojot šādu situāciju, savu rīcību nopietni aktivizējušas dažādas pseidopārkārtošanās sabiedriskās un sabiedriski politiskās organizācijas, kā arī jaundibinātas politiskas partijas, piemēram, LSDSP, kas paziņoja, ka tajā ir vairāk nekā 1000 biedru un ka tās dibināšanas kongress notiks šā gada rudenī.

Latvijas Tautas frontes (LTF) otrais kongress, kas notika 1989. gada 7. un 8. oktobrī Rīgā, būtībā demonstrēja, ka dzimst jauna politiska partija, kas ir alternatīva Padomju Savienības Komunistiskajai partijai.

LTF priekšsēdētāja D.Īvāna (PSKP biedrs, PSRS tautas deputāts) referāts kongresā un koreferāti pēc savas būtības un satura bija vērsti pret PSKP vadošo lomu sabiedrībā, bija aicinājums demontēt padomju varu un graut PSRS, mēģinājums ievadīt sabiedrisko domu un latviešu tautu buržuāziski demokrātiskās kārtības restaurēšanas gultnē. Kongresa rīcībā bija nodoti valsts televīzija un radio, kas divas dienas ar kongresa tiešo translāciju aizņēma visu programmas laiku.

Kongresā piedalījās un runāja ne tikai galēji ekstrēmisti noskaņoti dažādu neformālo kustību pārstāvji no citām savienotajām republikām, bet arī daudzu dažādi noskaņotu emigrantu aprindu pārstāvji no ārzemēm.

Pēdējā laikā LTF vadītāji sistemātiski runā par nepieciešamību uzvarēt gaidāmajās vietējo padomju vēlēšanās un republikas Augstākās Padomes vēlēšanās un tādējādi izcīnīt politisko varu parlamentārā ceļā, novēršot PSKP vadošo lomu. Rodas jautājums - kam kungi (tieši tā cits citu uzrunā LTF biedri) no LTF grib atņemt varu? Vai Latvijas Komunistiskajai partijai? Vai padomēm? Kā interesēs tas tiks darīts? Skaidra atbilde uz šiem jautājumiem dota kongresā pieņemtajā LTF rīcības programmā un statūtos. Šajos dokumentos vairs nav runa par pārkārtošanos, balstoties uz PSKP principiem un platformu. Tajos nav padomju kā valsts varas orgānu, bet ir vara, ko vada LTF, LNNK un citi politisko partiju tipa veidojumi.

Kongresa delegātu vidū bija 24 procenti PSKP biedru, taču neviens no viņiem pat nemēģināja dot pretsparu ekstrēmistiskajiem un separātiskajiem centieniem un aizstāvēt PSKP līniju.

Notikumi LTF kongresā un daudzi citi notikumi republikā neatbilst partijas XIX konferences un vēlāko PSKP CK plēnumu lēmumiem. Tas nav nekas cits kā atkāpšanās no pārbūves ideoloģijas, no daudziem sociālistma un marksisma-ļeņinisma principiem.

Es un citi Latvijas Komunistiskās partijas CK locekļi ne reizi vien esam runājuši par to Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja sēdēs un plēnumos, PSRS tautas deputātu vēlēšanu kampaņas laikā, intervijās presei, radio un televīzijai. Taču CK birojs joprojām nav uzklusījis šos komunistu vērtējumus un brīdinājumus. Arvien vairāk izpaužas samiernieciska nostāja attiecībā uz LTF un tās vadītājiem.

Latvijas Komunistiskās partijas CK birojam ir labi zināms, ka vairākos rajonos un pilsētās par partijas un padomju orgānu vadītājiem kļūst tie PSKP biedri, kas aktīvi atbalsta LTF un īsteno tās līniju, nevis PSKP kursu un lēmumus. Turklāt tādos rajonos tiek organizēta PSKP CK un Latvijas Komunistiskās partijas CK lēmumu nosodišana. No partijas un padomju laikrakstu, kolhozu un padomju saimniecību nosaukumiem tiek izsvītroti vārdi Ļeņins, Stučka, «Sarkanais», «Padomju», «Komunisms», bet Latvijas Komunistiskās partijas CK birojs izliekas neredzam šos faktus, LTF rokās ir Latvijas televīzija un radio, daudzi laikraksti un žurnāli. Tās ietekmē nokļuvis pat Partijas vēstures institūts un Latvijas Komunistiskās partijas CK izdevniecība.

Redzējama šādu partijas ideoloģisku bezprincipialitāti un organizatorisko bezdarbību, LTF pieņemtas spēkā, kļūst drošāka. Vai par to neliecina fakts, ka pēdējā kongresā vesela virkne komunistu, PSRS tautas deputātu, tika ievēlēti LTF Domē (Bišers, Bojārs, Inkens, Kosteņecka, Vulfsons, Īvāns)?

Šie cilvēki republikā labi pazīstami kā dedzīgi LTF ideju realizētāji, kuriem ir citādi uzskati nekā tie, kas formulēti PSKP programmā un statūtos un partijas platformā nacionālajā jautājumā. Toties komunistus, kas godīgi pilda savu partijas biedra un dienesta pienākumu, atklāti vajā par viņu politisko pārliecību, piemēram, tiklīdz LTF līderis D.Īvāns bez pierādījumiem un rupji apvainoja mani neatbilstībā amatam, Ministru Padomes vadība tūdaļ pat izveidoja komisiju «Rīgas pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja darba stila un metožu pārbaudīšanai», kas tika noorganizēta un sāka darboties manas prombūtnes laikā, es pat netiku informēts par tās sastāvu un darbību. Tā ir ērta forma, kā atriebties komunistam par viņa principiālo politisko nostāju.

Kā PSKP biedrs ar 30 gadu stāžu, kā Latvijas Komunistiskās partijas CK loceklis es uzskatu par nepieļaujamu CK biroja un republikas vadītāju tālāku pasivitāti šajā politiskajā situācijā. Šajā vēstulē griežos pie Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja un PSKP CK Politbiroja locekļiem ar šādiem priekšlikumiem:

Pirmkārt, nekavējoties dot principiālu partijisku vērtējumu LTF kongresam un tajā pieņemtajiem dokumentiem.

Otrkārt, noteikt to PSKP biedru atbildības pakāpi, kuri ne vien neizpilda PSKP programmas un statūtu prasības, bet arī demagoģiski, maskē-

damies ar pārbūvi, faktiski izvērš graujošu darbību pret padomju varu un bruņotajiem spēkiem, veicina šķelšanos partijā, PSRS iedragāšanu un starpnacionālo attiecību sarežģīšanu.

Treškārt, atdot partijai, valstij un padomēm masu informācijas līdzekļus, vispirms - televīziju un radio. Ar to starpniecību jāpropagandē PSKP un padomju valsts ideoloģija un politika, pārbūves patiesās idejas un pieredze, nevis centieni, ko pauž tautas interešu viltus «aizstāvji», kuriem būtībā nav nekā kopīga ar sociālisma un pārbūves mērķiem.

Ceturtkārt, Latvijas Komunistiskās partijas CK birojam un aparātam nav jāgaida kaut kādi norādījumi no augšas, bet ļoti aktīvi, ar politiskām metodēm jāatklāj un jāparāda tautai daudzu LTF, LNNK, LSDSP un tamlīdzīgu organizāciju tikoju un plānu utopisms, to ekonomiskā un politiskā nepamatotība, tiem pretstatot mūsu partijas aktīvo politisko nostāju. Nepieciešams ar organizatoriskām metodēm uz to orientēt visas partijas pirmorganizācijas un rajonu un pilsētu partijas organizācijas.

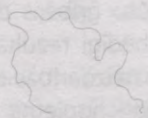
Visbeidzot, piektkārt, vajadzētu atkal sākt analizēt CK locekļu, tieši CK locekļu, runas Latvijas Komunistiskās partijas CK pēdējos plēnumos. Viņi izteica daudz konkrētu priekšlikumu, kuri palika bez ievēribas.

Ar šo vēstuli griežoties pie Jums, biedri Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja locekļi, es ceru, ka Jums pietiks principialitātes un drosmes veikt nepieciešamos pasākumus, lai labotu stāvokli. Pēc vietējo padomju un īpaši republikas Augstākās Padomes vēlēšanām to darīt būs par vēlu. Padomju sastāvs tiks izveidots ar LTF noteikumiem, reālā vara no padomēm pāries Tautas frontes rokās, bet komunistu partijai samazināsies vai vispār zudīs spēja realizēt vadošo un organizējošo lomu sabiedrībā.

Ar cieņu, A. Rubiks

1989. gada 12. oktobrī

«RĪGAS BALSS», 1989. GADA 21. NOVEMBRIS

LATVIJAS TAUTAS FRONTES II SASAUKUMA DOMES SĒDES

PROTOKOLS NR. 4

Rīgā,
Rīgas pils Sarkanajā zālē
1989. gada 15. decembrī

Sēdi vada: I. Godmanis

Darba kārtībā:

1. Vietējo padomju vēlēšanu rezultātu analīze un perspektīva:
vēlēšanu rezultāti un perspektīva II kārtā - M. Steins;
varas reāla pārņemšana uz vietām - J. Škapars.
2. Parlamentārais un pilsoņu kustības ceļi uz Latvijas valstisko neatkarību
(LPSR Augstākās Padomes priekšvēlēšanu skatījumā) - I. Godmanis

1.

I. Godmanis: Steins runāja tikai par tehnisko pusi, vajadzētu arī par politisko, par ko varētu izraisīt debātes: sadarbība ar LLS, ar partijas vadību un metodēm cīņā ar Interfronti.

A. Jirgens: Domāju, ka nav pamata pašapmierinātībai, kamēr neesam noskaidrojuši, vai uzvara vēlēšanās nav Pirra uzvara, - ja ne TF, tad tautai gan. Man ir priekšlikums - līdz nākošai sēdei lai revīzijas k-ja tiri skaitliski noskaidro, cik ar TF atbalstu deputātu godā tikušie ir iestāžu un uzņēmumu vadītāji, «sarkanie baroni» un «gaišie partijas sekretāri» un kāds sakars ar TF programmatiskajām pamatnostādnēm. Man nejausi zināmi fakti, ka vēlēšanu centrs un dažas nodaļas konsekvēnti turpina pavasarī aizsāktu politiku - «gaišie» spēki parādās gan vairs ne Breša, Ķezbera un Gorbunova personās, bet «vietējā līmenī».

Nekaurībai arī vajadzētu noteikt robežas. Kas ir tie «mēs»? Vai vecās raudzes funkcionāri, kas tagad pārdēvējas par tautfrontiešiem, lai saglabātu teikšanu pastāvošajās varas struktūrās? Un ar kādām tiesībām aparāta darbinieki pat publiski var uzrādīt šādu ultimātu vēlētiem TF pārstāvjiem?

Nākamajā Domes sēdē uzklāusīt revīzijas k-jas ziņojumu par minēto jautājumu un apspriest vēlēšanu rezultātus. Varbūt tad mēs pievienosimies Saliņa kungam un citu Oktobra rajona nod. lēmumam nesadarboties turpmāk ar šo vēlēšanu centru.

M. Grigulis: No M. Steina būtu gribējis dzirdēt objektīvāku attieksmi pret Oktobra rajonu. Tādi paši bēdīgi rezultāti ir arī Ļeņingradas rajonā. Nevajag meklēt grēkāžus, ja paši neizdarības dēļ ko esam palaiduši garām. Proletāriešu rajona incidents ir ļoti nopietns precedents, kas var politiski

ietekmēt TF parlamentāro ceļu. Ir radīts precedents, kad vecais aparāts speciāli radīja situāciju un inspirēja likuma pārkāpšanu, pieļaujot, ka vēlēšanu rezultāti tiks anulēti. Pieļaujot Proletāriešu rajona vēlēšanu anulēšanu, mēs dodam precedentu tāpat apstrīdēt vairākus citus vēlēšanu rezultātus citos Latvijas rajonos un arī AP vēlēšanas.

J.Škapars: Domāju, ka pirmo posmu esam aizvadījuši grūtā darbā, bet zināmi panākumi ir. Otrais posms būs grūtāks. Ko darīt tagad? Nu jau mūsu plecos ir šī sabrukusi ekonomika, milzīgā inflācija un plaša patēriņa preču deficīts. Ja līdz šim mēs atradāmies opozīcijā un mums bija vieglāk, tad tagad, atrodoties padomēs, jāsaka, ko darīsim. Jāprasa atbildība no tiem, kas to darīs, citādi TF var pazaudēt uzticību, kas tai līdz šim bijusi. Gribu runāt ļoti praktiski. Sākot ar rītdienu, jārisina jautājumi.

Kas vadīs vietējo padomi? Ir tendence, lai vadītu partijas rajonu komiteju pirmie sekretāri, vismaz Vidzemes zonā. Domāju, ka tam jābūt kategoriski pretī. Par priekšsēdētājiem jānāk tautfrontiešiem. Būtu labi rīt parīt sasaukt TF deputātu frakciju jeb grupu un šos jautājumus izrunāt. Neteikšu, ka nepaļaujos uz TF deputātiem, taču lielai daļai ir ilūzija par dažādiem spēkiem, teiksim, arī par partijas vadību, kas parakstījuši aicinājumu, ka viņi var mūsu jautājumus atrisināt. Tas ir iluzori un nepareizi. Sarežģītāka jautājuma otra puse - par izpildvaru. Šis jautājums jāizsver pamatīgi. Ja ir spēki, TF tas jāņem savās rokās. Novērtējot par un pret, jāizšķiras, vai mēs izpildvaru spēsim realizēt. Darbs grūts. Neizdodoties parādīsim savu nevarību un 18. martā varam zaudēt uzticības kvotu. Ja ne pilnīgi pārņemt izpildvaru, tad par vietnieku jeb atbildīgo sekretāru posteņiem jādomā, kas kontrolētu darbu. Arī dzīvokļu, iekšlietu u.c. daļu vadība jāpārņem nekavējoši. Ļoti svarīgi pārņemt informāciju. Raj. vietējā padome pārņem laikraksta redakcijas.

Risinot jautājumu par varas pārņemšanu, jāpatur prātā, ka tā būs arī jārealizē. Situācija ir neizdevīga, jo vietējo padomju vēlēšanas notika pirms AP. Viss birokrātiskais aparāts paliek vecais. Tiks dzīti ķīļi. Izšķirs jūsu enerģiskais darbs un jauns darba stils. Nekavējoši jādara. Ir liela sabiedrības uzticība. Tauta būs nepacietīga. Pēc 2 nedēļām jau prasis, kas ir izdarīts. Vilcināties nedrīkst, citādi līdz 18. martam būsīm no šī kapitāla zaudējuši milzīgi daudz. Jautājums par sociālo netaisnību ir jānovērtē kā pamatjautājums. Ārkārtīgi jūtams priekšnieka komplekss, lūdzu, atmetam to, būsīm vienkārši attiekmē pret cilvēkiem, demokrātiski un humāni.

I.Godmanis: Atļaujiet nolasīt 4 punktus, ko Škapara kungs neakcentēja: pirmā sekretāra sindroms - to nepieļaut;

avīzes jautājums - pirmajā vai otrajā sesijā jāpārņem TF demokrātiskā kontrolē, jāatdala no partijas k-jas;

par boikotu - iespējams, no saimniecību vadītājiem. Kā to neitralizēt? Grūti, kamēr nav likuma par pašpārvaldi. Pie tā TF jāstrādā;

par pakāpi uz AP vēlēšanām. Vietējā vara gatavo jaunu AP esošo likumu īstenošanu uz vietām.

I.Geidāns: Apsveicu klātesošos TF deputātus. Pateicos Škaparam par konsekvēto, radikālo nostāju mūsu tālākajā rīcībā. Ir padomes, kur esam

vairākumā. Jelgavā 73%, ceram, būsīm 80%. Risinājums mūsu variantā ir šāds: TF valdes priekšsēdētājam jābūt TDP pr-jam. Tas nevar būt PSKP biedrs;

TDP struktūrai jābūt paralēlai TF. TF komiteju pr-ji kļūst par TDP komiteju pr-jiem. Par izpildu k-ju jāspriež atsevišķi.

J.Kinna: Gribu akcentēt par tiem rajoniem, kas it kā vēlēšanās vinnējuši. Viņi domā, ka viss tagad rajonos notiks pēc TF gribas. TF atbalstīja ļoti daudz «purva». Ļoti būtiski ir veidot frakcijas, citādi deputātu darbā nekas neiznāks, jo aparāts savu spēli prot labi.

J.Freimanis: No ārpolitiskā viedokļa, pie mums notiekošais ir normāla lieta. Ar labu priekšgājēji no krēsliem neies prom. Ārzemēs partijas, cīnoties pēc varas, vēlēšanu laikā dara tikai ar vēlēšanām saistīto. Tur tiek gatavoti juristu štābi. Mums arī jāgatavo operatīvs juristu štābs.

Otrkārt, ejot uz vēlēšanām ārzemēs, cilvēki nesaka «nē», saka «varbūt», nesaka «jā», saka «varbūt». Piekrītu Škaparam un Godmanim, kur var, vara jāpārņem, bet runāsim par varas dalīšanu. Ar to noņemsim bremsi no mūsu cilvēkiem, kas vēl nav raduši uzņemties atbildību. Jāiet uz to, ko teica Škapars un Geidāns. Ārzemēs cenšamies stabilizēt stāvokli mūsu valstī. Bet ar mums tur runā tikai pēc tā kritērija, cik mēs esam pārstāvēti vietējās varas vēlētos orgānos. Vairāk runā ar Vulfsonu kā kongresmeni. Jo vairāk viņu būs, jo vieglāk būs runāt.

J.Lucāns: Dzirdēju šeit daudz kategorisku spriedumu. Paziņoja, ka TF pr-jam jābūt pad. pr-jam. Vai esam gatavi to darīt? Vai spējam to? Vai tik kategoriski varam pateikt, ka tie, kas agrāk ir bijuši, vairs nav derīgi? Mums ir svarīgs katrs cilvēks, kas spēj strādāt mūsu labā. Esam vēlēšanu panākumu iespaidā. Šis neparastais stāvoklis uzliek pienākumus. Kļūstot par vadošo politisko spēku, jāuzņemas arī atbildība par ekonomisko stāvokli valstī. No opozīcijas pārtapsim par to, pret ko citi politiskie spēki tā vai citādi nokļūs opozīcijā. Ir pēdējais laiks sākt izstrādāt mūsu ekonomisko programmu.

Visā Padomju Savienībā, arī Latvijā ekonomiskais stāvoklis ir slikts.

Politiskā cīņa turpina saasināties. Kompartijas izteikti konservatīvais kurss, no vienas puses, un LNNK dziļi pamatotais, bet pašreizējā situācijā maksimālais ideālisms, no otras puses, raksturo to milzīgo spriegumu, kas valda TF. Pirms AP vēlēšanām visbīstamākais ir stāvoklis kompartijā, jo galējās kolīzijas, kas varētu rasties nepietiekamas situācijas izvērtēšanas dēļ, var nopietni apdraudēt pagaidām normāli iesāktu tieši pie mums Latvijā. Kompartija ir stratēģiski svarīga pozīcija un bīstama tik ilgi, kamēr līdzās konservatīvajiem spēkiem atrodas progresīvie.

Progresīvajiem spēkiem aizejot no partijas, tā var pēkšņi izrādīties ļoti bīstama mūsu pārbūvei. Tādēļ nebūtu pieļaujams konservatīvo spēku pārsvars, kamēr nav izcīnīta uzvara AP. VP vēlēšanas pierāda, ka tas ir iespējams. Nedrīkstam gan aizmirst, ka katra mūsu uzvara padara uzmanīgāku mūsu pretinieku, bet AP vēlēšanas būs izšķirošā cīņa parlamentārās cīņas programmā.

2.

I.Godmanis: Kā meklēt ceļu uz jaunu Latvijas parlamentārismu? Vietējās pad. mēs izgājām ne ar politisku platformu. LTF Domē pieņemtais aicinājums bija minimāli politisks. Vai ir pietiekoši lojāli cilvēki ievēlēti, un ko nozīmē TF atbalsts? Šāda amorfa pieeja - atbalstīsim, bet nav garantijas par kandidātu - AP vēlēšanās neder. PBLA informācijas birojs sagatavojis materiālu, kas saucas «LTF 90. g. AP vēlēšanās atbalstīto kandidātu lojalitātes nodrošināšana». Te ir nopietni jautājumi, kas saistās ar vēlēšanu platformu, ar kandidātu izvēli, ar vēlēšanu kampaņas koordinēšanu, ar parlamentārās frakcijas izveidošanu un darbību.

Šie jautājumi mums ir aktuāli. Par vēlēšanu platformu - kompetenti sastādītajā dokumentā (pēc ASV, Austrālijas u.c. valstu pieredzes) ir sekojoši principi:

Radot vēlēšanu platformu, tās organizatoriskā darba programma ir ierobežojama uz lietām, ko vajadzēs sasniegt jau nākošajā parlamentā, t.i., mūsu programmā jāietver momenti, kas realizējami jau nākošajā pavasarī. TF programmā uzsvars ir likts uz vēlēšanu vēlmēm, nevis uz doktrinām, kas līdz šim bija svarīgākas par pašu cilvēku. Jāiegaumē maksima, ka politiskiem grupējumiem, kas grib saņemt vēlēšanu balsis, jāpierāda, ka to var izvest dzīvē.

Par «parlamentāro ceļu» politiskā k-jā bija diskusijas. Presē tam uzbrūk. M.Grīnblats pārmet TF vadībai kolaboracionismu. Ir principiāls jautājums, ka mēs visus spēkus veltām AP, lai iegūtu vairākumu, vai veikt aktīvu darbību, izmantojot visas metodes mūsu mērķa sasniegšanai. Tādai masveida organizācijai kā TF jebkura apstāšanās ir pašnāvības vērtā.

Par pilsoņu kongresu - dotajā brīdī tas ir ideoloģisks ierocis. Pašreiz sūtot šī kongresa pārstāvjus uz Rietumiem - neredzu pozitīvu iznākumu nevienā virzienā. Kongress var pievienoties jebkurā stadijā shēmā, ja ir vinnētas AP vēlēšanas. Ja juridiskie Latvijas pilsoņi ir tiesiski to darīt, man nav skaidrs kandidātu statuss. Uzskatu to par kļūdainu. No politiskās puses - ideja jāpopularizē cittauniešos, bet jau līdz AP vēlēšanām var sagaidīt alternatīvās k-jas, kādas Igaunijā jau ir izveidotas. Esam tuvu pie sliekšņa, kad tādas k-jas tiks radītas. Tad iznāks īpatnēja situācija, kad citas sabiedrības daļa organizē savu pārstāvniecību. Tās varētu būt veidotas pēc darba kolektīva pamata. Par pilsoņu k-jām jābūt pilnīgai skaidrībai. Pat Ventspilī u.c., atskaitot Daugavpili, par mums ir nobalsojuši necerēti daudz arī nelatviešu, atbalstot TF mērķus. Politiskajā līmenī cittauniešu auditorijās neesam no 5. augusta tālu pavierējušies uz priekšu. Pilsoņu kongress pirms AP vēlēšanām ir kļūda. Tā ir organizēta referendumu forma ar 700 tūkst. reģistrētiem pilsoņiem, tā ir «ārpusparlamenta forma». Politiski ideoloģiska nodrošinājuma šai idejai nav.

A.Krastiņš: Jāparedz arī variants, ka AP nesanāk vispār. Ko tad darīt? Šāds variants netika apskatīts. Kas pārstāvēs Latvijas tautu? 17. decembrī notiks Latvijas pilsoņu konference, kurā piedalīsies arī TF nodaļas. Konferences mezgla punkti - kā vēlē kongresu, kad sasaukt, kā piedalās pilsoņu kandidāti. Izveidot rīcības - lēmēju orgānu, par kura nosaukumu lems kongress. Kongresa sasaukšanas termiņi netiks nolikti, tas būs atkarīgs no

politiskās situācijas Latvijā. Kongresa delegāti ievēlami vispārējās, tiešās, vienlīdzīgās vēlēšanās, kuras ekstrā gadījumā nav iespējams sarīkot.

S.Kalniets: Kas veido pilsoņu k-jas un ko vēl uz kongresu?

J.Dobelis: Mēģinājām šo lēmumu pārveidot, bet sevišķi vajadzīgs viņš nav, jo svētdien jau ir konference. Labāk būtu nemaz nepieņemt. Konferencē piedalīsies arī šeit klātesošie. Pilsoņos ir daudz elementu, kas pret visu protestē un skandalē. Lūdzu palīdzēt konferenci ievirzīt normālā, lietišķā atmosfērā. Jāievēl pagaidu k-ja, kam jāuztic tālākais darbs. Viennozīmīgi nevar pateikt, ka kongress būs tikai pēc vēlēšanām, jābūt gataviem uz visu. Kāpēc mēs izvairāmies no Latvijas Republikas atjaunošanas, sevišķi dokumentos?

J.Freimanis: Ko darīs pilsoņu kongress nākošajā dienā?

J.Dobelis: Tas nevar būt skaidrs nevienam.

I.Godmanis: Mēs ejam 5. augusta variantā, kad bijām kategoriski par vai pret pilsoņu k-jām. Kongresam būs referendumu nozīme, kur no 700 000 izvēlēti delegāti varēs teikt tautas domas. Presē izskanējis, ka pilsoņu kongress ņems varu. Ko nozīmē alternatīva varas struktūra?

J.Dobelis: Tā nebūs varas pārņemšana ne kongresā, ne pēckongresa laikā. Te jādomā par pilsoņu sadarbību.

A.Krūmiņš: Latvijas Republikas pilsoņu kongress ir patstāvīgi darbojošs. Nākošajā dienā tas turpinās darboties. - Atbilde J.Freimaņa kungam.

A.Jirgens: Par izmaiņām LTF priekšvēlēšanu platformā ir izplūduši formulējumi. Piedāvāju savu variantu.

E.Cilinskis: Par abiem dokumentiem - nav pieņemami. Priekšvēlēšanu platforma šādā veidā neko nedod. Jāizstrādā tālāk.

Pilsoņu kongress varētu notikt pēc AP, ja situācija attīstās normāli. Būtu cilvēku grupa ar dubultmandātu - no AP un PK. Tā varētu veikt Godmaņa pieminētās funkcijas. Šaubīgs jautājums par referendumu, īpaši latviešu tautas, pēc kā atšķirt latviešu tautu? Tāpēc noderētu PK - kā organizēta pilsoņu referendumu forma, ar lēmumu varētu iziet starptautiskā arēnā.

I.Godmanis: Dokumenti tiešām nav izstrādāti līdz galam. Ja konference pieņem lēmumu pret TF statūtiem, tad šie lēmumi nav saistoši nodaļām. Jautājums par termiņiem jāapspiež.

R.Pusārs: Lai gan I.Godmanis visas nākotnes ainas, ja uzvarēsim, zīmēja, tad mēs nevaram alternatīvi pretī stādīt pilsoņu kongresu un AP vēlēšanu rezultātus. Tie ir sabiedriski politiski līdzekļi, kas ir saistāmi, kombinējami. Tos pretstatot, notiek polemika. Sakām, ka kongresa organizatoriskie pienākumi prasa ilgu laiku, un runājam par atlikšanu. Organizēšanās pilsoņu k-jās jāsāk nekavējotī un jāvirza pakāpeniski uz priekšu. Nevajag dokumentos radīt alerģiju pret pilsoņu statusu vispār.

J.Krūmiņš: Ar ko nodarbosies pirms AP vēlēšanām sasaukts pilsoņu kongress? Nezinu pārstāvniecības normas, vai būs ārzemnieki? Es neesmu izvirzīts, reģistrējos viens no pirmiem, nekādas sapulces nav notikušas. Juridiski reģistrācija bija ļoti pavisma, tāpēc lūgtu paredzēt kongresa sasaukšanu Dziesmu svētku laikā un kategoriski ne pirms AP vēlēšanām.

ANDRIS TEIKMANIS

RĪGA - CĪŅA PAR SIMBOLU

Novērtējot laiku no pirmajām vairāk vai mazāk demokrātiskajām pašvaldību vēlēšanām, kuras notika vēl Latvijas PSR 1989. gada 10. decembrī, pārņem visai pretrunīgas izjūtas. Ir pagājuši tikai desmit gadi kopš Tautas frontes izveidošanas un tikai deviņi gadi kopš šīm vēlēšanām, kas ir visai īss laika posms. Tomēr šajos gados ir notikušas milzīgas izmaiņas gan valsts un sabiedrības demokratizācijas pakāpē, gan pašās pašvaldībās, mainījusies to loma un vieta valsts varas realizācijā.

Pašvaldību vēlēšanas bija pirmā nopietnā pārbaude Augstākās Padomes vēlēšanām, kas notika 1990. gada martā. Demokrātisko spēku uzvarai pašvaldību vēlēšanās bija milzīga nozīme gan tālākajā valsts politiskajā, gan tiesiskajā attīstībā.

Pašvaldību politiskā nozīme bija daudz lielāka, to darbība daudz vairāk politizēta, nekā tas ir tagad Latvijā un nekā tas būtu jāuzņemas pašvaldībām demokrātiskas valsts varas institūciju sistēmā. Pašvaldības bija likumīgas, demokrātiski ievēlētas un decentralizētas, tātad grūtāk apspiežams spēks, kas jau līdz Augstākās Padomes vēlēšanām varēja reāli ietekmēt totalitārā režīma, īpaši kompartijas, varas monopola vājināšanos.

Tomēr tikpat svarīgs kā vecās varas gāšanas uzdevums bija arī jaunas, demokrātiski veidotas un uz tiesiskuma principiem balstītas tautvaldības izveidošana, demokrātijas principu apmācība, izpratne un pielietošana varas struktūrās un arī visā sabiedrībā. Nevar aizmirst, ka tai laikā vietējās pašvaldības bija pirmais no tautvaldības realizācijas instrumentiem Latvijā. Latvijas Tautas fronte tikai 3. kongresā 1990. gadā savā programmā ietvēra jaunu nodaļu par pašvaldībām, kurā pirmo reizi tika minēta nepieciešamība pievienoties 1985. gadā pieņemtajai Eiropas Pašvaldību Hartai. Šī programma gan tika pieņemta jau pēc vietējo pašvaldību un Augstākās Padomes vēlēšanām, tomēr tās iezīmēja nepieciešamību nodrošināt pašvaldību tiesības, struktūru, kompetenci pēc Eiropā atzītiem principiem.

Pašvaldību vēlēšanas parādīja, ka LTF ir spējīga konsolidēt zem Tautas frontes saraksta ļoti plašus politiskos spēkus - no liberālajiem komunistiem līdz LNNK. Tieši spēja LTF iekšienē panākt kompromisus dažādu strāvojumu vidū un vēlēšanu cīņā iziet vienotiem bija galvenais šo panākumu cēlonis, tas nodrošināja uzvaru arī tādās pašvaldībās, kurās uz to arī neviens īpaši necerēja, - Rīgas pilsētā, Maskavas rajonā (tagad Latgales priekšpilsēta). Tam pamatā bija skaidra lielā mērķa apziņa - neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas valsts izveidošana. Ja salīdzinām šodienas politisko situāciju un politisko partiju savstarpējo konkurenci, tad acīmredzama ir šo lielo mērķu trūkums vai neskaidrība par tiem daudzās partijās. Politisku soļu pareizību var pierādīt tikai ar rezultātiem. Arī toreiz Tautas frontes iekšienē notika ļoti asas politiskas diskusijas, tomēr tā spēja rast kompromisus, kuri nodrošināja sekmīgu valsts tālāko attīstību.

Uzvara Rīgā bija īpaši svarīga. Pirmkārt, uzvarai galvaspilsētā ir liela simboliska nozīme. Tā parādīja, ka vēlētajai Latvijas galvaspilsētā, kura savu astoņu

gadsimtu ilgajā pastāvēšanas laikā lielākoties bijusi vairāk internacionāla nekā latviska, ir devuši priekšroku politiskajiem spēkiem, kuri par savu galveno mērķi izvirzījuši Latvijas atbrīvošanos no okupācijas varas, demokrātiskas un tiesiskas valsts izveidošanu.

Bez tam uzvarai Rīgā bija arī liela praktiska nozīme. Politiskās aktivitātes, kas bija vērstas uz parlamenta vēlēšanu sagatavošanu, valsts varas nomaiņu demokrātiskā ceļā, uz tālākām darbībām, kas būtu vērstas uz pakāpenisku totalitārā režīma demontāžu, represīvo orgānu - komunistiskās partijas, VDK, padomju karaspēka, iekšlietu sistēmas - kontroli un ierobežošanu, bija galvenokārt centrētas Rīgās pilsētā, un Rīgas pašvaldībai šeit bija ievērojama loma.

Pašvaldību vēlēšanās Rīgas pilsētā bija visai augsta vēlēšanu aktivitāte. Ja neskaita dažus neatkarīgos deputātu kandidātus, sīvākā cīņa, protams, izvērsās starp Latvijas Tautas frontes un Latvijas Komunistiskās partijas atbalstītajiem sarakstiem. Pirmajā vēlēšanu kārtā 1989. gada 10. decembrī uz 120 deputātu vietām Rīgas pilsētas padomē tika izvirzīti 509 deputātu kandidāti, no 690 062 sarakstos iekļautajiem vēlētajiem balsoja 486 839 jeb 70,6%. Jāpatur prātā, ka 5 vēlēšanu apgabali bija slēgtie - tajos balsošanā piedalījās tikai okupācijas karaspēkā dienējošās militārpersonas un tika ievēlēti šī karaspēka virsnieki. Kopumā vēlēšanas turpinājās četrās kārtās līdz pat 1990. gada 11. februārim.

Salīdzinājumam var minēt, ka 1997. gada pašvaldību vēlēšanās Rīgas Domē no 342 152 balsstiesīgajiem pilsoņiem vēlēšanās piedalījās 169 495 vēlētaji. Lai gan Rīgā kopš tā laika iedzīvotāju skaits ir samazinājies apmēram par 100 tūkstošiem, šie skaitļi skaidri parāda lielo nepilsoņu īpatsvaru Rīgā, tie izskaidro arī cēloņus, kāpēc vēlēšanu loka paplašināšana pašvaldību vēlēšanās arī šodien ir neiespējama. Tie paši spēki, kuri toreiz aktīvi cīnījās pret Latvijas neatkarību un, balstīdamies uz PSKP platformas, mēģināja darīt visu, lai saglabātu PSRS un kompartijas monopolu, arī tagad savas politiskās cīņas pamatu rod Maskavā. Vienlaikus šie skaitļi rosina pārdomām, vai toreiz sabiedrība kopumā nebija mazāk sašķelta.

Gan tas, ka vēlēšanas notika LKP varas monopola apstākļos un tajās piedalījās visi Rīgā pierakstītie PSRS pilsoņi, gan slēgtie vēlēšanu apgabali nedod iespēju uzskatīt, ka šīs vēlēšanas bija patiesi demokrātiskas. Katrā ziņā šie apstākļi apgrūtināja LTF kandidātu vēlēšanu cīņu. Jaunievēlētajā pilsētas padomē tikai 15 deputātiem bija iepriekšējo Tautas deputātu padomju darba pieredze, 77 deputāti bija PSKP biedri, 52 bija LTF dalībnieki, 11 no Interfrontes, 7 no LNNK, 7 no demokrātiskās iniciatīvas centra, 3 no LSDSP, 3 no Latvijas Strādnieku savienības un 2 no Vides aizsardzības kluba. Jāatzīmē fakts, ka 108 deputātiem bija augstākā izglītība, bet pārējiem 12 - vidējā speciālā.

Jau pēc pirmās kārtas kļuva skaidrs, ka Tautas frontei ir iespējas iegūt vairākumu pilsētas padomē. Tas deva iespēju beidzot nomainīt jau toreiz bēdīgi slaveno Alfrēdu Rubiku. Tautas frontes valdei bija jāsāk izvēlēties pilsētas pašvaldības vadītājus.

Rīgas īpatnība bija tā, ka Tautas frontei Rīgā nebija pilsētas organizācijas, LTF nodaļas tika izveidotas vienīgi pilsētas rajonos, nebija vērā ņemamas LTF

nodaļu koordinācijas vai vadības pilsētas mērogā. Tam bija arī zināms pamats - lielais iedzīvotāju skaits, atšķirīgais dažādu politisku orientāciju vēlētāju izvietojums dažādos Rīgas rajonos, rajonu nodaļu neieinteresētība pēc vienotas vadības. Tomēr tieši šis fakts ir ļoti ietekmējis visu tālāko pilsētas pašvaldības attīstību, tam arī bijis noteicošs iespaids, kādēļ Rīgā arī vēlākajos gados vienota un līdz ar to spēcīgāka pašvaldība veidojās ar ļoti lielām grūtībām.

Par Rīgas pilsētas vadības kandidatūru meklēšanu bija jādama Tautas frontes valdei. To valde sāka darīt jau drīz pēc vēlēšanām. Kandidatūru izvēlē tieši iesaistījās Ivars Godmanis. Atceros kādu valdes sēdi, kura apsprieda iespējamo pilsētas padomes priekšsēdētāja amata kandidātu un kurā es biju uzaicināts. Tajā es saņēmu zīmīti, uzrakstītu tipiskajā godmaņstilā ar apmēram šādu saturu: «Tev jāķūst par priekšsēdētāju, un nemēģini atteikties.»

Man šis priekšlikums bija visai negaidīts. Man bija tiesneša darbs, kurš man patika un kuru es nebiju domājis mainīt. Tomēr arī jaunais, pilnīgi nepazīstamais izaicinājums likās saistošs, kādam no Tautas frontes frakcijas tas noteikti bija jāuzņemas. Viena no Tautas frontes darbības vadlīnijām bija tiesiskuma un demokrātijas principu ieviešana varas orgānu darbībā. Šķita, ka mana iepriekšējā jurista, īpaši tiesneša, darba pieredze varētu labi palīdzēt, jo tiesnesim bieži jāamā atrast risinājumu arī starp divām nesamierināmām pusēm. Nozīme bija arī apstāklim, ka es neesmu bijis nevienā partijā.

Jau iepriekš bija skaidrs, ka pilsētas padomē gaidāma pastāvīga bezkompromisa cīņa starp Tautas fronti un kompartiju. Šis paredzējums pilnībā piepildījās. Visu pilsētas padomes sasaukuma laiku šī cīņa tiešām turpinājās, tikai reizēm nedaudz atslābstot. Tā bija izšķiroša cīņa par varu. Nebija ne lielās, ne mazās politikas - katrs padomes lēmums pirmkārt tika vērtēts no viedokļa - vai tas palīdz sagraut vai saglabāt veco iekārtu.

Svarīgi bija, lai man kā pilsētas padomes priekšsēdētājam būtu stingrs visas Tautas frontes francijas atbalsts. Bija zināms, ka no 120 deputātu vietām Tautas frontes saraksts ieguvis 61 vietu - tātad minimāli nepieciešamo mandātu skaitu. Mana kandidatūra tika apspriesta frakcijā patiešām brīvi un lietišķi līdzās sociāldemokrātu izvirzītajai Jāņa Dinēviča kandidatūrai. Balsošana frakcijā izšķīra svaru kausus par labu man, Dinēvičs palika par frakcijas priekšsēdētāju. Tāpat tika apspriesta un izvērtēta Aivara Prūša kandidatūra izpildkomitejas priekšsēdētāja amatam. Viņa kandidatūru atbalstīja arī Tautas frontes valde.

Pilsētas padome uz pirmo sesiju sanāca 1990. gada 16. februārī viesnīcā «Rīga». Tikai iepriekšējā dienā, 15. februārī, Latvijas PSR Augstākā Padome bija pieņēmusi jaunus likumus par vietējām pašvaldībām, šie likumi vēl nebija publicēti un stājušies spēkā. Politiskā cīņa, kurā kompromisu atrast bija neiespējami, sākās jau no pirmās sesijas minūtes, kad tika izvirzīti kandidāti padomes priekšsēdētāja amatam.

Padomes priekšsēdētāja amats saskaņā ar Gorbačova laika vēsmu iespaidā radīto pašvaldību likumdošanu bija izveidots no jauna, iepriekšējās Tautas deputātu padomēs šāds amats neeksistēja. Protams, sagatavotajos projektos padomes priekšsēdētāja vieta tika radīta, lai atrastu pienācīgu vietu kompar-

tijas attiecīgā līmeņa pirmajiem sekretāriem - tai laikā PSKP nebija ielāņojusi daudzpartiju sistēmu.

Preti Andrim Teikmanim tika izvirzīts Juris Rītiņš. Acīmredzot kompartijai un interfronei toreiz likās svarīgāk saglabāt izpildkomitejas priekšsēdētāja amatu Rubikam, tāpēc uz padomes priekšsēdētāja amatu netika izvirzīts otrs komunistu līderis - Arnolds Klaučēns.

Negaidītais atklājās, kad pirmajā balsošanas reizē rezultāts bija nevis prognozētais 61:59 par labu Tautas fronteī, bet - 60:60. Paveroties uz priekšu, jāatzīmē, ka vēlēšanu iznākums 60 pret 60 gan Rīgas pilsētas padomē, gan arī vēlāk Rīgas Domē ir dramatiski atkārtoties vairākas reizes.

Tā tiešām bija bezkompromisa cīņa. Tajā pat nebija izšķirošas nozīmes kandidātu personībām, ne viens, ne otrs nepārstāvēja abu sarakstu radikālos spārnus, Juris Rītiņš vēlāk parādīja sevi kā pragmatisks politiķis. Tajā brīdī būtiski bija, kuru politisko spēku kandidāti pārstāvē.

Pārlasot tā laika sesiju stenogrammas un protokolus, šodien var pasmaidīt par stundām un dienām garajām, no šodienas viedokļa kuriozajām diskusijām par to, vai deputāts tiesīgs aizklātā balsošanā atklāt savu viedokli, vai biļetens ar personisko parakstu ir uzskatāms par derīgu un kur jāatrodas biļetenu izsniegšanas galdiņam.

Interesanti liekas tas, ka lekcijas par demokrātiju Tautas fronteī visu laiku centās nolasīt Interfronte. Toreiz visai skaidri izpaudās kompartijas divkosīgais raksturs - izmantot demokrātijas principus tikai tur, kur tas ir izdevīgi. Vēlāk, 1991. gada janvārī un augustā, ar tikpat lielu pārliecību tā šos principus samidīja kājām.

Skaidrs, ka pilsētas padomes Tautas frontes frakcija tai brīdī bija nonākusi visai sarežģītā situācijā, jo nevarēja paļauties uz frakcijas disciplīnu - tās rindās bija kāds jūdass. Vēlāk arī noskaidrojās, kurš tas bija, tomēr izšķirošs šis apstāklis bija tikai pašā sākumā.

Arī to dienu likumdošana nedeva skaidru un precīzu tiesisko risinājumu. Vecais padomju laikā pielietotais likums paredzēja atklātu ievēlēšanu. Jaunais likums, kurš vēl nebija spēkā, paredzēja aizklātu. Pilsētas padome gan pirms tam nobalsoja, ka piemēros jaunpieņemto likuma normas. Tomēr šis labas gribas lēmums neizturēja varas nomaiņas cīņas karstumu. Jautājums par varu bija izšķirošs, tajā padome nevarēja meklēt kādu politisku kompromisu, starp veco un jauno kompromiss nebija iespējams.

Jāatceras arī politiskais fons, kurā notika šīs sesijas. Cilvēki pulcējās pie viesnīcas «Rīga» ēkas ar plakātiem un karogiem, kāds bija atvedis pat āzi, kurš simbolizēja, ka dārzniekam Rubikam darba laiks ir beidzies. Daudzi, elpu aizturējuši, sekoja radio tiešraideī no sesijas, padome saņēma simtiem telefona zvanu un vēstuļu no iedzīvotājiem, dažādiem darba kolektīviem, kurā tika pausts viens viedoklis - Rubiks un viņa partija nedrīkst atgriezties pie varas.

Tajā laikā iedzīvotāju politiskā aktivitāte un interese par izšķirošiem notikumiem neapšaubāmi bija daudz lielāka. Var atcerēties kaut vai draudīgo PSKP CK Paziņojumu, kurš parādījās pēc «Baltijas ceļa» 1989. gada augustā, - divu dienu laikā pret to tika savākti 204 085 paraksti.

Atkārtotā balsošanā frakciju disciplīna uzvarēja - rezultāts bija gaidītais 61 pret 59 par labu Andrim Teikmanim un Tautas fronteī. Sākās nākamais cīņas posms - par izpildkomitejas priekšsēdētāja amatu. Aivars Prūsis, kuru izvirzīja Tautas fronte, bija pragmatiska kompromisa kandidatūra, bet viņam pretī nostājās bezkompromisa figūra - Alfrēds Rubiks.

Redzot, ka balsošanā Rubiks varētu zaudēt, kompartijas frakcija nobalsoja «ar kājām», tādējādi likvidējot nepieciešamo kvorumu. Prūsis saņēma 61 balsi trīs reizes, tomēr ar to nepietika, jo nebija kvoruma. Nācās griezties pie LPSR Augstākās Padomes. Un jaunais pašvaldību likums, kurš vēl nebija stājies spēkā, pilsētas padomes dēļ jau 2. martā tika labots pirmo reizi. Tika samazināts kvorums atklāta boikota gadījumā. Jāsaka, pilsētas padome arī vēlāk ne reizi vien bija iemesls labojumiem pašvaldību likumā.

Tomēr balsošanā atkal atkārtojās liktenīgie skaitļi - Prūsis saņēma 60 balsis. Var tikai minēt, vai šī cīņa būtu beigusies citādi, ja viņam pretī nebūtu stāvējusi odiozā Rubika figūra. Tomēr arī kompartijas frakcijai kļuva skaidrs, ka viņiem neizdosies šai amatā dabūt savas frakcijas kandidātu. Rezultātā pēc vairāku citu kandidātu izvirzīšanas, noņemšanas un jaunām diskusijām abas frakcijas vienojās par Andreju Inkuli, kurš saņēma 100 balsis.

Ar to arī praktiski beidzās asākās politiskās cīņas pilsētas padomē par vadošajiem amatiem. Protams, tās turpinājās - par amatpersonām, par «Rīgas Balsi», par ielu nosaukumiem, par dzīvokļu sadali, barikādēm un augusta puču - visu, kas saistījās ar padomju sistēmas nomaiņu. Lai gan vēlāk daudz kur asumi nogludinājās, līdz pat sasaukuma beigām pilsētas padomē palika tikai divas frakcijas - Tautas fronte un Komunistiskā partija, nenotika ne masveida pārbēgšana, ne jaunu frakciju veidošanās, nebija ne «klīstošo holandiešu», ne milzīgs skaits «neatkarīgo» deputātu. Vairākiem deputātiem tomēr šī cīņa izrādījās par smagu - veselība neizturēja, un mūžībā aizgāja Ojārs Kanneņieks, Jānis Dzelzītis, Viktors Gutenko.

No distances skatoties uz tā laika notikumiem, var jautāt, vai šim spēka un enerģijas patēriņam bija jēga, vai šiem politiskajiem lēmumiem bija arī praktiska nozīme. Vai bija svarīgi, ka 27. februārī, dažas dienas pēc sesijas darba uzsākšanas, virs Rīgas pilsētas padomes ēkas uzvijās sarkanbaltsarkanais karogs. Toreiz neiztika arī bez starpgadījumiem - tai laikā par komunisma ideju līdz kaulu smadzenēm pārliecinātais deputāts G.Pavļučenkovs, ar Fidela sveicienu salutējis noslīdošajam LPSR simbolam, pēc tam to vienkārši nozaga.

Vai bija būtiska nozīme izpildkomitejas 26. aprīļa lēmumam pārtraukt partiju un sabiedriski politisko organizāciju darbību tās aparātā - šādu lēmumu pieņēma arī Augstākā Padome divus mēnešus vēlāk, un tas būtiski vājināja kompartijas organizatorisko struktūru.

Vai bija vērts tērēt laiku garajās diskusijās par simboliem - ko tas mainīja rīdzinieku ikdienas dzīvē? Un tomēr - katrs toreizējais lēmums nostiprināja jauno varu, atkal un atkal parādīja, kurš spēks var vest Latviju pretī neatkarībai, jaunām ekonomiskām attiecībām, demokrātiskai sabiedrībai. Tautas frontes uzvara Rīgā un Rīgas pilsētas padome pati kļuva par simbolu aizejošās varas sagrāvei, no tā smēlās gan citas pašvaldības, gan Augstākā Padome.

NEVIENAM ES RĪGU NEDOŠU!

1989. gada pašvaldību jeb toreiz tā saukto vietējo padomju tautas deputātu vēlēšanas, kas notika 10. decembrī, Latvijas Tautas fronteī bija daudz nopietnāka spēku pārbaude nekā visas iepriekšējās, kuras tā bija izturējusi savā pirmajā pastāvēšanas gadā. Pārņemt varu uz vietām nozīmēja gūt iespēju tieši ietekmēt nākamo - 1990. gada pavasara Augstākās Padomes vēlēšanu norisi. Īpaši svarīgi bija izcīnīt uzvaru Rīgas pilsētas padomē, lai nomainītu mēru Alfrēdu Rubiku, pakļautu kontrolei galvaspilsētas miliciju, nodibinātu kārtību namu pārvaldēs, kuras interfrontieši bija pārvērtuši par kara veterānu, personālo pensionāru un citu kompartijas kvēlo piekritēju atbalsta punktiem. Citiem vārdiem: tas spēks, kurš uzvarētu Rīgā, noteiktu arī uzvaru sekojošās parlamenta vēlēšanās ar visām no tā izrietošām sekām.

Visvairāk pieteikto deputātu kandidātu - 21 - bija 1. vēlēšanu apgabalā, kas atradās pilsētas sirdī - Vecrīgā. Tautas fronte par savu atbalstāmo kandidātu bija izvēlējusies mani (toreiz strādāju par redaktoru Latvijas reklāmas aģentūrā un biju Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas sekretārs), bet Interfronte «bīdīja» Kirova rajona izpildkomitejas priekšsēdētāja vietnieku Ivanu Kolomijecu. Lai nesadrumstalotu spēkus, daži tautieši, tostarp pazīstamais radio žurnālists Aivars Berķis un ZA Fundamentālās bibliotēkas direktors Juris Kokts pēc LTF lūguma savas kandidatūras noņēma. Taču virkne «nacionālo kadru», kas šodien droši vien stāsta bērniem par saviem nopelniem Latvijas neatkarības atjaunošanā, to darīt atteicās un turpināja cīņu pret savējiem manā, tā nu sagadījās, personā. Sevišķi aktīva šajā ziņā bija Maija Rubīna, tagadējā Rīgas domniece, bet tolaik - LPSR Valsts kurināmā un enerģētikas komitejas pārvaldes priekšnieka vietniece. Atzīstos, ka toreiz biju un arī tagad esmu pārliecināts, ka viņa godprātīgi pildījusi kompartijas vadošos norādījumus.

Kandidātu vidū netrūka arī citu augstāka vai zemāka ranga padomju laika priekšnieku: LPSR Valsts dabas aizsardzības komitejas ekspertu nodaļas vadītāja Maija Grase, LPSR Valsts rūpniecības komitejas mēbeļu kokapstrādes nodaļas priekšnieks Andris Burgēlis, Rīgas celtniecības tresta pārvaldnieks Eduards Raubiško, Rīgas ekoloģiskā kluba priekšsēdētāja vietnieks Igors Meija, Rīgas pionieru un skolēnu pils direktors Dainis Fārts. Komisks savās izdarībās likās Nacionālās operas koris ar skanīgu vārdu - Aleksandrs Zeimuls-Prīzevoits, kas pie vēlētajiem devās kora pavadībā un savu pirmsvēlēšanu platformu izklāstīja dziedādams. Bet kāda vaina - revolūcija taču bija «dziedošā»?

Uz tāda tīri latviskās konkurences pelēcīgā fona spilgti izcēlās kāds neparasts gadījums. Kaļķu ielas 2. nams, tautā dēvēts par «ģenerāļu māju», tik tiešām bija padomju militāristu un viņu ģimeņu bastions. Apgādāts ar elektroniskajām slēdzenēm daudzo kāpņu telpu durvis, tas bija pilnīgi nepieejams mūsu priekšvēlēšanu aģitācijai. Biju dziļi izbrīnīts, kad LTF mītnē mani sameklēja šī nama iedzīvotājs - atvaļinātais krievu armijas pulkvedis Kirilovs un piedāvājās izplatīt mūsu materiālus. Vēlāk, kad apciemoju Kirilovu - inteligentu, lasošu un domājošu cilvēku, redzēju savu ģimietni un priekšvēlēšanu programmu rūpīgi izlīmētu šajā cietoksnī. Un, atceroties šo gadījumu, gribu pavaicāt mūsu ultranacionālistiem: cik daudziem kriet-

niem, godīgiem, latviešu tautas īsteniem draugiem jūs šodien esat iespļāvuši sejā?

Bāleliņu pūliņi nav bijuši veltīgi, Dainis Fārts, piemēram, salasīja veselas 4 balsis, pārējie tautieši - drusku vairāk, taču ar to pietika, lai LTF kandidātiem pietrūktu dažu procentu līdz pilnīgai uzvarai. Rezultātā pēc nedēļas notika vēlēšanu otrā kārtā, kurā paliku aci pret aci ar Interfrontes pārstāvi Ivanu Kolomijecu. Iedzīvotāju nacionālais sastāvs Vecrīgā bija aptuveni tāda pats kā visā pilsētā - latvieši - 36%, cittautieši - 64%. Tomēr mums izdevās gūt uzvaru šajā smagajā vēlēšanu apgabalā - par LTF kandidātu nobalsoja vairāk nekā 55% iedzīvotāju. Un tā bija nepārprotama zīme, ka mūs atbalsta ne tikai latvieši vien.

Kopumā Rīgas padomē tika ievēlēti 61 Tautas frontes un 59 interfrontiešu deputāti. Tāds minimālais pārsvars prasīja milzīgas mobilizēšanās spējas un pirmām kārtām frakcijas deputātu disciplinētību, ar kādu daudzi mūsējie diemžēl nevarēja lepoties. Cik reižu nācās dažu labu nosebojušos lūgties, lai taču ātrāk pārvelkas pāri gaitenim līdz sēžu zālei, jo lēmuma likteni varēja izšķirt viena pati balss. Par to drīz vien dabūjām rūgti pārliecināties.

Pie viesnīcas «Rīga», kuras konferenču zālē ritēja jaunās pilsētas padomes pirmā sēde, jau kopš agra rīta pulcējās ļaudis ar plakātiem un transparentiem. Kāds jokupēteris bija atvedis āzi, kam bija jāsimbolizē biedrs Rubiks. Tautas prasība bija nepārprotama - redzēt vecos āžus šajā dārzā tā vairs nevēlējās.

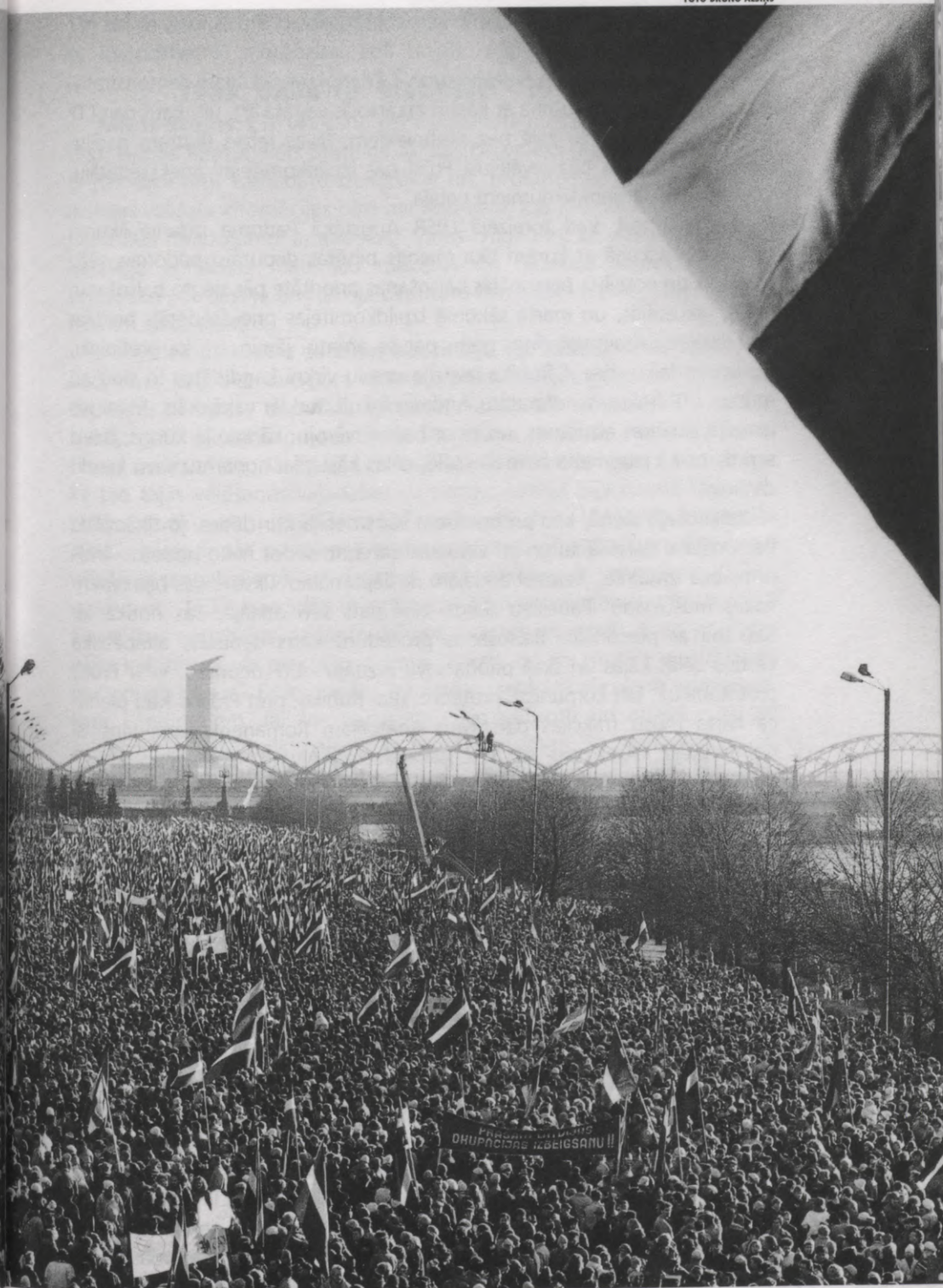
Pirmo ledainā ūdens šalti saņēmām, balsojot par Rīgas pilsētas padomes priekšsēdētāju. Frakcija jau savlaicīgi bija apspriedusi kandidatūras un nolēmusi pilsētas galvas amatam virzīt tiesnesi Andri Teikmani. Slēgtās balsošanas rezultāts bija šokējošs - 60:60 - par Teikmani nobalsoja tikpat daudz deputātu, cik par pretējās nometnes kandidātu. Tas nozīmēja, ka mūsu rindās iefiltrējies nodevējs. Būtu lieki stāstīt, ka tādā situācijā mūsu vidū toreiz izcēlās klusa panika, jo viena svešinieka klātesme draudēja pārviltk svītru visiem mūsu centieniem. Taču vēl nomācošāka bija neziņa - kurš tad ir šis «Misters X»? Pārtraukumā interfrontieši čupojās gaitenī, līdz ausīm smaidīdami, rociņas berzēdami: re, kā izdevās!

Pēc garlaicīgas procedūras pilsētas mēra amatam tika atkārtoti izvirzīti tie paši kandidāti. Taču šoreiz, dodoties pie vēlēšanu urnas, organizējamiem nelielās grupiņās, uzrādīdami cits citam vēlēšanu biļetenā izdarīto svītrojumu. «Misters X», saprotams, nevēlējās parādīties gaismā, un beidzot par Rīgas pilsētas tautas deputātu padomes priekšsēdētāju ar 61 balsi tika ievēlēts Andris Teikmanis.

Jāteic, ka šo amatu komunisti atdeva mums bez īpašas pretestības, taču, tiklīdz ķērāmie pie izpildkomitejas priekšsēža vēlēšanām, viņi iecirtās un paralizēja padomes tālākvirzību uz vairāk nekā diviem mēnešiem. Pēc mūsu pretinieku loģikas un gadu desmitiem iegājušās prakses padomei kā tādai viņu skatījumā bija tikai butaforiska loma. Līdz šim reālā vara koncentrējās izpildkomitejas rokās, bet padomes deputāti kā paklausīgi statisti balsoja par tiem lēmumiem, kādus viņiem cēla priekšā šā izpildorgāna bonzas. Pats par sevi saprotams, ka izpildkomitejas priekšsēdētāja amatam interfrontieši izvirzīja Alfrēdu Rubiku, kura izcilo «vērtību» tā arī raksturoja: «Rubiks ir mūsu karogs!»

FOTO BRUNO ALSINŠ

No mūsu puses šim amatam bija nominēts Aivars Prūsis, bet, tiklīdz pēc neskaitāmu stundu debatēm tikām līdz balsošanai, interfrontieši ar A.Rubiku, A.Klaucēnu, A.Belaičuku un T.Ždanoku priekšgalā demonstratīvi atstāja zāli. Tāda balsošana ar kājām atkārtojās vairākkārt, un, kaut gan LTF frakcija, palikusi sēžu zālē bez pretiniekiem, divas reizes (katram gadījumam) ar 61 balsi bija ievēlējusi Prūsi par izpildkomitejas priekšsēdētāju, likumīga spēka šiem lēmumiem nebija.

Un tikai tad, kad toreizējā LPSR Augstākā Padome izdarīja likumā izmaiņas, saskaņā ar kurām tika mainīts pilsētas deputātu padomes sēžu kvorums un noteikta personālās balsošanas prioritāte pār slēgto balsošanu, ledus sakustējās, un marta sākumā izpildkomitejas priekšsēdētājs beidzot tika ievēlēts. Atainojot cīņas gaitu par šo amatu, jāmin arī, ka pretinieki, novilcinot laiku, bez A.Rubika izvirzīja veselu virkni kandidātu, to vidū arī mūsu - LTF frakcijas - deputātu Andreju Inkuli, turklāt vairākkārt. Mani tas izraisīja zināmas aizdomas, un es ar bažām vēroju, kā Inkuļa kungs, ikreiz sarkdams kā jaunmeita pirmajā ballē, cēlās kājās, lai noņemtu savu kandidatūru.

Izšķirošajā dienā, kad pretiniekiem vairs nebija kur dēties, jo tikām līdz personālajai balsošanai un arī viņu aiziešana no sēdes neko nedotu - kvorums bija izmainīts, beidzot atklājām noslēpumaino «Iksu», kas bija ieperiņājiem mūsu vidū. Patiesību sakot, viņš pats sevi atklāja. Tas notika tā. Saskaņā ar personālās balsošanas procedūru katrs deputāts alfabētiskā kārtībā cēlās kājās un skaļi pauda savu nostāju - LTF deputāti: «Par Prūsi, pret Rubiku», bet komunisti, protams: «Par Rubiku, pret Prūsi». Kad pienāca kārta mūsu frakcijas pārstāvim Anatolijam Romaņenkovam, viņš īsi noburkšķēja: «Atturo» - līdz ar to jautājums par Aivaru Prūsi tika noņemts - nepietika vienas balss. A.Romaņenkovu bija izvirzījuši Latvijas radio un televīzijas tautfrontieši.

Pārtraukumā sākās attiecību skaidrošana. Romaņenkovs taisnojās, ka jau agrāk, strādājot kopā ar Prūsi celtniecībā, esot vilies viņā kā speciālistā un tamlīdzīgi. Jautāts tieši, par kuru viņš atdotu savu «dārgo» balsi, Romaņenkovs izteica gatavību balsot par Jāni Dinēviču. Tā arī vienojāmies.

Un vēlreiz piedzīvoju tādu kā šoku, kad īsi pirms padomes sēdes Andris Teikmanis, atkal sapulcinājis mūs viesnīcas gaitenī, pēkšņi paziņoja: «Bet Andrejs Inkulis taču ir LTF biedrs!» Pēc zibenīgas apspriedes frakcijas vairākums mainīja savu viedokli, bet mazākums pakļāvās frakcijas disciplīnai. Atklātajā balsošanā Inkuļa kungs ar 100 balsīm «par» tika ievēlēts par Rīgas pilsētas Izpildkomitejas priekšsēdētāju. Tā bija beigusies Alfrēda Rubika ēra.

Nekādā ziņā nevaru teikt, ka Rīgā bijām guvuši pārliecinošu uzvaru, un tomēr - Rīgu mēs viņiem neatdevām. Tas bija pamats LTF pārliecinošai uzvarai 1990. gada Augstākās Padomes vēlēšanās, kurām sekoja 4. maija Neatkarības deklarācija. Īstenā Latvijas neatkarības atjaunošana kļuva neizbēgama.

SARUNA PAR LTF VĒLĒŠANU CENTRA DARBĪBU

1988. GADA 16. DECEMBRIS - 1990. GADA 4. MAIJS

Māris Steins: LTF vēlēšanu centrā pamatā mēs strādājām septiņi cilvēki. Guntis Beņķis, Pērs Sterņiņš, Arvids Dravnieks un es - bijām atbildīgi par deputātu kandidātu izvirzīšanu un, protams, arī ievēlēšanu; Rids Bruners veidoja infomācijas bāzi par rajoniem, kas ļoti noderēja, plānojot deputātu izvietojumu apgabalos; Vilnis Vikmanis ar datora palīdzību gatavoja aģitācijas materiālu maketus un dažādus sarakstus; Linda Lejasisaka pārrakstīja un tulkoja deputātu kandidātu iesniegtās programmas un citus tekstus.

Par Vēlēšanu centra darbības aizsākumu var uzskatīt 1998. gada 16. decembri, kad tika izveidota aktivistu koordinācijas grupa PSRS Tautas deputātu kongresa deputātu kandidātu atbalstīšanai jeb īsāk - no LTF izvirzīto LTF vēlēšanu grupa. Pirmo šīs grupas sanākumi vadīja LVU profesors Ilmārs Vītols. Jāsāk bija no nulles, visi sēdēja ap galdu un prātoja, kā tad tajās vēlēšanās vajadzētu darboties. Latvijā bija daudz tādu populāru cilvēku, kuru ievēlēšanu LTF varētu atbalstīt, tāpēc Vitolam radās ideja - piestiprināt pie sienas auduma gabalu ar kabatiņām (atbilstoši vēlēšanu apgabaliem) un izvietot tajā kartītes ar populāro cilvēku uzvārdiem. Tā kā kandidāti bija jāizvirza 32 nacionālajos apgabalos un 8 Savienības apgabalos, radās jautājums - vai viņiem prasīt, kurā vietā viņi vēlas balotēties, vai piekritīs, ja viņus izvirzīs, un vai vietējie tautfrontieši par viņiem balsos? Es ierosināju, ka varētu vienkārši piezvanīt iespējamajiem kandidātiem, lai šos jautājumus noskaidrotu un atbildes varētu sakārtot tabulā. Vītols uzticēja šo pienākumu man. Šo sanākumi tad arī var uzskatīt par LTF vēlēšanu koordinēšanas sākumu. Tajā brīdī, protams, nevienam neienācā prātā, ka pēc kāda laika Republikā izdosies izveidot sazarotu koordinācijas struktūru ar centru Rīgā un profesionāliem vēlēšanu organizētājiem katrā rajonā.

Bet sākums visam bija ļoti vienkāršs.

Rids Bruners: Tajā laikā es strādāju universitātē, Ķīmijas fakultātē. Uzzināju, ka tiek organizēts LTF vēlēšanu centrs. Aizgāju uz turieni. Ritēja kaut kāda sanāksme - visa tā runāšana beidzās ar to, ka Māris Steins uzņemsies organizēšanu. Nākamajā reizē, kad es tur aizgāju, Māris sēdēja viens pats.

Arvids Dravnieks: Izlasīju LTF Vēlēšanu centra rakstu avīzē un sapratu, ka viņiem noteikti vajadzīgs jurists. Atnācu uz LVU auditoriju, kurā tobrīd darbojās LTF Vēlēšanu centrs. Tiku laipni pieņemts un ķēros pie darba.

Pērs Sterņiņš: Es strādāju Traumatoloģijas institūtā. Pēc tam kad mans kurša biedrs Māris bija izstāstījis, ka viņš sācis nodarboties ar

FOTO BRUNO ALSIŅŠ

**Dainis Īvāns
uzrunā mītiņa
dalībniekus –
vēlētājus**

vēlēšanu organizēšanu un ka ir nepieciešama palīdzība, jo darba ir ļoti daudz, sapratu, ka mana vieta ir tur. Aizgāju pie sava priekšnieka. Viņš man pateica - ja tas ir jādara, tad jādara, piesegsim visos iespējamajos veidos, ja būs vajadzīgs.

Guntis Beņķis: Kādu dienu pie manis atbrauca Pērs Sterniņš un aicināja piedalīties ļoti nopietnā pasākumā - LTF vēlēšanu organizēšanā. Pēc sarunas es aizgāju pie sava kolhoza priekšsēdētāja un teicu: tagad es gribētu darīt to un to, vai es darbu nezaudēšu? Viņš īsi noteica - tā ir svēta lieta, ej un dari.

M.S., G.B., P.S., A.D., R.B.: LTF politiķi cilvēkus iedvesmoja, noteica politisko virzību attiecībā uz vēlēšanām, bet nebija ne laika, ne iespēju nodarboties ar cilvēku sazvanīšanu, sarakstu sastādīšanu, rēķināšanu utt.

Mēs bijām izpildītājposms, kurš centās novest šo atbildīgo pasākumu līdz konkrētam rezultātam.

Pēc PSRS Tautas deputātu kongresa vēlēšanām paši bijām ļoti pārsteigti, ka Tautas fronte ieguva 80% no visiem deputātu mandātiem. Radās ticība saviem spēkiem, veidojās profesionāla pieredze. Nākamās pēc kārtas bija LPSR pašvaldību vēlēšanas, kurās mēs izvirzījām sev uzdevumu pilnveidot koordinācijas struktūru visā republikā, lai izšķirošajās LPSR AP vēlēšanās sasniegtu maksimāli labus rezultātus. Atcerēsimies, ka, lai nobalsotu par izmaiņām LPSR Konstitūcijā, respektīvi, par Latvijas neatkarību, bija nepieciešamas divas trešdaļas balsu. Tāds tad nu arī, pēc mūsu uzskatiem, bija LTF galvenais uzdevums. Šī pasākuma tehnisko pusi LTF vadība pilnībā bija uzticējusi mums. Atbildība bija ļoti liela.

Kāda īsti bija vēlēšanu koordinācijas struktūra? Vēlēšanu centrs atradās Rīgā - bet katra rajona LTF nodaļā bija vietējais koordinators - cilvēks, kuru jebkurā laikā varēja sazināt. Viņš zināja, kurš kandidāts viņa rajonā var tikt ievēlēts un kurš ne. Šim koordinatoram, protams, bija arī vietējie palīgi.

Galvenie mūsu struktūras uzdevumi bija:

1) nepieļaut divu tautfrontiešu izvirzīšanu vienā apgabalā, jo tādā gadījumā, balsīm sadaloties, neievēlētu nevienu, bet pēc tam uzvarētu kāds kompartijas kandidāts;

2) gādāt, lai visos apgabalos būtu izvirzīts kāds kandidāts no LTF;

3) mēģināt sameklēt piemērotu «neradikālu» LTF kandidātu apgabaliem, kuros dzīvoja maz Latvijas neatkarības atbalstītāju;

4) palīdzēt deputātu kandidātiem tikt galā ar sarežģīto izvirzīšanas procedūru;

5) izgatavot deputātu kandidātiem agitācijas materiālus;

6) ar laikrakstu un radio starpniecību informēt vēlētājus, kā pareizi organizēt kandidātu izvirzīšanas sapulces, kā piedalīties vēlēšanu komisiju darbā un kuri tad īsti ir LTF atbalstītie kandidāti un kā par viņiem pareizi nobalsot.

Lai šos uzdevumus veiktu, tika izveidota struktūra - tīkls, kas aptvēra visu republiku. Taču tas netika skaļi reklamēts.

Viens no iemesliem, kāpēc mēs tolaik strādājām ļoti klusi un centāmies sevi un struktūru īpaši nepopularizēt, ir tas, ka kompartijas spēki, apjautuši šīs lietas nopietnību, varētu daļu no mums uz vēlēšanu laiku paņemt armijā. Protams, ka tādā veidā tiktu izjaukta vēlēšanu koordinācijas sistēma. Uzraksta pie vēlēšanu centra durvīm nebija, bet tā adresi zināja Tautas frontes vadošais sešinieks. Protams, ceļu uz centra telpām, kas atradās pagrabā, zināja arī deputātu kandidāti, kas nāca pēc agitācijas materiāliem. Ik pa brīdīm tur notika svarīgas sanāksmes.

Strādājām dienu un nakti, reizēm pat paēst nebija laika.

Atceros, ka mēs uz Talsiem aizbraucām divos žigulišos ar piekabēm. Talsu tipogrāfijā bija nodrukāts pilns komplekts - milzīga krava ar agitācijas materiāliem. Naktī četros bija ļoti tumšs. Žiguļu piekabēs bija iekrautas smagās pakas. Mēs iebraucām Rīgā pa Kalnciema ielu. Braucot

garām milicijas postenim, nodomāju: mums ir tikai autovadītāju tiesības, bet pavadzīmes kravai nekādas. Ja apturētu un kravu konfiscētu, tad visi LTF kandidāti būtu palikuši bez aģitācijas materiāliem. Tas viss bija tādā partizānu cīņas līmenī, tāpēc visai interesanti.

Tajā laikā jau neviens nezināja, ar ko viss beigsies. Mēs, protams, gājām uz uzvaru, bet vienlaikus lieliski apzinājāmies - tas var beigties nepavisam tik labi. Ja sāktu vajāt cilvēkus, kas ir mēģinājuši apdraudēt tā laika varu, arī mēs droši vien būtu melnajā sarakstā, jo bijām valsts varas pārņemšanas pasākuma, tas ir, vēlēšanu izpildstruktūra.

Par pretspēkiem varēja uzskatīt ne tikai kompartiju un Interfronti, bet arī Pilsoņu komitejas, kas mudināja vispār neiet uz vēlēšanām.

Mēs atturējāmies ietekmēt vēlēšanu politisko pusi. Mēs pilnībā uzticējamies LTF vadībai, uzskatot, ka LTF Domē ievēlētie cilvēki ir kompetenti un mūsu pienākums ir izpildīt to, ko viņi ir nolēmuši. Ja mums saka, ka tajā apgabalā vajadzētu ievēlēt to un to, tad mēs, protams, sazināmies ar savu koordinātoru. Ja viņš saka - ziniet, tas neies cauri, tad mēs arī valdei sakām - ziniet, tas kandidāts tur nevar uzvarēt. Jo pilnībā paļāvāmies uz vietējā «eksperta» viedokli.

Vēlēšanu organizatori savstarpēji vienojās arī par to, ka nekādā gadījumā nēstartēs vēlēšanās. Pat tad, ja mūs pierunā, mēs to nedrīkstam, jo, ja mēs kandidētu, - kurš tad koordinētu vēlēšanu kampaņu?

LTF lielā darba rezultāts bija tāds, ka 4. maijā par Latvijas neatkarību nobalsoja 138 LR AP deputāti. Kopā ņemot, no 201 deputāta 68% ievēlēto deputātu bija Tautas frontes atbalstītie kandidāti. Tā, protams, bija uzvara, kādu vēlāk neviena cita organizācija nav guvusi. Tāpat gribētos uzskatīt, ka arī LTF vēlēšanu centrs kopā ar koordinātoru struktūru rajonos visas šīs grandiozās kampaņas tehnisko pusi bija paveicis un savu uzdevumu izpildījis.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES II SASAUKUMA DOMES SĒDES

PROTOKOLS NR. 8

Rīgā

1990. gada 4. martā

Dienas kārtībā:

Jaunās Republikas valdības uzdevumi un darbības virzieni sociālekonomiskās krīzes pārvarēšanai un ekonomiskās patstāvības īstenošanai laikā pēc AP vēlēšanām.

Galvenie uzdevumi un darbības virzieni priekšvēlēšanu un pēcvēlēšanu periodā.

D.Īvāns: Šobrīd, pēc vietējo padomju vēlēšanām, it īpaši pēc Rīgas padomes vēlēšanām, ir pilnīgi skaidrs, ka būtībā jaunajās padomēs veidojas divi spēki - vieni, kas pulcējas ap Tautas fronti, ap jauno domāšanu, otri - kas pulcējas ap veco partijas aparātu, ap Interfronti. Tie ir destruktīvie spēki, kuri šobrīd jau priekšvēlēšanu kampaņā ļoti aktīvi cīnās par to, lai saglabātu savas pozīcijas, lai saglabātu vecā aparāta iespējas arī turpmāk valdīt un neko nemainīt Latvijā. Es tikko atgriezos no Maskavas, tur man bija tikšanās ar Ukrainas un Krievijas demokrātisko kustību pārstāvjiem, kuri teica, ka šāda priekšnieku, partijas sekretāru un direktoru, vietumis priekšsēdētāju alianse ir izveidojusies gandrīz vai visā Padomju Savienībā. Tāpēc tik ļoti svarīgs ir demokrātisko spēku vienības jautājums, kuram pamatus, es ceru, mēs liekam šajā Domes sēdē. Tagad dosim vārdu Vilnim Edvīnam Bresim.

V.E.Bresis: Godājamie Domes locekļi un klātesošie! Uzskatu kā dziļi simbolisku žestu, ka Latvijas TF Dome pastiprināti interesējas par republikas ekonomiskajām problēmām, jo arī es uzskatu, ka tuvākajā nākotnē tās kļūs par mūsu tālākās virzības pamatproblēmām. Ir pilnīgi skaidrs, ka nevar būt neatkarīga politika un atkarīga ekonomika, tās ir divas vienas saites, kurām jāiet līdztekus.

Gribu jau sākumā izteikt vienu tīri ētisku jautājumu - vai ir pareizi, ka dažus mēnešus pirms pašreizējās valdības demisijas izklāstu savas domas par nākamās valdības darbības problēmām. Gribu atklāti teikt, ka šodien izsaku savas personīgās domas par mūsu Latvijas nākotni, nekādā gadījumā negribu tās uzskatīt par rekomendācijām jaunajai republikas valdībai. Tās ir domas, kuras izsaka arī mani vēlētajī Jēkabpils rajonā. Šodien negribu dot sīku atskaiti par to, ko ir devusi republikas valdība sava darba laikā. Tikai gribu pasvītrot vienu - pašreizējā valdība atšķiras no daudzām stagnācijas gadu veidotām varas struktūrām ar to, ka

dažādu resoru interešu vietā pirmām kārtām sāka ievērot Latvijas tautas intereses. Migrācijas apturēšana, republikas īpašumu atpakaļatgūšana, tās iedzīvotāju ekonomisko interešu aizstāvība un daudzi citi pasākumi ieguvuši ļoti plašu atbalstu republikas pamatiedzīvotājos. Nenoliegsim un galvenokārt neaizmirsīsim, ka eksistē pretspēki, kas dara un darīs visu, lai nomelnotu un pat sabotētu mūsu centienus, lai katrā iespējamā gadījumā piekārtu birkas un pierakstītu visas nelaimes republikas suverenitātes atgūšanai. Pašreiz ekonomika kā integrēta padomju ekonomikas mikrošūniņa dzīvo krīzes situācijā. Būs jāpieliek ievērojams spēks, lai to pārvarētu. Cerēt, ka atveseļošanās process visā lielvalsts teritorijā noritēs vienlīdz gludi, ir pilnīgi naivi. Un tāpēc mūsu pamatceļš ir ceļš uz ekonomisko suverenitāti, patstāvību, ieskaitot valstiskuma formas atgūšanu. Ekonomisko patstāvību nedrīkst uzskatīt kā ekonomisko pašizolāciju.

Tālākā attīstība mums nav pieņemama kā superintegrācija jebkuras citas valsts vai republikas ekonomikā. Tāpat kā minētā pretstats - pašizolācija. Tagad izteikšu dažus vārdus par pieminētajām problēmām.

Pirmkārt, par rūpniecības pilnveidošanu. Jādara viss iespējamais, lai atgūtu savu republikas īpašumu, lai republikas īpašumā atgrieztos visi uzņēmumi, kuri tai tiešām pieder un kuri varēs veidot t.s. republikas tirgus fondu. Jādara viss, lai pārvērstu uzņēmumus par daudzām akciju sabiedrībām, lai sīkos uzņēmumus varētu nodot arī privātipašumā, lai varētu atraisīt iniciatīvu mūsu ražotājos. Viens no tādiem varētu būt kokapstrādes komplekss. Par to pasaulē ir liela interese, un mēs varam to pieskaitīt pie stratēģiskām rezervēm. Varētu republikā uzbūvēt jaunas papīra, celulozes, kokapstrādes rūpnīcas un ar šo produkciju iziet pasaules tirgū.

J.Škapars: Visumā man ir simpātiska un pieņemama tā programma, kuru piedāvāja Breša kungs. Taču ekonomiskā situācija pārāk kritiska, pats laikmets ir pārāk eksplozīvs, lai mēs varētu tērēt laiku komplimentiem un atzinību dāļāšanai. Šobrīd pretrunas ir tik samilzušas, process tik dinamisks, ka mēs visi, arī TF, neglābjami atpaliekam. Bet par mūsu gausumu un neizlēmību nākas dārgi maksāt. Visbiežāk - tautai.

Tāpēc - lai šī saruna ir savstarpēji skarbāka kā parasti. Man šķiet, ka gan MP, gan AP vadītāji daudz enerģijas izšķiež, manevrējot starp dažādām frontēm. Taču pats galvenais - izlēmības, noteiktības trūkums pašu galveno jautājumu risinājumā. Te mēs visu laiku lecam ejošā vilcienā. Tā tas notika ar likumprojektu par Baltijas ekonomisko patstāvību, kur mēs iespraucāmies pašā pēdējā brīdī. Arī tagad, sākot Maskavas sarunas ar M.Gorbačovu, Latvija ir visnegatīvākā. Pašreizējais laiks ir ārkārtējs un vienreizējs, turklāt tas ir īsu brīdi dots, tas mums ir jāpatur prātā. Un mums ir jāpaspēj, jāpagūst divos mēnešos tas, ko citkārt neesam paguvuši gadu gados.

Pirmkārt, jāizveido ārkārtēja parlamenta un valdības komisija, kas cirstu ceļu uz Latvijas neatkarību. Būtībā sarunas Maskavā jau sākušās,

taču Latvijai nav ne delegācijas, ne tās vadītāja ar noteiktu platformu un pilnvarām.

Otrkārt, ir nepieciešama ārkārtēja parlamenta un valdības komisija, kas inventarizētu un pieņemtu Latvijas īpašumā Latvijas zemi, ūdeņus, mežus. Bet pats galvenais šīs komisijas uzdevums - pārņemt Latvijas īpašumā Vissavienības uzņēmumus. Te situācija tomēr ir visdramatiskākā. Šā gada 7. februārī Rižkovs un trīs Baltijas valstu premjeri parakstīja vienošanos par uzņēmumu nodošanu republiku pārziņā.

Mums jāsaka atklāti savai tautai, ka šobrīd Latvijas pārziņā ir nodoti vai nu septiņās nozīmes uzņēmumi, vai arī dažādi institūti, projektēšanas organizācijas, mācību iestādes, kuru atrašanās Vissavienības pakļautībā jau kļuvusi komiska. Lūk, daži - LLA, Rīgas uzskaites un kredīta tehniskums, Viegļās rūpniecības kvalifikācijas celšanas kursi, Skaņu plašu rūpnīca. Tie objekti, kas daudz maz atgādina rūpnīcu, tiks nodoti Latvijai uz ilgtermiņa vienošanās pamata. Šo uzņēmumu uzskaitījums drīzāk uzrāda, cik nožēlojams ir Latvijas politiskais, bet īpaši ekonomiskais statuss, cik visvarens ir centra diktāts.

Uzņēmumu atkarošana ir grūta pozicionāla cīņa, turklāt trauksmes gongs jāsit īpaši spēcīgi tādēļ, ka šobrīd psiholoģiski mēs esam iecentrēti uz lielo suverenitāti - Latvijas politisko un valstisko neatkarību. Joprojām kaifojam ap simboliku. Ja arī turpmāk ar aristokrātisku nevēribu izturēsimies pret mazo suverenitāti, tad var izrādīties, ka mums piederēs Latvijas korpuss, bet nāksies izlūgties limitus, lai varētu paņemt no sava ledusskapja zivju konservus pusdienu galdam.

Treškārt, neatliekot ne dienu, jāveido ārkārtēja parlamentārā un valdības komisija, kas spētu pieņemt izšķirošus lēmumus un rīkoties, lai Latvija izklūtu no ekonomiskās krīzes, saimnieciskā haosa, lai apturētu ekonomisko lejupslīdi, lai darītu galu inflācijai. Pēdējos trīs gados rublis ir zaudējis 70% no savas vērtības. Tāda nauda, kurai nav preču seguma, pēc savas dabas ir agresīva. Kā pasargāt Latviju no bankrota, ja šobrīd šādas agresīvas naudas Latvijā iedzīvotāju rīcībā ir viens miljards rubļu?

I. Bišers: Cienījamie domnieki, cienījamie klātesošie, visi Latvijas pilsoņi un pārējie, kas seko mūsu darbam gan ar TV, gan radio starpniecību! Tā kā mēs šodien strādājam ļoti stingra reglamenta apstākļos, centīšos neatkārtot agrāk teikto. Vispirms pāris vārdi par formulējumu, kas likts pamatā manam referātam. Tas nav manis formulēts, jo es uzskatu, ka jautājums nav tik vienkārša, ka tai varai, politiskai struktūrai, ko mēs izveidosim Latvijā pēc vēlēšanām, būs jāpierāda sava starptautiskā atzišana gan *de iure*, gan *de facto*.

Domāju, ka šis uzdevums nebūs tik sarežģīts, jo mūsu kontakti ar ārvalstu diplomātiem darbiniekiem liecina, ka mūsu neatkarības ideja gūst plašu atbalstu pasaulē. Ja mēs to spēsim izcīnīt demokrātiskā ceļā, nav šaubu, ka pasaules valstu vairums to atzīs gan *de iure*, gan *de facto*. Mēs šodien stāvam sarunu priekšvakarā, sarunu par Latvijas neatkarību, kurām būs izšķiroša loma mūsu dārgās Latvijas tālākā liktenī. Ļoti daudz

kas būs atkarīgs no sarunu dalībnieku kompetences, sagatavotības, diplomātiskā takta un elastības, no prasmes ielaisties kompromisos, tajā pat laikā saglabājot nelokāmību principiālos, galvenos jautājumos, kas nosaka mūsu Dzimtenes nākotni. Tā būs atkal jauna politiskā skola, kas mums būs jāiziet. Un ak vai! mūsu Dzimtenei, ja mūsu sekmes šajā skolā būs neapmierinošas.

Aptverot pašreizējo situāciju, var rasties bažas par to, ka mūsu republika tuvojas tām nepietiekami sagatavota. Līdz šim delegācija mums nav apstiprināta. Komisija nav delegācija. Tās uzdevums ir sagatavot tikai priekšlikumus, platformu, bet tā nav pilnvarota vest sarunas. Tā ir apstiprināta tikai divas dienas atpakaļ, priekšlikumus vēl nav paspējusi sagatavot. Jau iepriekšējā Domes sēdē ziņoju par savu mūsu platformas pirmuzmetumu, kuru es, pēc Mihaila Gorbačova priekšlikuma, sagatavoju un iesniedzu viņam kā savus personīgos priekšlikumus, kas vēl nav nevienam saistoši.

Sarunā 27. februārī viņš izteica visumā labvēlīgu attieksmi pret šiem priekšlikumiem, kaut tas nebūt nenozīmē, ka viņš ir gatavs visus šos priekšlikumus pieņemt. Arī Igaunijas un Lietuvas pārstāvji, kurus es ar šiem priekšlikumiem iepazīstināju, uzskatīja, ka tie varētu zināmā mērā kalpot kā pamats mūsu kopējās platformas izstrādāšanai. Tā kā Dome savā iepriekšējā sēdē kopumā atbalstīja šos priekšlikumus, domāju, ka tālākajā darbā mums no tiem vajadzētu vadīties un izveidot vairākas darba grupas, kas šo platformu izstrādātu tālāk. Tāpēc es domāju, ka tauta nepieņems kaut kādus jaunus solījumus bez starptautiskām garantijām. Un tāpēc es uzskatu, ka nevaram atkāpties no vienas mūsu pamatprasības - LR kā starptautisko tiesību subjekta atjaunošanas.

J.Freimanis: Cienījamās dāmas un kungi! Bišera kungs lielos vilcienos jau iezīmēja to, kas mums jādara ārpolitikā, tā kā mans uzdevums jūtami atvieglots. Pieskaršos dažiem aktuāliem jautājumiem. Pirmais. Nepārtraukti jāturpina pasākumi ārpolitikā, ko esam jau iesākuši, t.i., runāt par mūsu nācijas pašnoteikšanās tiesībām, par mūsu tiesībām atjaunot mūsu valstisko neatkarību.

Tālāk ir jauni pasākumi. No tiem svarīgākais - panākt, lai Baltijas jautājums tiktu iekļauts Eiropas drošības un sadarbības apspriedes, t.s. «Helsinki - 2» dienas kārtībā, kur pamatjautājums būtu Baltijas valstu neatkarības atjaunošana, balstoties uz savā laikā noslēgtiem miera līgumiem ar PSRS.

Otrais: šā gada maijā Tallinā tiks organizēta konsultatīva sapulce, kur pulcēsies autoritatīvi jaunās Latvijas AP deputāti, kurā pieņems lēmumu griezties pie «Helsinki - 2» organizatoriem ar lūgumu šo jautājumu iekļaut dienas kārtībā. Drīz notiks kopīga LTF un pārējo demokrātisko organizāciju apspriede ar Pasaules brīvo latviešu asociāciju, tātad šīs aktivitātes tiks turpināts ar trimdas latviešu palīdzību. Vēl šo jautājumu apspriedīs jūnijā, Baltijas asamblejā. Šogad notiek arī vispārējā ekonomiskā un politiskā asambleja Gdaņskā, kura sāksies nākamīr-

dien un uz kuriem dosies arī Latvijas delegācija. Tur spriedis arī to, kā mums atgriezties Eiropā, no kurienes mēs esam nākuši. Bez tam maijā Stokholmā notiks Zviedrijas TF organizētā konference, kur spriedīs jautājumu, kādā veidā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas neatkarības atjaunošana var sekmēt starptautisko drošību Eiropā.

J.Bojārs: Uzskatu, ka šajā virzībā uz neatkarību vajadzētu konsolidēties visiem baltiešiem. Tas, ko teica kolēģis Freimanis, man liekas ļoti cerīgi. Tālāk vajadzētu apspriest priekšlikumus, ja tādi ir, par izstāšanos. Par variantiem. Federācija ir sevi sakompromitējusi, uz to iet mēs nevaram. Konfederācijas modelis ir absolūti neskaidrs, jo pasaulē tas ir ļoti dažāds. Asociācijas modelis, manuprāt, ir nožēlojams.

I.Godmanis: Augsti cienjamie domnieki un cienjamie deputātu kandidāti! Ne velti šī ir trešā sēde, kurā reāli sanākuši kopā gan LTF Domes locekļi, gan LTF atbalstītie deputātu kandidāti vai arī tie cilvēki, kuri atbalsta mūsu platformu. Tas nav formāli, tas vienkārši paskaidro to situāciju, kādā mēs pašlaik atrodamies. Pašlaik ir kritisks punkts, izeja no tā daudzējādā ziņā noteiks Latvijas nākotni. Mēģināšu raksturot divas lietas - situāciju, kādā LTF ieiet vēlēšanās; iespējamus politiskos spēkus un kādās attiecībās TF atrodas ar tiem Latvijā, un runas otrajā daļā iezīmēt tos iespējamus LTF jau ievēlēto deputātu darbu koordinācijas jautājumus. Sākšu ar pirmo. Mēs neejam šādās vēlēšanās vienkārši kā sabiedriski politiska organizācija, kaut arī mums ir sava struktūra, prese, sava priekšvēlēšanu platforma. Mēs ejam savādākā kvalitātē. Daudzi no klātesošajiem jau ir ievēlēti vietējās padomēs. Visā Latvijā ir izveidotas deputātu grupas. Tur, kur iet grūtāk, pat nopietnas frakcijas. Piemērs ir Rīgas padome, kurā TF ir deleģējusi savus pārstāvjus, kas no sabiedriski politiskas organizācijas ir jau kļuvuši par tautas vēlētiem pārstāvjiem. Ar tiesībām lemt un, kas pats svarīgākais, - būt atbildīgiem par savu lēmumu pieņemšanu un arī izpildi. Šī situācija uzliek lielu atbildību TF pārstāvjiem, jo no tā, cik aktīvi viņi spēs strādāt vietējās padomēs, pēc tā tiks arī vērtēts gan potenciāls, gan reālais ieguldījums AP.

Tādēļ aicinu visus TF atbalstītos deputātus un deputātu kandidātus strādāt ar pilnu atdevi, lai nesagrautu tautas uzticību TF kā organizācijai, kas ir spējīga uzņemties atbildību par tautas likteni. Jebkurā gadījumā domāju, ka tieši vietējās padomēs šie lēmumi ir tuvāk reālai dzīvei. Tie ir jautājumi par dzīvokļiem, par zemi utt. AP lēmumus varēsīm pieņemt, ja vietējās padomes pieņemtie lēmumi tiks realizēti dzīvē. Tādēļ gribu saistīt priekšvēlēšanu cīņu ar jau esošiem iznākumiem vietējās padomēs. Gribu paraksturot politiskos spēkus.

Pirmkārt, sāksim ar šiem spēkiem mūsu lielajās pilsētās. Atšķirībā no iepriekšējā pavasara mēs esam situācijā, kad vairs nav KP konservatīvais bloks, tad liberālais bloks. Tagad jau mums ir reformatoru bloks un Interfronte. Mēs esam saskārušies ar fenomenu, ka Interfronte un konservatīvais bloks partijā ir viens un tas pats. Par to atklāti paziņoja arī

A.Klaucēns pilsētas padomē. Jāizdara secinājums, ka būs ne tikai priekšvēlēšanu, bet arī pēcvēlēšanu cīņa. Kas ir pats bīstamākais patlaban? Mēģinājām to raksturot projektā, ko sagatavojusi Politiskā komiteja un kas ir izsniegts klātesošajiem.

Sakarā ar to, ka PSRS situācija attīstās ļoti asi, īpaši dienvidu rajonos, kur ir ekstrēmās situācijas, list asinis, ir upuri, Savienībā parādījies jēdziens «bēgļu sindroms». Atklāti runājot, šis sindroms ir parādījies arī Savienības krieviskajā daļā. Tas precīzi tiek inspirēts arī Latvijā. To dara šis politisko spēku konglomerāts, kuru jau nosaucu. Tādēļ domāju, ka mums Domē jāpasaka četras lietas.

Pirmkārt, ka mūsu politiskā darbība nekad nebūs saistīta ar kādas iedzīvotāju daļas piespiedu aizbraukšanu. Tātad mēs kategoriski vērsamies pret šī bēgļu sindroma kopēšanu Latvijā.

Otrais. Mūsu priekšvēlēšanu platformā skaidri jāpaziņo, ka mums nav nacionālo kritēriju, kad mēs runājam par īpašuma attiecībām. Nekur pasaulē nav demonstrējuši šādus nacionālos kritērijus.

Trešais. Šajā cīņā par valstiskās neatkarības atgūšanu skaidri un gaiši jāpaziņo arī cittautiešiem, ka mūsu ceļš ir vienīgi bezalternatīvs demokrātisks sarunu ceļš un mēs neesam ieinteresēti iet uz konfrontāciju.

Un beidzamais - par valodu. Tas ir ļoti sarežģīts jautājums. Domāju, ka TF jāpaliek pie principa, ka viens no pamatiem, kā celt neatkarīgu Latvijas valsti un harmonizēt attiecības, ir valodas barjeras likvidēšana. Jautājums tikai par to, cik reālos termiņos mēs to varam veikt. Acīmredzami AP jaunieievētajiem deputātiem šī valdības programma būs papildus jānostiprina. Nākošais politisko spēku bloks, kas skar TF, ir LS. Tajā laikā, kad LS dibinājās, LTF izteica cerību, ka tā būs organizācija, kas spēs izdarīt vismaz divas lietas - mēģinās likvidēt ekonomisko haosu laukos un spēs arī aizstāvēt plašus lauku iedzīvotāju slāņus.

Šeit gribu izdalīt četrus jautājumus. Tagad ir runa jau par vairāk kā 4000 privātsaimniecībām, zemnieku saimniecībām. Ir runa par cilvēkiem, kas turpina strādāt kolhozos, padomju saimniecībās. Ir runa par lauku inteligenci, par lauku skolotājiem, par tiem, kuri strādā agroķīmiskajās laboratorijās, tiem, kas strādā t.s. apkalpojošos dienestos. Un tad ir runa par vadītājiem. Bija doma, ka LS spēs apvienot visus šos slāņus un tādā veidā aizstāvēt lauku intereseš.

1. kongresā mēs izteicām atzinīgu vērtējumu LS. Tagad mēs gaidījām. Un ko tad mēs sagaidījām? To, ka šajā lauksaimnieku organizācijā tādi veidojumi kā padomes sēdes, kur varētu ņemt dalību demokrātisko kustību, TF pārstāvji, cik man zināms, notikušas tikai divas. Mums tādas notiek katru mēnesi. Pamazām veidojas situācija, ka LS kļuvusi par priekšnieku savienību.

Nav saprotami uzbrukumi TF no LS puses. Mūsu sarakstā ir pietiekoši daudz Lauksaimniecības savienības pārstāvju. Ar to, ka TF atļāvās savā laikā publicēt savu atbalstāmo sarakstu? Gribu atkārtot, ja kāds vēl to nezina, ka šis saraksts tapa absolūti no apakšas, demokrātiski un tikai nodaļas noteica tos cilvēkus, kurus viņas ir spējīgas atbalstīt. Bet mums

pārmet, ka mēs ejam ar diktātu uz laukiem. Aicinu padomāt par to, ka TF nav partija, tai ir ļoti plašs spektrs, sākot no KP biedriem līdz LNNK biedriem. Šeit faktiski ir visas Latvijas spektrs. Un, ja mēs esam spējīgi vienoties politiski, domāju, ka šāds vienots saraksts ir pozitīvs politisks solis. Tāpēc man nav saprotama šī varbūt pat histēriskā reakcija, kura faktiski ir.

Piemēram, LS līderis A.Kauls, uzstājoties Ogrē, mūs nosauca ne vairāk, ne mazāk kā par ekstrēmistiem, anarhistiem, ka mēs atkal atvelkam cilvēkus no ekonomikas, ka mums nav savas programmas. Es domāju, ka mūsu publicētā priekšvēlēšanu programma tomēr satur konkrētus priekšlikumus par likumprojektiem. Trijās sapulcēs, kurās piedalījušies mūsu deputātu kandidāti, laivas tiesa tika veltīta tieši ekonomiskajiem jautājumiem. Jebkurā gadījumā es domāju, ka mēs bijām iniciatori sarunām ar LS politisko komiteju. Mēs tikāmies, noskaidrojām viedokļus. Nekādu iniciatīvu no otras puses neesam izjutuši.

Domāju, ka vietās, kur ir vēl trešie kandidāti, kuri pārstāv armiju, Interfronti, jāatrod normāls politisks kompromiss. Ja pievēršamies trešajam spēkam, pat nezinu, kā šo spēku raksturot. Škapara kungs savā runā teica, ka iet runa par priekšvēlēšanu savienību «Par brīvu cilvēku, par Latvijas valsti». Drīz pēc šī priekšvēlēšanu dokumenta publicēšanas LTF Domes valde apsveica to, ka vairums esošās valdības, AP, sabiedrisko organizāciju pārstāvju ir nostājušies uz valstiskās neatkarības ceļa. Es citēju: «Nākamā parlamenta svētākais pienākums ir likumdošanas ceļā radīt pamatus neatkarīgai, demokrātiskai Latvijas valstij.»

Līdz ar to mēs domājam: stratēģiski politiskos virzienos mums nav atšķirības. Mēs atbalstījām arī to, ka jākonsolidē spēki ekonomisko jautājumu risināšanā.

Trešais, pats būtiskākais jautājums, ar kuru mēs vērsāmies pie «priekšvēlēšanu savienības» autoriem - kādi būs kritēriji kandidātu vērtēšanai. Līdz šim brīdim mēs neredzam, kur būtu pretrunas tīri politiskos jautājumos, arī saimnieciskos, bet fakti diemžēl liecina citu.

Tiek organizētas priekšvēlēšanu sapulces, kuras organizē šīs priekšvēlēšanu savienības grupas. Starp citu, rodas jautājums - kas ir šīs atbalsta grupas, vai tur var iestāties, pēc kādiem kritērijiem tur uzņem cilvēkus? Atbildes uz šiem jautājumiem saņemt ir grūti. Ir informācija, ka šīs atbalsta grupas dažās vietās veidojas uz vietējo KP biroju pamatiem. Kāpēc tad nepateikt skaidri un gaiši, kam ir šis politiskais atbalsts? Un kā var būt, ka mums, politiski runājot par dokumentiem, domstarpību nav, bet uz tikšanos ar deputātu kandidātiem konsekventi tiek aicināti pretējās puses pārstāvji.

Un tagad pēdējais jautājums, kuru gribu saistīt ar tālāko TF darbību jau pēcvēlēšanu periodā. Mēs visi labi zinām, kādi sarežģīti procesi norit KP. Esmu dzīli pārliecināts, ka uz šiem procesiem TF jāskatās tolerantī. Diez vai šīs būtu īstais brīdis iejaukties partijas iekšējās lietās. Šeit mums ir būtiska atšķirība starp «Sajūdis» un LTF. Mums neapšaubāmi jāvadās

no mūsu programmas dokumentiem. Mēs esam par to, lai katrai politiskajai organizācijai tās augstākais lēmējorgāns atrastos Latvijā. Tikai izejot no šī kritērija, mēs varam izteikt savu attieksmi pret politiskām organizācijām, t.sk. arī KP.

Procesi norisinās politiski sarežģīti. Tagad veidojas daudzas partijas. Partijas veidošanās process nav tikai divu gadu jautājums, ir jāpaiet pietiekoši ilgam laikam, ir jāizkristalizējas tās programmai. TF savā programmā atzīst daudzpartiju sistēmu. Tomēr mums jākoordinē mūsu deputātu darbs AP, to pierāda Rīgas piemērs. Jāieslēdz deputāti konkrētā likumdošanas darbā, jo mums nekavējoties jāpieņem likumi gan ekonomiskajā, gan politiskajā jomā. Ir divi degoši jautājumi - par zemnieku saimniecībām un īpašuma tiesībām. Un otrs jautājums - par iekšējiem kooperatīviem. Jautājums ir ļoti nopietns, šeit ir inflāciju akumulējošie faktori, te ir faktori, kas cilvēkus nostāda vienu pret otru. Ja mēs necentīsimies šos jautājumus atrisināt jau pirmajā sesijā, bet dalīsimies dažādās partijās, tad mēs vēl ilgi skaidrosim, ar ko mēs viens no otra atšķiramies. Pēc tam katra partija iesniegs savu likumprojektu un par to pēc tam ilgi cīnīsies parlamentā. Tā nonāksim pie situācijas, ka likumus vispār nepieņems. Mēs atkārtosim Maskavu. Vietējās padomēs situācija attīstīsies tāpat. Un tauta mums jautās - kam vajadzīga tāda demokrātija? TF nebūs savu uzdevumu izpildījusi. TF uzdevums ir viens - koordinēt deputātu darbu AP, solidarizēt viņus. Un otrs uzdevums, kas jau sācies vietējās padomēs - vai ar to, ka TF deputātu kandidāti tiks ievēlēti AP, TF beigs eksistēt? Domāju, ka nē. Praktiski deputāti ir saikne ar tautu, sevišķi lauku rajonos. Viņi dodas uz tām pašām TF nodaļu sēdēm, tiekas pārstāvju sapulcēs. Šai tiešai saiknei jābūt arī AP. Tā ir šīs deputātu grupas vai frakcijas mijiedarbība ar TF vadību. Daudzpartiju sistēmas veidošanās ir neapstādināms process. Jautājums tikai - vai šīs dzīvēs politiskās krīzes situācijā mēs varam atļauties strīdēties par niansēm, ja neesam atrisinājuši galveno.

**LATVIJAS TAUTAS FRONTE UN
LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀ PADOME.**

CĪŅA PAR VARU UN NEATKARĪBU

1990. GADA MAIJS - 1991. GADA AUGUSTS

2. DAĻA

4. MAIJA DEKLARĀCIJA UN NEATKARĪBAS VĪZIJAS SARUNA AR TOREIZĒJIEM LTF VALSTS LIKUMU IZSTRĀDĀŠANAS KOMISIJAS LOCEKĻIEM. INTERVĒJA DĀNS TITAVS

Romāns Apsītis: Pie Neatkarības deklarācijas veidošanas strādāja LTF izveidotā darba grupa, ko dēvēja par valststiesisko jautājumu darba grupu. Tās galvenais uzdevums bija izstrādāt Neatkarības deklarācijas projektu. 1990. gada 18. martā J. Škapars sasauca TF mitnē jaunievēlētos AP deputātus - juristus. Mani ievēlēja par grupas vadītāju. Es pēc savas specializācijas esmu tiesību vēsturnieks un arī valststiesībnieks, tāpēc arī laikam izvēlējos mani. Darba grupas pamatsastāvā biju iekļāvis 6 cilvēkus, jaunievēlētos deputātus. Tie bija: A.Endziņš, T.Jundzis, R.Rikards, V.Eglājs un A.Krastiņš, arī I.Bišers, kurš gan vairāk konsultēja, jo tolaik bija aizņemts Maskavā. Pārējie gan bija aktīvi, īpaši gribētos pieminēt A.Krastiņu. Ļoti aktīvi bija arī divi «nejuristi»: R.Rikards un V.Eglājs. Viņiem, raugoties no jurista pozīcijām, bija tādas interesantas un oriģinālas domas, viņi ienesa svaigu vēsmu. Arī T.Jundzis bija aktīvs. A.Endziņš tolaik vienā ziņā mums ļoti izpalīdzēja. Neilgi pirms tam A.Endziņš bija ievēlēts par Universitātes partijas organizācijas sekretāru, un viņš teica tā: «Nāciet šeit, te ir klusas, saulainas telpas, te neviens jūs netraucēs, te jūs varat taisīt Neatkarības deklarāciju, bet mans uzdevums pašlaik ir šķelt komunistisko partiju.» Tā deklarācija tapa universitātes partijas komitejas telpās. Mēs tur sēdējām un smējāmies par šo situāciju. Tās bija tā laikmeta pretrunas.

Sākotnēji ne visiem bija skaidrs, kādai jābūt neatkarīgai Latvijai. Visi vairāk vai mazāk bija vienprātis, ka tā nebūs PSRS sastāvdaļa. Mēs gribējām sastādīt tādu dokumenta projektu, kuru pieņemot AP nonāktu pie galvenā mērķa - atjaunotas neatkarīgas Latvijas Republikas. Bet neskaidrs bija jautājums - vai šai neatkarīgajai Latvijai jābūt 20. - 30. gadu Latvijas tiesību pārņēmējai, tās pēctecei. Vairums nosliecās uz to, ka nākotnē jāatjauno Latvijas Republikas Satversme. Ap šo problēmu notika diezgan lielas diskusijas.

Daudzajās LTF Domes sēdēs, kas notika starp 18. martu un 4. maiju, vienmēr pirmais un galvenais jautājums bija Neatkarības deklarācija. Atceros gadījumu, kad mēs būtībā bijām jau tās tekstu izstrādājuši, pēkšņi ieradās vēl divi padomnieki. Viens bija Juris Bojārs un otrs - Andris Plotnieks. Abi šie putni atlidoja no ASV, kur viņi bija devušies kaut kādā komandējumā. J.Bojārs tolaik bija aktīvs TF darbinieks. Viņiem bija pilnīgi cita pieeja daudzos jautājumos. Tad, kad viņi izlasīja mūsu sagatavoto tekstu, viņi saskatīja tur to, ka mēs kļūsim par Latvijas Republikas tiesību pārņēmējiem, un protestēja pret to. Tad sākās asas teorētiskas pretrunas, mums bija jātur stingrs mugurkauls, jo sākās jukas. Atceros, bija viena Domes vai valdes sēde, kur piedalījās mūsu darba grupas locekļi un arī mūsu oponenti. Trimdas pārstāvji, kas tur bija klāt, - Egils Levits un Jānis Ritenis, tie visi stingri stāvēja par Latvijas Republikas atjaunošanu, arī mēs teicām, ka

nekādā ziņā mēs neko nemainīsim, jo domstarpības jau bija tik tālu, ka izstrādātais teksts nederot un jāizstrādā pavisam cits jauns dokuments.

Līdz galam viņu pozīcija varbūt arī netika atklāta, bet būtībā viņi (J.Bojārs un A.Plotnieks) iebilda pret to variantu, kādā Neatkarības deklarācija tomēr tika pieņemta. Jau sākumā radās divi projekti. Tie abi pamatā bija veidoti pēc E.Levita projekta, jo, manuprāt, viņš bija galvenais ideju ģenerētājs. Bija paredzēts «mikstais» variants un «cietais» variants. «Mikstajā» variantā prasības nebija tik krasi formulētas un Latvijas neatkarības atjaunošana tur bija paredzēta pēc zināma laika, paredzot garāku pārejas periodu. Tolaik vēl bija tas lielais nezināmais - PSRS, kas neko jaunu neatzina, negribēja pieļaut. Otrs variants bija «cietais», kurā arī bija paredzēts pārejas periods, bet tam bija jābūt pēc iespējas īsākam un mērķim - neatkarībai - pēc iespējas tuvākā nākotnē. Kā tas praksē tiks īstenots, to mēs tajā brīdī vēl nevarējām iedomāties. Bet mans personiskais viedoklis bija tāds, ka būs jāiet «caur elli un Indiju». Pieredze man bija, kad 1989. gadā mani kā Juridiskās fakultātes pārstāvi iekļāva toreizējās AP darba grupā, kur vajadzēja izstrādāt valodu likumu. Šis darba grupas priekšsēdētāja bija pazīstamā valodniece Aina Blinkena, es biju viņas vietnieks. Un tad, kad viss bija sagatavots un izstrādāts un vajadzēja pieņemt, vēl tajā vecajā AP bija novērojama ārkārtīgi interesanta aina. Likuma projekts tika apspriests pa pantiem, Blinkena stāvēja tribīnē, nolasīja attiecīgo tekstu un deva savus komentārus un pamatojumu, kāpēc tas ir tieši tā un ne citādi. Apspriešanas beigās piecēlās toreizējais Latvijas PSR prokurors Jānis Dzenītis un teica, ka šī norma runā preti PSRS konstitūcijai un Latvijas PSR Konstitūcijai, tāpēc viņa kā prokurora pienākums ir noraidīt šo normu kā antikonstitucionālu un kopumā noraidīt arī likumu. Vienubrīd neizturēja pat A.Gorbunovs un teica: «Bet mēs taču esam tā kā tautas ievēlēti, un es nevaru saprast, vai mēs te kaut ko drīkstam izlemt vai nedrīkstam. Ja mēs kaut ko esam iecerējuši un gribam par to balsot, jūs vienmēr sakāt, ka tā nedrīkst. Ko tad tā savienotā republika galu galā vispār drīkst?» Ņemot vērā šo pieredzi, bija jāparedz arī Neatkarības deklarācijas pieņemšanas «mikstākais» variants. Bet, kad piedāvājām abus variantus apspriešanai Tautas frontes Domē, tad tūdaļ arī vājākais variants tika noraidīts, un mēs kā pamatu ņēmām stingrāko, un tā tas arī aizgāja.

Dans Titavs: Vai pirms 4. maija kāds bija saskaitījis, vai deputātu balsu par deklarācijas pieņemšanu pietiks vai nepietiks?

R.A.: Es to nevaru pateikt. Taču pieļauju domu, ka, iespējams, skaitīšana, jo tomēr vēlēšanu rezultāti bija zināmi, un tūdaļ pēc vēlēšanām arī LTF frakcija izveidojās. Un tas bija visiem zināms fakts, ka Tautas fronte ir pārsvars AP. Tautas frontes atbalstīti, AP tika ievēlēti tādi cilvēki, kuri jau priekšvēlēšanu kampaņas laikā apņēmās balsot par Latvijas neatkarību, tas bija viņu galvenais uzdevums.

D.T.: Viena lieta ir apņēmšanās priekšvēlēšanu kampaņas laikā, cita lieta, kad esi ievēlēts, tad solījumu var aizmirst. Kāda bija sajūta, skaitot deputātu balsis?

R.A.: Domāju, ka vairumam ievēlēto deputātu bija pārliecība, ka deklarāciju pieņems, jo LTF frakcijā lielais vairākums bija stingri apņēmies

balsot par Latvijas neatkarību. Varēja jau būt arī tā, ka kādam notrīsētu ceļi vai sirds tik ļoti, ka roka nepaceltos. Es tādu iespēju pieļāvu. Tas bija tāds ļoti interesants laiks, kad jau šis kulminācijas punkts tuvojās. Mēs tikai vēlāk sākām apjaust, ka tiešām pastāvēja reāli draudi cilvēku dzīvībai, drošībai un brīvībai, ja pretpēki būtu guvuši virsroku. Bet mēs bijām tā iekarsuši, un tas mērķis likās tik skaists un cēls, ka par to nemaz nedomājām. Es personiski jutos kā cilvēks, kas atmodies no ilga, letargiska miega. Esmu dzimis vēl neatkarīgās Latvijas laikā 1939. gadā. Taču būtībā manu personisko dzīvi visu laiku bija noteicis šis Molotova - Ribentropa pakts, Hitlera - Staļina savstarpējā vienošanās. Es jau daļēji biju kļuvis par padomju cilvēku. Biju gājis cauri padomju skolai, armijai un dzīvojis padomju iekārtā. Bet tajā pašā laikā es atcerējos savu agro bērnību, atceros kara laiku, to kārtību, kāda pastāvēja tad. Bija valsts svētku reizes, kad pie mūsu mājas bija izlikts vācu kāškrusta karogs un arī Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs, jo kara otrajā pusē vācieši kļuva iecietīgāki pret neatkarīgas Latvijas atbalstītājiem un šis valsts simboliem un atļāva tos izmantot. To visu es atcerējos. Atceros gadījumu, kad mūsu mājās pulcējās vīri, kuriem nākošajā dienā bija jādodas prom uz latviešu leģionu, atceros, kādas dziesmas viņi dziedāja un kādas runas runāja. Un es sapratu, ka tie cilvēki bija pilni pārliecības, ka viņi dodas cīnīties par brīvu Latviju. Jo citas izejas nebija, Latvijas armijas vairs nebija, vācieši ir un būs draņķi, bet tie komunisti, kas Latvijā ienāca 1941. gadā, bija vēl briesmīgāki. Apmēram ar tādām noskaņām dzīvojām.

Tad, kad 80. gadu otrajā pusē sākās Atmodas process tautā, bija mītiņi un publiskas uzstāšanās, mani izsauca Latvijas Universitātes partijas komiteja un teica tā: «Biedri Apsīti, jums vajadzētu doties uz Kongresu namu, tur nacionālisti gatavo mītiņu, laikam būšot vairākas uzstāšanās, jums arī tur vajadzētu teikt kādu vārdu, jo esat tiesību vēsturnieks un jūs varētu pastāstīt, kā tur īstenībā tās lietas bija.» Aizgāju, un tur es pirmo reizi pēc daudziem gadu desmitiem redzēju, kā pūli paceļas nacionālais karogs. Tas bija tā, it kā padomiskā stīga mirkli pārtrūkst, un es nodomāju: «Ejiet jūs ratā! Es zinu, kurā pusē man jābūt, un tur arī būšu!» Protams, ka nekādu vārdu tur neņēmu un pilnībā biju šī mītiņa un visu runu, un atziņu varā. Atceros, kad mītiņš beidzās, visi sakārtojās ļoti disciplinētā gājienā un virzījās uz Valdemāra ielu, tur jau bija vairāki sarkanbaltsarkanie karogi. Man pieskrēja klāt viena bijusi studente un teica: «Nu, pasniedzēj, ko jūs tagad mums stāstīsiet?» Tas bija laiks, kad daudzi atrada savu pozīciju, tāpēc man personiski nebija šaubu, ka es varētu nenobalsot par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

D.T.: Tomēr jūs esat jurists. Vai tika izskaitļotas iespējas, ko darīt tālāk, ja Neatkarības deklarāciju tomēr nepieņemu?

R.A.: Mana pārliecība bija, ka deklarācija tiks pieņemta. Tur bija tāda interesanta lieta, ka ne visi, kas balsoja par Latvijas neatkarību, bija LTF frakcijā.

D.T.: Kādu reakciju gaidījāt no Maskavas?

R.A.: Šis ceļš man personiski bija diezgan neskaidrs - kādā veidā viss tālāk notiks un kādi pasākumi būs vajadzīgi turpmāk. Skaidrs bija tikai viens, ka tam tā jābūt - neatkarība jāatgūst. Es personīgi biju iedomājies, ka būtu

jābūt tādai pakāpenībai, jo kā ar nazi nogriezt nevarēs, pretspēki taču bija vēl diezgan stipri. Bieži vien Augstākajā Padomē no tribīnes tā naidīgi uzstājās interfrontieši. Bet spēks tika gūts vienam no otra, esot tajā lielajā vienotībā - tie varēnie mītiņi, kas notika Daugavas krastmalā, tā karogu jūra...

D.T.: Vai nebija pārdomas par dažādiem demagogiem, kas varēja tautai rādīt nepareizu ceļu?

R.A.: Bija tāds interesants moments. Kādu laiku vēl pirms 4. maija, aprīļa beigās, Daugavas stadionā Rīgā notika Vislatvijas deputātu sanāksme, tur bija arī jaunievēlētie AP deputāti un bija arī vietējo padomju deputāti, es tur runāju. Mēs bijām nolēmuši, ka nevar pilnīgi visu izstāstīt, kas būs Neatkarības deklarācijā, bet dažas tēzes varētu pateikt un komentēt. Un cilvēku vairākums nobalsoja par šīm idejām, bija tur arī daži pret, bet viņu bija relatīvi nedaudz. Un tas bija tiešām jūtams, ka tauta kopumā un arī tautas pārstāvji AP un vietējās padomēs ir par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tā vecā, īsti padomiskā, Latvijas PSR AP arī nemaz nebija tik slikta. Atceraties, kā viņi gāja uz šo neatkarības kulmināciju. Viņi šo ceļu iesāka. Bija kādas divas suverenitātes deklarācijas vēl pirms 4. maija deklarācijas. Bija nacionālā karoga statusa atjaunošana, bija 6. panta svitrošana no LPSR Konstitūcijas par komunistiskās partijas vadošo lomu. To visu viņi izdarīja. 1989. gada 31. maijā klajā nāca Tautas frontes Aicinājums, ka arī LTF izvirza pilnīgas neatkarības ideju, arī tur nevajadzēja nevienu ilgi par to pārliecināt un cīnīties ar kādu. Mēs ļoti strauji gājām uz savas valsts neatkarību, jo pieņēmām to kā īstenojamu mērķi. Protams, skatījāmies arī, kas notiek Igaunijā un Lietuvā. Strādājot pie deklarācijas, mēs bijām izpētījuši arī viņu dokumentus. Tur bija dažas aizgūstamas idejas. Būtībā mēs gājām vienoti šajā - neatkarības virzienā.

D.T.: Tomēr jūs teicāt, ka pašā sākumā bija diskusijas par to - atjaunot 1918. gadā dibināto Latvijas Republiku vai radīt jaunu valsti. Kādēļ nonācāt pie domas - atjaunot savu valsti, nevis radīt no jauna tā saukto «otro republiku»?

R.A.: Šādas diskusijas nebija ilgas. Mūsu darba grupa samērā strauji nosvērās uz to, ka jābūt tiesiskai pēctecībai, ka nevajadzētu jaunu valsti radīt. Jo būtībā Latvija *de iure* bija pastāvējusi visu laiku. ASV un daudzas citas valstis nebija pārtraukušas atzīt neatkarīgo Latvijas valsti. Protams, PSRS pret to protestēja, pārmeta amerikāņiem, jo ar zobiem un nagiem centās iznīcināt visu, kas šeit liecināja par Latvijas valstisko neatkarību. Atceraties šīs cilvēku medības katru gadu 18. novembrī Meža kapos, pie Čakstes, pie Meierovica pieminekļa u.c. Cilvēki patiešām bija iebaidīti.

Atceros, bērībā mājās, kur irējām dzīvesvietu, mēs ar māti bēniņos atradām sarkanbaltsarkano karogu, mēs arī zinājām, kas par to draud. Māte nokrāsoja karogu melnā krāsā un uzšuva sev kleitu. Bijām ļoti nobijušies pēc izvešanām, kas notika 1949. gadā. Reiz no Rīgas atbrauca Spartaka sporta biedrības komanda, tēvs taisīja afišu, uzzīmējot uz tās Spartaka emblēmu. Beidzās sporta svētki, un viņu izsauca uz Drošības komiteju - kāpēc propagandē buržuāziskās Latvijas karogu? Ar mokām izdevās pierādīt, ka tā ir arī Spartaka emblēma - sarkanbaltsarkanā krāsā.

Tas bija vēl pirms Tautas frontes 1. kongresa, es sēdēju savā katedrā, bija konsultāciju laiks. Pēkšņi ienāca viens milicis, viņš meklējot pasniedzēju Apsīti, vai nevarot viņam palīdzēt? Kādā pagalmā no veļas šņores viņš esot noņēmis auduma gabalu, kas varētu būt buržuāziskās Latvijas karogs, vai es nevarētu pateikt - tas ir karogs vai tomēr nav? Atvērtajā pakā bija auduma gabals indīgi sarkanā krāsā, un visas trīs daļas bija vienādā platumā. Es teicu, ka tas drīzāk līdzinās Austrijas karogam, jo Latvijai tāda nebija ne krāsās, ne proporcijās. Par laimi, es jau padomju laikā mācību procesā izmantoju Latvijas laika likumu krājumu. Man bija 1923. gada likumu krājums un Ministru kabineta noteikumi. Paņēmu to grāmatu, atšķīru vaļā, tur ir visi karogi, kādi vien bija pasaulē, un teicu viņam: «Redziet, kāds toreiz bija Latvijas valsts karogs?» Tad milicis teica: «Nu, labi, tad mēs to cilvēku laidīsim vaļā,» un aizgāja.

Pārlicība par savas valsts atjaunošanu mums visiem tomēr bija, bet tīri cilvēcīgi vēl 80. gadu beigās un TF laikā bija iekšējs satraukums, es neteiktu, ka tās bija bailes.

Neatkarības deklarāciju man vajadzēja nolasīt no AP tribīnes. Man bija sarunāts, ka Andrejs Krastiņš nāks palīgā, jo viņam piemita tā labā īpašība, ka viņš tā varēja noskaldīt, ka jautātājam bieži vien mute vienkārši tika aizlikta ciet, un tajā brīdī tieši to vajadzēja. Jo pretinieki bija ļoti asi un arī demagoģiski noskaņoti, viņi centās cilvēku nogremdēt ar demagoģiju, vienkārši apmulsināt. Mēs divatā ar Andreju nodomājām uztaisīt tādu kā dūri, es lasīšu tekstu, pēc tam Andrejs atbildēs uz jautājumiem. Tā arī bija. Es lasu un saprotu, ka visa Latvija klausās, visi seko, tad tiešām bija tāda drebelīga sajūta. 4. maijā taču to visu vēl pastiprināja tā ārkārtīgi lielā interese, kas bija AP nama ārpusē, kad sāka skaitīt deputātu balsis par Neatkarības deklarāciju. Katram deputātam bija jāpieceļas un skaidri un gaiši jāpasaka: par vai pret. Un kaut kā tie vēlēšanu apgabali, pēc kārtas saucot, sanāca tā, ka sākumā kādi pāris bija par un tālāk vesela virkne pret. Tad bija tāda jocīga sajūta. Bet, kad tai kritiskajai barjerai pie beigām bija pāri, tad visi saprata, ka tā lieta ir darīta. Pēc tam aizgāju uz AP Juridisko daļu un skatos - Latvijas ģerbonis jau nodrukāts, deklarācija parakstīta, viss kārtībā.

D.T.: Jūsaprāt, pretspēki bija gatavi 4. maijam, tam, kas notika?

R.A.: It kā viņi bija gatavi, jo arī viņiem nebija noslēpums, ka mēs deklarāciju gatavojām un pieņemsim. Viņi centās izraisīt diskusijas un mēģināt panākt vilcināšanos. Iegūt laiku. Tā bija tā reize, kad pozīcijai bija jārikojas nesaudzīgi. Varbūt vēlāk šī politika nebija pareiza. Bet toreiz bija jārikojas tā, jo taisnība bija tiem, kas teica, ja būtu vinnējis A. Rubiks, tad būtu vinnējuši viņi, un tad, īpaši - 1991. gada janvārī, mēs visi būtu pie sienas un nekādas demokrātijas Latvijā vairs nebūtu. Tāpēc man joprojām ir prieks par to, ka mēs toreiz bijām tik ārkārtīgi vienoti un nelokāmi.

Egils Levits: Jau 1989. gada marta sākumā bija skaidrs, ka LTF acimredzot uzvarēs LPSR AP vēlēšanās, un loģisks bija jautājums - ko darīt pēc tam? Tā kā vēlētāji īstenībā toreiz balsoja par Latvijas neatkarību un LTF deputātu kandidāti bija deklarējuši, ka arī viņi ir par to, tad Frontes vadība nonāca pie secinājuma, ka vajadzētu sastādīt Neatkarības deklarācijas projektu. Rolands Rikards, Romāns Apsītis un es tad arī sākām nopietni pārrunāt pirmos deklarācijas projektus. Lielā mērā mūs iespaidoja Lietuvas Neatkarības deklarācija, kas jau bija pieņemta tā paša gada 11. martā. Sākotnēji mums bija divi varianti, viens tāds stingrāks un otrs nedaudz «mikstāks», lielā mērā mēs vērojām, kā notikumi attīstās Lietuvā. Mēs domājām tā: ja tiek pieņemts juridiski stingrākais variants, kas paredz bezierunu un pilnīgas neatkarības atjaunošanu, tad, lai mikstinātu politisko situāciju, valdībā varētu būt arī daži kompromisa cilvēki - kas Maskavai būtu pieņemamāki. Otrajā variantā mēs vēlējamies panākt šo izlīdzinājumu tā, ka deklarācijā būtu mazliet «mikstāks» juridiskais formulējums, bet valdībā būtu stingrāki cilvēki, no tādām organizācijām kā LNNK un citām. Tas viss bija atkarīgs no Lietuvas, ja tur neatkarība tiktu nožņaugta, tad mēs pieņemtu otro variantu, uzticoties stipriem cilvēkiem vadībā, par kuriem būtu pilnīga pārlicība, ka viņi turpinās iesākt.

Kad pēc AP vēlēšanām sanāca jaunie vēlētie LTF deputāti, tika izveidota grupa, kurai bija jāgatavo dokumenti AP atklāšanas sēdei. Pirmajā sēdē mēs piedāvājām savus projektus Neatkarības deklarācijai, un praktiski uzreiz «mikstākais» variants tika atmests, jo arī tauta no mums gaidīja tūlītēju neatkarību. Tika noformulēta deklarācija, kurā nebija paredzēts nekāds pārejas periods līdz pilnīgai neatkarībai. Atšķirībā no Lietuvas mēs deklarācijā papildus juridiskajiem punktiem sagatavojām arī skaidrojošu preambulu, kas ir diezgan neparasti tāda veida juridiskam dokumentam. Plašā vēsturiskā preambula bija nepieciešama, gan lai skaidrotu pasaulei, kādēļ Latvija atjauno savu neatkarību, gan arī lai skaidrotu, piemēram, PSRS iedzīvotājiem, jo nevar taču aizmirst, ka tajā laikā ne visi zināja, kas Latvijā noticis 1940. gadā. Juridiskajā daļā lielākie strīdi bija par to, vai iekļaut deklarācijā punktu par Satversmes atjaunošanu. Mūsu projektā bija paredzēts atjaunot Latvijas Republikas Satversmi, lai nodrošinātu ne tikai neatkarību, bet lai arī garantētu, ka atjaunotā Latvija būs demokrātiska valsts eiropeiskā izpratnē. Tas bija arī nodrošinājums pret to, lai netiktu nodibināta it kā neatkarīga LPSR, ko vēlējās panākt reformkomunisti. Tā bija liela cīņa šajā darba grupā. Tika panākts kompromiss, ka Satversme ir pamats, bet laika gaitā tiks izstrādāta jauna Satversme.

D.T.: Vai bija arī tāda diskusijas - atjaunot LR vai veidot kaut ko no jauna?

E.L.: Pavisam īsu brīdi bija arī tādas diskusijas, bet mēs ātri vien nosprīdām, ka tomēr jāatjauno Latvijas Republika. Bija mēģinājumi uz Satversmes bāzes radīt jaunu Konstitūciju, kas vairāk vai mazāk balstītos uz LPSR Konstitūciju, protams, uzlabotā demokrātiskā variantā. Bet mēs trīs un arī Andrejs Krastiņš, kas nedaudz vēlāk pievienojās mūsu grupai,

stingri iestājāmie par to, ka nevar atjaunot neatkarīgu Latviju uz LPSR Konstitūcijas bāzes. Tas bija izšķirošais ideoloģiskais moments. Bet abos gadījumos runa bija par Latvijas Republikas atjaunošanu. Tātad praktiski bija divi priekšstati par atjaunojamo Latviju, un tas viens bija mēreni reformkomunistisks, par neatkarību, bet nebūt ne tik orientētu uz pašas valsts atjaunošanu. Otrs strāvājums bija nacionāls un demokrātisks, kurš bija par savas valsts atjaunošanu uz demokrātiskas Satversmes bāzes. Beigās pieņemtā 4. maija deklarācija par 99 % atbilda mūsu, tātad otrajam variantam.

Pašās aprīļa beigās situācija Lietuvā atkal kļuva smagāka, tur sākās ekonomiskā blokāde no Maskavas puses, un tad šis reformkomunistiskais strāvājums ielika deklarācijā punktu par pārejas periodu, kas deklarācijas juridisko pusi padarīja nedaudz problemātiskāku. Es pats tajā brīdī nebiju klāt, es būtu kategoriski pret tāda pārejas perioda ieviešanu, bet beigu beigās arī pārejas periods neko daudz nekaitēja.

D.T.: Kāpēc jūs nebijāt šajā laikā Latvijā?

E.L.: Es domāju, ka tas bija saistīts ar manu darbu pie Neatkarības deklarācijas. Latvija vēl bija PSRS pakļautībā un robežas kontrolēja PSRS robežsargi. Es aprīļa beigās izbraucu no Latvijas, jo tajā laikā mana pastāvīgā dzīvesvieta bija Vācija. Biju plānojis izbraukt uz nedēļu. Maija sākumā vēl atbraucu, lai piedalītos pēdējo redakcionālo labojumu pieslīpēšanā, bet Rīgas lidostā mani apcietināja un bez kādas īpašas apsūdzības celšanas četru bruņotu robežsargu pavadībā iesēdināja lidmašīnā, kas devās uz Maskavu. Tur, Maskavā, mani iesēdināja lidmašīnā, kas devās uz Rietumiem. Tas viss tika izdarīts bez jebkādas motivācijas, kad es prasīju iemeslu, man teica, ka neko nevarot paskaidrot. Es uzrakstīju iesniegumu, ka protestēju pret tādu rīcību. Tas bija vajadzīgs, lai vismaz kāds dokuments liecinātu, ka es neesmu devies prom labprātīgi. Manis dēļ Maskavā pat izsēdināja no lidmašīnas kādu citu pasažieri, kas aktīvi protestēja. Pēc tam uz Latviju atbraucu tikai pēc augusta puča, arī vīzu man nedeva bez jebkādas motivācijas, neko nepaskaidrojot, acīmredzot biju iekļauts kādā melnajā sarakstā. Jānis Jurkāns esot pat prasījis Edmundam Johansonam, VDK priekšsēdētājam, kāpēc mani neielaiž Latvijā, bet viņš neko neesot paskaidrojis arī viņam.

D.T.: Vai jums kā Rietumu juristam nebija problēmu sastrādāties ar padomju skolu izgājušiem juristiem?

E.L.: Darba grupā bija arī cilvēki ar citas specialitātes izglītību, bet, piemēram, ļoti skaidras domas bija Rolandam Rikardam, kurš nebija jurists, bet lielā mērā ietekmēja 4. maija Neatkarības deklarācijas saturu un garu. Pat juridiskās nianšes deklarācijā nebija tik svarīgas kā politiskā platforma, uz kuras tā tika būvēta. Nebija grūti sastrādāties juridiskajos jautājumos, bet ar dažiem mums bija atšķirības politiskos uzskatos. Varēja redzēt, ka ir reformkomunistisks spārns, kurš gan arvien vairāk zaudēja savu «sarkanumu», un ir spārns, kas vēlējas atjaunot pilsonisku, demokrātisku Latviju. Ārpus mūsu darba grupas bija vēl lielāki spēki, kas

vispār bija pret neatkarīgas Latvijas Republikas atjaunošanu, tādi bija arī LTF iekšienē. Bet vairākums mūsu darba grupā tomēr bija par pilnīgu neatkarību.

D.T.: Vai tika prognozēti notikumi, kas varētu notikt pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas, vai bija skaidrs, kā to īstenot dzīvē?

E.L.: Pašā darba grupā par to netika daudz runāts, jo mūsu mērķis bija, lai AP skaidri nodeklarē valsts neatkarību. Uz šīs deklarācijas bāzes tad arī varētu attīstīt tālāko politisko rīcību, panākt mūsu valsts atzīšanu no Rietumvalstu puses, jo neoficiālie kontakti ar Rietumu politiķiem jau bija nodibināti. Svarīgs jautājums bija attiecības ar Maskavu, jo nevarēja zināt, kurš virziens tur gūs virsroku. Gorbačovs vienu brīdi runāja vienu, pēc tam kaut ko citu. Bet tas nebija smaguma punkts mūsu darba grupā, jo tajā brīdī vajadzēja pieņemt stingru Neatkarības deklarāciju, ko pēc tam varētu izmantot tālākā politiskajā cīņā par faktisko neatkarību. Manā redzējumā deklarācijā neiederējās pat pārejas periods, jo tas tika burtiski iegrūsts iekšā tekstā pašās pēdējās dienās, kad es jau vairs nebiju Latvijā. Pārejas periods radīja juridisku neskaidrību, bet galu galā arī tas nenāca mums par sliktu. Tas bija tā, it kā tiktu sperti trīs soļi uz priekšu un pus-solis atpakaļ, bet kopumā tomēr divarpus soļi uz priekšu tika sperti. Jo bija taču samērā stingra deklarācija.

Ja runā par jauno Godmaņa valdību, tad man jāsaka, ka no mana viedokļa tā bija liela neuzņēmība un neizlēmība no LTF puses, atstājot tajā padomju funkcionārus. Tas bija pat vairāk nekā kompromiss, un tas nebija kompromiss starp kaut kādiem diviem LTF spārnēm. Tātad LTF nobijās no varas pārņemšanas, kas tai bija jāizdara konsekventi. Tur bija gan pieredzes trūkums, gan arī citi iemesli. Viena lieta ir cīnīties par neatkarību, bet, kad tas tika sasniegts, tad bija zināms apjukums - ko tālāk darīt ar varu, kas ir mūsu rokās? Tika pat runāts, ka AP vadīs A.Gorbunovs un amatā paliks arī V.Bresis, kurš vadīja valdību LPSR laikos, un tas jau būtu bijis absolūts kuriozs, kad opozīcija uzvar vēlēšanās, bet atstāj amatos reformkomunistisku valsts vadību. Es un vēl daži agītējām par to, lai visas varas pozīcijas tiktu aktīvi pārņemtas, tikai tā varēja realizēt neatkarības politiku. Nepietiek tikai deklarēt un tad stāvēt - rokas gar sāniem. Vismaz izdevās valdības vadītāja amatā iecelt Ivaru Godmani. Ka viņš būs premjers, par to LTF vēlēšanu kampaņas laikā nemaz vēl nedomājām. Bet arī tad, kad Godmanis uzņēmās valdības vadīšanu, viņš nevarēja atrast cilvēkus, kas vēlētos strādāt jaunajā valdībā. Šajā «lauvu midzenī» neviens negribēja iet, katrā ziņā te jāatzīst Godmaņa drosme to darīt, un tagad jau var pasmaidīt par to, ka daudziem tādas drosmes tolaik nebija. Un pat ne jau reformkomunisti tik ļoti rāvās uz turieni valdībā strādāt, drīzāk tas bija LTF gribas trūkums. Tad I.Godmanim izdevās atrast vairāk vai mazāk lojālus funkcionārus no reformkomunistu vidus. Politiski tas bija bīstami, milzīgas reformistiskas idejas no šīs valdības nenāca un to nemaz nevarēja gaidīt, bet politiski tomēr šī valdība bija lojāla Latvijai un tās neatkarībai. Tas, protams, bija arī Godmaņa nopelns.

D.T.: Cik liela juridiska nozīme tomēr bija Neatkarības deklarācijas pieņemšanai, jaunās valdības izveidošanai, AP likumiem un lēmumiem, ja visu to jebkurā brīdī PSRS varēja atcelt?

E.L.: Šajā gadījumā ir jārunā par juridisko lēmumu nozīmi vispār. Ir atšķirība starp juridisko faktu un, ja tā var nosaukt, socioloģiski politisko faktu. Juridiskais fakts ir tas, ka pastāv Latvijas vairāk vai mazāk brīvi un demokrātiski ievēlēts parlaments un tas deklarē valsts atjaunošanu. Pat ja nākamajā minūtē pēc šī notikuma parlaments tiek likvidēts un deputāti apcietināti, pats fakts ir un paliek nozīmīgs, jo to vairs nevar izdzēst no tiesībām un no vēstures. Un juridiskais fakts kā tāds ietekmē arī sociāli politisko attīstību. Tieši cīņa ar juridiskajiem ieročiem bija galvenais, kas bija latviešu rīcībā. Padomju tiesiskajā domāšanā juridiskajam faktam bija samērā maza nozīme, bet Rietumu tiesiskajā izpratnē gluži otrādi - tam bija ļoti liela nozīme. Ilglaicīgā periodā juridiskais fakts vai nu tiek joprojām atzīts, vai mainīts. Bet kā piemēru te var minēt 50 gadus ilgušo Rietumu valstu īstenoto Latvijas okupācijas un inkorporācijas PSRS neatzīšanas politiku, tad var saprast, cik liela nozīme juridiskajiem lēmumiem ir pat tad, ja šajā brīdī tie lēmumi neietekmē reālo dzīvi. Un latviešiem nebija citas iespējas, un brīnumainā kārtā latvieši pamanījās savus juridiskos ieročus ļoti prasmīgi un valstij veiksmīgi izmantot.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES DOMES SĒDES

PROTOKOLS NR. 10

Rīgas pils Sarkanajā zālē
1989. gada 5. augustā

V.Šteins: Šodien nav tāda orgāna, kas pārstāvētu Latvijas valsti, ar ko tikties Bušam, ja viņš atbrauktu.

D.Sniedze: Pievienojos I. Godmaņa izteiktajam vērtējumam. Jāatbalsta tautas kustība vēlmē reģistrēt savus pilsoņus, bet eiforisma noskaņa jāatmet. Pilsoņu komitejas un kongress ir neatņemamas Latvijas sastāvdaļas.

P.Laķis: Nav šaubu par to, ka esam par politisku un ekonomisku Latvijas neatkarību. Jābūt dažādiem ceļiem. Svarīgs ir taktikas jautājums. Juridiski augstas, politiski zemas klases solis ir Bojāra piedāvātais likums, paprasta provokācija. Tautas fronteī jāvērsas pret šī likuma pieņemšanu. Tai pašā laikā Tautas fronteī jāatstāj sev politiskās variācijas iespējas. Kādēļ mums nevar būt organizāciju konfederācija? Pilsoņu k-ju ideja nav nostrādāta. Nav koncepcijas. Politisko cīņu par savu parlamentu un pilsoņu k-ju izvērsānu apvienot nav iespējams.

E.Vēbers: Izsaku domu par nolikuma izstrādāšanu Nacionālam referendumam, ja rastos mehāniskā referendumā draudī. Atbalstu pilsoņu k-jas, prioritāte jāsaprot laika ziņā. Ejam parlamentāro ceļu, bet, ja tas nonāk strupceļā, funkcijas pārņem pilsoņu kongress.

J.Škapars: Pašreiz atrodamies būtiskākās izvēles priekšā. Savā rakstā «Padomju Jaunatnē» izteicos. Ir 2 organizācijas ar dažādām platformām. Diezgan grūti saskaņot darbību, bet vajadzēs. Pilsoņu reģistrācija un sekojošs kongress vēlēšanas traucē. Nacionālais jautājums cittauniekus skars būtiski. Mēs neesam ne ar vārdu teikuši, kā pret viņiem izturēsimies. Var aizbraukt 100, 200 tūkstoši, tomēr mums nāksies rēķināties ar lielu skaitu. Nestādīsim jautājumu: vai nu, vai nu. Varam iedzīt Tautas fronti stūrī, noņemt tai manevrēšanas spējas.

I.Cālitis: Reģistrācija nav tikai statistisks gājiens. Avotiņš tikko teica par unitārismu. Nav un nevar būt apvienošanās un vienīgi viens izvēlēts ceļš. Un vēl absurds - cilvēks, kas ietilpst pilsoņu k-jā, nevarēs kandidēt vēlēšanās kā deputāta kandidāts. Šādā aspektā var pietrūkt pozitīvo cilvēku. Pēc Avotiņa un Dobeļa nekorektā demarša pagājušajā Domes sēdē pienācis laiks dot citādi domājošiem savu politisko novērtējumu. Ir nepieņemama Tautas

frontes paļāšana, tā nav kritika. Būtu nepieņemami, ja Dome uzdotu valdei piedalīties šajā pilsoņu reģistrācijā. Tas viņu novājinātu vēlēšanās, un kam tas ir izdevīgi.

A.Cirulis: Šī ir pirmā Domes sēde - traģiska tādēļ, ka neesam spējīgi pieņemt lēmumus: nolēmām 46. izmēra apģērbu uzvilkt 54. izmēra miesai. Mums nav politiskas ekspertīzes, nav skeptiķu brigādes, kas mūs apstrīdētu no citām pozīcijām. Runājot par pilsoņu k-jām - jādzīvo reālos apstākļos. Viņas jau ir, atpakaļceļa nav. LNNK nelaime ir tā, ka tā nevar dot atbildes uz jautājumiem. Vajadzēja prognozēt perspektīvu. Nevar pateikt, cik apjomīgs būs kongress, kāda ir juridiskā nākotne.

E.Meļķis: Izrādās - koncepcijas nemaz nav. Mērķi pilsoņu k-jām nevar noformulēt katrai sabiedriskai organizācijai atsevišķi. Nekorekti ir iesaistīt pilsoņus, ja nezina, ko viņi darīs. «Atmodā» ļoti dažādi traktējumi: gan par valsts varu, gan valstiskuma atjaunošanu utt. Satrauc teiktais: «Nevienai citai organizācijai nav tiesības paust Latvijas pilsoņu intereses kā pilsoņu k-jām.»

D.Ivāns: Var būt, ka Tautas fronte pielaida kļūdu, neizsakot domas iepriekš. Esam grūtā situācijā. Gan pilsoņu reģistrācija, gan Bojāra LPSR pilsoņu likums mūs velk atpakaļ. Nevaram restaurēt bijušo valsti. LNNK par šo ideju nav aprunājusies ar LTF. Vairs netiek galā un griežas pie Tautas frontes. Mani uzrauc šo cilvēku naivums, ja tā var nonākt strupceļā. Kā šie pagaidu reģistrācijas centri nonāks līdz kongresam? LNNK un pagaidu sakaru centram nav materiāla un tehniska nodrošinājuma šim darbam. Vai Tautas frontei ir? Ja ir vēlēšanas priekšā. Un mūsu praktiskās iespējas nav bezgalīgas. Un mūsu politiskās iespējas? Atbalstot pilsoņu komiteju organizēšanu, Tautas fronte zaudē manevrēšanas spējas. Mūsu politika ir «augošo prasību politika». Reāli pārņemt varu, nevis gaidīt, kad kungi Maskavā jeb ANO mūs pieņems, lai uzsāktu sarunas. Mūsu spēks - parlamentārā cīņā. Darīsim visu, lai mēs būtu arī vietējās padomēs. Mani nepārliecina pilsoņu komiteju tīrais tiesiskais ceļš. Esmu dzimis 1955. gadā, un mani neapmierina, ja kāds kungs izlems, vai manos gēnos ir šī pilsonība. Tas pats, kas Bojāra variantā: piešķirt pilsonību, neeksistējot valstij. Reālu spēku redzu tikai parlamentā, vēlēšanu cīņā. Latvijas pilsoņu apvienības var veidoties atsevišķi no Tautas frontes. Cenšanās uzspiest pilsoņu reģistrāciju Tautas frontei ir negodīgas cīņas paņēmiens. Ja mēs atbalstīsim pilsoņu komitejas, tauta noticēs, bet ar to pašu brīdi zaudēsim AP vēlēšanās. Nevar savienot šos ceļus.

J.Rukšāns: Pilsoņu komitejas ir glābšanas riņķis, ja zaudējam parlamentārā ceļā. Tam jābūt piepūstam jau iepriekš.

JĀNIS DINĒVIČS

DIVAS VARAS UN SPĒKU SAMĒRS STARP TĀM

Laiks no 1990. gada 4. maija līdz 1991. gada 21. augustam bija pats saspringtākais un pats dramatiskākais laika periods cīņā par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Šajā laika periodā LTF parādījās jaunā kvalitātē ne tikai kā sabiedriska organizācija, bet jau ar savu pārstāvniecību AP, ar savu deputātu frakciju. Un šī atšķirība ir tāda, ka tagad LTF jau kā likumīgi ievēlēta varēja cīnīties par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Tas vairs nebija tikai sabiedriskas organizācijas viedoklis, kura nav pārstāvēta Augstākajā Padomē, tā bija leģitīma lēmēja institūcija, kura varēja šo neatkarību atjaunot. Uz neatkarības atjaunošanu pretendēja arī Pilsouņu kongress, taču šis pretenzijas, manuprāt, labākajā gadījumā bija rezerves variants, jo, kā pierādījis šis laiks, šie desmit gadi, tad tikai caur likumīgi vēlētu institūciju - Augstāko Padomi - mums izdevās Latvijas neatkarību atjaunot.

Kādas bija šīs divas varas, kuras savā starpā cīnījās? Bez šaubām, viena bija LTF, otra - kompartija. To, ka cīņa notika starp šīm divām organizācijām - LTF un kompartiju, atzīst arī Rubika kungs savā referātā 1990. gada 9. jūnijā kompartijas 25. kongresā.

Kādi varas līdzekļi bija vienai un kādi - otrai pusei? LTF bija frakcija Augstākajā Padomē - divas trešdaļas deputātu un LTF sastādīta valdība. Pašvaldības 8000 pašvaldību deputāti, kuri bija ievēlēti no Tautas frontes, bija tie varas līdzekļi, ko izmantoja LTF. Kompartijai bija viena trešdaļa deputātu Augstākajā Padomē, frakcija «Līdztiesība»; tādas struktūras kā armija, Valsts drošības komiteja, OMON, milicija. Milicija bija daļēji sašķelta, un par to notika aktīva cīņa visā šai periodā un arī pēc tam. Mēdz teikt, ka prese, masu informācijas līdzekļi ir ceturta vara. Šajā periodā bija preses izdevumi, kas simpatizēja un atbalstīja kompartiju, un bija preses izdevumi, kas simpatizēja un atbalstīja LTF.

Uz ko bāzējās šīs varas pretendentes, un kas būtiski ietekmēja spēku samēru starp tām? LTF:

- 1) tautas uzticība - 66% tika ievēlēti no šīs organizācijas un marta referendumā iegūtie 74% atbalstam par neatkarības ideju;
- 2) pārmaiņas brūkošajā Padomju Savienībā un jo sevišķi Krievijā;
- 3) piesardzīga, bet konsekventa Rietumu palīdzība neatkarības atjaunošanai;
- 4) latviešu trimdas organizāciju līdzdalība neatkarības atgūšanā;
- 5) Baltijas valstu vienotība.

Uz ko balstījās kompartija:

- 1) uz tiem konservatīvajiem, impēriskajiem spēkiem, kuri gribēja saglabāt PSRS kā vienotu valsti un kompartijas vadošo lomu;

2) uz atvaļinātiem militāristiem Latvijā, kuri tobrīd, kā publicēts presē, bija 62 tūkstoši, un aktīviem, armijā esošiem virsniekiem - komunistiem, tādu bija 24 tūkstoši;

3) dažāda līmeņa aparāta darbinieki;

4) daļa nelatviešu, kuros pārmaiņas izsauca nopietnas bažas par nākotni;

5) Vissavienības resori, to pakļautībā esošie uzņēmumu direktori, kuri arī piedalījās dažādās akcijās pret Latvijas neatkarību.

DARBĪBAS METODES

LTF manifestēja parlamentāru, nevardarbīgu cīņas ceļu. Kompartija - sākotnēji pietiekami demokrātiska, bet attieksme laika gaitā pāraug anti-demokrātiskā, vardarbīgā. 1990. gada 9. jūnijā Latvijas kompartijas 25. kongresā debatēs jau uzstājās Lopatina kungs un nodefinēja savu attieksmi pret darbības formām. Tas skan sekojoši. Lopatina kungs analizē «Līdztiesības» frakcijas deputātu lomu Augstākajā Padomē un paziņo, ka šie deputāti ir izsmēluši savas darbības formas. Tāpēc viņš aicina šos deputātus iet prom no Augstākās Padomes un veidot alternatīvas varas struktūras. Nobeigumā Lopatina kungs aicina, ka šīm jaunajām paralēlajām varas struktūrām vajadzētu stingri izpildīt PSRS prezidenta 14. maija rīkojumu, kurā tika paziņots, ka Neatkarības deklarācija ir nelikumīga.

Laika periodā, par kuru mēs runājam, bija trīs galvenie mezglu punkti:

4. maija Deklarācija, janvāra notikumi, augusta pučs.

4. maijā LPSR Augstākā Padome pieņem Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu, par kuru nobalso 138, pret - nav, atturas - 1. Visā Latvijas teritorijā tiek atjaunota 1922. gada 15. februārī pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes darbība. Latvijas valsts oficiālais nosaukums - Latvijas Republika. Tāpat tiek paziņots, ka Latvijas Republikas valsts varas «*de facto*» atjaunošanai noteikts pārejas periods, kurš beidzas ar Latvijas Republikas Saeimas sasaukšanu. Pārejas periodā augstāko valsts varu Latvijā realizē Latvijas Republikas Augstākā Padome. Latvijas Republikas AP priekšsēdētājs A.Gorbunovs nosūta vēstījumu PSRS prezidentam M.Gorbačovam, kurā teikts, ka Latvijas Republikas Neatkarības deklarācija sāk pārejas periodu. Pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas sākas aktīva pretdarbība pret to. Pirmais reaģēja Latvijas kompartijas CK birojs, kurš AP pieņemto Deklarāciju raksturo kā nepieņemamu un uzdod visām LKP struktūrām vērsties pret to. Arī Latvijas Republikas Pilsoņu kongress neviennozīmīgi uztver šo Neatkarības deklarāciju. Piemēram, M.Grīnblats 29. maija «Atmodā» raksta un analizē izveidojušos situāciju, un viņam ir pretenzijas pret to, ka AP uzņēmusies šo varu pārejas periodā. Viņaprāt, šo varu var realizēt tikai Pilsoņu kongress, jo tie esot likumīgie pilsoņu interešu aizstāvji. Kompartija cīņai pret pieņemto Neatkarības deklarāciju piedāvāja, ka būtu nepieciešams visas tautas referendums šajā jautājumā par valsts statusa maiņu. Frakcija «Līdztiesība» nāk ar aicinājumu Latvijas iedzīvotājiem, kurā norāda, ka Neatkarības deklarācijas pieņemšana, viņaprāt, ir nelikumīgs akts. Viņi uzskata, ka par šo jautājumu iespējams lemt tikai referenduma ceļā.

LTF nostāja bija diametrāli pretēja: šāds referendums nav vajadzīgs, jo mēs uzvarējam vēlēšanās, mēs bijām divas trešdaļas deputātu. Ja vēlēšanās nebūtu piedalījušies atvaļinātie militāristi un Latvijā izvietotā PSRS armija, tad mūsu panākumi šajās vēlēšanās būtu bijuši vēl iespaidīgāki. Augstākā Padome ir tiesīga šādu lēmumu pieņemt.

7. maijā Latvijas Republikas Augstākā Padome ieceļ par Latvijas Republikas Ministru Padomes priekšsēdētāju Ivaru Godmani. Sākas valdības veidošanas laiks. Bet jau 11. maijā pret Neatkarības deklarāciju vērsas Rīgas milicijas garnizona darbinieki, kuri savā sapulcē nolemj, ka šī deklarācija

Konstitucionālo likumu par Latvijas valstisko neatkarību pieņēma Augusta puča karstākajā mirklī

esot pretlikumīga, antikonstitucionāla. Viņi atbalsta ideju, ka jautājums par Republikas suverenitāti jāleņ referendumā. Klātesošie izsaka atbalstu līdzšinējam iekšlietu ministram B.Šteinbriham. Milicijas darbinieki rezervē sev tiesības uz enerģisku pretdarbību. Lūk, brīdis, kad jau pašā sākumā pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas sākas cīņa par ietekmi milicijā.

12. maijā Tallinā notiek pirmā triju Baltijas valstu vadītāju oficiālā tikšanās, kurā Anatolijs Gorbunovs, Vītauts Landsberģis un Arnolds Rītelis paraksta Deklarāciju par Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas un Igaunijas Republikas vienprātību un sadarbību un kopīgu paziņojumu par iestāšanos Eiropas drošības un sadarbības apspriedē. Tiek izveidota Baltijas Valstu padome.

Dažas dienas vēlāk - 14. maijā arī PSRS prezidents reaģē uz Neatkarības deklarāciju, parakstot dekrētu, kurā pasludina Latvijas PSR un Igaunijas PSR AP deklarācijas un Igaunijas PSR AP lēmumu par Igaunijas valsts statusu par spēkā neesošu. Interesanti atzīmēt, ka PSRS prezidents Gorbačova kungs paraksta dekrētu 14. maijā, bet Latvijā šo dekrētu iespējamās formās centās realizēt dzīvē PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas un Pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komiteja, kas apvienoja pret Latvijas neatkarību noskaņotās organizācijas: LPSR Darbaļaužu internacionālo fronti, Apvienoto darba kolektīvu padomi, Baltijas karavīru savienību, Kara, darba un bruņoto spēku veterānu un karavīru internacionāles republikānisko padomi, republikānisko streiku komiteju, Latvijas Republikas AP deputātu frakciju «Līdztiesība» un starpreģionālo deputātu grupu «Sojuz».

Šis organizācijas kongress notiek 20. maijā. Par tās vadītāju kļūst LKP CK pirmais sekretārs A. Rubiks. Respektīvi, kompartija izveido jaunu organizāciju, kuras dibinātāji ir tās satelīti, lai maksimāli asi vērstos pret 4. maija Deklarāciju. Kulminācija reakcijai uz PSRS prezidenta M. Gorbačova dekrētu bija Interfrontes atbalstīts karavīru un civiliedzīvotāju uzbrukums AP. Tādējādi jau tobrīd ar pietiekami vardarbīgām metodēm centās ietekmēt LTF frakcijas deputātus.

Kompartijas viedokli par tā brīža notikumiem vislabāk var uzziņāt laikrakstā «Sovetskaja Latvija» 1990. gada 18. maija numurā, kurā A. Rubiks paziņo, ka viņš šo valdību uzskata par nelikumīgu. Šajā rakstā Rubiks vēlreiz akcentē, ka 4. maija Deklarācija ir dokuments, kuram nav juridiska spēka no tā pieņemšanas brīža. Savā rakstā Rubika kungs analizē arī LTF valdes paziņojumu par 15. maija notikumiem. Šajā paziņojumā LTF valde izsaka viedokli: ja turpmāk tiks traucēta likumīgi ievēlētās AP darbība, tādā gadījumā LTF aicinās savus atbalstītājus visā Latvijā censties aizsargāt AP, lai tā varētu turpināt savu darbu. Rubiks šajā sakarībā izsakās - nu, kur tad vairs tālāk, - un pasvītro, ka viņš ir gatavs izmantot normālas demokrātiskas darbības formas, bet šajā situācijā viņš nevar garantēt, ka viņam izdosies izvairīties no nopietnas konfrontācijas. Tāpat rakstā tiek runāts par Gorbunova darbību kompartijā un to, kāds varētu būt kompartijas viedoklis par Gorbunova rīcību. Šajā sakarā Rubiks dara zināmu, ka viņam šodien notikusi pusotru stundu gara saruna, par kuras saturu viņš negribētu publiski izteikties. Raksta nobeigumā ir ļoti interesants jautājums Rubikam:

kāpēc Apvienotā darba kolektīvu padome nevar izveidot savas pašsargsardzības vienības? Rubiks atbild: jā, šodien šī organizācija pieņēmusi tādu lēmumu.

21. maijā Rīgā notiek Baltijas republiku kompartiju sekretāru tikšanās, kurā tika spriests par attiecīgo stratēģiju un taktiku dotajam brīdim. Rubiks paziņo, ka kompartija turpmāk darbosies un nostiprināsies opozīcijā un nepiedalīsies valdības darbā. Jāsaka, ka arī līdz šim neviens viņus nebija aicinājis piedalīties valdības darbā.

LR Augstākajai Padomei vajadzēja atbildēt M.Gorbačovam sakarā ar PSRS prezidenta 14. maija dekrētu. 28. maijā Latvijas Republikas AP pieņem paziņojumu, kurā tiek skaidrots, ka PSRS prezidents ir pārkāpis PSRS Konstitūciju, jo nelikumīgi iejaucas Latvijas Republikas iekšējās lietās, tās politiskās pašnoteikšanās procesā. Dažas dienas vēlāk Latvijas Republikas AP, tās priekšsēdētājs A.Gorbunovs nosūta apsveikuma telegrammu B.Jeļcinam, apsveicot viņu ar ievēlēšanu par Krievijas Federācijas Augstākās Padomes priekšsēdētāju, augstu novērtējot viņa labvēlīgo attieksmi pret Baltijas valstīm un to tautu centieniem atjaunot savu valstiskumu. Šis būtu atsevišķs jautājums, par ko būtu jārunā, - Jeļcins un Baltijas valstis. Viņš patiesi ir darījis daudz, lai mums būtu vieglāks šis neatkarības atjaunošanas process. Bet tajā pašā laikā jāatzīmē, ka, manuprāt, tas nav bijis pavisam nesavtīgi, jo, ja nebūtu neatkarīgu Baltijas valstu, tādā gadījumā nebūtu arī neatkarīgas Krievijas. Baltija bija izmēģinājuma poligons, tikai pēc tam Krievija ķērās pie savas neatkarības atjaunošanas. 12. jūnijā A.Gorbunovs runāja PSRS Federācijas padomē un aicināja sākt oficiālas sarunas līguma noslēgšanai par Latvijas valsts unitātes pilnīgas īstenošanas tiesisko statusu pārejas periodā. Šajā sēdē M.Gorbačovs pirmo reizi paziņo, ka mērķis varētu būt suverēnu valstu savienība, un izsaka priekšlikumu uz sarunu laiku iesaldēt suverenitātes deklarāciju. LTF frakcijā nekad nebija lemts un nekad arī nav pieņemts lēmums par Neatkarības deklarācijas iesaldēšanu. Tāpēc šāds priekšlikums TF frakcijai nekādā gadījumā nebija pieņemams ne no Gorbunova, ne no Gorbačova puses. Pēc Gorbačova idejas par neatkarīgu valstu savienību izvērtās cīņa par tā saucamo savienības līgumu, pret kuru vērsās LTF un galarezultātā savāca pāri par miljonu parakstu, kurā Latvijas iedzīvotāji noraidīja šo ideju. LTF un LKP bija nevienādās pozīcijās svarīgās struktūrvienībās Latvijas valstī, jo vairumā no tām darbojās LKP pirmorganizācijas, bet LTF organizācijas tur nebija. Tāpēc 26. jūlijā Latvijas Republikas AP Prezidijs nosaka, ka Latvijas Republikas prokuratūrā, VDK, Radio un televīzijas komitajā, Tieslietu ministrijā un Iekšlietu ministrijā un tām pakļautās iestādēs, kā arī tiesās, Latvijas telegrāfa aģentūrā, Latvijas Republikas AP un valdības laikrakstu redakcijā nedrīkst darboties sabiedriski politisko organizāciju un partiju pirmorganizācijas. Minēto valsts iestāžu vadītājiem uz lēmumu pildīšanas laiku jāaptur sava darbība partijā vai sabiedriski politiskā organizācijā. Lēmums tika pieņemts ar mērķi mazināt šos sabotāžas aktus AP pieņemtajiem lēmumiem.

1990. gada vasarā arī ir meklējami aizsākumi delegāciju veidošanai sarunām kā ar PSRS, tā ar Krieviju. Šis delegācijas tika veidotas, bet nopiet-

nas sarunas aizsākās un izvērtās tikai pēc augusta puča, jo līdz tam tās no PSRS puses tika vilcinātas.

Visasāk divas varas cīnījās par prokuratūru. 26. septembrī tika pieņemts likums «Par prokuratūras uzraudzību Latvijas Republikā», un par Latvijas Republikas ģenerālprokuroru iecel Jāni Skrastiņu. Izveidojas divas paralēlas prokuratūras. Viena - Latvijas Republikas un otra - LPSR prokuratūra, kas atrodas PSRS prokuratūras pakļautībā. Šī cīņa bija ļoti nozīmīga, jo ja mēs vēlējamies saglabāt savās rokās visu tiesu varu, tad bija jābūt šai neatkarīgai Latvijas prokuratūrai.

Sasprindzinājums turpināja pieaugt, un 27. septembrī ap plkst. 22.00 OMON ielaužas Preses namā ar ieganstu aizsargāt kompartijas īpašumu. Kā pamatu šādai darbībai izmantoja PSRS Ministru Padomes 26. maija lēmumu par PSKP īpašuma aizsardzību Latvijas teritorijā. Tā ir pirmā nopietnā OMON akcija.

Nākošais nozīmīgais centra mēģinājums šķelt Latvijas sabiedrību bija 19. oktobrī, kad PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs Rižkovs izdod rīkojumu pārveidot Latvijas teritorijā izvietotos Vissavienības uzņēmumus par akciju sabiedrībām - 51% akciju tiek nodots darba kolektīviem, 49% - valsts akciju sabiedrības starpnozarū apvienību īpašumā. Šis gājiens bija vērst uz to, lai radītu Latvijā jaunu īpašnieku slāni. Pirmais īpašnieku slānis būtu Vissavienības ministriju pakļautībā esošo uzņēmumu strādājošie, kuri arī varētu būt nopietns PSRS balsts.

24. oktobrī AP pieņem paziņojumu par attieksmi pret PSRS Ministru Padomes 1990. gada 19. oktobra lēmumu par Vissavienības uzņēmumu pārveidošanu un izsludina moratoriju valsts īpašuma privatizācijai, to pār-dodot vai iznomājot fiziskām un juridiskām personām.

Kādus secinājumus varam izdarīt, spriežot par 4. maija Deklarāciju?

1) Visaktīvāk pret to vērsās kompartija, kura atzina to par nelikumīgu un visādā veidā centās ietekmēt tās darbību.

2) Šo deklarāciju kritizēja arī Latvijas Pilsoņu komitejas un Pilsoņu kongress.

3) Arī LTF frakcijas iekšienē parādījās zināmas tendences: iepieķš minētā - iesaldēt vai apturēt Deklarācijas darbību līdz sarunām ar Padomju Savienību.

4) Kā alternatīva Neatkarības deklarācijai parādās Gorbačova Neatkarīgo valstu savienības līgums, pret ko LTF iestājās ar visiem tās rīcībā esošiem līdzekļiem.

Parādījās arī pirmais mēģinājums šķelt LTF frakciju. J.Bojārs uzstājās, ka būtu jāveido vai nu frakcija, vai atsevišķa darba grupa no tiem frakcijas locekļiem, kuri ir neatkarīgās kompartijas biedri. Paldies Dievam, ka neatkarīgās kompartijas biedri toreiz neatbalstīja J.Bojāra iniciatīvu un nolēma, ka šajā sarežģītajā situācijā jābūt vienotai LTF frakcijai bez apakšfrakcijām vai citādām grupām. Sprotot, ka neizdosies apturēt vai iesaldēt, vai kaut kādā citādā veidā tikt galā ar Neatkarības deklarāciju, kompartija mainīja taktiku. Aktivizējās tāda ļoti nopietna struktūra kā OMON. Notika uzbrukums Preses namam, tika apšaudīta policijas mašīna

un veikts terors pret Preses nama darbiniekiem. Tāpat Jūrmalā OMON uzbrūk municipālajai policijai partijas komitejas ēkas pārņemšanas laikā.

17. novembrī Gorbačovs vēlreiz uzaicina Latvijas vadību noslēgt Savienības līgumu. Kad šis priekšlikums tiek noraidīts, Gorbačovs izsakās par prezidenta pārvaldes ieviešanu; tas nozīmē arī ekonomisku blokādi Latvijai.

Liekas, ka Latvijā kompartija to vien ir gaidījusi, un jau 25. novembrī PSRS un LPSR Konstitūcija un Pilsoņu tiesību aizsardzības komiteja pārveidojas par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju.

1. decembrī pirmoreiz notiek Igaunijas, Latvijas un Lietuvas parlamentu kopīgā sēde Viļņā. Baltijas valstu Augstāko Padomju priekšsēdētāji paraksta aicinājumu pasaules valstu parlamentiem, aicinot izmantot visu savu ietekmi, lai Padomju Savienība atteiktos no ekonomiskā un militārā spiediena politikas uz Baltijas valstīm; nekavējoties sāktu starpvalstu sarunas par to neatkarības atzīšanu, lai tiktu noteikti PSRS armijas izvešanas termiņi no Baltijas valstīm.

6. decembrī Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja aicina PSRS prezidentu M.Gorbačovu ieviest Latvijas teritorijā prezidenta pārvaldi sakarā ar efektīvu pretdarbības mehānismu trūkumu pret Latvijas augstāko varas orgānu antikonstitucionālo darbību.

Arī Latvijas Interfrontes 3. kongress 15. decembrī pieņem vēstījumu PSRS 4. Tautas deputātu kongresam, kurā pieprasa izvirzīt jautājumu par prezidenta pārvaldes ieviešanu Latvijā.

Bija acīmredzams, ka tuvojas ļoti nopietni, dramatiski notikumi, un tāpēc LTF vajadzēja sagatavoties rīcībai šādā situācijā. Tāpēc pirmo reizi notika vairākas slēgtas frakcijas sēdes. Tās bija izbraukuma sēdes, kurās LTF pieņēma savu programmu, kā rīkoties X stundā. Šie lēmumi pamatā bija virzīti, lai atrastos ārzemēs kāds no leģitimās varas pārstāvjiem, kuri kritiskā situācijā varētu paust vēlētas AP un likumīgi izveidotas valdības viedokli. Decembra vidū sešpadsmit NATO valstu ārlietu ministri Briselē brīdina M.Gorbačovu pret vardarbības lietošanu Baltijas valstīs, uzsverot, ka Maskavai šīs problēmas jārisina sarunu ceļā.

Simptomātisks ir arī toreizējā PSRS ārlietu ministra E.Ševardnadzes paziņojums PSRS Tautas deputātu 4. kongresā par savu demisiju, brīdinot par diktatūras tuvošanos. 21.decembrī Latvijas Republikas Augstākā Padome paziņo, ka situāciju Latvijā pilnībā kontrolē parlaments un valdība un ka mēģinājums atstādīnāt likumīgi ievēlēto Latvijas Republikas AP un valdību nenovēršami sastaps plašu Latvijas tautas pilsonisko nepakļaušanos un pretošanos. Dienu vēlāk Baltijas kara apgabala dažādu militāro aprindu pārstāvji kongresa laikā aiz slēgtām durvīm izstrādā darbības plānu, kā X stundā neitralizēt Latvijas parlamentu. 1990. gada nogales sasprindzinājuma eskalācija savu kulmināciju sasniedz 1991. gada janvārī. Vissmagāk un pirmajai šo kulmināciju nākas izjust Lietuvai. Nav skaidrs, kāpēc Lietuvai un kāpēc nezināmais režisors viņu bija iepļānojis kā pirmo. 2. janvārī PSRS leklīetu ministrijas karaspēks okupē Lietuvas kompartijas CK ēku un Viļņas Preses namu. Analogiski notikumi notiek arī Latvijā. Rīgā OMON pilnībā

pārņem Preses namu savā kontrolē. Tajā pašā laikā PSRS vadošie militāristi mēģina iztēlot situāciju kā pietiekami normālu, ka nekādas nopietnas akcijas, sevišķi Latvijā, nav gaidāmas. Tā, piemēram, Gorbunova kungs, Bišera kungs, Jundža kungs un Latvijas Republikas pārstāvniecības Maskavā vadītāja vietnieks Eizāns 3. janvārī tiek ar PSRS Ģenerālštāba priekšnieku Nikolaju Moisejevu. Bišers šo sarunu raksturo kā negaidīti labu, ka notikusi konstruktīva domu apmaiņa par Latvijas Republikā esošo jauniešu iesaukšanu dienestā, par likumdošanu un virkni citiem ar armiju saistītiem jautājumiem.

Vārdos skan viens, bet praktiskā darbība ir pavisam citāda. 7. janvārī PSRS aizsardzības ministrs izdod pavēli nosūtīt uz Latviju, Lietuvu, Igauniju, Ukrainu, Moldāviju, Armēniju, Gruziju desanta karaspēka vienības, lai nodrošinātu un iesauktu PSRS bruņotajos spēkos attiecīgās teritorijas iedzīvotājus. A.Gorbunovs tiek ar Baltijas kara apgabala virspavēlnieku F.Kuzminu, kurš apstiprina, ka Baltijā pēc PSRS aizsardzības ministra D.Jazova pavēles tiek ieviesta desantnieku brigāde, lai veicinātu jauniešu mobilizāciju karadienestā. Virspavēlniekas sola, ka līdz 13. janvārim aktīvas akcijas nenotiks.

Jautājums - kāpēc šāds datums, kāpēc 13. janvāris? Droši vien Kuzmins zināja par plānoto 13. janvārī Viļņā. Bez šaubām, Latvijas Republikas Augstākai Padomei vajadzēja reaģēt uz šādu PSRS aizsardzības ministra pavēli, un tāpēc 8. janvārī Latvijas Republikas Augstākā Padome pieņēma lēmumu par PSRS bruņoto spēku speciālo vienību nelikumīgu ieviešanu Latvijas Republikas teritorijā, kurā aicina visus republikas iedzīvotājus atturēties no jebkādas sadarbības ar tiem militāriem formējumiem un iestādēm, kas piedalās Latvijas iedzīvotāju piespiedu mobilizācijā. PSRS militāristu divkosīgā nostāja vēlreiz apstiprinās 11. janvārī, kad Bišera kungs, Dobeļa kungs un Petera kungs Maskavā tiek ar PSRS aizsardzības ministru Jazovu un ģenerālštāba priekšnieku Moisejevu, kas atkārtoti apstiprina, ka netiks paplašināts bruņoto spēku kontingents Latvijā. Sasprindzinājuma uzturēšanai 8. janvārī Viļņā 20-25 tūkstoši interfrontiski noskaņoti PSRS piekritēji pieprasa atlaist Lietuvas parlamentu. Jau tajā laikā Lietuvas Augstāko Padomi apsargā zemessargi un policijas vienības. 10. janvārī PSRS prezidents Gorbačovs nosūta aicinājumu Lietuvas parlamentam, kurā piedāvā nekavējoties pilnā apjomā atjaunot PSRS un Lietuvas PSR Konstitūciju un atcelt Lietuvas AP antikonstitucionālos aktus. Landsberģa kungs šo aicinājumu nosauca par ultimātu. Arī Rīgā šajā datumā risinās nesankcionēts mītiņš pie Latvijas Republikas Ministru Padomes ēkas, kurā piedalās apmēram 10 tūkstoši cilvēku, pieprasot valdības atkāpšanos. Ivars Godmanis iznāk, lai uzklausītu mītiņotājus, viņu sagaida ar svilpieniem un blāvieniem, neļaujot runāt. Mēģina arī iekļūt Ministru Padomē no Ekonomikas ministrijas ieejas, bet šādu mēģinājumu atvairā milicija. Sasprindzinājums ir ļoti liels, un LTF 12. janvārī izsludina Vislatvijas manifestāciju, kurai jānotiek 13. janvārī ar mērķi atbalstīt likumīgi ievēlēto Latvijas valdību un izteikt protestu pret iespējamo bruņoto apvērsumu. Gorbunovs un Godmanis Maskavā tiek ar Gorbačovu. PSRS prezidents

sola, ka viņš nepieļaus vardarbību Rīgā. Šajā pat dienā Krievijas Federācijas AP Prezidijs sniedz paziņojumu sakarā ar situāciju Baltijas republikās, kurā aicina PSRS vadību izvest bruņoto spēku papildkontingentu no Baltijas un sākt sarunas ar Baltijas republiku likumīgajiem pārstāvjiem. 13. janvāra rītā visa pasaule uzzina par Lietuvas traģēdiju. Naktī tanki aplenca Lietuvas AP ēku, ieņēma Lietuvas TV, radio un telegrāfu, nogalināti ir 14 un ievainoti 110 cilvēki. Par Lietuvas traģēdiju es uzzināju ap pusvieniem naktī 13. datumā, kad man uz mājām piezvanīja viens no lektoru grupas dalībniekiem - Andris Burtnieks, kuram tikko bija zvanīts no Lietuvas un pastāstīts par šiem asiņainajiem notikumiem. Es piecēlos un, tā kā dzīvoju netālu no AP, devos uz turieni. AP es sastapu Linardu Muciņu un Inesi Birznieci, kura toreiz strādāja AP informācijas centrā. Pēc brīža atnāca Jānis Škapars, Jānis Gavars, un tad sāka pulcēties pārējie LTF frakcijas deputāti. Svarīgi bija pirmajā mirklī izvēlēties pareizu taktiku, kādā veidā rīkoties šajā jaunajā, sarežģītajā situācijā. Pēc visām konsultācijām tika pieņemts lēmums, ka varētu būt trīs galvenie darbības virzieni:

1) maksimāla informācija par notikumiem Latvijā un Baltijas valstīs uz āru, tas ir, uz Rietumu pasauli;

2) pēc iespējas ātrāk paziņot tautai par esošajiem notikumiem un aicināt viņu palīgā savu demokrātisko iekarojumu nosargāšanā;

3) visiem AP LTF frakcijas deputātiem visu laiku ir jāatrodas AP ēkā, lai kritiskā brīdī varētu pieņemt lēmumus, lai būtu plenārsēdē vairākums un tie būtu likumīgi.

Visi trīs darbības virzieni deva pozitīvu rezultātu. Pirmajā darbības virzienā bija naivi cerēt, ka AP informācijas centrs būs vienīgais, kurš varēs kaut ko izdarīt. Tika izmantotas visas iespējamās struktūras, visas valdības struktūras, arī dažādas firmas, arī individuāli paziņas, visi zvanīja un stāstīja par notikumiem šeit. Realizējot otro darbības virzienu, pulksten 4.45 LTF priekšsēdētājs D.Īvāns pa radio aicina iedzīvotājus aizsargāt valsts stratēģiski svarīgās celtnes. 10.00 sanāk AP Prezidijs savā sēdē, un 12.00 notiek AP plenārsēde. 14.00 11. novembra krastmalā notiek LTF rīkotā Vislatvijas protesta manifestācija sakarā ar iespējamo bruņoto apvērsumu un Padomju armijas bruņotajām akcijām Lietuvā. Šajā manifestācijā piedalās apmēram 500 tūkstoši cilvēku.

Augstākā Padome izveido AP aizsardzības štābu. Par tā priekšnieku tiek iecelts Andrejs Krastiņš, par vietniekiem - Odisejs Kostanda un Tālavs Jundzis. Kopā ar valdību tiek plānots par barikāžu celtniecību. Ministri Ģeģers un Januskis ap plkst. 10.00 sāk šo organizatorisko darbu un 12.30, ieguvuši pemjera atbalstu, sāk ievest smago tehniku Rīgā, lai izvietotu to un izveidotu barikādes. Tehnika tiek izvietota tā, lai pēc mītiņa krastmalā varētu aizšķērsot vispār piekļūšanu Jēkaba ielai. Nākošie bija valdības nams, Salu tilts, televīzija, telefoncentrāle, Ulbrokas raidstacija. Tālāk stratēģiskās vietas - tilti.

Šajā pašā dienā Tallinā tiekas Krievijas federācijas, Igaunijas un Latvijas AP priekšsēdētāji. Bez šaubām, nevarēja ierasties Lietuvas AP priekšsēdis, jo

tajā brīdī tur risinājās paši saspringtākie notikumi. Šie vadītāji paraksta paziņojumu, kurā nosoda pret Baltijas valstīm, pret to patstāvību un mierīgajiem iedzīvotājiem vērstos bruņotos vardarbības aktus.

Tallinā B.Jeļcins un Gorbunovs paraksta līgumu par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas starpvalstu attiecību pamatiem. 4. pants nosaka, ka otras puses pilsoņi bauda valsts teritorijā pilsoņtiesības un politiskās tiesības. Līgums noslēgts uz 10 gadiem, bet var tikt automātiski pagarināts. B.Jeļcins paraksta aicinājumu Krievijas dienestā iesauktiem kareivjiem, seržantiem un virsniekiem nepiedalīties akcijās pret civiliedzīvotājiem. Šo līgumu ar Krieviju Latvijas AP ratificē nākošajā dienā - 14. janvārī un tur atzīmēts, ka Krievijas parlaments to nav ratificējis vēl līdz šim brīdim.

Šajā pašā 14. janvārī Baltijas kara apgabala virspavēlnieks Kuzmins izsaka ultimātu Latvijas Republikas AP priekšsēdētājam A.Gorbunovam, aicinādam atcelt visus Latvijas Republikas likumus un lēmumus, kas ir pretrunā ar PSRS un LPSR konstitūcijām, likumiem un lēmumiem, un iesaka stingri pildīt PSRS prezidenta 14. maija dekrētu.

PSRS prezidents Gorbačovs, izklāstīdams PSRS AP sēdē viedokli par situāciju Lietuvā, apgalvo, ka armija ir rīkojusies pareizi. Savukārt B.Jeļcins preses konferencē uzsver, ka notikumi Baltijā liecina par sākumu spēcīgam uzbrukumam demokrātijai un Baltijas republikas ir tikai pirmie upuri. NATO nosoda Padomju armijas spēka lietošanu pret demokrātiski ievēlēto Lietuvas valdību un novērtē arī šo akciju kā iebiedēšanas politiku pret pārējām Baltijas valstīm.

Kā šos notikumus vērtē Latvijas kompartijas līderis A.Rubika kungs? 1991. gada maijā Rubika kungu intervē Maskavas avīze «Megapolis Ekspress», un jautājumam, kā jūs vērtējat Lietuvas notikumus, seko atbilde: «Ja es pareizi sapratu, runa iet par janvāra notikumiem Viļņā. Uzpūsts viss tas gadījums ir līdz neredzētiem apmēriem, jo patiesībā nekas īpašs tur nenotika.» Jautājums: «Nenotika? Bet tur taču krita cilvēki.» Atbilde: «Krita, tas ir tiesa, un kritis vēl. Kur tas ir redzēts, ka paši savām rokām miera laikā esam radījuši 800 tūkstošus bēgļu?»

Naktī uz 15. janvārī OMON uzbrūk Rīgas policijas skolai, kur tiek izņemti daudzi ieroči. Tālāk seko regulāri OMON uzbrukumi Brasas un Mangaļu tiltu sargātājiem, kā arī citās vietās, mēģinot iebiedēt cilvēkus, lai viņi atteiktos no savu demokrātiski ievēlēto institūciju aizsardzības.

15. janvārī Interfronte rīko mītiņu ASK stadionā. Šai mītiņā piedalās 8 - 10 tūkstoši cilvēku. Ojārs Potreki nolasa Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejas paziņojumu, kurā teikts, ka tā uzņemas Latvijas teritorijā likumdošanas un izpildvaras funkcijas līdz jaunas LPSR AP ievēlēšanai. Komiteja apsola sastādīt jaunu valdību. Bez šaubām, komiteja neiedrošinātos pieņemt tādus lēmumus, ja tai nebūtu garantēts atbalsts no PSRS. Arī AP frakcija Līdztiesība piedalās šajā mītiņā un, arī būdama vēlēta institūcija, tomēr iestājas par šo nedemokrātisko risinājumu, par šo apvērsumu Latvijā. Arī Latvijā ir pirmie upuri. Mirst Satiksmes ministrijas šoferis Roberts Mūrnieks, kuru pie Mangaļu tilta nogalina omoniešu lode.

17., 18. janvārī Rīgā uzturas PSRS AP deputātu delegācija Anatolija Deņisova vadībā. Šī delegācija tiekas ar dažādām pusēm, ar LTF, ar Līdztiesību, arī ar sabiedriskām organizācijām. Tās mērķis ir izstrādāt viedokli par notikumiem Latvijā. Preses konferencē principā delegācija ar sapratni izturējās pret LTF viedokli, taču laikam kompartijas un Līdztiesības ietekmē šī delegācija mainījusi savu viedokli pa ceļam uz Maskavu, jo tur paziņo, ka Latvija iestājas par prezidenta pārvaldes ieviešanu, respektīvi, par to, ko prasīja LKP, Interfronte un frakcija Līdztiesība. Deņisova vizītes laikā A.Gorbunovs izsaka piedāvājumu veidot koalīcijas valdību ar LKP. LTF frakcija kategoriski noraida šādu iespēju.

Centrālie notikumi šajā laikā risinājās Rīgā, taču arī pārējās Latvijas vietās bija pietiekami saspringta situācija. Lai labāk koordinētu visu šo aizsardzības procesu, AP pieņem lēmumu izveidot vienotu Valsts pašaizsardzības komisiju, kuras priekšgalā ir A.Gorbunovs. Šīs komisijas sastāvā ietilpst arī I.Godmanis, R.Ražuks, J.Dinēvičs, A.Inkulis.

Frakcija Līdztiesība, kura pēc būtības atbalstīja «glābšanas» komiteju, pameta AP ēku, izvirzot dažādu motivāciju, bet, manuprāt, galvenais bija tas, lai darbotos alternatīvās varas struktūrās.

Latvijai traģiskākie notikumi risinājās 20. janvārī, kad OMON iebrūk Latvijas Iekšlietu ministrijas ēkā. Šis iebrukums ir saistīts ar ieroču pielietošanu, un šajā laikā iet bojā milicijas darbinieki, iet bojā Rīgas Kinostudijas režisors Andris Slapiņš, skolnieks Edijs Riekstiņš. Sašautais kinooperators Gvido Zvaigzne mirst 5. februārī.

Kad sākās šaušana, es atrados LTF frakcijas telpās un tūlīt devos uz AP, uz Gorbunova kabinetu. Gorbunovs šajā brīdī nebija kabinetā, jo Rīgā viesojās Polijas Seima maršals un Gorbunovs ar viņu piedalījās oficiālās vakariņās. Uzejot augšā kabinetā, priekšā atradās Valdis Šteins. Pēc brīža pienāca vēl daži deputāti. Sekretāre bija stingri pārbijusies no šīs šaušanas, un šajā kritiskajā brīdī vajadzēja kaut kādā veidā rīkoties. Pirmais, ko mēs izdarījām, mēģinājām televīzijā sazvanīt Godmani, kurš tobrīd uzstājās. Mūs uzklaušīja Ojārs Rubenis, kurš arī tūlīt darīja zināmu par šo notikumu televīzijā. Pirmā doma šajā brīdī bija apturēt asinsizliešanu, un tāpēc, ņemot vērā, ka Gorbunova kabinetā bija pietiekami operatīvi sakaru līdzekļi, es mēģināju sazvanīt PSRS vadību, lai izteiktu protestu par notikumiem, kas pašlaik risinās Rīgā. Es mēģināju piezvanīt Gorbačovam, bet tur neviens neatbildēja. Zvanīju Jazovam, un man šo kungu izdevās sazvanīt. Es stādījos priekšā, informēju par notikumiem Rīgā, ka šeit visapkārt notiek šaušana, un lūdzu, lai viņš pieņem attiecīgus lēmumus, lai šo situāciju novērstu. Jazova kunga atbilde bija tāda, ka armija šajos procesos nepiedalās un tādējādi viņš par visiem šiem notikumiem neatbildot.

Pēdējā laikā par Trešo Atmodu tiek rakstīts pietiekami daudz, un droši vien tiks rakstīts vēl, jo vienā grāmatā nevar pietiekami detalizēti aprakstīt visus tālaika notikumus. Viens no autoriem, kas jau uzrakstījis, ir Modris Ziemeņš, un grāmata saucas «Trešā atmoda». Modris Ziemeņš bija militārs žurnālists, rakstīja «Za roģinu» un visiem tālaika laikrakstiem, tāpat rakstīja ne vienmēr taisnību, jo tālaika «Lauku Avīzē» ir analizēti viņa raksti un rak-

sturoti kā ne sevišķi taisnīgi. Taču šis cilvēks uzņēmies drosmi analizēt tālāka notikumus, parādīt, kā darbojies viens vai otrs cilvēks šajā laikā. Attiecībā uz mani biedrs Ziemeņš raksta, ka es esot viņam joprojām lielākā mīkla tālāka Latvijas politikā, jo viņš nevar saprast, kā Jānis Dinēvičs varējis nakts laikā piezvanīt aizsardzības ministram Jazovam. Jādomā, ka šeit ir noslēpums, kas jāatklā, jo pulkvedis nekad neiedrošinātos pa tiešo vadu zvanīt aizsardzības ministram. Bet Gorbunova kabinetā bija telefona grāmata un bija attiecīgais telefons, vajadzēja tikai uzgriezt vajadzīgo numuru. Četrpārpu sakari darbojās vēl pietiekami ilgi, un pa tiem bija iespējams sazināties ar PSRS vadītājus. Pēc sarunas ar Jazovu Gorbunova kabinetā ieskanējās vēl viens telefons. Es atļāvos pieiet un pacelt klausuli, kur atskanēja kompartijas sekretāra Rubika kunga balss. Viņš droši vien mani nepazīna un nodomāja, ka es esmu Gorbunovs un teica: «Nu, kā jums patīk?» Es domāju, jautājuma jēga bija: kā jums patīk, ka OMON pašlaik ieņem Lekšlietu ministriju un ka Rīgā notiek šaušana.

Pēc neilga laika mani sazvanija Godmanis un aicināja ierasties pie viņa Ministru Padomē, lai apspriestu situāciju. Kad es ieradās, tur jau bija Godmanis, Bišers, Gorbunovs, Indrikovs. Ja mani neviļ atmiņa, Gorbunovs šajā apspriedē ieradās no Valsts drošības komitejas, kuru joprojām apsargāja un uz kuru viņš bija aizvests pēc šaušanas pie Lekšlietu ministrijas un «Rīdzenes», kur notika vakariņas ar Polijas Seima maršalu. Visa apspriešana bija virzīta uz to, lai nepieļautu vai vismaz mazinātu asinsizliešanu Latvijā. Pēc tam atgriezās AP ēkā, jo vajadzēja kaut ko teikt cilvēkiem par radušos situāciju. Tajā laikā zālē atradās arī televīzijas kameras, un mums bija iespējas tieši kaut ko pateikt. Zīmīgi, ka šajā laikā AP neatradās frakcija Līdztiesība un tikai divi cilvēki no barikādēm atnāca uz AP. Tie bija Eduards Maharevs un Vladimirs Hadakovskis. Vladimirs piekrita toreiz uzstāties arī televīzijā, lai izteiktu savu viedokli par radušos situāciju. Viņa vērtējums televīzijā bija tāds, ka obligāti jāaptur šī asinsizliešana, jo gadījumā, ja asinis tiks izlietas pārāk daudz, rast solidaritāti un sapratni ir neiespējami.

Kā uz notikumiem Rīgā reaģēja Krievijā un Padomju Savienībā? Krievijas valdība paziņoja, ka ir pret prezidenta pārvaldes ieviešanu Baltijā. Savukārt PSRS prezidents Gorbačovs preses konferencē Maskavā paziņoja, ka nesenie notikumi Baltijā nav prezidenta pārvaldes akcijas. Ka tie ir Baltijas jauno varas institūciju krīzes un cilvēktiesību pārkāpumu sekas. B.Pugo, tiekoties ar Bišeru un Vazni, noliedza, ka devis rīkojumu OMON iebrukt Lekšlietu ministrijā vai ieņemt Preses namu. Pēc būtības OMON arī bija Lekšlietu ministrijas struktūrvienība.

Lai attiecības mēģinātu atrisināt, Dzeržinska kultūras namā tika saukta milicijas darbinieku sapulce, kurā piedalījās Godmanis, Gorbunovs, es kā frakcijas vadītājs un Līdztiesības frakcijas vadītājs Dīmanis ar saviem deputātiem. Šis atkal bija mēģinājums mazināt LTF ietekmi milicijas darbiniekos. Dīmaņa kungs uzstājās šajā sapulcē ar agresīvu aicinājumu, ka šajā situācijā pie visa vainīga ir Tautas fronte un ka tā ir radījusi šādu saspringtu situāciju republikā. Tautas fronte vajadzēšot doties pie

Līdztiesības frakcijas uz ceļiem, lai tā nāk apakaļ uz AP, un tad kopējiem spēkiem mēģinātu vērst lietu par labu. Mana atbilde bija tāda, ka Līdztiesības frakcijai savu mūžu to nesagaidīt.

Līdztiesība meklēja ceļus atgriezties AP, nezaudējot pašcieņu. Nedaudz vēlāk Līdztiesība izvirzīja arī ultimātu, ka neatgrieziesies AP, kamēr nebūs skaidri noteiktas mūsu attiecības ar Pilsoņu komitejām. Tas viss bija ar vienu nodomu, lai tomēr mēģinātu atgriezties AP, jo bija skaidrs, ka šī eskalācija pie tā rezultāta, uz ko viņi bija cerējuši, nenovedīs, un līdz ar to bija jāturpina darbs AP.

Šajā saspringtajā situācijā Tautas fronteij bija vajadzīga papildu argumentācija, lai turpinātu aizsāktās sarunas ar PSRS un Krieviju par savu valstisko neatkarību. Tāpēc Augstākā Padome 12. februārī pieņēma lēmumu par Latvijas iedzīvotāju aptaujas rīkošanu ar jautājumu: vai jūs esat par demokrātisku valsti, par neatkarīgu Latvijas Republiku? Tika nolemts, ka šī aptauja jāsarīko 3. martā. Aptaujas rezultāti ir zināmi, un par tiem tiks runāts arī citās nodaļās. 3. martā par neatkarību nobalsoja 73,8% no 87,5%, kuri piedalījās aptaujā.

Kompartija mēģina rīkot savu aptauju, un 17. martā notiek PSRS referendums par Savienības saglabāšanu. No 185 miljoniem balsstiesīgo piedalās 80 un «par» balso 76, tas ir, Padomju Savienībā. Latvijā referendumu rīko kompartija ar armijas palīdzību. Piedalās 501 280 cilvēku, «par» nobalso 95%. Tātad šajā PSRS rīkotajā referendumā no Latvijas iedzīvotājiem, ja atskaitām šeit izvietoto armiju un atvaļinātos virsniekus, piedalās pavisam niecīga daļa, un šie rezultāti nekādā gadījumā nav salīdzināmi ar to, ko LTF ieguva 3. martā.

Kompartijas triecienvienība OMON joprojām turpina mēģinājumus destabilizēt situāciju Latvijā. Tiek rīkoti uzbrukumi Latvijas muitas punktiem, tiek rīkoti dažādi sprādzieni. Taču kritiskākais brīdis - janvāris - ir pagājis.

Kādus secinājumus var izdarīt par šo periodu? Svarīgākais, ka visus nodomus likvidēt vardarbīgā ceļā Augstāko Padomi izjauca LTF un tautas vienotība. Šis barikādes, šis pacēlums, kopējais mērķis nosargāt neatkarību bija tas, kas izjauca Latvijas kompartijas un PSRS attiecīgo dienestu pūliņus. Tālāk notikumi saasinājās jūlija beigās, kad 31. jūlijā notiek uzbrukums Medininku muitas punktam, kurā tiek noslepkavoti septiņi un viegli ievainots viens no muitniekiem.

4. augustā PSRS prezidents Gorbačovs televīzijā aicina visas savienotās republikas vēlreiz pārdomāt savu attieksmi pret Padomju Savienību un sākt Savienības līgumu parakstīšanu 20. augustā. Latvijai tas nav pieņemams, un Andrejs Krastiņš paziņo, ka Latvija šādu līgumu neparakstīs, jo tauta jau ir izteikusi savu viedokli 3. marta aptaujā.

Tad seko pats traģiskākais un pats nozīmīgākais moments - 19. augusta pučs. Zīmīgi, ka Gorbačovs aicina 20. augustā sākt parakstīt Savienības līgumu, bet pučs notiek 19. augustā. Vai nu pučisti necerēja, ka 20. augustā sāksies šāda parakstīšana un cerēja tādā veidā šo parakstīšanu veicināt, vai arī viņi vispār necerēja, ka tāda parakstīšana varētu notikt, un tāpēc pučs un ārkārtas stāvoklis ir tikai vienīgā iespēja. Naktī notiek valsts apvērsums

Padomju Savienībā, un varu pārņem Valsts ārkārtējā stāvokļa komiteja, kas izsludina ārkārtējo stāvokli.

Kas pirmais reaģēja uz šādu situāciju? Bez šaubām, tā bija kompartija, un plkst. 11.00 preses konferencē A.Rubiks paziņo par atbalstu apvērsumam.

Pēc būtības kompartija un Rubiks divreiz mēģināja nelikumīgi ar apvērsumu palīdzību sagrābt varu.

Plkst. 12.00 sākas Latvijas Republikas AP plenārsēde, kurā Gorbunovs informē, ka viņam zvanijis Baltijas kara apgabala pavēlnieks Kuzmins un paziņojis, ka viņš ir nozīmēts par galveno ārkārtējā stāvokļa realizētāju Baltijā. Augstākās Padomes Prezidijs un Ministru Padome pieņem paziņojumu, kurā norāda, ka Ārkārtējā stāvokļa valsts komiteja ir nelikumīgs veidojums, kuram nav nekādu pilnvaru Latvijas teritorijā. Tāpat tiek aicināti iedzīvotāji nesadarboties ne ar kādiem nelikumīgiem varas veidojumiem, iesaistīties nevardarbīgā pilsoniskās nepakļaušanās kampaņā un prasīt likumīgās varas Tautas deputātu padomi un to izpildinstitūciju darbības atjaunošanu.

Tāpat AP pieņēma paziņojumu Apvienoto Nāciju Organizācijai, pasaules valstu parlamentiem, valdībām un tautām. LTF valde pieņem lēmumu, kurā teikts, ka apvērsums noticis kaimiņvalstī un ka tā arī pret to ir jāizturas. Vietējās LTF struktūras tiek aicinātas atjaunot decembrī pieņemtās X stundas darbības programmu. Taču līdz galam konsekventi uzskatīt, ka šie notikumi ir tikai kaimiņvalstī, neizdodas, un 20. augustā tiek pieņemts lēmums atbalstīt 21. augusta streiku, solidarizējoties ar Krieviju.

19. augusta rītā es atrados Zviedrijā un tur arī uzzināju par puču. Tajā laikā Zviedrijā atradās arī Mariju Lauristina, un viņas viedoklis bija prāvietisks: augusta pučs būs tas, kas paātrinās Baltijas valstu neatkarības atgūšanu, ka Igaunijā un Latvijā tiks pieņemti dokumenti, kuri noteiks, ka nav šī pārejas perioda, ka neatkarība jāatjauno tūlīt un *de facto*.

Igaunijas AP 20. datumā pieņem Neatkarības deklarāciju. Latvija 21. augustā 13.10 pieņem konstitucionālo likumu par Latvijas Republikas valstisko statusu. «Par» nobalso 111 deputāti, «pret» - 13. Tiek atcelts 1990. gada 4. maijā noteiktais pārejas periods Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanai *de facto*. Zīmīgi, ka 13.00 Doma laukumā iebrauc četri OMON bruņu transportieri.

Tajā pašā dienā Krievijas AP atzīst Igaunijas valstisko neatkarību, un Krievijas ārlietu ministrs Andrejs Kozirevs aicina pasaules valstis atzīt Baltijas valstu neatkarību. Plkst. 19.30 PSRS iekšlietu ministra vietnieks ģenerālis Boriss Gromovs dod pavēli OMON neatstāt Vecmīlgrāvja bāzi.

Pučs Padomju Savienībā ir izgāzies. Janvārī galvenie notikumi risinājās Latvijā, augustā - Krievijā un Maskavā. Ja šajā laikā būtu uzvarējuši pučisti, tad diezin vai mums tik ātri un ar tik maziem zaudējumiem izdotos atgūt Latvijas neatkarību.

22. augustā A.Rubiks un O.Potreki paziņo par savu izstāšanos no PSKP, jo negribot atrasties vienā partijā ar nodevēju Gorbačovu. Viņi veidošot jaunu partiju.

Latvijas Republikas Ministru Padome pieņem lēmumu noteikt, ka nekavējoties atbrīvojami no ieņemamā amata visu iestāžu un uzņēmumu vadītāji, kuri paziņojuši par atbalstu PSRS militārā apvērsuma organizētājiem un izpildītājiem vai aktīvi sadarbojušies ar viņiem. Latvijas Republikas AP izveido parlamentāro komisiju, kuras uzdevums ir izmeklēt un izvērtēt pretlikumīgo valsts apvērsumu.

Divu varu konfrontācija beidzās 23. augustā, kad tiek arestēts A. Rubiks. 24. augustā Latvijas Republikas AP pieņem lēmumu apturēt to sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbību, kas izteikušas atbalstu valsts apvērsumam: LKP, LPSR Darbaļaužu internacionālo fronti, Darba kolektīvu apvienoto padomi, Kara un darba veterānu organizāciju, komjaunatni. AP pieņem arī lēmumu par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā. Praktiski, konfrontācija beidzās 1. septembrī, kad no Rīgas tiek izvests OMON.

Sākas Latvijas valstiskās neatkarības starptautiska atzīšana. Pirmā 23. augustā to izdara Islande.

Kā pēc 8 gadiem atzīmē A. Rubiks, reālā vara toreiz bija 30% LTF un 70% LKP. Atliek secināt, ka LTF ar 30% reālas varas spēja atjaunot Latvijas neatkarību un panākt tās starptautisku atzīšanu. Reālā vara un tautas atbalsts tajā laikā nebija sinonīmi.

Kompartijas visās postkomunisma valstīs apliecināja savu apbrīnojamo dzīvotspēju. Vienās tiek mainīts nosaukums un orientācija, citās saglabāts nosaukums un «klasiskās» vērtības, piemēram, Krievijā. Latvijā kompartija ir likvidēta kā pēc nosaukuma, tā «klasisko» vērtību izpratnē. Paliek cilvēki, kuri dažādos periodos darbojās šajā partijā. Katrs pats sev ir visnežēlīgākais prokurors, advokāts un tiesnesis vienlaicīgi. Patiesi radošu un teātra ļaužu viedokli, manuprāt, privātā sarunā visprecīzāk izteica aktieris Uldis Dumpis: «Zini, mēs klausījāmies, ko viņi (partija) saka un reizēm piekrītot mājām ar galvām, bet vienmēr turējām roku kabatā un rādījām viņiem pigu.»

DIVAS VARAS 1990. GADA 4. MAIJS - 1991. GADA AUGUSTS SARUNA AR IVARU GODMANI, MINISTRU PADOMES PRIEKŠSĒDĒTĀJU LAIKĀ NO 1990. GADA MAIJA LĪDZ 1993. GADA JŪNIJAM. INTERVĒJA DĀNS TITAVS

Ivars Godmanis: Kad sākām strādāt, mums varas daudz nebija, jo daudz svarīgu struktūru nebija tiešā MP pakļautībā. Iekšlietu ministrs bija pakļauts Maskavai, tāpat arī VDK priekšsēdētājs. Vissavienības uzņēmumu vadītāji gan formāli, gan reāli pakļāvās Vissavienības ministrijām, nevis vietējai valdībai.

Visi labākie TF prāti bija parlamentā, tur mums bija trīs ceturtdaļas deputātu. Savukārt valdībā nebija neviena aktīva LTF biedra, atskaitot mani, tomēr laimīgā kārtā tie profesionāļi, kas bija valdībā, bija orientēti uz to, ko darīja parlaments un ko darīja Tautas fronte. Tas glāba situāciju. Tātad galvenā pretruna bija tā, ka mums bija likumdevēja vara, bet izpildvara īsti nebija vēl mūsu rokās. Līdz ar to likumiem bija vairāk vai mazāk deklaratīvs raksturs.

Parlaments konsekventi cīnījās par neatkarīgas valsts izveidi, bet valdībai, atbalstot to, ko dara parlaments, diemžēl bija jānodarbojas arī ar izdzīvošanas problēmām. Valdībai bija jāreķinās, ka sairs mūsu iepriekšējās infrastruktūras saites ar PSRS, un tas mums draudēja ar ekonomiskām problēmām - ar nosalšanu, ar badu. Tad es personīgi realizēju tādu politiku - pakāpeniski raisīties vaļā no PSRS. Tāpēc dažas lietas, ko mūsu parlaments bija pieņēmis, kad braucu uz Maskavu, tur neteicu tik asi. Vienu brīdi Gorbačovs bija izdomājis, ka vajag taisīt 15 republikas +1 centrs, ka tā būs pilnīgi cita struktūra. Būšot tāda īsta konfederācija vai federācija, bet tomēr esot jābūt centram. Es Rižkovam (Ministru Padomes priekšsēdētājam) teicu, nē, nevajag centru. Mēs sākām slēgt līgumus ne tikai ar centru, bet arī ar republikām. Mums bija tikai viena dilemma - vienlaikus bija jānodrošina konsekvents ceļš uz Latvijas neatkarību un bija jāsauglabā korektas attiecības ar Maskavu.

Rietumi, protams, atbalstīja mūsu neatkarības centienus, bet tas viņiem nebija pirmajā vietā, jo daudz vairāk viņus interesēja attiecības ar PSRS un tas, vai Gorbačovam izdosies izdarīt visu to, ko viņš Rietumiem bija sasolījis. Negribu taisīt starptautiskus skandālus, bet es labi atceros, kādas sarunas man bija ar lielo Rietumvalstu vadītājiem līdz 1991. gada augustam. Nē, tur nebija nekādu saistību, kas attiektos uz Latviju.

Dans Titavs: Bet morālās saistības taču bija? Ja 5. maijā (nākamajā dienā pēc Neatkarības deklarācijas pieņemšanas) kaut kur iebрукtu krievu armijas virsnieki un viss te mainītos, tad Rietumiem būtu kaut kas jāsaka?

Ivars Godmanis: Bet viņi mūs atzina stipri vēlu. Augusta puča rezultāts neizšķīrās Latvijā, bet Krievijā un visā PSRS. Ja tur nebūtu puču noslāpējuši, tad es nezinu, kāds būtu tālākais notikumu pavērsiens Latvijā. Jo šeit daži

«brāļi» jau bija pietiekami gatavi, lai veiktu apvērsumu. Tad būtu absolūti melnākais variants. Tad Latvijas valdību vienkārši iznīcinātu, lai netraucē. Pārējos saliktu cietumos. Man bija viena doma: ja tas tā notiks, tad vismaz - lai ir ar troksni, jo pretējā gadījumā būs kā 1940. gadā. Vismaz lai arestē ar pretošanos, ar šaušanu, teiksim, Ministru kabinetā vai AP. Mēs toreiz, 1991. gadā, paredzot tādu lietu, taisijām LTF izbraukuma sēdes ārpus Rīgas. Centāmies arī ārzemēs noturēt pietiekami reprezentatīvus mūsu pārstāvjus. Ārlietu ministru es aizsūtīju ārpus Latvijas, deleģējot viņam tādas funkcijas - gadījumā, ja te visi ir arestēti, tad viņam ir tiesības pārstāvēt mūsu valdību ārzemēs. Kad 19. augustā lidoju atpakaļ no Stokholmas uz Rīgu, mani pa ceļam uz lidostu sazvanija Gunārs Meierovics un teica: «Trakais, kur tu brauksi, paliec šeit. Ja tur viss slikti beigsies, tad vismaz mums būs šeit kāds nopietns lielākās parlamenta frakcijas vīrs, kurš var kaut ko teikt pasaulei!» Puča laikā Rīgā es principiāli visu laiku uzturējos savā darba vietā - Ministru Padomē, lai tur kāds visu laiku būtu. Arī visās tajās naktīs biju tur, izņemot tik, cik aizbraucu līdz AP un televīzijai. Tā es tur sēdēju līdz kādam 2. septembrim.

Taču man vēl tagad nav skaidrs - kas bija domāts 1990. gada 15. maijā? Vai tā bija īsta AP sturmēšana, vai tā bija doma vienkārši demonstrēt spēku? Toreiz ierados pie iekšlietu ministra Šteinbriķa un pieprasīju specvienības. Viņš tās izsauca, un specvienības tiešām to pūli izklidināja. Kas būtu bijis, ja ne? Viņi būtu ielauzušies AP - un tālāk? Igaunijā viņi to izdara, ar mašīnu taranēja vārtus, ieskrēja iekšā, bet tāpat arī pēc brīža izvācās ārā - ko tālāk? Kur tika rakstīti šī notikuma scenāriji? Mēs to vēl šodien līdz galam nezinām. Bet kas ir uzkrītoši, runājot par 15. maiju, - kas notika 14. maijā? Gorbačovs paziņoja, ka mūsu un arī igauņu Neatkarības deklarācijas ir fikcija, ka tām nav juridiska spēka. Nākamajā dienā jau zibenīgi ir gatava struktūra, šie pārgērbtie jaunie zēni no militārajām akadēmijām un vēl vesels bars ar citiem ļautiņiem, kuri tā ļoti aktīvi nemaz negrib lauzties iekšā AP. Manuprāt, visai tai lietai ir bijusi nopietna plānošana.

D.T.: Vai LTF bija gatava vēl pirms jaunās AP vēlēšanām 1990. gadā pārņemt varu, vai 4. maijs nenāca negaidīti, jo visi bija gatavi risināt politiskus jautājumus, bet ne ekonomiskus?

I.G.: Mums visus plānus tomēr nojauca tas, ka nevarējām panākt, lai Tautas frontes priekšsēdētājs kļūst par pirmo personu valstī. Kaut gan mēs ļoti centāmies to izdarīt. Jāsaka, igauņiem arī neizdevās. Frontei bija iespējas iekustināt tautu un iegūt vairākumu. Bet Frontes vadībā nebija tāda cilvēka, kurš viennozīmīgi būtu tur savā vietā. Es visu laiku spiedu uz to, ka Dainis Iļvāns AP ir galvenais (AP Prezidija priekšsēdētājs. - Aut.), bet Anatolijs Gorbunovs viņa vietnieks. Bet, kad sāku just, ka pats Iļvāns tam nav gatavs, bet Gorbunovs, acīmredzot juzdams, ka viņam ir atbalsts tautā un arī Frontē domas sāka dalīties, teica, lai parlaments pieņem lēmumu, kuram būt tajā vietā. Tajā brīdī man bija skaidrs, ka mēs pirmo personu zaudējam. Mums reāli nebija kandidatūras arī uz premjera amatu. Es biju noskaņojies strādāt parlamentā un sākumā biju LTF frakcijas vadītājs. Kārtīgi nebijām

izdomājuši, kurš varētu būt premjers, un varēja notikt tā, ka arī premjers nav no LTF cilvēkiem. Tad mēs būtu lielas problēmas priekšā. Tad mēs būtu politiska organizācija, kas iekarojusi vairākumu parlamentā, bet nav spējīga amatos izvirzīt savus cilvēkus. Tad izvēlējamies mazākā ļaunuma principu. Un reāli iznāca, ka valdībā no Tautas frontes bija tikai es. Ja bijušajos Viļņa Breša valdības ministros nebūtu tās domas, ka Latvijai jāattīstās kā neatkarīgai valstij, šaubos, vai mēs vien, deklaratīvi pieņemot kaut kādus paziņojumus un taisot demonstrācijas, realizētu šo mehānismu. Domāju, lielu lomu nospēlēja katra cilvēka sena iekšēja vēlme - saimniekot neatkarīgi no citiem. Domāju, tieši tāpēc, ka mēs kā organizācija nebijām līderu organizācija, tas varbūt mums nāca par labu. Ej nu sažini, kas tam līderim notiek: vai nu garastāvoklis mainās, vai veselība, bet plaša tautas organizācija - tas mūs izglāba. Un LTF nemaz nebija tik viengabalaina organizācija, bet to vienoja valsts neatkarības ideja.

D.T.: Iespējams, tāpēc arī Fronte uzreiz izjuka, līdzko mērķis bija sasniegts?

I.G.: Pareizi, tikko ideja tika realizēta, tā arī visa tā lieta sabruka. Bet tā vēlme saimniekot atsevišķi jau bija ļoti dziļi visās saimniekošanas struktūrās.

D.T.: Pirms 4. maija, pirms jūsu stāšanās amatā, LKP CK biroja lēmumi Ministru Padomei bija bez ierunām jāpilda?

I.G.: Protams, bez diskusijām. CK instruktors bija augstāks par ministru. Kaut gan var jau būt, ka Bresis mēģināja kaut kāda veidā peldēt projām no partijas biroja lēmumiem, arī pirms manas atnākšanas.

D.T.: Kādā veidā notika šī varas transformācija, kurā brīdī LKP CK birojs saprata, ka viņš vairs nekas nav?

I.G.: Tas nav brīdis. Mēs balstījāmies uz pašvaldību vēlēšanu rezultātiem, kas notika vēl pirms jaunā parlamenta vēlēšanām, un tur mēs ieguvām vairākumu. Vienīgi Daugavpilī ne, tur valdīja interfrontisti. Rīgā uzvarējām ar vienas balss pārsvaru. Tā bija drausmīga cīņa ar Alfrēdu Rubiku un tiem spēkiem. Bet pašvaldības, tie jau ir reālās varas vēlēti instrumenti, kam ir tiesības gan rīkot, gan lemt. Ilgas bija tās cīņas. Komunistu laikā daudzās vietās vienā ēkā bija kompartijas rajona komiteja un rajona izpildkomiteja, tad sākās problēma - kā dalīt mājas. Komunisti, protams, negribēja iet ārā. Tā bija Vidzemes priekšpilsētā, tā bija Pārdaugavā. Bet pamazām jau viņus izspiedām.

LTF visus mūsu pašvaldību deputātus toreiz sasauca «Daugavas» stadionā. Sanāca astoņi tūkstoši. Un tā bija pietiekami nopietna manifestācija. Var jau pateikt - 132 deputāti nobalsoja par Neatkarības deklarāciju, bet tie 8 tūkstoši pašvaldībās arī bija vēlēti un tādās pašās pozīcijās, tikai zemāk - pašvaldību struktūrā. Kā valdība, lai pārņemtu reālo varu, mēs centāmies balstīties arī uz lauksaimniecības vadītājiem, kas bija daudz nacionālāk orientēti cilvēki, es ar viņiem tikos regulāri, reizi mēnesī. Vienīgi Alberts Kauls, dibinot Latvijas lauksaimnieku savienību (LLS), bija nostājies tādā ļoti divdomīgā pozīcijā. Viņš it kā atbalsēja LTF programmu un LTF kā tādu, un tajā pašā laikā viņš atbalstīja LKP, viņiem pat statūtos bija ierakstīts - PSKP pieder vadošā loma.

Vissmagākais bloks bija Latvijas rūpniecības vadītāji. 1990. gada sākumā apbraukāju lielākos uzņēmumus, vairums no tiem bija Vissavienības nozīmes. Un ievēroju to, ka man viņi nekad neteica, ka neatzist valdību. Viņi teica: mēs strādājam. Labi, es teicu, ja jūs strādājat efektīvi, es jūs atbalstīšu. Viņi: «Lūdzu, tikai nelieciet mums kaut kādus ierobežojumus, tā ka mēs nevarēsim attīstīties un strādāt!» Teicu: «Bet jums jāērēķinās, ka no 4. maija visu izriko Latvija.» Krievija toreiz mūs šajā ziņā izglāba, jo viņi pirmie pieņēma lēmumu, ka viss, kas ir Krievijas teritorijā, pieder Krievijai, bet ne citur. Ja viņi to nebūtu izdarījuši, mums būtu zināmas problēmas pieņemot šādu lēmumu pirmajiem. Visi saimnieciskie vadītāji gan joprojām bija ļoti centralizēti pakļauti Maskavai, bet šī centralizētā pakļautība ne vienmēr bijusi viņiem pašiem tikama. Tur bija ļoti daudz negatīvā - diktāti, muļķīgi lēmumi.

Tad mēs sākām reformas, palaidām vaļā cenas rūpniecības precēm vismaz gadu ātrāk nekā Krievijā, iedodot šejienes rūpniecības vadītājiem pietiekoši lielus trumpjus rokās, lai viņi strādātu patstāvīgi, un tad ekonomiski viņi bija mūsu pusē. Mēs daudz kur arī zaudējām, floti neatgūvām, tur mūs apspēlēja. Bija patiešām sarežģīti. Piemēram, 1990. gada 19. oktobris - Rižkovs izdod rīkojumu, kurā teikts: «Pārveidot Latvijas teritorijā izvietotos Vissavienības uzņēmumus par akciju sabiedrībām.» Un tur 51% akciju bija paredzēts it kā darba kolektīviem un 49% akciju būtu starpnozaru apvienību īpašums. Taču nebija runas, ka tas būtu arī Latvijas īpašums. Mēs vēl toreiz ar ekonomikas ministru Jāni Āboltiņu apspriedām: vai tiešām viņi ir mūs apspēlējuši? Viņi saprata, ka nevarēs tik vienkārši nedefinēt, ka tas, kas paliek šeit, ir Maskavas īpašums. Viņi izdomāja šo variantu - pārveidot akciju sabiedrībās ātrāk, pirms Latvija pārņem šos uzņēmumus. Kad viss jau ir sadalīts - kā tu strādniekiem to daļu atņemsi? Viņi ļoti citīgi strādāja pie tāda holdinga veidošanas, Ojārs Potreki no LKP CK gribēja to izveidot. Jo tādu holdingu ir vienkārši pēc tam koncentrēt un tad pārvaldīt Latviju vismaz ekonomiski. Briesmīgi jutos, kad es to uzzināju, un domāju: vai tiešām viņi mūs apspēlēs? Nekāda privatizācija Latvijā vēl nav sākusies, viss ir tikai valsts īpašums, bet tur, Vissavienības uzņēmumos, jau būtu izveidots īpašnieku slānis ar akcijām. Pārējiem Latvijā pagaidām nepieder nekas. Tā bija dziļi pārdomāta doma, kā šeit visus salaist matos. Kaut gan godīgi jāsaka, ka ekonomiskā tendence uz atdalīšanos, uz patstāvību bija stingra pašos uzņēmumos. Kamēr viņi varēja iegūt no Savienības fondiem to, kas nepieciešams, lai izdzīvotu, tikmēr viņiem šīs saites bija stingras. Bet, tikko šīs saites palika vaļīgākas, kad jau bija iedibinātas tirgus attiecības sociālisma līmenī, viņi sāka domāt ekonomiski - kā pašu spēkiem funkcionēt.

Politisks lēmums par visiem - nedaudz vairāk par 400 - uzņēmumu vadītājiem tika pieņemts tikai 1991. gada augustā. Tad es nedefinēju precīzi, ka nu ir viss, vairs nekādu saišu ar Maskavu nav, nekādu komandu, viss ir šeit - Latvijā. Te ir arī nozares ministri. Piemēram, Satiksmes ministrijā tas process jau bija aizgājis daudz straujāk uz priekšu, izņemot dzelzceļu un ostas.

Pēc puča D. Īvāns teica, ka vispār visus vajag atlaist - gan Ministru Padomi, gan parlamentu - Augstāko Padomi, ka nepieciešamas jaunas tūlītējas vēlēšanas. Bet mēs īstenojam citu principu - mēs norestrukturējam valdību, no vecās valdības palika kādi trīs cilvēki. Ja nemaldos, Dainis toreiz uzstājās arī par to, ka jānomaina Gorbunovs. Tā bija nesaskaņota rīcība ne ar frakciju, ne valdību. Tas bija viņa individuālais lēmums. Parasti bija tāda procedūra - pirms frakcijas sēdēm sanāca tāds neliels kolektīvs, kas apsprieda, kādā veidā mēs diskutēsim parlamentā un ko piedāvāsim savai frakcijai, un tikai pēc tam bija plenārsēde. Tajā reizē frakcija viņu (D.Īvānu) neatbalstīja.

Ar iekšlietām bija pavisam cita opera. Tur bija izmisīga cīņa jau no paša sākuma. Parlaments ministra amatam izvēlējās Viktoru Skudru, bet es sapratu, ka Skudru par ministru nevarēs apstiprināt. Turklāt viņš vispār nebija strādājis iekšlietu sistēmā un viņu tur nepieņems. Un tad mēs atcerējāmies Aloizu Vazni, viņš bija 37 gadus strādājis tajā sistēmā un bija mūsu pusē. Tad mēs ar Vazni braucām uz Maskavu, tur es staigāju, runādams gan ar Gorbačovu, gan Lukjanovu, bija nopietnas cīņas ar Bakatinu. Mums palīdzēja tas, ka visu šo ceļu jau bija izgājuši igauņi, viņi bija dabūjuši savu iekšlietu ministru. Un tad Bruno Šteinbriks kategoriski atteicās iet prom no iekšlietu ministra amata, viņš pat bija nolīcis sev apsardzi. Es gribētu atzīmēt, ka arī Maskavā mums pretī darbojās pašu «Līdztiesības» frakcija, viņi bija aizsūtījuši aģitēt pret Vazni veselu delegāciju. Viens no tiem deputātiem bija Šapovalovs, viņi bija tikušies ar Bakatinu, Lukjanovu un citiem. Visa tā aģitācija bija tāda, ka Šteinbrikam ir jāpaliek, jo iekšlietu ministrijas kolektīvs ir par viņu un viņš esot izcils profesionālis. Viss beidzās ar to, ka mums tomēr izdevās pārliecināt Bakatinu. Viņš atsūtīja uz Rīgu savu vietnieku, un tad mēs oficiāli iecēlām Aloizu Vazni iekšlietu ministra amatā.

D.T.: Kāpēc jums nebija uzticības Šteinbrikam?

I.G.: Ja pilnīgi abstrahējamies no tā, kas viņš tāds ir bijis, visa tā Drošības komitejas vadītāja pagātne un visi tie sakari, tad, ja viņš būtu bijis mūsu pusē, viņš būtu bijis fantastisks iekšlietu ministrs. Autoritāte viņam bija ļoti augsta. Bet toreiz problēma bija ļoti vienkārša - vai šis cilvēks ir par neatkarīgu Latviju vai nav? Viennozīmīgi. Viņš teica: «Es aiziešu prom tikai tad, kad mani atcels PSRS iekšlietu ministrs!» Es teicu: «Varbūt jūs esat ar mieru strādāt kādā citā amatā iekšlietu ministrijā? Varbūt par vietnieku.» Tam viņš nepiekrita. Ja es dodu rīkojumu ministram, viņam tas ir jāpilda bez diskusijām. Galu galā lēmumu pieņemu es kā premjers, nevis ministrs. Tā bija viena problēma. Un otra problēma, protams, bija tas mītiņš, ko viņi tur milicijā bija sasaukuši, kur tikai trīs nobalsoja par neatkarību. Tas notika tūlīt pēc 4. maija Deklarācijas pieņemšanas.

D.T.: 10 gadi ir pagājuši. Vai jūs tagad redzat kādu iespēju, kas tomēr bija, lai dabūtu viņu LTF pusē?

I.G.: Nē. Es neredzu. Tas ir tāpat kā ar Rubiku. Viņiem acimredzot ir cita pieeja dzīvei. Un milicijā cīņa jau nebeidzās tikai tajā posmā, jo, kas notika pēc janvāra? Atkal tika sasaukts liels mītiņš toreizējā F. Dzeržinska kultūras namā Rīgā. Pēc tam vēl bija mītiņš Virsnieku namā, tur bija viss OMON

ieradies. Tās bija demonstrācijas pret neatkarīgu Latviju. Kad mēs taisījām visas tās sazvērestības, lai apstiprinātu Vazni amatā, tad sarunās vienmēr piedalījās Zenons Indrikovs, tieši viņš visu ievirzīja pareizās sliedēs. Ja milicija būtu pieņēmusi lēmumu nepakļauties, tad mēs būtu dabūjuši divu iekšlietu ministriju sistēmu, kas jaunajai valstij būtu briesmīga lieta, jo būtu divas milicijas, un visi tie bija bruņoti cilvēki. Starp citu, «Līdztiesība» draudēja: «Ar miličiem uzmanīgāk, viņi ir bruņoti cilvēki.» Kamēr OMON nebija ārā no Latvijas, praktiski nebija tāda spēka, ko mēs varētu nolikt viņiem pretī. Ne mūsu «baltās» beretes, nekas cits - bezcerīgi. Viņi bija absolūti profesionāli un bruņoti. Jā, un iedzīti stūrī. Maskavā viņus bija nodevuši. Man jau teica Č.Miļņņiks: «Man desmitām reižu deva komandu - ieņemt Ministru Padomi, es to nedarīju.» Nu, kā man viņam ticēt? Vienīgā patiesība ir tā, ka viņš to tiešām neieņēma. Es domāju, ka ikviens milicis tajā brīdī tomēr pats pieņēma lēmumu, kā rīkoties. Miličiem tomēr ir kaut kas tāds ieaudzināts - ja viņš kļūst par milici, viņš tomēr ir atbildīgs par kārtību valstī. Tas ir tas, kāpēc viņus nevarēja ievilkt politikā, tā man liekas. Viņi aizmirsas šīs funkcijas tikai OMON gadījumā.

Šodien mēs varam gānīt to miliciju vai slavēt, bet, ja viņi nebūtu pat tādā līmenī, kā bija toreiz, valstī sāktos neaptverams haoss. Tas nu ir fakts. Kāpēc mēs necinījamies tāpat par armiju? Ukraina un Krievija cinījās, dalīja mantu, dabūja kaut kādus ieročus. Mums tā bija okupācijas armija, kas aizies, un mēs ne uz ko nepretendējam. Lai tikai aizvācas. No otras puses, milicija ir dzīva, mainīga struktūra, un tur bija pietiekami daudz latviešu. Par to mums bija jācinās, cik vien varējām.

Atceros, kā «Līdztiesības» frakcija un Sergejs Dīmanis Dzeržinska kultūras namā, cenšoties pārliecināt miliciju uzticēties viņiem, uzstājās: «Tautas fronte ir visu novedusi līdz haosam, un gan jau Tautas fronte atvilksies pie «Līdztiesības» uz ceļiem, lai izrunātos, kādā veidā ieviesim te zināmu kārtību.» Mūsu atbilde bija tāda, ka viņiem savu mūžu neredzēt un nedzirdēt, kā Tautas fronte pie viņiem aiziet uz ceļiem. Viņiem līdz galam neizdevās diskreditēt valdību arī toreiz, janvārī, kad mēs brīvās cenas atlaidām.

D.T.: Ar spēku viņi visu laiku draudēja. Cik tas bija reāli?

I.G.: Es domāju, ka viņiem tāds bija. Bet viņi nekādi nevarēja dabūt šā spēka izpausmi leģitīmā formā. Un es domāju, ka tas viņus atturēja no šīs lietas. Jo nebija nekāda leģitīma pamata, parlaments bija ievēlēts, tur bija viņu frakcija arī. Nevienš viņiem neliedza tur runāt, līdz brīdim, kamēr viņus izsvieda ārā. To vislabāk saprata Igors Lopatins un kompartijas plēnumā teica: «Mūsu deputāti, «Līdztiesība», kas sēž tur AP, ir sevi izsmēluši. Viņi dod iespēju uzskatīt, ka šeit ir demokrātija. Mūsu deputātiem ir jāaiziet no AP un jāveido sava alternatīva likumdošanas institūcija, jo viņi ir vienīgie, kas patiesi gatavi darboties pēc LPSR likumdošanas.» Tomēr viņi to neizdarīja. Viņiem neizdevās izveidot Latvijā Piedņestras republiku. Tur viņiem kaut kā pietrūka. Visām spēka struktūrām bija lielas problēmas. Ar armiju nemaz nebija tik vienkārši. Šķiet, ka armijai vajadzētu saņemt visus ciet un apšaut, bet parēķināsim drusku armijas noskaņojumu. Kas viņus te Latvijā saistīja?

Vācijā jau padomju armija vācās ārā. Skaidrs, ka perspektīvu šajā reģionā vairs nav. Un okupācijas armijas statusā dzīvot laikam tomēr ir problemātiski. Ja tā būtu PSRS profesionāļu armija, tad būtu citādi. Diskusiju te vairs nebūtu, bet te tomēr bija iesaukti divgadnieki no visas plašās Padomju Savienības. Un Boriss Jeļcins jau bija uzstājies ar paziņojumu: «Armijā iesauktie Krievijas iedzīvotāji, nevērsieties pret Baltijas valstis likumīgi ievēlētām varas struktūrām.»

Kaut kas jocīgs notika arī čekā. Tā pirmā ideja mums bija izveidot pašiem savu čeku. Nosaukt varēja arī citādi, jo ne jau tas vārds ir svarīgs. Bet svarīgi bija dabūt lojālu vadītāju. Bija tāda runa, ka mēs Edmundu Johansonu varētu dabūt iekšā jaunās valdības sastāvā. Vispirms LTF frakcija viņam uzdeva vismaz 150 jautājumus tādā valdības pirmsapstiprināšanā, kas notika ZA zālē. Bija doma, ka mēs čekā iesūtām savus cilvēkus, atbrīvojamos no tiem, kas ir absolūti pret neatkarīgu valsti, pārņemam visu, kas čekai piederējis, un darbinām to kā Latvijas iestādi. Bet problēma parādījās, kad mēs jauno valdību apstiprinājām, tad Johansons atnāca un teica, ka diemžēl viņam ir dota pavēle nepiedalīties valdības sastāvā. Es domāju, ka Johansons tomēr bija diezgan lojāls, atceros, kā viņš palīdzēja AP apsardzei. Es pats braucu uz turieni pēc automātiem.

Arī VDK aģentu kartotēkas pārņemšana notika uz viņa atbildību. Es tam neticu, ka kartotēka šeit tika speciāli atstāta, domāju, ka viņi tiešām nostrādāja, lai tā paliktu Latvijā.

Tajā laikā es nejutu kaut kādu čekas spiedienu. Vienreiz man bija tikšanās ar viņu vadību. Aizgāju pie viņiem, tur bija visi pārvalžu priekšnieki. Saruna bija interesanta. Es teicu: «Mēs nekad nepiekritīsim, ka te būs Vissavienības struktūra, tas pilnībā atkrīt. Ir tikai divas alternatīvas: 1) mēs cīnīsimies, lai jūsu vispār nebūtu, jums būs jāpārtrauc sava darbība, 2) ja mēs veidojam savu struktūru, lūdzu, izdomājiet, vai jūs esat ar mieru sadarboties.» Un viņi nebija tiesīgi atbildēt ne uz vienu manu jautājumu. Viņi noklausījās mani, kaut ko vēl paši pastāstīja, bet es nejutu arī, ka viņi aizstāvētu PSRS Konstitūciju.

D.T.: A.Gorbunovu vēl ilgi apsargāja VDK darbinieki. Taču vai ideja dabūt daļu bijušo VDK darbinieku Latvijas pusē nebija naiva? Pat ja viņi gribētu, saņemtu pavēli to nedarīt - un nekā?

I.G.: Var jau būt, ka mums vajadzēja cilvēkus mainīt. Bet kur mēs viņus būtu dabūjuši? Tos, kas uz ielas pieteicās, tos taču nevarēja ņemt. Man personīgi kļuva skaidrs, ka mēs pilnībā pārņemam situāciju savā kontrolē visās, arī šajā jomā, tikai pēc puča. Līdz beidzamajam brīdim man toreiz bija sajūta, ka ej nu sažini, kā mums tās lietas notiks tālāk. Tagad desmit gadi pagājuši, tagad var vērtēt. Jā, zēniem nebija citas iespējas. Principā PSRS bija sabrukusi, pučs apspiests, viņiem vairs nebija uz ko cerēt. Sākās Latvijas starptautiskā atzišana. Tā jau bija cita situācija. Līdz 21. augustam bija pilnīgi cita.

ALFRĒDS RUBIKS

CĪNA PAR VARU DANA TITAVA SARUNA AR ALFRĒDU RUBIKU

Dans Titavs: Cik daudz reālas varas 1990. gadā bija jaunievēlētajam parlamentam un valdībai?

Alfrēds Rubiks: Es domāju, ka Godmanis varēja risināt ne vairāk kā 25-30% no tiem jautājumiem, ko vajadzētu risināt neatkarīgas valsts valdībai. Līdz 1991. gada augustam mums joprojām bija daudz kopīgu ekonomisku struktūru ar Padomju Savienību - dzelzceļš, aviācija, kuģniecība. Tāpat daudzu varas struktūru finansēšana bija centra rokās - Iekšlietu ministrija, Augstākā Tiesa, Prokuratūra tika nodrošinātas ar Maskavas starpniecību.

D.T.: Vismaz piecdesmit gadus valsts dzīvi pārvaldīja PSKP; kā mainījās cilvēku attieksme pret partiju, kurai pēkšņi zuda visa vara?

A.R.: Mēnesi pēc tam, kad es kļuva par LKP pirmo sekretāru, no PSRS un LPSR Konstitūcijām tika izņemts pants par PSKP vadošo lomu, un partijai vara zuda par visiem 90%. Centrālkomitejas rīcībā palika tikai tīrā propaganda un aģitācija. Varas zaudēšana cilvēkos izraisīja neuzticību mums. Šajā brīdī parādījās cilvēku īstā politiskā pārliecība - tie, kas uzskatīja, ka komunistiskās idejas vadībā var notikt darbs sabiedrībā, tie palika pie tās idejas un pildīja partijas uzdevumus.

D.T.: Vai jūs varētu pateikt procentuāli, cik daudzi novērsās no partijas?

A.R.: Apmēram puse uz pusi.

D.T.: 4. maijs - Deklarācijas pieņemšanas diena nenāca no tukša gaisa, tas tomēr tika gatavots. Vai jūs bijāt tam gatavi un paredzējāt sekas Neatkarības deklarācijas pieņemšanai?

A.R.: Centrālkomitejā mēs prognozējām, ka var pienākt brīdis, kad tiks pieņemts kāds dokuments par neatkarību, bet es cerēju, ka tas tiks saskaņots vismaz ar PSRS Augstāko Padomi. Jo PSRS vēl bija dzīva kā valsts ar visām varas un pārvaldes struktūrām un es biju PSRS Augstākas Padomes deputāts. Gorbačovs teica: «Ko jūs uztraucaties! Es izdošu savu «Ukazu», un viss paliks tā, kā ir PSRS Konstitūcijā.» 4. maijā, kad es uzstājos Latvijas PSR Augstākajā Padomē, es biju par to, lai tiktu sarīkots referendums par izstāšanos no Padomju Savienības. Mans priekšlikums netika uzklauts.

D.T.: Vai, jūsu prāt, Tautas frontes jaunie deputāti bija tam gatavi? Vai viņiem arī tas nenāca pārāk negaidīti? Viena lieta ir cīnīties par Deklarācijas pieņemšanu, bet otra lieta ir kaut ko reāli darīt, kad tas jau ir noticis?

A.R.: Es esmu pārliecināts, ka viņi nebija gatavi. Un, ja palasām to, ko raksta viens otrs savos memuāros, tad arī tur pavīd doma - cik ļoti tagad katram gribas būt varonim un teikt, cik ļoti viņš ir cīnījies un cik daudz izdarījis. Bet, ja Padomju Savienība būtu stingri turējusies uz kājām un ja tās vadītājs būtu Jeļcins, tad mēs visi šodien vēl būtu Padomju Savienībā. Lielu lomu nospēlēja Gorbačova subjektīvā nespēja būt šajā kritiskajā brīdī īstam valsts prezidentam. Tādēļ cilvēkiem, kas te Latvijā nāca pie varas, viņiem tiešām uz pleciem gūlās ļoti liels slogs, uz ko viņi patiesībā nebija gatavi.

D.T.: Jūs minējāt - ja nebūtu Gorbačova, tad nebūtu neatkarības, bet Jeļcins tajā laikā atbalstīja Latviju?

A.R.: Jeļcins gribēja tikt Padomju Savienības vadības spicē, un tad viņam vajadzēja nogāzt Gorbačovu. Jeļcins, protams, atbalstīja notiekošo, bet nevis tādēļ, ka viņš tik ļoti cienītu neatkarību. Kā viņš ciena valstu neatkarību, to viņš parādīja Čečenijā un citur.

D.T.: Cik reāla tajā laikā bija spēku konfrontācija?

A.R.: Bija nacionālistiski noskaņoti spēki, kas bija gatavi konfrontācijai. Ja no Maskavas puses kaut kas būtu plānots, tad tas parādītos šeit. Latvijas kompartijas Centrālkomitejā mēs darījām visu, lai tāda konfrontācija nenotiktu. Zināmā mērā LKP CK izdevās sakompromitēt. Tās bija tīrās provokācijas, un ļoti žēl, ka prokuratūra vēl līdz šim neko nevar atrast. Tagad ir 1998. gads, bet tā apšaudišanās pie prokuratūras un citur notika 1991. gadā. Acīmredzot - atrast ir neizdevīgi. Tā kā prokuratūra šodien daudz ko neatrod, kas ir neizdevīgi.

D.T.: Pēc 4. maija tika veidotas daudz dažādu jaunu organizāciju - veterānu padome, darbaļaužu kolektīvu padome u.tml. Vai tās bija radītas pēc kompartijas iniciatīvas?

A.R.: Nē, tajā laikā komunistisko partiju autoritāte republikās ļoti kritās. Liela daļa bijušo partijas biedru centās veidot jaunas struktūras. Mēs - LKP CK uzskatījām, ka mums nav izdevīgi kaut ko veidot. Saka, ka Interfronti esot izveidojusi LKP. Tad, kad Interfrontes līderi gribēja iestāties Centrālkomitejas sastāvā, mēs nevienu nepieņēmām. Ja tu esi komunisti un ja tev tā ideja der, tad strādā Komunistiskajā partijā.

D.T.: Kas uzturēja kompartiju, kad tā zaudēja tik daudz biedru?

A.R.: Partijai bija daudz savas naudas no biedru naudām vien. Vajadzēja maksāt 1-3% no algas. Darbs bija, algas bija labas, tā kā partijas naudas bija ļoti lielas; otrs ienākumu avots bija no CK izdevniecības un preses. LKP bija tā, kas spēja no saviem ienākumiem tikai pusi iztērēt, pārējo mēs atskaitījām Maskavai kopējā fondā. Tad, kad partijas biedru kļuva maz - 1991. gadā, tad jā, no 12 milj., ko mēs gadā tērējām (kopā par visām telpām pa visu republiku), mēs paši spējām nopelnīt 7 miljonus, un 5 mums pārskaitīja Maskava no tiem līdzekļiem, ko mēs bijām agrāk jau ieskaitījuši.

D.T.: Bija 4. maijs, izveidojās jaunā valdība, palika LKP birojs, palika Maskava. Vai un kā starp šīm trijām varas struktūrām veidojās sadarbība?

A.R.: Augstākajā Padomē, ko ievēlēja 1990. gadā, no 203 deputātiem 108 bija PSKP biedri, tātad nedaudz vairāk par pusi. Martā AP ievēlēja, maijā sanāca pirmā sēde. Tas laiks tika izmantots, lai veidotu spēku samēru par labu Tautas fronteī. Augstākajā Padomē pēc tam palika mūsu frakcija, kas toreiz tika nosaukta par Līdztiesību, kurā bija 60 biedru. Pie mums bija iestāties arī toreiz slavenais Aleksejevs, viens no Interfrontes līderiem. Mums bija ļoti solīda frakcija - 33 procenti. Mēs nesaucām to par Komunistiskās partijas frakciju, jo gribējām, lai tur iestājas arī citi, bet komunistiskā toreiz daudziem bija tāds kā biedēklis. Tad mēs arī izveidojām CK tādu sociālās aprūpes un ekonomikas nodaļu, ar Ministru Padomi sadarbojās otrs sekretārs Rimaševskis. Viņš bija strādājis Ministru

Padomē par priekšsēdētāja vietnieku un labi zināja Godmani. Citas sadarbības nebija.

D.T.: Ojārs Portreki kā CK sekretārs gāja uz Godmaņa valdības sēdēm?

A.R.: Jā. Daudz sarunu bija - par Preses namu un citām lietām, tā ka mums nebija tā, ka visi striķi ir sarauti. Grūtāk bija uz vietām rajonos, tur viss bija atkarīgs no subjektīvā faktora. Piemēram, Latgalē nebija problēmu, bet Kurzemes rajonos nācās diezgan bieži mainīt pirmos sekretārus, arī Zemgalē. Ja bija kārtīgs pirmais sekretārs, kas prata un darīja visu, tad, protams, jaunais izpildkomitejas priekšsēdētājs vai padomes priekšsēdētājs ar viņu sadarbojās, viņam tas bija izdevīgi.

D.T.: Kā veidojās attiecības ar Vissavienības uzņēmumiem? Tie galvenie uzņēmumi oficiāli pasludināja, ka pakļaujas Latvijas valdībai tikai pēc augstta puča?

A.R.: Jā, tikai tad, kad Ministru Kabinets pieņēma lēmumu, ka tos, kas nepakļausies, atceļ no amatiem, Savienības pakļautības uzņēmumu direktori sāka daudz domāt paši par sevi, lai cik tas būtu bēdīgi. Sākās savas personiskās nākotnes nodrošināšana.

Es varu spriest tikai no tā priekšstata, kāds ir radies no pārrunām ar šiem cilvēkiem. Kopā ar mani vienā kamerā bija Penke, OLAINFARM direktors, arī viņa vietnieks. Es viņiem ticu, ka direktori jutās pamesti, jo Maskava viņiem vairs nepievērsa sevišķu vērību, saprata, ka viņi paliks ārpus Savienības. Sākās naudas maiņas problēmas - kā norēķināties? Iekrājās lieli parādi, pietrūka naudas, lai iegādātos izejmateriālus. Tā bija viena puse. Otra puse - republika arī necentās neko darīt lietas labā. Kādēļ mēs iznīcinājām tādu rūpnīcu kā VEF?

D.T.: Kā jūs komentētu Portreki izstrādāto variantu par Vissavienības pakļautības uzņēmumu pārveidošanu par akciju sabiedrībām, kur puse akciju piederētu strādniekiem, bet otra puse - PSRS pārvaldījumā?

A.R.: Viņa projektu mēs izskatījām CK birojā. Braucām kopā pie Rižkova, pie Pavlova, kurš to dokumentu beidzot parakstīja. Mūsu centieni bija vērsti uz to, lai neiznākt tā, ka Latvijā pēc tam strādās ārzemju rūpnīcas. Varbūt naivi tas bija, bet mums likās, ka tādā veidā mēs aizstāvēsim šeit strādājošos un saglabāsim rūpnīcas. Mēs zinājām, ka tās strādā ar Krievijas izejmateriāliem un ka mums tos citādi nedos.

D.T.: Ar to, kas šodien notiek, ne Godmanis ir pilnīgi apmierināts, ne jūs, ne daudzi citi?

A.R.: Ja mēs domātu, ka nu gan ir viss kārtībā, tad mums būtu neērti vienam otram acīs skatīties. Kas attiecas uz Latvijas Komunistisko partiju, tad es neredzu kaut kādu stratēģisku kļūdu. Galu galā kapitālistiskā iekārta mums kā politiskai vienībai ir un bija nepieņemama. Tādēļ mēs palikām pie tā, ka jācinās par sociālistiskās iekārtas saglabāšanu. Protams, propagandas paņēmieniem, un, ja kāds uzskata, ka te tika domāts par spēka paņēmieniem, gan vēsture pierādis, ka tā nebija. Tāda bija mūsu taktiskā pieeja.

Varbūt mēs varējām tolerantāk attiekties pret Tautas fronti, ciešāk sadarboties. Tur tomēr bija daudz bijušo PSKP biedru. Bet Tautas fronte nemaz negribēja panākt vienošanos, jo pie varas vēl bijām mēs, un tad tas

nozīmētu nostāties mūsu pozīcijās. Bez tam, ja jau tu esi pret PSRS, tad vajadzētu atteikties arī no labumiem, ko tā valsts dod, bet daudzi Tautas frontes funkcionāri neatteicās no privilēģijām. Izmantoja savas PSRS Augstākās Padomes deputāta tiesības, lai bez muitas pārbaudes braukātu uz ārzemēm, lai PSRS apmaksātu šos braucienus, lai ārstētos Kremļa slimnīcā. Es neesmu bijis ne tuvu Kremļa slimnīcai, bet tas pats Bišers tur ārstējās par PSRS naudu. Citi iegādājās automašīnas. Tā bija tāda divkosība. Un divkosīgi cilvēki ir tautas nelaime, tādi nevar vadīt valsti.

D.T.: Vai vienīgā partija nebija radījusi tik daudz divkosīgu valstsvīru?

A.R.: Jā, katrā ziņā tie cilvēki, kurus es nosaucu, nāk no tās partijas.

Bet, turpinot par kļūdām, tāds bija paziņojums 15. janvāra sanāksmē, toreiz stadionā. Teiksim, par varas pāriešanu VSGK padomes rokās. To varēja tulkot kā procesu, jo nebija vārda - pārņemšana, bet - pāriešana. Tagad mūs var apvainot - lūk, jūs paziņojāt par varas pārņemšanu. Tur varēja prātīgāk. Ja gribam normālā valstī dzīvot, tad vajadzēja lielākajai daļai krievvalodīgo, kā mēs viņus tagad saucam, iedot pilsonību. Viņi taču palīdzēja nobalsot, lai Latvija 1990. gadā 4. maijā iegūtu neatkarību tādā veidā, kā viņa to guva. Toreiz ar pilsonības piešķiršanu mēs būtu ieguvuši ļoti lojālu sabiedrību.

D.T.: Vēl mēnesi jūsu laikā bija spēkā Konstitūcijas 6. pants, kurš noteica partijas vadošo lomu. Kāda bija kompartijas un drošības struktūru sadarbība?

A.R.: Ar VDK sakarus uzturēja 1. sekretārs, bet tas bija tādā informācijas līmenī, ja kaut kas notiek, kāda pretvalstiska darbība. Šeit runāja par noskaņojumu darba kolektīvos, pat par to, kur kādi produkti pietrūkst, jo tas var izraisīt nemierus. Un par dažādiem grupējumiem, ja tādi parādījās, kur viņi sanāk kopā, ko dara, kur mācās utt. Praktisko darbu veica propagandas sekretārs, un visu Atmodas laiku tas bija Gorbunovs. Potanins bija CK Administratīvās nodaļas vadītājs, kurš arī šādus tādus jautājumus risināja.

D.T.: Cik daudz tika runāts un cik daudz VDK zināja par Tautas frontes veidošanu?

A.R.: VDK zināja visu, bet redziet, tie ir jautājumi, kurus apsprieda slēgtās biroja sēdēs. Manā laikā VDK mums ziņoja par stāvokli Tautas frontē, kurā vietā viņi sapulci noturējuši, kur un kā gatavo savus kārtības sargus. Ja man kaut ko vajadzēja, es zvanīju viņiem. VDK priekšsēdētāja vietnieks Trubiņš bija CK biroja loceklis, ja kaut kas bija, tad viņš katram birojā varēja to pateikt.

D.T.: Cik ilgi tāda informācija nāca no VDK? Vai un kad to pārstāja jums piegādāt?

A.R.: Pēdējo reizi es dzirdēju no Johansona informāciju par vispārējo stāvokli republikā 1991. gada 19. augustā - nekur nekādu nemieru nav, cilvēki esot uztraukušies un gaida, kas notiks, bet nekur nekādi grupējumi nav manāmi.

D.T.: Kā notika Johansona iecelšana amatā? Tas bijis pirmais gadījums, kad Drošības komitejas priekšsēdētāju neapstiprināja Augstākā Padome.

A.R.: Viņš tika iecelts ar Maskavas pavēli un Augstākā Padome viņu neapstiprināja, jo viņš bija PSRS Drošības komitejas struktūrā. Atsaukt Johansonu arī

nevarēja, bet pieņēma zināšanai un deva tiesības piedalīties valdības sēdēs. Viņš piedalījās, ziņoja, bet netika apstiprināts valdības sastāvā. Mēs arī viņu neapstiprinājām. Bet vietnieks Trubiņš bija CK birojā, tas bija saskaņots.

Maskava prasīja mūsu domas. Johansons tika speciāli tam gatavots, un mēs piekritām. Par Vazni iekšlietu ministra amatā mēs pretojāmies, bet vienalga iecēla. Mūsu ieteikumi tātad netika ņemti vērā.

D.T.: Uz kādiem spēkiem balstījās Augstākās Padomes Tautas frontes frakcija un Godmaņa valdība un uz ko balstījās Kompartija ?

A.R.: Spriežot pēc tā, kas tiek rakstīts memuāros, ka Augstākās Padomes prezidijā toreiz Dainim Īvānam uz galda stāvēja tiešais telefons ar Vašingtonu, tad man ir skaidrs, kas vadīja šitos vīrus. Uz to viņi balstījās. Tur bija konsultanti, brauca pa 20, pa 30 cilvēkiem. Ārlietu ministrijā strādāja divi cilvēki, kuriem bija Amerikas Savienoto Valstu pilsonība. Man ir skaidrs, uz ko viņi balstījās. Viss, kas te tika darīts, bija ārzemju speciālistu ieteikums. Šeit savukārt viņi balstījās uz tiem, kas nebija apmierināti, kuriem solīja, ka nu notiks brīnumi, kad tiksīm vaļā no Savienības. Es balstījos uz partiju, uz to, ka visus procesus, kas te notiks, noteiks Maskava. Un, ja Maskavai vajadzēs Vašingtonas domas, tad viņa pati to atradīs. Un mūsu spurošanās te neko nedos. Pa nedēļu 2- 3 reizes braucu uz Maskavu. Bija pat tādi gadījumi, ka no rīta es tur piedalos sēdē un balsoju un vakarā te Rīgā noturu izpildkomitejas sēdi. Tas turpinājās arī tad, kad aizgāju uz Centrālkomiteju.

D.T.: Kāda bija PSRS armijas loma?

A.R.: Ja viņi būtu kaut ko ietekmējuši, tad viņi būtu kaut ko darījuši. Viņu klātbūtne varbūt disciplinēja kādu ekstrēmistu, es to nevaru noliegt. Un varbūt tiem, kas bija par Padomju Savienību un Padomju Latviju tās sastāvā, tā bija kaut kāda iedvesma vai aizmugure, ka viņi taču te ir. Bet praktiskā darbība bija nulle. Es nerunāju par 19.-23. augustu 1991. gadā, tur bija citas komandas, un tas bija kaut kas cits.

D.T.: Arī janvārī armijas helikopteri lidoja virs Rīgas.

A.R.: No psiholoģiskā viedokļa ietekmi es neizslēdzu, bet tās ir tādas mazas epizodes. Ja runa ir par skrejlapīņām, tad skrejlapīņas no lidmašīnām pirms tam meta arī Tautas fronte. Tas ir vispārpieņemts cīņas veids.

D.T.: Kāpēc kompartija zaudēja Tautas fronteī 1990. gada vēlēšanās?

A.R.: Tur bija vairākas apstākļu sakritības. Komunistiskā partija visā PSRS bija stipri sakompromitēta. Ne ideja, bet Komunistiskās partijas vadība bija sakompromitēta. 27. kongresā cēlām augšā tās lietas, un tas kā bumerangs atsītās. Tas bija svarīgs apstāklis. Tolaik masu informācijas līdzekļi lielākoties jau bija Tautas frontes rokās. Andrejs Cīrulis «Padomju Jaunatni» jau bija atdevis. Tas pats notika ar «Sovetskaja molodžo», tas pats ar «Padomju Latviju», tas pats notika ar «Cīņu», kas kļuva par «Neatkarīgo». Radio arī pārgāja uz otru pusi. Radiostacija «Sadraudzība» sāka darboties tikai 1990. gada 1. decembrī, bet bija profesionāli vārģa un nekas tur nesanāca. Tas bija otrs apstāklis. Trešais bija tāds, ka, neskatoties uz to, ka vēlēšanu likumā bija ierakstīts, ka deputātu kandidātu programmām jāatbilst Konstitūcijai, lūk, Tautas frontes deputātu programmas Konstitūcijai neatbilda. Daudzi cilvēki saprata - tātad var arī kaut ko darīt savādāk, nevis, kā

FOTO BRUNO ALSIŅŠ

likumā teikts. Un 90. gada beigās jau sākās likumu kari. Lūk, tie bija visi aspekti, kas palīdzēja Tautas fronteī.

D.T.: 1990. gada martā prokuratūra nebija sašķelta, partijai bija vadošā loma - kādas bija problēmas tos deputātu kandidātus, ja viņu programma neatbilst Konstitūcijai, saukt pie atbildības tiesā?

A.R.: Jā, bet vajadzēja Maskavas atļauju. Tā bija politiska lieta. Toreiz Gorbačovs teica, ka nevajag saasināt attiecības, lai viņi tur balso - nekas nenotiks.

D.T.: Ir atrasts dokuments, vēl pirms 19. konferences tapis, un tur ir rakstīts, ka nekādas Tautas frontes nedrīkst būt. Uzstājāties jūs un uzstājās Gorbunovs.

A.R.: Es biju kategoriski pret, jo es tiešām nesapratu, kam vajadzīga Tautas fronte un ar ko tā cīnīsies? Es biju par to, ka var būt trīs dažādas partijas, bet jābūt vienotam mērķim, ja nebūs vienota mērķa, tad agri vai vēl mēs nonāksim pie kaut kādas konfrontācijas. Tad es viņiem ļoti konsekventi teicu, ka mani apmierina Komunistiskā partija, kaut arī tur daudz kas jāpārveido. Bet Gorbačovs arī sadeva man pa ragiem, faktiski viņa dēļ letiņi mani te apcietināja. Tas taču bija mājiens. Tagad jau ir skaidrs, ka tā bija Aleksandra Jakovļeva ideja, viņš atzinis, ka abi ar Gorbačovu izlēmuši - partijā vajag radīt jaunus apstākļus, otru partiju, un tad partija sašķēlās. Tā radās Tautas fronte. Ja kāds vēl domā, ka to ir inspirējusi Valsts drošības komiteja, tādu faktu man nav.

ROMUALDS RAŽUKS

LTF III KONGRESS UN LATVIJAS REPUBLIKAS FAKTISKĀS NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANA. LTF SADARBĪBA AR LR AUGSTĀKO PADOMI UN VALDĪBU

LTF 3. kongress - pēdējais kongress pirms Latvijas Republikas valstiskās neatkarības starptautiskas atzīšanas. Tā sekoja jau pēc 8 mēnešiem - 1991. gada 21. augustā, pēc puča izgāšanās Maskavā. Taču toreiz to vēl nezināja un uz to necerēja gandrīz neviens no mums. Faktiskā neatkarības atjaunošana vēl šķita aiz kalniem kā smags daudzu gadu darbs. Aiz muguras bija LTF uzvara Augstākās Padomes vēlēšanās un 1990. gada 4. maija Neatkarības deklarācija, ko tā pieņēma. Tas bija LTF divu gadu darba rezultāts, ko grūti pārvarēt. Taču faktiskas neatkarības vēl nebija, to vēl nevarēja nodrošināt ne AP, ne tās apstiprinātā valdība, kas balstījās uz veco birokrātisko aparātu. Priekšā vēl bija Janvāra barikādes Rīgā un PSRS agonija 1991. gada augustā Maskavā. Tam visam bija jāsākas pēc dažiem mēnešiem. Bet toreiz LTF valdīja zināms apjukums, jo LTF izvirzītie mērķi - AP ievēlēšana, 4. maija Neatkarības deklarācija - bija sasniegti. Tajā pat laikā toreizējās PSRS varas un represīvās struktūras likās nesatricināmi spēcīgas. Vai Latvijas faktiskā neatkarība un starptautiskā atzīšana ir iespējama un cik drīz? Vai ir vēl nepieciešama LTF, un kāda ir tās loma? Kas ir LTF sabiedrotie ceļā uz faktisko neatkarību? Uz šiem jautājumiem nācās meklēt atbildi LTF 3. kongresā, nepārprotami nonākot pie domas, ka «tas ir atkarīgs tikai un vienīgi no LTF gudrības, spēka, pašizliedzības, atbildības un izturības. Šodien Latvijā nav cita politiska spēka, kurš spētu īstenot tautas gribu.»* (Šeit un turpmāk ar * apzīmēti fragmenti no R. Ražuka runas LTF 3. kongresā.)

Iekšpolitisko situāciju raksturoja arī tas, ka LTF 3. kongress vairs nenotika LKP CK Politizglītības namā (tagad Rīgas Kongresu nams), kas atradās LKP kontrolē, bet kongresa darbs noritēja VEF Kultūras pilī. Uz to brīdi bija sašķēlusies arī LKP, atdaloties tās mazākajai, nacionālkomunistiskajai daļai, kas, līdzīgi kā Lietuvā, izveidoja Neatkarīgu Latvijas KP, kas pārtapa Latvijas Demokrātiskā Darba partijā (LDDP) ar neapšaubāmu, neslēptu mērķi noturēt valdošās pozīcijas, strauji attīstoties neatkarības procesiem: «Šodien šī partija vēlreiz kā hameleons mainījusi krāsu no sarkanās uz rozā un nu uz sarkanbaltsarkanu ar gandrīz izzudušu sirpja un āmura paklaudzināšanu uz tā ceļa, pa kuru drīz sāks ripot vecās partijas veco līderu jaunās karietes tieši uz kapitālismu, uz kapitālismu caur sociāldemokrātijas jaunaudzēm, lai tur pielietotu savus vecos sakarus un tautas veselībai un dzīvei nolaupītos īpašumus un līdzekļus savas turpmākās varas monopola nostiprināšanai.*

Bijušo sabiedroto LTF viedokļi, mainoties politiskajai situācijai, arvien vairāk sāka atšķirties. LTF 3. kongresā bija jānoformulē skaidra nostāja gan pret bijušajiem komunistiem LDDP sastāvā, gan pret nacionāl-

radikāliem spēkiem, pārstāvētiem Pilsoņu kongresā. Izšķiršanās par labu nacionālradikālajiem spēkiem bija viens no nozīmīgākajiem 3. kongresa rezultātiem, bet par to - vēlāk. Tā brīža politiskā aktualitāte bija cīņa par varu un ietekmi sarežģītā politiskā situācijā. Strauja notikumu attīstība un tas, ka Neatkarīgā LKP, vēlāk LDDP, bija mazākumā, salīdzinot ar ortodoksālo LKP daļu, t.i., «rubikiešiem» (pretēji procesam Lietuvā); drīz situācija mainījās, taču 1990. gada oktobrī šī bija viena no svarīgākajām politiskajām aktualitātēm.

LTF aktivitāšu lejupslīdi 1990. gada vasarā veicināja arī tas, ka t.s. LTF «pirmais ešelons» vēlēšanu rezultātā aizgāja uz Augstāko Padomi un pašvaldībām, kuras bija LTF mērķtiecīga un pašizliedzīga darba rezultāts. Šie panākumi bija tik strauji un pārliecinoši, ka gan LTF galvenajā mitnē Rīgā, gan LTF rajonu nodaļās nebija padomāts par nākošās, t.s. «otrā ešelona» LTF paudzes sagatavošanu. Ļoti bieži arī nebija skaidrības un noteiktības par LTF nepieciešamību pēc uzvaras AP vēlēšanās. Tāpēc LTF 3. kongresa virsuzdevums bija jaunu līderu izvirzīšana. Tēze par to, ka faktiskā neatkarība vēl nav sasniegta, bet LTF vietā pagaidām nebija ko likt, guva absolūtā vairākuma atbalstu. «Galvenais ir jautājums - kam šodien ir vajadzīga LTF un kam viņa traucē? Skaidrs ir viens - LTF ir vajadzīga visiem tiem, kas atbalstīja un darbojās tajā ar mērķi atjaunot patiesi brīvu, neatkarīgu Latviju. Bet LTF vairs nav vajadzīga tiem, kurus apmierina Latvijas formālās neatkarības sasniegšana un tas fakts, ka viņi patur monopolu uz tautas īpašumu.»*

No LTF dibināšanas jau pagājuši divi gadi. Kongresā nācās sniegt atbildi arī uz jautājumu par LTF rašanās apstākļiem: «Tautas atdzimšanas kustības PSRS neradās no zila gaisa. Padomju impērija tuvojās savam sabrukumam ekonomiskas krīzes izsūkuma dēļ, bija palikusi viena vienīga ļoti riskanta, 70 gadus neizmantota iespēja - vēlreiz sacelt tautu uz pseidorevolūciju. Šoreiz solījumu tukšumu maskēja nacionālā pacēluma vilnis, kas vienīgais vēl varbūt varēja labot ekonomisko stāvokli un ļaut saglabāt varu tās monopolam PSRS. Izmantojot nacionālo pacēlumu, varēja nošaut vairākus zaķus vienlaicīgi - dabūt aizdevumus no ārzemēm, paceļot partokrātijas prestižu, otrkārt - iedot katram homo sovieticus rokā to, kas viņam šķitās esam atņemts uz mūžiem - nacionālo apziņu. Lūk, kāda loma bija paredzēta Tautas frontēm, lai tās ar saviem nacionālajiem karogiem rokās un noslepkavoto senču dziesmām mutēs celtu vēlreiz godā senču slepkavas - komunistus, kas ir ar mieru saukties vienalga par ko, lai tikai saglabātu partijas īpašumus un varu pār tiem. Tas pavēra slūžas tik milzīgam Atmosferas enerģijas un tautas gara vilnim, ka izsita slūžas regulētājiem no rokām. Lūzuma brīdis, kad partokrātijai zaudēja kontroli pār LTF, bija 31. maija Aicinājums uz pilnīgu neatkarību, pret federāciju ar fiktīvu suverenitāti.»*

Tālākā notikumu attīstība bija labvēlīga Latvijas neatkarības straujai atjaunošanai un starptautiskas atzišanas panākšanai. Bet pirms tam vēl bija janvāris un augusts, neskaitāmi citi notikumi, kuros LTF bija milzīga nozīme.

Nozīme bija arī LTF sadarbībai ar Augstākajā Padomē no LTF ievēlētājiem deputātiem, no kuru vidus nāca gan daudzi ministri, gan premjers Ivars Godmanis. Sen zināms fakts, ka, tautas kalpiem nokļūstot varas gaitēnos, sāk realizēties īpatnējs fenomens - īstās dzīvās, atgriezeniskās saiknes novājināšanās starp tautu un valstsvīriem, kuriem piemīt tendence maldīties šajos varas gaitēnos kā labirintā. To veicināja lielā aizņemtība, no reālās sadzīves lielā mērā nodalītā dzīve bez sabiedriskā transporta un vēlāk piedzīvotām neērtībām, relatīvi liels atalgojums, arī varas apziņa un noteikšana pār cilvēku likteņiem un tautas mantu. Stāvoklis Latvijā bija ļoti sarežģīts. Tajā savijās objektīva kompromisu nepieciešamība piekāpties savu principu priekšā, būt diplomātiem, lai izvairītos no iespējamās ekonomiskās blokādes no Krievijas puses, tajā pat laikā spiedoša vajadzība realizēt reformas - tas viss bija ārkārtīgi grūti un bieži izraisīja gan nepamatotas, gan diemžēl pamatotas tautas dusmas un negatīvas attieksmes pieaugumu pret LTF. Ar tās veidolu tika personificēta Latvijas valdība un parlaments, un praktiski visi Latvijā notiekošie ekonomiskie procesi. Lūk, šeit tika ieguldīts milzīgs LTF darbs, virzoties uz konstruktīvu opozīciju tajos gadījumos, kad LTF ļaudīm visā Latvijā šķita labāk redzams, kas valstī notiek un kā tas jārisina, jo LTF ierindas biedri, vairums valdes un domnieku, ar abām kājām stāvēja cieši uz zemes lielās pārkārtošanās purvā un pilnībā izjuta dzīves pulsus: tos no reālās dzīves nenorobežoja ne parlaments, ne jo īpaši ministriju biezie mūri un smagās durvis.

LTF semināros un darba grupās regulāri strādāja pie ekonomiskās pārveides koncepcijas, privatizācijas, veselības aprūpes u.c. risinājumu mehānismiem un diskutēja ar «pirmo ešelonu», tādējādi ietekmējot politiskos un ekonomiskos procesus valstī, maksimāli ieguldot savus spēkus šīs dzīvās atgriezeniskās saites tauta - LTF - parlaments - valdība - tauta nodrošināšanai un stiprināšanai.

Ar zināmu apjukumu, pēc tam - apbēdinājumu mums bija jāsecina, ka «pirmais ešelons» minimāli piedalījās sava «šūpuļa» - LTF tālākā nostiprināšanā un attīstīšanā. Bija vērojamas tendences skeptiski un «no augšas» vērtēt to darbu un iniciatīvas, kuras saviem kolēģiem tika piedāvātas «no apakšas». Paraugoties atpakaļ un vērtējot valsts un LTF attīstību, vārdzēt daudzas kļūdas, kuru nepieļaušana ļautu izvairīties no liela skaita šodienas partiju. Nevar uzskatīt, ka LTF bija savu lomu nospēlējusi un tai vajadzēja likvidēties, taču cilvēku dabā ir kļūdities, un tā ir objektīva realitāte.

Bet atgriezīsimies pie 3. kongresa. Pakavēsimies pie pašas kongresa gaitas, priekšsēdētāja un valdes vēlēšanām.

Kongress gaitā tika izvirzītas divas kandidatūras priekšsēdētāja amatam - Romualds Ražuks un Imants Kalniņš. Pirms kandidātu uzstāšanās I. Kalniņš lūdza, lai viņu raksturo viņa draugs Juris Dobelis.

J. Dobelis: «Cienījamie kongresa delegāti un viesi! Arī es ļoti cienu Imantu Kalniņu, un arī es uzskatu viņu par savu draugu. Un tieši tāpēc es jūs lūdzu balsot par Romualdu Ražuku.» (Smieklī, aplausi.)

Pēc tam uzstājās I.Kalniņš, kurš noņēma savu kandidatūru.

Lūk daži būtiskākie jautājumi, kas tika uzdoti R.Ražukam: «Ar kādām partijām LTF sadarbosies?»

R.Ražuks: «Tuvākie sabiedrotie ir Pilsoņu kustība, domstarpības nevar traucēt mūsu visciešākajai sadarbībai. Otrs mūsu sabiedrotais, kurš visus šos gadus ir gājis mums pa priekšu, ir LNNK. Ar kuru mums vienmēr ir bijusi visciešākā sadarbība. Mēs iesim kopā ar sociāldemokrātiem, ar Zaļo partiju, ar VAK, ar visām liberālajām grupām un partijām, kuras nupat dibinās Latvijā, ar Zemnieku savienību, kas ir nozīmīgs spēks, kurš pakāpeniski attīstās. Mēs iesim kopā arī ar tiem biedriem, kas nav saistīti ar partokrātiju un tās interešu aizstāvību.»

O.Kehris: «...kā jūs redzat galvenās LTF darbības formas, lai demontētu sociāli administratīvo sistēmu Latvijā?»

R.Ražuks: «Pirmais un galvenais ir patiesa tautfrontība pašvaldību līmenī. Jāsāk šīs sistēmas demontāža no apakšas. Mums izdosies panākt patiesu tautvaldību, ka cilvēki paši lems savu likteni pagastos, novados; tad vairs nekāda vairāk vai mazāk totalitāra vara, nekāds militārs apvērsums nevarēs iznīcināt to, ko mēs esam sasnieguši.»

Atbildot uz turpmākajiem jautājumiem, R.Ražuks izteicās, ka LTF ir galvenā masu organizācija, kas šobrīd spēj pasargāt Latvijas tautu, tās pastāvēšanu un izdzīvošanu. «Neapšaubāmi, mums ir jāiet uz visradikālāko ekonomikas reformu gadījumā, ja mēs gribam pretoties un panākt, lai kādreiz Latvijā būtu tāds dzīves līmenis un tādi apstākļi, kādi ir bijuši atbilstoši laikam līdz 1940. gadam. Nodrošināt arī īpašumu atpakaļatdošanu un privatizācijas procesā īpašumu nonākšanu pamatiedzīvotāju rokās.»

LTF 3. kongresā par LTF priekšsēdētāju tika ievēlēts Romualds Ražuks, bet par LTF priekšsēdētāja vietnieku - Ivars Redisons. LTF pēdējā gada darbs, ietverts priekšlikumos, tika atspoguļots kongresa rezolūcijās.

LTF 3. kongresa pieņemto rezolūciju vidū būtiskākās bija:

«Rezolūcija par komunistiskā režīma noziegumiem Latvijā», kurā kongress prasa LR AP atzīt komunistiskā režīma noziegumus Latvijā par noziegumiem pret cilvēci un saskaņā ar to izdarīt izmaiņas Kriminālkodeksā; izveidot ārkārtas valdības komisiju šo noziegumu izmeklēšanai; pārtraukt PSKP (LKP) un VDK darbību Latvijas Republikā, konfiscējot tām piederošo mantu; atzīt latviešu nacionālo partizānu cīņu, godinot to piemiņu; organizēt starptautisku tribunālu kopā ar citām valstīm Nirnberga -2.

«Rezolūcija par PSRS Bruņoto spēku statusu Latvijā» - kongress prasīja noteikt termiņus PSRS karaspēka izvešanai, bet vietējām pašvaldībām inventarizēt karaspēkam piešķirtās teritorijas un būves, aprēķinot Latvijai nodarītos zaudējumus.

«Rezolūcija par ražošanas attiecībām laukos» - kongress galvenokārt prasīja zemes atdošanu bijušajiem īpašniekiem un izstrādāt valdības priekšlikumus saimniecību nodrošināšanai ar ražošanas līdzekļiem un būvmateriāliem.

«Rezolūcija par ANO Bērnu tiesību konvencijas pieņemšanu» - LTF prasīja, lai LR AP un valdība savā likumdošanā un darbībā ievērotu Konvenciju, nodrošinot tautas normālu attīstību.

«Rezolūcija pilsonības jautājumā» - prasība AP pieņemt Imigrācijas likumu un lēmumu par kārtību, kādā atjaunojama LR Pilsonības institūta darbība.

Pārējās rezolūcijās LTF atbalstīja Latvijai lojālu aizsardzības organizāciju izveidi, aicināja pasteidzināt likuma «Par arhīviem» izstrādāšanu un pasludināt visu naidīgo struktūru dokumentus par Latvijas nacionālo īpašumu, kā arī panākt ar represijām saistīto dokumentu atdošanu Latvijai.

Kongress publicēja arī aicinājumu Latvijas iedzīvotājiem pārtraukt dienestu PSRS Bruņotajos spēkos, bet dienēt atjaunotās Latvijas valsts dienestos vai svarīgos darbos tautsaimniecībā. LTF ierosina vietējām pašvaldībām pārtraukt kara komisariātu darbību un finansējumu. Šādi procesi risinājās LTF 3. kongresā un ap to.

Rakstot šo rakstu, mani pašu pārsteidza gan problēmas, kuras tur tika apspriestas, gan rezolūcijas. Ir pagājuši astoņi gadi, taču šie gadi ir savienojami ar dažu mūžu garumu notikušo pārvērtību apjoma un satura ziņā. Tik ārkārtīgi daudz kas ir padarīts kopš tā laika.

Bet laikam dzīves tik intensīvā ritējumā daudzi no mums ir piemirsuši, kādā posmā mēs atradāmies pirms šiem gadiem ceļā no elles atpakaļ uz zemi. Tik daudz rūgtu vārdu, domu un brīžu ir bijis, ka esam pārsvarā nosodījuši savus premjerus, ministrus, deputātus, pašvaldības, - bet cik milzīgu darbu tomēr visi kopā esam padarījuši! Jā, kļūdu un neizdarību ir bijis daudz, un dzīve ir smaga mūsu bērniem un ģimenēm. Taču visas iespējas mums vēl ir priekšā. Laikam ne bez iemesla iet tik grūti; vai no purva akača izlīst ir viegli, kad dūkst velk atpakaļ?

Ja salīdzinām kaut vai demokrātijas attīstības pakāpi šeit un Krievijā, kur, pēc literatūras datiem, ap 80% īpašumu un uzņēmumu ir vecās partokrātijas un mafijas koalīcijas - noziedznieku rokās, kur nepastāv moderna likumdošana, nedarbojas tiesu sistēma, kur izmeklēšana pret augsta ranga amatpersonām tiek automātiski pārtraukta, - mēs tomēr esam gabalu priekšā, un procesi pie mums var būt tautas kontrolē un noteikšanā. Ir tikai jāgrib un jāvar. Un tas ir izšķirošais.

PAGRIEZIENS NACIONĀLAJOS UN PILSONĪBAS JAUTĀJUMOS LTF 3. KONGRESA PRIEKŠVĒSTURE

Pirmais pagrieziens politikā tās vēsturē bija līdz ar LTF Domes valdes 31. maija Aicinājumu. Par otro LTF orientācijas maiņu runā ļoti maz - jo toreiz valsts politiskās dzīves centrs jau atradās Latvijas Republikas Augstākajā Padomē un LR Ministru Padomē.

Runa ir par LTF 3. kongresu un tā dokumentiem 1990. gada 7.-8. oktobrī, kad LTF - vēl samērā pieklusināti, bet jau nepārprotami - uzsāka kursu uz Latviju kā demokrātisku un nacionālu valsti. Ir grūti pateikt, kādā mērogā šis lozungs - ja būtu pacelts visas LTF mērogā, teiksim, 1989. gada beigās - gūtu vispārēju atbalstu un cik šāds lozungs būtu palīdzējis vai traucējis LTF cīņai toreiz. Vēl vairāk, liekas, ka toreiz LTF cīņai pat šodien pašsaprotama nacionālisma deva būtu pāragra, jo tad pietika jau ar Latvijas pilnīgas neatkarības aicinājumiem vien.

Tomēr neapstrīdami liekas arī tas, ka daudzi no tiem, kuri uzdrošinājās no paša sākuma domāt par neatkarīgu valsti, to savā sirdī iedomājās noteikti arī kā kaut ko latviešiem tuvu, tiem īpaši draudzīgu, tātad kā latvisku valsti. Šāds duālisms starp iekšēji justu un ārēji pausto drīz pēc 1989. gada 31. maija vairs nebija pieņemams LTF nacionāli noskaņotākajai daļai, to starpā vairākām ietekmīgām LTF nodaļām, un protams, citām - radikālākajām Latvijas organizācijām.

Tāpēc, ja vēl par 31. maija aicinājuma iekšējo motivāciju ir jārūnā kā par pašas LTF iekšējo evolūciju un ne tik lielā mērā kā par radikālāko organizāciju spiedienu (lai arī tāds bija neapstrīdams), tad LTF pagrieziens uz nacionālāku uzskatu pusi notika patiešām kā LTF radikālākās daļas un Latvijas radikālāko organizāciju tiešas sekas.

Arī šoreiz LTF vadības inercei, protams, bija savs izskaidrojums - bet ne vairs attaisnojums! Proti - Latvijas AP jau bija atjaunojusi tikai LR Satversmes 4 pantus un valsts vēl atradās pārejas periodā. Turklāt PSRS toreiz vēl pastāvēja un ar savu armiju un VDK vēl bija gana stipra. Tālāk, pēc LR AP darba sākšanās visa sabiedrība nebija tiktāl radikalizējusies, ka pat tās latviešu daļa spētu runāt tikai ar latviešiem un tikai par latviešiem. Vēl bija arī 1991. gada janvāra dienas, kad uz barikādēm taču tautību patiesi nevienam neprasīja...

Tāpēc ar pašas LTF, tāpat tās vadības radikalizēšanos jeb, teiksim, nacionālo akcentu pārlikšanu gāja smagi. Zīmīgas ir D.Īvāna atmiņas par LTF 3. kongresu (D.Īvāns. Gadījuma karakalps. - Rīga: Vieda, 1995. - 301.-303. lpp.), kurās dominē nepatika vai, teiksim, klaja atsvešinātība pret notikušo LTF virzību nacionālākas politikas virzienā, galveno vainu te piedēvējot LNNK, pilsoņu komitejām un «mūsu opozīcijai». D.Īvāns atmiņās runā par LTF kā par tādu organizāciju, par kuru būtu bijis toreiz jācīnās, tai skaitā pret «cietpauraino prasību pēc cittautiešu reemigrāci-

jas», kas pēc viņa un daļēji pēc I.Upmača domām («Latvijas Jaunatne», 24.10.1990.) formulējuma kontekstā izklausījusies pēc deportācijas (D.Īvāns. Gadījuma karakalps. - 303. lpp.).

Šie bijušā LTF priekšsēdētāja D.Īvāna un bijušā LTF Domes valdes priekšsēdētāja vietnieka I.Upmača un vēl dažu citu kuluāros paustie vērtējumi patiesi atspoguļo to, ka daļa LTF vadības - kura toreiz jau atradās Augstākajā Padomē - toreiz tiešām domāja tāpat, kā toreiz spēja domāt viss vairums LR Augstākajā Padomē, un, ņemot vērā toreizējo faktisko divvaldību valstī, vēl nejutās gatava ne mazākajam valsts līmeņa nacionālismam. Pārāk daudziem tas toreiz vēl likās «nesmuki» un nedemokrātiski pret nelatviešiem, kuru impēriski domājošā daļa taču visas problēmas Latvijā radīja gan toreiz, gan vēl tagad.

... Ja runā par LTF «radikalizēšanu» no apakšas kā sākumu LTF turpmākajiem nacionālajiem vaibstiem, tad jāatzīst, ka tā reāli patiešām un atklāti arī notika. Vispirms LTF Domē jau 1990. gada jūlijā atradās gan Pilsoņu kongresa, gan LR AP deputāti (A.Ķesteris. «Atmoda», 24.07.1990.). Jau 1990. gada 11. augusta mītiņu - sakarā ar 1920. gada Latvijas-Krievijas miera līgumu - pie Brīvības pieminekļa LTF rīkoja kopīgi ar LR Pilsoņu komiteju («Latvijas Jaunatne», 14.08.1990.). Šur tur LTF un PK nodaļas strādāja kopīgi (piem., «Latvijas Jaunatne», 29.08.1990.), un bez tam gan LNNK, gan PK locekļi kā individuāli biedri lielā skaitā ietilpa un darbojās LTF visos līmeņos jau sen. Tas pat toreiz nevarēja būt citādi, jo praktiski LTF ietekmē vairs neesošais LTF nedēļas laikraksts «Atmoda» vismaz kopš 1990. gada regulāri publicēja vai gluži visas Pilsoņu komitejas aktivitātes un nemainīgi iestājās par labu tām.

LTF attieksme pret Pilsoņu kongresu bija ārēji toleranta pat oficiāli, un dominēja viedoklis par savstarpējām sarunām (valdes sēde 26.06.1990., sk. «Latvijas Jaunatne» 28.06.1990.). Tikai tad, kad PK otrā sesija (30.06.1990.-1.07.1990) sevi faktiski pasludināja par otro varas struktūru valstī (U.Augstkalns. «Latvijas Jaunatne», 26.07.1990.), LTF kā LR AP izveidotāja bija spiesta par to tomēr izteikt nu jau savu neapmierinātību. Tomēr attiecīgajā LTF Domes sēdē 1990. gada 21. jūlijā jau neizdevās pat tas!

Radikālākie domnieki Domes sēdes beigās organizēti pamet zāli, un kā nedaudz vēlāk (26.7.1990.) atzinās viens no viņiem, domnieks V.Šteins tišām «norāva» kvorumu. Par šo notikumu radikālākajām aprindām simpatizējošā «Atmoda» rakstīja pliekani: «Dienas beigās nebija kvoruma» (A.Ķesteris. «Atmoda», 24.07.1990.).

LTF 3. KONGRESA DOKUMENTU SAGATAVOŠANA

Jau 1990. gadā pēc 4. maija bija skaidrs, ka D.Īvāna vietā nāks nu jau cits LTF vadītājs, un kā iespējamo šī posteņa kandidatūru nereti minēja R.Ražuku. Vispirms, viņš ilgstoši jau pildīja arī Domes valdes priekšsēdētāja pienākumus, bez tam viņš bija lietuvietis un tieši Lietuvas vadošā loma Baltijas valstu neatkarības atgūšanas cīņā bija neapšaubāma. LTF savā 21. jūlija Domes sēdē apstiprināja īpašu komisi-

ju LTF Programmas un Statūtu papildinājumu un labojumu izstrādāšanai, un par tās vadītāju, iespējams, arī augstāk minēto minējumu dēļ, apstiprināja R.Ražuku.

Komisijā ietilpa tiem laikiem mērenākie LTF darbinieki, AP deputāti I.Bērziņš, I.Kozakēviča, J.Krūmiņš, A.Pantelējevs un bez tam vēl M.Lukaitis, V.Melniņš, E.Radziņš, I.Upmacis, M.Virsis, J.Kokins, U.Augstkalns un kāds ekonomists. LTF radikālāk domājošos pārstāvēja AP deputāti I.Geidāns un J.Dobelis, kā arī A.Bašķis un M.Grigulis - tātad tikai četri no 17 cilvēku kopskaita. Tāpēc uzreiz jānoraida iespējamie pieņēmumi, ka LTF 3. programma būtu organizācijai no «radikālu puses» uzmākta ar spēku vai kaut kādām obstrukcijām. Komisijā nacionālāk domājošie vispār bija, un LTF ideju «atsvaidzināšanai» ar to laikam pietika!

Patiešām, LTF 3.programmā (Rīga, 1990, LTF izdevums, 2000 eks.) jau redzam principiāli jaunus akcentus. Vispārīgie principi deklarēja, ka LTF «latviešu nācijas atdzimšanas un visu Latvijas iedzīvotāju labklājības interesēs cīnās par.. nacionālas valsts atjaunošanu..». Tiem laikiem visai «agresīvi» skanēja postulāti par Latvijas deokupāciju, PSRS iestāžu darbības izbeigšanu, par sarunām ar PSRS. Sadaļā par cilvēka tiesībām jau vidēja jēdziens par «nacionālo pašapziņu». Tomēr - visrezolūtākās bija programmas sadaļas par nacionālo politiku un «Kultūru, izglītību un zinātņi».

Pirmajā skaidri ir pateikts: «Latvijai jābūt gan demokrātiskai, gan latviskai.» Panta 6.3. runāja par latviešu valodu kā par valsts valodu un labvēlīgo psiholoģisko vidi tai. Pantā 6.4. bija runa par «nacionālās identitātes veidošanu latviešiem», bet visus punktus uz «i» saliek pants 6.5., sakot, ka Latvijas valsts īpaši atbalsta un veicina Latvijas pamattautu - latviešu un lībiešu - EKONOMISKO un KULTŪRAS ATTĪSTĪBU. Programmas sadaļa par «Kultūru, izglītību un zinātņi», cita starpā, pieprasa «attīstīt patstāvīgu nacionālās izglītības sistēmu un zinātņi, protams, faktiski liekot vienlīdzības zīmi starp jēdzieniem «nacionāls» un «latvisks».

LTF 3. KONGRESA NORISE UN TĀ ANALĪZE

Kongress notika 1990. gada 6.-7. oktobrī. Kā liecina «Latvijas Jaunatne» (9.10.1990.), tajā piedalījās 725 dalībnieki, to skaitā 612 izvirzītie deputāti no vietējām nodaļām, 104 iepriekšējās Domes un 9 iepriekšējās Revīzijas komisijas locekļi, kuriem visiem kongress apstiprināja mandātus. Interesanti, ka šai kongresā daudzi deputāti jau uzrādīja bez piederības LTF arī savu otru politisko organizāciju vai partiju, kurā viņi atradās. Tātad, no minētajiem 725 «tikai» no LTF (t.s. «tirie tautfrontieši») bija 603 deputāti, bet no LNNK vēl sevi uzrādīja 50, no LDDP 22, no VAK 20, no LSDSP 16, no LIS 8 un no LSDP 6 deputāti.

Neskatoties uz LTF koriģētās programmas tiem laikiem jau tā radikalizētajām nostādnēm, kongresā tā dalībnieku nacionālāk domājošā daļa mēģināja kongresa dokumentus vēl tālāk paspilgtināt, kas, kā

izsakās D.Īvāns (Gadījuma karakalps. - 303. lpp.), viņa uzstāšanās rezultātā tomēr neizdevās. Ar visu to virkne kongresā pieņemto rezolūciju bija visai asas, piem., Rezolūcija par komunistiskā režīma noziegumiem Latvijā un Rezolūcija par PSRS bruņoto spēku statusu Latvijā. Par LTF priekšsēdi ievēl R.Ražuku.

Tā kā 1940. gada 17. jūnija Latvijas pilsoņi un to pēcteči savā vairumā bija latvieši, tad taisnība vien bija dedzīgajam LTF nelabvēlim A.Voroncovam, kurš, sagaidot LTF 3. kongresu, teica, ka LTF ir latviešu pārstāvība («Latvijas Jaunatne», 28.09.1990.). Ar LTF 3. kongresu tas viss patiešām nu jau nostājās savās vietās: galu galā no 633 kongresa nodaļu delegātiem 609 bija latvieši, bet krievu bija 12 («Latvijas Jaunatne», 9.10.1990.).

Ar visu to oficiālā LTF vadība izdarīto pagrieziena nacionālākas orientācijas virzienā nekādi - vismaz skaji - neafišēja. Jaunā, palabotā LTF programma gan tika apspriesta LTF Domes sēdē 14. septembrī, un vienīgais, kurš uzreiz saskatīja LTF kursa izmaiņas, bija E.Berklavs. Viņš intervijā I.Eglei («Latvijas Jaunatne», 3.10.1990.) atzīstas, ka «projekts iepriecina, jo LTF pašos pamatos uzņemas rūpes par latviešu izdzīvošanu».

Par LTF pārbīdi pa labi, pat no LTF kongresa runām presē, pēc lietas būtības ir publicēti tikai jaunā LTF priekšsēdētāja R.Ražuka runas fragmenti, kurā viņš uzsvēra: «Mums jāaicina savās rindās jauni radikāli spēki. Mums klaji jāatzīst sava kļūda - nepiedalīties Latvijas pilsoņu tiesību aizstāvēšanas orgāna (Pilsoņu kongresa. - J.F.) veidošanā. Mums skaji jāprasa Latvijas deokupācija. Tā ir mūsu vaina, ka, baidoties no nacionālistu zīmoga, mēs nestrādājam pie šīs idejas ārzemju presē» («Atmoda», 16.10.1990.).

Ar to bija tomēr daudz par maz, lai tūliņ taptu skaidrs, kas patiesībā bija noticis. LTF bija vēlreiz pārbīdījusies pa labi, un nacionālajos, kā arī pilsonības jautājumos ieņēma to pozīciju, kuru tā vismaz oficiāli vairāk nemainīja. Jau nākošajā, LTF 4. kongresā LTF, radikālākā spārna tālākie mēģinājumi LTF kursu radikalizēt vēl vairāk nu jau vairs neizdevās, un kā nekavējošs rezultāts bija visas LTF radikālākās daļas atšķelšanās gan idejiski, gan organizatoriski. Tātad, tieši LTF 3. kongresā LTF sasniedza savu, ja tā var teikt, nacionāli labējo uzskatu galējo punktu.

DAŽI VĒRTĒJUMI NOSLĒGUMAM

Šodien jāatzīst, ka visbūtiskākā bija LTF 3. kongresa nostāja ne tik daudz nacionālajā kā Pilsoņu kongresa un pilsonības jautājumā. Ar speciālu rezolūciju Pilsoņu kongress faktiski tika leģitimēts kā LR pilsoņu tiesiskā pārstāvība - kaut arī tā izveidošanā, kā to zinām tagad, tika pieļautas vairākas būtiskas paviršības. Tālāk, būtiska bija LTF jaunā programmatiskā nostāja Latvijas iedzīvotāju tiesiskā statusa jautājumos. Faktiski tika pieņemta pamatnostādne par to, ka LR pilsoņu kopumu veido personas, kas bijuši Latvijas Republikas pilsoņi 1940. gada 17. jūnijā, un to pēcnācēji.

Šo principu LTF 3. kongress pieprasīja atzīt LR Augstākajai Padomei un vienlaicīgi prasīja atcelt PSRS AP Prezidija 1940. gada 7. septembra dekrētu par PSRS pilsonības piešķiršanu LR pilsoņiem. Līdz ar to patiesībā tika ielikts pamats vēlākajam LR AP lēmumam par LR pilsoņu loka noteikšanu, kurš galu galā bija pamatā pirmām pēckara, t.i., 5. Saeimas vēlēšanām 1993. gadā, pēc kurām Latvijas Republikas Satversme tika atjaunota pilnībā!

Jāatceras, ka tieši 1990. gadā sabiedrībā bija intensīvi sākusies diskusija par Latvijas pilsonības jautājumiem un tika meklēts optimālākais viduspunkts starp t.s. pilsonības «nulles variantu» un daudziem pārāk stingro Pilsoņu kongresa variantu. Jāpiemin, piemēram, N.Muižnieka raksts «Latvija - demokrātiska vai latviska» («Latvijas Jaunatne», 28.08.1990.), kas, šos abus variantus nostādot vienu otram pretī, tomēr attīstību Latvijā prognozē kā kaut ko vidēju - kā arī faktiski notika.

Kā redzējām, LTF 3. kongresa «pilsoņu loka» koncepcija būtībā jau bija līdzīga Pilsoņu kongresa nostādņēm, un tā to pēc tam aktīvi propagandēja gan sabiedrībā, gan LR Augstākajā Padomē. Bez visa cita tika deklarēta arī LTF vislabvēlīgākā nostāja pret pašu Pilsoņu kongresu (sk. R.Ražuka interviju «Atmoda» 25.09.1990., kā arī viņa atzinumus 3. LTF kongresa laikā par LTF sadarbības partneriem, sk. I.Egle. Kā atbrīvoties no šizofrēnijas. «Padomju Jaunatne», 10.10.1990.).

Tātad LTF un Pilsoņu komiteju savulaik tik nesamierināmās pozīcijas ar laiku reāli satuvinājās, ko arī nebija savulaik atklāti deklarējuši vai iekšīgi negribējuši attiecīgie šo organizāciju vadītāji. Vienus sākumā tauta nēsāja uz rokām, bet pēc tam tā pati tos noliedza. Un otrādi - citi savulaik mums izlikās kā visistākie provokatori un bremzes mūsu ceļā uz Latvijas neatkarības atjaunošanu, taču ar laiku noskaidrojās, ka liela taisnība jau bija bijusi arī viņiem. Šodien jau vajag tikai vēl drosmi, lai tikai godīgi to atzītu kā notikušu, kaut daža patmīlībai nepatīkamu faktu...

SARUNA AR IMANTU KALNIŅU PAR LTF 3. KONGRESU INTERVĒJA DĀNS TITAVS

Dans Titavs: LTF trešais kongress sanāca jau pēc tam, kad LTF Augstākajā Padomē bija ieguvusi pārsvaru. Ar ko tas atšķirās no iepriekšējiem kongresiem?

Imants Kalniņš: Tā, protams, bija lielākā atšķirība. Vēl raksturīgāk trešajam kongresam bija tas, ka bija pienācis laiks mainīt LTF vadību. Gandrīz visa TF vadība bija ievēlēta AP, un LTF kā organizācija it kā palika bez vadības. Tas bija galvenais. Es uzskatu, ka trešā kongresa mērķis bija nomainīt vadību un iesaistīt jaunus cilvēkus Tautas frontē.

D.T.: Vai tas, ka LTF vadība tagad strādāja AP, neiznīcināja Fronti kā organizāciju?

I.K.: Paši tautfrontieši vēl bija pietiekami aktīvi, viņus aktivizēja arī tas, ka notika vadības maiņa. Tad vienmēr ir interesanti, jo ikvienam ir iespēja tikt ievēlētam jaunajā vadībā. Vēl jau nebija aptverta jaunā situācija - vara ir mūsu rokās, varam strādāt pie likumu radišanas, bet tas viss vēl notiek tādā lielā emocionālā vilnī. Arī valsts neatkarības atgūšanas process nebija beidzies.

D.T.: Trešais kongress tātad bija uzvarētāju kongress?

I.K.: Augstākajā Padomē LTF realizēja savu politiku. Taču vēlāk šī sākotnēji monolītā deputātu daļa, kura bija vienota jautājumā par Neatkarības deklarāciju, citos jautājumos vairs tāda nebija. Un tas bija loģiski. Sākās lielās frakcijas sadalīšanās pa dažādu uzskatu grupām. Tas pats notika arī visā Frontē, iespējams, tur jau agrāk. Sākumā mērķis bija viens - Latvijas valsts un tās neatkarība. Tam visam bija spēcīgs emocionāls saturs, ilgas pēc brīvības, un tur piedalījās daudz cilvēku. Bet kā šo brīvību iekarot? Tas jau ir pavisam cits jautājums. LTF sākotnēji bija kā jumta organizācija dažādām organizācijām, arī LNNK, tāpēc ir grūti runāt par to kā par monolītu vienību, jau no paša sākuma tā tāda nebija.

D.T.: Vai trešajā LTF kongresā mainījās arī politiskie mērķi?

I.K.: Es nebrīnos, ja kāds tā domā, bet nevar runāt par politikas maiņu trešajā kongresā. LTF visu laiku bija mainījusies, jo visu laiku bija gājusi aizmugurē, tā kavēja arī pati savu uzskatu radikalizēšanos. 31. maija aicinājums bija nokavēts, tas viss bija pateikts jau tādās organizācijās kā Helsinki-86, LNNK un citās. Varbūt tāpēc nemaz nav interesanti pētīt, kas tad tur ir noticis pēc 4. maija deklarācijas pieņemšanas. Mēs, protams, varam analizēt, kas noticis ar LTF pēc tam. Taču LTF pastāvēšana pēc trešā kongresa zaudēja jēgu, jo savu uzdevumu tā bija izpildījusi un tai bija jāpazūd no skatuves. Jāatzīst, ka vēl 1991. gadā LTF līderi ar savu autoritāti daudz ko panāca, un viņu nopelni janvāra dienās un augusta puča laikā neapšaubāmi ir lieli. Bet tā bija līderu autoritāte, nevis organizācijas. Manā skatījumā trešajam LTF kongresam vairs praktiskas nozīmes nebija.

D.T.: Kāpēc tādā gadījumā trešais kongress nekļuva par LTF noslēguma kongresu?

I.K.: Vēlāk viss turpinājās loģiski, un evolūcijas ceļā LTF beidza darbību. Taču tajā laikā Latvijai tas jau bija jauno partiju veidošanās posms. Ja LTF būtu beigusi darbību ātrāk, zināmā mērā būtu apgrūtināta jauno partiju veidošanās. Jo iniciatīvu šajā procesā izrādīja tieši LTF pirmā posma tautfrontieši. Radās sociāldemokrāti, konservatīvie, Pilsoņu komitejas sāka attīstīties. Tas viss nāca no Tautas frontes, jo tur tie aizmetņi bija radušies. Arī šo funkciju Fronte izpildīja un pavisam nepazuda. Tātad arī beigu posmā LTF savu lomu vēsturē nospēlēja, jo politiski aktīvo cilvēku jau nekļuva vairāk tāpat vien, tie nāca no LTF.

D.T.: Vai tādā gadījumā AP deputāti - tautfrontieši nezaudēja LTF atbalstu?

I.K.: Pēc tam kad cilvēks ir ievēlēts par deputātu, mēs tikai ļoti teorētiski varam runāt par to, uz ko viņš patiešām balstās. AP deputātiem pārņemot to, ka viņi ir atrāvušies no LTF, sāka tieši jaunā Frontes vadība. Taču nevarēja no tiem cilvēkiem, kas bija AP vai valdībā tikuši, prasīt, lai viņi joprojām piedalās LTF darbā tieši lielā darba apjoma dēļ.

D.T.: Vai jaunā LTF vadība paredzēja augusta puču?

I.K.: Visiem bija skaidrs, ka kaut kāds dialogs ar Maskavu noteikti būs jārisina. Bet, kāds tas būs, to neviens nevarēja paredzēt. Mēs mēģinājām iet to ceļu, ko jau veica citas Austrumeiropas valstis. Tajā pašā laikā bija skaidrs arī tas, ka tik viegli kā viņiem mums neies. Visi gaidīja dialogu ar impēriju, bet tas iznāca tāds kroplīgs gan janvārī, gan augustā. Bija cerības, ka tas tomēr notiks nedaudz maigāk. Katrā ziņā jaunā Frontes vadība 1991. gadā spēja tikt galā ar saviem uzdevumiem gan janvāra apšaudēs, gan augusta pučā. Un šajos brīžos vairs nevarēja nodalīt LTF, AP un valdību. Kad draud briesmas, cilvēki kļūst vienoti. Šādos gadījumos galvenais nav kādas autoritātes aicinājums, bet gan šī briesmu sajūta, un briesmas bija pavisam reālas.

D.T.: Kā tagad vērtēt LTF un Pilsoņu kongresa attiecības?

I.K.: Pilsoņu kongress nebija nekas cits kā tās uzskatu sistēmas nobeiguma apkopojums, kuru mēs nosacīti varam dēvēt par nacionāliem uzskatiem. Šī organizācija konsekventi prasīja 1918. gada Latvijas Republikas atjaunošanu un tās tiesiskās pēctecības atjaunošanu. Ar to PK atšķīrās no sākotnējās TF, kura meklēja citus ceļus, kā atgūt vai iegūt no jauna valsts neatkarību, sākotnēji tika runāts pat par federāciju. PK tāpēc bija loģiska institūcija, kurai bija jāizveidojas. Kas attiecas uz LTF 3. kongresu, tad jāatceras, ka tā LTF daļa, kas jau ieņēma vietas parlamentā un valdībā, bija pavisam citāda nekā tā, kas palika ārpus šīm varas institūcijām. Būtībā tie bija divi dažādi politiskie personāži. Un gribot negribot man jāsecina, ka trešā kongresa tautfrontieši jau zināmā mērā istenoja konkurences cīņu gan ar šo pirmo LTF ešelonu, gan ar pārējām partijām, kas tikai veidojās.

Jaunajā politiskajā spektrā LTF vairs nebija vietas, tādēļ pirms kārtējām vēlēšanām Fronte bija spiesta radikalizēties un arī spiesta meklēt sabiedrotos. Tad notika arī šī daļējā PK atzišana. Tas viss radīja tādu it kā pretimstāvēšanu. Bija oficiālā vara - AP, kas bija legāli ievēlēta, un bija Pilsoņu kongress, kas arī bija legāli ievēlēts. To pat var saukt par nosacītu divvaldību, tas bija interesants laiks Latvijas vēsturē, jo kādu brīdi šeit bija divi parlamenti. Teorētiski šāda situācija nav pieņemama no valsts iekšējās

drošības viedokļa. Tā ir situācija, kas bieži vien tautu vēsturē pārvērtusies pilsoņu karā. Latvijā gan tas nebija tik asā formā, jo daudzi PK delegāti vienlaikus bija arī AP deputāti. Tajā skaitā arī es. Arī PK bija skaidrs, ka šāda situācija nenāk par labu Latvijai. Bet tomēr PK bija kā tāds drošības garants, ja gadījumā AP netiktu pieņemta Neatkarības deklarācija. Arī tad, ja pret Baltijas valstīm tiktu lietots fizisks spēks, ja Maskava būtu izšķirusies par šādu soli un tiktu padzīti mūsu parlamentāri, PK varētu turpināt darbu, jo bija legāli pilsoņu ievēlēts. Un PK nevarēja atlaist, oficiālo varu varēja izdzēst, bet PK bija apmēram tas pats, kas zemessardze, tāda sistēma, kas praktiski nav likvidējama. Mūsu rezervē bija viena legāla Latvijas Republikas pilsoņu pārstāvniecība.

D.T.: Vai tā bija vai nebija kļūda, ka gandrīz visa TF vadība aizgāja uz AP?

I.K.: Nekā citādi nevarēja, cilvēki atrada savu vietu arī citās uzskatu sistēmās. LTF bija masu organizācija, kurai vairs nebija satura, un uz politiskās skatuves vajadzēja parādīties citiem. Esmu sevi noķēris pie domas, ka, tagad vērtējot to dienu notikumus, mēs esam aizmirsuši to vidi, kāda tajā laikā bija. Tas, ka šeit bija PSRS, ka vēl darbojās visi PSRS likumi, tas mums ir piemirsies. No šodienas viedokļa nemaz tā nevar vērtēt - kāpēc nedarīja to vai ko citu, jo tā bija pavisam cita politiskā situācija. Tas jāatceras. Te bija PSRS armija, milicija, un arī sajūtu ziņā te bija pavisam savādāk nekā šodien, un tas ir jāņem vērā. Zināmā mērā tā bija arī spēle. Pieņemot jebkuru lēmumu - vai tas bija kādā politiskā organizācijā vai AP, nevarēja būt pilnīgas pārliecības, ka tas tiešām darbosies. Jebkurā brīdī PSRS varas struktūras varēja visu apstādināt. Darbs AP un valdībā bija ar tādu nenoteiktības sajūtu. Visu laiku bija sajūta - mēs staigājam pa naža asmeni! Tas noteica arī likumdošanas procesu, jo nebija zināms, ko tas spoks, Krievija, pēc tam darīs. Tas viss bija apziņā gan deputātiem, gan arī vienkāršiem cilvēkiem. Tāpēc no tā laika politiskajiem personāžiem prasīt kaut kādas konsekvences ir neprāta darbs! Zināmā mērā tā bija tāda pieaugušo rotaļāšanās ar ļoti asiem ieročiem. Nevar vērtēt valsti, kuras vēl nebija, arī armijas nebija, zemessardzes nebija, bija tikai nelojāla milicija un divas prokuratūras. Pašā sākumā šai varai, kura sevi manifestēja 4. maijā, formāli piederēja it kā 100% varas, bet praktiski tas varas procents tuvojās nullei. Cita lieta, ka reālā vara, arī Maskava bija pasīva, un tikai tāpēc mēs varējām darīt likumdošanas darbu. Mēs gājām uz priekšu politiski, bet ne jau praktiskajā valsts vadīšanas darbā. Vienmēr bija sajūta, ka to visu var pārtraukt vienā dienā. Pamazām šī sajūta sāka atkāpties tikai pēc augusta.

Es tagad pieļauju tādu domu: ja pret mums būtu pielietots brutāls spēks, tad viss būtu citādi. Bet es nepiekrītu domai, ka mums neatkarību tā vienkārši iedeva, nē, to mēs izcīnījām un paši. Kāpēc Maskava mums to atļāva - tas ir cits jautājums. Ir pilnīgi skaidrs, ka Krievija nekad nevienam neko nedāvina. Bet, lai mūs noturētu PSRS, Maskavai būtu tik daudz jāizdara un jāiegulda, ka viņiem tas vairs nebija pa spēkam, viņiem nebija tādu resursu.

KULMINĀCIJA

Augsta emocionāla pacēluma brīžiem seko kritumi, kurus izraisa ideju saskarsme ar ikdienas pelēcību un darbu, kas prasa pacietību, bet nedod ātru un redzamu rezultātu. Pirmie Atmodas gados to izjuta visnepacietīgākie. Tie, kuriem šķita, ka, nosaucot lietas un parādības patiesajos vārdos, visas problēmas tūlīt atrisināsies, šādu vilšanos piedzīvoja jau dažus mēnešus pēc LTF dibināšanas kongresa. Taču izrādījās, ka arī ar milzīgu darbu panāktā LTF uzvara LPSR Augstākās Padomes vēlēšanās un Neatkarības deklarācijas pieņemšana vēl negarantē okupācijas izbeigšanos, nemaz jau nerunājot par tās seku pārvarēšanu. Tuvojoties 1990. gada rudenim, aizvien skaidrāk bija saskatāms, ka visa neatkarības cīņu smaguma pārnešana tikai un vienīgi uz LTF frakciju, pilnīgi pārtraucot LTF kā organizācijas aktivitātes, nebija attaisnojies.

Bija noticis LTF 3. kongress, kas apliecināja organizācijas biedru nodomu turpināt LTF darbību, apstiprināta jauna, neapšaubāmi radikālāka programma un ievēlēta vadība. Pamatā tas bija LTF otrais vilnis, agrākie LTF nodaļu aktivisti. Tikpat nepazīstami kā 1. kongresa laikā topošie LTF līderi. Viņu potenciāls un divu gadu politiskā pieredze nebija mazāka kā pirmā vilņa vadībai, pirmos soļus politikā sperot, taču situācija sabiedrībā bija cita. Tā vispirms izpaudās masu informācijas līdzekļu attieksmē - nekritiskās apjūsmošanas vietā nāca tikpat nekritiski apvainojumi. Pat LTF laikraksts «Atmoda» apšaubīja 3. kongresa un jaunās vadības demokrātiskumu, kā argumentu izvirzot to, ka divās dienās debatēs pie vārda tikuši tikai 100 no 760 delegātiem («Atmoda», 9.10.1990.). Tomēr runas par LTF nevajadzīgumu bija pieklusušas. Organizācija bija atjaunota, norobežojot LTF frakciju parlamentā un LTF kā sabiedrisku organizāciju tautas iniciatīvas akumulēšanai.

Faktiski Latvijā bija izveidojušās divas varas: no vienas puses, tautas atbalstītā Latvijas Augstākā Padome un valdība, no otras, ar M.Gorbačova «ukaziem» īstenotā Maskavas pārvalde, kas balstījās uz PSRS karaspēku, Latvijas ortodoksālajiem komunistiem, darba un kara veterāniem. Notiekošo varēja salīdzināt ar virves vilcēju stīvēšanos pirms izšķirošā rāviena.

Nebija īstas skaidrības un vienprātības par pareizāko taktiku mērķa sasniegšanā. Neskaidrības istā ceļa meklējumos apliecināja AP LTF frakcijas vadītājs J.Dinēvičs: «Gan parlamentā, gan sabiedrībā skan visdažādākie viedokļi par šo jautājumu. Vieni uzskata, ka, nerodot risinājumu Maskavā, nesekos arī starptautiska atjaunotās Latvijas Republikas atzīšana, kaut iekļaušanu PSRS sastāvā viņi arī neatzīst. Otri uzskata, ka brūkošajā PSRS nav iespējams rast Latvijas neatkarības politisku risinājumu, ka izšķirošais var būt tikai starptautisks forums.» («Diena», 27.11.1990.)

Tomēr starptautisko attieksmi joprojām varēja raksturot labākajā gadījumā vienīgi kā līdzjūtīgi nogaidošu. Novembra otrajā pusē Eiropas Drošības un sadarbības apspriedes Parīzes konferencē triumfators bija

M.Gorbačovs, kuram eiropieši pateicās par visu: gan par Austrumeiropas demokratizāciju, gan par vienotu Vāciju, gan bruņojuma samazināšanu. Saprotams, ka viņam nevarēja atteikt tādu «sīkumu»: par Baltijas valstu okupāciju atgādināt gribošu personu publisku izraidīšanu no konferences. Tādēļ pēc PSRS delegācijas pieprasījuma Baltijas valstu delegātiem tika anulēts goda viesu statuss konferencē. Tas vēlreiz apliecināja, ka Rietumi vairāk uzklausa Maskavu un nav drošas garantijas tam, ka atbalsts M.Gorbačovam nevarētu pārāugt pat palīdzībā padomju impērijas saglabāšanai.

Valsts iekšienē tikmēr jebkuram suverenitāti apliecināšanai un guberņas statusu pārkāpjošam Augstākās Padomes, Ministru Padomes vai pašvaldību lēmumam sekoja saasināta pretreakcija no Baltijas kara apgabala, LPSR Prokuratūras vai «melnajām beretēm» (OMON). Tā Liepājā kopš 29. oktobra Ļeņina pieminekli no iespējamās demontāžas apsargāja padomju armijas karavīri un dažas civilpersonas. Brīdinošs uzraksts vēstīja, ka uz katru, kas tuvosies PSRS svētuma simbolam, tiks šauts bez brīdinājuma. Jūrmalā 9. novembrī speciālo milicijas vienību jeb, kā tautā sauca, «melno berešu» kaujinieki piekāva vairākus cilvēkus, kad pilsētas tautas tiesas izpildītājs mēģināja pildīt LR Valsts arbitražas pavēli par LKP Jūrmalas komitejas izlikšanu no izpildkomitejas bilancē esošajām telpām. Noskaidrojās, ka pavēli kaujiniekiem devis pats LKP CK pirmais sekretārs A.Rubiks.

Latvijas varas institūciju centieni uzsākt sarunas ar PSRS palika bez atbildes. Nesaskatot citas iespējas, 14. novembrī Latvijas Augstākā Padome pieņēma lēmumu «Par sevišķas nozīmes milicijas vienību un PSRS Bruņoto spēku noziedzīgās darbības nepieļaujamību Latvijas Republikas teritorijā», kas neapšaubāmi uzskatāms par radikālāko lēmumu pēc 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanas. Tas paredzēja pārtraukt jebkādu Latvijas Republikā izvietoto PSRS karaspēka apakšvienību sociālo un materiālo apgādi līdz Latvijas un PSRS sarunu sākumam.

Baltijas kara apgabala padome, draudot ar ārkārtēja rakstura pasākumiem, pieprasīja lēmuma atcelšanu. 21. novembrī Latvijas televīzijā Baltijas Kara apgabala priekšnieks F.Kuzmins Latvijas Augstākās Padomes lēmumu nosauca par politisku provokāciju.

Nepilnas trīs stundas vēlāk pie televīzijas skatītājiem vērsās viens no šā likumprojekta autoriem - toreizējais Aizsardzības un iekšlietu komisijas priekšsēdētājs T.Jundzis. Viņš atgādināja, ka 9. novembra notikumi Jūrmalā, vardarbīgās akcijas Jelgavā un Liepājā nebūt nav visi armijas pāridarījumi. 12. novembrī valdība saņēmusi vēstuli, kurā Baltijas kara apgabala gaisa karaspēka ģenerālis Timčenko brīdina, ka ir devis «rikojumu karavīriem lietot ieročus un šaut jebkurā gadījumā, ja tiek aizskarta viņa cieņa un gods». T.Jundzis sacīja: «Šādā situācijā Augstākā Padome bija spiesta izteikt brīdinājumu: ja armija turpinās iejaukties Latvijas Republikas iekšējās lietās, nāksies pārtraukt tās apgādi. Tā kā armija tiešām turpināja mūs ignorēt un PSRS Aizsardzības ministrija izlikās to neredzam, tad nekas cits neatlika kā šo lēmumu pieņemt. (...) Šodien (21. nov.) no PSRS Augstākās Padomes mēs saņēmām telegrammu, kurā kategoriski tiek pieprasīts atcelt, viņuprāt,

FOTO JĀNIS BITE

**Janvāra
barikādes**

nelikumīgo un antihumāno lēmumu, bet nav ne vārda bilsts par iespējamām sarunām, lai konfliktsituāciju varētu nokārtot. (..) Nākamajā nedēļā LR AP Prezidijs un valdība lems par zemi, kas daudzos gadījumos armijai nodota bez kāda pamatojuma. Izteiksim kategorisku viedokli par iespējam pārtraukt dzīvokļu piešķiršanu armijas pārstāvjiem, jo 180 tūkstoši armijas vīru un viņu ģimenes locekļu Latvijā ir nodrošināti ar labiem dzīvokļiem. Nepamatots ir izdomājums par armijas blokādi. Šo apgādi ir iespējams nodrošināt arī no Vissavienības fondiem, un bez likumīga pamata ir bijusi līdzšinējā Latvijas valdības labvēlīgā attieksme un armijas apgāde. Mums jāatsakās no padevīgām bailēm.» («Latvijas Jaunatne», 23.11.1990.)

Attieksme pret šo Augstākās Padomes lēmumu nebija viennozīmīga arī neatkarības atbalstītāju vidū. Viedokļu amplitūda svārstījās no jūsmīga un viennozīmīga atbalsta līdz kategoriskam noliegumam.

18. novembrī Zvārdē vairāk nekā 30 000 cilvēku piedalījās protesta akcijā «Poligona aplenkums», kuru organizēja LTF Kurzemes nodaļas un Vides aizsardzības klubs. Akcijas dalībnieki saslēdzās apmēram 100 kilometru ķēdē ap Zvārdes poligonu, pieprasīdami šā poligona slēgšanu un Latvijas demilitarizāciju.

Savukārt «Diena» (A.Cālīte. «Vai parlaments drīkst iesniegt armijai ultimātu», 27.11.1990.) rakstīja, ka parlaments «pieņem politiski naivu un

ekonomiski nepamatotu lēmumu, kura galvenais saturs ir nevis reāli draudi armijai, bet gan tukši ultimativas prasības. Jautājums par bruņoto spēku klātbūtni Latvijā tikai saasinās, nevis tiek noregulēts.»

Latvijas AP deputāts un PSRS Tautas deputāts M.Vulfsons preses konferencē 26. novembrī paziņoja M.Gorbačova viņam privātā sarunā teikto: «Latvijai jārēķinās ar visai nopietnām sekām, ja netiks atcelts 14. novembra lēmums par karaspēka daļu apgādes pārtraukšanu.»

Uz pragmatisku rīcību saspilētājā situācijā aicināja Latvijas Universitātes LTF nodaļas valde: «Pāri karaspēka daļas pievadceļam izrakts grāvis, daži nogāzti militārās telefona līnijas stabi vai piekauts virsnielis nepiespiedīs padomju armiju aizvērties nedz no Latvijas, nedz Zvērdes poligona, nedz no Jūrmalas izpildkomitejas trešā stāva. Bet par iegānu pamatīgai asinspirtij un īpašai pārvaldes formai šādas akcijas noteikti spēš kļūt. Dažs varbūt sacīs: nu labi, tad šī armija būs visiem uzskatāmi parādījusi savu okupācijas karaspēka dabu. Bet vai mūsu zaudējumi cilvēku upuru un jauna apspiesības laika izskatā nebūs daudzārt lielāki nekā šis propagandiskais ieguvums?»

Lēmuma pieņemšanas motīvus un iespējamās sekas «Atmodā» (20.11.1990.) detalizēti analizējis AP deputāts P.Laķis: «.. gan Augstākajai Padomei, gan Ministru Padomei ir maz iespēju varas realizēšanai republikā

**Janvāra
barikādes –
betona siena
apjoza
svarīgākos
objektus**

kā ekonomikā, tā politikā. No otras puses, no AP un valdības gaida noteiktu rīcību. Es labi saprotu, ka arī šis lēmums ir zināmā mērā deklarācija, kuras mērķis ir nonākt līdz sarunām (...) Mēs nekādā ziņā nedrīkstam atkāpties un uzsākt sarunas savienotās republikas līmenī.»

Taču bija arī skaidrs, ka neatkarību ar šādiem lēmumiem vien izcīnīt nevarēs. Tālredzīgi izrādījās LTF jaunā priekšsēdētāja R.Ražuka vārdi mītiņā Doma laukumā 18. novembrī: «.. mums šodien nav īstu svētku un drošības izjūtas par rītdienu. Mēs katru brīdi varam sagaidīt ārkārtēju stāvokli, divos gados izcīnītās brīvības zaudējumu. (...) Mēs varam sagaidīt blokādi, badu, salu un arestus. (...) Jā, varbūt šodien ir daudzi, kuri pēc 50 gadu ilgas morālas pazemošanas ir ar mieru labāk palikt pie sava sliktā televizora, pustukšā ledusskapja saspīestā dzīvoklī, nevis iet uz barikādēm. (...) Tautfrontieši, Latvijas cilvēki, tuvojas izšķirošais brīdis! Mums ir jābūt gataviem uz visu. Mēs nezinām to, vai mūs gaida mierīgs ikdienas darbs vai pilsoniskas nepakļaušanās kampaņa, kārtējo reizi pretojoties okupantiem. Bet Latvijas liktenis ir mūsu visu rokās.»

Tikmēr Maskavā bija aktivizējušies jaunā savienības līguma izstrādātāji. PSRS Augstākās Padomes sesijā 17. novembrī M.Gorbačovs paziņoja, ka «Savienības līguma projekts pamatvilcienos ir gatavs. Mēs visdrīzākajā laikā to iesniegsim PSRS Augstākajai Padomei un republiku Augstākajām Padomēm. Lai mūs nebiedē jaunradušies cīnītāji par suverenitāti, ka tauta, lūk, teikusi. Tautai vēl nav jautāts» («Cīņa», 20.11.1990.). Līguma projekts liecināja, ka ar tā palīdzību faktiski iecerēts nevis veidot jaunu valstu savienību, bet gan juridiski nostiprināt PSRS kā unitāru valsti. Agrākās M.Gorbačova runas par republiku suverenitāti bija izrādījušās tukšas. Arī Savienības līguma projektu viņš oficiāli adresēja Latvijas PSR Augstākajai Padomei, tādējādi ignorējot 4. maija Neatkarības deklarāciju. Līdzās Savienības līguma noslēgšanai M.Gorbačovs centās panākt arī prezidenta pārvaldes ieviešanu. Abu šo mērķu sasniegšanā galvenais šķērslis bija republiku suverenitātes deklarācijas.

Te nu esam nonākuši pie diviem mēnešiem, kurus Latvijas Tautas frontes vēsturē pamatoti varam uzskatīt par tās elastības kulmināciju. 22. novembrī LTF valde izveidoja darba grupu, lai sagatavotu LTF darbam iespējamās PSRS prezidenta tiešās pārvaldes apstākļos. Galveno uzmanību bija paredzēts pievērst LTF struktūru pielāgošanai darbam kritiskā situācijā, propagandas darbam, darbības koordinācijai ar citām demokrātiskām kustībām, LR AP un valdību. LTF valdes loceklis AP deputāts A.Pantelējevs intervijā «Dienai» sacīja: «Mums nav skaidrs notikumu scenārijs, taču var paredzēt, ka Maskava forsēs Savienības līguma sagatavošanu un provocēs pierādījumus tam, ka sabiedrība Latvijā neatbalsta Augstāko Padomi.»

Latvijas Komunistiskās partijas 25. kongress nekavējoties atzina par pareizu Savienības līguma projektu. 26. novembrī Rīgā notika PSRS un LPSR konstitūcijas un pilsoņu tiesību aizstāvēšanas komitejas 2. kongress. Tajā organizācija tika pārdēvēta par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju (VSGK), bet par tās līdzpriekšsēdētāju kļuva A.Kauls (kopā ar A.Rubiku un A.Klaucēnu). Kongresa 2217 delegāti (63% krievi, 12% latvieši) pieņēma

rezolūcijas Latvijas Augstākajai Padomei un valdībai piedalīties jaunā Savienības līgumā izstrādē un parakstīt to. Prasību neizpildīšanas gadījumā kongress deleģēja Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejai tiesības parakstīt Savienības līgumu. Varas atgūšanas procesā «vienotās un nedalāmās aizstāvji» svarīgu lomu ierādīja PSRS prezidenta tiešās pārvaldes ieviešanai Latvijā. Šādu prasību VSGK izvirzīja 1990. gada 6. decembrī. Faktiski tas bija modificēts 1968. gada Prāgas pavasara apspiešanas modelis, kad uz «darbajaužu vēstuli» pamata Čehoslovākijā tika ieviests «ierobežots sociālistisko valstu bruņoto spēku kontingents sociālisma iekarojumu aizsardzībai».

Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Augstākās Padomes vēlreiz mēģināja starptautiskot Baltijas valstu neatkarības jautājumu ar 1. decembrī Viļņā pieņemto Aicinājumu pasaules valstu parlamentiem, kurā tika lūgts atbalsts, lai pārtrauktu PSRS politiskā, ekonomiskā un militārā spiediena politiku pret Baltijas valstīm, aicināts sākt starpvalstu sarunas, noteikt saskaņotus termiņus PSRS karaspēka izvešanai un iekļaut Baltijas valstu jautājumu Eiropas drošības un sadarbības institūciju darba kārtībā.

Tomēr situācijas attīstība liecināja, ka patiesa valsts neatkarība bez pašu nelokāmas gribas un apņēmīgas rīcības nebūs sasniedzama. Lai demonstrētu Latvijas iedzīvotāju vairākuma noliedzošo attieksmi pret Savienības līgumu, 27. novembrī LTF valde izsludināja akciju «500 000 paraksti divās nedēļās». Tās ietvaros tika vākti paraksti pret Savienības līguma noslēgšanu jebkurā tā veidā ar valsti, kas neatzīst nāciju tiesības uz pašnoteikšanos un Savienības saglabāšanai izmanto militāru spēku. Šajā procesā nācās saskarties ar aktīvu pretestību. «Atmoda» (04.12.1990.), piemēram, rakstīja, ka PSRS prezidenta M.Gorbačova padomnieks A.Kauls pavēlēja savā kolhozā savāktu parakstu lapas iznīcināt, bet saimniecības vadītājus, kuru vārdus atradīšot parakstu lapās, atlaidīšot no darba. Tomēr līdz 17. decembra pusdienlaikam, kad LTF priekšsēdētājs R.Ražuks savāktu parakstu saiņus nodeva Augstākās Padomes priekšsēdētājam A.Gorbunovam, pret Savienības līgumu bija parakstīties vairāk nekā 1 miljons Latvijas iedzīvotāju. No 446 LR tautas deputātu padomēm, kas izteica savu attieksmi pret Savienības līgumu, 426 kategoriski bija pret tā parakstīšanu.

Tā bija pārliecinoša tautas gribas izpausme. Šāda rezultāta sasniegšanā ļoti būtiska loma bija pārdomātai LTF politikai. Pirmkārt, jāatzīmē LTF darbība visu neatkarību atbalstošo organizāciju saliedēšanā. 7. decembrī LTF valde aicināja visas Latvijas neatkarību atbalstošās sabiedriskās organizācijas pasludināt moratoriju savstarpējām nesaskaņām, atbalstīt Augstākās Padomes LTF frakciju LR atjaunošanā *de facto*, izstrādāt kopīgu rīcības plānu prezidenta pārvaldes ieviešanas gadījumā. Negaidīts prettrieciens tajā pašā dienā gan nāca no domāto sabiedroto puses - vairāki Pilsoņu kongresa locekļi paziņoja par izstāšanos no LTF. Šāds solis tika pamatots ar to, ka AP LTF frakcija nevis atjaunojot Latvijas Republiku, bet darinot jaunu valstisku veidojumu. Paziņojumu par izstāšanos no LTF parakstīja Latvijas Komitejas priekšsēdētājs A.Jirgens, vicepriekšsēdētāji M.Grīnblats un V.Lācis, locekļi J.Vidiņš, E.Vēbers un R.Zīle. Lai cik cēli mērķi un ideāli tobrīd

vadīja Latvijas Komitejas vadītājus, objektīvi šāda rīcība konkrētajā situācijā deva tieši to rezultātu, kuru gaidīja Latvijas neatkarības pretinieki - pat latviešu vidū nav vienota atbalsta LR Augstākajai Padomei. Tomēr 8. decembrī LTF mītnē sapulcējās 29 organizāciju pārstāvji un pēc viedokļu saskaņošanas parakstīja aicinājumu «Vienoti Latvijai!». No klātesošajiem dokumentu atteicās parakstīt Republikāņu partijas un Pilsoņu kongresa pārstāvji. Pilsoņu kongress savu nostāju motivēja ar to, ka nav vis sabiedriska organizācija, bet pilsoņu pārstāvniecība, kas līdzvērtīga Augstākajai Padomei. Vēlāk gan, sajūtot sabiedrības nosodošo reakciju, aicinājumu deleģēja parakstīt Pilsoņu kongresa LNNK frakcija.

Otrkārt, sekmes parakstu vākšanas kampaņā pret Savienības līgumu noteica arī LTF tolerance nacionālajā politikā, sadarbība ar nacionālajām kultūras biedrībām, sistemātiskā politiskās situācijas un Latvijas neatkarības idejas skaidrošana cittautiešiem. Tieši parakstu vākšanas laikā LTF valde pieņēma aicinājumu Latvijas iedzīvotāju nelatviešu daļai un Padomju armijas militārpersonām, kurā no jauna apliecināja uzticību demokrātijas un cilvēktiesību principiem, atmaskoja impērisko spēku centienus iebiedēt nelatviešus ar fašisma atdzimšanas draudiem Latvijā un skaidroja arī PSRS karaspēka pagaidu statusa neregulēšanas iespējas Latvijas Republikā. Šāda argumentēta propagandas darba rezultātā apmēram trešdaļu no parakstiem pret Savienības līgumu bija devuši Latvijā dzīvojošie cittautieši.

11. decembrī LTF valde rezumēja darba grupas paveikto, sagatavojot LTF darbam ārkārtas stāvokļa ieviešanas gadījumā, un pieņēma paziņojumu «Visiem Latvijas iedzīvotājiem», kurš sabiedrībā kļuva pazīstams kā darbības programma «X stundai». Neraugoties uz to, ka nebija ne laika, ne arī iespēju iepazīties ar nemilitārās pretošanās teoriju, iedvesmojoties vienīgi ar Mahatmas Gandija vadīto nevardarbīgo pretošanos, organizējot cīņu par Indijas neatkarību, divu nedēļu laikā darba grupa bija izstrādājusi izvērstu rīcības plānu. Vienlaicīgi tas bija brīdinājums impēriskajiem spēkiem - Latvijas tauta bez pretošanās nepieļaus 1940. gada atkārtanos. Paziņojuma pirmajā daļā bija uzskaitīti galvenie uzdevumi, kas veicami līdz «X stundai», t.i., PSRS prezidenta vai citas ārkārtējas pārvaldes ieviešanai. Paziņojuma otrā daļa norādīja uzdevumus, kas veicami, izvēršot plašu pilsoniskās nepakļaušanās kampaņu pēc ārkārtas stāvokļa ieviešanas.

Saprotams, kuri cerēja uz PSRS prezidenta pārvaldi kā reālāko līdzekli padomju varas atjaunošanai Latvijā. Interfrontes kongresā 15. decembrī A. Rubiks LTF paziņojumu novērtēja kā «aicinājumu uz politisku sadursmi ar citādi domājošiem X stundā, uz PSRS Prezidenta dekrētu nepildīšanu, izpatikot politikāņiem avantūristiem. Mums ir pamats apgalvot, ka mums ir darišana nevis tikai gluži vienkārši ar politisku oponentu LTF un tās koalīcijas personā, bet ar skaidri izteiktu politisku pretinieku, ar visām no tā izrietošām sekām.» («Cīņa», 20.12.1990.) Vēl asāku vērtējumu LTF rekomendācijām deva PSRS uzticīgā LPSR prokuratūra: «.. tās uzskatāmas kā atklāts izaicinājums visām Padomju Savienības tautām, PSRS prezidentam un pasaules sabiedrībai. LTF vadība ir gatava ieraut Latviju ekonomiskā haosā un sabrukumā, bīstamos sociālos konfliktos un pat asinsizliešanā. LTF

rekomendācijas atklāti provocē Latvijas iedzīvotājus uz sevišķi bīstamiem noziegumiem, kaut arī nevar būt divu domu, ka šāda antisabiedriska rīcība nepaliks nesodīta.» («Cīņa», 18.12.1990.). Diemžēl līdzīgu vērtējumu nācās uzklaut arī no M.Vulfsona: «Šis dokuments ir ass, un par to būs jāatbild.» («Latvijas Jaunatne», 14.12.1990.)

Taču Latvijas neatkarības piekritēji šādu racionālu rīcības plānu bija gaidījuši. Vistrāpīgāk politisko situāciju tobrīd raksturoja I.Ziedonis. «Latvijas Jaunatnē» viņš rakstīja: «Latvijas Tautas fronte ir izdevusi uzsaukumu Latvijas ļaudīm būt gataviem grūtai dienai. X stundai, X mēnešiem vai X gadiem. Jo ir spēki, kas Latvijai draud ar politisku Golgātu. Latviju draud sist prezidenta krustā ar Rubika un Aleksejeva naglām un pulkveža Alkšņa āmuru. Sardzē tad stāvēs pavēlnieka Kuzmina vīri. Tautas frontes aicinājums ir savlaicīgs un brīdina par grūto jauno gadu.» (X stundai. Dzejnieka redzējumā. «Latvijas Jaunatne», 22.12.1990.)

Impērijas aizstāvji situācijas saasināšanu bija iecerējuši uz PSRS Tautas deputātu kongresa sasaukšanas laiku decembra vidū. Ja nepakļāvīgā Latvija atteiktos iesaistīties Savienības līguma apspriešanā, tad kārtības ieviešanai varētu izmantot prezidenta pārvaldi. Protams, iepriekš vajadzēja inscenēt nekārtības. No 5. līdz 18. decembrim nezināmi noziedznieki izdarīja 9 organizētus sprādzienus pieminekļu, republikas valdības, sabiedrisko un militārresoru ēku tiešā tuvumā. Visiem sprādzieniem bija viens rokraksts, un tie bija organizēti tā, lai objektiem nenodarītu būtiskus bojājumus. 17. decembrī notikušais Interfrontes 3. kongress pieņēma aicinājumu PSRS Tautas deputātu kongresam apturēt LR Augstākās Padomes pieņemtos likumus un ieviest prezidenta pārvaldi Latvijā.

Īsi pirms Tautas deputātu kongresa sanāksanas politisko diskusiju centrā nokļuva jautājums - vai no Latvijas ievēlētajiem PSRS tautas deputātiem ir jāpiedalās kongresā, kurā apspriedīs jauno Savienības līgumu, kuru Latvijas iedzīvotāji jau bija pārliecinoši noraidījuši? Galu galā tika nolemts braukt uz Maskavu, lai tur paustu Latvijas neatkarības piekritēju viedokli, jo Interfrontes viedoklis tur neapšaubāmi tiks pārstāvēts. Diemžēl iekšēju pretrunu un nesaskaņotas darbības rezultātā pie runāšanas kongresa pirmajās dienās netika ne Ministru Padomes priekšsēdētājs I.Godmanis, ne Augstākās Padomes priekšsēdētājs A.Gorbunovs. Latvijas delegācijas vārdā runāja I.Bišers, taču runā skaidri nepauda Latvijas tautas vairākuma pausto viedokli pret Savienības līgumu. Nesekmīgs bija ortodoksāju mēģinājums izteikt neuzticību PSRS prezidentam M.Gorbačovam, un kongress pārgāja pie Savienības līguma teksta apspriešanas. Turpmākā no Latvijas ievēlēto deputātu atrašanās kongresā kļuva divdomīga. Tādēļ LTF valde 19. decembrī nosūtīja aicinājumu Latvijā vēlētajiem PSRS tautas deputātiem: «Laikā, kad kongresa zāli, atsakoties piedalīties Savienības līguma apspriešanā, atstājušas Lietuvas, Igaunijas, Moldāvijas, Armēnijas un Kalnu Karabahas delegācijas, citu tautas kustību atbalstīti deputāti, jūsu atrašanās kongresā nozīmē tikai vienu - piekrišanu apspriest Savienības līgumu. Uz to jūs nav pilnvarējuši ne jūs vēlētajī, ne Latvijas Republikas Augstākā Padome. Turpmākā jūsu atrašanās kongresā būtu nodevība pret Baltijas vienotības

ideju, pret jūsu vēlētājiem un visām impērijas paspiestajām tautām. Aicinām jūs nekavējoties atstāt kongresa sēžu zāli.» («Latvijas Jaunatne», 20.12.1990.) Lēmumu par deputātu atsaukšanu pieņēma arī LR Augstākās Padomes Prezidijs.

Ziemassvētki tika aizvadīti samērā mierīgi. Taču īsi pirms jaunā gada, 28. decembrī, «Sovetskaja Latvija» publicēja LKP CK, Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejas, Interfrontes republikāniskās padomes, deputātu frakcijas «Līdztiesība» un citu Latvijas neatkarībai naidīgu organizāciju paziņojumu ar prasību, lai atkāptos Latvijas valdība. Taču pirmais patiesi nopietnais pretspēka trieciens Latvijas neatkarības piekritējiem nāca 2. janvārī, kad LKP CK uzdevumā OMON vienība ieņēma Preses namu un gatavojās ieviest kompartijas monopolu informācijas jomā. Lai nosargātu vārda un preses brīvību, LTF nekavējoties sasauca mītiņu pie LKP CK ēkas. Kaut arī Latvijas neatkarībai uzticīgie preses izdevumi turpināja iznākt, tomēr bija jāsamazina to tirāža un iznākšanas biežums.

5. janvārī Rīgā tikās Latvijas Tautas frontes, Igaunijas Tautas frontes un Lietuvas «Sajūža» vadītāji. Baltijas valstu tautas kustības pieņēma kopīgu paziņojumu, kurā teikts: «Sprādzieni Baltijas valstīs, PSRS iekšējā karaspēka akcija - Preses nama sagrābšana Rīgā saskaņā ar PSKP Latvijas filiāles biroja lēmumu, kā arī vienlaicīgā Lietuvas Demokrātiskās strādnieku partijas (bijušās komunistiskās) CK ēkas sagrābšana Viļņā liecina par to, ka Kremlis realizē konkrētu scenāriju, lai gāztu Augstākās Padomes un likumīgās valdības, tādējādi pārtraucot demokrātijas procesus.»

Stāvoklis vēl vairāk saasinājās 9. janvārī, kad Latvijas republikāniskā streiku komiteja, aizsedzoties ar dažām ekonomiska rakstura prasībām, pieprasīja Latvijas valdības demisiju, A.Gorbunova, D.Īvāna, A.Krastiņa un I.Daudiša atkāpšanos no amata un cenu paaugstinājuma atcelšanu. Par ultimāta izpildes termiņu tika noteikts 14. janvāris, bet jau 10. janvārī apmēram 10 000 cilvēku pie Ministru Padomes ēkas prasīja valdības atkāpšanos un atteikšanos no cenu liberalizācijas.

Satraucošas ziņas pienāca no Lietuvas: demisionējusi K.Prunskienes vadītā valdība; Lietuvas TV ielenkušas sešas padomju armijas bruņumašīnas; 11. janvārī Viļņā ieņemts Preses nams.

Pēc PSRS aizsardzības ministra D.Jazova 8. janvāra pavēles Latvijā un Lietuvā sāka ierasties gaisa desanta vienības no Pleskavas un citām vietām. Oficiāli desantnieku ievēšana tika motivēta ar nepieciešamību nodrošināt jauniešu mobilizāciju karadienestā, taču bija skaidrs, ka ne jau jauniešu tvarstīšanai tiek ievestas papildus militārās vienības.

Šajā saspringtajā situācijā LTF valde nolēma aicināt 13. janvārī plkst. 14.00 uz Vislatvijas tautas manifestāciju Daugavmalā, lai apliecinātu atbalstu Latvijas valdībai un Augstākajai Padomei. Dienu pirms manifestācijas notika LTF Domes sēde, kurā tika secināts, ka X stunda ir tuvu un jādomā, kā nodrošināt Radio, TV, Augstākās Padomes un Ministru Padomes aizsardzību. Domes sēdes pārtraukumā tika sadalīti katra republikas rajona tautfrontiešiem apsargājami objekti, nozīmēti par to aizsardzības organizēšanu atbildīgie LTF valdes un Domes locekļi. Tika sagatavots un

FOTO JĀZEPS OZOLIŅŠ

pieņemts manifests pasaules tautām. Naktī pienāca traģiskas vēstis no Viļņas. Padomju armija, izmantojot tankus un bruņutransportierus, triecienā bija ieņēmusi televīzijas torni. Bojā gājuši 13 un ievainoti 140 cilvēki. Tanki virzoties arī uz Lietuvas Augstākās Padomes namu, bet to aizsegā ejot «darbaļaudis» ar sarkaniem karogiem. PSRS bija uzsākusi mēģinājumu atkārtoti inscenēt «sociālistiskās revolūcijas» Baltijas valstīs.

Pēc Latvijas radio izskanējušā D.Īvāna aicinājuma ļaudis jau rīta agrumā ieradās Doma laukumā, bet manifestācijā Daugavmalā pulcējās vairāk nekā pusmiljons Latvijas patriotu, lai protestētu pret Viļņā notiekošo vardarbību un apliecinātu atbalstu likumīgajai Latvijas valdībai. Uz cilvēku rokām tika pacelts un līdz Daugavas straumei aiznests piemiņas vainags upuriem Lietuvā. Tūlīt pēc manifestācijas vārdos paustā apņēmība aizsargāt savu valsti materializējās darbos - tika veidotas barikādes ap Augstāko Padomi, Ministru Padomi, TV un Radio ēkām, telefona un telegāra centrālēm. Sākās patriotisma un traģisma pilnās janvāra barikāžu dienas un naktis, kuru dalībnieki bijām mēs visi. Nav nozīmes šodien noskaidrot, kurš vēlis pirmo akmeni, kurš cēlis pirmo un kurš augstāko barikādi. Galvenais, ka tajās dienās mēs apliecinājām, ka esam tauta, kura pelnījusi, lai tai būtu sava valsts.

Mēs izturējām gan impērisku spēku sazvērestības kulmināciju, kad Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja paziņoja par valsts varas pārņemšanu, Augstākās Padomes un valdības atstādināšanu, gan *OMON* neģēlības. Arī Rīgā lija asinis un bija upuri, tomēr PSRS prezidenta pārvalde netika ieviesta. Vēlāk intervijā laikrakstā «Argumenti i fakti» viens no impērisku spēku vadītājiem - pulkvedis V. Alksnis apliecināja, ka glābšanas komitejas Baltijas republikās izveidotas pēc PSRS prezidenta M. Gorbačova iniciatīvas, lai galaiznākumā ieviestu prezidenta pārvaldi, taču izšķirošajā brīdī Maskava viņus nodevusi. Kādēļ? Viens no iemesliem neapšaubāmi bija tautas aktīvā līdzdalība pašaizsardzības organizēšanā. Notikumi Viļņā deva mums laiku sagatavoties, turklāt janvāra dienās Rīgā bija daudzu pasaules lielāko ziņu aģentūru korespondenti, kuri momentā par notiekošo varēja informēt pasauli. Maskava bija spiesta rēķināties ar pasaules sabiedrības iespējamo reakciju pret asiņainu izrēķināšanos ar tautas brīvības alkām.

Impērija nolēma nogaidīt.

IVARS REDISONS

NO BARIKĀDĒM - UZ NEATKARĪGU LATVIJU

Latvijas neatkarības liktenis izšķīrās 1991. gada barikādēs. Janvāri - Rīgā, augustā - Maskavā. Tas ir fakts, ko nevar apstrīdēt pat vēstures pārakstīt gribētāji.

Visi pētījumi par to laiku ir un būs nepilnīgi (un, jāsaka, tendenciozi!), ja neskata procesus kopumā pasaulē un toreizējā PSRS - starptautiskā un iekšējā ietekmes sfēru pārdale, korupcija un šajā gaisotnē iesākusies «prihvatizācija».

Mums, protams, gribētos uzskatīt, ka pārmaiņu pamatā bija cita - nacionālā enerģija. Tagad ir zināms, ka 80. gados lielvaras slepeni (jau kuro reizi šajā gadsimtā!) vienojās par Baltijas valstu pārveidi autonomu protektorātu statusā PSRS sastāvā. (Vērojot Krievijas bezkaunību un Rietumu divkosību, ir pamats domāt, ka šīs vienošanās nav lauztas.)

No šī lielvalstu lēmuma izrietoši bija nākamie Kremļa soļi - Baltijas ekonomikas pārveide uz kapitālisma (protams, caur dažādām piesegpersonām iegūstot sev kontrolpaketi!) pamatiem. Tā teikt, Honkonga krievu izpildījumā. Un vēlāk - 1988. gada maijā - Kremlis akceptēja Tautas Frontes dibināšanu. (Tiesa, tā izrādījās visai nepaklausīgs bērns, īpaši pēc LTF 3. kongresā.)

Daudziem gribētos visu vērtēt vai nu tikai baltā, vai tikai melnā krāsā. Taču viss izrādījās daudz sarežģītāk. Pat Kremli bija dažādi grupējumi. Tiesa, to vairākums nebija lasījuši Raini (pastāvēs, kas pārvērtīsies!) un vēlējās atpakaļ visu pa vecam. Arī ar asiņainām represijām. Urālos izveidoja sešas jaunas koncentrācijas nometnes, Rīgā slepeni iekārtoja «savākšanas punktus» un aprīkoja vagonus.

Dažādu procesu rezultātā 1990. gada nogalē Latvijā reāli pastāvēja vairāki varas centri:

impērijas (Kremļa) vara, ne tikai militārā un represīvā, bet arī finansusaimnieciskā;

oficiālā protektorāta vara (sašķelta Augstākā Padome ar amorfām Interfrontes un Tautas frontes frakcijām, nepolitiskā profesionāļu valdība ar tikai diviem LTF biedriem ministru amatos). Īpaši uzsverama vietējo padomju (pašvaldību) loma un to toreizējā patstāvība, kura turpmāk tika (un tiek) ik gadus jo vairāk «apcirta»;

sabiedriskā organizācija Latvijas Tautas fronte ar 230 tūkstošiem biedru (un LNNK un citas organizācijas tās paspārnē);

ap 650 tūkstošu pilsoņu nobalsošanā izveidota pārstāvniecības institūcija - LR Pilsoņu kongress. Taču savu ietekmi tas ļoti ātri zaudēja. (Tas būtu īpašu pētījumu vērts - kā un kas sagrāva PK no iekšpuses?)

Aina nebūtu pilnīga, ja neņemtu vērā kādu ļoti ietekmīgu slāni, kas caurvija visas toreizējās oficiālās PSRS, PSKP CK un Latvijas struktūras. Tā

ir ēnu ekonomika. Neoficiāls, neafišēts, toties reāli ļoti ietekmīgs varas centrs. Citi to sauc par korupciju, vēl citi - par krievu mafiju. Tajā laikā «ēnu ekonomika» pārvaldīja 15-20% visa PSRS potenciāla. No turienes arī nāca pirmie miljardieri.

Dīvaini, bet impērijas «gaišo spēku» un «ēnu ekonomikas» bosu intereses Latvijā sakrita: izveidot pēc iespējas vairāk «privātus un neatkarīgus» uzņēmumus, akciju sabiedrības un bankas ar kontrolpaketi piesegpersonu rokās. Ieskatu var gūt, uzklausot ne tikai izputināto Tautas bankas šefu Māri Ārgali. Izanalizējiet, piemēram, PSRS Ministru Padomes 1990. g. 19. oktobra lēmuma Nr. 1062 «Par Vissavienības nozīmes uzņēmumu Latvijā pārveidošanu akciju sabiedrībās» un citu līdzīgu lēmumu realizāciju.

Katrā no šiem pieciem (!) varas centriem pastāvēja iekšēji strāvājumi, savstarpēja cīņa par varu, bija kā reakcionāri, tā gaiši cilvēki, gan «par», gan «pret» Latviju. Te nevar mest visus pār vienu kārti, katra cilvēka rīcība jāvērtē atsevišķi.

Turklāt jāņem vērā, ka visur pa starpu jaucās visdažādākie spiegu dienesti - ne tikai VDK un GRU, vai CIP un «Mossad», bet arī mafijas grupējumi.

Šeit nepieņemam transnacionālo korporāciju intereses, jo Latviju iespaidot tās jūtami sāka pēc neatkarības atjaunošanas. Arī tā ir apjomīga un lielas ievēribas cienīga pētījuma tēma.

Starptautiskā sabiedrība nosoda terorismu. Olsterā, Kosovā, Kurdistānā un citur impēriskā vara var brīvi pat nogalināt, jo izdevies iestāstīt pasaulei, ka nacionālās atbrīvošanās cīņitāji ir vienkārši teroristi. Arī PSRS - lai varētu turpināt valdīt Baltijā - bija vajadzīgs šis mūžsenais terorisma iegansts. Tādēļ arī vajadzēja panākt, lai patriotu neoficiālo formējumu rokās parādītos ieroči un ne tikai parādītos, bet arī šautu. (Žēl, bet to nespēj un negrib saprast tie, kuri slavina O.Kostandu un citus nelegālo bruņoto formējumu vadoņus par to, ka barikāžu laikā Rīgā atsauca ap 200 lauku vīru, bruņotus karalaika «kaulu zāģiem». Ar šo nepārdomāto soli par mata tiesu neiegrūžot Latviju postā.) Kad faktu nebija, tos vajadzēja izdomāt. Sākās pieminekļu spridzināšana. Ostankina raida: «Latviešu nacionālisti sašāva Ņevzorova mašīnu!»

Par laimi, praktiski visa «ceturtā vara» - žurnālisti - izrādījās nebijuši sīksti un demokrātijas ideāliem uzticīgi. Represijas, Preses nama ieņemšana tikai uzkurināja spītu un arī profesionālo starptautisko solidaritāti. «Diena» isā laikā noorganizēja iespiešanu citā vietā. Visas enerģijas kondensators bija Latvijas Radio. Dzintris Kolāts bija gatavs runāt pagrīdes raidītājā. Gandrīz tūkstotis ārvalstu žurnālistu darbojās Latvijā, akreditēti pie Aleksandra Mirļina. «Latvenergo» vīri noorganizēja čekas nekontrolētus sakaru kanālus. Divas nedēļas reālā vara valstī bija nevis valdības un Augstākās Padomes, bet gan LTF un pašvaldību rokās, kuru tajās ielika pati tauta. (Oficiālo un neoficiālo varas centru mijiedarbība arī ir īpaša pētījuma vērtā. LTF bija tikai sabiedriska organizācija, tās tobrīd reālā vara balstījās uz tautas ticību, bet nebija naudas, resursu, speciālistu, lai šo varu noturētu. Arī LTF rīkojumi PSRS un starptautiskā

**Radošie – aktīvi
LTF dibinātāji**

skatījumā nevarēja būt likumiski. (Barikādes rubikieši izsludināja par masu nekārtībām, ar attiecīgu krimināllietu. Absurds - bet arī neatkarīgā Latvijas valsts par likumiskām barikādes atzina tikai 1997. gadā!) Starp pašu LTF un AP un MP struktūrām pastāvēja būtiskas pretrunas.)

Jā, labi izdomāto Kremļa stratēģiju pārsvītvoja sabiedriskā organizācija Latvijas Tautas fronte. «X stundas instrukcija», miljons parakstu pret Savienības līgumu, visu Latvijas demokrātisko organizāciju (izņemot Pilsoņu Kongresu, kura vadītāji atteicās piedalīties pretspāra Kremlim veidošanā) parakstīts vienotas rīcības līgums, aicinājums uz 13. janvāra manifestāciju un barikādēm un šo barikāžu politiskā vadība nevardarbīgās pretestības gultnē - apliecināja pasaulei, ka šeit tauta vēlas būt ne protektorātā, bet patiesi neatkarīga. Barikādēs un 3. marta aptaujā apliecinātā tautas griba ietekmēja arī lielvaru nostāju. Ārkārtīgi daudz pūļu LTF ieguldīja arī t.s. tautas diplomātijas organizēšanā, kas nebija bez panākumiem. (Pēc LTF iziršanas šo tik būtisko izskaidrošanas formu Latvija vairs nepielieto.)

Kā minēts sākumā, procesi bija ļoti sarežģīti, tajā skaitā LTF dibināšana. Daži zināja visas aizkulises, daudzi tās nojauta, un tas bija izšķiršanās laiks - izmantot vai neizmantojot gadījumu, kad Kremlis «atļaida grožus». Ne viens vien tolaik izšķīrās pamukt krūmos, lai pēc gadiem ar pilnu kabatu atgrieztos cīņā par varas Olimpu.

Problemātisks ir arī LTF «pirmā ešelona» solis, aizejot protektorāta piedāvātos amatos un 1990. gadā praktiski pametot LTF organizāciju. Iespējams, uzskatot to par «norakstītu». No «vecajiem» palika vienīgi Dainis Ivāns, par pēctecību vēl raizējās Jānis Škapars. Pārējiem, šķiet, LTF vairs tobrīd nebija vajadzīga. Pēcteči Vecpilsētas ielā varēja pārņemt tukšas sienas un atmiņas par tur valdījušo bohēmu. Saņēma arī atklātu sabotāžu. Piemēram, Aivara Jaunbelzēja piesavinātie dokumenti (represēto atmiņas) nav atdoti līdz šai dienai.

Krūmos nesēdētājiem praktiski bija tikai viena politiskā alternatīva: «stingrā līnija» vai «soli pa solim».

«Stingrās līnijas» piekritēji līdz pat šai dienai tā arī nav varējuši uzrādīt politiski militāros aprēķinus, kā viņi būtu panākuši LR atjaunošanu ar neko nedarīšanu vai šaušanu. Pēckara nacionālie partizāni bija krietni labāk apmācīti un bruņoti, ilgi gaidīja sabiedrotos un cieta sakāvi. Latviešu ir tikai pusotra miljons. Diemžēl «stingrā līnija» ar aklo naidu un vēlmi iznīcināt visus «nepareizos» latviešus ir strupceļš uz tautas pašiznīcināšanos. Kur ir lielāka spējīgu cilvēku rezerve - simtmiljonu Krievijā, miljarda Ķīnā vai mazajā, nodzertajā Latvijā? Kam vairs būs vajadzīga Latvijas valsts, ja nebūs latviešu tautas?

Kā toreiz, tā šodienas acīm raugoties, vienīgais iespējamais risinājums bija «soli pa solim». Īpaši ņemot vērā, ka pasaules varenie tika vienojušies par protektorāta statusu Latvijai Krievijas sastāvā.

Šajā «soli pa solim» stratēģijā īstenojās vairāki etapi:

AP vēlēšanas un 4. maija deklarācija;

paraksti pret Savienības līgumu;

nevardarbīgā pretošanās represijām un barikādes;

3. marta aptauja;

LR neatkarības pasludināšana.

Visvērtīgākais un smagākais bija laiks no 1990. gada oktobra līdz pučam. Katrs atceras savām acīm redzēto, katrs savā vietā darīja, kā spēja un prata. Un visiem ir sava taisnība. Frančiem ir paruna: «Revolūcijas uzsāk ideālisti, īsteno fanātiķi, bet augļus plūc ciniķi!» Atmosfēra «pirmais ešelons» un tam pietuvinātie gozējās varas saulītē, un vissmagākajā laikā «fanātiķu» loma iekrita LTF 3. sasaukuma valdei un Domei - cilvēkiem, kuri nepretendēja ne uz amatiem, ne uz mantu, ne slavu, bet organizēja un izdarīja to, ko tajā brīdī prasīja tautas balss. Tagad daudzi tribūni cenšas nopulgot LTF «otrā ešelona» paveikto. Iespējams - aiz kauna, ka paši nav bijuši pirmajās rindās. (Atcerēsimies kaut vai to, kā AP LTF frakcijas deputāti pasludināja sevi par neatšaucamiem, tikko korupcijas skandāls ar automašīnām lika apšaubīt dažu neaizstājamību.) Ja notic dažiem «ģenerāļiem», tad tautas drosmes fenomena mērķtiecīgie virzītāji - kā Latvijas Tautas fronte un tās toreizējā valde konkrēti - it kā nemaz nebūtu eksistējuši.

Jāsaka, ka tieši decentralizācija un katra paša atbildība par saviem vārdiem un rīcību bija visu tālāko panākumu atslēga.

Piemēram, bija neskaidras ziņas, ka Kremlis plāno represijas sākt Ziemassvētkos (ne velti daļa politiķu tika nākusi klajā ar iemidzinošo Ziemassvētku samierināšanās aicinājumu!). LTF mitnes dežurants Māris Pļavnieks uz savu galvu 22. decembra rītā izgāja radio un, atsaucoties uz zviedru izlūkdienestu, ziņoja par represiju sākšanos un aicināja darboties pēc «X stundas plāna». Par šādu patvaļību viņam tika «mazgāta galva», taču vēlākām acīm skatoties - M. Pļavnieka paziņojums radio, iespējams, atturēja Kremli tieši todien sākt savu plānu. (Kremli protestējot 26. decembrī par atkāpšanos paziņoja Ševardnadze.)

Neskaidrības Atmosferas laika notikumu izklāstā (un barikāžu it īpaši!) rodas pavisam vienkārša iemesla dēļ - Augstākā Padome un Ministru Padome bija tikai okupētas teritorijas (protektorāta) struktūras. Te nu apstākļi jebkuram uzspieda mūžīgu lavierēšanu starp sirdsbalsi un impēriju. Tomēr saspēlē ar LTF visi jautājumi virzījās uz priekšu - kā sabiedriska organizācija tā varēja atļauties teikt to, par ko valdībai jāklusē. Var jau visus nodomus, norunas un plānus stāstīt tirgus laukumā. Bet gudri tas nebūtu. Ja kas tika sasniegts, tad tur arī slepenībai ir liela loma (ievērojiet - ne 31. maija lēmumu, ne barikāžu plānu neviens «nenostučīja»!). Visi uzdevumi un informācija tika nodota tieši - bez telefonu un pasta starpniecības.

Politiskais pamats bija «X stundas instrukcija». Ja K. Ulmanis, nojaušot sliktāko scenāriju, tomēr 1940. gadā klusēja un pameta tautu likteņa varā, tad LTF valde 1990. gada 27. novembra un 4. decembra sēdēs izlēma uzticēt domāt un lemt tautai pašai.

«X stundas instrukcijas» autors ir Ivars Redisons, tās tekstu «noslīpēja» Uldis Augstkalns. Paredzot represijas, LTF valde 4. decembrī pilnvaroja TF nodaļu Zviedrijā uzņemt visas organizācijas vadību brīdī, tiklīdz Latvijā sāksies aresti. Paredzējām D. Īvāna pārceļšanos uz Zviedriju. Plāna sastāvdaļa bija Daugavmalas manifestācija, kura tika ilgi un rūpīgi gatavota. Sākoties slaktiņam Lietuvā, LTF nodaļu vadītājiem tika sadalīti papildu uzdevumi. Tas notika 12. janvārī LTF Domes sēdes laikā LVU Aulā (daudzu atmiņā iegūlusi kā «Apspriede pie melnajām klavierēm»). Roberts Milbergs paziņoja aizsardzības vadības shēmu - Vidzemes, Zemgales, Kurzemes, Latgales vīri darbojas attiecīgo Rīgas rajonu (priekšpilsētu) pašvaldību un LTF nodaļu vadībā. Piemēram, tautas dalību MP aizsardzībā koordinēja Vidzemes priekšpilsēta, no LTF atbildīgs bija Dzintars Rasnačs; Dzirnau ielas ATS barikādes vadīja ZA akadēmiķis Ivars Kalviņš, Zaķusalā - Roberts Millers un Ainārs Bašķis, Ulbrokā - Jānis Ruško, Liepājā - Andris Jaunsleinis. Par šiem un simtiem citu vīru prese tagad nez kāpēc neraksta.

Barikādes janvārī bija Zaķusalā, Stopiņos, Liepājā, Kuldīgā un vēl dažās vietās, bet tagad diemžēl piemin tikai Doma laukuma barikādes. Arī šeit izskaidrojums ir pavisam vienkāršs. Pirmkārt, Vecrīgā uzturējās žurnālistu vairākums. Otrkārt, Vecrīgas barikāžu tiešie organizētāji stātos par sevi ir mazāk kautrīgi nekā pārējo barikāžu dalībnieku tūkstoši. Treškārt, politiskā nepieciešamība izveidot Latvijai uzticamas legālas

bruņotas struktūras bija atrisināma tikai likumdošanas (protektorāta) ceļā, sakarā ar ko ap Aizsardzības un iekšlietu komisiju pulcējās kompetentākie militārie speciālisti. Saprotams, ka, sākoties barikāžu veidošanai, viņi savas zināšanas izmantoja pirmām kārtām tur, kur atradās, - Vecrīgā.

P.S. Nav gan arī dzirdēts, ka Vecrīgas barikāžu sakarā kāds būtu pieminējis kuršus un līvus, - bet tieši kurzemnieki te rādīja gadsimtos krāto spītu.

Uzsverams I.Godmaņa valdības atbalsts barikādēm. Smago tās pārliecināšanas darbu veica Ilze Cielava. Lēmums par taktiku tika pieņemts šaurā lokā LTF valdes sēdē pulkveža A.Bunkas (toreizējā MP apsardzes priekšnieka) kabinetā pēc Baku un Tbilisi videoierakstu analīzes. Kritiskākajā brīdī izšķirošs izrādījās ministru Jāņa Janovska un Daiņa Ģeģera mugurkauls - «Mēs esam valdība vai lupatas!». Ministrijas deva pavēli, un visa tehnika bez problēmām ar ceļazīmēm, degvielas norakstīšanu utt. virzījās uz Rīgu. Nedrīkstētu svītrot no vēstures arī Valsts aizsardzības padomi, kurā ietilpa arī LTF priekšsēdētājs R.Ražuks. Tieši šī cilvēka organizatoriskā enerģija un talants bija izšķirošais daudzos kritiskos brīžos.

LTF kā sabiedriska organizācija virzīja Īpašo brīvprātīgo vienību, zemessardzes u.c. militāro struktūru izveidi, taču visam vajadzēja noformējumu likumā. Lai neapsūdzētu terorismā! Piemērs jau bija ar «Mhedrioni» Gruzijā. Legālu aizsardzības spēku izveide arī bija centrālais jautājums, ap kuru notika visbiežākās un visasākās diskusijas un kurš arī visvairāk tika bremsēts kā 1990., tā arī 1991. gadā. Piemēram, R.Milberga sagatavotais LTF jūnija aicinājums veidot Latvijas armiju saņēma apdullinošu nosodījumu (tāpat kā «X stundas instrukcija» decembrī). Daži visus notikumus tagad cenšas iztēlot kā nenopietnu spēli. Taču tauta visu uzņēma nopietni, un arī mirušie bija pavisam īsti. Tāpat kā desanta divīzija «dezertieru ķeršanai Latvijā», Vislatvijas glābšanas komitejas paziņojums par visas varas pāreju tās rokās, tālākais Kremļa ultimāts izveidot koalīcijas valdību. Līdzīgs scenārijs jau tika redzēts 1940. gadā ar tik zināmajām sekām. Turklāt 17. janvārī sākās «Tuksneša vētra», novēršot pasaules uzmanību no Latvijas.

Barikādēs varonība mijās ar stulbumu, glēvulību un nodevību. Īpaši to cilvēku vidū, kuri sevi deklarēja par profesionāļiem un saņēma algu. Uz mēnesi piepeši pazuda LTF apsardzes priekšnieks Ralfs Sviriņš, esot bijis saslimis. Arī viņa pēctecis Armands Māliņš krīzes momentā nodrebēja. Gandrīz divus gadus gatavotās G.Bezhļebņikova komandētās Īpašās brīvprātīgo vienības izšķirošā brīdī kā galīgi naivuļi sastrādāja vairākas grūti labojamas kļūdas.

AP Aizsardzības un iekšlietu komisijā dienu pirms iekšlietu ministrijas ieņemšanas ieradās omonietis (kuru nedēļu vēlāk atrada Ulbrokas mežā nošautu) un paziņoja par sagatavoto uzbrukumu. Šo nopietno signālu oficiālās struktūras neņēma vērā un, protams, pēc tam vairs neatzinās, ka tādu vispār būtu saņēmušas. Kad dažādu «kļūdu» parādījās arvien vairāk, LTF valdei nācās krasi iejaukties, atcelt apšaubāmus rīkojumus.

Piemēram, AP barikāžu štāba rīkojumu par Rīgas tiltu atbloķēšanu (dodot rīcības brīvību OMON un desantniekiem). Šo rīkojumu un O.Kostandas parakstu uz tā, šķiet, daudzi gribētu izdzēst no atmiņas. Tās visas ir lietas, par ko ir desmitiem sējumu izmeklēšanas iestādēs, un īpašu cerību, ka viss tiks salikts «pa plauktiņiem», vairs nav.

Bet gaišo lietu tomēr ir vairāk. Piemēram, kāds krievu virsnieks, ar kuru man tikšanos noorganizēja pulkvedis Auseklis Pļaviņš 10. janvārī, sniedza informāciju, ka virsnieku sapulcēs uztraucas, «ka tikai latvieši pēc manifestācijas svētdien aizbrauktu mājās!». Var tagad smaidīt, bet šī it kā sīkā informācija un vienkāršā loģika - «ja ienaidniekam nepatīk, tad jādara otrādi, un visiem lauciniekiem ir jāpaliek Rīgā!» – LTF valdei kalpoja par pamatu valsts vēsturē vistālejošākā lēmuma pieņemšanai. Sakiet vēl, ka spiegošana nav būtiska!

Par algu saņemošo un tagad uz slavu pretendējošo amatpersonu darbu LTF valde 1991. gada 2. aprīlī bija spiesta secināt (protokols Nr. 27, p. 3): «LR Ministru Padome š.g. 26. janvārī pārņēma no LTF stratēģiski svarīgo valsts objektu apsardzes realizāciju, bet līdz šai dienai nav varējusi to nodrošināt. Protestējot pret LR valdības neizlēmību, LTF valde turpmāko tautas piedalīšanos objektu apsardzē uzskata par bezjēdzīgu un noņem no sevis atbildību par šo objektu tālāko likteni.» Līdzīgs bija arī puča laiks.

Katrs to laiku redzēja savādāk. Kopā sanāktu liela liela mozaika. Jāliek kopā kā dokumenti, tā atmiņas. Šim mērķim tiek veidots Tautas frontes muzejs, lai vēsturnieki un nākamās paaudzes katra ieguldījumu varētu izvērtēt objektīvi.

Barikāžu laika Tautas frontes valdē bija sekojoši cilvēki: Romualds Ražuks, Ivars Redisons, Ilze Cielava, Uldis Augstkalns, Juris Kokins, Aivars Bernāns, Andrejs Pantelejevs, Dainis Īvāns, Juris Dobelis, Ainārs Bašķis, Jānis Ruško, Juris Strīpnieks, Roberts Milbergs. Kaut personības ļoti pretrunīgas, kopā tās izveidoja tik saliedētu, nesavtīgi visu mērķim ģenerējošu vadības kolektīvu, kāds Latvijā nebija bijis. Varbūt tieši tādēļ kā kolektīvais prāts LTF valde izrādījās pārāka par citiem. Kaut katrs cilvēks atsevišķi - kā apgalvo nelabvēji - neesot harizmatisks, pūli suģestējošs orators! Pēc neatkarības atjaunošanas LTF valdē tika kooptēts Jānis Dinēvičs. Valdei veikt gigantisko slodzi līdzēja mazs, bet pašaieliedzīgs darbinieku kolektīvs, kuru izdevās izveidot tieši barikāžu laikā. Artūrs Dudars, Ingrīda Šmite, Artis Ērglis, Drosma Blagoveščenska, Ingrīda Pilādze, Māris Pļavnieks, Sallija Benfelde un citi nāca aizbēgušo uz siltākiem krēsliem vietā (kā jau minēju, «pirmais ešelons» aizgāja, atstājot praktiski tukšas sienas). Laikā, kad ik brīdi varēja «uzdot nervi», grūti pārvērtējama loma bija Ligai Streipai ar viņas labestību un dzīves-sparu, Atim Lejiņam un vēl daudziem cilvēkiem.

Vēsturnieki publikācijās par barikādēm klusē ne tikai par LTF organizējošo lomu. Neraksta arī, piemēram, par Viļa Krūmiņa izveidoto starptautisko informācijas tiltu Maskava - Prāga - Rīga, Latviešu strēlnieku apvienības un daudzu citu sabiedrisko organizāciju veikumu.

Ir pienācis laiks šos daudzos «baltos plankumus» aizpildīt.

Atsevišķa tēma būtu LTF naudas lietas, kurās barikāžu laika valde centās ieviest kārtību (ar ko izpelnijās nemīlestību!). Piemēram, ārvalstu bankās bija četri rēķini, konspirācijas dēļ noformēti uz privātpersonām. Vienīgais, kurš sniedza pārskatu un atdeva naudu, bija Dainis Ivāns. Par pārējiem kontiem, kuros katrā bija 40 tūkstoši dolāru, atbildīgie pārskatus nav snieguši un atlikumu atdevuši līdz šai dienai. Arī dažviet citur ar LTF atbalstītāju saziņoto bija noticis tas, ko tautā sauc vienkārši - zagšana.

Pēc neatkarības atjaunošanas kļuva jaušama jaunu vēlēšanu tuvošanās, kur lielais kuģis - LTF - varētu daudziem būt atkal noderīgs. Sākās nežēlīga cīņa starp partijām (sociāldemokrāti, LNNK u.c.), grupējumiem un atsevišķām personām par ietekmi un varu LTF. Atjaunojot valsts neatkarību, LTF savu politisko misiju bija izpildījusi, LTF tika sašķelta un ar 5. Saeimas ievēlēšanu nogāja no politiskās skatuves. Toreizējie aktivisti turpina darbošanos vai visās Latvijas partijās.

Ja tautai kritiskākajos brīžos toreizējā LTF valde spēja atrast īstos risinājumus, tad, gatavojot LTF 4. kongresu, tika pieļautas divas tālejošas kļūdas (šodienas skatījumā). Toreiz - jau pēc LR neatkarības atjaunošanas - varēja (un vajadzēja!) uz LTF bāzes izveidot masveidīgu Tautas partiju ar apmēram 20-30 tūkstošiem biedru un izsludināt nekavējošas 5. Saeimas vēlēšanas. Bet toreiz šie Inta Cāliša iesniegtie priekšlikumi likās priekšlaicīgi. Iespējams, tad nenonāktu līdz pašreizējai partiju sadrumstalotībai ar visām no tās izrietošām postošajām sekām.

Šķiet, īpašu pētījumu vērti ir Latvijas tautā notiekošie psiholoģiskie procesi, daudzi no kuriem Rietumu sabiedrībā nemaz nebūtu domājami (iespējams, tieši tādēļ pie demokrātijas stabilitātes pieradušie emigrācijas latvieši šeit maz ko spēja izdarīt). Bija visai daudz partijnieku, štata čekistu un čekas agentu, kuri izšķirošā brīdī gribēja ar savām asinīm izpirkt savu grēku barikāžu šajā pusē. To neļāva. Žēl, ka naidis aizmigloja latviešu vairākumam acis un saprātu. Kaut daudzinot sevi par kristiešiem, ar nepiedošanas (jaunās atriebības) pielūgsmi, ar demonstratīvu vēlmi sist visus pēc kārtas un īpaši arī tos, kuri nav kaitīgi, radikāļi paši uzprasījās uz naidu un ar to tik krasi ir vairojuši Latvijas pretinieku nometni, ka šobrīd nākotne īpašu optimismu nevieš. Nelabvēļiem par prieku latviešu savstarpējo naidošanos vēl pastiprina savstarpējā tiesāšanās katram ar katru par mājām, zemi, īri utt. (Rīgā vien trešdaļa namu ir atdota viltusmantiniekiem). Citi tikmēr «pievāc» ekonomikas mezgļpunktus.

Lielaļā pārmaiņu, cerību, melu un zagšanas laikā katrs cilvēks bija savas izšķiršanās priekšā. Bet kopumā tas bija skaists laiks, kura ideālus mums visiem kopā vajag saglabāt un nodot nākamajām paaudzēm.

LTF dibināšanas desmit gadu atceres konference notiks 10. oktobrī Kongresu namā Rīgā.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES VALDES PAZIŅOJUMS

VISIEM LATVIJAS NEATKARĪBAS ATBALSTĪTĀJIEM

No dažādām Latvijas malām pienāk satraucošas ziņas par impērisko spēku aktivizēšanos. Maskavā deputātu grupa «Sojuz» atklāti plāno diktatoriska režīma atjaunošanu ar vai bez M. Gorbačova.

Mums nav vajadzīga baiļu un histērijas atmosfēra, taču jau šobrīd ikvienam skaidri jāapsver sava rīcība varbūtējā X stundā, kad tautu brīvības cietņu apspiešanai tiks ieviesta PSRS prezidenta vai citāda ārkārtēja pārvalde. Mūsu tālākās organizētās darbības iespējas būs atkarīgas no prezidenta pārvaldes pakāpes, kas iespējama:

relatīvi maigā formā, kad pārtrauks «tikai» Latvijas Republikas valsts institūtu darbību visos līmeņos un noslēgs mūsu pieeju masu informācijas līdzekļiem, neaizliedzot sabiedriski politisko organizāciju darbību;

brutālā formā, kad Latvijas Republikas valsts varas institūtu darbības pārtraukšanu apvienos ar sabiedriski politisko organizāciju darbības aizliegšanu, izņemot Vissavienības organizācijas - PSKP, DOSAAF u.tml.

Pirmajā gadījumā mūsu tālākās rīcības plānu noteiks konkrētā situācija un mums būs iespēja to darīt zināmu saviem piekritējiem caur mūsu organizācijas struktūrām. Taču jau tagad mums jābūt pietiekamai izpratnei par savu turpmāko rīcību varbūtēji sliktākajā gadījumā - ieviešot brutālo prezidenta pārvaldi.

Galvenie uzdevumi līdz X stundai:

Būt gataviem Latvijas iedzīvotāju manifestācijai Rīgā.

Sasaukt visu līmeņu padomju ārkārtas sesijas, kurās izteikt atbalstu Latvijas Republikas Augstākajai Padomei, apņemšanos pildīt Latvijas Republikas likumus un attieksmi pret savienības līgumu.

Vērsties pret Latvijas Republikas īpašuma izsaimniekošanu un PSRS akciju sabiedrību radīšanu uz tā saucamo Vissavienības uzņēmumu bāzes.

Iesaistīties Latvijas Republikas īpašajās brīvprātīgo kārtības sargu vienībās.

Aktivizēt Latvijas neatkarības ideju propagandu nelatviešu vidē. Vēršoties pie karaspēku daļu virsniekiem un viņu ģimenes locekļiem, izskaidrot krievu demokrātu un LTF ideju kopīgo ievirzi.

Par visām izmaiņām okupācijas karaspēka dislokācijā nekavējoties informēt LTF koordinātorus.

Presē publicēt starptautisko tiesību normas, kuras reglamentē okupācijas karaspēka darbību okupētajās teritorijās.

Rūpniecības uzņēmumos veidot palīdzības fondus.

Kritiskajā periodā noteikt Latvijas radio diennakts darbību.

Sagatavot LTF nodaļu struktūras iespējamam darbam nelegālā stāvoklī, sagatavot savstarpējo sakaru nodibināšanas sistēmu. Nozīmēt vadītāju dublierus. Attīstīt teritoriālo grupu darbu dzīves vietās. Decentralizēt nodaļu naudas līdzekļus. Sagatavot veidlapas ar LTF simboliku paziņojumiem.

Decentralizēt kopējamās aparatūras un papīra glabāšanu.

Informēt par visām norisēm pasaules demokrātisko sabiedrību. Sastādīt sabiedriski politisko organizāciju aktivistu sarakstu un iesniegt to starptautiskajām organizācijām, lai būtu iespējas sekot viņu turpmākajiem likteņiem.

Pēc prezidenta pārvaldes sākt plašu pilsoniskās nepakļaušanās kampaņu, kura jau faktiski uzsākta, šobrīd aizsargājot Latvijas jauniešus pret varmācīgu iesaukšanu PSRS karaspēkā. To realizējot:

Lai gan prezidents izdevis «ukazus», konsekventi pildīt vienīgi Latvijas Republikas likumus un pašvaldību lēmumus.

Neierasties uz PSRS kara komisariātu izsaukumiem un nosūtīt karaklausības apliecības un iesniegumu par atteikšanos dienēt PSRS bruņotajos spēkos LPSR kara komisāram.

Nesadarboties un nesniegt nekādu informāciju okupācijas varas iestādēm.

Ar nicināšanu un boikotu vērsties pret prezidenta pārvaldes ieliekteņiem un viņu atbalstītājiem.

Izmantot dažādus streiku variantus PSRS ekonomiskās sistēmas graušanai. Īpaši izmantot darbu stingri reglamentējošas absurdas instrukcijas, kuru izpilde paralizēs ražošanu.

Nodrošināt demokrātisko organizāciju un to vadītāju darbības iespējas nelegālā stāvoklī.

Dokumentēt un fiksēt visus okupācijas varas noziegumus prezidenta pārvaldes apstākļos.

Lai novērstu iespēju diktatora varu padarīt likumīgu, kategoriski nepiedalīties šīs varas organizētās vēlēšanās vai referendumos.

Iedzīvotāju informēšanai izmantot vēlēšanu kampaņā pārbaudītus cilvēkus - aģitorus, iesaistīt arī vietējās Pilsoņu komitejas.

Iesaistīt organizatoriskā darbā Latvijas Republikai lojālos PSRS deputātus, ja prezidenta pārvaldes gadījumā tiek saglabāts viņu neaizskaramības statuss.

Maksimāli izmantot iespējas darboties okupācijas iestāžu neaizliegtajās sabiedriskajās organizācijās - reliģiskajās un kultūras organizācijās, arod biedrībās, lai popularizētu LTF uzskatus.

Latvijas Republikas neatkarības piekritēji! Komunistiskajiem noziegumiem pret mūsu Dzimteni turpinoties, apzināsimies, ka mūsu izdzīvošanas pirmais nosacījums ir dzīvot tautai, būt vienotiem Latvijai!

LTF valde

LTF griežas pie Latvijas uzņēmumu un iestāžu administrācijas un darbiniekiem ar lūgumu uzņemties atbildību par Latvijas jauniešiem, kuri norikoti alternatīvajā (darba) dienestā pēc viņu pieprasījuma. Pēc viņu lūguma nekavējoties viņiem jāpiešķir brīvdienas un jāuzskata par attaisnotu viņu piespiedu prombūtne. Sargāsim savus jauniešus!

1990. gada 11. decembrī

MAVRIKS VULFSONS

ATMODAS DEPUTĀTI - KREMLIS - GORBAČOVŠ

Uzsākot ceļu, kuram bija jāved uz pārbūvi, Gorbačovam bija skaidrs, ka lielākais šķērslis reformām būs padomju režīma varas struktūras, īpaši augstākās - PSKP CK, valdība un Augstākā Padome. Vērsties vienlaikus pret visām viņš neuzdrošinājās, tādēļ nolēma pirmo triecienu dot PSRS Augstākajai Padomei. Viņš ierosināja ievēlēt jaunu «visaugstāko» likumdošanas orgānu - Vissavienības deputātu kongresu sevišķi svarīgu lēmumu pieņemšanai.

ATMODA VIRZĀS UZ KREMLI

Kongresa vēlēšanas notika 1989. gada pavasarī. Latvijas Tautas fronte nolēma tajās piedalīties un guva izcilus panākumus. Kaut gan kongresa deputātu vēlēšanas norisa apstākļos, kad Latvijā pie varas bija Komunistiskā partija, darbojās VDK, valsti kontrolēja okupācijas armija un Iekšlietu ministrijas speciālās vienības (OMON), LTF ietekme plašā sabiedrībā bija tik strauji izaugusi, ka tā par savu galveno uzdevumu jau varēja izvirzīt gūt izšķirošus panākumus šajās vēlēšanās, lai tās ieteiktie kandidāti Kongresā varētu pieprasīt un aizstāvēt radikālas izmaiņas Latvijas valstiskajā statusā, izcīnītu tās ekonomisko un politisko neatkarību no Maskavas.

Tiesa, priekšvēlēšanu kampaņā vārdi «izstāšanās no PSRS» netika lietoti - pašiem nebija vēl skaidrs, kāda būs neatkarīgas Latvijas politiskā iekārta un starptautiskais stāvoklis. Nezinājām, kādas patstāvības atgūšanas metodes var bez smagiem upuriem dot cerīgu rezultātu. Maldinoši bija uzskati, ka Gorbačova reformas automātiski pavērs ceļu uz brīvību; viņa divkosība bija jau izpaudusies Baku notikumos. (Īsu ieskatu savās PSRS Tautas deputātu kongresa deputāta gaitās esmu iezīmējis savas grāmatas «Kārtis uz galda» nodaļās «Cīņa turpinās. Nu jau tiešām Maskavā», «Otrā zvaigžņu stunda» un «Mihails Gorbačovs».) Un tajā pašā laikā tieši Baltijā akumulējās tie spēki, kam bija lemts kļūt par irstošās impērijas detonatoru. To mēs, LTF deputāti, izjutām Rīgas dzelzceļa stacijā, dodoties ceļā uz Maskavu 1989. gada 24. maijā, kad desmitiem tūkstošiem rīdzinieku bija tur ieradušies ar ziedu klēpjiem un laimīga ceļa novēlējumiem. Tas nekad agrāk nebija piedzīvots. Šoreiz cilvēki apzinājās, ka cīņa par Latvijas neatkarību tiks pārnesta arī uz Maskavu, uz tās varas simbolu - Kremli.

Arī es biju starp runātājiem, kuri, pavadītājiem jūsmīgi aplaudējot, solīja atgriezties no Maskavas ar uzvaru - Latvijas brīvību.

Taču jau kongresa atklāšanas dienā, vērojot delegācijas, kas ieradušās no citām republikām, mums kļuva skaidrs, cik tālu savās prasībās un mērķos triju Baltijas republiku deputāti - tautfrontieši bija aizsteigušies priekšā saviem kaimiņiem milzīgajā zālē. Taču nejutāmies kā piliens 2250 tautas deputātu jūrā. Latvijas Tautas frontes deputāta Vladlena Tolpežņikova uzdrīkstēšanās iziet tribīnē un griezties pie deputātiem un prezidija ar

aicinājumu piecelties un ar klusuma brīdi godināt Baku traģēdijas upurus šķietami neuzveicamajai varai vēstīja tās tuvojošos sabrukumu. Arī nākamais trieciens nāca no baltiešu puses - Vitauts Landsberģis Lietuvas delegācijas vārdā griezās pie sēdes vadītāja Mihaila Gorbačova ar prasību, lai katrai delegācijai, kas pārstāv nacionālu republiku, tiktu piešķirtas visu lēmumu un likumu pieņemšanai veto tiesības. Šo priekšlikumu lietuviešu tautas fronte (Sajūdis) bija iepriekš saskaņojusi ar Latvijas un Igaunijas tautfrontiešiem.

Skaidrs, ka mūsu ierosinājums bija vērsti pret Kremļa un Maskavas neierobežoto varu un atbilda visu republiku līdztiesības idejai. Kad Gorbačovs to noraidīja kā «mēģinājumu iedragāt PSRS vienotību», Baltijas republiku tautfrontiešu deputāti, kāds simts, piecēlās un demonstratīvi atstāja sēžu zāli, radot apjukumu prezidijā un neizpratni, bet arī apbrīnu starp deputātiem. Kaut kas tāds nebija noticis visas Padomju Savienības pastāvēšanas laikā. Nevienam no mums nezināja, kas katru gaida, taču pēc īsa brīža atvērās durvis un vairāk nekā 2000 pārējo deputātu traucās ārā uz Kremļa pagalmu, kur mēs stāvējām neziņā, bet stingri apņēmušies nepadoties. Izskrējušie mūs ielēca ar dalītām jūtām - vieni sajūsmā, citi nosodoši, bet vairums neizpratnē. Izrādās, ka Gorbačovs bija pasludinājis pārtraukumu, klasificējot notikušo kā «konstitucionālu krīzi». Mēs izmantotām pārtraukumu, lai skaidrotu mūsu kolēģiem, ka elementāra demokrātija paredz suverēnai republikai tiesības noraidīt jebkuru federācijas pieņemto likumu vai lēmumu, ja tas runā preti šīs republikas interesēm. Tā bija liela demokrātijas mācībstunda, kuru, sekojot baltiešiem, vēlāk izmantoja daudzu citu republiku delegācijas, laužot tradicionālos totalitārās vienprātības principu.

Bieži citu republiku deputāti apbrīvoja baltiešu vienotību, taujāja, vai mūsu valodas ir ļoti līdzīgas. Uzzinājuši, ka valodas visai atšķirīgas, bet ka mūs vieno sauklis «par jūsu un mūsu brīvību,» kura autors ir čehu patriots Havels, mūsu jaunie draugi solīja atbalstu, kurš mums vēlāk ļoti noderēja 1991. gada Ziemassvētku dienās, kad kongress balsoja par «Velna pakta» pasludināšanu ārpus likuma.

Baltijas valstu tautfrontiešu saliedēšanā ievērojama loma bija tā dēvētās Baltijas parlamentārās grupas izveidošanai, darbam un saskaņotiem lēmumiem.

TALLINAS DEKLARĀCIJA UN KRIMULDAS PAZIŅOJUMS (1989. G. 13.-14. MAIJĀ UN 1989. G. SEPTĒMBRĪ)

Lai koordinētu Baltijas republiku deputātu tautfrontiešu darbu PSRS Tautas deputātu kongresā, 1989. gada 13. un 14. maijā Tallinā notika to pārstāvju tikšanās, kuri pieņēma lēmumu par Baltijas parlamentārās grupas (BPG) izveidošanu un ar speciālu Deklarāciju informēja TDK un sabiedrību par šo nodomu.

Deklarācijā bija pasvītrots, ka BPG kalpos Baltijas republiku deputātu intelektuālo un organizatorisko potenciņu mērķtiecīgai koordinācijai, lai aizstāvētu kongresā demokrātijas principus un tautu tiesības. BPG izteica gatavību sadarboties ar pārējo republiku deputātiem visu PSRS nāciju tiesību

sargāšanā, sekmējot to centienus atjaunot savienības republiku valstisko suverenitāti, panākt radikālas ekonomiskas un politiskas izmaiņas tirgus ekonomikas izveidei, kā arī likvidēt administratīvi birokrātisko vadības sistēmu: «Mēs atbalstīsim citu deputātu un grupu darbību, kas vērsta uz visu PSRS nāciju pašnoteikšanos un līdztiesīgu sadarbību,» uzsvērts Deklarācijā.

Nolikumā par BPG lasām: «Par BPG locekli var kļūt jebkurš PSRS tautas deputāts no Lietuvas, Latvijas un Igaunijas, kurš aizstāv nācijas tiesības uz pašnoteikšanos un pilnīgu valsts neatkarību.» Oficiāli par BPG noformēšanos tika paziņots BPG informatīvajā paziņojumā 1989. gada 30. septembrī Krimuldā. Šis paziņojums tika pieņemts sakarā ar demokrātisko un konservatīvo spēku polarizāciju parlamentā un augošo spiedienu uz deputātiem, kuri pieprasīja radikālus pārkārtojumus un nacionālu suverenitāti. Šādos apstākļos, uzsvērts paziņojumā, katram deputātam skaidri jāizšķiras, vai tas gatavs atbalstīt BPG mērķus un sadarboties ar saviem domubiedriem.

Krimuldas paziņojumu BPG organizācijas biroja vārdā parakstīja M.Lauristine (Igaunija) un M.Vulfsons (Latvija). Vēlāk tam pievienojās arī Lietuvas pārstāvis.

Mavrika Vulfsona vārds saistīts ar Molotova – Ribentropa pakta atklāšanu sabiedrībai

Kā atzīmēts citu republiku pārstāvju paziņojumos, BPG darbība iedvesmojusi arī viņus aktīvi cīnīties par savu nacionālu līdztiesību un valstisku neatkarību. Nav šaubu, ka Baltijas valstu deputātu - tautfrontiešu ciešā sadarbība Maskavā deva savu artavu cīņā par Baltijas valstu pilnīgu neatkarību.

Atceros, ka drīz pēc Krimuldas paziņojuma Gorbačovs veltīja daudz laika, lai pierunātu mūs atteikties no centieniem atgūt neatkarību, izstājoties no PSRS. Viena no šīm sarunām, kurā kopā ar mani ļoti aktīvi piedalījās Voldemārs Šļakota un Ervids Grinovskis, ilga pusotras stundas. Saruna bija atreferēta «Lauku Avīzē» (1989, Nr. 45). Gorbačovs pārmeta mums, BDG locekļiem, «maksimālistiskus un neapdomīgus izteicienus par trīsdesmit devītā - četrdesmitā gada notikumiem, kuri destabilizē stāvokli valstī» (Padomju Savienībā).

Uz to es atbildēju, ka nobriedis laiks salikt visus punktus uz «i» un jāsaka visa patiesība. Gorbačovs savukārt aicināja respektēt «valsts intereses», PSRS Konstitūciju. Viņš sūdzējās par galēji konervatīvo spēku pārmetumiem, kas adresēti viņam, un aicināja mūs «nepārvērst ugunsgrāvu, pie kura visi sildās, par ugunsgrēku, kurā viss sabruks». Mani kolēģi un es viņam iebilda, pārmeta nekoncekvenci un divkosību. «Jūsu divdomība kavē mūsu valsts ceļu uz nolemto mērķi - neatkarību, kāda paredzēta Savienības republikām kā patstāvīgām un līdztiesīgām valstīm.» Saruna nebija tik asa kā parasti. Viņš vēl cerēja, ka ar viltu vai varu saglabās Padomju impēriju. Tāds stāvoklis vēl saglabājās, kad Latvijas delegācijas sastāvā 1990. gada marta vidū tikos ar viņu, kad kopā ar I. Bišeru, V.E. Bresi, A. Gorbunovu, D. Īvānu, A. Eizaku un citiem piedalījos sarunās «Par Latvijas ekonomiskās un politiskās neatkarības atjaunošanu» atbilstoši PSRS Konstitūcijai. Toreiz Gorbačovs, kurš man bija lūdzis kādu pakalpojumu, par kuru stāstīšu, vājuma brīdī man apsoliya, ka «ietekmēs balsošanu», līdz ar to dodot Baltijas valstīm «ekonomisku brīvību». Tie visi, protams, bija tikai tukši solījumi, lai saglabātu kontroli pār Baltiju, kura par spīti Maskavas taktikai «vienam nedot, otram solīt, trešajam piekāpties» soli pa solim nenovēršami tuvojās savam mērķim - pilnīgai neatkarībai. Taču šodien ir interesanti atcerēties šīs cīņas posmus, no kuriem viens neapšaubāmi bija arī Kremļa un toreizējais sakarnieks.

BALTIEŠU TAUTFRONTIEŠU DEPUTĀTU «ZIEMASSVĒTKU KAUJA» KREMLĪ

Mūsu delegācijā ietilpa daudzi redzami Latvijas politiķi (A. Gorbunovs, I. Bišers u.c.), kuri pārstāvēja Latvijas Tautas fronti un arī LPSR administrāciju. Bija «tirie» tautfrontieši: V. Tolpežņikovs, D. Īvāns, Šļakota, es un citi. Bija arī Padomju armijas vīri, Interfrones pārstāvji. Ļoti sekmīgi veidojās sadarbība ar Igaunijas un Lietuvas tautfrontiešiem - īpaši pēc tam, kad ar krievu demokrātu atbalstu panācām speciālas komisijas izveidošanu 1939. gada 23. augusta līguma - tā dēvētā «Velnu pakta» slepeno protokolu identifikācijai, atmaskošanai un pasludināšanai no paša parakstīšanas brīža par

«*null aud void*» - savu spēku zaudējušiem. No katras Baltijas republikas komisijā ietilpa 3 deputāti, komisiju vadīja Aleksandrs Jakovļevs - PSKP CK sekretārs, kas bija pazīstams ar saviem liberālajiem uzskatiem. Komisijas darba rezultātam bija liela nozīme Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas procesā: slepeno protokolu pasludināšana par spēkā neesošiem nozīmēja, ka arī PSRS augstākā likumdošanas instance TDK atzīst, ka Baltijas valstis vardarbīgi un nelikumīgi tikušas iekļautas PSRS sastāvā. Tas noticis kā divu noziedzīgu režīmu slepenās vienošanās rezultāts, kuru nav atzinusi neviena demokrātiska valsts pasaulē.

Šis komisijas darbs turpinājās trīs mēnešus un par spīti cietpauraino deputātu grupas sīvai pretestībai vainagojās ar panākumiem.

TIKŠANĀS AR PĒDĒJO LIECINIEKU

Kopā ar igauņi, lietuvieši un krievi kolēģiem bijām sakrājuši neapstrīdamus dokumentus, ka slepenie protokoli ir bijuši. Ar Vācijas Ārlietu ministrijas atbalstu guvu iespēju ar tiem iepazīties VFR ĀM arhīvā. Tur arī tos pārilmēja vācu televīzija. Taču, paredzot padomju versiju, ka tās ir «viltotas kopijas», ar vācu draugu palīdzību un kanclera H. Kola preses šefa piekrišanu kopā ar Vācijas TV operatoriem devos uz Ziemeļbavāriju, lai tiktos ar pēdējo liecinieku, kurš bijis klāt protokolu parakstīšanas brīdī. Tas bija slavenais vācu diplomāts Hanss fon Hervarts. Tikšanās ar Hervartu tika filmēta, ieskaņota un parādīta Maskavas un Rīgas televīzijā (Hervarts bija tas cilvēks, kurš tai liktenīgajā naktī saņēma no Hitlera piekrišanu - atdot Staļinam Liepāju un Ventspili). Viņa liecība, kurai piebiedrojās mūsu kolēģu - igauņu un lietuviešu deputātu argumenti, simtiem tūkstošiem Baltijas valstu patriotu veidota dzīvā ķēde no Tallinas līdz Lietuvas dienvidu robežai piespieda Kremļa vadību paātrināt deputātu komisijas lēmuma izskatīšanu TD kongresā un pasludināt 1939. gada 23. augusta slepenos protokolus par spēkā neesošiem no to parakstīšanas brīža.

Pirms kongresa sēdes man izdevās runāt ar Gorbačovu. Viņš saīdzis atteicās atzīt slepeno protokolu autentiskumu (kaut gan vēlāk noskaidrojās - to oriģināli glabājās viņa arhīvā). «Jūs redzējāt to oriģinālus?» viņš nikni taujāja. «Nē,» es atbildēju. «Es arī neesmu,» meloja viņš, «tātad tie nav eksistējuši!» Ar to mūsu saruna beidzās.

VAIRĀK NEKĀ 1000

Tomēr tad, kad es uzstājos ar runu pirms balsošanas un sēdes vadītājs Lukjanovs prasīja, lai es atstāju runātāja tribīni, uz ko deputātu lielākā daļa reaģēja ar vētraiņiem protestiem, Gorbačovs iesaucās: «Lai turpina!» Es atgriezos un aicināju deputātus atbalstīt komisijas lēmumu. Un pēkšņi zāle sāka aplaudēt. Bija iestājies lūzums mūsu labā. Par komisijas lēmumu nobalsoja vairāk nekā tūkstoš deputātu. Tas nozīmēja, ka vismaz 800 nebalteišu deputātu atbalstīja mūsu prasību. Taču tikai nākošajā dienā, kad komisijas vadītājs A. Jakovļevs nāca klājā ar paziņojumu, ka «atrasts» arhīvā kāds dokuments, kurš varētu būt Ārlietu ministrijas protokolu oriģināls, jo rakstīts

ar to pašu rakstāmšašinu (ielauztu burtu) kā tie protokoli, kuru kopijas glabājās VFR ĀM arhīvā (kurus biju filmējis 1989. gada 23.-24. decembrī), tad kongress ar absolūtu vairākumu apstiprināja lēmumu: ar šo brīdi padomju līderi praktiski zaudēja iespēju iztēlot Baltijas valstu neatkarības atjaunošanas problēmu kā PSRS iekšējo lietu. Šī atjaunošana kļuva par starptautisku problēmu. Šo valstu okupācija atzīta Maskavā kā PSRS un nacistiskās Vācijas noziedzīgās vienošanās rezultāts. Taču notikušais kongresa lēmumā tieši nebija formulēts. Tādēļ vienojās par vēl vienas komisijas veidošanu, kurai jāpasludina 1940. gada jūnijā pastrādātā vardarbība kā okupācija. Tā bija Gorbačova atkāpšanās. Šī komisija tā arī nesanāca. 1991. gada augustā Baltijas valstis atguva savu neatkarību. Tiesa, okupācijas problēma joprojām ir Maskavas un Baltijas valstu principiālu domstarpību objekts.

GORBAČOVA NEPARASTAIS UZDEVUMS

Gribu izstāstīt par kādu neparastu «uzdevumu», kuru veikt man uzticēja M. Gorbačovs.

90. gadu beigās bija paredzēta ASV prezidenta Buša un Mihaila Gorbačova tikšanās Maltā. Taču sarunas apdraudēja ASV uzliesmojuši sašutuma vētra sakarā ar kāda ebreju tautības vīrieša noslepkavošanu Novosibirskā. Aizokeāna avīzēs parādījās asi raksti, kuru autori kategoriski pieprasīja, lai ASV prezidents atteiktos no tikšanās ar Gorbačovu, pierakstot PSRS toreizējam vadītājam «antisemitiskas tendences».

Man par pārsteigumu saņēmu rīkojumu nekavējoties ierasties pie «saimnieka». Kad ienācu viņa kabinetā, Gorbačovs tūdaļ ierunājās: «Šoreiz runāsim par citu jautājumu, Vulfson,» liekot arī saprast, lai šoreiz nerunātu par Latvijas neatkarības atjaunošanas nepieciešamību. Es sadrūmu un sacīju: «Es klausos.» «Jūs droši vien zināt par ASV ebreju sacelto kampaņu pret Maltas tikšanos?» Negaidot atbildi, viņš turpināja: «Vai jūs uzskatāt mani par antisemītu?» Es apjuku un kā parasti izvairījos no tiešas atbildes. «Mihail Sergejevič, kampaņa taču sacelta sakarā ar slepkavību! Tās cēlonis nav antisemitisms.» «Šeit ir prokurora ziņojums. Jūs izlasīsit, kā šis incidents gadījies. Pārliciniet savus tautas brāļus, ka pārbūve vēsta pret nacionālismu un antisemītismu.» «Kā es varēju? Nezinu.» - «Jums parīt sarunāta tikšanās ar vienu no ietekmīgākajiem aizokeāna ebrejiem - Reihmanu; pārliciniet viņu, ka es nosodu antisemītismu.» - «Vai tad viņš būs Maskavā?» es brīnījos. «Pirmo reizi dzirdu šo uzvārdu.» - «Nē, viņš nebūs, bet jūs šodien izlidosiet uz Toronto, un tur viņš jūs pieņems...»

Viss pārējais notika kā sapnī. Mani aizveda uz lidlauku. Norunātā laikā uz viesnīcu Monreālā atsūtīja melnu mašīnu. Jau ceļā uz Reihmana rezidenci vadītājs atzīmēja, ka visu laiku braucam caur kvartāliem, kuri piederot manam gaidāmajam sarunu partnerim. Ievada uzgaidāmajā hallē. Kad iedegās lampiņa, sapratu, ka varu ienākt. Taču jau pie pirmajiem soļiem manīju, ka man kāds strauji seko. Brīdī, kad vēru durvis, man no aizmugures uzmauca galvā platu, melnu cepuri. Reihmans bija ticīgs, un viņa kabinetā visi rituāli bija jāievēro.

Pārējais notika ļoti ikdienišķi. Reihmans noklausījās manas un Gorbačova sarunas atreferējumu, jautāja par PSRS vadītāja personisko nostāju. Es piesardzīgi raksturoju kā reformatoru, kura pirmie soļi bijuši cerīgi, tad sācis lavierēt, vainīgs OMON brutālajās akcijās un ir nekonsekvents, bet joprojām Rietumiem un atbrūošanas procesam noderīgs. Reihmans klausījās ļoti uzmanīgi, acimredzot viņš bija gaidījis vairāk pozitīva un sapratis, ka runāju to, ko domāju.

Noslēgumā viņš piekrita, ka viens, lai arī cik dramatisks incidents nevar kļūt par divu lielvalstu attiecību uzlabošanas procesa klupšanas akmeni. «Es sapratu jūsu misiju,» viņš atturīgi atbildēja un pēkšņi jautāja: «Vai jums ir kāda vēlēšanās?» Es pakratīju galvu: «Nē, paldies!»

Viņš neslēpa savu izbrīnu, bet neapjuka un pasniedza man par piemiņu savu personīgo pildspalvu.... Tikšanās Maltas salā notika.

GORBAČOVŠ TUVPĻĀNĀ

Atkušņa sākumā izturējos pret M. Gorbačovu ar lielām cerībām. Arī šodien es atzīstu viņa ledlauža lomu tā dēvētās pārbūves un atklātības procesā Padomju impērijā, viņa nozīmīgo lomu totalitārā komunisma sabrukumā Centrālajā un Austrumeiropā. Viņš to darīja, pārvarot ne tikai «cietpauraino» aprindu pārstāvju - padomju oligarhijas sīvo pretestību, bet arī izcīnot grūtu (ne jau vienmēr veiksmīgu) cīņu pats ar sevi. Viņa nekonsekvenca maksājusi dzīvību daudziem cīnītājiem par brīvību Tbilisi un Bakū, Viļņā un Rīgā. Šie upuri ir arī uz viņa sirdsapziņas.

Atceros, ka 1991. gada 20. janvāra asinspirts priekšvakarā, kad Rīgā izplatījās ziņas par izpletņu lēcēju ieviešanu pilsētā, zvaniju uz Maskavu viņa palīgam Anatolijam Čerņajevam un lūdzu, lai Gorbačovs nekavējoties rīkotos un apturētu gatavoto varmācību.

Trīs reizes Čerņajevs klauvēja pie Gorbačova kabineta durvīm, taču M. Gorbačovs, uzzinot, kas zvana, atteicās ņemt rokā klausuli. Savā grāmatā «Seši gadi ar Gorbačovu» viņš šādi apraksta šo epizodi: «Mans paziņa Vulfsons, PSRS tautas deputāts no Latvijas (krietns un atklāts cilvēks), man vairākkārt zvanija no Rīgas. Viņš kategoriski pieprasīja, lai es nekavējoties pierunātu Gorbačovu kaut ko uzsākt. Pretējā gadījumā rīt Rīgā notikšot tas pats, kas jau piemeklējis Viļņu: «Kādēļ Gorbačovs atsakās runāt ar Landsbergi vai Gorbunovu?» Mūsu pēdējā sarunā Vulfsons zaudēja savaldīšanos.» (Šie vārdi attiecas uz draudiem, ka «latvieši» cīnīsies līdz pēdējai asins lāsei. - Aut.)

Ne reizi vien man nācies pārliecināties, cik lielā mērā Gorbačovs atrodas veco stereotipu gūstā. Viņš nekādi negribēja man piekrist, ka «padomju» tauta nav nācija, ka neeksistē padomju kultūra un tādēļ pilnīgi lieka ir Padomju Savienības Kultūras ministrija. Viņa atbilde skanēja: «Nebūtu domājis, ka tik kulturāls cilvēks var uzstāties pret padomju kultūru.»(!)

Viņš ilgi nepiekrita uzskatam, ka zeme var kļūt par privātīpašumu. Taču visstūrgalvīgāk viņš noraidīja tautu tiesības uz politisku autonomiju, t.i.,

savu neatkarīgu valsti.

Noraidot mūsu pārmetumus par Baltijas valstu varmācīgo okupāciju, viņš allaž atkātoja: «Tā bija šo valstu tautu brīvprātīga vēlme. Laulība, kura varbūt nebija viegla, bet tagad, kad izauguši bērni, to šķirt būtu grēks.»

Es protestēju: «Tā nebija laulība, bet gan tautas gribas izvarošana. Mums nevajag šķiršanos. Mēs nekad nepiekritīsim tam, ka jūs izvirzīsiet mums šķiršanās noteikumus vai tās terminus. Ļaujiet mums aiziet ar labu.» Dažkārt centos viņu pārliecināt, ka tāds solis tiks augstu novērtēts Rietumos. Taču viņš palika pie sava: «Šis solis būtu PSRS vājums! Krievija man to nepiedos!»

Domāju, ka viņš tobrīd kļūdījās. Krievijas inteliģence toreiz atbalstīja mūsu cīņu. Taču viņš jau sāka orientēties uz «cietpaurainajiem», kuri kļuva viņam liktenīgi.

Tiesa, pat pēc puča un PSRS sabrukuma Gorbačovs pēc kādas paneļdiskusijas ar mani Volfsburgā (Vācijā) joprojām turējās pie aplama uzskata, ka «tas, kurš atdevis Baltiju, tiks bargi tiesāts.» (Domāts laikam Jelcins.)

Pieļauju, ka viņš tagad vairs tā nedomā. Ir samierinājies ar negrozāmo.

Skaidrs, ka viņam nācies šķirties no daudzām lolotām ilūzijām. Viņš ar mani dalījās, kad plānoja Austrumvācijā izauklēt savai pārbūvei sabiedroto. Es viņu brīdināju, ka Vācijas apvienošanās ir neizbēgama.

Mūsu saruna norisa dažu padomju ģenerāļu klātbūtnē, kuri aicināja mūs noslēgt derības. Priekšā stāvēja jaunieceltā (pēdējā) Austrumvācijas premjera vizīte Kremli. «Jūs redzēsiet, es uzvarēšu,» sacīja Gorbačovs. Es diplomātiski atteicos: «Ar ģenerālsekretāru es nederu.» Pēc notikušajām sarunām arī man izdevās apmainīties domām ar vācu viesi - Modrovu, ar kuru biju pazīstams. Viņš bija manāmi nomākts. Es pastāstīju viņam par mūsu nenotikušajām derībām. Viņš skumīgi pasmaidīja. «Par vēlu?» jautāju. Viņš ilgi klusēja, tad sacīja: «Domāju, ka tev taisnība.»

To dienu Gorbačovs man palicis atmiņā kā inteliģents cilvēks, kurš atšķīrās no iepriekšējo PSRS vadītāju tipa. Viņš bija uzņēmies grūtu nastu, bet nebija spējīgs organizēt domubiedru komandu un realizēt tālejošu decentralizāciju, lai ļautu aiziet tiem, kuri to gribēja un bija tam gatavi. Es lietoju šos vārdus, kurus bieži viņam teicu un kuri šodien, protams, arī skan kā zināms anahronisms. Pēc katras tikšanās man likās, ka viņam pietrūcis drosmes iet uz radikālākām reformām un pieredzes, kā stabilizēt izbangoto valsti, kura, atbrīvojoties no totalitārisma ķēdēm, iestiepuļojusi neprognozējama pārejas laikmeta virpuļos. Debatējot ar mani par dažādiem jautājumiem, viņš mēdza cieši paskatīties man acīs un jautāt: «Vai jūs man ticat, Vulfson?» Es parasti izvairījos no tiešas atbildes - mums toreiz bija svarīgi saglabāt normālas attiecības ar viņu. Šodien es saprotu, ka ticēju vairāk, nekā vajadzēja, bet to nenožēloju. Šad tad taču gribas ticēt arī savam oponentam. Nav iespējams nodzīvot pārliecībā, ka tevi vienmēr krāpj. To viņš arī nedarīja. Un es labprāt viņu pieminu ar labu vārdu.

LTF III SASAUKUMA DOMES SĒDES

PROTOKOLS NR. 3

Rīga

1991. gada 12. janvārī

Domes sēdē piedalās 121 domnieks.

Darba kārtībā:

1. Par LR MP mazumtirdzniecības cenu politiku un kompensācijas mehānismu. Referē A.Kalniņš.

2. Par Vislatvijas manifestāciju 1991. gada 13. janvārī. Ziņo R.Ražuks.

R.Ražuks: Piektdien no rīta notika valdes ārkārtēja sēde, kas, ņemot vērā reālo politisko situāciju Latvijas Republikā, kā arī notikumus Lietuvā, pieņēma lēmumu rīkot Vislatvijas manifestāciju «Par neatkarīgu, demokrātisku Latviju» svētdien, 13. janvārī plkst. 14.00 Daugavmalā. Pēc tam tika plānots gājiens pa Valdemāra ielu, Lāčplēša, K.Barona, Aspazijas bulvāri līdz Brīvības piemineklim, noliekot ziedus un izklistot Vērmaņdārzā un Esplanādē. Tagad, ņemot vērā situācijas saasināšanos Lietuvā, kara tehnikas, bruņoto spēku izmantošanu tur pret civiliedzīvotājiem, arī bruņotas tehnikas braukšanu vakar un šodien pa Rīgas ielām, mums jāapspriež rīcība rīt. Jo šodien mūs klausās radioklausītāji, kas ir gatavi braukt uz Rīgu, piedalīties šajā mums visiem ļoti svarīgajā manifestācijā. Šī gatavība mums jāapstiprina ar gatavu rīcības plānu un neatkarīgi no šķēršļiem, kas tiks vai netiks likti, tas jāisteno. Šeit mums jāparāda mūsu griba. LTF un Latvijas tauta, valdība, AP ir izlēmušas organizēt šo manifestāciju. Kā to izdarīt, ņemot vērā šo pretdarbību, armiju, par to mums šodien jāvienojas.

J.Škapars: Redziet, man negribētos uzstāties Prezidija vārdā, jo es nedomāju, ka jautājums par piespiedu mobilizāciju ir viens no fundamentālākajiem jautājumiem. Domāju, ka šis jautājums bija tikai iegansts, kuru pielietoja, lai attaisnotu karaspēka ieviešanu un varbūt kaut kādas karaspēka akcijas. Galvenais jautājums, ka mums grib nogriezt šo demokrātijas attīstības procesu. Pašlaik acimredzami notiek gājiens uz diktatūru. Kad ieņēma Preses namu, bija skaidrs, ka tā ir viena no akcijām. Forma, kādā tas viss notika, kā tika padzīti žurnālisti no Preses nama, liecināja, ka tā ir prelūdijs kādam lielākam pasākumam. Lietuvas notikumi aizvakar un vakar pierādīja, ka tas uz to iet. Lietuvu grib izmantot kā sākumu, atšķelt, sašķelt Baltijas valstis, lai pārējās iet uz kaut kādām sarunām. Slēgtu Vissavienības līgumu. Varbūt daļēji tas ir psiholoģiskais spiediens. Šie visi pasākumi ir saskaņoti ar Persijas līča notikumiem. Tādai jābūt jautājuma izpratnei, lai mēs varētu sevi pietiekami mobilizēt.

Rītdiena mums palīdzēs tad, ja tauta pulcēsies. Tas jāpasaka šodien vairākkārtīgi, ne tikai latviešiem, arī visiem cittautiešiem, ka no šiem diktatūras

spaidiem cietīs arī cittautieši, nevis latvieši vien. Diemžēl uz provokācijām cittautieši iekrīt biežāk, arī neinformētības dēļ, jo informācijas avoti bieži neatrodas mūsu progresīvo spēku rokās. Tādēļ rīt būtu jānāk visiem. Pamatjautājumus rītdienas mītiņam redzu tādus - «Nē diktatūrai», jādod atbalsts mūsu valdībai. Pirmais, ko grib panākt reakcionārie spēki, tas ir valdības atkāpšanās. Lietuvas valdība demisionēja, - vai tas palīdzēja? Šobrīd mūsu pretinieki izvirza noteikumu - lai atkāpjas valdība, lai atkāpjas parlaments, tad it kā viss būs kārtībā. Tādēļ vēlreiz aicinu - rīt būsīm visi vienoti kopā.

I.Ozols: Esmu pārliecināts, ka no visas Latvijas rīt plūdis automašīnu straumes uz Rīgu. Tai pat laikā ir zināms pamats aizdomām, ka varētu rasties no mums neatkarīgi traucējumi. Šinī sakarībā man ir konkrēts priekšlikums, ka mums būtu jāsaņem objektīva informācija un jāizveido rīcības centrs, kas varētu informēt par šo situāciju, jo faktiski viss žurnālistu korpus būs koncentrēts Rīgā.

I.Cielava: Pateikšu tikai pāris akcentus. Jāpadomā, pa kādiem telefoniem mēs varētu pieņemt ziņas par to, kas notiek Latvijā. Gan kustība pa ceļiem, gan iespēja bloķēt ceļus piebraukšanai. Ir koordinācijas centrs TF. Līdz Domes sēdes beigām padomāsim par privātiem telefoniem, kur cilvēki varētu pieņemt informāciju un pēc tam padot tālāk. Vakar vērojām armijas manifestāciju Krastmalā. Ja mūs kavēs rīt satikties, tad kavējuma vietās jākāpj no transporta līdzekļiem ārā un jāiet uz manifestācijas vietu kājām. Sāksim vēlāk, bet nejausim izjaukt šo pasākumu. Aicinājums visiem ņemt līdz radio, jo varbūt nevarēsim atrasties tribīnēs un vajadzēs to vadīt pa radio. Sliktākajā gadījumā taisīsim klusējošo manifestāciju, bet būsīm visi kopā ar karogiem, lozungiem, transparentiem. Katrā gadījumā aicinu uz pilsonisko nepakļaušanos jebkurā variantā, nekritisim panikā, jo republikas vadībai, Frontes vadībai nebūs iespējams dot šīs pavēles. Lūgsim republikas vadību dot iespēju šajās kritiskajās dienās, tās būs divas trīs, studentiem neierasties uz mācībām, lai viņi varētu sargāt nozīmīgākos objektus. Varbūt lūgsim, lai mūsu vīri paliek nakšņot pie radiem Rīgā.

R.Marjaša: Diemžēl uzzināju, ka netiek tulkots krievu valodā. Tādēļ to, ko esmu iecerējis pateikt, pateikšu krievu valodā (seko Domes norises tulkojums).

E.Meļķis: Stāvoklis ir nopietns, bet dramatisēt nevajadzētu. Procesi, kas tagad notiek, nepārprotami parāda to, ka process, ko sauc par pārkārtošanās vai pārbūves procesu, ir apturēts un iegājis jaunā fāzē - pārkārtošanas pārkārtošanā, jo virzās atpakaļ uz veco sistēmu, iekārtu, struktūru. Otrkārt, tas parāda vienu, ka visas runas par atjaunoto savienību, atjaunotām federācijām, atjaunoto sociālismu utt. ir tikai tukšas runas. Piekritu, ka mums jāapspiež, kā darboties, kad stāvoklis kļūs vēl nopietnāks. Domāju, ka vēriba būtu jāveltī vadības decentralizācijai. Papildu telefoniem jābūt, bet tiem jābūt mutiski izpaustiem, jo oficiāli zināmus telefonus var bloķēt, ar to arī jāreķinās. Jautājums par valdības, parlamenta aizstāvēšanu. Šeit varētu būt vairāki virzieni: 1) tieši ar savu fizisko klātbūtni; 2) ar plašu izskaidrošanas darbu. Es kā LU pārstāvis uzskatu: ja studenti lūgs, tad viņus varētu uz laiku atbrīvot no mācībām.

Ne vienreiz vien domēs, valdēs runāts, ka jāizstrādā stratēģija, kā darbosimies ar cittautiešiem. Tādas stratēģijas vēl šodien nav. Nedomāju formālu pasākumu plānu, bet kas jādara likumdošanā, izpildvaras jomā, dažādu pasākumu organizēšanā.

J.Dinēvičs: Man liekas, ka mēs vairāk vadāmies no detaļām. Varbūt dažus vārdus par kopsakarībām. Bez šaubām, režisors Maskavā sev izvirzījis galveno uzdevumu - lai saglabātu šo nedalāmo, lai tiktu saglabāts šis Savienības līgums. Kas ir galvenais traucēklis, kas neļauj realizēt šo plānu? Tās ir Baltijas valstu pašreizējās AP. Lai plānu realizētu, šīs AP jālikvidē. Ir divi ceļi, kādā veidā to izdarīt. Pirmais - un tā analogija iet cauri visai Baltijai - masu nekārtības, uz kuru pamata ir iemesls ievest prezidenta pārvaldi. Otrais: tas, ko jūs vakar dzirdējāt Maskavā, kad Nešanova kungs sāka sludināt, ka Baltijas valstu AP ir ievēlētas nelikumīgi.

Kāda ir bijusi līdz šim LTF taktika - apsteidzoša. Arī šī visas tautas manifestācija ir apsteidzoša taktika. Tas ir solis, kas liks visai pasaulei redzēt, kādas ir patiesās proporcijas starp tiem, kas bija pie MP, un tiem, kas uzskata, ka jāturpina šis ceļš uz Latvijas neatkarības atgūšanu caur pašreizējo varas struktūru - AP, MP.

I.Stripnieks: Pienāk zvani no republikas apriņķiem, pilsētām, tauta ir izteikusi savu gatavību piedalīties šai manifestācijā. Un ne tikai piedalīties, bet veikt to kā ilgstošu akciju. Šoreiz šī manifestācija varbūt sāksies rīt Daugavmalā plkst. 14.00, bet nebeigsies pēc pāris stundām. Tai jābūt tik ilgi, kamēr būs šis uzspiestais pastiprinātais okupācijas režīms, kamēr mūsu izvēlētais valstiskās struktūras nevarēs normāli darboties. Pienāk konkrēti ziņojumi no pilsētām, ka cilvēki tam ir gatavi. Organizējas cilvēku grupas, kas gatavas aizstāvēt mūsu galvenos valstiskos objektus - radio, TV, AP, MP.

J.Rukšāns: Domāju, ka mēs lielā mērā dzīvojam ilūzijās. Gribo citēt vakardienas «Dienu»: «Apvērsums ir noticis.» Un tas tiešām ir fakts, apvērsums ir noticis. To apstiprina dati, kas ik dienas tiek gūti no centra. Piemēram, vakar tika slēgta aģentūra «Interfakss» ar visa īpašuma konfiskāciju, kas nodrošina šīs aģentūras darbu. Tādēļ šodien ir ļoti svaigi runāt par to, kā mēs rīkosimies okupācijas, t.i., prezidenta pārvaldes apstākļos. Tautas fronte pieņēma lēmumu par pilsonisko nepakļaušanos. Domāju, ka visprecīzāko atbildi deva Lietuvas vēstnieks Bičauska kungs, vakar preses konferencē atbildod ārzemju žurnālistiem Maskavā. «Nu ko, lai Maskava noliek katram lietuvietim aiz muguras kareivi ar automātu, tad viņi realizēs šo prezidenta pārvaldi.» Un, ja Maskavai būs jānoliek arī katram latvietim, katram Latvijas iedzīvotājam, katram Igaunijas iedzīvotājam aiz mugurē kareivis ar automātu, tad šo kareivju drīz pietrūks. Tāpat domāju, ka AP nekavējoties jāpieņem likums par kolaboracionismu, kas paredzēs sodu tiem, kas sadarbosies ar okupācijas varas iestādēm. Bruņota pretošanās mums neder, mums nav Afganistānas kalnu, mēs esam pārāk maz. Tātad paliek ekonomiskā pretošanās. Tikai pastiprinot šīs ekonomikas sabrukumu, mēs novedīsim pie impērijas galīga sabrukuma. Jādomā, kā mēs rīkosimies laukos, kā jārada pārtikas krīze šādā situācijā.

R.Ražuks: Liels paldies Artamonova kungam. Kā mums tika paziņots, rīt 11.00 Ļeņingradā, Ziemas pils laukumā, notiks solidaritātes mītiņš ar Baltiju. Paldies Ļeņingradiešiem, paldies Krievijas demokrātiem.

J.Dobelis: Protams, ir interesanta situācija, ka mūsu brāļu republikā Lietuvā līst asinis, bet Latvijas pārstāvji Maskavā mierīgi runājas ar PSRS karaspēka galvenajiem vadītājiem. Diemžēl, bet šādas sarunas tomēr ir nepieciešamas, jo iespējams, ka vismaz zināmā mērā tās mums palīdzēs. Varu jums paziņot, ka saņēmu mutisku informāciju gan no maršala Jazova, gan armijas ģenerāļa Moisejeva, ka nekādi papildu desanti Latvijā vēl nav ievesti un netikšot ievesti. Uzsveru, tā ir mutiska informācija. Nevienam no mums nav redzējis nevienu rakstisku pavēli. Domāju, ka nebūs tik viegli ar kara tehniku izjaukt lielākus mūsu pasākumus. Tas attiecas arī uz rītdienas manifestāciju.

R.Pussars: Man liekas, ka mēs pārāk daudz runājam par detaļām riņķī un apkārt. Diez vai var uztvert galvenās līnijas. Manuprāt, rīt jābūt skaidram dialogam ar tautu. Par ko mēs esam un pret ko mēs esam. Rīt ir 13. janvāris. Dievs dod, ka bez upuriem, bez asins izliešanas. Tomēr parādīsim, ka esam savu tēvu tēvu cienīgi.

V.Šubrovskis: Ir jāveic vēl papildu pasākumi, lai aicinātu tautu piedalīties. Tas ir, ko mēs veicām arī 23. augusta akcijā. Sameklēt savās dzīves vietās automašīnas ar skaļruņiem. Jāņem vērā un visiem jāizskaidro, ka rīt var būt bloķēti ceļi. Tādēļ jāzina iespējamie vilcienu saraksti, ja bloķēta Vidzemes šoseja, jāzina, cikos no Čiekurkalna atiet attiecīgi vilcieni. Mēs varam ieiet Rīgā arī kājām. Ja nepieciešams, ar dziesmām aizkavēt mītiņa sākumu, lai ļaudis var pienākt klāt. Romiešiem ir teiciens - gribi mieru, gatavojies karam. Tas ir: ja mēs gribam saglabāt neatkarību, mums jāzina, kā darboties ārkārtējos apstākļos.

J.Ligerts: Mēs esam nopietna uzdevuma priekšā. Šodien neviens konkrēti nepateica, kā mēs pasargāsim savu tautu un tautas labāko daļu, ja mēs uzņemamies šādu pasākumu organizēt. Nevaram stāvēt pretī kara tehnikai tikai ar savām krūtīm, kaut arī viņās pukst karstas un dedzīgas sirdis. Uzaicinu pārdomāt, vai mums nevajadzētu griezties ar diviem aicinājumiem. Pirmais - pie visas pasaules, acimredzot tas daļēji jau zināms, ka šāds pasākums notiks. Otrs - pie armijas. Mums jāmeklē reāli domu biedri armijā. Vakar Sieviešu līgas organizētais pasākums skaidri parādīja, ka tādi ir. Ka rūgst neapmierinātība pret augstāko komandējošo virsotni, ko lielāko tiesu veido vecie revanšisti, poļitruki un viņu ideju mantinieki, t.s. alkšņveidīgie. Diezin vai vietējie armijas cilvēki, vietējie grupējumi, kas ilgstoši atrodas vienā teritorijā, spētu pacelt ieroci pret neapbruņotu tautu. Pret sievietēm, bērniem, sirmgalvjiem, vai tiši postītu šo zemi, kas viņus baro, dod iespēju viņiem šeit dzīvot. Ar to viņi atšķiras no mankurtiem, kuriem jau no bērnības apziņā iznīcināts viss, kas padara par cilvēku. Ja būs pavēle, tie pacels ieroci pret savu māti, sievu, bērnu. Tādi šeit ir iesūtīti.

R.Ražuks: Situācija Lietuvā, kaut arī nav pēdējās ziņas, kas tur notiek, taču tas, kas noticis vakar, neapšaubāmi liecina par to, ka armija

rikojas vienotā frontē Viļņā ar Lietuvas Jeģinstvo un platformas komunistiem, lai gāztu likumīgo republikas valdību un AP. Līdzīgas ziņas nāk no Igaunijas, kur pamodušies vietējie platformisti un arī pieprasa valdības atkāpšanos un cenu politikas atcelšanu. Tas viss liecina par vienotu plānu, vienotu scenāriju, ka Maskava, reakcionārie spēki ir noteikti izlēmuši nelikt mūs mierā. Vakar mūsu rīcībā nonāca decembra «Moskovskije novosti», kur viss skaidri un gaiši pateikts - viens no žurnālistiem prognozējis situāciju šeit, kā tā tālāk attīstīsies. Pat nosaukta Vitebskas desanta divīzija, kas noteikti nāks mūsu platformistiem un interiem palīgā. Tas viss liecina par vienotu plānu, par masīvu uzbrukumu, par to, ko jau cieš mūsu brāji Lietuvā un ko varbūt nāksies izciest mums. Tātad nepieciešama mūsu saskaņota, organizēta rīcība, sākot jau ar rītdienu. Šeit jau izskanēja pamatotas bažas par to, ka vakar un šodien tika vērota armijas mašīnu kustība Rīgas ielās, viņi it kā trenējās iespējamai rīcībai, viņu valodā t.s. ielu kaujām.

Manifestāciju no mums gaida visa Latvija, to gaida krievu demokrāti, kas riko atbalsta mītiņu Ļeņingradā. To no mums gaida visa pasaule, nepārspilēšu, teikdams, ka šeit ir ap 100 ārzemju žurnālistu, kuri gatavi fiksēt jebkuru notikumu, jebkuru izteiksmi, ko mēs pateiksim par savu likteni, par savu AP, valdību.

Domei būtu jānobalso par valdes lēmuma apstiprināšanu un Vislatvijas manifestācijas rīkošanu rīt plkst. 14.00 Daugavmalā.

Vienbalsīgi Dome apstiprina LTF Domes valdes lēmumu par Vislatvijas manifestācijas rīkošanu.

«MASKAVA MŪS PAMETA»

Sarunā ar ārzemju korespondentiem jūs teicāt, ka nacionālās glābšanas komitejas Baltijas republikās bija izveidotas pēc PSRS prezidenta M.Gorbačova iniciatīvas, lai galaiznākumā te ieviestu prezidenta pārvaldi.

Jā, tas atbilst patiesībai. Es runāju ar biedriem no Lietuvas nacionālās glābšanas komitejas. Viņi teica: visu, ko no mums prasīja Maskava, mēs izpildījām. Maskava solīja, ka otro ceļa pusī – tiešās prezidenta pārvaldes ieviešanu - tā veikšot pati. Tomēr Maskava mūs pameta. Prezidents ir mūs nodevis, mūs ir nodevušas PSRS un KPFSR Augstākās Padomes, PSRS valdība un B.Jeļcins.

Jūsu prognoze par notikumu attīstību Baltijā?

Pilsoņu karš.

Baltijā?

Nē. Tas neizbēgami pārvērtīsies par pilsoņu karu visas Savienības mērogā.

Karš starp ko?

Tas sāksies kā starpnacionāls konflikts. Taču tā ir tikai ārējā forma. Tagad jau visi saprot, ka būtībā tas ir politisks konflikts. Padziļināsies noslāņošanās starp Baltijas republiku Augstāko Padomju izraudzītā ceļa piekritējiem un pretiniekiem.

Būs ekonomisks krahs, ielās izies miljoniem strādnieku. Kurp nosvērsies šī strādnieku masa? Pret ko tā ies - komunistiem vai radikāļiem? Radīsies briesmīgs haoss un pilnīga anarhija.

Lūk, te var rasties jauns, trešais spēks, par ko pašlaik neviens nenojauš. Tas būs nevis Jeļcins vai Gorbačovs, bet gan pavisam nezināms cilvēks, kas šajā situācijā nejauši var nākt pie varas.

Tomēr spēku samērs, piemēram, Lietuvā ir nevienlīdzīgs: 80% lietuviešu un 8,9% krievu. Bez armijas iejaukšanās krieviski runājošie lemti zaudējumam. Vai jūs cerat nākt pie varas ar durkļiem?

Nav izslēgts, ka armija pāries uz autonomu darba režīmu. Šobrīd situācija armijā ir līdzīga tai, kāda bija 1917. gadā.

Vai, jūsuprāt, prezidents jau zaudējis kontroli pār armiju?

Pagaidām to vēl pārvalda. Tomēr armijas aprindās aug protests sakarā ar to, ka armiju jau kuro reizi izmanto, ka to patstāvīgi padara par grēkāzi laikā, kad traģisko notikumu īstenie vaininieki paliek ēnā.

Vai jūs domājat, ka armija arī var noslāņoties?

Baltijā - nē. Tas var notikt Maskavā starp tiem, kas dien Ģenerālštāba siltajos kabinetos un dažādās pārvaldēs. «Demokrātiskās Krievijas» idejas mūsu virsnieku korpusā atbalsta tikai daži procenti.

Kā konkrēti izpaužas tas, ka prezidents nodevis armiju? Vai tādējādi, ka viņam nepietika apņēmības ieviest prezidenta pārvaldi Lietuvā?

Jā. Ja konkrēts lēmums ir pieņemts, tas ir jāpilda. Pretējā gadījumā labāk nemaz nevajag sākt.

Bet oficiālu ziņojumu par šādu prezidenta lēmumu nebija.

Pareizi, tas nebija afišēts. Tomēr tika veikts vesels pasākumu komplekss, lai sagatavotu šādu lēmumu.

Tagad sakarā ar prezidenta neizlēmību mēs esam nokļuvuši sliktākā stāvoklī nekā līdz šim. Mūs ievilka šajā avantūrā. Es jau kopš pirmās dienas zināju, ka tā ir avantūra, jo... Atkārtāju, prezidents ir mūs nodevis. Viņš baidās uzņemties atbildību.

Mani tāpat pārsteidza daži Baltijas vadītāji, kas pārlietu pārliecinoši runāja, ka viss esot labi, ka mēs uzvarēšot, mūs atbalstīšot centrs, mums palīdzēšot...

Man bija saruna ar A.Rubiku. Viņš vairs necer uz prezidenta, centra atbalstu. Biedri no Lietuvas arī ir izmisumā. Kāpēc vispār to visu vajadzēja sākt? Iedomājieties, ķirurgs sāk operāciju, izdara griezumus slimā ķermenī un pamet to...

«ARGUMENTI I FAKTI»

«LATVIJAS JAUNATNE», 1991. GADA 27.-30. JANVĀRIS

FOTO ULDIS BRIEDIS

Omoniesi
Rīgas ielās

1991. GADA 3. MARTA REFERENDUMS

Politiskās centrālās spēki PSRS deviņdesmitā gada beigās diezgan nepārprotami tuvojās līdzsvaram ar centrīces spēkiem. Lai izpildītu gadsimtiem ilgo Krievijas impērijas virsuzdevumu - valsts, kura ietver arī «lielākas un mazākas nomales», vienotības saglabāšanu, bija nepieciešamas jaunas aktivitātes. PSRS ekonomiskā un militārā spēka mazināšanās, nespēja izturēt bruņošanās sacensību ar Rietumiem, kas arī galvenokārt radīja M.Gorbačova veikto sabiedrības pārvaldes liberalizāciju, prasīja savus meslus - nepieciešamību apvienot represīvās metodes ar plaši reklamētiem ideoloģiski politiskiem pasākumiem. Kā viens no soļiem šajā virzienā bija 1991. gada janvārī pieņemtais lēmums rīkot referendumu par PSRS saglabāšanu.

Visa komunistisko ideju vēsture no Platona līdz Ļeņinam, arī praktiskās politikās aktivitātes ir parādījušas, ka lielā sociālās vienlīdzības utopija nesaraujami ir saistīta ar vardarbību savu mērķu sasniegšanā. Komunistiskā ideoloģija principā izslēdz demokrātisku vēlēšanu iespējamību. Šī politikā sistēma atļauj īstenot vien pseidovēlēšanas, kad jau iepriekš ir droši zināmi to rezultāti. Tā bija arī šajā gadījumā. Rezultātiem katrā atsevišķā republikā nebūtu nekādas «tiesiski politiskas» sekas. Konsultējošu nozīmi varēja iegūt vien visas impērijas sabiedrības viedoklis - sniegt vai nē «brīvlaišanas atļauju» Baltijas valstīm. Tādēļ arī tik droši varēja organizēt referendumu.

Šī laika politiskie procesi nepārprotami parādīja leģitīmās un neleģitīmās varas sarežģītās attiecības Latvijā. Mūsu neatkarības reālais statuss neļāva pilnā mērā ignorēt pasludināto referendumu, bija nepieciešama kāda atbildes reakcija.

Faktiski vienīgā iespēja bija apsteigt šo pasākumu, rīkojot savu plebiscītu. Par šādu soli jau iepriekš bija izšķīrušās Lietuva un Igaunija. Šis politikajā loģikā pilnīgi pamatotais solis tomēr radīja zināmas bažas. Kaut arī Augstākās Padomes vēlēšanu rezultāti, arī citi sabiedriskie procesi, daudzi socioloģiskie pētījumi rādīja, ka līdztekus latviešiem LTF pamatvirzību atbalsta arī kvantitatīvi diezgan nozīmīga cittautiešu daļa, tomēr vai tas būs pietiekoši pārliecinoši uzvaras gūšanai, kura bija nepieciešama šajā politikajā situācijā?

Jaunā lokā iegāja ideoloģiskā propagandas cīņa. LTF smagajā pēcbarikāžu psiholoģiskā noguruma situācijā tiecās būt visai aktīva. Varbūt tas bija viens no kulminācijas punktiem reālajā Tautas frontes vienotībā sava politikā ceļa īstenošanā. Etniskās un sociāli politiskās strukturēšanas aspektā. Bija vien vairāk vai mazāk veiksmīgu politisko līderu kopa, vēl sociāli pietiekami nozīmīgā saiknē ar savu atbalstītāju loku. Politikā elite ir vien tapšanas stadijā, par noteicēju nav kļuvis ekonomiskās varas interešu konflikti. Joprojām sociālajā realitātē, sabiedriskajā apziņā aktuāla ir pamatpretruna, kuru arī izsaka referendumā jautājums: «Vai jūs esat par demokrātisku un neatkarīgu Latviju?»

3. marts bija visai dramatisks, iekšējās spriedzes pilns. Pirmie, kaut arī iepriekš paredzētie, tomēr psiholoģiski nepatīkami rezultāti kļuva zināmi

atsevišķos Rīgas vēlēšanu apgabalos. Tomēr pakāpeniski situācija uzlabojās. Kad īsi pēc pusnakts ieguvām informāciju par referendumu iznākumu Daugavpilī (pilsētā, kurā no LTF saraksta Augstākajā Padomē netika ievēlēts neviens deputāts) - arī tur kopumā bija sniegta pozitīva atbilde uz referendumu jautājumu, kļuva skaidrs, ka bažas bijušas veltīgas. Referendumā bija piedalījušies 87,6% reģistrēto vēlētāju, no kuriem 73,6% apstiprināja savu atbalstu demokrātiskai un neatkarīgai Latvijas Republikai.

Palika vēl otrs - M.Gorbačova organizētais referendums. Jāatzīst, ka sākotnēji arī Augstākajā Padomē notika domu apmaiņa par attieksmi pret šo pasākumu. Atsevišķi LTF deputāti uzskatīja, ka tajā jāpiedalās. Tomēr gala rezultātā tika pieņemts lēmums - mūsu valsts leģitimā vara to neatbalstīja, tāpat kā neatbalstīja vairāk par trim ceturtdaļām iedzīvotāju. 17. martā dažādu komunistisku un sovetisku institūciju organizētajos vēlēšanu iecirkņos esot ieradušies apmēram pusmiljons balsotāju. Šķiet, ka lieki runāt, vai šo referendumu var uzskatīt par notikušu. Arī pašā Padomju Savienībā nebija nekādu reālu politisku seku balsojuma rezultātiem, process gāja savu gaitu.

Etniski tik daudzveidīgā sabiedrība bija apliecinājusi pietiekami pārliecināto lojalitāti Latvijas leģitimās varas ceļam. Ne tikai neatkarībai, bet arī demokrātijai. Toreiz šie jēdzieni sabiedrības vairākuma apziņā bija cieši sakļāvušies. Varbūt ne tik bieži racionāli skaidrojami, kā ieguvuši sociālpsiholoģiskas ievirzes jēgu.

No šodienas redzes punkta mums biežāk ir vēlme saglabāt emocionāli vērtējošu skatu uz LTF darbības posmiem un epizodēm, dažkārt aizmirstot racionāli atsvešināta viedokļa nepieciešamību savas vēstures pašapzināšanā.

Mūsu psiholoģiskajā atmiņā jau tik tālajā 1991. gada pavasarī šāda augsta Latvijas iedzīvotāju vienotība politiski nozīmīgā akcijā bija iespējama tikai tādēļ, ka tas bija radikālu sabiedrisko pārmaiņu laiks, kurā ir likumsakarīgi priekšnosacījumi sabiedrisko vērtību integrācijai, mazinoties sociālo grupu atšķirības izjūtai, pakļaujot individu socialitātes prasībām. Uzskatāma ir arī virzība uz brīvību no totalitārisma varas, politiskā autoritārisma absurda, šķietamās vienlīdzības sociāli ekonomiskās nikulības, kura dzelžaini nosacīja indivīda aktivitātes robežas. Sasniedzot pirmā, jau no franču revolūcijas laikiem zināmā demokrātijas līmeņa galvenās prasības, kļuva nojaušams, ka līdz demokrātijas otrajam līmenim, kurā cilvēkam tiek sniegtas patiesas iespējas izdarīt apzinātu izvēli savu interešu aizstāvībai, kurā valda tolerance pret katra indivīda tiesībām, ir vēl tāls ceļš ejams.

Sarežģīto sabiedrības pārveides ekonomisko, politisko, sociālo procesu gaitā, ņemot vērā materiālo un garīgo padomju mantojumu, topošajā neatkarīgajā valstī, protams, nevarēja cerēt uz drīzu vispārēju dzīves līmeņa kāpumu. Arī etniskā aspektā tik dažādā sabiedrībā, kurā mainās nacionālo grupu orientācija un statuss, nevarēja gaidīt bezkonflikta integrācijas virzību. Un tomēr topošā politiskā elite varēja nodrošināt sekmīgāku un, galvenais, cerīgāku jaunās valsts tapšanu, ja vien tik izteikti nebūtu pakļāvusies savu interešu aizsardzības politiskajai konjunktūrai privatizācijas, valsts aparāta izveides un arī pilsonības un starptautisko attiecību veidošanas jomā.

AUGUSTA PUČS LATVIJĀ DISKUSIJA

Diskusijā piedalās: **Ivars Godmanis, Dainis Īvāns, Jānis Dinēvičs, Jānis Škapars, Dans Titavs.**

Dans Titavs: Vai 1991. gada augusta pučs bija pilnīgi negaidīts, neprognozēts notikums?

Dainis Īvāns: Puču mēs gaidījām jau kopš Neatkarības deklarācijas pieņemšanas 1990. gada 4. maijā. Tautas fronte bija tikusi līdz parlamentārajai revolūcijai. Bet PSKP politbirojs, arī Latvijas KP Centrālkomiteja uz visiem notikumiem reaģēja novēloti. Pēc Latvijas Augstākās Padomes vēlēšanām marta beigās ieradāmies Maskavā: I. Bišers, A. Gorbunovs, V. E. Bresis un es. Tikāmies ar M. Gorbačovu un N. Rižkovu un informējām par Neatkarības deklarācijas saturu, kas jau tika gatavots. M. Gorbačovs bija kategoriski pret, sakot, ka viņš nepieļaus nekādu Neatkarības deklarācijas pieņemšanu, un pat piedraudēja ar to, ka Lietuva jau dabūjusi ciest no ekonomiskās blokādes un lai mēs nedomājam, ka mūsu stāvoklis būs labāks. Tā bija ļoti asa saruna un liecināja par viņu gatavību rīkoties, ja Latvijā tiks īstenota neatkarības politika.

Pilnīgi sagatavojusies tam PSRS, protams, vēl nebija, un arī stratēģijas, kā rīkoties, tai nebija. Bet ļoti interesants moments bija 15. maijs, kad vienā laikā notika gan Latvijas Augstākās Padomes šturmēšana ar civilā pārgērbtiem kara skolu kursantiem, gan Interfrontes ielaušanās Igaunijas valdības mājā un parlamentā. Aizgāja pat tik tālu, ka no torņa tika norauts Igaunijas valsts karogs. Laikam šajā brīdī Maskavā saprata, ka notikumus vajadzētu prognozēt. Mūsu deputāti Augstākajā Padomē jau stāstīja par to, ka tur vienā otrā komisijā parādās varianti par ārkārtas stāvokļa ieviešanu Padomju Savienībā. Bet vēl nebija īstas motivācijas, kāpēc šis ārkārtas stāvoklis būtu vajadzīgs. Tika minēti gan Gruzijas notikumi, gan ekstrēmisms Kaukāzā, gan Kalnu Karabahas un Azerbaidžānas konflikts un tika gatavots it kā nevainīgs, visiem pieņemams dokuments - ja kas atgadās, tad tādā veidā varētu ieviest ārkārtas stāvokli kādā reģionā. Šo informāciju nevarēja noslēpt, jo arī Drošības komiteja vairs nevarēja strādāt tik nekontrolēti kā iepriekš, padomju laikā. Pēc mūsu informācijas, nopietnākie valsts apvērsuma plāni tika izstrādāti armijas struktūrās vai kādās slepenās Valsts drošības komitejas struktūrās. Pati Drošības komiteja tomēr bija PSRS Augstākās Padomes kontrolē. Pēc mūsu ziņām, stratēģiskais plāns, kādā veidā ieviest ārkārtas stāvokli, bija parādījis jau 1990. gada augustā vai septembrī. Bet, kā tas notiks, kā viņi provocēs šo ārkārtas situāciju, to mēs nezinājām. Pieļauju, ka šāda plāna pat nebija, var būt, ka to darīja kaut kādi stratēģi PSRS Drošības komitejā. Faktiski jau visi uzbrukumi mūsu Augstākajai Padomei bija zināma veida provokācijas, turklāt tas notika ļoti organizēti.

Jānis Škapars: Es piekrītu tam, ka augusta pučs neradās vienā mirklī. Dažiem var šķist, ka tas notika stihiski un ka to tiešām izraisīja viena cilvēku

grupa, par kuras plāniem nezināja pat Gorbačovs, bet tā ir tikai ilūzija. Patiesībā augusta pučs bija viena no epizodēm, viens no kulminācijas punktiem cīņā par varu PSRS. Būtībā ar 4. maija Deklarāciju arī Tautas fronteī sākās jauns posms - cīņa par reālu varu. Bija notikušas Augstākās Padomes vēlēšanas, bija izveidota Ministru Padome, mēs bijām noformējuši savas struktūras, taču reālās varas mums vēl nebija. Tāpēc visu laiku notika cīņa starp divām pastāvošām varām. Nebija divvaldības, bet bija divas varas. Viena bija Augstākā Padome ar Tautas frontes frakciju, ko atbalstīja Tautas fronte un liela tautas daļa, bet otra bija Latvijas kompartijas Centrālā komiteja ar visām savām varas struktūrām, kas atradās viņu pakļautībā un bija viņu rīcībā, piemēram, tiesībsargājošās iestādes.

Kā notika šī cīņa? Latvijā, ņemot vērā to, ka Latvijas KP CK reakcionārais spārns bija ļoti asi noskaņots pret LTF, domāju, cīņa sākās jau pirms 4. maija. Vispirms sākās šīs akcijas, kas bija 15. maijā, bet tas nav viss, jo, runājot konkrēti par Alfrēdu Rubiku, viss notiekošais bija stingri saistīts ar Maskavu. Tūlīt pēc 4. maija Deklarācijas pieņemšanas Gorbunovs bija Maskavā, kur tika izdarīts liels spiediens, un šķiet, ka tur tika panākts viņa pirmais solījums iesaldēt 4. maija Deklarāciju. Sākot ar augustu un septembri, tika ļoti metodiski veidots mehānisms visas Savienības mērogā, lai varētu gūt pārsvaru cīņā par varu. Mums bija apsteidzošā taktika, kāpināto prasību taktika, bet mēs diezgan maz pārzinājām visus tos procesus, kas notika Maskavā. Es tiku lasījis kādu no plaši izvērstiem rakstiem žurnālā «Novij mir», tur bija pamatīgi analizēts, kā Gorbačovs gatavojās ieviest prezidenta pārvaldi PSRS un kā viņš novembrī to panāca. Kā viņš saņēma PSRS prezidenta pilnvaras. Tās akceptēja PSRS Tautas deputātu kongress, uz šiem PSRS deputātiem tika izdarīts milzīgs spiediens.

D.Ī.: Tika apstrādāts katrs deputāts atsevišķi. Mums, baltiešiem, tika teikts: ja Gorbačovu neapstiprinās par PSRS prezidentu, tad arī mums klāsies plāni, jo Gorbačovs ir vienīgais, kas aizstāvēs mūsu Neatkarības deklarācijas. Mēs tikām diezgan spēcīgi apvārdoti, lai nebalsotu pret viņu.

J.Š.: 1990. gada oktobrī vai novembrī, kad Gorbačovs jau bija saņēmis prezidenta pilnvaras, lai ieviestu prezidenta pārvaldi, bija tikai viens jautājums - vai viņš to izmantos un cik lielos mērogos. Būtībā gan Tautas frontes Domē, gan arī Augstākajā Padomē mēs šo spiedienu jutām un jutām, ka draud briesmas. Es jums gribētu atgādināt, ka decembra sākumā mēs apspriedām jautājumu par Ziemassvētku brīvdienām, un bija jautājums: iet vai neiet AP Ziemassvētku brīvdienās. Decembra beigās un janvāra sākumā OMON jau aplenca Preses namu.

D.Ī.: Tu, Jāni, aizmirsi asāko momentu, kad Viktors Alksnis jau bija publiski izplāpājies, ka janvārī vai februārī ir gaidāms kāds radikāls pavērsiens. Bet novembrī, kad Rīgā bija paredzēta 7. novembra demonstrācija ar militāro parādi, tad Škapars aicināja AP Prezidiju nekādā gadījumā nepieļaut šo parādi. Toreiz viņam ļoti pretojās Gorbunovs. Tad notika sapulcēšanās manā dzīvoklī - Jānis Škapars, Jānis Dinēvičs, Jānis Kinna un Ivars Godmanis, mēs nerunājām dzīvoklī, bet izgājām pastaigāties, lai izrunātu jautājumu, kuram no mums ir jābrauc uz ārzemēm, lai viens mūsu cilvēks būtu pārstāvis ārzemēs.

FOTO GUNĀRS JANAITIS

**Latvijas KPK
pirmā sekretāra
apcietināšana pēc
augusta puča**

Jānis Dinēvičs: Bija arī vairākas LTF frakcijas sēdes ārpus AP, bija divas izbraukuma sēdes, kurās mēs plānojam - ko darīt X stundā? Tur tika nospriests, ka ārzemēs vienmēr jābūt vienam likumīgās varas pārstāvim, kurš var runāt AP vārdā.

D.Ī.: Sākumā runa bija par mani - ka man jābrauc, bet tad manā virtuvē mēs vienojāmies, ka tomēr brauks Jānis Dinēvičs, un viņš izbrauca pirms Ziemassvētkiem.

J.D.: Es Stokholmā toreiz nosēdēju pāris nedēļu.

D.T.: Vai tas bija slepens lēmums?

D.Ī.: Tas bija pieņemts slēgtā LTF frakcijas sēdē, bet principiāli tas tika izlemts ļoti šaurā varas lokā, tur nebija Anatolija Gorbunova, kurš nekad nepiedalījās šādās sapulcēs. Es atceros, ka Jānis Dinēvičs zvanija no Stokholmas un lūdza, vai var atbraukt mājās uz Ziemassvētkiem. Mēs to negribējām pieļaut, jo jebkurā brīdī kaut kas varēja notikt. Beigās vienojāmies, labi - lai uz Ziemassvētkiem atbrauc.

D.T.: Vai, jūsuprāt, augusta pučs bija neizbēgams?

J.D.: Kas tad tas pučs ir? Pēc būtības tas ir ārkārtas stāvoklis, un tad visa politiskā dzīve valstī tiek nobremzēta. Nav svarīgi, vai to ievieš Gorbačovs vai pučisti. Bija sagatavota gan šī ārkārtas stāvokļa ieviešana, gan prezidenta pārvalde. Jautājums ir - kāpēc šī cilvēku grupa, pučisti, nolēma apsteigt

FOTO IMANTS PRĒDELIS

Gorbačov? Gorbačovs bija noteicis, ka 20. augustā tiks parakstīts Savienības līgums. Kāpēc pučisti 19. datumā sāka apvērsumu? Kādi bija viņu nodomi? Visticamāk, ka viņi negribēja pieļaut Savienības līguma noslēgšanu. Jo tādā gadījumā nebūtu iespējams saglabāt šo impērisko diktatūru, jo Savienības līgums, lai arī mums nepieņemams, tas tomēr bija kaut kas jauns salīdzinājumā ar to, kā notikumi bija risinājušies līdz tam. Tagad, ja mēs salīdzinām janvāri un augustu, tad janvāris bija ļoti smags pārbaudījums Latvijai, mēģinājums destabilizēt stāvokli visā Baltijā, lai mēģinātu šeit mainīt situāciju, atcelt Neatkarības deklarācijas. Bet augusta pučs bija jau daudz nopietnāka forma, kurā, manuprāt, Maskavā bija vienreiz par visām reizēm jāatrisina šie jautājumi PSRS mērogā, lai nebūtu vairs kaut kādu diskusiju.

J.Š.: Es mazliet nepiekrītu šim vērtējumam, ka janvāris bija tikai mēģinājums, es domāju, ka janvāris bija iecere izdarīt ļoti asu sitienu pa dažiem punktiem - bīstamākajiem impērijai, jo tieši Baltija iesita pirmo ķīli impērijā, un ar izrēķināšanos šeit varētu arī iebaidīt pārējos. Visi gaidīja šo uzbrukumu vēl novembrī un decembrī un, pirmkārt, Latvijai, jo Latvija bija vājākais punkts, mums bija ļoti daudz cittautiešu. Tomēr tas sākās Lietuvā.

J.D.: Es tev piekrītu. Janvāris bija sitiens pa Baltijas valstīm, pučā bija sitiens pa visu atlikušo Padomju Savienību. Tikai no tāda viedokļa es uzskatu, ka janvāris bija mēģinājums.

Tads bijis vecās
varas arhiva
liktenis

D.Ī.: Jātceras, ka mēs bijām pieņēmuši dekrētu, ka jauniesaucamajiem nav jāpakļaujas PSRS likumiem un viņiem nav jāiet dienēt PSRS armijā. Tad PSRS Aizsardzības ministrija un ministrs Jazovs izdeva pavēli, ka tie, kuri nepakļausies PSRS, bet Latvijas likumiem un neies dienēt, visi šie zēni Latvijā tiks tvarstīti. It kā šiem mērķiem tika ievestas papildu armijas daļas. Mums jau nebija varas struktūru, bet legālā tiesu sistēma bija mūsu rokās, prokuratūra bija mūsu, tā, kura nepakļāvās PSRS prokuratūrai. Tātad represīvā vara piederēja Padomju Savienībai, bet likumu vara jau piederēja mums. Būtībā konflikta iemesls bija šis dekrēts par jauniesaucamajiem, jo bija sākusies reāla cīņa par varu. Atceraties, ar ko sākās 15. maijs? Pirmkārt Igaunijā, un tas sākās ar to, ka igauņi bija apstiprinājuši savu iekšlietu ministru, savu prokuroru un savu tieslietu ministru. Kāds bija galvenais arguments uzbrukumam Latvijas Augstākajai Padomei 15. maijā? Protams, Bruno Šteinbriks neapstiprināšana iekšlietu ministra amatā. Vecās struktūras bija cerējušas, es nedomāju, ka tas viņām bija izplānots, bet tās cerēja, ka tomēr viņi jaunajās saliks iekšā savus cilvēkus. Piemēram, Gorbunovs uzstājās par to, lai Edmundu Johansonu AP apstiprinātu kā Latvijas Republikas Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju. Demokrātiski skatoties uz kaut kādu varas vai pārvaldes situāciju, mēs visu legālo varu bijām paņēmuši savās rokās. Tad PSRS saprata, ka tai ir jāatņem mums šīs varas struktūras. Tas bija viens no iemesliem janvāra notikumiem. Visu laiku Gorbačovs uzturēja tādu pamiera situāciju, viņš it kā neiejaucās mūsu likumdošanā. Viņš draudēja, draudēja, bet pēkšņi tur bija nolēmuši - sāksim realizēt PSRS likumus. Principā viņš pateica - pietiks jokoties, jūs esat pārkāpuši PSRS likumus, mēs tagad sāksim šos likumus īstenot ar varu, un tas bija reāls kara pieteikums. To nevar uzskatīt par nieka provokāciju, jo objektīvais pamats bija jau pilnīgi reāla cīņa par varu.

J.Š.: Provokācija 20. janvārī bija šī šaušana, kas būtībā bija spēle, lai izvilinātu laukā no barikādēm cilvēkus, lai viņi sāktu šaut preti, lai sāktos, iespējams, ielu kaujas, un tad varētu teikt - Latvijā nav kārtības, un mēs jums ieviešam prezidenta pārvaldi. Vai tad tā nebija provokācija?

J.D.: To prasīja arī Interfronte un kompartija, tāpat Vislatvijas glābšanas komiteja utt. Viņi prasīja ieviest prezidenta pārvaldi ne reizi vien, jo leģitīmie augstākie varas orgāni Latvijā nereaģējot un nepildot PSRS likumdošanu. 14. maijā (1990. gadā.) bija Gorbačova dekrēts, kurš pasludināja par nelikumīgām pieņemtās Neatkarības deklarācijas Latvijā, Lietuvā un Igaunijā, jo tām neesot juridiska spēka. 15. maijā viņi jau bija gatavi mesties iekšā Augstākajā Padomē.

D.Ī.: Atceraties, kā omieņi pēc Bruno Šteinbriksa pavēles cītīgi sargāja Augstāko Padomi un belza ar stekiem pa galvu savējiem, kuri pat reizēm iekliedzās «Ko, tu, savējos sit!»

Ivars Godmanis: Tā problēma bija ļoti interesanta, jo tajā brīdī, kad tie pūļi 15. maijā savācās pie AP, es pa tiešo devos iekšā kabinetā pie Šteinbriksa un viņam kategoriski pieprasīju nodrošināt AP aizsardzību un drošību. Manā klātbūtnē Šteinbriks tik tiešām deva pavēli OMON vienības daļas komandierim. Viena lieta - viņš varēja formāli pavēlēt un OMON varēja to

nepildīt, bet man nav īsti skaidrs, kāpēc tas tomēr notika, tika izpildīts. Varbūt nebija īstu plānu? Igaunijā jau arī neiegāja AP līdz galam, bet tikai iebrauca iekšējā pagalmā, ar smago mašīnu izdauzot vārtus, bet tālāk viņi netika iekšā parlamenta zālē. Bet iespējas viņiem bija. Var jau būt, ka viņiem nebija viss līdz galam izdomāts. Pūlis ielauzīsies parlamenta zālē, bet šai varai nav nekāda pamata. Varbūt viņi vienkārši gribēja demonstrēt spēku un parādīt šāda spēka spiediena efektu.

J.D.: Mums bija tas pats. Sēdējām zālē, un tur lauzās iekšā darbaļaužu Internacionālā fronte un Darba kolektīvu padomes. Gorbunovs toreiz piekrita, ka viņi tiek ielaisti zālē ar savām prasībām, it kā pasniegt puķes un apsveikt. Toreiz es laikam frakcijas vārdā pateicu, ka šeit ir Augstākā Padome un šeit ir jārisina problēmas, nevis jādiskutē ar pūli. Mēs nepiekritām delegācijas ienākšanai zālē. Tad viņi tomēr saprata, ka viņus nelaidīs runāt parlamenta zālē.

D.Ī.: Gorbunovs piespieda mani visa parlamenta vārdā uzņemties šo procedūru, ka viņi iesniedza savu petīciju. Man īpaši negribējās viņiem atbildēt, bet beigu beigās es lūdzu noskaidrot cilvēka vārdu, kurš vadīja darbaļaužu kolektīva delegāciju, tādu cilvēku mēs tomēr neatradām.

J.Š.: Tā bija spēle, kurā civilā ģērbta armija kopā ar tautu protestēja pret to, ka mēs esam pieņēmuši 4. maija Deklarāciju, un OMON ar ļoti rupjām metodēm šo tautas spiedienu atturēja. Tad mēs sākām organizēt savu pretkustību, tad sākām arī savējos vilkt klāt. Man liekas, ka spēle tika spēlēta līdz augusta pučam, jo drīz maijā vai jūnijā sāka veidoties visas sabiedrisko organizāciju apvienības.

Viņi mēģināja pierādīt, ka par mums nebūt nav balsojis tautas vairākums, viņi izskaitļoja kaut kādus 43%, kas balsojuši par mums, un organizēja tautu, kas protestētu pret mūsu pieņemtiem lēmumiem. Tas auga augumā. Janvārī viņi pieprasīja gan Augstākās Padomes, gan valdības demisiju, bet tas neizdevās. Martā un maijā sāka organizēties, un maijā būtībā augusta pučs bija pamatos gatavs un notika tādi ģenerālmēģinājumi.

D.T.: Augusta pučs atšķirībā no janvāra notika visā Savienībā. Vai, jūsuprāt, tie pretspēki, kas bija Latvijā, tiešām bija gatavi augusta pučam?

I.G.: Noteikti. Pēc manām domām, augusta pučs nebija Latvijā inscenēts, tas bija inscenēts Maskavā kā varas centrā. Mums tas vēl nav īsti skaidrs, bet acimredzot tam bija kaut kāds sakars ar jauno Savienības līgumu, ko Gorbačovs gribēja dabūt cauri. Kaut kas bija aizgājis greizi nākamajā valsts uzbūves struktūrā PSRS. Kas attiecas uz mums (valdību. - Aut.), tieši 19. augustā parlamentā vajadzēja apspriest mūsu jauno programmu. Es nevaru teikt, ka tik tiešām 19. augustā es kaut kādā veidā to būtu plānojis un gaidījis, un man nebija tādas sajūtas, ka kaut kas tiek plānots citur.

D.T.: Dinēviča kungs, jūs teicāt, ka pretspēki Latvijā bija gatavi tam visam, bet vai esat pārliecināts - tiešām gatavi vai tikai atbalstīja?

J.D.: Es domāju, ka tomēr gatavi, jo arī visos iepriekšējos gadījumos, kad kaut kas notika, bija zibenīgā reakcija. Centrā kaut kas tika paziņots, un šeit, Latvijā, visi bija gatavi jau pēc dienas vai divām uzņemties par kaut ko atbildību, veidot jaunu valdību. Man liekas, tā pieredze bija tāda, ka viņi

FOTO IMANTS PRĒDELIS

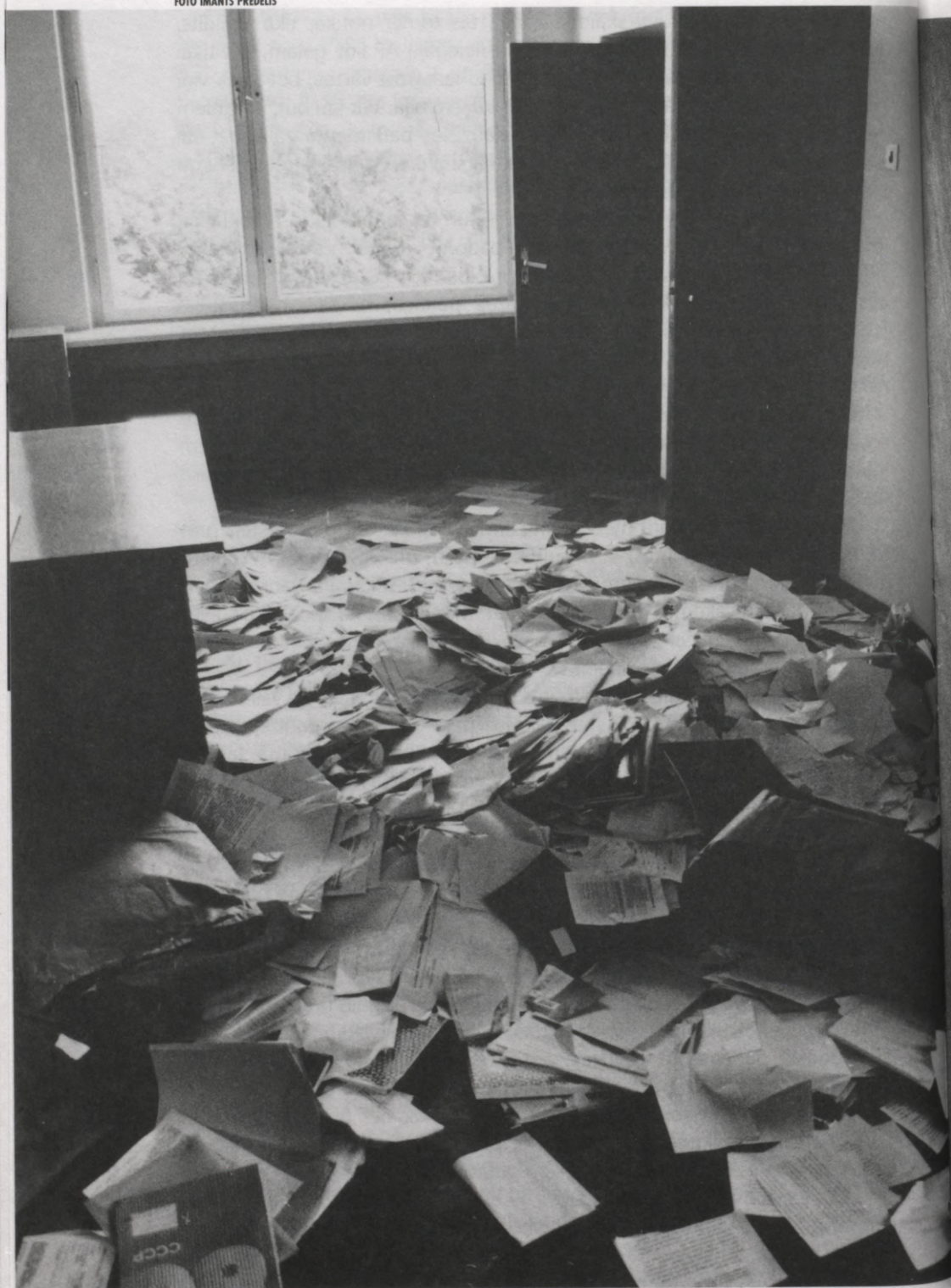

FOTO IMANTS PRĒDELIS

neuzdrošinātos uzņemties uzreiz atbildību, balstītu tikai uz antikonstitucionāliem gājieniem, ja nebūtu stingras garantijas no centra, ka tas tiešām izdosies.

D.I.: Ir skaidri redzams, ka bija arī militāras saskaņošanas, jo cik zibenīgi tika pārņemtas stratēģiski svarīgās vietas - radio, telegrāfs, televīzija u.c. Bija zināms, ka pēc janvāra viss jau bija izplānots, lai mēs vairs nepikstētu. Jautājums, kāpēc viņi nelika tankus pie parlamenta uzreiz? Faktiski Maskava to visu aizkavēja. Es nedomāju, ka tas bija plaši zināms.

J.Š.: Es pateikšu atbildi: vai pretvara bija vai nebija gatava un vai mēs bijām gatavi pučam. Ir liela atšķirība starp janvāra barikādēm un augusta puču. Janvārī mēs bijām psiholoģiski gatavi un arī sabiedrība bija psiholoģiski gatava, mums taču izdevās piesaistīt ļoti daudz cilvēku, un tas varbūt glāba mūs. Tas, ka Krastmalā sanāca ap 700 tūkstoši mūsu atbalstītāju un mēs aicinājām cilvēkus palikt barikādēs, tas izšķīra visu turpmāko Latvijas likteni. Bet ir dažas ļoti zīmīgas lietas. Tagad esmu lasījis divus LTF Domes sēdes protokolus, abas šīs sēdes ir sasauktas dienu pirms šiem liela-jiem notikumiem. 12. janvārī Domes sēdē apsprieda janvāra notikumus, un Domes sēdes runātāji precīzi šāva desmitniekā, runādami par to, kas gaidāms. 17. augustā atkal notika Domes sēde, un absolūti ne vārda tur nebija par iespējamo augusta puču. Taisnība vien ir, ka sabiedriskā doma augusta pučam nebija gatava, vēl vairāk, es domāju, ka zināmā mērā mēs bijām jau izveidojuši veselu pretrunu loku ar tautu. Tik aktīva tauta, kāda tā bija janvāra notikumos, augusta puča laikā vairs nebija. Ja janvārī mēs izšķīrām notikumu gaitu un palīdzējām visai Savienībai, tad augustā bija otrādi - Maskavā izšķīrās visi turpmākie notikumi.

J.D.: Ar ko atšķīrās janvāris no augusta? 19. augustā, kad es laidos ar lidmašīnu lejā taisni Rīgā no Stokholmas, visur uz ceļiem jau stāvēja tanki, acīmredzot, lai nepieļautu otru janvāri. Jo vieglās mašīnas visas laida cauri, tātad tanki bija izvietoti tikai ar vienu domu, lai nepieļautu vēlreiz smagās tehnikas ierašanos Rīgā, kā tas notika janvārī.

D.T.: Par janvārī gaidāmo viss tika uzzināts apmēram pulksten 4 vai 5 no rīta, uzreiz cilvēki tika aicināti pulcēties un aizstāvēt svarīgākos objektus. Kāpēc tas pats nenotika augustā? Bija zināms, ka Maskavā sācies pučs, kāpēc netika aicināta tauta palīgā?

I.G.: 19. augustā ap 7.00 rītā pie manis ieradās iekšlietu ministrs Vaznis un manas apsardzes priekšnieks un man paziņoja, ka ir noticis pučs, apvērsums, Gorbačovs ir arestēts. Mēs sēdāmies mašīnā un braucām nevis uz valdības māju, bet uzreiz uz AP Prezidiju. Nonākot tur, redzējām, ka tas jau bija sasaukts. Fakts ir noticis, mēs sākām izteikt savas domas. Pirmais uzskatu modelis parādījās tāds - ka tas vispār uz Latviju neattiecas, ka mēs to vienkārši ignorēsim, viss, kas tur notiek, ir PSRS iekšējā lieta. Mēs esam cita valsts. Bet vēl paziņojuma teksts nebija līdz galam sastādīts, kad uzradās Jānis Škapars un teica, ka tā tas nav viss, ka tas skar mūs vistiešākajā un radikālākajā veidā. Mums ir jādod tiešs un nepārprotams signāls visām mūsu valsts pārvaldes struktūrām, to skaitā valdībai un ministrijām, kā arī visām citām organizācijām, ka šoreiz ir runa par absolūtu

nepakļaušanos, ka mēs nedrīkstam pildīt nekādas citas pavēles utt. Ko mēs nepieņemām? Mēs tomēr nepieņemām lēmumu, kas attiecās uz masu demonstrācijām un citiem protestiem. Par streikiem gan dienu vēlāk valdībā mainījām viedokli. Sākumā bija nolemts tā, ka visi turpina strādāt un neklausā nekādus ieliktņus no malas. Kas notika pēc tam?

Ilmārs Bišers tagad varonīgi stāsta, ka viņš viens pats to dokumentu ir izdomājis. Tā nebija. Un tajā brīdī labi vien bija, ka mēs aizgājām to radikālo ceļu, nevis kā sākumā, kad mēs gribējām to visu ignorēt. Pēc tam šo dokumentu Gorbunovs tiešraidē nolasīja radiofonā, es sēdēju blakus un vēl tur bija AP prezidija locekļi. Pēc tam mēs iegājām Gorbunova kabinetā, un es biju klāt, kad piezvanīja Fjodors Kuzmins. Nezinu, ko viņš teica, bet Gorbunovs nolika klausuli un teica: «Man zvanīja Kuzmins un paziņoja sekojošo - ka viņš ir iecelts par varas pārstāvi Latvijā, ka viņam ir visas pilnvaras pārņemt varu, ka viņš brīdina, ka jebkādi protesti, kas saistīti ar tautas manifestācijām, demonstrācijām vai lekšlietu ministrijas darbību, tiks apspiesti ar armijas un tanku izmantošanu. Visi protestētāji tiks viennozīmīgi samīti.» Un vēl viņš esot pateicis, ka sakarā ar to, ka šāds paziņojums ir nolasīts, viņš arestēsot Gorbunovu.

D.Ī.: Man ir subjektīvs vērtējums, jo es ierados Rīgā tieši no Stokholmas, biju tur atvaļinājumā. Pēkšņi man 7.00 no rīta zvana uz Stokholmu: «Klausies, ieslēdz tūlīt televizoru! Kas notiek Maskavā?!» Dinēvičs, Savišārs arī bija tur, un tad mēs pieņemām lēmumu, kā mēs brauksim atpakaļ, jo bija dažādi ceļi. Toreiz uz Stokholmu man zvanīja no Rīgas tādi vienkārši cilvēki un teica: «Daini, brauc atpakaļ, te kaut kas ārprātīgs notiek! Nevienš neko nedara.» Es atgriezos 20. augustā no rīta un zvanīju Ivaram (Godmanim). Viņš man teica - viss te ir mierīgi, mēs cilvēkus vēl ārā nesaucam. Es tad uzgriezu Latvijas radio, tur skanēja tādas jaukas dziesmas, nekādu ziņu par trauksmes situāciju. Kas man bija visšausmīgākais: es radio dzirdu informāciju, kas notiek, - Maskavā ir apvērsums, krievi savā Baltajā namā sāk veidot barikādes, bet te cilvēki mierīgi pastaigājas pa ielām, šur tur stāv tanki, neviens neko nezina, kas notiek, piemēram, Augstākajā Padomē. Es biju pret to, ka cilvēkus nesauca uz ielām, jo, manuprāt, ja viss turpinātos tik strauji kā 19. augustā, mūs vienkārši saņemtu ciet siltus, un nekādu protestu nebūtu. A. Rubiks paziņotu, ka Augstākā Padome ir labprātīgi atkāpusies, un viss būtu kārtībā. Es domāju, ka mēs izdarījām lielu kļūdu šajā ziņā. Protams, ka visu izšķīra Maskava un, paldies Dievam, ka tas bija tā.

I.G.: Es domāju, ka visu izšķīra viens apstāklis, kāpēc mēs tomēr nesaeņemām dūšu un nesaucām cilvēkus. Janvārī vēl kaustījās, bija OMON, kompartija, bet augustā, kad ir absolūti skaidrs, ka Ziemeļrietumu kara apgabala virspavēlnieks ir noteicējs, tas nozīmē, ka tā būtu cilvēku mešana zem tankiem.

D.Ī.: Tā mešana bija tāda pati kā janvārī, arī tad Gorbunovs bija kategoriski par to, lai tiktu novāktas barikādes, lai neviena cilvēka nebūtu uz ielām. Atceries, Ivar, kas notika tajā dienā, kad tu kopā ar Gorbunovu atbrauci no Maskavas. Pusnaktī notika AP Prezidija sēde, un jūs teicāt - ejiet

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Armijas vīri
formās un civilā
uzbrūk
Augstākajai
Padomei 1990.
gada 15. maijā

gulēt! Nekas nenotiktu, ja Jānis Kinna aiz niknuma un jūs neklausīdams nenoietu viens pats lejā un radiopārraidē nepateiktu, lai cilvēki tomēr nāk uz demonstrāciju, nāk ielās! Jūs bijāt par demonstrācijas atlikšanu tajā brīdī, pēc janvāra notikumiem. Jūs teicāt: «Gorbačovs ir apsolījis, nekas šeit nenotiks. Mēs nedrīkstam pretoties, mēs nedrīkstam saukt cilvēkus uz ielām.» Tad Kinna nogāja lejā, mums bija tā radio pārraide - parlamenta ziņas, apmēram 23.00 vakarā, un, kamēr neviens no Prezidija nedzirdēja, viņš tomēr aicināja cilvēkus ielās.

J.Š.: Ivar, mēs tagad nedaudz uzbruksim tev šajā ziņā. Redzi, tas, ka mēs arī aizbraucām uz lidostu jums pretī, liecina, ka trauksme Latvijā bija milzīga, bija vien cerības, ka tur, Maskavā, var kaut ko sarunāt. Sākumā jūs intervēja žurnālisti, pēc tam mēs iegājām atsevišķā telpā un izteicām visu savu trauksmi. Jau tad Kinna bija gatavs šādai pārraidei, jo mēs jau bijām visu izrunājuši.

I.G.: Maskavā tajā brīdī bija sapulce, tur bija cilvēki no Igaunijas, bet no Lietuvas nebija neviena, jo tur jau bija sācies. Kas tad notika? Uzstājās Gorbačovs un stāstīja, ka ir kaut kādas problēmas, pēc tam Pugo, Jazovs un Vareņņikovs, kurš pavisam vienkārši teica, ka ar karaspēka palīdzību jātiek galā, un viss. Kad no parlamenta uzstājās Lietuvas pārstāvis, Pugo sāka melot, ka neviens nav pat ievainots. Tajā brīdī es piecēlos un teicu, ka tie ir meli. Pēc tam uzstājās atkal Jazovs, vienkārši smaidīja un visus izsita no sliedēm, jo teica - ko jūs uztraucaties! Tad runāja Jeļcins, un es pirmo un vienīgo reizi dzirdēju, kā viņš ļoti asi uzstājās pret to, ka PSRS lieto

FOTO GUNĀRS JANAIIS

Augusta pučs –
omoniešu bruņu
mašīnas un
helikopteri

karaspēku pret civiliedzīvotājiem, tostarp pret Lietuvu. Tad tas viss beidzās, bez jebkāda lēmuma pieņemšanas, un tad es teicu, ka mums obligāti jāiet iekšā pie Gorbačova. Mēs iegājām - Gorbunovs un es, bet runāju tikai es, jo acīmredzot esmu emocionālāks, Gorbunovs neko neteica. Gorbačovs stāstīja, ka viss notiek demokrātiski, mēs nekad nepieļausim cilvēku upurus. Tā bija visa saruna.

J.Š.: Par augustu mana aina ir mazliet citādāka nekā jūsējā, man piezvanīja no AP Prezidija, un es teicu, ka tūlīt braucu. Braucu ar vilcienu no Gaujas uz Rīgu un domāju. Prezidija sēdē piedalīties tu, Ivar, un teici, ka esi pilnvarots runāt valdības vārdā. Gorbunovs ļoti veikli atklāja sēdi un deva vārdu tev. Tu teici, ka mēs rīkosimies, mēs vadīsim sarunas ar Pavlovu, bet notiekošo ignorēsim. Mazliet tev jāva tā runāt, ne pārāk ilgi, un tad uzreiz tu teici, kāda te var būt runa par sarunām, tas ir pučs un jārikojas kā puču gadījumā. Prezidijā kādu laiku mēs vēl strīdējāmies par novērtējumu: vai tas ir apvērsums vai pučs, un tad vienojāmies par to, ka jādodomā par paziņojumu. Gorbunovs gribēja, lai paziņojums būtu anonīms, bet Prezidijs pieņēma lēmumu, ka nē. Tas bija lielisks Prezidija lēmums, un tad Gorbunovs teica: iesim manā kabinetā, tur bija kādi četri vai pieci Prezidija locekļi. Gorbunovs bija, Bišers bija klāt, kas vēl bija, neatceros, kad zvanīja Kuzmins. Tajā brīdī Bišers ar savu roku rakstīja paziņojumu. Tas, ko tu teici par Kuzminu, atbilst īstenībai, tikai Gorbunovs vēl viņam jautāja, bet ko darīsim, ja tauta pati ies? Kuzmins draudēja ar tankiem, tāda bija atbilde.

FOTO JĀZEPS OZOLIŅŠ

Janvāra
barikādes
Doma
laukumā

D.T.: Informācija par to, ka samals tautu, ja tā izies ielās, nāca no Kuzmina ar Gorbunova starpniecību. Kā tas bija patiesībā, tas nav pierādāms. Vai janvāri un augustā bija cilvēki, kas teica, ka tautu nevajag aicināt? Ja nav tautas ielās, tad ir lielāka iespēja, ka viss tā klusu notiek.

D.Ī.: To tu gan, Jāni, atceries, kas sacēla skandālu mūsu pašu frakcijā AP, kas aizbildinājās, ka mums nav informācijas - it kā nedarbojās. Es teicu - veči, ejam uz ielām, izliekam lapiņas, un tad tika sastādītas pat grupas. Mēs divatā gājām līdz Brīvības piemineklim, sākām rīkot mītiņus un informēt sabiedrību.

I.G.: Man tā sajūta bija tāda, laikam es tomēr neesmu tik radikāls kā Dainis un Jānis, un es uzskatīju, ka augustā nevar saukt ārā tautu, ja pretī stājas Ziemeļrietumu kara apgabals.

J.Š.: Ivar, atceries par barikādēm, Ministru Padomē un AP Prezidijā sēde notika naktī no 14. uz 15. janvāri, un tu teici, ka jājauc nost visas barikādes, atstājot tikai ap radio un vēl dažās vietās.

I.G.: Man atmiņā ir palicis, ka pirms tās sēdes pie manis ieradās divi ministri, Ģeģers bija viens no viņiem, un teica, ka viņi sāks celt barikādes un ievēdīs Rīgā lauksaimniecības tehniku. Barikādes taču nostāvēja nedēļu, pirms OMON bruka virsū, es uzskatīju, ka šo barikāžu aktualitāte ir beigusies.

D.T.: Dažviet publikācijās ir parādījusies informācija, ka 18. vai 19. janvāri jūs iestājāties pret barikādēm, bet 20. janvāri Rīgā sākās šaušana?

FOTO GUNĀRS JANAITIS

I.G.: Praktiski janvārī sanāca tā, ka pret barikādēm es iestājos tajā dienā, kad notika šaušana, varbūt arī kādu dienu iepriekš. Bet augustā mana nostāja bija sekojoša - es domāju, ka pret armiju tautu nevar saukt. Galvenais bija novilcināt situāciju, un viss.

Izdevu pavēli pirmajam policijas bataljonam paņemt ieročus un atstāt bāzi Krustpils ielā 2. Taču šī pavēle līdz bataljonam nenonāca. Plkst. 18.00 bataljona komandiera vietnieks majors Gunārs Bilevka deva pavēli 1. rotai nodot ieročus, aizslēgt seifus un izklist uz mājām. Bataljona komandieris Juris Vectirāns tobrīd atradās Jelgavā, kur bija dislocēta bataljona 2. rota.

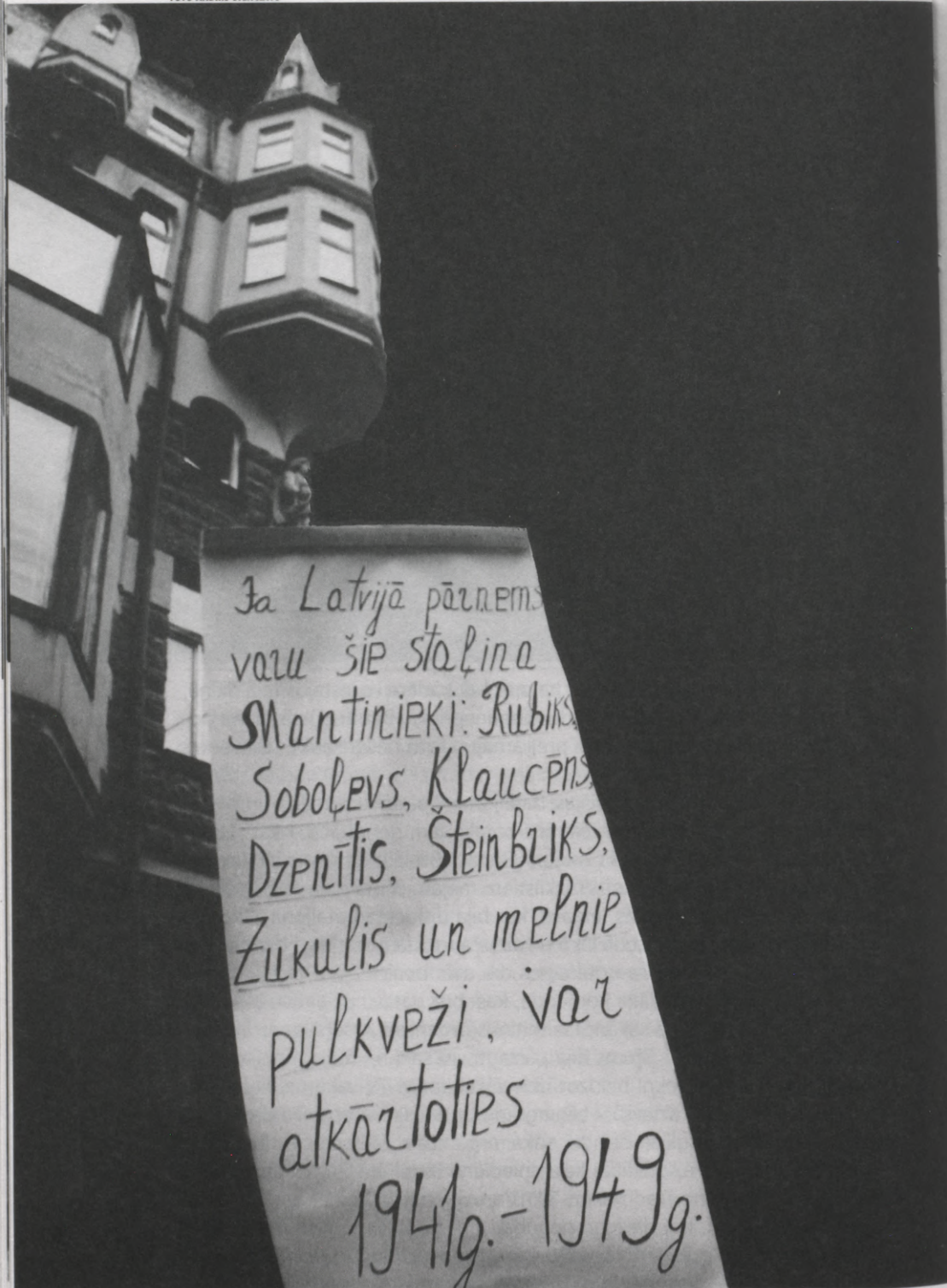
J.Š.: Es domāju, ka mūsu lielākā nelaime augusta puča laikā bija tā - un daļēji tā tas bija arī janvāra notikumos, ka mēs neaicinājām palīgā tautu. Tikai janvārī mums bija lielāka komanda, kas bija gatava uz aktīvu darbību. Augustā tikai 20. datumā sākām tos mītiņus organizēt Arsenāla otrā pusē, līdz tam nekas nenotika. Mums bija pārrauti visi sakari, mums nebija radio un televīzijas. Caur Rēzekni beidzot izdevās atjaunot TV sakarus, bet tauta nebija mobilizēta. Tad Krievijā - Ļeņingrada un Maskava apsolija organizēt streikus, ne tikai apsolija, bet arī sāka organizēt. Mēs 19. datumā atteicāmies no streikiem, un tikai liela spiediena rezultātā 20. datumā sāka nākt kopā šī sanāksme. Tad Andris Siliņš un citi arodbiedrības vadītāji sāka domāt par streikiem, bet diezgan negribīgi viņi to darīja.

D.Ī.: Manas pirmās emocijas 20. augustā, kad atgriezos no lidostas Rīgā, bija vārišanās dusmās. Jo redzēju - baigais miers visapkārt, visi staigā

Janvāra dienās
Vecrīgas ielas
noslēdza blīva
barikāžu
siena

FOTO ANDRIS STENCLAVS

Ja Latvijā pārņem
varu šie staļina
mantinieki: Rubins,
Soboļevs, Klaučēns,
Dzerītis, Šteinbliks,
Zukulis un melnie
pulkveži, var
atkārtoties
1941g.-1949g.

pa veikaliem, it kā nekas nebūtu noticis. Deklarācijas pieņemšanas brīdī, piemēram, nāk omonieši virsū, nāk bruņutransportieri, un pēc brīža viņi apstājas. Izbraucu 200 metrus aiz Jēkaba ielas, neviens neko nezina, pilnīgi neko nezina.

I.G.: Es dabūju informāciju par to, ka OMON uzbruks Augstākajai Padomei, un teicu, lai sievietes izved ārā. Pieņēma šo deklarāciju, bet ne visi palika Augstākajā Padomē. Gorbunovs palika, to es atceros, es vēl biju ar viņu kopā, par pārējiem nezinu.

J.D.: Es gribētu teikt kaut ko par 19. augustu. Atbraucu no lidostas uz AP un trāpīju taisni uz LTF frakcijas sēdi. Tur bija jautājums - ko darīt tālāk? Atreferēju viņiem, ko bija teikusi Marju Lauristina: ka pučs paātrinās neatkarības atgūšanu un tas būs bez pārejas procesiem. 21. augustā tā nebija deklarācija, tas bija konstitucionālais likums, kurā mēs likvidējam to pārejas periodu un *de facto* neatkarīgas Latvijas vara it kā bija atjaunota. Tas notika plkst. 13.00 dienā, un tajā laikā jau četras OMON bruņumašīnas iebrāuca Doma laukumā. Toreiz mēs bijām Gorbunova kabinetā, un viņa čekists - miesassargs teica visiem - no logiem ejiet nost, tūlīt var «uzmaukt» virsū no Doma laukuma puses, jo Gorbunova kabineta logi izgāja tieši uz to pusi. Tajā pusē bija neliela sēta, un tautfrontietis Jānis Kinna uzlīda uz tās sētas, lai palūrētu no augšas, kas tur notiek, un dabūja ar rungu - steku pa degunu.

I.G.: Vēl es gribu papildināt divas lietas no LTF frakcijas sēdes. Man jāziņo par situāciju, un es saku - man nav dažu ministru, pazuduši. Uzstājās Škapars un teica: noliec pilnvaras!

J.Š.: Vai tad tā bija?

I.G.: Stop, tādas lietas es atceros. Vladilens Dozorcevs uzstājās ar šādu teicienu: «Šitais pučs viņiem cauri neizies tāpēc, ka viņu grib iztaisīt ar mazu asinsizliešanu, bet ar mazu asinsizliešanu šādus pučus iztaisīt nevar.»

D.T.: Kad 19. augustā tika saņemta pirmā ziņa par puču, kāda tad bija sajūta - pučs izdosies vai nē?

D.I.: Tas, ka neizdosies, man bija skaidrs. Es biju vienisprātis ar Marju Lauristinu, ka pučs paātrinās Baltijas valstu neatkarības atgūšanu. Šo ziņu saņēmu Zviedrijā, un man tas sākumā likās kā joks, un es neuztvēru nopietni. Nopietni sāku uztvert, kad atbraucām uz Latviju. Tas, ka viņiem neizdosies līdz galam, tas bija pilnīgi skaidrs, jo to visi iepriekšējie notikumi pierādīja, ka viss, ko Maskavas vara uzsāka, netika padarīts līdz galam. Vienīgais, ko es pārdomāju: cik ilgi šis pučs noturēsies? Es nebiju gaidījis, ka tas tik ātri beigsies, jo tajā brīdī, kad AP nāca virsū bruņumašīnas, man bija patiešām neomulīga sajūta. Lai var dzirdēt, kas notiek manā kabinetā, ja kāds iebrūk iekšā, biju pa telefonu piezvanījis uz mājām un atstāju klausuli uz galda. Tāda pārlicība bija, ka pie mums var kāds iebrukt kuru katru brīdī. Kaut arī tieši tajā brīdī pienāca pirmās ziņas, ka kaut kas varētu būt mainījies Maskavā. Zvanīju Gaponenko un prasīju viņam drošības garantijas - vai, ja iešu pie Fjodora Kuzmina runāt, iznākšu dzīvs ārā? Viņš teica: «Jā, jā, man ir ziņas no «saimnieka», kaut kas drīz mainīsies.» Gaponenko bija Baltijas kara apgabala robežapsardzības karaspēka pavēlnieks, pēc

savas ietekmes līdzvērtīgs Kuzminam. Viņš apgalvoja, ka savus cilvēkus nav iesaistījis pučā.

I.G.: Es tikai septiņos no rīta uzzināju par puču. Tas nāca kā pērkons no skaidrām debesīm. Tajā brīdī, pēc AP prezidija sēdes, es sapratu, ka ir tikai divas svarīgas lietas - vai var saukt tautu uz protesta demonstrāciju un cik tad būs upuru. Es personīgi sapratu, nerunājot par visu valdību, ka es to izdarīt nevaru - riskēt, lai kādu cilvēku, iespējams, sašautu vai sašķaidītu ar tankiem. Palika tikai viens variants: kaut kādā veidā ar neaptraipītu godu, nekur neslapstoties, izturēt, un, ja kaut kas tad tiek vardarbīgi pārtraukts, lai tas notiek, pildot pienākumu. Man ne vienu brīdi nebija sajūtas, ka tas ir joks, ka tas tūlīt beigsies. Es zināju, ka nepārtraukti AP un MP uzmana. Manas apsardzes priekšnieks visu laiku nāca iekšā kabinetā un teica, ka mums tūlīt nāks virsū, ka jau šurp brauc OMON. Es domāju, ka ieņems arī Augstāko Padomi, un labi, ka tās sievietes aizsūtījām projām. Manas sajūtas tātad atšķīrās no abu divu iepriekš runājušo kungu sajūtām.

D.T.: Vai augustā, puča laikā, jūs bijāt gatavs arī nāvei?

I.G.: Jā, protams. Bet tur bija tāda nianse. Edvīns man teica, lai nesēžu pie sava galda, jo viņi tieši pa durvīm šaušot. Bet kur lai es citur sēdētu? Tas ir mans galds, un te es sēžu! Toreiz apsardze man jautāja, ko darīt, ja viņi tomēr nāks uzbrukumā MP ēkai? Es teicu - tad mēs esam aplenkti, bet tie, kam ir ieroči un kas uzskata, ka viņi var dzīvi izlauzties ārā, lai tā dara un mēģina vismaz sevi izglābt. Neviens neizgāja ārā. Vēl teicu: ja nāks iekšā OMON vai kādi nezināmi cilvēki, tad ir jāpretojas, bet, ja nāks iekšā Krievijas armija, tad es pats izešu ārā, tajā brīdī šaut nevajag.

J.Š.: Manas izjūtas bija tuvākas I.Godmaņa sajūtām. Es tomēr uzņēmu visu to lietu stipri nopietni. Bet esmu piekritējs tam, lai kāda riska pakāpe tur būtu bijusi, bez tautas palīdzības mēs neko nevarējām izdarīt. Tā bija mana pamatkonceptija, tas bija LTF stratēģijas pamats, ka mēs kaut ko varam izdarīt tikai ar savas tautas palīdzību. Mums nemaz nebija citu ieroču. Tie bija vairāki gadījumi, to skaitā tā bija 7. novembra interfrontiešu demonstrācija, kad es teicu, ka jāguļas uz ielas, lai nelaistu garām to bruņutehniku. Tā bija avantūra no manas puses, un to es atzīstu. Uz to jau mēs arī nebūtu gājuši, bet viena daļa, jāatzīst, bija tādi, kas to darītu. 13. janvārī daudziem asinīs bija alerģija, jo tas pārlietu atgādināja par 13. janvāri Krievijā gadsimta sākumā. Mēs zinājām, kas ir noticis Lietuvā, tāpēc par 13. janvāri debates bija ļoti spraigas. Tautas fronte savā Domes sēdē ļoti vienprātīgi izšķīrās par tautas iesaistīšanu, un tad izšķīrāmies arī mēs. Bet augustā strīdi bija ļoti smagi - vai nepieciešams atkal iesaistīt tautu? Un kādā veidā? Ar masu protesta pasākumiem? Otrs variants bija streikošana, diemžēl to novilcinājām. Ja Maskavā viss būtu ievīlies, situācija kļūtu arvien nopietnāka. Taču man bija tāds priekšstats, ka tik tālu jau neaizies, masu slaktiņu nebūs. Jā, draudi, psiholoģiskais uzbrukums, tas viss bija, un daži uzķērās, bet ne slaktiņi. Bet man viena cita lieta nav skaidra. Kāpēc tomēr pati LTF - tā tomēr nebija valdība - nepieņēma nekādu lēmumu un tās atbalstītāji neizgāja ielās?

D.T.: Tātad jūs trīs - D.Īvāns, J.Dinēvičs, J.Škapars - atzīstat, ka tā tomēr bija kļūda - augustā neaicināt tautu palīgā?

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Rīgas saimnieces
ēdina barikāžu
dalībniekus

D.Ī.: Man vēl ilgi pēc janvāra pārmeta, ka esmu vainīgs, jo, aicinot tautu ielās, esot varējis izprovocēt asinsizliešanu. Man bija diezgan lieli sirdsapziņas pārmetumi par to. Jo es tikai ar Jāni Škaparu sazvanījos un teicu, ka tagad dodos uz radio, bet nebija laika pat saskaņot uzrunas tekstus. Bet par augustu: Ivars teica, ka viņš bija gatavs nāvei, es nebiju gatavs nāvei, man tiešām bija bail, ka ienāks un šaus. Atceros vēl epizodi AP Prezidijā, kad es sāku izmisīgi jautāt - kur mēs satiksīties pēc tam? Bija tāds agrāk apstiprināts plāns, ka mēs pēc iebrukuma satiekamies vai Ģertrūdes, vai kādā citā baznīcā, kur turpinām vadīt pretošanos. Prasu vienam, prasu otram, bet visi nodarbināti ar kaut ko citu un neviens neatbild. Un tas tā palika karājoties gaisā.

I.G.: Par to gatavību nāvei. Tas nav tāpēc, ka es tāds liels drošminieks būtu, bet pilnīgi reāli man tajā brīdī nebija citu variantu, man bija jāsēž savā kabinetā un bija jārēķinās ar to. Es biju gatavs, ka mani noklapēs, bet dot pavēli, lai noklapē citus cilvēkus, to es nevarēju.

D.Ī.: No varas viedokļa tā ir liela kļūda, jo līdera saglabāšana jebkurā revolūcijā ir vissvarīgākā.

I.G.: Ja tu, Daini, cerēji, ka pučs izgāzīsies, tad man tajā brīdī bija citas domas nekā jums, nu ko var darīt? Es esmu pesimistiskāks cilvēks.

J.D.: Bija kāds psiholoģisks moments, ko es ievēroju, - daudzi vadītāji, ministri bēguļoja, izbrauca ārpus Rīgas, bet Augstākajā Padomē bija cita sajūta. Mēs bijām kopā. Viscaur bija tā pleca sajūta - AP un LTF frakcija. Ivars bija daudz sliktākā situācijā.

FOTO BRUNO ALSIŅŠ

D.T.: Vai to pleca sajūtu visiem, piemēram, janvārī nerādīja tas, ka bija paziņots, ka jāpulcējas, un visi pulcējās, ieskaitot ministrus?

D.Ī.: Es domāju, ka tā noteikti bija, jo augustā bija radīts tāds roku nolaišanas noskaņojums - glābjas, kas var, neiet uz ielām un sargājas! Tāpēc, Ivar, man toreiz ļoti nepatika, es pat laikam strīdējos ar tevi pa telefonu, kad tu teici - viss mierīgi, pie mums nekas nenotiek. Es tad domāju, kā šitā var, pilnīga visa modrība zaudēta, nekāda saspringuma. Visai pasaulei bija skaidrs, ka notiek kaut kas nopiets.

I.G.: Visa tā informācija ārzemēs bija tīrais blefs, salīdzinot ar to, ko jutu tur sēžot. Saproti, tā ir cita situācija. Tu sēdi, tev ieņem televīziju, radio, tev ieņem lektlietu ministriju.

J.Š.: Augusta notikumu pamatā bija nopietnāki procesi. Proti, mēs jau pēc 3. marta - pēc sekmīgā referendumā bijām spiesti pieņemt diezgan daudzus nepopulārus lēmumus, un pretrunas starp tautu un valdību auga. Varbūt bija arī mūsu kļūdas. Tauta vairs tā necēlās mūs atbalstīt, kā tas bija janvāra notikumu laikā.

I.G.: Es tomēr tagad atceros visu. Vai tiešām augustā mēs - visa sabiedrība, to skaitā arī aktīvie cilvēki, kas bija biedri politiskajās organizācijās, tikai gaidījām, kas notiks tālāk? Ko teikšu es, Godmanis? Ko teiks Gailis vai ko teiks Gorbunovs? Vai tas visu izšķīra? Lūk, tas man nav skaidrs. Ja ir sava pārlicība, tā ir ļoti nopietna lieta, lai pats par kaut ko izšķirtos. Tas nebija izšķiroši, vai tevi kāds aicina vai neaicina. Un es tajā brīdī vairs nebiju politiskais līderis. Pēc visām cenu brīvlaišanām un visām veiktajām reformām man tajā brīdī bija grūti kaut ko izšķirīgu darīt. Es saprotu, ka tas neatbrīvo mani no atbildības.

D.T.: Es gribu atgādināt, ka OMON iebrauca Doma laukumā un tomēr izdzenāja cilvēkus, tātad cilvēki tur bija klāt un gribēja būt kopā, bet viņu nebija tik daudz kā janvārī, jo nebija aicināti.

J.Š.: Mēs Atmosas laikā lepojāmies ar to, ka mūsu cilvēki bija ļoti disciplinēti. Visas manifestācijas notika tik perfekti, tik organizēti. Pat barikāžu laikā cilvēki nepakļāvās dažādām provokācijām, provokatori tika vienkārši izstumti ārā no viņu vidus. Ja tauta ir bijusi tik organizēta, tad tāda tauta, protams, vienmēr gaida konkrētu lēmumu vai rīkojumu organizēties atkal. Toreiz tas nenāca ne no valdības, ne no Augstākās Padomes.

Par augusta puču ir vēl viens svarīgs jautājums - kā tas beidzās. Mēs tomēr bijām pārāk piesardzīgi daudzās lietās. 21. augustā jau bija pavisam skaidrs, ka augusta pučs ir cietis sakāvi. Plkst. 20.05 desantnieki atstāja TV torni, plkst. 20.25 viņi atstāja radio namu. 21. augustā pats bīstamākais posms ilga apmēram stundu, kad omonieši mēģināja izjaukt to sienu pie AP. Sākumā viņi mēģināja šturmet, kad nebija iespējams to izdarīt, tad mēģināja vilkt nost barikāžu bluķus. Tas bija tas brīdis, kad drošībnieki teica: ejiet prom no logiem! Kad sākām domāt par radio mājas ieņemšanu, vispirms mēs - deputāti tur iegājām, tas bija ap plkst. 20.15. Desantnieki mūs ielaida. Viņi sākumā šaubījās un teica, ka nav dots rīkojums, un tad es zvanīju tev. Tu teici, ka nav vēl panākta galīga vienošanās ar Baltijas kara apgabalu. Tomēr pēc vairākām sarunām panācām vienošanos un viņi piekrita atstāt radio māju, kas bija galīgi izvandīta. Mēs tur bijām trīs - es,

Normunds Beļskis un Pēteris Simsons. Pēc tam mēs gājām uz televīzijas māju, ko desantnieki jau paši bija atstājuši. Saproti, Ivar, tava piesardzība šo iespējamo asiņu dēļ bija nedaudz par lielu, jo, arī tur ejot, tu man atbildēji, ka var līt asinis.

I.G.: Tā tas varēja arī būt, ka jūs nošaus.

J.Š.: Jā, tā tas varētu būt. Tomēr, neskatoties uz to, mēs pārņēmām radio māju un panācām vienošanos, ka desantnieki to atstāj. Doma laukumā bija ļoti daudz cilvēku, un tas pulkvedis lūdza, lai mēs kaut ko darām, lai viņi varētu izbraukt ārā no laukuma. Cilvēki stāvēja un nelaida mašīnas ārā. Mēs no balkona palūdzām cilvēkus, lai pašķir viņiem ceļu, lai varētu izbraukt. Un tad sāka skanēt šī vēsturiskā dziesma «Projām jāiet, projām jāiet...» - un desants aizbrauca prom.

Mazliet detaļu par CK ieņemšanu. CK ieņēma kādu stundu ātrāk pirms AP lēmuma pieņemšanas par to. Mēs diezgan šaurā lokā vienojāmies, atradām uzticamus miličus, un tātad arī tas notika stundu vai pusotru pirms lēmuma, jo AP tobrīd kavējās ar šā lēmuma pieņemšanu. Šo akciju vadīja Odissejs Kostanda.

D.Ī.: Mēs, neliela grupa, aizbraucām uz CK, tur jau šiverējās Kostanda, un tad mēs turpat vienojāmies par Alfrēda Rubika apcietināšanu.

J.D.: Tas bija 23. augustā, jo es atceros, kā Jānis Škapars uzstājās mītiņā pie Brīvības pieminekļa. Tur bija tāds interesants atgadījums. Kad Jānis paziņoja, ka tikko arestēts Rubiks, viena tantiņa pagūba.

I.G.: Es tajā laikā nodarbojos tikai ar vienu problēmu - kā tikt vajā no OMON.

J.Š.: Ar CK mums gāja diezgan viegli, izņemot to, ka mēs dažas tantes palaidām paēst pusdienas, un es domāju, ka viņas iznesa dažus dokumentus. Tā bija mūsu tuvredzība, tas, ka mēs tūlīt neuzlikām arestu arī grāmatvedības dokumentiem. Nākamā akcija bija Preses nams, kur vēl atradās omonieši, un tur atradās arī daudzas iestādes. Un, kā vēlāk teica Kazimirs Dundurs, ļoti daudzus seifus izveda no Preses nama. Kad vēl tikai gatavojāmies ieņemt Preses namu, mums pateica, ka milicijai nav dots rīkojums atstāt Preses namu, un tad es zvanīju tev. Tu atbildēji: ir vienošanās, ka Preses nama ieņemšanai jānotiek astoņos vakarā. Es teicu: Ivar, gaidīt nevar, te viss ir kārtībā un nekādas asinsizliešanas vairs nebūs. Tā kā šādi psiholoģiskie momenti nospēlēja pārāk lielu lomu, jo ātrums, pārņemot šīs iestādes, būtu izšķīris daudz ko.

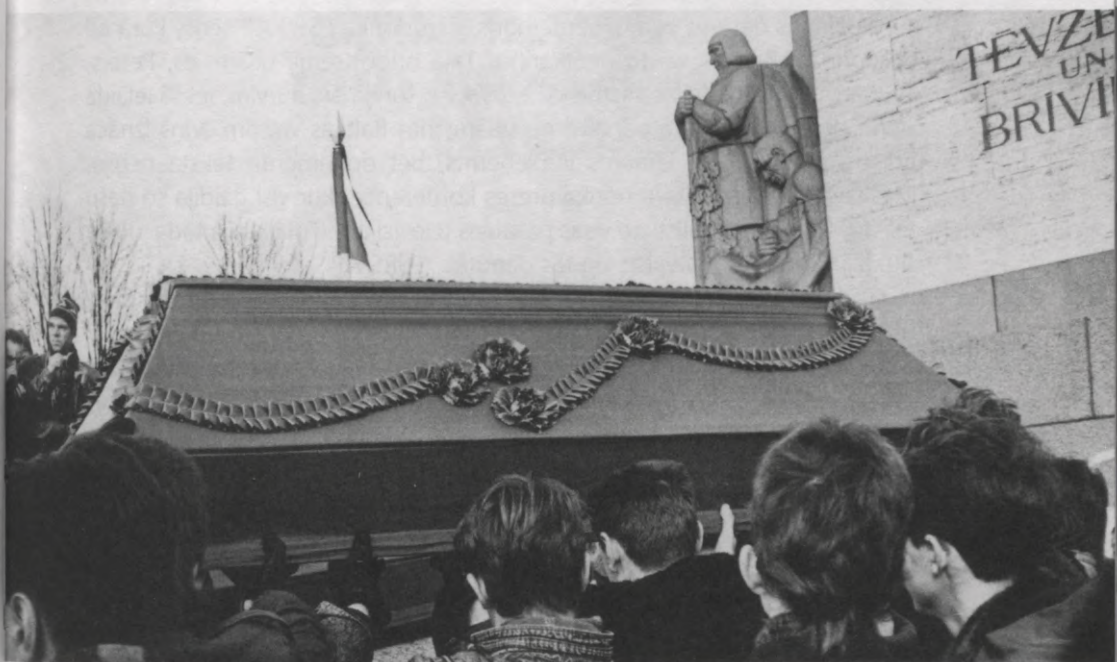
D.T.: Kas tā par norunu - ieņemt Preses namu astoņos vakarā? Ar ko?

I.G.: To es nesaprotu, man nekādas norunas ar Kuzminu par to nav bijis. Pēdējo reizi ar Kuzminu runāju 19. augusta naktī, kad prasīju, kur ir manas apsardzes cilvēki. No kurienes tas radies - ieņemt astoņos?

D.Ī.: Es atceros spilgtu epizodi, kad Jānis Škapars vakarā uzstājās televīzijā un aicināja vietējās nodaļas un pašvaldības pārņemt kara komisariātus.

I.G.: Problēma bija tā, ka desmit minūtes pirms Jāņa uzstāšanās televīzijā man piezvanīja Mironovs un teica, ka taisīšot tos kara komisariātus ciet: «Tikai, lūdzu, neejiet tur iekšā ar spēku, mēs paši to lietu nokārtosim!»

J.Š.: Kara komisariāti būtībā bija militāra struktūra, kas pučistu uzdevu-

Tauta atvadās
no 20. janvāra
upuriem

mus realizēja vietējā mērogā. Un tāpēc, līdzko beidzās pučs, es aicināju rajonu pašvaldības pārņemt kara komisariātus. Tad piezvanīja no Kuldīgas un teica, ka notiek kaut kādas nekārtības, ir sākusies apšaušana. Tūlīt pēc manas uzstāšanās pa koridoru man pretī skrēja Godmanis un teica: «Ko tu esi izdarījis, es tūlīt iešu atsaukt šo informāciju par pārņemšanu.» Tad es tevi, Ivar, saķēru aiz rokas, un mēs gandrīz sakāvāmies, jo teicu - nekādas atsaukšanas. Mani pat izsauca uz Aizsardzības padomes sēdi un «mazgāja galvu» tur, un man pirmo reizi dzīvē svīda kāju pēdas, jo domāju, ka tiešām esmu izdarījis kaut ko sliktu.

I.G.: Es atceros, mūsu vislabākā saruna bija starp kabinetu durvīm. Skaļi izbjaustījāmies, bet iemesls bija Mironova zvans. Un tas man tā kā iesita pa galvu, es domāju: nu, lūk, pučs ir beidzies, un vēl uz tā beigām laukos var nošaut kādus pāris cilvēkus! Vēlāk dabūt laukā OMON arī bija briesmīga problēma. Viņiem beigās bija vienalga, viņi bija pamesti, un tad paņemt sev līdzī vēl kādus pāris simtus cilvēku - tā nebūtu problēma.

J.D.: 24. augustā uz Maskavu aizbrauca delegācija: Gorbunovs, es, Dozorcevs, Maskavā pievienojās arī Peters, arī Dobelis bija tur līdzī. Visi bijām Jelcina kabinetā, kur viņš parakstīja mūsu brīvīšanu. Viņš tajā dienā parakstīja brīvīšanu visām trim Baltijas valstīm. Pēc tam bija virkne citu tikšanās. 24. augustā mēs bijām arī pie Šapoņņikova, viņš bija jaunais aizsardzības ministrs. Mēs teicām: pučists Fjodors Kuzmins Latvijā ir ārdijies, lūdzam viņu atcelt no amata. Šapoņņikovs teica - nav problēmu, rīt pat to izdarīšu. Un 25. augustā viņš tiešām atcēla Kuzminu. Toreiz Maskavā visiem, kas bija it kā uzvarējuši pučā, bija liela eiforija. Mums bija palikusi viena problēma - OMON.

Nozīmīgs datums bija 6. septembris, kad notika PSRS AP sēde, kurā arī apstiprināja Baltijas valstu neatkarību. Tajā brīdī Kremli bijām: es, Peters, Savisārs un vēl Igaunijas vēstnieks. Mūs visus turēja aiz durvīm, iekšā ielaida vienu pašu Savisāru kā pārstāvi no visām trim Baltijas valstīm. Viņš iznāca ārā un paziņoja, ka lēmums ir pieņemts, bet dokumenta teksta nebija. Maskavā pie Jāņa Petera notika preses konference, kur visi gaidīja šo pašu tekstu, tur bija žurnālisti no visas pasaules televīzijām. Tolaik bija tāda duāla situācija - neatkarīga valsts un tās deputāti PSRS AP.

Tad Latvijas AP pieņēma lēmumu viņus atsaukt. Viņi bija aizbraukuši uz Maskavu. Frakcija aizsūtīja uz Maskavu mani, Birkavu, Apsīti un Simsonu. Tādā sakarā mēs 6. septembrī bijām Maskavā, kad notika tā brīvlaišana. Pēc tam sākās jauns posms, ļoti strauja Latvijas integrācija starptautiskās organizācijās.

J.Š.: Gribu atgādināt vienu lietu, kā ir tad, kad grib noklusēt šos notikumus, sevišķi grib noklusēt to dienu vājās puses. Es šogad zvanīju uz Saeimas kanceleju un lūdzu AP Prezidija protokolus par augusta notikumiem, jo tie taču vislabāk atspoguļotu tās dienas. Bet man atbildēja: «Ziniet, tur visādi bija, cilvēki sākumā bija samulsuši, apjukuši, un nebūtu lietderīgi šos protokolus tagad «nest» dienas gaismā.» Tas ir pats nejēdzīgākais, kas šobrīd var būt.

D.T.: Kāpēc Boriss Jeļcins atbrauca uz Latviju 1991. gada augustā?

D.Ī.: Pirmkārt, viņš patiešām atbrauca atpūsties. Atpūtas laikā notika arī sarunas, un Jeļcins pateica, ka pilnīgi atbalsta mūsu valsts neatkarību. Viņam toreiz nebija citas izejas, jo mēs bijām viņa sabiedrotie. Un viņš atbrauca arī otrreiz, jau pēc neatkarības atzīšanas.

D.T.: Jūs tolaik nebijāt pārliecināti, vai spēsit garantēt Jeļcina drošību, kāpēc viņam neatteicāt šo atpūtas vizīti?

I.G.: Domāju, ka situācija tobrīd bija tāda, ka jebkurā citā vietā viņa drošība bija vēl mazāka.

D.Ī.: Es ar diezgan lielu rūgtumu varu teikt, ka oficiālajai ideoloģijai, kurai būtu jārūpējas arī par valsts vēsturi, tomēr vajadzētu atzīt, ka 1991. gada janvāra un augusta notikumi pierāda, ka neatkarību mums neviens tāpat vien neuzdāvināja, tā būtībā bija ļoti smaga un ļoti riskanta cīņa. Es domāju, ka noklusēšana ir dramatiska mūsu valstij un visai mūsu tautai, ja tas tā notiks tālāk. Šis janvāra un augusta mācības liecina, ka tomēr ikvienā situācijā, lai arī ir bail no asinīm, lai arī ir bail no varmācības, tomēr vajag pretoties. Jo pretošanās jebkādā veidā, sevišķi tā, kā tas notika toreiz, ir vienīgais ceļš, kā var saglabāt valsts neatkarību un savu pašcieņu. Man šķiet, ka tā ir ļoti laba mācība, jo arī astoņpadsmitajā gadā mēs neko nebūtu izcīnījuši, ja strēlnieki nebūtu bijuši gatavi karot. Tagad teorijas par to, ka neatkarība mums tika uzdāvināta, ka neko pašiem nevajadzēja darīt, ir vērstas uz to, lai tautu sagatavotu otrreizējai okupācijai, un tad mūsu tauta atkal pakļausies, pacels rociņas un padosies. Manā uztverē arī šī saruna bija vajadzīga tāpēc, lai parādītu: ja atkal kaut kas notiek, tad ir jācīnās un jāpretojas vēl niknāk.

**LATVIJAS TAUTAS FRONTE -
TREŠĀS ATMODAS FENOMENS
UN VIRZĪTĀJS**

3. DAĻA

SKRĒJIENS PA ŠKĒRŠLOTU APVIDU 'MAIŅĪGĀ AINAVĀ' FRAGMENTI NO TOPOŠĀS GRĀMATAS

RAKSTĪTS PĒC ATMIŅAS 1998. GADA AUGUSTĀ PARĪZĒ, BEZ IESPĒJĀM PĀRBAUDĪT
DAŽUS ATMIŅĀ PABALĒJUŠUS FAKTUS

Savu apzinātu iesaistīšanos Atmodā sāku skaitīt ar 1988. gada 1. un 2. jūniju, kad notika radošo savienību plēnums. Mākslinieku savienības valde mani pilnvaroja darbam redakcijas komisijā. Redakcijas komisijā iepazinās ar V. Dozorovu un Ē. Hānbergu, kas bija komisijas vadītājs. Slaveno Vulfsona runu nedzirdēju, jo turpināju darba istabā rezolūcijas teksta slīpēšanu. Tik no satrauktajiem pārstāstiem sapratu, ka noticis kaut kas ārkārtējs. Tomēr notikušā īsteno nozīmi tajā brīdī novērtēt vēl nespēju. Otrās dienas vakarā, kad sākās rezolūcijas pieņemšana, Hānbergs, būdams lēnīgs pēc dabas, īsti netika galā ar elektrizēto zāli, un es devos pie viņa uz tribīni, lai palīdzētu orientēties daudzajos priekšlikumos un labojumos. Manā rezolūcijas eksemplārā arī tika izdarīti visi papildinājumi un izmaiņas. Var būt, ka bez šī darba pie rezolūcijas pieņemšanas daudz lēnāk būtu notikusi mana iesaistīšanās Frontes organizēšanā, jo ārpus Mākslinieku savienības biju maz pazīstama. Tagad mani iepazīna arī citu radošo savienību pārstāvji.

Jūlijā Latvijas televīzijā «Labvakar» rīkoja vairākas diskusijas par tautas kustības nepieciešamību, tās uzdevumiem un mērķiem. Dalībnieki līdz sarunai par būtisko tā arī netika, jo katreiz iestīga jautājumā par nosaukumu. Nosaukuma pretinieki iebilda - Kāpēc Fronte? Ja Fronte, tad - pret ko tā cīnīsies, kas ir mūsējie utt. Vai ir pamatoti to dēvēt par tautas kustību, jo, lūk, kustību nevarot veidot no augšas, bet tā sākoties pati no apakšas, bet pagaidām Frontes veidošanai lielu atbalstu nejūtot. Tie, kas bija par Fronti kā plašu tautas kustību, atkārtoti atgādināja cildenos vēstures piemērus, kā Tautas fronte apturēja fašisma izplatīšanos Francijā, kā tādas kustības konsolidējas tautas esībai izšķirīgos brīžos, un šis esot tāds. Apburtais loks, kurā kustējās runātāji, kaitināja.

Kad pēc trešās neveiksmīgās diskusijas MS sekretariātā ar kolēģiem apspriedu tās norisi, pavērās durvis un pa tām pabāza galvu Ojārs Rubenis un Edvīns Inkens. Abi prasīja pēc Džemmas, kura tajā laikā bija ārzemēs. Piedāvāju aprunāties ar mani. Tā mēs iegājām manā kabinetā un sākām spriest, kā tikt ārā no izveidojušā strupceļa. Bijām vienis prātis, ka būtu nepieciešama telpa, neliels koordinācijas punkts, kur cilvēki varētu saņemt informāciju. Ne ar vienu neapspriežoties, nevilcinoties piedāvāju MS zāli un vienu tālrūni. Biju pārliecināta, ka Džemma manu subordinācijas pārkāpumu saprātis un atbalstīs, kas tā arī notika. Pati apņēmos pirmajā laikā koordinācijas centru pieskatīt: jo es jau tepat esmu, varu arī kādu reizi ieiet zālē. Tobrīd es nevarēju zināt, ka tajā rītā man sākas jauna, cita dzīve, no kuras vairs nekad nebūs atgriešanās pie mākslas. Es, tāpat kā vairums Frontes pirmā viņa cilvēku, biju pārliecināta, ka darbošos tikai līdz pirmajam kongresam un tajā nāks tie īstie, kas pārņems un turpinās. Pat vēl pēc kon-

gresā neuzrakstīju atlūgumu no Mākslinieku savienības, bet lūdzu līdz LTF otrajam kongresam man iedot bezalgas atvaļinājumu. Tobrīd vēl cerēju, ka atgriezīšos pie mākslas.

Otrā rītā tikos ar Viktoru Avotiņu, lai pārliecinātos, ka viņš neiebilst, ka es aktīvi iesaistos Frontes veidošanā. Viņš neiebilda. No viņa uzzināju, ka labvakarieši bija bijuši arī RS pie Gunta Valujeva, bet tur viņiem atteikts. Tūlīt arī uzrakstīju pirmo paziņojumu par koordinācijas centru un aicināju uz tikšanos visus interesentus. To aizsūtīju uz «Literatūru un Mākslu» un «Padomju Jaunatni» Andrejam Cīrulim. Paziņojums netika publicēts, tāpēc pirmo sanāksmi vajadzēja izziņot no mutes mutē.

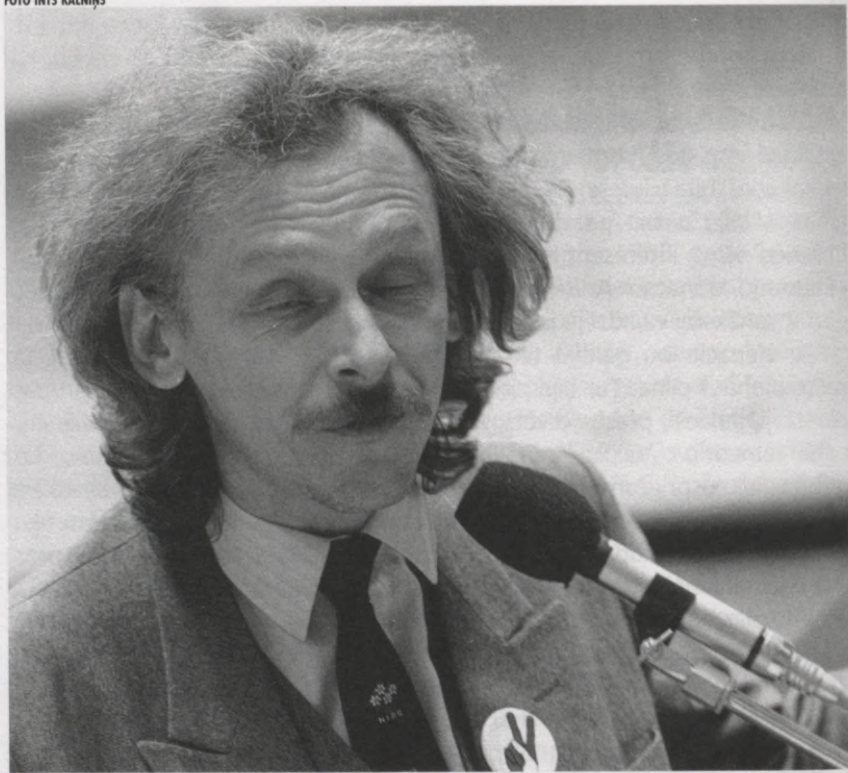
Ar nepacietību gaidīju tikšanās dienu. Mākslinieku savienības nelielā zālīte pienāca pilna. Tur bija pirmās un tā saucamās otrās iniciatīvas grupas pārstāvji, vakieši, preses cilvēki, radošo pārstāvji, vienkārši līdzjutēji. Raibu raibā sabiedrība. Valdis Turins jau bija uzrakstījis Frontes programmu, ko gribēja, lai apspriežam un gandrīz vai tūlīt pieņemam. Juris Putriņš savukārt tulkoja Igaunijas Frontes programmu, kas jau bija publicēta Tartu. Ātri tika izveidota darba grupa programmas un statūtu rakstīšanai. Tās uzdevums bija līdz nākamajai trešdienai visu sagatavot. Tāds nieks vien! Tādā naivuma un entuziasma sajaukumā mēs dzīvojām. Protams, ka nākamajā trešdienā statūtu un programmas projekts nebija gatavs. Tikpat ciņaini gāja ar dežūrām koordinācijas punktā. Cilvēki pierakstījās, bet aizmirsa atnākt. Regulāri dežurēja aktrise Dina Kuple, profesors Jānis Freimanis, bet es bieži biju sprukās, nezinot, kā lai aizpilda tukšo vietu pie telefona aparāta, kurš gan vēl neskanēja nepārtraukti, bet pietiekami bieži. Pamazām arvien vairāk un vairāk uzturējos koordinācijas centrā, atstājot novārtā manu darbu Mākslinieku savienībā.

Cilvēki nāca paši vai pēc kāda ieteikuma, un īsā laikā izveidojās intelektuāls kodols, kas intensīvi sāka darbu pie Frontes pamatdokumentiem. Vājākais posms bija darba procesa vadīšana, jo, mērķtiecīgi nevirzītas, daudzas diskusijas izplūda un apsīka bez rezultāta. Es to uzņemties nevarēju, jo man trūka zināšanu un pieredzes. Augusta sākumā jau bija jūtams, ka darbs uz priekšu nevirzās.

Kādu rītu pie manis bija ienācis Jānis Škapars, kurš, kopš bija atlaists no «Literatūras un Mākslas», strādāja RS par konsultantu un rakstīja grāmatu par Ojāru Vācieti. Viņš interesējās, kā rit uz priekšu Frontes veidošana. Stāstīju par mīņāšanos uz vietas, rakstot programmas un statūtu projektu, ka ir daudz gudru runātāju, bet pļāpāšana pa apli vien griežas. Vaicāju, vai viņš negribētu uzņemties projekta izstrādes vadību. Viņš piekrita. Tā Jānis uz palikšanu ienāca Frontē.

Šis brīdis, uzskatu, bija viens no izšķirīgajiem Frontes veidošanās posmā. Jānim aiz muguras bija bagāta pieredze. Viņam piemita apskaužams vadītāja talants un prasme, neuzspiežot savu viedokli, virzīt diskusiju uz rezultātu. Literatūras kritika un saskarsme ar tādām bezkompromisa personībām kā Vācietis un Ziedonis jaunības dienu naivo, pārliecināto komunistu bija pārveidojusi par dziļu demokrātu un humānistu. Ilgus gadus vadot «Literatūru un Mākslu», viņš to bija pārvērtis par brīvdomīgu laikrakstu,

FOTO INTS KALMIŅŠ

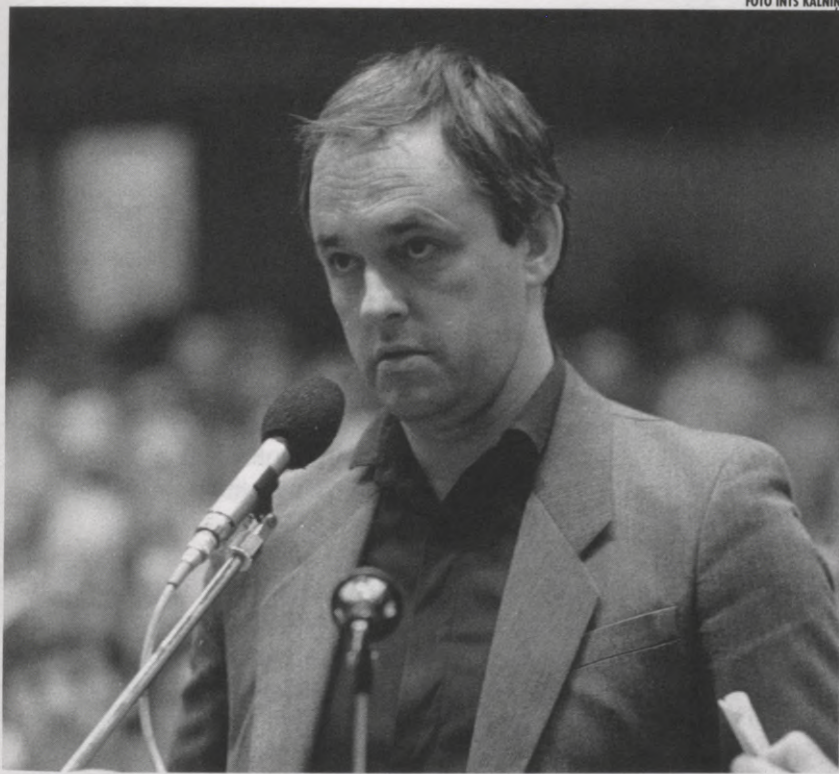

kurā regulāri notika diskusijas par ķecerīgām tēmām, kas tālu pārsniedza mākslas un kultūras loku. Regulāri saņemot brāzienus CK, Jānis bija izkopicis iekšēju mehānismu, kas ļāva apzināties, par cik uz priekšu ir pavelkama tā robeža, kuru izdosies aizstāvēt nākamajā galvas mazgāšanā Elizabetes ielas augstceltnē.

Jau radošo savienību plēnumā kuluāros cirkulēja V.Avotiņa un viņa domu biedru parakstītais aicinājums dibināt Tautas fronti, tomēr delegāti nebija gatavi to pieņemt. Tā kā starp parakstītājiem bija režimam nepieņemami uzvārdi, tad aicinājumu publicēt Centrālkomiteja neatļāva. V.Avotiņš to publiskoja 22. jūnijā, nolasīdams Preses namā satraukto žurnālistu sanāksmē. Pēc ilgas saskaņošanas 19. jūlijā «Padomju Jaunatnē» beidzot tika nopublicēts tā saucamais otrās Tautas frontes iniciatīvas grupas aicinājums, ko bija parakstījuši E.Blūms, V.Bogdanovs, J.Dimiters, J.Freimanis, A.Klotiņš, D.Kuple, M.Kosteņecka un J.Rukšāns. Arī pēc šī aicinājuma publicēšanas ista aktivitāte tomēr nesākās. Bija tāda sajūta kā pirms ledus iešanas. Apakšā jau ūdens mutuļo un meklē ceļu, kā izlauzties, bet ledus vēl turas.

Pēc 1959. gada partijas apvērsuma sekojošo nacionālkomunistu represiju un partijas pārkrievošanas rezultātā A.Pelšes un A.Vosa vadītā Latvijas kompartija bija izveidojusies par reakcionārāko visā PSRS. Pat trešajā pārbūves gadā Latvijā visi partijas saieti noritēja pēc tā paša nemainīgā scenārija kā Brežņeva ziedu laikos. Lai sapurinātu LKP CK biroja fosilijas un

FOTO INTS KALNIŅŠ

paskaidrotu, kas darāms, «lai tautai dotu iespēju aktīvāk atbalstīt partijas gaišos spēkus», Gorbačovs uz Rīgu augusta sākumā atsūtīja vienu no Brežņeva laika kompartijas disedentiem, nesēn iecelto partijas ideoloģisko sekretāru Aleksandru Jakovļevu. Kad partijas aktīva sanāksmē kāds no Baltijas kara apgabala ģenerāļiem viņam pavaicāja, kāda ir PSKP CK sekretāra attieksme pret Igaunijā, Ļeņingradā un citās vietās izveidoto tautas fronti un vai to nevajadzētu aizliegt, Jakovļevs savā klusinātajā manierē atbildēja: «Kāpēc aizliegt? Lai zinātu, ko aizliedz, vispirms jāļauj tam izveidoties.» Pēc šīs vizītes daudzas lietas padevās vieglāk. Prese un citi masu informācijas līdzekļi vairs nebija tik nepieejami. LKP CK biedriem bija paskaidrots, kas ir pārbūve un kāda tajā daļa tautai. Tā kā Maskavas rīkojumi nebija apspriežami, tad, lai arī sakostiem zobiem, tautai atļāva atbalstīt «gaišos spēkus».

Pēc Jakovļeva uzstāšanās starpbrīdī kopā ar Džemmu stāvējām rindā pēc kafijas. Turpat satikām J.Peteru. Runājām par Fronti, kas nepietiekami ātri veidojas. Par to, ka šai kustībai priekšgalā nepieciešams kāds, kas bauda tautas uzticību, kam cilvēki būtu gatavi sekot. Mums izdevās pierunāt Peteru MS satikties ar dažiem TF aicinājuma autoriem. Šajā mazzināmajā, bet tik nozīmīgajā sanāksmē bez Džemmas, Petera un manis vēl piedalījās ķīmiķis Jānis Freimanis un muzikologs Arnolds Klotiņš. Atmosfēra bija tāda uzvilktā. Peters kaut ko pārprata no Freimaņa teiktā un apvainojās. Sākās atturīga vārdu apmaiņa par to, kas vairāk - radošie vai zinātnieki ir darijuši,

lai tautā uzturētu garīgumu. Izmisumā rakstiju Džemmai mazu zīmīti, kurā lūdzu iejaukties un neļaut sarunai ieiet strupceļā. Pateicoties viņas diplomātijai, pēc stundu ilgas sarunas Jānis Peters piekrita uzņemties Frontes konsolidācijas simbola lomu. Jau iepriekš ar Džemmu bijām vienojušies, ka, ja viņš mūsu lūgumu noraidīs, tad Džemma nesīs šo nastu. Jā, tieši nastu, jo nevienam nebija ilūziju par šīs misijas grūtumu. Padomju likums par sabiedrisko organizāciju dibināšanu prasīja, lai kāda jau piltiesīga sabiedriska organizācija uzņemtos atbildību par jaunveidojamas organizācijas dibināšanas kongresa sasaukšanu. Petera vadītā radošo savienību Padome bija piemērota, lai kļūtu par formālo LTF dibināšanas ierosinātāju. Tās pašas nedēļas nogalē Jāni Peteru uz viņa Vitrupes vasarnīcas sliekšņa intervēja labvakarieši Ojārs Rubenis un Edvīns Inkens. Peters uzrunāja Latviju, aicinādams atbalstīt 21. jūlija aicinājumu un apvienoties tautas kustībā. Pēc Petera uzrunas tūlīt interese par Fronti pieauga, tomēr istā kustība sākās tikai pēc programmas un statūtu projekta publicēšanas septembra sākumā.

Atceros drudzaino radošo savienību Padomes sēdes gatavošanu. Tās darba kārtībā bija vairāki punkti: nodibināt Frontes dibināšanas kongresa rīcības komiteju, apstiprināt tās priekšsēdētāju, apstiprināt koordinācijas centra vadītāju un apspriest statūtu un programmas projektus. Pirms sēdes ilgi spriedām, ko lūgt uz radošo savienību Padomes sēdi. Kāds būs izvēles kritērijs. Neapšaubāmi, ka pati radošo savienību Padome pilnā sastāvā. Tad abas iniciatīvas grupas, kā npublicētā, tā publicētā aicinājuma parakstītāji. Pārstāvji no zinātnieku padomes, garīdzniecība, komjaunatne, arodbiedrības, lauksaimnieki un strādnieki. Arī Balvos un Jelgavā nodibināto pirmo LTF atbalsta grupu pārstāvji. Pilns komplekts. Kā pēc partijas receptes. Savā aizrautībā domāju, ka darbojamies ļoti patstāvīgi, ka partija mūsu lietās nejaucas. Kurš normāls cilvēks gan kaut ko tādu būtu varējis pieņemt kā īstenību? Protams, ka viņi par visu bija informēti un visur aktīvi, bet diskrēti piedalījās. Tik man, tādām mazām gariņām, varēja būt ilūzijas. Tās saglabājās pat vēl pēc tam, kad pēc kāda kopīga brauciena pa Latvijas laukiem Peters man darīja zināmu, ka Gorbunovs vēloties ar mani tikties pirms radošo savienību Padomes sēdes. Peteram, lūk, pašam esot jābrauc projām (neatceros kurp), un tādēļ viņš esot ieteicis mani kā isto sanāksmes rīkotāju.

Šis apgalvojums nebija pārspilēts, jo es nodarbojos ar daudzajiem praktiskajiem sākumiem, lai Padomes sēde varētu notikt. Pie sēdes protokola vēl ir saglabāties ar manu roku rakstīts rīcības komitejas locekļu saraksts ar viņu mājas tālrunu numuriem. Protams, ka man bija zināma ietekme uz lēmumu pieņemšanu, tomēr ne tik liela, lai es būtu tā persona, kas būtu uzklusāma CK. Es nestrādāju pie būtiskākā - statūtiem un programmas. Neformāli izveidojusies rīcības grupa uz padomi ielūdzamo personu loku apstiprināja kopā. Atskatoties brīnos, kā varēja notikt, ka šajā posmā baudīju tik lielu uzticību no pārējiem rīcības grupas cilvēkiem. Izņemot radošo savienību vadību, biju mazpazīstama. Ārpus šīs vides nekādi nebiju pierādījusi savas organizatoriskās spējas. Daudz lielāks nezināmais bija jautājums par manu

uzticamību. No kurienes esmu kustībā ienākusi? Vai tiešām pārstāvu tikai sevi? Nešaubos, ka šos jautājumus sev uzdeva tie, kam ar oficiālo varu jau gadiem bija saspriegtās attiecības. Atceros, ka nākamajā dienā pēc pirmās sanāksmes koordinācijas centrā pie manis atnāca akadēmiķis Jānis Freimainis. Viņš mani izklausināja krustu šķērsu. Šķiroties konstatēja, ka es «esot viena prātīga sieviete». Citreiz mājās pie manis negaidīti ieradās Einārs Repše ar kundzi. Arī viņš gribēja mani izprast. Tolaik pati par šiem jautājumiem nedomāju. Biju darba aizrauta.

Ejot uz Elizabetes ielas namu, man nebija īsti priekšstata, par ko Gorbunovs gribēs ar mani runāt. Sekretāre mani pieteica. Sapurinājos un braši devos iekšā, sakot: «Mani sauc Sandra Kalniete. Jūs mani nepazīstat.» Uz to saņēmu atbildi: «Pazīstu gan!» Pašai par sevi jāsmejas. Ko gan citu uz tik muļķīgu manu teicienu lai atbildētu? Kā gan CK ideoloģiskais sekretārs varētu pieņemt kādu bez sagatavotas biogrāfiskas uzziņas? No mūsu sarunas neko daudz neatceros. Gorbunovs neatlaidīgi uzsvēra, ka gaidāmajā radošo savienību Padomes sanāksmē jābūt pārstāvētiem pēc iespējas dažādu sociālo grupu un tautību cilvēkiem. Lai neviens nevarētu pārnest kaut kādu norobežošanos vai inkriminēt vēlēšanos sašķelt sabiedrību. Gorbunovs atstāja patikamu, iedrošinošu iespaidu. Drīz atguvu savu pašpārliecību un tik malu savu: mēs esam iecerējuši, mūsu programma, mūsu statūti. Daudz es dotu, lai šodien ieskatītos šīs sarunas pierakstā.

Tiekoties ar mani, Gorbunovam nevarēja ienākt prātā, ka pirms viņa biju bijusi sinagogā Peitavas ielā un runājusi ar galveno rabīnu. Kad jau biju ārā no CK un attapusies no audiences, tad uzjautrinājos par šo sakritību. No viena priesterā pie otra! Mans uzdevums bija pārliecināt galveno rabīnu atsūtīt sinagogas pārstāvi uz radošo savienību Padomes sanāksmi. Tā kā man nebija priekšstata par ebreju reliģisko etiķeti, tad iepriekš biju zvanijusi savam profesoram Herbertam Dubinam un lūgusi, vai viņš nevarētu mani pavadīt. Tā nu agri no rīta mēs satikāmies pie sinagogas. Viņš uzlika galvā bereti, es apsēju lakatu, un devāmies iekšā. Kopš šī laika sadarbība ar Latvijā esošajām reliģiskajām organizācijām kļuva par manu pienākumu. Personīgi pazinu visu konfesiju vadītājus. Reizēm jutos kā viduslaiku intrigante, kad kārtējo reizi klauvēju pie viņu durvīm, lai lūgtu atbalstu Frontei.

Sanāksme notika Rakstnieku savienības zālē. Jau pirms tās sākuma brieda konflikts. Bija ieradusies daudzi, kas uz sēdi nebija aicināti. Īpaši skaļi protestēja Neformālās tautas frontes pārstāvji ar Čakstiņu priekšgalā. Arī Atis Silaroze piepalīdzēja. Vajadzēja izšķirties, vai ielaist visus zālē un riskēt, ka kopā ar īstenajiem neformājiem tur ieplūst provokatori, vai arī strikti pieturēties pie saraksta. Es baidijos no provokācijām, kas varētu topošo kustību sakompromitēt. Biju pret atkāpšanos no ielūgto saraksta. Lēmumu pieņēma Jānis Peters. Viņš teica skaisti, bībeliski: lai katram, kas klauvē, tiktu atvērts! Peters pareizi novērtēja situāciju un uzņēma risku, jo slēgta sēde būtu kompromitējusi notiekošo īsteno neformāļu acīs, kas būtu kustības tālākajai attīstībai vēl lielāks ļaunums nekā provokācijas.

Radošo savienību Padomes sēdes gaitu sīkumos neatceros, bet ir saglabāties tās protokols. Svarīgāko izdarījām. Statūti un programma tika pirmo reizi apspriesta, un nolemts tos publicēt. Sēdes darbu gan kavēja dažādi tehniski sīkumi. Piemēram, nebija iespējams pavairot pietiekamā skaitā dokumentu projektus, jo brīvu pavairojamās tehnikas izplatīšanos drošības iestādes nepieļāva. Tas tām šķita pārāk bīstami. Vienīgais pavairošanas veids bija pārrakstīt ar rakstāmmašīnu. Kopiju nepietika, tādēļ dokumenti tika skaļi lasīti priekšā. Tas bija laikietilpīgs process, jo visi aktīvi piedalījās dokumentu apspriešanā, to labošanā un papildināšanā, tādējādi daudzviet dokuments bija jālasa vairākkārt. Tika pieņemts lēmums nodibināt kongresa rīcības komiteju, par kuras priekšsēdētāju ievēlēja Peteru. Mani *de iure* apstiprināja par Rīcības komitejas sekretāri un koordinācijas centra vadītāju. Jau šajā sanāksmē pirmo reizi runāja par dibināšanas kongresa iespējamo norises datumu, minot 8. un 9. oktobri.

Pēc statūtu un programmas publicēšanas sākās lavinveidīga aktivitāte. Līdz kongresam bija atlicis mēnesis. Bija jāpieņem lēmums, ar kuru datumu beigt atbalsta grupu reģistrāciju uz pārstāvniecību kongresā. Par tādu rīcības komiteja pēc ilgām diskusijām noteica 20. septembri. Tad līdz kongresa atklāšanai vēl atliktu 17 dienas delegātu izvirzīšanai un pagaidu mandātu izrakstīšanai. Visā Latvijā veidojās Frontes atbalsta grupas. Aktivāk process ritēja Vidzemē un Kurzemē. Nedaudz atpalika Zemgale, bet pavisam gausi tas notika Latgalē. Tur bija vietas, kur vietējā vara aktīvi vērsās pret kustības iniciatoriem un atbalstītājiem.

Koordinācijas centrā lielās aploksnēs krājās atbalsta grupu dalībnieku saraksti. Vārds, uzvārds, adrese un paraksts. Aploksnes tika sanumurētas. Sakārtotas alfabētiski pēc grupas nosaukuma. Dalībnieku skaits rūpīgi reģistrēts. Katru dienu strādājām līdz vēlai naktij. Tajā laikā jau bija izveidojies koordinācijas centra aktīvistu kodols. Pārsvārā sievietes, kas brīvprātīgi un regulāri nāca palīdzēt tikt galā ar arvien augošo cilvēku plūsmu. Daudzas no viņām vēlāk palika strādāt organizācijas sekretariātā. Vēsture atceras tikai lielos vārdus, bet daudzus darītājus, kas nodrošina mašīnas funkcionēšanu, parasti mēdz apzīmēt ar neko neizsakošo un tik daudznozīmīgu vārdu «citi». Es vēlos atdot godu šim vēstures melnstrādniecēm. Bez viņu laipnības un pacietības, rūpēm par daudzajiem sīkumiem koordinācijas centrs nespētu darboties.

Katrs, kas atnāca un teica - gribu kaut ko darīt, tika iesaistīts. Šis brīvprātīgums bija koordinācijas centra spēks. Arī vājums, jo nebija nekāda kontroles mehānisma un starp daudzajiem godīgajiem brīvprātīgajiem it viegli varēja līdzdarboties cilvēki ar speciāliem uzdevumiem, kas VDK uzdevumā ne tikai novēroja notiekošo, bet arī mēģināja procesu aktīvi ietekmēt. To pieņemām kā neizbēgamu ļaunumu un centāties ignorēt. Man bija uzradies pašai savs «brīvprātīgais», kas bija pieteicies mani vadīt ar savu personīgo auto, lai es varētu operatīvi kārtot visus jautājumus. Viņš bija liela auguma, skaists pusmūža vīrietis ar sirmiem matiem. Runājām mēs maz, bet viņš vienmēr uzturējās manā tuvumā. Pēc kongresa, tikpat pēkšņi kā parādījies, viņš pazuda. Laikam savu uzdevumu bija izpildījis.

Pa Benjamiņu nama kāpnēm, kas pavasarī bija atjaunotas, daudzo kāju iemīts gaišs celiņš veda augšup uz Mākslinieku savienību. Pa to plūda cilvēki gan aprunāties un izkratīt sirdi, gan arī ziedot naudu Frontes kongresa rīkošanai. Vecas tantiņas, kuras no savas jau tā mazās pensijas atrāva dažus rubļus. Bija tādi, kas Frontei atdeva tūkstošus, simtus, dārglietas un citas ilgi glabātas ģimenes relikvijas. Kāds katoļu mācītājs, kurš vēlējās palikt anonīms, ziedoja ar emaljām un briljantiem rotātu Šveices zelta pulksteni. Šo nesavtīgo atdošanas kustību nevar pārrēķināt tiešā naudas izteiksmē, jo nesavtīgums nav kalkulējams. Tāpat kā relatīva ir ziedojuma konkrētā vērtība. Pensionāres saknāpinātais trijnieks tā absalūtajā vērtībā bieži vien bija līdzvērtīgs cita ziedotajam tūkstošim. Tas ir unikāls tautas materiālās atmiņas depozīts, ko tauta pilnvaroja Fronti glabāt. Nedalāms depozīts. Esmu dziļi pārliecināta, ka pēc neatkarības atgūšanas tas līdz ar ziedotāju sarakstiem bija nododams glabāšanā Nacionālajā bankā vai vēstures muzejā. Kad 1990. gadā pārgāju no Frontes sekretariāta uz Ārlietu ministriju, šis dārglietas palika kooptētās valdes pārziņā. Vairākkārt, bez rezultāta, presē esmu mēģinājusi rosināt diskusiju par šī fonda nodošanu valsts glabāšanā. Šodien daļa dārglietu esot pārdotas. Pat ja formāli LTF valdei bija tiesības tādu lēmumu pieņemt, tad morāli šī rīcība nekādi nav attaisnojama. Rūpīgi glabātas, briesmu brīžos slēptas, pat raktas zemē, šis vērtības pārdzīvoja Frontes pirmo gadu drūmos brīžus. Tāpat kā pirmā atjaunotās valsts neatkarības gada asiņainos notikumus. Tās tika pārdotas pēc tam, lai risinātu savu mērķi izpildījušas organizācijas sadzīves grūtības. Otrā dienā pēc Frontes dibināšanas kongresa mani kāpnēs uzrunāja kāds vīrs. Viņš man sniedza no vienlatnieka izgatavotu kafijas karotīti, teikdams: «Šo karotīti glabāju kā dāvanu savam mazdēlam, kad viņam iznāks pirmie zobīņi. Tagad to dāvinu Latvijai, jo beidzot Latvijai ir iznākuši zobi.» Labāk tā karotīte būtu tikusi puīselim, nevis pārvērtusies par komunālo maksājumu kvīti.

Sarežģītas veidojās attiecības ar Neformālo tautas fronti, kas uzstāja, ka tā uzskatāma par atbalsta grupu, un visiem tās dalībniekiem, vairāk nekā 5000 - apgalvojums bez dokumentāla apstiprinājuma - pieprasīja delegātu mandātus. Lai arī pašu Turinu ar CK svētību drošības iestādes bija piespiedušas izbraukt uz Rietumiem, Jānis Čakstiņš un Jānis Gulbis turpināja sprieguma uzturēšanu. Daudz saskanīgāk veidojās sadarbība ar Latvijas Nacionālās neatkarības kustību. Bija arī gaisa jaučēji. Šodien skandalozi pazīstamais nedzērājs Atis Silaroze bija nodibinājis «plašu tautas masu atbalstītu» organizāciju LKNN, kuras nosaukums tik ļoti atgādināja LNNK, ka E.Berkļavs izteicās, ka tas esot pārbaudīts čekas paņēmiens izmantot līdzību nosaukumos, lai jauktu cilvēkiem galvu. No plašajām masām gan iepazinām tikai Silarozes pastāvīgo pavadoni, kādu paresnu, izblīdušu vīru. Pārītis bija glums. Savā starpā spriedām par «īpašajiem uzdevumiem», bet tas pārītis netraucēja uzstājīgi pieprasīt pārstāvniecību uz kongresu. Pēc noteikta noraidījuma saņemšanas pārītis zaudēja interesi un pazuda. Kongresa atklāšanas dienā redzēju Silarozī pie politizglītības nama tirgojamies ar nacionālo un Frontes simboliku. Pēc tam nekad viņu Frontes tuvumā neesmu redzējis.

Principiāli izvirzījās jautājums par kolektīvo dalību Frontē. Statūtu projekta apspriešanas gaitā par to daudz strīdējās. Nevarot atrast kritēriju, kāpēc vieniem kolektīvā dalība būtu atļauta, kamēr citiem, piemēram, partijas pirmorganizācijām vai arodbiedrībai, tā būtu liegta, arvien vairāk bijām par individuālo dalību. Izņēmums bija Neformālā fronte, kas LTF tika iekļauta kā nodaļa. To arī kongress apstiprināja. Esmu šo lēmumu vienmēr uzskatījis par vienu no izšķirīgākajiem faktoriem Frontes rīcības spējas nodrošināšanā. Pēc būtības Fronte pārņēma partijas organizatorisko struktūru, kas atļāva operatīvi novadīt informāciju un lēmumus līdz katram biedram, tos plaši apspriest un tad ātri un disciplinēti rīkoties.

Dažas dienas pirms 20. septembra notika kaut kas dīvains. Sāka masveidīgi iepļūst nelielas atbalsta grupas no Baltijas jūras kara flotes un zvejas flotes kuģiem, Civilās aviācijas institūta grupām, pat armijas. Pat atsevišķās komjaunatnes un kompartijas rajonu komitejās pēkšņi tika nodibinātas Frontes atbalsta grupas. Redzot milzīgās cilvēku masas, kas sāka koncentrēties ap Frontes rīcības komiteju, LKP CK bija pamodusies un devusi rīkojumu atbalstīt kustību, lai iegūtu kongresā savu pārstāvniecību un varētu ietekmēt tā gaitu. Rīcības komiteja pieturējās pie principa, ka flote vai institūts ir viena liela atbalsta grupa, tādējādi tikai dažiem pārstāvjiem izdevās iegūt mandātus. Nepieņemot kongresā notiekošo, viņi zāli demonstratīvi atstāja drīz pēc tā sākuma. Interessants sākums, bet kādu gadu vēlāk šo gadījumu nez kāpēc dienas gaismā Domes sēdē izvilka radikālis Mārtiņš Grigulis, saukts balkona Mārtiņš, pārmezdam Škaparam un man, ka mēs esot atstūmuši krievu tautības darbaļaudis no Frontes.

21. septembrī, kad tika apkopoti visi dati, bija reģistrētas 2300 atbalsta grupas, kurās bija 85 000 biedru. Pēc ilgām diskusijām Rīcības komiteja noteica šādas pārstāvniecības normas, kuras tika aprēķinātas, paredzot kongresā 1000 delegātu mandātus. Rīcības komitejas lēmumā bija rakstīts: «Lai nodrošinātu iespējami vienmērīgāku visu sociālo slāņu, lauku apvidu un pilsētu pārstāvību kongresā un dotu iespēju arī mazākām atbalsta grupām izvirzīt savus delegātus, tiek noteiktas šādas pārstāvniecības normas:

Rīgas grupas ar 60 līdz 119 dalībniekiem un pārējās grupas no 50 līdz 119 dalībniekiem katra izvirza 1 delegātu. Grupas ar 120 līdz 239 dalībniekiem izvirza pa 2 delegātiem, grupas ar 240 līdz 479 dalībniekiem - pa 3 delegātiem un grupas ar vairāk nekā 480 dalībniekiem - pa 4 delegātiem.

Mazās grupas saskaņā ar mandātu komisijas ieteikumiem apvienojas tā, lai Rīgas grupās būtu vismaz 80 dalībnieku, bet pārējās grupās - vismaz 50 dalībnieku. Katra šāda apvienota grupa ievēl vienu delegātu.» («Padomju Jaunatne», 24.09.1988.)

Pēdējā nedēļa pagāja kā murgs. Izrādījās, ka sarakstos ir neprecizitātes un noteiktā pārstāvniecības norma ir nepareizi aprēķināta. Tā pārsniedza politnamā esošo vietu skaitu. Turklāt grupu pārstāvji ar sīkstu neatlaidību cīnījās par katru vietu. Rīcības komiteja ieteica mazajām grupām brīvprātīgi apvienoties un izvirzīt vienu delegātu. Apvienojoties biedru skaits pārsniedza noteikto pārstāvniecības minimumu, tādēļ daudzi uzskatīja, ka

var pretendēt uz diviem mandātiem. Savukārt lielākās grupas sūkstījās par nodarīto netaisnību un draudēja sadalīties. Šis haoss pilnīgi bija atstāts manā ziņā. Kad koordinācijas centra pārējiem darbiniekiem neizdevās pārliecināt satrauktos grupas pārstāvjus, tad nāca mana kārtā. Kad argumentu krājums no manas puses kārtējo reizi bija izsmelts, tad bija vai nu jāpado-
das prasībām, vai arī tās jānoraida, tā sarūgtinot cilvēkus. Man sāpēja atteikšana. Tāpat kā man nepelnīti izteiktie pārmetumi. Vēl nebiju norūdijusies tiktāl, lai to neuztvertu personīgi. Ar izmisumu skaitīju kopā parakstītos mandātus. To jau bija vairāk nekā politnama lielajā zālē un balkonā esošās vietas. Vēl bija jāparedz vietas goda viesiem, vietējiem un ārzemju žurnālistiem. Jāatstāj neskaramā rezerve ārkārtējiem gadījumiem. Ko darīt? Rīcības komiteja nolēma daļu delegātu sēdināt mazajā zālē, to aprikojot ar TV translāciju. Kongresa atklāšanas dienā mazajā zālē sēdošie sāka protestēt. Viņi jutās atstumti. Es viņus sapratu. Sapratu vēlēšanos būt tiešiem notikuma aculieciniekiem, nevis, turot rokā delegāta apliecību, kongresā piedalīties ar TV starpniecību. Tā jau kongresa sākumā, tūlīt pēc Ēvalda Valtera uzrunas aicināju visus uz lielo zāli, pat ja nācās sēdēt uz grīdas ejās starp sēdvietu rindām.

Septembra beigās B.Pugo pārcēla darbā uz Maskavu. Visi satraukti gaidīja, kas kļūs par jauno CK pirmo sekretāru. Vai atkal «nolaidis» kādu no augšas vai arī ļaus pašiem izvēlēties. Jau kopš 14. jūnija LKP CK bija ass noskaņojums pret Gorbunovu. Baidījāmies, ka viņa vietā neieceļ citu, «pareizāku» ideoloģisko sekretāru. Klīda visneiedomājamākās baumas. Dažas dienas pēc Pugo pārcelšanas, sestdienas rītā, mani pamodināja Herberta Dubina telefona zvans. Vai es zinot, ka A.Gorbunovu gatavojoties iecelt par PSRS sūtni Dānijā? Tā tad godpilna izsūtīšana. Tūlīt zvanīju Džemmai. Ko darīt? Kā to novērst? Nolēmām, ka Radošo savienību padomei un LTF Rīcības komitejai pēcpusdien jāsapulcējas pie Džemmas Mežparkā. Man izdevās visus, izņemot Teātra savienības sekretāru V.Maculēviču, sazvanīt. Neviens pat neuzdeva liekus jautājumus. Tūlīt bija gatavs atstāt vasarnīcu, lauku mājas un ierasties. Vilis Krūmiņš, kā jau pieredzējis pagrīdnieks, savu kundzi atstāja sēžam automašīnā pie Džemmas vārtiem - lai novēro citus novērotājus! Nolēmām, ka jāraksta CK plēnumam vēstule, kuru katrs klātesošais parakstītu. Es tālredzīgi jau biju paķērusi līdz savu portatīvo rakstāmmašīnu. Džemma noziedoja divas skaistas *Verger* papīra lapas. Vēstulē runājām par tiesībām izraudzīties vadītājus, kam tautā ir autoritāte. Lai neuzsvērtu, ka mums ir tikai viens kandidāts - Gorbunovs, CK pirmā sekretāra postenim ieteicām arī Alfrēdu Čepāni. Teksts katram gadījumam tika uzrakstīts divos eksemplāros un tā arī parakstīts. To nogādāt CK un tieši iedot rokā attiecīgajai personai varēja tikai kāds ar speciālu statusu. Izvēle krita Džemmai - PSRS Augstākās Padomes deputātei. To arī viņa paguva izdarīt pirmdien no rīta pirms plēnuma. Teksta otro eksemplāru nodevu LTF arhīvā.

Mēs nebijām vienīgie, kas mēģināja ietekmēt LKP CK plēnumu. Pirmo reizi atklāti parādījās nepakļaušanās pašā partijā: Saldus un Kirova rajona partijas plēnumi bija sanākuši paši pēc savas iniciatīvas un izvirzījuši

A.Gorbunovu. Šodien šī epizode vairs nešķiet tik nozīmīga, bet tā parāda, kādas milzīgas pārvērtības bija notikušas sabiedrībā. Cik ļoti bija augusi sabiedrības uzdrīkstēšanās pakāpe, ja pat partijas biedri, kas bez ierunām bija gatavi izpildīt katru CK rīkojumu, uzdrošinājās izrādīt iniciatīvu un paust savu, no CK atšķirīgu viedokli publiski. Pēc 1959. gada apvērsuma LKP un tam sekojošajām represijām tas bija drosmīgākais solis, ko nacionālkomunisti spēja. Negaidītās aktivitātes pārsteigti, partijas bosi pat bija spiesti pārceļt plēnumu uz vēlāku laiku. Beidzot tika ievēlēts Jānis Vagris. Viņa bezpersoniskums konservatīvos CK locekļus netracināja, bet progresīvāk noskaņotajiem - netraucēja. Tas bija netiešs pakalpojums Frontei, jo tas palīdzēja ātrāk un skaidrāk saprast, ka sadarbība ar kompartiju, tās progresīvuums ir mīts. Ja par pirmo sekretāru tiktu apstiprināts kāds no «gaišajiem spēkiem» - tāds gudrs ideologs kā Ivars Ņezbers vai arī Anatolijs Gorbunovs, tad sabiedrības vairākums un Frontes mērenais spārns daudz lēnāk attaptos no ilūzijas par ar partijas «gaišo spēku» kopīgi ejamo ceļu. Turklāt tāda tipa vadītājs liktu konservatīvajiem konsolidēties aktīvākai pretestībai, kas savukārt neļautu kustībai tik ātri iegūt ietekmi Latvijā. Par Vagri jāsaka - cilvēks savā vietā!

Pirms kongresa Mežparka estrādē tika gatavota liela tautas manifestācija. Par tās rīkošanu bija atbildīgs Vilis Krūmiņš. Manifestācijas ritā debesis rādījās drūmas un bezcerīgas. Vēl pa ceļam uz Mežparka lielo estrādi lija, bet tad, kā atbildot mūsu lūgšanām, lietus piestāja un visu manifestācijas laiku debesis bija skaidras. Braucu uz Dziesmu svētku lauku no Sarkandaugavas puses. Jau pirms kino sākās cilvēku plūsma. Viņi gāja pa vienam un grupiņās, nesot zīdaiņus un lielākos bērnus vedot pie rokas. Nodrošinājušies ar plēvēm un lietussargiem. Jo tuvāk estrādei, jo grūtāk bija braukt. Cilvēku masa lēni šķīrās, dodot ceļu mašīnai. Jutos tik līgsma, tik pacilāta. Kas tā bija par līdzdalības un triumfa sajūtu! Tas bija labāk nekā Dziesmu svētkos.

Vislielāko iesaīdu uz mani atstāja Daiņa Ļvāna «Lūgšana mātei Latvijai». Bija tāds klusums. Nav cita Atmosdas laika brīža, kad tik ļoti tautas garīgā enerģija būtu bijusi koncentrēta vienai domai. Mēs lūdzām piedošānu par savu glēvumu un maziskumu, par pagātni. Tā bija katra dziļi personīga lūgšana un reizē tā bija tautas lūgšana. Vienreizējs, augsts saskarsmes brīdis ar mūžību. Es gribēju būt godīga, laba. Šis piedošanas cienīga. Pār mani lija gaisma. Man tika piedots. Man ir vairākas fotogrāfijas no šīs manifestācijas. Visiem tik gaišas, starojošas sejas. Es izskatos tik laimīga. Tāda es arī biju. Tik es kautrējos šos foto kādam rādīt, jo dažas rindas aiz manis vid VDK šefa Johansona sasprindzinātā seja. Foto ir dziļi simbolisks, absurds. Laime VDK uzraudzībā.

Kādu laiku pirms kongresa J.Rubenis ierosināja baznīcā noturēt aīzlūgumu par Latviju. Juris par piemērotāko uzskatīja Doma baznīcu. Tikos ar Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja direktori Klāru Radziņu, ko pazīnu no sava darba izdevniecībā. Radziņas kundze bez entuziasma uztvēra Frontes priekšlikumu. Viņa baidījās, ka lielās ļaužu masas nenodara ļaunumu rūpīgi glabātajām muzeja - katedrāles vēsturiskajām vērtībām. Arī kultūras mi-

nistrs R.Pauls negribēja neko dzirdēt par dievkalpojumu, jo baidījās, ka baznīca prasīs atdot koncertzāli. Ar Petera un Ķezbera, tolaik CK ideoloģiskā sekretāra, atbalstu izdevās Paulu pārliecināt. Ne reizi dievkalpojuma sagatavošanas posmā Juris neieicinājās, ka to vadīs mācītājs Modris Plāte. Bijām pārliecināti, ka tas būs Juris pats. Ar dziļu apbrīnu domāju par Juri, kurš atteicās no šī vēsturiskā sprediķa, lai dotu iespēju oficiālās varas atstumtam priesterim to teikt. Viņš tādējādi publiski rehabilitēja Modri Plāti un padarīja to neaizskaramu.

Otrs grūti pārvarams šķērslis bija jautājums par dievkalpojuma translāciju. Tam atļāuj CK nedeļa. Arī ne labiņais I.Ķezbers. Kongresa pirmajā dienā, kad biju saņēmusi zīmīti ar jautājumu, vai dievkalpojums tiks translēts pa radio un televīziju, tad jau kā sesijas vadītāja paskaidroju, ka Rīcības komiteja nav saņēmusi translācijai atļāuj un griezos pie Vagra kunga (!) ar jautājumu, kāpēc tāda atļāuj ir liegta. Kongresam ar TV starpniecību sekoja visa Latvija, tādējādi Vagra kungs bija spiests piekrist translācijai. Tā arī dievkalpojumā ar radio un televīzijas starpniecību piedalījās visa Latvija. Mūsu bažas par pūli, kas varētu nodarīt Jaunu Domam, bija nepamatotas. Cilvēki nāca uz Dievnamu un tā arī tur uzvedās.

Kongress pagāja milzīgā sasprindzinājumā. Tiku raustīta uz visām pusēm, jo man bija uzticēta atbildība par daudzajiem organizatoriskajiem jautājumiem. Lai arī biju nodarbojusies ar lielu Mākslinieku savienības pasākumu organizēšanu, to skaitā arī viens MS kongress man bija aiz

muguras, to nevarēja salīdzināt. Tur viss bija mazāks, pārskatāmāks un prognozējamāks. Bez oficiāli lūgtajiem viesiem uz LTF dibināšanas kongresu bija sabraukuši neformāli no visas Padomju Savienības. Viņi drūzmējās pie durvīm un uzstājīgi lūdza tiesības būt klāt lielajā notikumā. Turpat pie durvīm man vajadzēja pieņemt lēmumu, vai uzņemties risku un uzticēties šo man nepazīstamo cilvēku mutiskajiem apliecinājumiem un, labākajā gadījumā, rekomendācijas vēstulēm, kas dažiem bija līdz no viņu organizāciju vadītājiem, vai arī viņus izraidīt. Vairumā gadījumu izrakstīju caurlaidi un laimīgā kārtā nekādi starpgadījumi kongresa darbu netraucēja. Bija ieradusies arī ārzemju latvieši. Gan ne pārāk daudzi, jo trimdas presē par kongresa gatavošanu tikpat kā neziņoja. Arī tie bija pelnījuši būt zālē. Starp iekšā tikt gribētājiem bija arī garīgi nelīdzsvaroti cilvēki. Man tā bija milzīga garīgā slodze, kas mani nocietināja. Bez tam bija sekretariāta darbs, preses centrs, redakcijas komisijas dokumentu pārrakstīšana un pavairošana, mašīnrakstītājas, stenogrāfistes, sinhronie tulki, kas tulkoja angļiski.

Pēc Ēvalda Valtera lieliskajiem ievadvārdiem ar katru jaunu runātāju kongress kļuva aizvien emocionālāks. Likās, ka mēs nekad neizrunāsim visu to, kas sakrājies. Ka mēs nekad neatdzersimies reibinošo «Dievs, svēti Latviju!». Dziedājām vai trīs reizes pēc kārtas, lai dzirdētu sevi, lai pārliecinātos atkal un atkal, ka tā notiek īstenībā. Pat tad, kad tika pieņemti kongresa pamatdokumenti - programma un statūti un, aizstāvot divus pretrunīgus viedokļus, prāti sakarsa tiktāl, ka likās - nu esam strupceļā, tad docents Apsītis aicināja zāli uzdziedāt. Un mērenie, radikālie un komunisti saplūda vienotā dziesmā, kas kalpoja kā drošības ventilis. Ar kādu neticīgu izbrīnu mūsos skatījās apmulsušie Rietumu žurnālisti.

Savās atmiņās Dainis apraksta arī to satraucošo brīdi, kad tika izvirzīts LTF priekšsēdētāja postenim. Te man nedaudz jāatkāpjas. Dainis bija kongresa Rīcības komitejas satāvā, jo bija viens no tā saucamās pirmās LTF iniciatīvas grupas. Pirms katras Rīcības komitejas sēdes viņam zvaniņu, atstājot mājnikiem ziņu par sanāksmes laiku un vietu, bet viņš tā arī ne reizi neatnāca. Vakarā pēc Mežaparka manifestācijas Škapars, Valdis Šteins un es sēdējām Rakstnieku savienībā A.Upīša kabinetā un izmisumā spriedām, ka nav kandidatūras Frontes priekšsēdētāja amatam, jo zinājām, ka Peters to uzņemties nevēlas. LTF statūtu projektā delegātu izlemšanai bija atstāti divi varianti: Frontei ir trīs līdzpriekšsēdētāji vai arī viens priekšsēdētājs. Vairums no aktīvajiem Rīcības komitejas locekļiem bija par pirmo variantu. Mēs tik ļoti baidījāmies no pagātnes ēnām, ka vēlējamies maksimāli nodrošināties pret varas monopolizāciju un garantēt tās kontrolējamību no apakšas. Tādēļ arī nolēmām, ka visdrošāk būtu, ja valdes priekšsēdētāja amats būtu rotējošs. Tad ik mēnesi cits valdes loceklis ieņemtu šo posteni.

Tovakar cerējām, ka pēc priekšsēdētāja kandidatūras nebūs vajadzības, bet trīs - tas jau ir vieglāk. Tam atradām vairākas kombinācijas. Kādas gan, neatceros. Tā arī, to galveno kandidātu neizdomājuši, devāmies mājās, kas bija nepieļaujama vieglprātība. Tik lielu nopietnu jautājumu atstāt pašplūsmai! Statūtu pieņemšanu vadīja Juris Bojārs. Viņš tik veikli manipulēja ar zāli, ka vairums tā arī nesaprata, par kādu variantu tiek nobalsots.

Vēlāk es daudziem to pārprasīju. Liela daļa bija sapratuši, ka balso par to priekšlikumu, kas paredz trīs līdzpriekšsēdētājus. Kad sākās kandidātu izvirzīšana, Peters atteicās. Tika nosaukti Viktora Avotiņa, Jura Bojāra vārdi. Varbūt vēl kāds. Arī mans, bet es tūdaļ atteicos, apzinoties, ka tam manis nepietiks. Tad pie mikroфона pienāca Peters un ieteica Daini Īvānu. Ne tikai es, bet daudzi atviegloti nopūtāmies. Īstais bija atrasts. Tobrīd domāju, ka no Petera puses tā bija ģeniāla nejausība. Šodien tādām nejausībām vairs neticu. Domāju, ka tas bija partijas ieteikums, tik pausts ar Petera muti. Katrā ziņā pārējiem Rīcības komitejas locekļiem Petera ierosinājums bija negaidīts.

Dienu pirms dibināšanas kongresa Igaunijas Tautas frontes rīcības komiteju pieņēma CK birojs. Priekšvakarā arī Latvijas kompartijas bosiem bija jārikojas tāpat, tik - ko darīt ar visādiem nevēlamiem uzvārdiem, kas bija atrodamī Rīcības komitejā? Jau minēju, ka atbilstoši PSRS un LPSR likumam par sabiedriskajām organizācijām Frontes kongresa sasaukšana notika radošo savienību padomes aizsegā. CK birojam tā bija lieliska izeja - viņi ielūdza radošo savienību vadības pārstāvjus un tos no rīcības komitejas, kam bija kāda noteikta funkcija, kā Škaparam vai man. Otrā dienā parādījās oficiāls Latinform ziņojums labākajās partijas tradīcijās.

Kongresa gaitā es vairākkārt parādīju cietu roku un ātru reakciju. Pēc kongresa biju ieguvusi «dzelzs lēdijas» titulu. Iesākumā man tas glaimoja. Tikt salīdzinātai ar pašu Margaretu Tečeri! Vēlāk to izjutu kā etiķeti, kas

man pielīmēta uz mūžu. Tā, it kā man būtu atņemta sievišķība. Arī kompartijas vadītāji pēc kongresa mani uzskatīja par ietekmīgu personu. Es daudzkārt tiku aicināta pie CK instruktoriem, kuri man mēģināja klāstīt, kā viņi redz sadarbību ar Fronti, ko Frontei vajadzētu darīt un ko nevajadzētu. Katreiz, turp dodoties, pamatīgi izrunājos ar valdes locekļiem. Īpaši Škapars man palīdzēja sagatavoties kārtējai smadzeņu skalošanai. Arī CK otrs sekretārs V.Soboļevs mani aicināja uz divsarunām, kuru laikā pat aģitētēja iestāties partijā! Man daudzkārt tika doti mājieni, ka vajadzētu «turēt rokā Daini», lai viņš neļautos «emocijām». Tas partijas leksikā bija Gorbačova daudzkārt lietots īpašs lamu vārds, lai apzīmētu tās parādības, kas, viņaprāt, izgāja ārpus partejiskās atļautības. Tādas ilūzijas viņiem tur bija - it kā Daini vai kādu citu varētu saturēt! Manis tērpināšana beidzās 1989. gada vasarā, kad Ivars Godmanis kļuva par LTF Politiskās komitejas priekšsēdētāju.

Delegātiem skatoties L.Liberta gleznotajā Raiņa portretā, kongress izskanēja. Trīs dienas, kas satricināja Latviju, bija beigušās. Uz Rakstnieku savienību tika pārvesti dokumenti, rakstāmmašīnas, dāvanas. Viena no pēdējām atstāju Politnamu. Ap diviem biju mājās. Aizmigu, bet drīz pamodos, mirkstot bailu sviedros. Es fiziski jutu to nevaldāmo, vareno masu, kas bija sakustējusies. To milzīgo enerģiju, kas bija atbrīvojusies un vairs nebija apturama. Man bija bail! Tas bija kails, pirmatnīgs bailu mirklis, ko pārdzīvoju. Tas kustējās pakrūtē un lēnām cēlās augšup, žņaudzoši sagrabjot sirdi, aizsitot elpu un sējot paniku apziņā. Biju viena kaut kā baiga un nezināma priekšā. Bez atpakaļceļa. Mana dzīve manīsies. Es mainīšos. Viss mainīsies. Kā?

Politizglītības namā vairums no mums iegāja kā anonīmas personas. Nākamajā rītā pēc kongresa mūs pazina visa Latvija. Mēs bijām kļuvuši par publiskām personām. Cilvēki nāca klāt uz ielas, spieda roku, apskāva. Tas bija grūti, jo es nebiju pieradusi pie tādas uzmanības.

Nākamajā rītā Politnamā bija pēckongresa preses konference, kur jaunā Frontes vadība kopā ar kompartijas šefiem vērtēja notikušo, Dainis sēdēja starp mani un Škaparu. Tas radīja iespaidu, ka viņš ir tikai marionete mūsu rokās, kā to vēlāk daudzkārt dzirdēju interpretējam. Tobrīd par to pat neiedomājām. Tā bija nepieciešamība, jo Dainis Frontes dokumentu izstrādāšanā nebija piedalījies un neko nezināja par mūsu iekšējām politiskajām diskusijām. Mēs to visu zinājām no galvas kā reizrēķinu. Mēs tur bijām, lai viņam palīdzētu. Kad pēc konferences devāmies uz RS, jo Frontei jau citas mītnes nebija, viņš izskatījās dziļi apjucis. Tūlīt pēc pirmās Domes sēdes, kas notika nedēļu pēc kongresa, viņš aizbrauca uz Ungāriju, atstādam visu vadību valdes priekšsēdētāja Škapara un manā ziņā.

Pirmā Domes sēde sanāca RS zālē. Bija jāievēl valde, valdes priekšsēdētājs un Domes atbildīgais sekretārs. Jārisina arī virkne praktisku jautājumu, jānosaka sekretariāta lielums, tā darbinieku algas. Mani ievēlēja par Domes atbildīgo sekretāri.

Pēc ilgām diskusijām valde pieņēma lēmumu piedalīties Oktobra revolūcijas gadadienas gājienā. Nevis tāpēc, lai atbalstītu revolūciju, bet lai parādītu, cik labi esam organizēti. Sazvanījās ar Rīgas partijas komiteju. Tie bija

pārsteigti par tādu Frontes lēmumu un vilcinājās. Darbaļaudis, lūk, jau esot iesaistīti savās darbavietās. Atkal izlīdzējos ar tradicionālo frāzi - Frontes biedri vēlas parādīt darbībā savu atbalstu pārbūvei. Nu, ja pārbūvei, vai tad var atteikt. Mums par pulcēšanās vietu ierādīja K.Barona ielas posmu no Elizabetes līdz Merķeļa ielai. Cik tur salasījās ļaužu! Kolonnai bija jāsāk kustēties noteiktā laikā, lai pa Merķeļa ielu saplūstu Stacijas laukumā ar otru kolonu, kas nāca pa Satekles ielu. Tā kā Frontes kolonnas garums daudzkārt pārsniedza to otro, tad izveidojās ilgs pārtraukums līdz nākamo divu saplūšanai. Mēs bijām liksmi, jo apzinājāmies savu spēku. Gājām dziedādami. Pirmajās rindās ejošie spriedām, ko dziedāsim, ejot gar tribīni. Starp «Daugav's abas malas mūžam nesadalās», un «Bēdu, manu lielu bēdu» izšķīrāmies par pēdējo - tādu priecīgu un nebēdnīgu dziesmu. Baidījāmies, ka mums nebūs pa spēkam pienācīgi izdziedāt Daugavas maigo noteiktību un smalkās skumjas. No 1905. gada pieminekļa aizsulusies skrēju gar kolonnu, lai to paziņotu. Mans skrējiens beidzās Alberta laukumā. Vēl bija jātiek atpakaļ. Tā kā brīžiem gājiens stāvēja uz vietas, tad pie Akmens tilta atkal biju savā vietā. Kad tuvojāmies tribīnei, tad braši sāka dārdēt armijas orķestra spēlētais maršs, kas mēģināja pārmākt mūsu balsis. Viņiem bija bail! Skalruni atskanēja sauklis «Lai dzīvo Latvijas Tautas fronte!» Man nāca smieklis kā pēc pastrādāta nedarba. Šī epizode ir Fellīni režijas cienīga.

Ir kāds amizants notikums, kas parāda mūsu šūpošanos starp padomju cilvēkā iedzītajām bailēm un uzdrošināšanos. Kādas pāris nedēļas pēc kongresa ar Frontes vadību vēlējās tikties konsuls no ASV ģenerālkonsulāta Pēterburgā. Mēs, protams, ar sajūsmu piekritām. Tajā pašā laikā bija jānodrošinās pret iespēju mums pierakstīt vārdus, kas nav teikti. Un tā nu es, jo man kā jau dāmai bija rokassoma, tajā ieliku portatīvo magnetofonu, un J.Petera kabinetā D.Īvāns, J.Škapars un V.Šteins tikāmies ar konsulu. Zem Petera loga dežurēja melna «orgānu» volga. Sarunas saturu neatceros, jo manas domas bija pievērstas mazajam aparātam. Te dzirdu klikšķi. Lente beigusies. Kasete jāapgriež otrādi. Paķeru kafijas kannu un metos laukā. Tik naivi mēs bijām, jo - ko gan kritiskā brīdī būtu varējis palīdzēt kaut kāds ieraksts, padomijā viss notika pēc citām likumībām. Turklāt mēs visi jau bijām tik neglābjami sakompromitējušies.

22. oktobrī tika publicēts PSRS likuma projekts par PSRS Konstitūcijas grozījumiem un papildinājumiem un par PSRS tautas deputātu vēlēšanām. Abi likumprojekti bija nepatīkams pārsteigums, jo tie neatbilda ne Gorbačova pasludinātajam demokratizācijas kursam, ne paredzēja lielākas patstāvības piešķiršanu savienotajām republikām. Konstitūcijas projekts bija reakcionārāks par Brežņeva laika variantu. Tajā pat vairs nebija formālā punkta par PSRS savienotās republikas tiesībām izstāties no Padomju Savienības, kas pat Staļina konstitūcijā tika saglabāts. Drīz pēc projekta publicēšanas Fronte sāka izjust skābekļa trūkumu. Vairs nebija pieejama prese, radio, televīzija. Mūsu rīcībā bija tikai telefons un Frontes atbalsta grupu saraksti. CK kuluāros nogrima jautājums par Frontes laikraksta «Atmoda» izdošanu un statūtu reģistrāciju.

Lai novērtētu izveidojušos situāciju, 8. novembrī pirmo reizi satikās triju Baltijas frontu vadība. Tas notika Rakstnieku savienības zālē. Tur pirmo reizi redzēju Vitautu Landsbergi un Edgaru Savisāru. Tur nolēmām, ka nepietiek vien ar aktīvu protesta kampaņu Baltijā, bet nepieciešams iekustināt arī pārējās Padomju Savienības daļas. Savā starpā sadalījām atlikušās divpasmīt republikas. Pašu dalījumu gan vairs precīzi neatceros. I.Ebela devās uz Gruziju, M.Briede uz Moldāviju un, manuprāt, U.Bērziņš, kā jau tjurku valodu zinātājs - uz Vidusāziju. Vislielākie panākumi bija Gruzijā. Tur, Š.Rustaveli biedrības aicināti, gruzīni sāka bada streiku. Gorbačovs Baltijai ilgi to nevarēja piedot, to vairākkārt publiski pieminēdams.

Tas bija vēsturisks lēmums ar tālejošu stratēģisku nozīmi. Šodien, lasot Rietumos izdotās grāmatas par neatkarības atgūšanas procesu Baltijā un Baltijas lomu PSRS sabrukumā, vairākums autoru uzsver Baltijas tautas kustību lomu demokrātiskās kustības atmodināšanā PSRS. Līdz mums demokratizācijas attīstība citās Savienības daļās bija partijas kontrolēta, dozēta. Turklāt daudzviet vietējie partijas bosī no Maskavas nākošos rīkojumus pildīja vilcinoties vai nepildīja nemaz pēc principa - ķeizars tālu, Dievs augstu. Tur, kur situācija bija labāka, demokratizācijā aktīvi piedalījās galvenokārt intelektuāļi un disidenti. PSRS Konstitūcijas kampaņa kļuva par tādu kā detonatoru, kas uzspriecināja septiņdesmit totalitārisma gadus nostiprināto pasivitāti. Padomju propagandas apdullinātie cilvēki vairs nevēlējās atstāt lemsanu par pašu dzīvi mistiskajiem «viņiem» tur augšā. 1988. gada beigās, 1989. gada sākumā sākās istā tautas kustību veidošanās PSRS.

Lai ieviestu kārtību Latvijā, no Maskavas tika sūtīts tālaika CK «pelēkais kardināls» Vadims Medvedjevs, kas te uzturējās no 11. līdz 13. novembrim. Sīks vīreļis ar iedzeltenu sejas krāsu. Viss notika labāko CK tradīciju garā. Tikai pārbaudītiem un izredzētiem bija iespēju viņu skatīt vaigu vaigā. Partijas aktīva sanāksmē, ko translēja arī televīzija, visi runāja «pareizi». Garlaicīgi. Bija tāda sajūta, ka līdz ar tradicionālās partijas terminoloģijas lietošanu vecie laiki atgriežas. Izņēmums bija I.Daudiša uzstāšanās, kurš atļāvās kritiskus izteikumus par republikas partijas dzīvi un tās vadības stilu. Arī Dainim kā Frontes priekšsēdētājam atļāva runāt, tomēr viņa balss pazuda rutinas runu korī. Savā pelēcīgajā džemperī viņš izskatījās kā nobijies zvirbulis, kas negaidot nonācis kraukļu barā. Man viņa uzstāšanās likās bāla, neskaidri formulēta. Tai pietrūka Dainim tik raksturīgā tiešuma un nesamierināmības. Tomēr tobrīd būtiskākais bija, ka Frontes pārstāvis bija klāt un tie, kas skatījās televīzijas translāciju, pārliecinājās, ka viss turpinās - par spīti informācijas diētai.

Diennakts laikā Gata Gundara tipogrāfijā tika iespiestas 20 000 veidlapas parakstu vākšanai, lai atbalstītu LTF pieņemto 4. novembra rezolūciju, kurā bija izklāstīti Frontes ieteiktie papildinājumi un labojumi likumprojektiem par PSRS Konstitūcijas grozījumiem un papildinājumiem un par PSRS tautas deputātu vēlēšanām. Frontes būtiskākā prasība bija paplašināt savienoto republiku tiesības patstāvīgi veidot savu politisko, ekonomisko un kultūras dzīvi. Faktiski tā bija iestāšanās par federatīviem principiem. Domes

lēmuma tekstu un veidlapas Dzintra Pededze, Jānis Gaigals, tagadējais izglītības ministrs, un dzejnieks Armands Melnalksnis izvadāja uz četriem Latvijas reģioniem, kur tos tālāk izplatīja vietējie tautfrontieši. Latvijā sākās parakstu vākšanas kampaņa. LTF grupas organizēja darba vietās likumprojektu apspriešanu, sūtīja telegrammas uz Maskavu un LPSR Augstākās Padomes prezidijam. Aicināja uz tikšanos ar vēlētajiem savu apgabalu AP deputātus, kuri bija pilnīgi nesagatavoti tādai vēlētaļu aktivitātei, kur nu vēl diskusijai par likumu saturu. Tā bija visaptveroša kampaņa, kas jāva dažu dienu laikā savākt 770 000 parakstu. Katru dienu MS un RS atgriezās pakas ar parakstiem. Daudzi rīdzinieki nāca parakstīties turpat koordinācijas centrā. Lai taupītu veidlapas, kuru sāka trūkt, mēs lūdzām sarakstu turpināt uz balta papīra, tikai pirmo lapu iesākot uz veidlapas. Koordinācijas centrā šis saraksts šķita bezgalīgs. Tā bija pie sienas piesprausta zigzagā salocīta gara lente, kurai atkal un atkal tika pielīmēta jauna lapa.

Frontes priekšlikums līdz ar savākto parakstu tūkstošiem tika iesniegts Maskavā. Tā bija komplicēta procedūra, jo bija jānodrošinās pret parakstu pārtveršanu un jāatrod persona, kas būtu tiesīga ieiet visnepieejamākajā varas tempļī - Kremli. To varēja tikai PSRS AP deputāts. Frontes izvēle krita uz Dž.Skulmi un R.Kukaini. Abas bija gatavas braukt, tik Kukainei bija grūtības atbrīvoties tieši vajadzīgajā dienā. Tā Džemma aizlidoja uz Maskavu. Tolaik jau sekretariātā bija pieņemti pirmie darbinieki. Vienam no viņiem, Egilam Radziņam, tika uzdots veikt «slepeno uzdevumu» - izstrādāt maršrutu parakstu nogādāšanai uz Maskavu. Lai maksimāli novērstu informācijas noplūdi, vienīgā kontaktpersona, ar kuru viņš drīkstēja apspriest detaļas, biju es. Protams, tas, ka kaut kas gatavojas, koordinācijas centrā nebija noslēpjams, jo nākamajā dienā - 17. novembrī beidzās projektu apspriešana. Kā vēlāk uzzināju, tad Radziņš arī man nebija visu pastāstījis par «operāciju». Ar Jāni Rukšānu un šoferi no Frontes atbalsta grupas Mārupē viņi devās ceļā un, veikli izvairoties no sekotājiem, pamanījās Baložos apmainīt automašīnu. Tā viņi laimīgi tika līdz Maskavai. Tur viņi satikās ar Džemmu. Kad paraksti tika ienesti PSRS AP pieņemamajā telpā un pret parakstu nodoti, tad tur sēdošā ierēdne noburkšķēja, lai liekot tos kaktā pie citiem papīriem. Interesanti, kas ar šiem dokumentiem ir noticis pēc PSRS sabrukuma. Var būt, ka birokrātiskā rutīna tos paglābusi no iznīcināšanas un tie nodoti arhīvam.

16. novembrī Igaunijas Augstākā Padome pieņēma deklarāciju par Igaunijas PSR suverenitāti, kas sacēla milzīgu sašutuma vilni Maskavā. Cerējām, ka nākamajā dienā Lietuvas Augstākā Padome, kuras sastāvs bija tik lietuvisks, savā sesijā Igauniju atbalstīs. Tomēr jautājums pat netika iekļauts darba kārtībā. Acīmredzot «Sajūdis» pietrūka laika, lai pārliecinātu deputātus. Mūsu rīcībā bija vairākas dienas. Frontes vadība uzstājīgi prasīja, lai Augstākā Padome pieņem līdzīgu dokumentu. Vairākkārt valdes locekļi tikās ar Gorbunovu. Dienu pirms sesijas pati biju pie Gorbunova. Saruna notika divatā. Iesniedzu Frontes Domes Deklarāciju par Latvijas PSR suverenitāti, un viņš apņēmas iekļaut šo jautājumu darba kārtībā, ja deputāti to izvirzīs. Protams, kas tur ko nenoorganizēt dažus izvirzītājus, ko

tūlīt arī izdarījām. 22. novembrī Politnamā sanāca LPSR AP deputāti. No Frontes bija ielūgti Ivāns, Škapars un es. Sākās sesija, un, kā jau bijām vienojušies, vairāki deputāti ierosināja iekļaut darba kārtībā šo jautājumu. Man par pārsteigumu Gorbunovs veikli izvairījās, un Deklarācija pat netika apspriesta. Viņam to nebija grūti izdarīt, jo vairākums deputātu bija tādi kā aizmiguši. Viņi vēl bija padomju deputāta rīcības koda varā - pašam nav jālemj nekas. Tik jāseko priekšsēdētāja norādēm. Vairākums neko nebija dzirdējuši par Lgaunijas Deklarāciju. Savukārt Frontei bija par maz laika, lai atmodinātu vienaldzīgo deputātu masu. Tā bija mūsu kļūda, ka pārāk paļāvāmies uz Gorbunova doto vārdu. Viņš mūs nodeva. Starprīdī mēģinājām ar viņu satikties, bet tas neizdevās. Bijām paņēmuši līdz pietiekamā skaitā «Sovetskaja Estonija» pirmās lapas kopiju ar igauņu Deklarācijas tekstu. To nolikām katram deputātam uz krēsla. Te uz skatuves parādījās Gorbunovs un skarbi mūs izraidīja no zāles. Tā ir viena no retajām reizēm, kad esmu viņu redzējusi sadusmotu. Izraidījumu dzirdēja visa Latvija, jo sesija tika translēta. Pie Politnama durvīm ar urravām mūs sagaidīja tur ārā sapulcējušies piketētāji. Kā dārgu piemiņu glabāju man nepazīstama vīra Jāņa Gaiļa telegrammu, kurā viņš man pateicas par nenogurdināmo darbu Augstākās Padomes sēdē.

Bija auksts novembra vakars. Lēnām devāmies Rakstnieku savienības virzienā. Garastāvoklis bija nospiests. Gaisā bija tādas baigas nojautas. Gandrīz mēnesi jau atradāmies zem pastiprināta spiediena: preseī nav pieejas, Medvedjeva vizīte, interfrontes veidošanās, LTF statūti netiek reģistrēti, «Atmodu» neļauj izdot. Arī no Lgaunijas un Lietuvas nekādas labās ziņas nenāca. Es Dainim ievaicājos, ko viņš darīs, ja sāksies izrēķināšanās. Vai ļausies sevi izraidīt uz ārzemēm? Palikšu - viņš atbildēja. Tāpat kā es. Ko gan mēs darītu svešumā? Skumji teicu: «Kāpēc gan Latvija nav sala? Tālu no lielajiem kaimiņiem, kam tā kārojas mūsu zemes. Kaut pasaule reiz mūs liktu mierā.» Tagad, esot diplomātiskajā darbā un zinot daudz vairāk par starptautisko attiecību bezgalīgo cinismu, reizēm vēl arvien utopiski ilgojos, kaut Latvija būtu sala okeānā.

Vēl pavasarī biju saņēmusi atļauju apmeklēt mammas brāļus Kanādā, bet, tā kā pēc dzelzs aizkara pacelšanas bija daudz braukt gribētāju, tad pēc vairāku dienu sēdēšanas rindā biļeti dabūju tikai uz novembra beigām. Tā dažas dienas pēc AP sesijas vecāki un tuvākie Frontes kolēģi mani pavadīja uz Rīgas-Maskavas vilcienu. Uz Kanādu brauca arī Komjaunatnes komitejas komplektēta jauno grupa, kuru vadīja Edvīns Inkens. Viņus ielūdza tie Kanādas latvieši, kas atšķirībā no trimdas vairākuma organizāciju uzskatīja, ka jādara viss, lai pēc iespējas vairāk latviešu uzzina patiesību par brīvo pasauli. Tas nebija izdarāms bez kontakta ar oficiālajām padomju iestādēm, tādēļ trimdas «pareizais» vairākums skatījās uz viņiem kā uz «sarkanajiem».

Uz perona tēvs mani pasauca sāņus un ierūsējušā balsī teica: «Meitiņ, ja te sāk ripot galvas, neatgriezies.» Par atbildi smaidīju: «Tētiņ, es atgriezīšos.» Es to arī būtu darījusi, jo brīvības azarts mani darīja drošu un pārgalvīgu. Man nebija bail ne 1991. gada asiņainajā janvārī, kad man kabinetā bija salikts sainis ar siltām drēbēm un daži konservi gadījumam, ja mēs

būtu zaudējuši un sāktos apcietināšanas. Ne arī augusta pučā, kad, par spīti briesmām, tāpat kā Dainis, atgriezās Latvijā no Zviedrijas tad, kad citi mēģināja Rīgu atstāt. Vēlāk, kad, strādājot diplomātiskajā dienestā, iepazinot, ar kādu nežēlību tika apspiesta 1956. gada sacelšanās Ungārijā un iznīcināts 1968. gada Prāgas pavasaris, tad man palika baigi. Es sapratu, ka no 1988. gada līdz Latvijas valstiskuma atjaunošanai 1991. gada augustā Baltijas valstu un tautu liktens karājās mata galā. Katru brīdi mūs varēja brutāli iznīcināt, un pasaule būtu nevarīgi noskatījusies. Rietumu prese būtu pilna ar sensacionāliem, asiņainiem skatiem un nosodošām deklarācijām, bet tas neko nemainītu mūsu likteni.

10. decembrī Vašingtonā *Sheraton* hotelī sanāca ALAs ārkārtas kongress, lai spriestu, kā Amerikas latvieši var veicināt procesus, kas sākušies Latvijā. Guntis Siliņš, viens no «sarkanajiem» latviešiem, savā busiņā veda E. Inkeni un mani uz kongresu. Ielūgti nebijām, bet Guntim bija ļauts saprast, ka, ja atbrauksim, tad kongresu varēsim noklausīties. Drīz vien pēc kongresa atklāšanas mums tika dots vārds. Kāpu tribīnē pirmā. Pēc manis - Edvīns, un tad pamišus atbildējām uz jautājumiem. Viss rīta cēliens pagāja jautājumu un atbilžu krustugunis. To bija tik daudz. Gan pārdomāti un profesionāli, gan muļķīgi. Mani pārsteidza trimdas «žargons». Viņus - mana «komunistu valoda». Starp mums bija piecdesmit atšķirtības gados izaugusi stikla siena, kas liedza vienam otru pareizi saklausīt, lai gan tobrīd man likās, ka viņi mani ir sapratuši. Tikai vēlāk, kad trimdas presē parādījās ķengājoši raksti par mani, biju šokēta. Kongresā biju tādā eiforijā, ka visi likās tik draudzīgi un laipni. Īstenībā katrs mans vārds tika svērts un grozīts, tur meklējot to, kā tur nebija. Viens no biežāk uzdotajiem jautājumiem bija: vai LTF ir par Latvijas pilnīgu neatkarību? Atbildēju: LTF ir par Latvijas suverenitāti. Es vēl nevarēju teikt - neatkarība, tāpēc lietoju aizstājējvārdu, kurš mūsu tā laika zīmju sistēmā nozīmēja to pašu. Tā bija tāda padomijas stila vārdu rotaļa - sacīt vienu, bet domāt citu. Bet trimdas tautiešiem jau mūsu kods nebija pazīstams. Alieši gribēja skaidru valodu, jo viņiem nebija nekāda priekšstata par daudzajiem pustoņiem un niansēm, ar kuru palīdzību cilvēki padomijā prata saprast vārdos nepateikto. Suverenitāti man vēl ilgi nepiedeva.

Kongresā valdīja arī vienreizēja labestības gaisotne. Turpat tika ziedota ievērojama naudas summa LTF pirmā kompjūtera iegādei. Man uzdāvināja arī 16 metrus garu sarkanbaltsarkanā karoga lentu. Tā pēcāk ir rotājusi daudzus Frontes pasākumus. Arī 1989. gada svinīgo sarīkojumu Nacionālajā teātrī, kad uz skatuves tika atkārtota dzīvā bilde - V. Rīdzinieka leģendārais Latvijas valsts proklamēšanas skats.

Dažas dienas pēc kongresa «Cīņā» (15.12.1988.) parādījās raksts no «Amerikas balss» raidījuma, kurā tika uzdots jautājums, vai mūsu piedalīšanās kongresā nav LTF mēģinājums apvienoties ar latviešu emigrācijas reakcionāro spārnu? Edvīnam un man tika izvirzīta smagākā no visām padomju apsūdzībām: «LTF pārstāvji apsprieda jautājumus par padomju varas pakāpenisku likvidēšanu Padomju Latvijā un tās pakāpenisku izstāšanos no PSR Savienības sastāva.» Agrāk pēc tādas apsūdzības drošāk

bija palikt ārzemēs, jo padomijā gaidīja slēgta dzīves vieta. Turpat tālāk draudīgi tika piemetināts: «Atgriezušies mājās, viņi varēs mums pastāstīt sīkāk par šo saietu, varēs kļiedēt daudzas neskaidrības.» Par rakstu uzzināju pēc kādām dienām, kad Edvins un pārējie komjaunatnes brauciena dalībnieki bija atgriezušies Latvijā. Zvanīju Edvinam, lai uzzinātu, kā viņam gājis, šķērsojot robežu. Maskavā muitā pamatīgi izkratīts, atņemtas dažas grāmatas. Citādi viss esot mierīgi.

Man pašai, tāpat kā Frontes pārējiem vadītājiem, šis raksts likās divains. Klīda baumas, ka to publicēšanai labojis un vīzējis pats CK ideoloģiskais sekretārs Ivars Ķezbers. Raksta gandrīz vai staļiniskā valoda nekā negāja kopā ar viņa civilizēto tēlu un rakstīšanas stilu. Atgriežoties uzzināju, ka tūlīt pēc raksta publicēšanas tika izplatītas baumas: Inkena Maskavā apcietināts. Kas un ar kādu mērķi tās izplatīja? Varbūt kāds mēģināja uzlabot Inkena reputāciju? Nav izslēgts arī, ka tā mērķis bija nobiedēt, lai mēs apjukumā neatgrieztos Latvijā. Tad varētu sākt jo skaļu Frontes kompromitēšanas kampaņu. Raksta īstenais nolūks tā arī paliks neatminēts. Pēc atgriešanās Toronto un Z.Spilnera kongresa pārstāsta «Laikā» arī LNNK valde gribēja mani noklausīties. Šī diskusija ilga trīs stundas. Pēc biju tiktāl iztukšota, ka, nākot lejup pa kāpnēm, man trīcēja kājas. Citu vakaru uzstājos kopā ar divām citām viešņām no Latvijas. Sāku iejusties štata runātājas lomā. Sniedzu intervijas presei un reiz pat ierunāju mazu sižetu Toronto televīzijā. Interesantākais bija vakars Latviešu centrā, kurā uzstājos kopā ar savu brālēnu politologu Juri Dreifeldu. Katrs sniedzām savu versiju par notiekošo Latvijā. Viņa priekšlasījums bija akadēmiskāks, manam piemēta līdzdalībnieka autentiskums. Uzstājos arī Čikāgas latviešu biedrībā. Gandrīz visur mani pārsteidza kāds klausītāju jautājums - kur es esot iemācījusies tik skaisti runāt latviski. Cik divains jautājums, bet tas atspoguļo to abpusējo informācijas nepietiekamību, kas pastāvēja gan Latvijā par trimdu, gan - trimdā par Latviju un kas jo lekni jāva zelt savstarpējiem aizspriedumiem.

Es aizbraucu uz ārzemēm organizācijai drūmā laikā. Kad atgriezos, vēji bija mums mainījušies labvēlīgā virzienā. Lai arī notika stīvēšanās starp Rīgas izpildkomiteju un Rīgas pilsētas partijas komiteju, no vienas puses, un frontes vadību, no otras, tomēr praktiski bija izveidojusies divvaldība. To zināja CK, un nevarēja ar to nerēķināties. Pēc kongresa organizācijas biedru skaits bija dubultojies.

Manā prombūtnē bija noticis Interfrontes kongress, kura stenogrammas vēl tagad nespēju mierīgi lasīt. Līdz PSRS tautas deputātu vēlēšanām Interfrontes un Tautas frontes pretstāvēšanas asums sasniedza kulmināciju un faktiski noteica politisko spēku stratēģiju Latvijā. Zināmā mērā IF esību var salīdzināt ar spēcīga ārējā ienaidnieka klātbūtni valstī, kad nācija uz laiku atvirza otrā plānā atsevišķo grupu intereses un organizāciju atšķirības, lai vienoti vērstos pret ārējiem draudiem. Tāds drauds demokratizācijai bija Interfronte. Tādos apstākļos bija jāpieņem stratēģiski būtisks lēmums, vai LTF piedalās PSRS Tautas deputātu vēlēšanās. J.Vidiņa *Helsinki - 86* un vēl dažas mazākas organizācijas aicināja vēlēšanas boikotēt. Tādas balsis skanē-

ja arī LNNK un Neformālajā tautas frontē. Tomēr, par spīti pūrisma tendencēm, LNNK savā dibināšanas kongresā 18. februārī pieņēma Frontes vienotībai izšķirīgu lēmumu vēlēšanās piedalīties. Sava nozīme šī lēmuma pieņemšanā bija arī Interfrontes akcijām. Gandrīz vai jāsaka paldies tiem mazajiem, zaļganos frenčos tērtajiem vīriņiem, kas Frontei šo pretinieku uzdāvināja.

Notikumu secība ļāva organizācijai pakāpeniski nobriest. Kaut vai vēlēšanas. Vispirms 1989. gada sākumā bija PSRS Tautas deputātu vēlēšanas, tad decembrī sekoja vietējās padomes un tikai tad 1990. gadā Latvijas Augstākās Padomes vēlēšanas. Ja secība būtu citāda, piemēram, vietējās notiktu pēc AP vēlēšanām, cik daudz grūtāk būtu iegūt nepieciešamās divas trešdaļas mandātu, lai pieņemtu 4. maija Deklarāciju. Pēc Frontes kandidātu pārliecinošās uzvaras vietējās padomēs tās kļuva par Frontes administratīvo atbalsta struktūru AP vēlēšanu kampaņas laikā. Ejot cauri trim vēlēšanu kampaņām, nobrieda arī Frontes vēlēšanu koordinatori: M.Steins, P.Sterniņš, G.Bluķis un A.Dravnieks u.c. Viņi kļuva profesionāļi. Ne velti par viņu roku 5. Saeimas vēlēšanās cīnījās vai visas politiskās partijas. Vēlēšanu kampaņai bija liela nozīme arī vidējā līmeņa Frontes aktīva konsolidācijā. Visos apgabalos veidojās savi neformālie vadītāji, kuri sāka noteikt sabiedrisko domu rajonā un ar kuriem vietējās partijas komitejas nevarēja nerēķināties.

Partijas aparātu Frontes entuziasma pilnais darbs vēlēšanu kampaņas laikā pārsteidza pilnīgi nesagatavotu. Tāpat kā tās kandidātus. Agrāk taču bija tik vienkārši. CK Orgdaļa nolēma, palaida uz leju instrukciju un darbaļaužu kolektīvi izvirzīja. Pēc šīs pašas shēmas partijas funkcionāri mēģināja darboties arī šoreiz. Partijas oficiālie kandidāti nebija gatavi tiešai diskusijai ne ar vēlētājiem, ne ar opozicionārajiem kandidātiem. Vagris atļāvās neierasties uz priekšvēlēšanu sapulcēm, kurās jo aktīvi darbojās E.Repše ar savām uzticības personām. CK instruktori vairākkārt griezās pie Frontes vadības ar lūgumu ļaut Vagri ievēlēt mierīgi. Fronte palika neitrāla. Šodien man liekas nesaprotami, kāpēc Frontes vadība turpināja sēdēt uz diviem krēsliem - vārdos atbalstīja kā Vagri, tā Repši, bet faktiski visu atstāja pašplūsmā. Varbūt mēs neticējām, ka vēlētāji ir gatavi tik radikālam solim kā pie varas esošas personas noliegšana jauna un nepieredzējuša zēna dēļ. Varbūt mēs baidījāmies, ka atklāta vērsšanās pret partijas pirmo sekretāru var izraisīt nevēlamu notikumu ķēdi, kas traucēs Frontei brīvi darboties citos vēlēšanu apgabalos? Rezultātā Vagris uzvarēja ar nelielu pārsvaru - 51,3%, kurš, iespējams, bija iegūts, izmantojot ne visai godīgus līdzekļus.

Kā mums stāstīja vietējo LTF grupu pārstāvji, tad rūpnīcās tika doti stingri norādījumi balsot par pareizajiem kandidātiem. Tas tikai parāda partijnieku atrautību no reālās dzīves, ja pat 1988. gada vētrinātie notikumi vēl nebija likuši viņiem atmesties. Pat tie, kas Frontei nesimpatizēja, bija sapratuši, ka ar partijas norādījumiem ne viss vienmēr ir kārtībā. Viņus varēja uzkurināt tikai, skaļi kļūgājot par netaisno likumu par migrācijas ierobežošanu, par latviešu valodas uzspiešanu, par fašismu. Tas darbojās. Dodot savus rīkojumus, partijas komitejas nebija ņēmušas vērā arī tādu fak-

toru kā slēpto nacionālismu, kas piemita daudziem partijas funkcionāriem un administratīvajiem darbiniekiem. Situācijās, kad, neapdraudot sevi, varēja izpalīdzēt Frontei, vairums to darīja. Tā bija sava veida piektā kolonna partijas un administratīvajā aparātā, kas bez centības un entuziasma pildīja tiešos partijas uzdevumus.

Manā skatījumā šī pirmā vēlēšanu kampaņa bija cīņa starp Interfronti un Tautas fronti. Pie tam šis griezums šķērsoja visu sabiedrību, arī partijas biedrus. Tam spilgts piemērs bija I.Ķezbera un V.Soboļeva konflikts. CK birojā tika nolemts, ka Daugavpils vēlēšanu apgabalā balotēsies V.Soboļevs. Savukārt Fronte vēlējās, lai tur balotētos I.Ķezbers. Zināmā mērā viņi abi bija emblemātiskas figūras. Soboļevs pārstāvēja interfrontes līniju, Ķezbers - partijas «gaišos spēkus». Viņš būtu varējis uzvarēt, jo pilsēta bija interfrontiska, bet rajons tautfrontisks. Arī katoļu baznīca bija gatava viņa atbalstam. Viņš it kā piekrita Frontes priekšlikumam, bet atkāpās, kad CK birojs to pieprasīja. Līdz ar to Soboļevam bija garantēta ievēlēšana. Sašutumā par tādu Ķezbera svārstīšanos Fronte atteicās turpmāk viņu pirmajā kārtā atbalstīt. Iet pašam nebija jēgas, jo interfrontiskajos apgabalos par Ķezberu nebalsotu, bet tautfrontiskie jau bija aizpildīti ar stabilām, Frontes atbalstītām kandidatūrām. Juzdamies nepelnīti atstumts, Ķezbers uzrakstīja atlūgumu no CK biroja. Atlūgums netika pieņemts, un Ķezbers turpināja pildīt ideoloģiskā sekretāra pienākumus.

Ķezbera - Soboļeva konflikts, dažu partijas komiteju atklāta sadarbība ar Fronti vēlēšanu kampaņas organizēšanā, darba kolektīvu partijas organizāciju nepakļaušanās centra direktīvām - tās visas bija daudz dziļāka procesa ārējās izpausmes. Vēl gan CK birojs pieņēma vienotus lēmumus: kritizēja «nacionālistisko spēku» aktivizēšanos (tā pēc LNNK dibināšanas kongresa tika deklarēts) vai mēģināja vērsties pret preses visatļautību, bet partijas aparāta funkcionārus nevarēja nesatraukt partijas iekšējās disciplīnas šķobīšanās. Demokrātiskais centrālisms vairs nefunkcionēja. Domāju, ka tas bija viens no iemesliem, kāpēc CK sasparojās un ķērās pie pretuzbrukuma. 18. februārī notika LNNK I kongress, kura programmā par kustības gala mērķi tika pasludināta Latvijas valsts atjaunošana. LNNK skaidrā valoda atšķīrās no Frontes piesardzīgajiem formulējumiem un neieklāvās tajā spēlē, kuru Fronte spēlēja ar CK: tik pasakām, pārējo - paturam prātā. Nedomāju, ka Elizabetes namā būtu bijušas ilūzijas par Frontes patieso noskaņojumu, bet viņus pagaidām apmierināja tas, ka mēs nedodam iemeslu Frontei pārmest novēršanos no Gorbačova pārbūves kursa. Citādi tas bija ar LNNK. Viņi bija atļāvušies teikt patiesību, tāpēc 1. martā CK birojs pieņēma lēmumu «Par Latvijas Nacionālās Neatkarības kustības kongresu», kurā asi nosodīja LNNK kā organizāciju, kurai ir sveši pārkārtošanās un sabiedrības atjaunošanas uzdevumi.

Ap 6. martu Frontē ienāca ziņa, ka LKP CK gatavojas mainīt mums simpatizējošo preses izdevumu, radio un televīzijas vadību. Vairums šo personu bija partijas biedri. Atgādināšu, ka tolaik arī daudzi LNNK biedri vēl glabāja kabatā pelēko PSKP biedra karti. Lielais izstāšanās process sākās tikai rudenī. 6. martā Latvijas teātru aktieri pie CK mītnes rīkoja protesta

piketu pret plānoto preses brīvību ierobežošanu. Pikets tika izklīdināts ar spēku un kādi desmit aktieri aizturēti. Kad ziņa pienāca Frontes mitnē, tūlīt zvaniņām Vagrim. Škapars vaicāja, vai viņš zinot, ka milicija pie CK sit teātra māksliniekus. Vagra atbilde bija dziļi simboliska: man logi ir uz otru pusi! Šī frāze tik precīzi atspoguļo Vagra būtību - nekur neiejaukties. Protams, pēc šī zvana neko neredzējušais Vagris deva rīkojumu aktierus atbrīvot. Frontes valde nekad nav saņēmusi atbildi uz jautājumu, kas ir atbildīgs par 6. martā notikušo varmācību.

Atmosfēra bija saspriegta: agresīvas publikācijas presē, Rubika, Klaucēna un Dzeniņa paziņojumi pret Fronti un LNNK. Priekšvēlēšanu sapulces daudzviet pārvērtās par klaji naidīgu konfrontāciju starp to tautfrontiski un interfrontiski noskaņotajiem dalībniekiem. Bojārs zināja teikt, ka Latvijā ieradusies PSKP CK komisija, kuras uzdevums ir sagatavot ziņojumu par stāvokli republikas partijas organizācijā. Gaisā esot jūtama represiju un partijas tīrīšanas tuvošanās. Figurējot melnie saraksti utt. Vajadzētu lielu tautas manifestāciju partijas progresīvo spēku atbalstam. Par to esot arī Gorbunovs.

Tūlīt sasaucām valdes sēdi. Domas dalījās jautājumā par manifestācijas rīkošanu. Vieni, es tajā skaitā, bija par aktīvu, pārdomātu spēka demonstrējumu no Frontes puses, jo mēs bijām zaudējuši iniciatīvu un jāvuši sevi ievilkt vārdu karā ar Interfronti. Citi vaimanāja par tankiem un asinīm, par provokācijām. Pēc vairāku dienu diskusijām beidzot balsojām par galīgo lēmumu - būt vai nebūt Daugavmalā manifestācijai. Pret balsoja divi, vēl kādi atturējās.

Tikko lēmums bija pieņemts, valdes locekļi devās uz četriem Latvijas novadiem, lai informētu par notikumiem Rīgā un 12. martā paredzēto manifestāciju. Tika sasaukti novada rajonu LTF nodaļu vadītāji. Tie informāciju nodeva tālāk. Tā dažu stundu laikā visa Latvija sāka gatavoties šim pasākumam. Šo shēmu turpmāk pārvērtām par iknedējas informācijas sanāksmi, kurā jau otrā dienā pēc valdes sēdes viss bija zināms vietējā līmenī.

Svarīgi bija nedot iemeslu sākt vardarbību pret manifestantiem, tāpēc valde, gluži kā CK birojs, apstiprināja lozungus. Pārsteidzoši, bet tautfrontieši tik labi saprata, kāpēc tas tiek darīts, un pieņēma šo ierobežojumu bez diskusijām. Manifestācijas nolikumā lūdzu, lai cilvēki sadalās grupās pa piecpadsmit un cits citu labi pazīst. Katrai grupai nepiederošā rīcībai jāvelta īpaša uzmanība. Visi, kam vien ir fotoaparāti, tika aicināti tos ņemt līdzi, lai dokumentētu katru konfliktu.

Dienu pirms pasākuma devos uz Augstāko Padomi, lai par visu informētu Gorbunovu. Kad pastāstīju, kas izdarīts, lai manifestāciju sagatavotu, cik tajā piedalīsies cilvēku, kādi būs lozungi utt., viņa reakcija bija negaidīta. Viņš neko nezināja! Savā tiešumā izšāvu: «Kā, bet tas taču tiek darīts pēc jūsu lūguma!» Tādu lūgumu Bojāram Gorbunovs nebija izteicis. Uzskatot mītiņu par bīstamu, viņš lūdza to atcelt. Nekas vairs nebija atceļams, jo mašīna bija iedarbināta pilnā sparā.

Manifestācija izdevās. Mierīgi. Gaiši. Bez provokāciju mēģinājumiem. Kad tā beidzās, paņēmu mikrofonu un aicināju: «Visi, kas atrodas no manis pa labi, dodas Oktobra tilta virzienā. Visi, kas atrodas no manis pa kreisi, -

Dzelzceļa tilta virzienā.» Un 250 000 cilvēku pašķirās. Dažu minūšu laikā krastmala pie tribīnēm bija tukša. Neviena incidenta. Neviena nolauzta krūma, ne nomesta papīra. Tas bija satriecoši. Stāvēju, un man tecēja pār vaigiem asaras. Es biju tik lepna par savu tautu. Kā tautas dziesmā «Caur sudraba birzi gāju, ne zariņa nenolauzu». Mēs visi kopā gājām caur sudraba birzi un nedrīkstējām nolauzt ne zariņa. Arī nejauši. Šī dzelžainā disciplina bija tik iespaidīga. Tie neformāļi, kas bija atbraukuši no tālienes - Krievijas, Ukrainas, Kaukāza - Frontes mitnē aizgūtnēm pārrunāja redzēto un pārdzīvoto. Viņi bija pārliecināti, ka tauta ar tādu stāju un pašcieņu savu mērķi sasniegs. Šis disciplīnas priekšā bija spiesta atkāpties arī partijas vadība. Nekādas tīrīšanas LKP nesākās. Fronte bija nospēlējusi partijas «gaišo spēku» aizstāvja lomu. Kārtējās krīzes dziļākais punkts bija pārvarēts, un līdz vēlēšanām viss ritēja bez īpašiem pārsteigumiem, ja par kaut ko īpašu neuzskata Interfrontes ārdīšanos.

Kāds tad bija vairākuma noskaņojums 1989. gada pavasarī? Neapšaubāmi radikālāks nekā ziemas sākumā, tomēr daudzi vēl loloja ilūzijas par pārbūvi un lika lielas cerības, ka pirmais PSRS Tautas deputātu kongress, kurš Maskavā sākās 25. maijā, pieņems lēmumu par saimnieciskās autonomijas piešķiršanu Latvijai. Sabiedrībā cirkulēja Latvijas finlandizācijas projekti. Prese rakstīja par jauna Savienības līguma nepieciešamību. Cik noturīgas bija ilūzijas par kopīgi ejamo ceļu ar partijas «gaišajiem spēkiem», spilgti liecina iznākums Ķezbera un Repšes vēlēšanu apgabalā, kā arī sajūsma, ar kādu deputātus pavadīja uz Maskavu. Pavadišanas mītiņā vieglprātīgi tika doti nepildāmi solījumi, kurus sajūsmīnātie pavadiņāji uztvēra ar lielu ticību, un deputātus - gan komunistus, gan bezpartejiskos burtiski apbēra ziediem. Tikai PSRS Tautas deputātu kongresa pretrunīgā norise pārliecināja vairumu, ka mums nav ko gaidīt no Maskavas un pašiem vien būs savas valsts liktenis jālemj.

Arī Frontes valdes 31. maija Aicinājumu diskusiju sākt par valstiskās neatkarības atjaunošanu ne visi uztvēra ar sajūsmu. Tas izraisīja vētrainu pretreakciju pat domnieku vidū, kur nu vēl starp ierindas biedriem. Ar satraukumu gaidījām 10. jūnija Domes sēdi, kurā dokuments bija jāapstiprina, un nebijām droši par tās iznākumu. Pat valdes locekļi, kas paziņojuma pieņemšanas laikā atradās Tautas deputātu kongresā Maskavā, mūs, palikušos, nesaprata. Viņi to uzskatīja par priekšlaicīgu un provokatīvu izaicinājumu. Daži aizrunājās pat līdz galma apvērsuma mēģinājumam. Deputāts Viktors Avotiņš 10. jūnija Domes sēdē pat savā sašutumā aizgāja tik tālu, ka paziņoja par izstāšanos no Domes, ko gan nekad neīstenoja. E. Inkenam Rīgas pils Sūtņu zālē (Domes sēde notika pilī) ilgi skaidroju, kāpēc Aicinājums ir vajadzīgs, līdz viņu pārliecināju neuzstāties ar tā nosodījumu. Dome pēc ilgām diskusijām dokumentu pieņēma.

Šie notikumi apliecina, cik pakāpeniski cilvēkos brieda pārliecība par valstiskās neatkarības atjaunošanas nepieciešamību. Būtisks elements šīs pārliecības veidošanā bija Frontes pakāpeniskā spiediena politika. Tāda nemitīgi pieaugošu prasību taktika, kas ļāva cilvēkiem sekot procesa attīstībai,

vienlaicīgi tajā piedaloties un to virzot. Tieši procesa nepārtrauktība, kad katrā nākamajā brīdī tiek sperts solis tālāk, pat ja ne vienmēr šis solis ir tik liels, kā gribētos, ļāva cilvēkiem atbrīvoties no tā iekšējā cenzora, ko piecdesmit okupācijas gadi bija mūsos izkopusi. Šajā laikā tieši Fronte bija tā masveidīgākā un autoritatīvākā politiskā organizācija, kurā apvienojās kā mērenie, tā radikālākie. Tā bija sava veida jumta organizācija. To labi apzinājās arī Pilsoņu komitejas vadītāji, kas atkārtoti un atkārtoti mēģināja iegūt Frontes oficiālu atbalstu pilsoņu reģistrācijas kustībai. Viņi apzinājās, ka tas ir nepieciešams, lai cilvēkos paaugstinātos uzticība. LTF Dome savu atbalstu nedeva. Katra nodaļa bija pilnvarota pati izlemt šo jautājumu. Arī tas atspoguļo kustībā valdošo noskaņojumu, jo katrs domnieks nepārstāvēja vien sevi, bet arī savas nodaļas viedokli. Tas bija zināms pilnvarojums, kas izpaudās balsojumā, jo domniekam bija jātgriežas nodaļā un tās biedru priekšā jāaizstāv sava pozīcija Pilsoņu komitejas jautājumā.

Arī šodien es uzskatu, ka Frontes piesardzīgā attieksme pret pilsoņu reģistrāciju bija pareizi izvēlēta taktika. Tā nodrošināja Frontei ne tikai mēreno, bet arī cittautiešu atbalstu. Tikai tā Fronte varēja uzvarēt Latvijas vietējās un Augstākās Padomes vēlēšanās. Latvijas valstiskuma atjaunošana parlamentārā ceļā bija virsuzdevums, kas bija skaidrs pēc 31. maija Aicinājuma. Tā vārdā Fronte veidoja savu sadarbību ar citām neformālajām organizācijām. Tā vārdā pienāca laiks, kad Fronte pārtrauca atbalstīt kompartiju.

Pilsoņu reģistrācijas idejā man nepatika arī mehāniskais šķirošanas princips. Turpat Frontē plecu pie pleca strādāju ar tiem, kam nebija šī automātiskā pilsonības mantojuma. Tie bija mani tuvākie kolēģi, domu-biedri. Es nevarēju pieņemt, ka esmu citādāka nekā viņi. Turklāt Pilsoņu komitejas man nedeva atbildi, kas notiks ar tiem, kam nav Latvijas pilsonības. Kādas būs viņu tiesības? Tagad, kad Latvijas valsts ir atjaunota un ir notikušas likumīgās Saeimas vēlēšanas, pieņemts likums par naturalizāciju, kas skaidri norāda perspektīvu tiem, kas nav Latvijas pilsoņi vai to pēcteči, uzskatu pilsonības mantošanas principu par dabisku un iederīgu tiesību normu. Es tikai vēlētos, kaut mēs atrāk aizmirstu smago pagātnes mantojumu un dzīvotu nevis mazā latviešu viensētā, bet eiropejiskā plašumā, ar eiropejisku pasaules izjūtu.

JĀNIS FREIMANIS, NILS MUIŽNIEKS, ILMĀRS BIŠERS

LTF UN BALTIJAS KOPIBAS LOMA PSRS SAGRĀVĒ

Šodien daudz runā par Baltijas vienotību - vai tā ir patiesībā vai pastāv tikai kā mīts. Tomēr - mūsu nesenaajā vēsturē bija laiks, kad okupēto Baltijas valstu kopība bija patiesa ne vien deklarācijās, bet arī vienotam mērķim. Tas bija mūsu atbrīvošanās laiks, vienlaikus arī PSRS sagrūšanas laiks. Kad Latvijas Tautas fronte darbojās kopīgi ar Igaunijas TF un Lietuvas «Sajūdi».

Par īpašo Baltijas lomu PSRS sagrāvē daudz jau ir pateikts. Šai rakstā minēto problēmu apskatīsim vēlreiz kopā ar faktiem, kas līdz šim mūsu presē izgaismoti maz vai nemaz.

TAUTAS KUSTĪBU VIENLAICĪGĀ RAŠANĀS UN TO KOPDARBĪBAS SĀKUMI

Atgādināsim mūsu kopīgo vēsturi, kad apmēram vienlaicīgi 1918.-1920. gadā tika proklamētas un izcīnītas divdesmitajam gadsimtam jaunas valstis: Latvija, Lietuva un Igaunija. Vēstures analogijas turpinājās 1940. gada jūnijā, kad PSRS tās praktiski reizē okupēja un inkorporēja savā sastāvā.

Interesantā kārtā triju okupēto Baltijas valstu likteņu vienlaicīgais scenārijs tika pārmantots arī Gorbačova liberalizētās «pārbūves ēnas» laikos 80. gadu beigās. Praktiski vienlaicīgi, viena mēneša laikā te nodibinājās visas trīs šo republiku tautas kustības: Igaunijā Rahvarinne (Tautas fronte) 1988. gada 30. septembrī, Latvijā Latvijas Tautas fronte 1988. gada 7.-8. oktobrī un Lietuvā Sajūdis (Lietuvas pārbūves atbalstīšanas kustība) - šī paša gada 22. oktobrī.

Par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas tautas kustību oficiālās kopīgās darbības sākumu ir uzskatāma LTF, Rahvarinnes un Sajūža valžu pārstāvju kopīgā apspriede Rīgā, Rakstnieku namā 1988. gada 8. novembrī, kas tika sasaukta pēc Latvijas puses iniciatīvas. Nodibinājās trīspusēji sakari starp kustību vadošajām amatpersonām D.Īvānu, E.Savisāru un V.Landsbergi, tika deklarēta gatavība kopīgai tālākai rīcībai PSRS Augstākajā Padomē, nolēma vienlaicīgi rīkot aptauju visās republikās pret jauno PSRS konstitūciju.

Baltijas republiku tautas kustību kopīgo darbību organizatoriski leģitimēja pirmajā Baltijas Asamblejā 1989. gada 13.-14. maijā Tallinā. To sasauca atbilstoši LTF Domes valdes 1989. gada 25. aprīļa iniciatīvai.

Nākošā sēde bija 1989. gada jūlijā Pērnāvā, kur šo institūciju pārdēvēja par Baltijas Padomi. Tā apstiprināja E.Savisāra ideju par Baltijas ceļa organizēšanu 1989. gada 23. augustā, kā arī pieņēma Baltijas Padomes Aicinājumu PSRS tautām.

Baltijas Padomes sēdes bija tai laikā visaugstākā līmeņa publiskā un institucionalizētā Baltijas tautu kustību sadarbības forma, kurā allaž tika risināts kāds kopīgs, pret PSRS vērstas pasākums. Otrkārt, tieši šajos forumos visas trīs Baltijas tautu kustības viena otru balstīja un pat «vilka» uz priekšu,

nodrošinot attiecībā pret PSRS administrāciju saskaņotas politiskās prasības. Tālākās sēdes bija Lietuvā, Panevėžā (9.9.1989.), kurā lēma par baltiešu dienestu PSRS armijā, pieņemot vēstuli M.Gorbačovam. Arī Cēsis (11.11.1989.). Sekoja vēl Baltijas Padomes sēde Pērnāvā (14.1.1990.), kurā pieņēma kopēju baltiešu vēstuli ASV senatoram R.Diksonam. Nozīmīga bija Baltijas Padomes locekļu kopsēde Rīgā (1.2.1990.), mēģinot būt par vidutāju Armēnijas un Azerbaidžānas konfliktā par Karabahu. Baltiešu misija gan bija nesekmīga, tomēr apliecināja mūsu pretenzijas būt neitrālām, ārpus PSRS esošām valstīm, kas spēj un grib risināt pat trešo pušu valstiskās problēmas.

Nākošās Baltijas Padomes jau notika jaunievēlēto Augstāko Padomju līmeņos - 1990. gada 12.-14. aprīlī Pērnāvā un 12. maijā Jūrmalā. Šai pēdējā sanāksmē Latvijas, Lietuvas un Igaunijas atjaunoto republiku pilnvarotie pārstāvji parakstīja «Deklarāciju par Latvijas Republikas, Lietuvas Republikas un Igaunijas Republikas vienprātību», un šo sēdi pirmo reizi vadīja visu valstu augstāko likumdevēju institūciju priekšsēdētāji A.Gorbunovs, A.Rītels un V.Landsbergis.

Jūrmalā 1990. gada 6. jūnijā, nodibina oficiālu sadarbības institūciju, ko nosauc par Baltijas Valstu Padomi.

Tai pašā laikā LTF igauņu Rahvarinne un lietuviešu Sajūdis 1990. gada 16. jūnijā nolemj turpināt arī savu līdzšinējo politisko organizāciju sadarbību Baltijas Asambleju ietvaros. Tomēr šī atjaunotā Asambleja lielāku nozīmi vairs neguva.

LTF ĀRPOLITIKAS PRINCIPI BALTIJAS KOPDARBĪBAS KONTEKSTĀ

LTF savā darbībā pret PSRS centrālo varu un par kontaktiem ar ārpasauli Rietumos vadījās no savām ārpolitiskajām nostādnēm. Šis politikas paši pirmie pamati radās jau LTF pirmajā Domes sēdē (22.10.1988.), kad pēc V.Šteina un viena no šī raksta līdzautoriem (J.F.) priekšlikuma apstiprināja LTF ārējo sakaru komiteju ar E.Inkeni priekšgalā. Pirmā LTF pārstāvja oficiālā aktivitāte Austrumu virzienā tika akceptēta LTF valdes sēdē (6.12.1988.), un tas bija LTF pārstāvju brauciens uz Valsts Maskavas universitāti. LTF no paša savas darbības sākuma sekoja, kas notika citās PSRS vietās. Valdes sēdēs tika apspriestas ziņas par stāvokli Baltkrievijā, Azerbaidžānā, Gruzijā un Ļeņingradā.

LTF Domes izbraukuma sēdē 14.-15. decembrī no valdes locekļiem par atbildīgo ārlietās nozīmēja J.Peteru, bet, protams, visas organizācijas mērogā lielu darbu, īpaši savos braucienos ārpus Latvijas, veica LTF priekšsēdētājs D.Īvāns.

LTF pret PSRS vērsta politika sastāvēja no vairākām daļām. Vienu - *de facto* līdz 1990. gada beigām Maskavā realizēja tā PSRS TD kongresa un Augstākās Padomes Latvijas deputātu daļa, kuri bija LTF biedri vai simpatisēja tai. Otrs, uz āru vērsta LTF darbības veids bija caur LTF Ārlietu komisiju, kas - lai gan arī vairāk pievērsās Rietumu ārpolitikas virzienam, koordinēja un darbojās arī Austrumu virzienā. Trešā LTF uz āru vērsta darbība Latvijas neatkarības interesēs bija LTF vadības korporatīvi realizētā darbošanās triju

Baltijas valstu kopīgajās tautas kustību institūcijās, kā arī LTF valdes tiešajās aktivitātēs ar bij. PSRS citu reģionu politisko aprindu pārstāvjiem (no Maskavas, Ļeņingradas, Ukrainas, Baltkrievijas, Moldovas, Armēnijas, Gruzijas, Azerbaidžānas, Uzbekijas).

Lielu darbu darīja LTF Informācijas centrs, kā arī nacionālās kultūras biedrības, kas arī atbalstīja LTF mērķus. Ar savām valodu zināšanām un personīgajiem kontaktiem šo kultūras biedrību aktivisti varēja uzņemt starpnieka lomu starp LTF un kustībām citur PSRS. Beidzot, būtiska loma LTF Austrumu politikā bija LTF avīzes «Atmoda» izdevumam krievu valodā, kuru lasīja ne vien Latvijā, bet arī daudzviet PSRS. Tā metiens 1989. gada vasarā bija jau 50 000.

Konceptuāli visas LTF ārlietas tomēr centās risināt tās ārējo sakaru komisija jeb īsāk - «ārlietu komisija». 1989. gadā ar LTF valdes sēdes lēmumu par LTF ārlietu referentu tiek apstiprināts J.Jurkāns, par referentu «operatīvajos sakaros ar citām tautas frontēm» - Juris Putriņš, ņemot vērā viņa igauņu valodas zināšanas un žurnālista sakarus Igaunijā. Tomēr šai ziņā vairāk darba bija I.Cālītīm, ko valde apstiprināja par referentu vēstures un destalinizācijas komitejā un Latvijas vēstures dokumentācijas centrā. Tieši Ints Cālītis ar savām zināšanām vairāku citu Austrumeiropas tautu valodās (to skaitā lietuviešu) bija faktiskais sakaru uzturētājs ar PSRS tautas kustībām ārpus Baltijas. I.Cālītis arī kā tulks nereti bija neatvietoājams reizēs, kad dažādu PSRS kustību un organizāciju pārstāvjiem notika sarunas ar LTF Rīgā.

Tūlīn pēc LTF 2. kongresa par LTF ārlietu komisijas vadītāju apstiprināja J.Freimani, kurš šos pienākumus pildīja līdz 1990. gada 12. aprīlim. Viņa vietnieks, vēlāk līdzpriekšsēdētājs un pēc 12. aprīļa (īslaicīgi) LTF ārlietu vadītājs bija J.Jurkāns.

LTF ārlietās pašā sākumā vadījās pēc provizoriskām koncepcijām. Vēlāk tika radīta detalizēta LTF ārlietu koncepcija.

Šai koncepcijā, kas tika radīta jau pēc LTF 2. kongresa un organizācijas kursa maiņas uz Latvijas pilnīgu neatkarību, par ārlietu darbības veiksmes kritēriju izvirzīts tas, «kā LTF pasākumi sekmē Baltijas valstu neatkarības atgūšanu, noturēšanu un veicināšanu». Koncepcijā tiek runāts ne tikai par LTF, bet «frontēm», kurām tika izvirzīti attiecībā uz neatkarības atgūšanas procesu divi fundamentāli mērķi.

Viens: lai ārzemēs tās uzskatītu par Baltijas valstu pamattautību interešu paudējām. Otrs: lai sasniegtu mērķi (neatkarību), tās koordinē darbību savā starpā un ar citu PSRS republiku progresīvajām kustībām, partijām un organizācijām.

Šai LTF ārpolitiskajā koncepcijā, pie kuras LTF principā pieturējās līdz pat valsts faktiskajai neatkarībai 1991. gada 21. augustā, tika formulētas šādas Baltijas kopējās problēmas un darbības.

1. Realizēt domu, ka PSRS Baltijā nekādos apstākļos nedrīkst lietot spēku.
2. Oficiālu (PSRS. - J.F.) aprindu līmenī izskaidrot trīs Baltijas republiku tiesības un nepieciešamību atdalīties no PSRS mierīgā ceļā.
3. Panākt, lai tiktu atzīta nepieciešamība likvidēt Hitlera-Staļina nelikumīgā pakta sekas.

4. Rietumos - uzturēt (Baltijas valstu aneksijas - J.F.) «neatzišanas» politiku līdz pat Hāgas starptautiskajai tiesai.

Tādējādi LTF no paša sākuma strādāja Baltijas kontekstā, noteiktu programmatisku ieviržu rāmjos, kuri bija veidoti Latvijas neatkarības atjaunošanai un saskanēja arī ar Lietuvas Sajūža un Igaunijas TF attiecīgajām aktivitātēm. Tika radīts mehānisms un noteiktas izpildītāju struktūras, kuras - vismaz Latvijā - sadarbībā ar LTF politisko komiteju un LTF Domes valdi risināja gan savus, gan Baltijas kopējos jautājumus.

LTF UN BALTIJAS LOMA PSRS DEZINTEGRĀCIJĀ: VISPĀRĒJIE FAKTI

LTF, tāpat kā Igaunijas TF un Lietuvas Sajūdis, kopš dibināšanas brīža izvirzīja par mērķi «pārbūves» un «demokratizācijas» veicināšanu ne tikai savas republikas ietvaros, bet arī izmaiņas PSRS uzbūvē kopumā (sk: LTF 1. programma, Latvijas Tautas fronte, gads pirmais. 1990, 208. lpp.).

Lai panāktu izmaiņas Vissavienības mērogā, Baltijas tautu kustības meklēja sabiedrotos citās republikās. Tur, kur sabiedroto nebija, tie bija jārada, un baltiešu «emisāri» reizēm nodarbojās ar aģitāciju. Cik vien varēja, baltieši arī centās palīdzēt citām nacionālajām un demokrātiskajām kustībām. Šai palīdzībai klāt nāca netiešā baltiešu ietekme: citi atdarināja baltiešu kustību programmas un taktiku. Baltiešu prasības turklāt bija svarīgs faktors nopietnajā konfliktā pašā Krievijā starp Jelcinu un Gorbačovu.

LTF Austrumu politika veidojās nedaudz stihiski, jo tieši tā skāra dažādu LTF struktūrvienību darbību. Tā LTF bieži pēc savas iniciatīvas sūtīja «emisārus» uz dažādām PSRS republikām. Piemēram, 1988. gada beigās LTF uzdevumā uz Gruziju brauca I.Ebela, lai stāstītu par radošo savienību plēnumu Rīgā un LTF mērķiem. Tomēr LTF un citu baltiešu sūtņi ne vienmēr bija laipni gaidīti viesi. 1988. gada oktobrī baltiešu delegācijai neizdevās aizbraukt uz konferenci Ukrainā, ko tur rīkoja patriotiskā Lauvas biedrība; varas iestādes baltiešus atsūtīja mājup. Drošāk bija uzņemt viesus savās mājās. To LTF darīja it bieži.

Jau LTF dibināšanas kongresā piedalījās viesi no Maskavas Tautas frontes un no organizācijām citur PSRS. Kongresa rīkotāji atļāva armēņu nacionālās kustības pārstāvei Silvai Kaputikjanai uzrunāt klātesošos. Viesi ne vien lūdza morālo atbalstu un vāca programmatiskos materiālus, bet arī padomu. Kā rakstīts LTF Informācijas centra izdevumā 1989. gada vidū, «balkrievis un gruzīni lūguši mūsu juristu palīdzību izstrādāt savus dokumentus. Balkrievijas Tautas fronte cer, ka LTF sniegs palīdzību viņu statūtu un programmas izdošanā. Dažādās kustības bieži griežas pie LTF pēc padoma un palīdzības, un mēs viņiem to neesam lieguši...»

Arī LTF laikraksts «Atmoda» citām kustībām sniedza būtisku palīdzību. «Atmodu» lasīja arī Maskavā un citur Krievijā. Kalnu Karabahas deputāti griezās pie LTF laikraksta un tur ievietoja aicinājumu PSRS Tautas deputātu kongresam rīkot referendumu Kalnu Karabahā. Zinot, ka LTF laikrakstam bija arī ievērojama auditorija Rietumos, Balkrievijas TF tajā iespieda

«Paziņojumu Rietumu žurnālistiem». Rezultātā Rietumu pētnieki ir secinājuši, ka «viens no vislabākajiem informācijas avotiem par «Adradženni» (Baltkrievijas Tautas fronti) ir «Baltkrievu hronika», kas parādās Latvijas laikrakstā «Atmoda».

LTF neaprobežojās ar atsevišķu rakstu iespiešanu. Reizēm tā palīdzēja izdot avīzes vai žurnālus citām kustībām. Piemēram, ar LTF un moldāvu kultūras biedrības palīdzību Latvijā izdeva moldāvu žurnālu «Glasul» ar metienu 60 000, ko slepeni ievada Moldovā. Šī žurnāla izdošana bija svarīgs solis Moldovas derusifikācijas virzienā, jo tas bija viens no pirmajiem izdevumiem latīņu alfabētā.

Nemot vērā, ka pulcēšanās un biedrošanās brīvības Latvijā bija nostiprinājušās agrāk nekā daudzviet PSRS, LTF varēja citām kustībām piedāvāt telpas un visu nepieciešamo dažādu pasākumu rīkošanai. Pēc varas iestāžu represijām Kijevā Ukrainas Tautas demokrātiskā līga rīkoja savu dibināšanas kongresu Rīgā 1989. gada jūnijā. 1990. gada janvārī LTF palīdzēja rīkot konferenci Jūrmalā ar nosaukumu «Ukrainas valstiskums un ceļi, kā to sasniegt». Konferences dalībnieku vidū bija gan Ukrainas, gan Latvijas pārstāvji, un viens no galvenajiem pasākuma organizatoriem bija Latvijas Ukrainu biedrības aktīvis Oless Carukss. Arī demokrātijas spēki pulcējās Latvijā. 1989. gada janvārī Demokrātiskā savienība - viena no visietekmīgākajām neformālajām grupām Krievijā - rīkoja savu otro kongresu Jūrmalā.

Iespējams, ka LTF un baltiešu netiešā ietekme uz citām kustībām bija pat nozīmīgāka par tiešo palīdzību, ko varējām piedāvāt. Šī netiešā ietekme viskaidrāk bija manāma Ukrainā, Baltkrievijā un Moldovā, kur veidojās Tautas frontes pēc Baltijas parauga. Tā, piemēram, viens no Ukrainas Tautas frontes «Ruch» dibinātājiem Pavlo Movčans ir atzinis, ka «mēs par paraugu izmantojām programmas, ar kurām bijām jau iepazinušies, proti, Igaunijas Tautas frontes, «Sajūda» un Latvijas Tautas frontes programmas». Arī Baltkrievijas Tautas frontes 1. programmā ir skaidri manāma Baltijas kustību ietekme. Līdzīgi secinājumi ir izdarīti par Moldovas demokrātiskās kustības «parādu» baltiešiem.

Šīs kustības bieži atdarināja arī baltiešu taktiku, īpaši «Baltijas ceļa» - cilvēku simboliskas ķēdes paraugu. 1989. gada 23. augustā notika līdzīgas demonstrācijas Ukrainā un Moldovā.

Kaut arī Baltijas tautu kustību programmas un taktiku, kā jau minēts, vistiešāk atdarināja Ukrainā, Baltkrievijā un Moldovā, Baltijas valodu likumi un suverenitātes deklarācijas noderēja par precedentu un paraugu gandrīz visām bijušajām PSRS republikām. Ir grūti pierādīt tiešu cēloņsakarību starp Baltijas un citu republiku iniciatīvām šajās jomās, taču ir viegli sameklēt daudz līdzību tieši starp publicētajiem baltiešu dokumentiem un tiem, kuri pieņemti vēlāk citās republikās.

Visi šie Latvijā mazāk zināmie analītiskie dati liecina it skaidri - LTF kopā ar citām Baltijas valstu kustībām bija būtisks faktors tajos dezintegrācijas procesos, kas 1988.-1991. gadā sākās un noslēdzās visā bijušajā Padomju Savienībā. Kā mazāk apskatītu piemēru LTF un visas Baltijas cīņā pret Maskavas varu sīkāk apskatīsim mūsu darbību svarīgajā PSRS legālā varas struktūrā.

LTF UN BALTIEŠU DARBĪBA PSRS TAUTAS DEPUTĀTU KONGRESĀ UN PSRS AUGSTĀKAJĀ PADOMĒ (PSRS TDK UN PSRS AP)

1988. gada beigās bija jāizlemj, vai piedalīties nākošajās PSRS AP vēlēšanās, jo šādu piedalīšanos varēja iztulkot kā «Latvijas atrašanās PSRS sastāvā» leģitīmāciju. No otras puses, LTF vēl nebija reālās cīņas pieredzes, un tādu varēja gūt tikai politiskā cīņā, bet ne malā stāvot. Par LTF «piedalīšanos» tika diskutēts LTF Domes izbraukuma sesijā Limbažu apkaimē, un pozitīvu lēmumu pieņēma Domes sēdē (18.12.1988.). Šis lēmums tika saskaņots arī ar Igaunijas TF un Lietuvas Sajūdi, un lēmumam pievienojās arī LNNK. LTF valde tālāk jau risināja organizatoriskos jautājumus. 1989. gada 26. marta vēlēšanās LTF pārstāvji kopā ar tiem simpatizējošiem cilvēkiem PSRS TDK Latvijas PSR delegācijā ieguva vairāku (vismaz 31 no 40). Par Latvijas PSR delegācijas vadītāju ievēlēja A.Gorbunovu, bet par viņa vietnieku - LTF valdes locekli I.Bišeru. Latvijai PSRS Augstākajā Padomē pienācās 14 vietas, no kurām 3 tika atklātiem reakcionāriem ar A.Rubiku priekšgalā, bet vēl trīs vietas bija kompartijas demokrātiskā spārna pārstāvjiem. PSRS AP deputāti, kuri aktīvi darbojās LTF, bija gan tikai seši (I.Bišers, M.Kosteņecka, J.Lučāns, J.Peters, Dž.Skulme, M.Vulfsons).

Triju Baltijas republiku PSRS TD kongresa delegātu kopīgo darbību ievadīja agrāk minētā Baltijas asamblejas sanāksme 1989. gada 13.-14. maijā Tallinā, pēc tam tika nolemts veidot Baltijas deputātu grupu PSRS TDK. Kongresu oficiāli atklāja 1989. gada 25. maijā. Tie, kuri, deputātu jūsmīgās un emocionālās pavadīšanas iespaidoti, gaidīja, ka jau pēc pāris nedēļām LTF deputāti atgriezīsies no Maskavas ar «brīvlaišanas» rakstu kabatā, jutās vilušies un sāka apšaubīt, vai deputātu atrašanās Maskavā ir lietderīga. Tomēr tagad, jau vēsturiskā perspektīvā, ir jāatzīst, ka mūsu ceļš uz brīvību būtu bijis grūtāks, ja nebūtu izmantota arī šī iespēja.

Tūlīt pēc ierašanās Maskavā Latvijas deputāti centās uzņemt kontaktus ar demokrātiskajiem spēkiem no citām republikām. Jau 23. maijā Maskavas zinātnieku namā iepazīnās ar A.Saharovu, J.Bonneri, G.Popovu un citiem. Vēl pēc dienas notika visu triju Baltijas valstu deputātu tikšanās, pēc tam tika izstrādāta Latvijas delegācijas stratēģija Maskavā.

Pirmskongresa sapulcē, ko organizēja PSKP biedriem, lai izstrādātu kongresa darba kārtību, I.Bišers Latvijas delegācijas vārdā pirmo reizi paziņoja, ka Latvijas delegācija pieprasa nodrošināt republiku suverēnās tiesības. Likumu pieņemšanai jānotiek tikai ar visu republiku piekrišanu.

Lai arī LTF atbalstīto deputātu bija mazāk par 1,5% no TDK delegātu skaita (2250), tomēr viņi nepazuda lielajā deputātu jūklī, bet spēja sevi parādīt un likt ieklausīties savā viedoklī, un dažkārt pat ietekmēt būtisku lēmumu pieņemšanu. Vēl jūtāmāk Baltijas deputātu darbību izsekot un novērtēt varēja visa demokrātiskā PSRS sabiedrība, jo kongresa sēdes plaši translēja radio un televīzija; tas attiecās pat uz «baltiešu» deputātu Alkšņa un Kogana izlēcieniem, kuri lieku reizi visiem pierādīja, kas kurš ir.

LTF neaprobežojās ar cīņu par savas valsts neatkarību, bet aktīvi iestājās

arī par citu PSRS paverdzināto tautu centieniem. Viens no vēsturiskajiem mirkļiem bija tūlīt pēc PSRS 1. kongresa atklāšanas, kad tribīnē uzgāja Latvijas deputāts Vilens Tolpežņikovs un aicināja pirms darba sākšanas ar kļusuma brīdi godināt Tbilisi 1989. gada 9. aprīļa slaktiņa upurus.

Pie galvenajiem LTF pārstāvju panākumiem PSRS Tautas deputātu kongresā un PSRS Augstākajā Padomē jāpieskaita vispirms to, ka mēs ieguvām plašu tribīni savu ideju un pārliecības paušanai. Latvijas deputātus bieži intervēja PSRS un ārvalstu lielāko preses izdevumu žurnālisti, viņus uzaicināja uz televīzijas raidījumiem, tāpat mūsējie bija bieži viesi pieņemšanās ārvalstu vēstniecībās, kur tie daudziem diplomātiem varēja sniegt patiesu informāciju par situāciju Baltijā un LTF mērķiem. Īpaši ciešas attiecības izveidojās ar ASV un VFR vēstniekiem un vēstniecību darbiniekiem.

Deputāts I. Bišers sakarā ar ieņemamo amatu (PSRS AP Tautību palātas priekšsēdētāja vietnieks) tika iekļauts PSRS parlamentāriešu delegācijā vizītē ASV no 1989. gada 25. oktobra līdz 6. novembrim, kurā viņam radās iespēja ASV korpusa locekļiem un diplomātiem sniegt plašu informāciju par stāvokli Latvijā, par latviešu tautas brīvības centieniem un par LTF kā «instrumentu» šo centieni īstenošanā.

Nozīmīga loma Maskavā bija visu Baltijas Tautas fronšu tuvākai sadarbībai, jo PSRS tautas deputāti bija šo organizāciju vadītāji Edgars Savišārs, Vītauts Landsberģis un Dainis Īvāns. Baltijas valstu deputātu grupa 1989. gadā patiešām tika nodibināta kā oficiāla PSRS TDK struktūra, kurā iestājās visi tautas fronšu pārstāvji, kā arī viņus atbalstošie deputāti. Maskavā notika visu trīs valstu pārstāvju regulāras tikšanās - gan šo valstu pārstāvniecībās, gan citur. Šī deputātu grupa aktīvi sadarbojās arī ar demokrātiski orientēto deputātu izveidoto starpreģionālo deputātu grupu, ko vadīja B. Jeļcins, A. Sobčaks un G. Popovs un kuri tobrīd atbalstīja Baltijas valstu neatkarību.

Lai arī LTF maz saistīja likumdošana PSRS AP, tomēr bija atsevišķi likumprojekti, kuru pieņemšanā vai noraidīšanā tā tomēr bija ļoti ieinteresēta. Tāds bija Baltijas valstu ekonomistu sagatavotais likums «Par Lietuvas PSR un Igaunijas PSR ekonomisko patstāvību». Tas paredzēja nodot šo republiku rokās visu tautsaimniecības nozaru regulēšanu, visus ražošanas uzņēmumus, patstāvīgu budžeta veidošanu un citus svarīgus jautājumus. Tomēr, kad PSRS AP nonāca līdz likuma pieņemšanai, ar PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāja N. Rižkova gādību minētais likums tika ja ne galīgi izkropļots, tad sabojāts noteikti. Ar šo likumu Baltijas ekonomiskajai suverenitātei joprojām būtu jāfunkcionē PSRS likumu ietvaros.

Vissīvāko, tomēr arī rezultatīvāko cīņu LTF un citiem Baltijas deputātiem nācās izcīnīt jautājumā par Molotova-Ribentropa paktu. Pēc Baltijas valstu deputātu neatlaidīga pieprasījuma PSRS TDK jau 1989. gada 2. jūnijā izveidoja īpašu komisiju, lai dotu tiesisku novērtējumu PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgumam. Šajā komisijā, kuru vadīja visprogresīvākais cilvēks M. Gorbačova galmā - A. Jakovļevs, tika no Latvijas ievēlēti M. Vulfsons (LTF valdes loceklis), I. Ņezbers un N. Neilands. Atzīmēsim, ka ar M. Vulfsona Vācijā savāktajiem materiāliem pietika, lai panāktu slepeno protokolu

esamības atzīšanu un to satura novērtējumu PSRS TD 2. kongresā. Tiesa, šāda lēmuma pieņemšana nāca ļoti grūti, un faktiski visu izšķīra M.Vulfsona un pēc tam A.Jakovļeva spožās runas. Šī lēmuma pieņemšana lielā mērā juridiski sekmēja Baltijas valstu neatkarības atjaunošanu, un tas tika panākts tieši Maskavā.

Tieši PSRS Augstākās Padomes ietvaros sākās kaut kādas tiešās sarunas ar PSRS, kas gan neizrādījās perspektīvas. 1990. gada 14. februārī Igaunijas un Lietuvas deputāti, balstoties uz savu valstu iepriekšējo Augstāko Padomju pieņemtajām Neatkarības deklarācijām, aicināja PSRS vadību sākt tiešās sarunas par šo deklarāciju īstenošanu. Latvijas delegācija šo iesniegumu parakstīja kopā ar abu pārējo Baltijas valstu deputātiem, lai gan pēdējā sasaukuma Latvijas PSR AP tajā laikā vēl nebija šādu deklarāciju pieņēmusi.

Pēc vairākām dienām M.Gorbačovs lūdza I.Bišeram iesniegt priekšlikumus par to, kāds pēc Baltijas pārstāvju domām, varētu būt minēto sarunu konkrētais priekšlikums. Tā kā 1990. gada februāra vidū vairs nebija laika saņemt ne tautas fronšu, ne arī Baltijas valstu toreizējo vadību viedokļus, vēl jo mazāk - tos saskaņot, tika nolemts, ka priekšlikumus I.Bišers iesniegs kā savu personisko viedokli. Tas arī tika izdarīts 1990. gada 20. februārī. Priekšlikumu būtība bija šāda: Baltijas valstis pārstāj būt PSRS sastāvā, bet attiecības to starpā formulē īpašs līgums. Formulējums atbilda «Deklarācijai par Latvijas valstisko neatkarību», kuru 1990. gada 15. februārī pieņēma arī Latvijas PSR Augstākā Padome.

Jāpiemin līdz šim praktiski nezināma detaļa. 1990. gada 27. februārī PSRS AP sēdes laikā M.Gorbačovs izteica priekšlikumu I.Bišeram tikties ar Baltijas valstu pārstāvjiem. Nejaūša gadījuma dēļ šīs sarunas epizode tika nofotografēta un nonāca uz žurnāla «Sovremennik» vāka, lai gan sarunas tēma žurnālistiem nebija zināma. Tiešām, pēc minētās PSRS AP sēdes notika M.Gorbačova un R.Nišanova sarunas ar Baltijas valstu pārstāvjiem - I.Bišeru, M.Vulfsonu (Latvija), M.Lauristinu, U.Nugisu (Igaunija), K.Prunskieni un E.Vilku (Lietuva). Ar to iesākās baltiešu un PSRS attiecību «sarunu daļa», kuras gaitā mainījās dalībnieki, to statuss un viedokļi.

Tomēr arvien pastiprinājās PSRS reakcionāro spēku spiediens uz M.Gorbačovu: šis valsts galīgā nostāja tapa skaidra tad, kad D.Īvāns, A.Gorbunovs, I.Bišers un V.E.Bresis, it kā turpinot sarunas, aizveda M.Gorbačovam «atrādīt» 1990. gada 18. martā ievēlētās Latvijas Augstākās Padomes Neatkarības deklarāciju, kas taču arī vēl bija pārejas perioda dokuments, tātad kompromisa produkts.

Šī saruna notika PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāja N.Rižkova klātbūtnē, un tā neatstāja vairs nekādu šaubu par to, ka PSRS no savas puses galīgi uzskata Latviju par «PSRS republiku» un rīkosies saskaņā ar PSRS Konstitūciju. Ar to «tiešo sarunu ceļā» būtībā bez rezultātiem arī beidzās Latvijā ievēlēto PSRS AP deputātu darbība Maskavā, jo jaunizveidotā Latvijas Augstākā Padome pēc 1990. gada 4. maija nolēma Latvijas deputātus no PSRS Augstākās Padomes atsaukt.

LATVIJAS NEATKARĪBA: IZCĪNĪTA VAI UZDĀVĀTA? (SECINĀJUMU VIETĀ)

Šis ir jautājums, ko attiecībā uz Latviju un Baltiju kopumā uzdod ne tikai ārzemju politologi, bet arī paši latvieši - atceroties savu desmit gadus neseno pagātņi. Lai uz to atbildētu taisnīgi, jāsalīdzina šo gadu Baltijas valstu desmitgade savas neatkarības attīstīšanā ar to pašu periodu to tagad neatkarīgo Austrumeiropas un Āzijas valstu attīstībā, kuras bija faktiskā Krievijas Federācijas, tad PSRS sastāvā jau kopš 1920. gada.

Un tad jāatzīst, ka atbilde nav viennozīmīga. Ja ar neatkarību saprot tikai patstāvības pakāpi, atvērtību visas pasaules kultūras, ekonomikas un politiskās ietekmes vējiem, ekonomiskās sistēmas pārmaiņas un galu galā nacionālo pašapziņu un savas pagātnes apzināšanos - kāda ir lielākajā daļā šodienas NVS valstu, tad laikam gan jāatbild: uzdāvāta kā PSRS sairšanas dabisks un loģisks rezultāts. Neskatoties pat uz to, ka tieši Baltija bijusi visu notikumu sācēja un PSRS galvenais miera grāvējs.

Tomēr, ja paanalizē minētos rādītājus salīdzinoši ar tiem pašiem faktoriem Latvijā, Lietuvā vai Igaunijā, patiesi ir atzinums, ka svarīgākais tomēr ir ticis izcīnīts un ka galvenais nav neatkarību tikai formāli iegūt, bet gan tas, kā neatkarības apstākļos darboties tālāk.

Te lieku reizi jāsecina, ka pamatfaktors, kurš ļāva Baltijā visu padomisko nojaukt pamatīgāk un neatgriezeniskāk, bija tā Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstiskuma vēsture, kas tur pastāvēja no 1920. līdz 1940. gadam, kā arī no šiem laikiem pārmantotā un eiropeiski iecentrētā latviešu, lietuviešu un igauņu nacionālā pašapziņa. Tie bija tie faktori, kuru citur PSRS vai nu vienkārši nebija, vai arī kuri bija iznīcināti vēl pamatīgāk, nekā tas bija iespējams izdarīt pie mums.

Šī raksta noslēdzošo jautājumu var apspriest vēl daudzos atsevišķos pētījumos. Tomēr mūsu raksta kontekstā galīgā atbilde - «izcīnīta» - izriet jau no tā visa, ko LTF kopā ar citām organizācijām Latvijā, ar visas latviešu tautas atbalstu bija paveikusi mūsu prātos. Lai nekad Latvija vairs nevarētu ietilpt tādā valstu apvienībā vai kopīgā valstī, kādā tā eksistēja līdz 1918. gada 18. novembrim un no 1940. gada 17. jūnija līdz 1991. gada 21. augustam ...

Jo - Latvija kopā ar Igauniju un Lietuvu šo PSRS dezintegrācijas procesu «pie sevis» ir paveikusi tik pamatīgi, ka vismaz uz to pamatnācijām bijušo ortodokso komunistu rūgšana vairs nopietni neiedarbojas. Pat savējo nebūt ne vienmēr saldās dzīves rūgtums - «lūk, «tad» bija labāk!» vairs neskar galveno - kādā valstī tomēr būtu labāk. Jo katrs laikam tomēr ir sapratis, ka pat sātīga un rāma dzīve būrīti nav tas, kas brīžiem tramīga, brīžiem trūcīga, brīžiem kašķīga, tomēr pašu dzīve SAVĀ VALSTĪ.

INTS CĀLĪTIS

AUSTRUMU VIRZIENS

Latvijas Tautas frontes izveidošanas process un darbība līdz Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanai, kā tas redzams, atceroties notikumus pirms desmit gadiem, ir apvīts leģendām, mītiem un apzinātiem izdomājumiem.

Par vienu no šiem mītiem runāšu, atceroties LTF Komiteju sadarbībai ar demokrātiskām kustībām. Komiteju izveidoja un ieteica apstiprināt Domei valdes sēdē 1989. gada 31. oktobrī. Par šīs komitejas priekšsēdētāju nozīmēja mani. Būtībā bija nepieciešams legalizēt manu piedalīšanos dažādos PSRS reģionos izveidotajos demokrātisko kustību forumos. Līdz komitejas izveidošanai jau biju piedalījies Maskavas Demokrātiskā centra rīkotajā konferencē, kas sprieda par iespēju izveidot Krievijas Tautas fronti. Biju ielūgts Jaroslavas Tautas frontes orgkomitejas rīkotajā divu dienu ilgajā Frontes dibināšanas kongresā.

Pārliecība, ka Igaunijas Tautas fronte, Latvijas Tautas fronte un Lietuvas Sajūdis bija pirmās demokrātiskās organizācijas, kas, izmantojot Gorbačova pasludināto «pārbūvi», sašūpoja un noveda līdz sabrukumam PSRS impēriju, pieder pie patīkamiem un tuviem - tomēr mītiem.

Igaunijas Tautas fronte nebija pirmais šāds veidojums PSRS. 1988. gada maijā Maskavā nodibināja politisku partiju Demokrātiskā savienība. Partijas dibināšanā piedalījās pārstāvji no 27 PSRS pilsētām. Šīs partijas Ļeņingradas nodaļa nodibināja Ļeņingradas Tautas fronti, jo saprata, ka ne visi komunistiskā režīma pretinieki būs gatavi iestāties jaunajā partijā. Kā nekā, tomēr pats nosaukums partija ļaužu apziņā bija cieši saistīts ar vienīgo pazīstamo partiju - PSKP.

Protams, vēsturisko notikumu tālākā attīstība parādīja Krievijas demokrātisko kustību amorfumu un nespēju koncentrēt spēkus radikālai darbībai. Par iemeslu tam bija:

- a) nespēja īsā laikā lielajos Krievijas plašumos izveidot vienotu darboties spējīgu organizāciju;
- b) uzskatu dažādība par demokrātijas iedibināšanai nepieciešamajiem ceļiem;
- c) demokrātisko tradīciju trūkums visā ilgajā Krievijas vēsturē;
- d) līderu ambīcijas.

Šajos apstākļos par neapšaubāmiem līderiem kļuva Baltijas valstu tautas kustības. Vēl jo vairāk tādēļ, ka mūsu mērķis bija valstiskās neatkarības atjaunošana Igaunijā, Latvijā un Lietuvā.

Latvijas Tautas frontes pirmā sasaukuma Dome nodibināja vairākas darba grupas - komitejas - dažādu konkrētu uzdevumu risināšanai. Akadēmiķis Jānis Freimanis vadīja LTF Ārlietu komiteju. Tālaika notikumu straujā attīstība lika ārlietu darbību virzīt pirmām kārtām Rietumu virzienā. Ielūgumus uz dažādiem Krievijas demokrātisko kustību pasākumiem sākumā saņēmu es personīgi, jo nereti demokrātiskās ierosmes nāca no bijušajiem politiešlodziņiem, ko amnestēja Gorbačova «atkušņa» laikā.

Atzistos grēkā - uzrunājot saietu dalībniekus, es dažkārt sveicu tos LTF vārdā, lai gan man nebija attiecīgā pilnvarojuma. Vēlāk ielūgumi jau pienāca LTF mitnē, un valde uzdeva man turpināt iesākto darbu.

1989. gada agrā pavasarī kopā ar LTF lektoru grupas dalībnieku Jāni Dinēviču ieradāties Maskavā un piedalījāties konferencē, kur lēma par nepieciešamību veidot Krievijas Tautas fronti. Toreiz konference pieņēma arī rezolūciju par Borisa Jeļcina atbalstīšanu prezidenta amatam.

Aprīļa beigās bija jāceļo uz akadēmiķu pilsētiņu Novosibirskā, kur dažādas demokrātiski orientētas organizācijas rīkoja demokrātijas attīstības problēmām veltītu konferenci. Līdz tam Novosibirskā un apkārtējās pilsētās ar attīstītu rūpniecību jau bija notikuši streiki un mitiņi ne tikai ar ekonomiska rakstura prasībām. Demokrātijas balstītāji izdeva regulāru rotaprinta tehnikā pavairotu izdevumu «Demokrātiskās kustības ziņotājs», kas bija kopīgs gan Novosibirskai, gan zinātnieku pilsētiņai.

1989. gada maijā Jaroslāvā notika divu dienu ilga Krievijas Tautas frontes dibināšanas konference, kurā es piedalījos ar LTF pilnvarojumu un iniciatīvas grupas personīgu ielūgumu. Uz konferenci neaicināti bija ieradušies divi Latvijas Interfrontes pārstāvji. Viņu reakcionārā runa nerādīja konferences dalībnieku piekrišanu, un pēc manas uzstāšanās un vētrainā atbalsta interfrontieši atstāja zāli un ar nākošo vilcienu aizbrauca no Jaroslavas.

LTF vadība saprata nepieciešamību balstīt demokrātiskās organizācijas Krievijā un savukārt saņemt atbalstu no tām mūsu Tautas fronteī un latviešu tautas mērķiem. LTF Ārlietu komiteja darbojās Rietumu virzienā, un tajā laikā PSRS vēl nebija istas ārzemes. Tādēļ radās sākumā pieminētais 1989. gada 31. oktobra Domes valdes lēmums par jaunas komitejas nodibināšanu, kas darbotos Austrumu virzienā. Līdz ar to bija iemesls gaudulīgajām publikācijām Interfrontes avīzītē, ka, lūk, LTF emisāri braukā pa plašo dzimteni un nodarbojas ar revolūcijas eksportu. 14. novembrī valde nolēmj kā «Atmodas» pielikumu izdot Ļeņingradas neatkarīgo avīzi «Demokratičeskaja Rossija». Tajā pašā laikā Maskavā tiek izveidota LTF atbalsta gupa.

Jaunās komitejas ietvaros uz Intu un Vorkutu dodas Z. Kalniņš un A. Šablovskis, lai koordinētu sadarbību ar šiem reģioniem, kur vēl mita daudzi latvieši no bijušajiem ieslodzītajiem. Es devos uz Gruzijas Zaļo kustības konferenci Tbilisi. Gruzijā, tieši tāpat kā Latvijā, plašu tautas kustību aizsāka vides sargātāji.

Nedēļu pirms Gruzijas Tautas frontes dibināšanas kongresa uz Tbilisi devās Ingūna Ebela, jurists Egils Radziņš un es. Ingūnai un man Gruzijā bija stabils paziņu loks, un Egilu lūdza konsultēt dokumentu projektu gatavotājus. Gruzīnu draugi uzticēja man delikātu uzdevumu - parunāt ar Zvijadu Gamsahurdiju, lai viņš piedalītos Tautas frontes dibināšanas kongresā vismaz kā viesis. Tolaik Gamsahurdija bija noskaņots boikotēt vai pat pretdarboties Tautas frontes dibināšanas idejai, jo saprata, ka viņu neievēlēs par vadītāju. Vairāk nekā divas stundas pavadījām sarunās pie viņa kausiem, bet neesmu pārliecināts, ka viņa piedalīšanās kongresā bija mans nopelns.

Tajā pašā 1989. gada vasarā nodibinājās arī tautas frontes analogs Armēnijā, kas saucās Armēnijas virstautas kustība. Dibināšanas kongresā LTF pārstāvēju es un notikumus dokumentēja videooperators Vilnis Meliņš.

Tajā - tiešā un pārnestā nozīmē - karstajā vasarā tika dibinātas tautas frontes un analogas demokrātiskas organizācijas daudzās Padomju impērijas vietās - Azerbaidžānā, Sahalīnā, Kijevā, Čeljabinskā, Baltkrievijā un citur.

Uz Kijevas Ruha dibināšanas kongresu devās divi no LTF Domes valdes: Sandra Kalniete un es. Šajā kongresā lielisku runu teica Sandra un dāvāja Latvijas karogu priekšsēdētājam Dračam. Arī man bija iespēja likt lietā ukraiņu valodas zināšanas.

Vasaras beigās Čeljabinskā notika Krievijas Tautas frontes otrais kongress. LTF šajā kongresā pārstāvēju es. Bija pārstāvji no Lietuvas Sajūža, bet neieradās Igaunijas Tautas frontes pārstāvji. Visos šajos kongresos un konferencēs viesi no Baltijas valstīm piedalījās padomdevēju statusā, jo mūsu organizāciju mērķi bija atšķirīgi. Vēlu rudenī Kauņā notika Krievijas Tautas frontes Domes sēde, un ar to arī izbeidzās šīs organizācijas aktīvā darbība.

Atceroties LTF Komitejas sadarbībai ar demokrātiskām kustībām darbu, nevar nepieminēt palīdzību vairāku šo kustību periodisko izdevumu iespiešanā. Rīgā, Meliorācijas institūta pagrabā, uz institūta rotaprinta tapa Azerbaidžānas, Krimas tatāru, Ukrainas Ruha un Baltkrievijas Tautas frontu avīzes, kā arī citi izdevumi. Klišejas izgatavoja un nodrošināja iespiešanu tipogrāfijas darbinieks, LTF aktivists Juris Loze. Darbi noritēja lielā slepenībā, un par to nebija informēta pat LTF Domes valde. Nedrīkstējām piejaut varbūtību, ka čeka atklātu šādu darbību. No represijām nebaidījāmies, bet «impērijas grāvēji» aiz Latvijas robežām paliktu bez savas preses. Šad tad LTF mitnē tika nolikti saiņi ar šādiem izdevumiem, pēc kuriem ieradās baltkrievi un citi pasūtītāji.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES SAKARI AR GRUZIJU

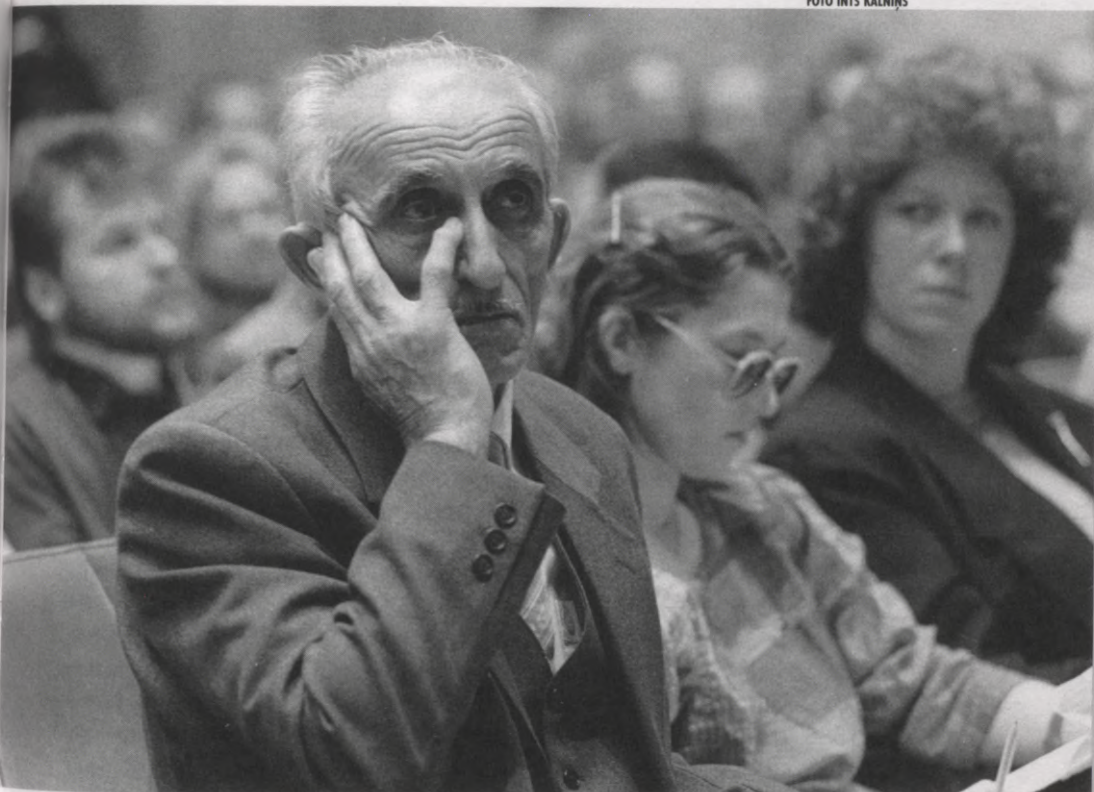
LTF sadarbība ar Gruziju aizsākās 1988. gada oktobrī, kad visā Baltijā notika aktīva parakstu vākšana pret PSRS Konstitūcijas labojumiem. Gruzijā man bija vairāki labi draugi, un zinot, ka nacionālie spēki Gruzijā jau 1978. gadā, kad Latvijā valdīja pilnīgs politisks klusums, panāca gruziņu valodai valsts valodas statusu, daudziem pie tam nonākot apcietinājumā, izlēmu doties uz Gruziju ar nolūku informēt cilvēkus par Atmodas sākumu Baltijā un mēģināt iesaistīt gruziņu politiskos spēkus ar baltiešiem vienotā politiskā virzībā uz neatkarību. Dainis Īvāns, LTF priekšsēdētājs, man izdeva LTF pilnvarotās personas statusu apliecinājošu dokumentu, Džemma Skulme - vēstuli Gruzijas Mākslnieku savienībai, un tā es ar LTF karogu un dokumentiem devos uz Gruziju.

Mazu tautu likteņgaitas ir līdzīgas. Arī Gruzija gadsimtiem ilgi bijusi svešu tautu iekārota un spiesta cīnīties par savas tautas pastāvēšanu. 200 gadus, tā bija Krievijas nelikumīgi pievienota, balstoties uz safabricētu sadraudzības līgumu, tad līdz ar Latviju no 1918. gada neatkarīga demokrātiska republika 1920. gadā pasaules lielvalstu oficiāli atzīta, bet jau 1921. gadā atkal okupēta. Gruzijas valdība emigrācijā Parīzē turpināja pastāvēt līdz 1933. gadam. Karš, represijas, zemniecības, inteligences un aristokrātijas iznīcināšana - kā jau vienotā uzvedumā pēc vienota padomju scenārija.

Gruzijā man nācās uzstāties visdažādākajās auditorijās, informējot par radošo savienību plēnuma materiāliem, par Latvijas Tautas frontes darbības mērķiem un formām. Neraugoties uz relatīvo informācijas blokādi masu informācijas līdzekļos, izdevās panākt, ka Gruzijas TV pārraidīja Baltijas republiku Tautas frontu kopīgo Aicinājumu par attieksmi pret PSRS Konstitūcijas labojumu projektu. Iedzīvotāju atsaucība bija milzīga. Rakstnieku savienībā izveidojās Gruzijas Tautas frontes sekretariāts, kas divas nedēļas funkcionēja 24 stundas diennaktī. Gruzijas Tautas frontes darba grupa ciešā sadarbībā ar Iljas Čavčavadzes biedrību, Gruzijas Nacionālā taisnīguma savienību, Helsinku grupu, Kaukāza Vides aizsardzības grupu u.c. formālajām un neformālajām organizācijām savāca 600 tūkstošus parakstu pret piedāvāto Konstitūcijas labojumu projektu.

Demokrātiskās jaunatnes līga kopā ar Universitātes klubu, GTF darba grupu, Helsinku grupu, Nacionāldemokrātu partiju, Kristīgo demokrātu partiju 23., 26. un 29. novembrī organizēja 200 - 300 tūkstošus cilvēku lielus mītiņus, kuros plīvoja arī Baltijas valstu karogi un tika nodziedāta arī mūsu nacionālā himna.

22. novembrī uz valdības nama kāpnēm sākās pasaules vēsturē bezprecedenta gadījums - masveida badošanās akcija, kuru sāka 67 jaunieši, bet protesta akcijas dalībnieku skaits nepārtraukti auga un akcijas beigās badojās jau ap 900 cilvēku. Tika izvirzītas prasības pēc republikas Konstitūcijas prioritātes, suverenitātes atjaunošanas, pēc veto tiesībām, tika izvirzīti arī lozungi par neatkarīgas Gruzijas valsts izveidošanu. Tika izplatītas skrejlapas par

badošanās tehniku. Mākslinieku namā darbojās lazarete, kas sniedza pirmo palīdzību, tika gatavots karsts dzēriens, nepārtraukti dežurēja ārstu brigādes. Naktīs apgaismojumu pilsētas centrā atslēdza, tādēļ vēl jo iespaidīgāk izskatījās akcijas dalībnieki, kuru rokas sildīja baznīcas sveču liesmiņas. Cilvēki nesa karstus termoforus, degošas sveces un uz visu to apjukušas noraudzījās daudzās miliču, zaldātu un drošības komitejas darbinieku sejas.

Tika draudēts ar karaspēka ievēšanu (pēc analogijas ar Armēniju un Azerbaidžānu). Provokatori mēģināja saasināt starpnacionālās attiecības, ielās varēja redzēt krievus un kurdus, kuri raudāja, - kas ar viņiem notikšot, gruzīni esot kļuvuši traki... Prese klusēja. Tad neformāli sarīkoja masu skrējieni pa tiem pilsētas rajoniem, kuros dzīvoja mazākumtautību pārstāvji. Skrējiena dalībnieki skandēja vienu vārdu - draudzība. Mitiņos Tautas frontes pārstāvji aicināja apvienoties visas tautas kopīgai cīņai par Gruzijas atdzimšanu. Jau nākamajā dienā sāka veidoties GTF atbalsta grupas mazākumtautību vidū.

Tikāmies arī ar Gruzijas baznīcas galvu - patriarhu, kurš principā piekrita ciešai sadarbībai ar Baltijas valstu Tautas frontēm, informēja mūs par galvenajiem žēlsirdības kustības virzieniem Gruzijā, organizējot svētdienas skolas, kūrējot slimnīcas, cietumus, armijas daļas, izplatot tur Biblii.

26. novembrī, kad notika Gruzijas PSR Augstākās Padomes sesija, pie sesijas ēkas masu mitiņā pulcējās ap 400 tūkstošiem pilsoņu, kas izteica savu noraidošo attieksmi pret piedāvāto Konstitūcijas labojumu projektu.

Neraugoties uz to, ka varas iestādes centās konfiscēt videomateriālus par šīm masu akcijām, mums tomēr izdevās tos nosūtīt uz Latviju.

29. novembrī, PSRS Augstākās Padomes sesijas atklāšanas dienā, atkal tika organizēts masu mitiņš. Neraugoties uz draudiem un pierunāšanu, savu akciju turpināja arī bada streika dalībnieki. Pilsētā mēģināja ievest tankus, taču tiem ceļu aizšķērsoja privāto automašīnu straume un tie bija spiesti griezties atpakaļ. Saspilējums turpināja pieaugt, un tad pēkšņi, pl. 13.00, no visiem skaļruņiem atskanēja M. Gorbačova telegramma Gruzijas tautai, kurā ģenerālsekretārs apstiprināja draudzības jūtas pret gruzīnu tautu un solīja iespēju robežās ņemt vērā tautas prasības attiecībā pret Konstitūcijas laboju projektu. Noklausījušies ģenerālsekretāra aicinājumu, badacietēji svinīgi piecēlās un tautas padarbībā devās uz slimnīcu.

Pēc tik ilgiem gadiem nedalītas autokrātijas varas demokrātija ar grūtībām lauza sev ceļu. Citur tas notika vieglāk, citur grūtāk, bet atceļa vairs nebija. Gruzijas Atmoda parādīja, kā visas demokrātiskās kustības apvienojoties pārāug milzīgā spēkā. Labi organizētie mitiņi, masveida badošanās akcija cēla tautas nacionālo pašapziņu un kļuva par vēsturiskās atdzimšanas skolu. Šajos brīžos mēs visi bijām vienoti. Gruzijā dzīvojošām tautām pievienojāmies arī mēs - baltieši.

Bet notikumi parādīja, ka nepieciešams arī pastāvīgi funkcionējošs koordinācijas centrs, jo pretpārkārtošanās, antidemokrātisko spēku potenciāls vēl bija liels un aktīvi centās nobremzēt Atmodu.

1988. gada oktobrī un novembrī Gruzijā un Baltijas valstīs asinsrite bija vienota, lai gan mūs šķīra 3000 kilometru un Krievija. LTF un Sajudis Lietuvā šajā laikā koordinēja savu rīcību ar Gruziju, jo paraksti tika vākti vienlaicīgi, mitiņi rīkoti vienlaicīgi.

Iepazinoties un nodibināju ciešu sadarbību ar Gruzijas politisko grupējumu līderiem - mūzikas zinātnieku, bijušo politieslodzīto Merabu Kostavu un amerikāņu literatūras speciālistu Zvijadu Gamsahurdiju - Gruzijas Helsinku grupa, filozofijas profesoru Nodaru Natadzi, Demokrātu partijas līderi Irakliju Šengelaju, Nacionāldemokrātu priekšsēdētāju Georgiju Čanturiju, daudziem cilvēkiem no Rakstnieku un Mākslinieku savienības.

Sazinoties ar Daini Īvānu un Jāni Škaparu, kopīgi ar Gruzijas politisko spēku līderiem tika nodibināta Gruzijas Tautas frontes atbalsta grupa un koordinācijas centrs Rakstnieku savienībā. 5. decembrī Gruzijas Kinematogrāfistu savienībā notika pirmais mēģinājums dibināt Gruzijas Tautas fronti, kurš cieta neveiksmi VDK noorganizētās provokācijas dēļ. GTF tika nodibināta 1989. g. jūnijā, par tās priekšsēdētāju ievēlēja Nodaru Natadzi. 1989. g. augustā LNNK Rīgā notika konference par neatkarību un demokrātiju ar ASV Senāta un Kongresa pārstāvjiem Mičelu un Doulu. Organizēju tikšanos arī ar visiem iepriekšminētajiem Gruzijas politisko spēku pārstāvjiem. ASV politiķi sarunās apņēmas ASV valdošajās aprindās atbalstīt Gruzijas neatkarības atjaunošanu.

Turpmākajā laikā starp LTF un GTF, kā arī ar citām politiskajām organizācijām Gruzijā notika regulāras politiskas konsultācijas.

Pēc 1989. g. 9. aprīļa, kad padomju specdienesti uzbruka mierīgai manifestācijai, nogalinot un saindējot ar toksiskām vielām daudzus demonstran-

tus, LTF turpināja atbalstīt Gruzijas Atmodu, plaši informējot par notiekošo sabiedrību Baltijā un ārvalstīs. Es regulāri nogādāju videomateriālus Baltijas un ārvalstu radio un TV žurnālistiem. LTF palīdzēja Gruzijai ar avīzes iespiešanu Rīgā un tās nogādāšanu ar lidmašīnu uz Tbilisi. Liekas, neaizmirsīšu to sajūtu, kāda man bija, Gruzijas lidostā saņemot daudzās bagāžas kastes ar slepenajiem laikrakstiem un iesaistoties pārrunās ar drošības dienesta darbiniekiem, kuri taču tomēr nenojauta, ka šajās kastēs nav konservi.

1990. g. agrā pavasarī Gruzijā bija jānotiek parlamenta vēlēšanām un LTF pārstāvjiem (I.Ebela, R.Ražuks, I.Upmacis) nācās doties uz Gruziju, lai konsultētu par vēlēšanu sarīkošanu. Gruzijas radikālie spēki - Zvijads Gamsahurdija - iestājās par vēlēšanu boikotēšanu, un LTF pārstāvji visiem spēkiem mēģināja radīt pārliecību, ka vēlēšanas boikotēt nedrīkst, jo tad uz demokrātisko spēku pārsvaru Augstākajā Padomē nav ko cerēt. Situācija bija smaga, jo cilvēks, kurš šādā brīdī spēja apvienot stridīgos politiskos spēkus - Merabs Kostava - bija nogalināts (Gruzijas politiķi domāja, ka tas noticis PSRS pretizlūkošanas inscenētā autoavārijā kalnos).

Turpmāko gadu gaitā - 1990./1991. - Gruzijā notika referendums par neatkarību. Zvijads Gamsahurdija ar 87% balsu tautas nobalsošanā tika ievēlēts par Gruzijas prezidentu.

Kā kaut ko neaizmirstamu, cēlu un skaistu atceros 1988. - 1990. gadu Gruzijā, gruzīnus, ar kuriem kopīgi mītiņos dziedājām Gruzijas un Latvijas himnas, lai gan tuvojās tanki, atceros lielo tautas vienotību.

Bet tad mūsu - Baltijas valstu un Kaukāza valstu - ceļi šķīrās.

Mīklaini tika nogalināti Kaukāza valstu līderi. Sekoja ekonomiskā blokāde no Krievijas, gadiem ilgi bez gāzes un elektrības, pusbadā un badā. Molotova - Ribentropa pakts beidza pastāvēt, bet kāds cits pakts, kurš attiecas uz Kaukāzu, turpina eksistēt. Gruzija atkal ir NVS sastāvā, Gruzijas likumīgi ievēlētais prezidents Zvijads Gamsahurdija - pēc puča nogalināts, nogalināts arī cilvēks, kurš deva patvērumu Gamsahurdijam melnā stundā, - Čečenijas prezidents Džohars Dudajevs, cilvēks, kurš gribēja vērst par labu 1943. gadā PSRS pilnībā deportētās čečenu tautas likteni. Nogalināts Gija Čanturija - Gruzijas NDP līderis. Bandītiski grupējumi, kas sastādīja daļu Gruzijas Bruņoto spēku, slepenās sarunās ar Maskavu atbalstīja Ševardnadzes atgriešanos un viņa prezidentūru Gruzijā. Ševardnadze savukārt pēc tam iesēdināja viņus cietumā, bet Zvijadu Gamsahurdiju pasludināja par provinciālu fašistu un Gruzijas ienaidnieku.

Savukārt viņa labākā drauga Meraba Kostavas vārdā ir nosaukta bijusī Ļeņina iela, jo tīri vēsturiski sagadījās, ka Kostavu nogalināja vēl pirms tā laika, kuru šobrīd daudzi Gruzijā grib aizmirst un iznīcināt līdz ar neatkarīgās Gruzijas himnu un karogu, ko Ševardnadze ir nolēmis mainīt. Vai tāpēc, lai nekas neatgādinātu tās dienas, kad Gruzija atkal bija pilnīgi neatkarīga valsts?

Un tomēr šo skaisto, gaišo laiku, kad LTF un Gruzijas politiskie spēki un mūsu tautas cīnījās plecu pie pleca, neviens vairs nevar mums atņemt, lai kāds liktenis mums arī nebūtu lemts.

Tekstā izmantoti fragmenti no publikācijām:

«Skolotāju Avīze», 1989. gada 4. un 11. janvāris, 24. maijs;
«Atmoda», 1988. gada decembris un 1989. gada 6. janvāris;
«Jūrmala», 1989. gada 7. februāris; u.c.

TAUTSAIMNIECĪBA UN TIRGUS EKONOMIKA

Varbūt vislaimīgākā diena manā sabiedriskajā dzīvē tā arī paliks 1990. gada 4. maijs. Cilvēki ielās un 11. novembra krastmalā liksmi apsveica cits citu un deputātus, kuri bija tikai izpildījuši savu pienākumu, nobalsojot par neatkarības atgūšanas ceļa uzsākšanu.

Dziesmotā revolūcija bija realizējusies Neatkarības deklarācijā.

Tomēr man acīs, redzot šo prieku un liksmi, neatvairāmi riesās asaras, un ne tik daudz prieka dēļ. Ar savām toreizējām ekonomista zināšanām un dzīves pieredzi es nevarēju nesaprast, ka nekas vēl nav sasniegts un ka nekad vairs cilvēki Latvijā nebūs tik vienoti. Tam bija divi iemesli.

Pirmkārt, Padomju Savienības spēcīgā varas struktūra bija nedaudz ievainota, bet tādēļ vēl jo bīstamāka. Bija grūti cerēt, ka neatkarību varēs iegūt bez asinīm.

Otrkārt, priekšā stāvēja ceļš uz pilsonisko, uz tirgus sabiedrību. Vēl to dien lielākā daļa mēs, dziedošie cilvēki, bijām materiālajā ziņā vienādi bagāti vai, pareizāk sakot, vienādi nabagi. Tā nekad vairs nebūs.

Ceļā no administratīvās sistēmas uz tirgu būs veiksminieki un neveiksminieki. Gan objektīvu, gan subjektīvu iemeslu dēļ. Notiks strauja noslāņošanās materiālajās iespējās. Sociālisms bija bankrotējis. Ne visi kapitālisma vaibsti, īpaši pāreja uz to, būs cilvēciski.

Ekonomikā nekas nevar notikt kā pasakā. Un arī Latvijā tā nenotika. Ceļš līdz šodienai bija grūts un ērkšķains.

Šodien Latvija ekonomisko rādītāju un varbūt arī dzīves apstākļu dēļ ir viena no labākajām Centrālajā un Austrumeiropā.

Pēc iekšzemes kopprodukta uz 1 iedzīvotāju (ASV dolāros) reformu sākumposmā Latvija atradās tajā valstu grupā, ko pēc starptautiskās klasifikācijas vērtē kā zemu ienākumu valsti. Pēdējo 5 gadu laikā šis rādītājs ir palielinājies 4(!) reizes, un Latvija pašlaik atbilst vidēju ienākumu valstu grupai.

Vidējā darba alga Latvijā ir augstāka ne tikai kā visās NVS valstīs, bet apsteidz arī vairāku Centrālās un Austrumeiropas valstu rādītājus.

Latvijas tautsaimniecībā reformu gados ir radīts stabils pamats izaugsmes turpināšanai.

Pēc ārvalstu investīciju apjoma uz vienu iedzīvotāju Latvija pēdējos divus gadus stabili ierindojas otrajā vietā Austrumu un Centrālajā Eiropā.

Latvijā jau ilgstoši vērojams viens no zemākajiem **inflācijas** rādītājiem pārejas valstu grupā.

Samazinājusies vienpusējā atkarība no Krievijas (un citu NVS valstu) tirgus, kas reformu sākumposmā Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījumā bija ap 80%. Šodien Latvijas **ārējās tirdzniecības kopējā apgrozījumā** 2/3 ieņem Eiropas Savienības valstis un kandidātvalstis.

Izaudzis privātais sektors - lauksaimniecībā, apstrādājošā rūpniecībā, celtniecībā un tirdzniecībā. 1997. gadā privātajā sektorā tika saražots jau vairāk nekā 9/10 no šo nozaru pievienotās vērtības.

Atskatoties uz šo ceļu, mēģināšu formulēt **trīs lielākās veiksmes un trīs neveiksmes** savā, šo procesu dalībnieka subjektīvā skatījumā.

Kā pirmo veiksmi es gribētu atzīmēt skaidrību **ekonomisko reformu kursa konceptuālajos pamatos**. Nozīmīgākā loma šajos procesos bija Latvijas Tautas fronteī (LTF), Lietuvas *Sajūdim*, Igaunijas Tautas fronteī, kā arī Baltijas asamblejai.

Pārejas process bija jauna parādība gan praksē, gan arī ekonomikas teorijā. Tā sākumposmā vēl nebija vispārpieņemtu un pārbaudītu nostādņu, kā veikt komandekonomikas demontāžu un jaunās tirgus sistēmas izveidi. Arī ārvalstu ekspertu palīdzība līdz Latvijas politiskās neatkarības iegūšanai un atzīšanai bija visai ierobežota.

No programmatiskajiem dokumentiem vispirms jāatzīmē *Latvijas saimnieciskās vadīšanas pārbūves vispārīgā (saimnieciskā aprēķina) modeļa izstrāde*.¹ Nozīmīgs notikums saimnieciskās patstāvības idejas īstenošanā bija trīs Baltijas republiku *Saskaņotie republikāniskā saimnieciskā aprēķina pamatprincipi*,² kas tika izstrādāti un pieņemti Rīgā, 1988. gada septembrī. Šis dokuments ielika pamatus arī nacionālo valūtu ieviešanai Baltijas valstīs.

*Latvijas ekonomiskās patstāvības koncepcija (1988. gada beigās - 1989. gada vidus)*³ noderēja par teorētisko pamatu Latvijas ekonomiskās sistēmas izveides sākumposmam. Likumu «*Par Latvijas PSR ekonomisko patstāvību*»⁴, kurš tika izstrādāts, pamatojoties uz šo koncepciju, nolēma atbalstīt arī Latvijas Tautas fronte savā 2. kongresā.⁵

Nākošais reformu koncepcijas izstrādes posms - ar dziļāku un stratēģiskāku skatījumu - attiecas uz 1993. gadu, kad tika izstrādāta programma *Latvija 2000*, kura pamatvilcienos ir izpildīta par 2/3.

Otrā reformu procesa veiksmē manā skatījumā ir strauja **patstāvīgas nodokļu sistēmas izstrāde Latvijā**. Ar to tika panākts, ka jau no 1990. gada absolūtais vairākums bijušo PSRS uzņēmumu Latvijas teritorijā maksāja nodokļus pēc Latvijas likumiem. Tas deva iespēju izveidot savu budžetu, tātad arī īstenot savu izdevumu politiku.

Šī nodokļu sistēma nebija ideāla, jo balstījās tikai uz pašu izstrādātāju zināšanām. Toreiz lūgtā Eiropas institūciju palīdzība tika laipni un pieklājīgi atteikta, motivējot ar to, ka mūsu neatkarība nebija starptautiski atzīta.

Tajā laikā 95% preču cenu vēl kontrolēja valsts. Tirgus liberalizācija bija jāuzsāk ar preču tirgu, lai iedarbinātu tirgus ekonomikas pamattiecību starp piedāvājumu un pieprasījumu.

Cenu *brīvlaišanas* pirmais posms notika 1991. gada janvārī, kad atbrīvoja cenas turpat vai pusei no visām precēm.

Jāatceras, ka 1991. gada janvārī viens no Nacionālās glābšanas komitejas⁶ programmatiskajiem punktiem bija cenu nemainīguma un stabilitātes garantēšana. Turpretim LTF pēc nelielām diskusijām atbalstīja cenu liberalizāciju.

Otrais solis tiek sperts 1992. gada janvārī, kad liberalizē atlikušo preču cenas, saglabājot valsts kontroli tikai īres, komunālo, transporta, medicīnisko pakalpojumu un enerģijas tarifiem.

Par trešo veiksmi es uzskatu **sekmīgu naudas reformas uzsākšanu un īstenošanu.**

Atšķirībā no padomju laikā veiktajām, pēc būtības kosmētiskajām naudas reformām, kuras tomēr bieži pavadīja liels satraukums un pat panika, šī ļoti principiālā naudas reforma noritēja mierīgi un raiti.

Pirmais posms šajā pasākumu virknē bija *Likums par naudas reformas komiteju*. Tam sekoja *Komitejas lēmums par reformu*. 1991. gada septembrī Latvijas banka pārņēma Centrālās Bankas funkcijas Latvijā. 1992. gada maijā tiek ieviesta pagaidu nauda - Latvijas rublis, un pēc nepilna gada, 1993. gada martā, tā tiek nomainīta ar pilnvērtīgu nacionālo valūtu - Latvijas latu. Kopš 1994. gada februāra Latvijas lats ir stabili piesaistīts SDR⁷, un šī valūtas kursa politika ir attaisnojusies.

Reformu gaitā diemžēl bija arī **neveiksmes**. Vieglāk ir samierināties ar objektīvajiem šķēršļiem, grūtāk - ar subjektīvajiem, kuru ietekmi tomēr varēja samazināt.

1. Par vienu no lielākajām neveiksmēm uzskatu **privatizācijas kavēšanos**. Ja mēs šo procesu būtu uzsākuši savlaicīgi un pietiekoši aktīvi, jo iespējas mums bija, tad, pēc maniem aprēķiniem, izaugsmes posms Latvijas ekonomikā būtu sācies par 1,5 - 2 gadiem ātrāk, nekā tas notika. Šai situācijai bija pamatā politiski cēloņi. Augstākā Padome turpināja strādāt arī pēc neatkarības starptautiskās atzišanas, kaut gan tā nespēja pieņemt privatizācijas likumdošanu. Latvijas Tautas frontes kā organizācijas un tās Augstākās Padomes frakcijas mērķis un uzdevums bija Latvijas neatkarības atjaunošana. Tai diemžēl nebija vēlētāju mandāta risināt sarežģītos ekonomikas reformu jautājumus. Latvijas Tautas fronte arī bija jālikvidē, tās mantu nododot Latvijas Kultūras fondam. Taču tā turpināja pastāvēt visai nožēlojamā formā, nemākulīgi traucējot privatizācijas gaitu. Bija nepieciešamas tūlītējas jaunas Saeimas vēlēšanas, taču tās notika tikai 1993. gadā.

2. Latvijas Banka aktīvi un kopumā sekmīgi īstenoja monetāro politiku, ieviesa nacionālo valūtu, tomēr tā varēja būt daudz uzstājīgāka un konsekventāka **banku uzraudzības lietās**.

Komercbanku uzraudzībai pienācīgu uzmanību sāka veltīt vismaz divus gadus par vēlu.

Te jāmin *ātri izgaistošās* noguldījumu firmas, kuras vērienīgi reklamējās valsts televīzijā un citos masu saziņas līdzekļos, solot nereālus peļņas procentus.

Protams, neviens noguldītājiem nebija atņēmis izvēles tiesības. Tomēr postsociālisma sabiedrībā iedzīvotājiem un uzņēmējiem bieži vien pietrūkst šīs izvēles prasmes un pieredzes. Tik jūtīgā jomā kā naudas un banku sistēma par šo jomu atbildīgajām institūcijām vajadzēja atklāti, publiski un drosmīgi paust sabiedrībai savu viedokli (ja nepieciešams, maksājot no ministriju un Saeimas komisiju budžetiem), ka 90% - 120% peļņu var iegūt tikai ļoti augsta riska apstākļos. Tad Latvija varbūt būtu varējusi izvairīties arī no iekšzemes kopprodukta krituma 1995. gadā.

3. Par **trešo neveiksmi** reformu gaitā uzskatu lauksaimniecības nozares attīstību.

Augstākās Padomes Lauksaimniecības komisija, aktīvi nodarbojoties ar zemes reformas jautājumiem, kas neapšaubāmi bija svarīgi tajā laikā, diemžēl mazāk vēribas pievērsa pašas nozares attīstībai, tās iekļaušanai tirgus aprītē.

Jāatceras, ka LTF frakcijas absolūtais vairākums bija ievēlēts no laukiem, ar to sekmīgi manipulēja par lauksaimniecību atbildīgās amatpersonas, kuras bieži mainījās.

Taču bieži bija dzirdamas šo amatpersonu žēlabas, ka sagaidāms bāds, ja nebūs subsidētu G-24 kredītu. Ja šie kredīti lauksaimniecībā, kā arī citās tautsaimniecības nozarēs, būtu izsniegti par tirgus procentiem, tas palīdzētu samazināt kopējos kredīta procentus un lauksaimniecību ātrāk ievirzītu tirgus saimniecības aprītē. Diemžēl līdz pat šai dienai tā arī nav skaidra lauksaimniecības stratēģija, jo netika radīti apstākļi, kas būtu veicinājuši naudas ieguldīšanu lauksaimniecībā.

Šodienas situācijā mēs varam sajust gan iepriekšējo reformu veiksmes, gan arī neveiksmes. Šī sarežģītā un sāpīgā, tomēr beigu beigās veiksmīgā reformu procesa rezultātā mums ir šie stūrakmeņi, uz kuriem balstīt Latvijas ekonomikas tālāko attīstību:

1. Latvijas Banka, tās monetārā politika, nacionālā valūta, kas ir stabila jau vairāk nekā četrus gadus;

2. Stabila nodokļu sistēma, sabalansēts budžets, neliels ārējais parāds, kas turpina samazināties;

3. Vērtspapīru tirgus, birža;

4. Banku sistēma;

5. Privātais sektors, kas tapis privatizācijas, jaunu uzņēmumu izveides un ārvalstu investīciju ienākšanas procesā.

Pašlaik Latvijas ekonomikas attīstību traucē mazāk ekonomiskie faktori, vairāk pārvaldes un tiesu sistēmas nesakārtotība. Nepieciešams turpināt arī reformu veselības aizsardzības sistēmā, aktivizēt izglītības sistēmas pārveidi.

¹ Modeli izstrādāja darba grupa akadēmiķa A.Kalniņa vadībā. Darba grupā: J.Āboltiņš, E.Ameriks, V.Andrējeva, D.Babulis, V.Bļinovs, I.Feiferis, O.Kehris, I.Priedītis, E.Siliņš. Publicēts laikrakstā «Padomju Jaunatne», 1988. g. 7. sept.

² Šis Baltijas republiku kopīgais dokuments izstrādāts un pieņemts Rīgā 1988. g. 23. septembrī. Skat.: «Cīņa», 1988. g. 28. sept.

³ Konceptijas izstrādes darba grupa izveidota ar Ministru Padomes 1988. g. 31. oktobra lēmumu. Darba grupu vadīja akadēmiķis A.Kalniņš. Darba grupā: J.Āboltiņš, G.Alijeva, E.Ameriks, J.Bojārs, V.Gusevs, U.Ziemelis, I.Kaužēns, O.Kehris, O.Oiguss, A.Oļšņeckis, V.Pranks, B.Prozors, E.Siliņš, M.Skulte. Publicēts (apspriešanai) laikrakstā «Cīņa», 1989. g. 3. jūn.

⁴ Pieņemts Latvijas PSR Augstākajā Padomē 1989. g. 27. jūlijā.

⁵ Kongresa materiālus skat. LTF informatīvajā biļetenā «Atmoda», Nr. 39/40, 1989. g. 11. sept.

⁶ Institūcija, kas 1991. gada janvārī tika izveidota A.Kaula vadībā, lai nelikumīgi sagrābtu varu Latvijā un aizkavētu demokrātiskos procesus valstī.

⁷ SDR (*Special Driving Rights*) - Starptautiskā Valūtas Fonda naudas vienība, kuras kurss tiek noteikts, pamatojoties uz lielāko pasaules valstu grozu. 1 lats = 0,7997 SDR vienības.

PRIVATIZĀCIJA 1990.-1998. GADĀ

Fakti: 1998. g. beigās - 70% iekšzemes kopprodukta rada privātais sektors;
viens miljards dolāru ārvalstu investīciju;
stabila nacionālā valūta jau piecus gadus;
inflācija samazinājusies līdz 6-7% gadā;
cilvēki nemirst ne no bada, ne sala;
bezdarbs pārsniedz 7%;
radusies vai pieaugusi ienākumu un reģionālā nevienlīdzība;
par daudziem pakalpojumiem, kas pirms 10 gadiem bija bezmaksas,
tagad ir dārgi jāmaksā.

Cenšos atcerēties, ko esmu domājis 1988. gada beigās par Latvijas saimniecisko nākotni. Jāsecina, ka es, tāpat kā vairums tautas, toreiz dzīvoju ilūzijās un izolēti no informācijas par patieso stāvokli aiz «dzelzs priekšvara».

Un, lai cik dīvaini nebūtu, dažas ilūzijas tiešām piepildījušās. Bet līdzās tam mūsu dzīvē ienākušas arī daudzas, toreiz tikai no padomju propagandas zināmās «satrunējušā kapitālisma» kaites.

Rietumos ražotu braucamo nu ir vairāk nekā agrāk pazīstamo padomju automarku, veikali pilni ar precēm, un tajos nav nogurdinošo rindu, uz katra stūra ēstuves dažādām gaumēm un kabatās mūsu pašu, nacionālā valūta. Bet tāpat Rīgas centrā ubagi, bezdarbs ir daudzu dzīves realitāte un vēl vairāk tādu, kam jāskaita katrs santīms, lai iztiktu.

Kā tas ir noticis? Ko šai ziņā ir devusi un ņēmusi «ražošanas» līdzekļu privatizācija?

Atceroties Augstākās Padomes 1990. gada darbu, domāju, ka visnozīmīgākais ekonomikas jomā šai gadā paveiktais bija izstrādātie un pieņemtie likumi par uzņēmējdarbību un tās formām. Es to izstrādē piedalījos reizē ar lielām cerībām par privātās iniciatīvas iespējām un nedrošību par to, kā pārveidosies Latvijas tautsaimniecība.

Kaut arī prominenti juristi tolaik dēvēja pieņemto uzņēmējdarbības likumu par kroplu, paredzot tam īsu mūžu un pareģojot sajukumu, tas ar dažām izmaiņām ir spēkā jau astoto gadu. Tas Latvijas jauno laiku vēsturē ir ļoti ilgs laiks. Acīmredzot šī likuma ilgmūžību nosaka tā pamatā liktie fundamentālie tirgus ekonomikas principi un privātiniciatīvu atļaujošais raksturs.

Uzņēmējdarbības likumi pavēra legālu un ļoti brīvu ceļu privātajai iniciatīvai, dodot iespēju tūkstošiem cilvēku pamēģināt savus spēkus biznesā. Protams, tai laikā vēl nebija ne zināšanu, ne pieredzes, lai pareizi izveidotu uzņēmējdarbības regulējošo bāzi, kas harmoniski ievērotu arī patērētāju, investoru, kreditoru, sabiedrības intereses. Tās nāca tikai reizē ar citkārt rūgtu pieredzi, par kuras spilgtāko piemēru varētu minēt noguldījumu firmu spožumu un krahu.

Jaunradītie uzņēmumi vairumā gadījumu bija bez kapitāla un ražošanas līdzekļiem, tāpēc savu darbību varēja uzsākt ātras aprites un

strauji augošās nozarēs ar zemu kapitālietilpību. Un tādas bija padomju laikos neproporcionāli mazattīstītās jomas - tirdzniecība, ēdināšana, tūrisms, citi pakalpojumu veidi.

Viena no reālajām iespējām, kā sevi veiksmīgi apliecinājušo uzņēmēju rīcībā varēja nonākt kapitāls (ražošanas līdzekļi), bija valstij piederošo uzņēmumu privatizācija, paredzot arī atlikto maksājumu principu, lai kreditētu tos, kas uzņemtos risku pārvaldīt attiecīgos uzņēmumus. Deviņdesmito gadu sākumā, balstoties uz labvēlīgo konjunktūru, gan valdība uzskats, ka vairums rūpniecības uzņēmumu varētu nest ievērojama peļņu.

1990.-1991. gadā radās pirmās ražošanas līdzekļu privatizācijas koncepcijas, sākot ar to nodošanu darba kolektīvu (tātad strādājošo) rokās un beidzot ar pārdošanu tikai par naudu tam, kas vairāk spēj maksāt.

Manā skatījumā privatizācija bija nepieciešama, lai padarītu īpašuma izmantošanu efektīvāku, veicinātu uzņēmumu pārorientāciju darbam tirgus apstākļos un līdz ar to nodrošinātu ekonomikas pārveidi un attīstību.

Taču bez šiem tīri ekonomiskajiem apsvērumiem politiķi ielika privatizācijas procesā arī sociālus, drošības un politiskus mērķus.

Sociālais aspekts radīja sertifikātu ideju, kuras apspriešana un akceptēšana aizkavēja privatizācijas uzsākšanu vismaz par gadu. Aizkavēšanos izraisīja valdības (īpaši A.Kalniņa) pretošanās šai idejai un pēc tam nespēja to ātri praktiski īstenot. Tika lietots pat tāds arguments, ka sertifikātu brīva tirgošana radīšot hiperinflāciju, kura tā arī netika novērota.

Šodien, vēlreiz mēģinot novērtēt sertifikātu lietošanas lietderību, varu teikt, ka, neskatoties uz daudzajām neizdarībām un kaislībām, sertifikāti ir devuši katram Latvijas iedzīvotājam kaut arī mazu, bet iespēju būt klāt privatizācijā - un zaudēt vai laimēt. Bez tiem privatizācija būtu ritējusi vēl smagāk un ar lielākiem pārmetumiem tās vadītājiem.

Privatizācijas drošības aspektu tai laikā saprata kā iespējamu ekonomiskās varas nokļūšanu prokomunistisku, prokrievisku vai kriminālu spēku rokās. Lai tam pretotos, centās ierobežot padomju naudas pielietojumu, mainīja partijas ieceltos nelojālos uzņēmumu vadītājus, līdz minimumam samazināja darba kolektīvu lomu privatizācijā. Attiecībā uz kriminālo aprindu dalību privatizācijā - daži minējumi tagad iegūst apstiprinājumu, taču nav faktu, kas apliecinātu plašu un veiksmīgu projektu īstenošanu šādu aprindu labā.

Politiskie mērķi - tas gan ir mans minējums - dažkārt tika saskatīti iespējā izmantot politiskās varas iespējas, par lētu cenu iegūstot stratēģiski svarīgus un vērtīgus uzņēmumus, tādējādi radot ekonomisku bāzi politiskās varas nostiprināšanai.

Uz šāda fona notika diskusija par privatizācijā pielietojamām metodēm, kurā sadūrās ierobežotas un kontrolētas privatizācijas piekritēju uzskati un ātras privatizācijas koncepcijas. 1992. gadā pārsvars

bija tiem, kas atbalstīja nekavējošu uzņēmumu privatizācijas uzsākšanu.

Diemžēl valdības un īpaši Ekonomisko reformu ministrijas nepārlicinošā darbība nosvēra deputātu balsojumu par labu decentralizētas privatizācijas variantam. Tas nozīmēja, ka atbildīgas par privatizācijas norisi bija attiecīgo nozaru ministrijas.

Šodien var gan atkārtot tos pārmējumus, kas tika minēti pret šādu pieeju 1992. gadā, gan minēt vēl citus. Arī privatizācijas uzsākšana un norise 1992.-1994. gadā pierādīja, ka privatizācijas procesa sadalīšana pa sešām nozaru ministrijām neļāva koncentrēt kvalitatīvāko speciālistu zināšanas un pieredzi, sarežģīja privatizācijas procesu, padarīja to necaurskatāmu, ļāva ierēdņiem un uzņēmumu vadītājiem efektīvi izmantot savas korporatīvās saites (tas varbūt ne vienmēr bija slikti no uzņēmumu tālākās attīstības viedokļa) īpašuma iegūšanā.

Decentralizētais process liedza nodrošināt vienotu pieeju visās nozarēs un plašu sabiedrības un ārvalstu investoru līdzdalību privatizācijā.

Šādas pieejas neefektivitāte pierādījās jau 1993. gadā, kad arī tika izvirzīts mērķis centralizēt privatizācijas procesus nepolitizētas (cik nu tas vispār iespējams tik politiski jūtīgai norisei) institūcijas pārziņā. 1994. gadā tika izveidota Latvijas Privatizācijas aģentūra, kuras vadība kopš dibināšanas uzticēta Jānim Naglim. Manuprāt, atrašanās šai amatā četrus gadus apliecina izvēlētais pieejas un vadības darbības efektivitāti, jo ar mazākiem vai lielākiem politiskiem kavēkļiem lielais vairums uzņēmumu vai nu privatizēti, vai neatgriezeniski privatizācijas procesa beigu stadijā.

Par privatizācijas procesa efektivitāti liecina 1997. gada pozitīvie ekonomiskie rezultāti - nacionālā ienākuma un rūpnieciskās ražošanas pieaugums, bezdarba līmeņa stabilitāte un pat neliela samazināšanās.

Tomēr virknē vitāli svarīgu uzņēmumu kontrolpakete vēl joprojām atrodas valsts rokās - Latvenergo, Latvijas Gāze, Lattelekom, Latvijas Kuģniecība. Šo uzņēmumu privatizācija dod reālu iespēju depolitizēt to vadību, padarīt to darbību efektīvāku, ja tiek atrasti pareizi un atbildīgi stratēģiskie investori un paralēli īstenot efektīvu demonopolizāciju.

Diemžēl reālā notikumu gaita apliecina pretējo - šo uzņēmumu privatizācija tiek politizēta un pieaug monopolizācijas draudi - dzird par Latvenergo un Latvijas Gāzes apvienošanu, Latvijas Mobilā telefona kontrolpaketes pārdošanu Lattelekom.

Vai varam jau šodien novērtēt, ko privatizācija ir devusi Latvijai? Vai ir sasniegti izvirzītie mērķi un piepildījušās cerības vai bažas?

Pozitīvais devums ir tāda saimnieka atrašana sociālistiskajam īpašumam, kurš var uzņemties risku un atbildību. Daudzos gadījumos tas ir palīdzējis izvairīties no bankrota, atrast pielietojumu šķietami nejadzīgam īpašumam, pārorientēt ražošanu uz konkurētspējīgu produkciju. Protams, tas nav devis simtprocentīgu garantiju par neveiksmēm, un negatīvi piemēri vienmēr gūst lielāku publicitāti iepretim klusam, neatlaidīgam darbam.

Arī drošības mērķus varam uzskatīt par daļēji sasniegtiem, jo ir izde-

vies gan piesaistīt ievērojamus dažādu valstu uzņēmēju līdzekļus, gan vismaz daļēji novērst ievērojamu prokomunistisku, prokrievisku vai kriminālu spēku kontroli pār uzņēmumiem.

Iepriecina tas, ka vietējo uzņēmēju vidū ir atrodamī daudzi veiksmīnieki, kuru vidū iezīmējas tādi saimnieciskie grupējumi kā Baltijas Holdings, Ventspils uzņēmēju grupa, Ave Lat holdings. Šo uzņēmumu saimnieciskais potenciāls atstāj nopietnu ietekmi arī uz Latvijas politiku, un tādējādi politiskie mērķi tiek sasniegti, tikai to panākuši cilvēki, kuru rokās nebija politiskās varas, privatizācijas procesu uzsākot. Šādu ietekmi nepieciešams kontrolēt, lai tā neradītu pārmērīgu politiskās un ekonomiskās varas saaugšanu, un vislabākie līdzekļi ir publiskās varas caurskatāmība un brīva prese.

Tomēr investīciju vide ne vienmēr attīstījies līdzvērtīgos tempos ar privātās uzņēmējdarbības attīstību. Tā rezultātā mazākuma investoru tiesības Latvijā vēl visai vāji aizsargātas pret uzņēmumu vadības vai kontrolpaketes turētāju rīcību, uzņēmumu darbības caurskatāmība vēl atrodas visai zemā līmenī. Tā neveicina kapitāla tirgus izaugsmi un ārvalstu un vietējo ieguldījumu piesaisti uzņēmumos, līdz ar to sarežģījot to nākotnes attīstību.

Tuvākajā nākotnē Latvijas uzņēmumus sagaida aizvien jauni uzdevumi, integrējoties pasaules ekonomikā un gatavojoties konkurencei Eiropas Savienības tirgos. Tas prasa papildu ieguldījumus izglītībā, izpētē un tehnoloģijās un liek vairāk ieguldīt, domājot par attīstību nākotnē, nevis tērējot šodien.

AGRĀRĀ REFORMA - PLUSI UN MĪNUSI

Pirmsākumi vēlmei mainīt saimnieciskās struktūras lauksaimniecībā saskatāmi 1988. gadā. Šis gads zīmīgs ar to, ka 4. oktobrī LPSR MP un LKP CK pieņēma kopēju lēmumu «Par zemnieku saimniecībām». Tas bija pirmais dokuments, kurā pateikts, ka šādas saimniecības Latvijā ir iespējamas. Ar šo lēmumu tika noteikts, ka zemes gabalu piešķir beztermiņa lietošanā un zemnieka saimniecības īpašnieka nāves vai darba nespējas gadījumā zemes lietošanas tiesības ir mantojamas. Tomēr šis lēmums vēl nopietnu zemnieku saimniecību dibināšanu laukos neizraisīja. Apmēram pēc pusgada, 1989. gada 6. maijā, LPSR AP pieņēma likumu «Par zemnieku saimniecībām LPSR», un tas jau deva likumisku pamatu zemnieku saimniecību veidošanai. Šajā dokumentā tika noteikts, ka zemnieku saimniecība ir ekonomiski patstāvīga lauksaimniecības produkcijas ražotāja un ka valsts iestāžu, sabiedrisko un kooperatīvo organizāciju iejaukšanās zemnieku saimniecības ražošanas darbībā nav pieļaujama. Tās bija tā sauktās Breša saimniecības, un no saimniekošanas formu dažādības viedokļa tās bija visnotaļ pozitīvas pārmaiņas Latvijas laukos.

Latvija nebija zemnieku kustības aizsācēja PSRS teritorijā, ne arī kāds izņēmums - līdzīgs process sākās arī citās padomju republikās.

Viens no zemnieku kustības rašanās iemesliem bija valsts hroniskā nespēja guldīt lauksaimniecībā aizvien vairāk līdzekļu, negūstot pienācīgu efektu. Šajā laikā tika realizēta vērienīga mazrentabla saimniecību atbalsta programma. 5 gados Latvijas laukos tika ieguldītas milzu summas, taču gaidītā pacēluma vietā dažkārt parādījās centieni tīšuprāt pazemināt saimniecību ekonomisku līmeni. Paradoksāli, bet saimniekot nerentabli kļuva izdevīgi - to noteica saimniecību dalījums grupās, un saimniecības cīnījās par iekļūšanu zemākā grupā, jo mazāk rentablām saimniecībām bija iespējas saņemt papildu līdzekļus no valsts.

Bijušajā PSRS nobrieda pārmaiņas galvenokārt ekonomisku iemeslu dēļ, bet bija arī citi, izrietoši no šo republiku vēsturiskās pieredzes un nākotnes redzējuma. Kopš īpašuma nacionalizācijas Baltijā bija pagājis salīdzinoši mazs laiks, un cilvēkiem vēl bija saglabājušās atmiņas par «savu kaktiņu, savu stūrīti zemes». Zinot Molotova - Ribentropa pakta rezultātā pievienoto valstu tautu joprojām neiznīdētos centienus pēc neatkarības, zemes nodošana mūžīgā lietošanā zemnieku saimniecību veidošanai, kas likumā tika nosaukta par sociālistisko saimniekošanas formu, varēja būt padomju varas mēģinājums sajaukt īpašuma tiesības tā, lai tās nekad vairs nebūtu atjaunojamas.

Šo būtību neatklājām mēs, bet gan kaimiņi, Lietuvas *Sajūdis*. Viņi zemnieku kustību nosauca par zemju sagrābšanu un veco tiesību noārdīšanu un ļoti asi uzstājās pret zemes dališanu topošajiem zemniekiem. *Sajūdis* uzskatīja, ka mums nav tiesību dalīt okupācijas rezultātā nacionalizēto zemi. Tādai nostājai pamatā bija pasaules civiltiesību prakse, kas atzīst par tiesisku jebkuru darījumu, kas noticis saskaņā ar

attiecīga laika likumiem. Tātad, ja mēs jebkad gribējam atjaunot neatkarīgo Latviju, bija jārēķinās ar padomju varas laikā Latvijas iedzīvotāju likumīgi iegūto īpašumu. Bija skaidrs, ka, strauji izplešoties Breša zemnieku kustībai, zemi atdot bijušajiem īpašniekiem vairs nebūs iespējams. Tāpēc Latvijas Tautas frontes, Igaunijas TF un Lietuvas *Sajūža* kopējā sanāksmē tika pieņemts aicinājums izvērtēt agrārās reformas nepieciešamību, lai šo absurdu īpašuma tiesībās novērstu.

Mēs tagad redzam, ka toreizējās bažas ir bijušas pamatotas. No tā sauktās Breša zemnieku kustības ieguvēji ir vienīgi paši Breša zemnieki, bet agrārās reformas gaitā Latvijā tas radīja milzumu konfliktsituāciju un problēmu, kuras pilnīgi atrisinātas nav līdz pat šim laikam.

Lai procesu kaut kā reglamentētu, par zemnieku saimniecībām tika izstrādāti un pieņemti grozījumi LPSR likumdošanā. Pašā pirmajā dokumentā, kas pavēra ceļu zemnieku kustībai, - LKP CK un MP lēmumā par zemnieku saimniecībām īpašuma tiesības nebija pieminētas, runa bija tikai par zemes lietošanu. Likuma par zemnieku saimniecībām oriģināltekstā šī doma jau parādījās: bija paredzēts priekšroku dot tiem, kas gribētu veidot saimniecību uz savu radnieku zemes. Tā kā netika izstrādāta nekāda procedūra, lai to varētu realizēt, šis likuma pants tika ignorēts.

Padomju laikā likumi un lēmumi faktiski tika pieņemti ne jau Augstākajā Padomē, bet gan attiecīgajā AP komisijā. Mēs saskatījām daudzas problēmas, kas radās šī likuma izpildes gaitā, un tāpēc tūlīt pēc likuma pieņemšanas sākām strādāt pie likuma grozījumiem. Tie tika izstrādāti LTF Lauksaimniecības komisijā, apspriesti LTF Domē, pēc tam iesniegti LPSR AP. Pēc mūsu priekšlikuma tika noteikta secība, kādā varēja dot tiesības saņemt zemes gabalu:

pirmkārt, tiem LPSR pilsoņiem, kam pieder uz attiecīgā zemes gabala likumīgi būvēta un likumīgi iegūta dzīvojamā māja;

otrkārt, bijušajiem zemes īpašniekiem vai viņu mantiniekiem. Un tālāk - pārējām iedzīvotāju grupām atkarībā no viņu dzīvesvietas.

Mēs ar profesoru Meikulu Locmeru LPSR AP Lauksaimniecības komisijā sparīgi aizstāvējām LTF priekšlikumus, un brīnumainā kārtā mūsu labojumi tika pieņemti. Tā bija mana pirmā likumdošanas iniciatīva, kaut arī es nebiju deputāts un tieši ietekmēt procesu nevarēju. Īpašuma tiesību atjaunošanu šie grozījumi, protams, vēl negarantēja, bet vismaz radīja iespējas sākt saimniekot uz savas zemes.

Jau šo priekšlikumu tapšanas gaitā sākās diskusija par jautājumu, kam dodama priekšroka zemes iegūšanai - bijušajam zemes īpašniekam vai tagadējam ēku īpašniekam. Lai cik savādi tas arī tagad liekas, LTF Dome vienojās par priekšrocībām mājas īpašniekam, respektējot padomju laika labticīgo ieguvēju mantiskās tiesības. Lauksaimniecības komisijas variantā bija iestrādāts pretējs viedoklis, proti, ka priekšroka dodama bijušajiem zemes īpašniekiem. Domē uzstājās Visvaldis Lācis un ar savu dedzīgo runu apgriezta visu otrādi. Viņam bija iemesls iestāties par ēku īpašnieku tiesībām, jo pats nesen bija iegādājies lauku mājas

Madonas rajonā, tur iestādījis kociņus un krūmus, un viņam likās nepieņemama doma, ka uz šo zemi priekšroka varētu būt kādam citam, kaut arī tas būtu bijušais zems īpašnieks, kam padomju vara varmācīgi atsavinājusi zemi.

Pēc pirmajiem panākumiem sadūšojāmiešiem iet vēl tālāk - vēl LPSR AP laikā mēģinājām panākt lēmuma pieņemšanu par agrāro reformu Latvijā. Bet ar šo projektu mūs «izsvilpa» un izvadīja pa AP durvīm.

Taču ar to viss nebeidzās. Baltijas valstu tautas fronšu sanāksmē tika pieņemts aicinājums uzsākt agrāro reformu, un es sāku domāt, kas Latvijā to varētu veikt. Toreizējā Ministru Padomes priekšsēdētāja Viļņa Edvīna Breša padomnieks lauksaimniecībā Juris Sprūdžs ieteica sameklēt vīrus, kas tai laikā rakstīja labojumus Zemes kodeksā. Tie bija profesors Meikuls Locmers, Arturs Boruks, Oļģerts Leščinskis, Zigfrīds Veitners, Andris Niedra. Es aizgāju pie viņiem, un tad notika pirmā diskusija par agrāro reformu. Domas krasi dalījās: vieni uzskatīja, ka tai ir jābūt denacionalizācijai, otri turpretim domāja, ka ir jābūt reformai. Nonācām pat tiktāl, ka bijām gatavi rakstīt divus atšķirīgus projektus. Beigās tomēr vienojāmies, ka tai jābūt reformai, taču lielā mērā par labu bijušajiem īpašniekiem, tātad ar denacionalizācijas elementiem.

Viens no būtiskākajiem iemesliem, kāpēc nevarējām izšķirties par denacionalizāciju, bija Breša zemnieki un likumīgie māju īpašnieki, kam bija dodama priekšroka zemes iegūšanā. Tas bija strīdu objekts arī Latvijas Zemnieku savienībā, jo sadūrās divējādas intereses - pašreizējo un bijušo īpašnieku. Manuprāt, tomēr vajadzēja izšķirties par denacionalizāciju, kaut arī tolaik jau bija ap 3000 Breša zemnieku saimniecību un ievērojams daudzums māju īpašumu, kas atradās uz bijušo īpašnieku zemes.

Agrārā reforma jaunajai Latvijas valstij dārgi izmaksāja, un tāpēc likumsakarīgs ir jautājums - vai vajadzēja celt augšā bijušo īpašnieku tiesības? Skatoties tikai no ekonomikas viedokļa, varbūt pareizāk būtu samierināties ar to, kas noticis 50 gadu okupācijas laikā, un uzsākt reformu, kā saka, uz līdzenas vietas, bez pagātnes tiesību smaguma. Bet savu lomu nospēlēja aizmugures sakārtotības izjūta: mēs nevarējām īpašumu zaudēšanu atzīt par likumīgu, ja jau Latvijas okupāciju, kas bija pamats īpašumu atņemšanai, uzskatījām par prettiesisku aktu. Tātad Latvijas pilsoņu likumiskās tiesības uz saviem īpašumiem bija jāatjauno, bet tas varēja notikt tikai ļoti sarežģītā kompromisu ceļā, līdzsvarojot īpašumu atgūšanu ar jauno zemnieku saimniecību un padomju laikā iegūto māju īpašnieku tiesībām. Faktiski zemi atguva absolūtais vairākums bijušo īpašnieku, taču ne katreiz tas bija iespējams. Tomēr tā vairs nav aktuāla problēma, jo vairākumā gadījumu tika atrasts cits risinājums, kā apmierināt vienas un otras puses intereses. Iespējams, ka konfliktus mazina arī tas, ka zemei pagaidām Latvijā nav augsta vērtība.

Lietuvas attīstība bija savādāka: Brazauska laikā *Sajūža* iesāktās reformas tika nobremzētas, un tikai tagad lietuvieši uzsāk īpašuma tiesību atjaunošanu. Viņiem būs jāiziet tas pats ceļš, ko Latvija jau ir nogājusi.

Pēc Neatkarības deklarācijas pasludināšanas ļoti drīz - 1990. gada 13. jūnijā tika pieņemts LR AP lēmums «Par agrāro reformu Latvijas Republikā». Tas nenozīmē, ka reforma bija sasteigta. Gluži otrādi - tā jau bija laikus sagatavota, un vajadzēja tikai rast iespēju to uzsākt. Neatkarības pasludināšana šo iespēju deva. LR AP, atzīstot Latvijas lauksaimniecības piespiedu kolektivizāciju par nelikumīgu, reformas ceļā nolēma pārkārtot zemes un īpašuma attiecības tautsaimniecībā.

Agrārā reforma bija paredzēta četros posmos:

- zemes reforma,
- ražošanas privatizācija,
- pārstrādes uzņēmumu privatizācija,
- lauksaimniecības vadības sistēmas maiņa.

AP lēmums tika pieņemts ļoti vienprātīgi - strīdi faktiski bija gandrīz vienīgi par pieteikšanās termiņiem un radniecības pakāpēm. Viena no lielākajām problēmām, kas sarežģīja zemes reformas gaitu un ko likuma autori nebija paredzējuši, bija LR Civillikuma darbības atjaunošana. Šī apstākļa neizvērtēšana noveda pie zemes īpašumu sadrumstalošanas, jo saskaņā ar Civillikumu radniecības pakāpes ir neierobežotas.

Šīs problēmas cēlonis ir tas, ka zemes reformas likumu rakstijām laikā, kad spēkā vēl bija LPSR likumdošana, un LPSR likumos mantošanas tiesības bija tikai I un II pakāpes mantiniekiem. Ja mēs būtu paredzējuši izmaiņas mantošanas tiesībās, zemes reformas likumā vajadzēja ierakstīt normu par zemes nesadrumstalošanu. Faktiski reformas rezultātā zemes īpašumi tika sadalīti, izveidojās daudz sīku zemnieku saimniecību, un tas ir uzskatāms par vienu no reformas zaudējumiem. Kad AP izskatīja jautājumu par Civillikuma darbības atjaunošanu, mēs, Lauksaimniecības komisijas deputāti, šo problēmu redzējām, taču vairs nebija mūsu spēkos kaut ko mainīt.

Otra problēma - cenšoties saglabāt ražošanu, mēs devām iespēju uz laiku neatdot atpakaļ bijušajiem īpašniekiem zemi, kas vajadzīga lielu ražošanas objektu uzturēšanai. Mēs gribējām panākt bufera efektu un tā nodrošināt ražošanas struktūru pastāvēšanu. Protams, tas tika darīts uz bijušo zemes īpašnieku rēķina, jo daudzi no viņiem šī iemesla dēļ pārāk vēlu saņēma zemi lietošanā un zaudēja laiku, kas bija labvēlīgāks saimniekošanas uzsākšanai. Tagad es redzu, ka šie mūsu nodomi diemžēl mērķi nesasniedza. Tas notika tādēļ, ka agrārajā reformā nebija un arī nevarēja būt izvērtēta jaunā situācija, kas izveidojās pēc PSRS sabrukuma. Mēs nespējām paredzēt, ka jau pavisam drīz Latvijā izveidosies lauksaimniecības produktu pārpalikums un ka mēs zaudēsīm Krievijas tirgu. Bet tā notika. Mēs vēl ilgi palikām PSRS laika deficīta psiholoģijas gūstā un nevarējām iedomāties, ka visa kā varētu būt pietiekoši un pat par daudz.

Mēs nepazaudējām Krievijas tirgu klasiskā veidā, tas ir, konkurētspējas dēļ, bet gan tāpēc, ka Krievijā sākās ekonomiskais haoss. Latvija sūtīja uz Krieviju produkciju, taču nevarējām dabūt no Krievijas par to samaksu. Naudas atgūšana nebija tipiska lauksaimniecības problēma,

bet politisks jautājums, taču ne Godmaņa, ne Birkava valdība nespēja ar šo problēmu tikt galā.

Mēs zaudējam Krievijas tirgu, bet nebijām gatavi Rietumu tirgum. Izveidojās cēloņsakarību ķēde, kuras sekas jūtamas vēl tagad: pārstrādes uzņēmumi piegādāja precī Krievijai, bet naudu nevarēja saņemt, savukārt ražotāji šī iemesla dēļ nevarēja no pārstrādātājiem saņemt naudu par piegādāto produkciju. Lauksaimnieks bez naudas nevar uzturēt ražošanu, ja vien tam nav pieejami neierobežoti kredītresursi, kā tas bija padomju laikā. Šī iemesla dēļ sociālistiskā lauksaimniecība Latvijā sabruka daudz ātrāk, nekā bijām to plānojuši. Fermu demolēšana un lopu izkaušana, tīrumu aizlaišana atmatā bija tikai tirgus zaudēšanas bēdīgs iznākums.

Ko varēja darīt, lai mazinātu šī haosa iespaidu uz mūsu lauksaimniecību? Iespējams, ka nevajadzēja garos pārejas posmus no kolektīvās un valsts saimniecības uz zemnieku saimniecībām, uz privāto zemes īpašumu. Droši vien pareizāk būtu bijis visu zemi uzreiz atdot bijušajiem īpašniekiem. Protams, tādā gadījumā reforma būtu asāka, sāpīgāka, bet arī straujāka. Sagatavošanas darbi bija jāveic līdz noteiktam datumam, ko kļūdaini traktēja kā kolhozu un sovhozu likvidācijas dienu. Bet tālākais jau bija pašu saimniecību ziņā, vai un kā privatizācija varētu notikt. Dobeles rajona agrofirma, «Tērvete» piemērs rāda, ka saimniecību varēja arī neprivatizēt, un Modra Gobas vadībā šī saimniecība sekmīgi strādā arī pašlaik.

Mēs, Lauksaimniecības komisijas deputāti, bijušie kolhozu un sovhozu vadītāji Andris Felss, Guntis Grūbe, Pēteris Krūgaļaužs, Andris Apinītis - savās saimniecībās bijām jau izmēģinājuši privātās saimniecības formas. Mēs gribējām privatizāciju, un tāpēc likums tika rakstīts tā, lai lauksaimniecību varētu privatizēt. Tā bija psiholoģiska kļūda, ka likuma autori Roberts Zīle, Andris Miglavs, arī LR AP Lauksaimniecības komisijas deputāti rakstīja likumu ar domu, ka arī sabiedrība, tāpat kā viņi paši, ir gatava privatizācijai, ka to vēlas visi. Mēs likumu rakstījām godīgiem cilvēkiem un neiedomājāmiem, ka ir pietiekami daudz cilvēku, kas negrib privatizāciju un mēģinās to izmantot savās savtīgās interesēs vai kropļot likumu.

Zemes reforma bija nepiekāpīga un stingra, bet ražošanas privatizācijā tika pieļauta atkāpšanās no sākotnējās domas. Tas deva ļoti brīvas likuma normas, kas savukārt deva iespējas manipulēt ar likumu pēc vajadzības. Likums nenoteica, kāda daļa no kopējā kapitāla jāattiecinā uz dibinātāju kapitālu. Parādījās paaudžu egoisms: dibinātāji sava vecuma dēļ lielākoties vairs nebija aktīvi saimniecību darbinieki, un tie, kas reāli noteica situāciju laukos, izmantoja savu ietekmi, lai attiecīgi augstu novērtētu darba pajas, bet zemu - mantiskās pajas. Mans viedoklis bija, ka dibinātājiem vajadzēja noteikt ne mazāk kā trešo daļu no kapitāla, bet es neguvu atbalstu, jo citi deputāti uzskatīja, ka uz vietas zinās labāk un paši noteiks, kāda daļa kapitāla pienākas dibinātājiem, kāda - darba pajām. Faktiski notika saimniecību dibinātāju atklāta un likumiska

apzagšana, ko sankcionēja paši lauksaimniecības uzņēmumu darbinieki un kolhozu biedri.

Savu negatīvo lomu nospēlēja arī tas, ka ražošanas privatizācijai netika izveidotas īpašas struktūras, kā tas bija zemes reformā, un daudz kas bija atkarīgs no rajonu lauksaimniecības departamentiem, kuru pārziņā tika nodota lauksaimniecības privatizācija. Un tas tika veikts ļoti dažādi: vieni, piemēram, Krāslavas lauksaimniecības departamenta direktors Pēteris Karaševskis, to visnotaļ veicināja, bet citi, gluži otrādi, bremsēja. Mēs nepratām nodrošināt zemes un ražošanas objekta vienotību un, godīgi sakot, arī tagad es nezinu, kā to varēja panākt. Rezultātā zeme tika atdalīta no ražošanas līdzekļiem. Šim procesam ir arī vēsturisks pamats. Atcerēsimies, ka arī īpašuma atsavināšana notika divos piegājienos: vispirms tika atņemta zeme, bet kolektīvizācija sākās tikai pēc kara, 1949. gada pavasarī, tūlīt pēc iedzīvotāju izsūtīšanas.

Teorētiski privatizējamo mantu varēja dalīt proporcionāli zemes īpašumam un ieguldītajam kapitālam. No ekonomikas viedokļa tas būtu pareizi, kaut arī tā būtu ļoti radikāla reforma. Taču tādā gadījumā nebūtu darba paju. Šāds variants tika izstrādāts, taču tam bija pretinieki, un viens no aktīvākajiem darba paju aizstāvjiem bija Guntis Grūbe. Viņš arī pieprasīja izsvītrot likuma normu, kurā bija noteikts dibinātāju kapitāla minimums.

Kāpēc īpaši tika izdalīta lauksaimniecības produkcijas pārstrādes uzņēmumu privatizācija? Mēs vienkārši bijām tam vairāk sagatavojušies, šajā nozarē bija labas iestrādes, labākas nekā citās rūpniecības nozarēs, un nebija nekādas vajadzības šo procesu novilcināt.

Lauksaimniecības reformas citām reformām gāja pa priekšu, bet to spieda darīt arī situācija, kāda izveidojās pēc neatkarības atgūšanas. Tirgus nemaksas dzina privatizācijas procesu uz priekšu, jo visas pretenzijas par norēķiniem ar produkcijas piegādātājiem tika adresētas pārstrādes uzņēmumu īpašniekam - valstij. Pārstrādes uzņēmumu privatizācijā parādījās divu viedokļu un divējādu interešu sadursme:

vai privatizācijā ražotājiem ir jādod priekšrocības un rezultātā pārstrādes un arī servisa uzņēmumiem jāklūst par ražotāju kooperatīvo īpašumu,

vai arī ražotājiem nav jādod priekšrocības, atstājot zemniekiem lauksaimniecisko ražošanu, bet pārstrādi un realizāciju nodot citu struktūru ziņā.

Pārstrādes uzņēmumu privatizācijas likumu tapšanā aktīvi piedalījās toreizējais lauksaimniecības ministra vietnieks Andris Šķēle. Atsevišķi tika uzrakstīti likumi par gaļas, piena, labības pārstrādes un servisa uzņēmumu privatizāciju. Kaut arī likumos bija paredzētas priekšrocības kooperatīvajiem veidojumiem, dzīvē tas nerealizējās. Un atkal tāpēc, ka netika izvērtēta cilvēka daba. Pēc ilgajiem sociālisma gadiem, kad cilvēks bija spiests strādāt vispārības labā, tagad to neviens negribēja darīt. Kooperatīvi gan tika nodibināti, bet nevis tāpēc, lai iegūtu priekšrocības privatizācijā. Noteicošās bija nevis kolektīvās, bet gan privātās intereses -

cilvēki gribēja strādāt savā labā, un tāpēc kooperatīvi drīz vien pārveidojās citās uzņēmējdarbības formās. Tā ir viena no problēmām, kas arī tagad traucē kooperatīvu sistēmas attīstību Latvijā.

Vai tas bija zaudējums vai ieguvums, ka ideja par ražotāju kooperatīviem, kam pieder pārstrādes uzņēmumi, faktiski piedzīvoja zaudējumu? Domāju, ka tas tomēr ir pozitīvi, jo no kapitāla izmantošanas viedokļa privātais uzņēmums ir efektīvāks par kooperatīvo, un to apliecina privatizēto uzņēmumu attīstības dinamika.

Par lauksaimniecības vadības sistēmas maiņu. Kopš reformu sākuma ir būtiski izmainījusies nozares vadības būtība un sūtība. No savas pieredzes zinu, kā tika taisīti padomju saimniecību un kolhozu finansu plāni. Summa tika iedota «no augšas», saskaitāmie arī, un mums atlika vienīgi visu salikt kopā vajadzīgajās ailītēs.

Lai aptvertu visas saimniecības Latvijā - kopskaitā ap 600 - bija vajadzīgs milzīgs aparāts, gala rezultātā gada pārskati tik un tā neatbilda šiem «biznesa plāniem». Uzsākot vadības reformu, bija svarīgi pārstrukturēt ministriju no institūcijas, kas visu reglamentē, pasaka ražotājam, cik un ko audzēt, kādu peļņu gūt, par institūciju, kas izstrādā normatīvos aktus un seko to ievērošanai. Šis posms vēl nav beidzies, jo aizvien vēl ražotāji grib, lai ministrija atrisina visas viņu problēmas, ieskaitot realizāciju. Viņi vēlas noņemt no sevis daļu atbildības par paša darbības rezultātiem un to cenšas panākt, kaut vai nosakot produkcijas iepirkuma cenas.

Lielākais zaudējums lauksaimniecības vadības reformā bija ministra Alberta Kaula laiks, kad pilnīgi bezatbildīgi lauksaimniekiem tika pasludināts - jūs tikai ražojiet, bet mēs visu nopirksim. Tas tika darīts, skaidri zinot, ka mēs, šīnī gadījumā domāta valsts, nevaram uzpirkt visu lauksaimnieku saražoto, ja vien neatjauno sociālistisko sadales sistēmu. Un tas notika pēc sešu gadu neatlaidīga reformu darba, pārorientējot lauksaimniecisko ražošanu uz tirgus ekonomikas pamatiem, kad valsts nevis visu reglamentē un par visu atbild, bet gan ar savu politiku vairāk vai mazāk atbalsta ražotājus un rada nosacījumus, lai viņi varētu paši risināt savas problēmas.

Man bija iespēja piedalīties vadības reorganizācijā, veicot zemkopības ministra pienākumus. Šajā laikā tika likvidēta vecā ministrija, darbā no jauna tika pieņemta apmēram puse līdzšinējo darbinieku. Tā bija diezgan liela problēma atradināt ministrijas darbiniekus no ražošanas organizācijās, un nevar teikt, ka šajā ziņā viss jau padarīts.

Izrādījās, ka ne katrs ir spējīgs strādāt jaunajā sistēmā tā vienkāršā iemesla dēļ, ka padomju augstskolās izglītojušies lauksaimnieki neprot strādāt ar normatīvajiem dokumentiem. Diemžēl tas pats vērojams arī citās ministrijās. Viņi prot tos lasīt un izpildīt, bet tos izstrādāt neprot, jo tas nekad nav mācīts. Tāpēc lauksaimniecības vadības reforma noris gausi, ar sarežģījumiem, pretrunīgi un nepietiekami kvalitatīvi.

Agrārās reformas ieguvumi

Viša lauksaimniecība ir pārkārtota uz privātā kapitāla pamatiem;
ir zemes tirgus, kaut arī pagaidām tas nav aktīvs;

lauksaimniecībā un pārstrādē radīta bankrotu sistēma, līdz ar to
nozare ir nostājusies uz tirgus ekonomikas pamatiem;

nav lauksaimniecības produktu deficīta;

pēc lauksaimniecības pārstrukturizēšanas, pārejas uz privāto kapitālu
lauksaimniecībā beidzies lauksaimnieciskās ražošanas kritums un
sākusies attīstība.

Agrārās reformas zaudējumi:

neveiksmīgas ražošanas pārstrukturizēšanas rezultātā zaudēti lieli
kapitālieguldījumi;

Joti nevienmērīga reģionu attīstība, īpaši pagastu salīdzinājumā.

Secinājumi par reģionu attīstību:

no valsts viedokļa ir ārkārtīgi svarīgi, lai teritorija būtu apdzīvota. Ja
netiks realizēta optimāla reģionālās attīstības politika, turpināsies cilvēku
aizplūšana no laukiem uz pilsētu, visvairāk uz Rīgu. Lai to novērstu,
jāizvērtē zemes kā vienīgās mantas, ko cilvēks nevar paņemt sev līdzi,
lomu apdzīvotības nodrošināšanā. Īpašuma nodokļa atvieglojumi vien
dos mazu efektu. Ir jādomā arī par centrālo nodokļu diferencēšanu.

Vēl kā reformu mīnuss tiek uzskatīta ražotāju noslāņošanās - Latvijā
ir izveidojies neliels skaits aktīvu, plaukstošu saimniecību, kas attīstās
vērienīgi un jau tagad ir konkurētspējīgas, bet ir arī liels skaits naturālo
un pusnaturālo saimniecību, kas pagaidām nav spējušas izveidoties par
preču ražotāju. Tomēr to nevajag uzskatīt par reformas zaudējumu - tas
ir objektīvs kapitāla formēšanās process, un šajā procesā vienmēr kāds,
kas nav pratis izmantot reformu piedāvātās iespējas, paliks zaudētājos.
Šajā ziņā Latvija nav izņēmums - visas postsociālisma valstis ir izgājušas
caur inflāciju un kapitāla formēšanos.

Lauksaimniecība kā jebkura nozare ir attīstībā, attīstībā ir arī LTF
uzsāktās reformas. Mēs nebijām izvirzījuši uzdevumu izstrādāt detalizētu
lauksaimniecības politiku - tas ir jautājums, ar ko jānodarbojas
tagadējiem nozares virzītājiem, politiķiem un speciālistiem.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES LOMA LATVIJAS TAUTSAIMNIECĪBAS PAMATU IZVEIDĒ UN EKONOMISKĀS REFORMAS UZSĀKŠANĀ

DISKUSIJĀ PIEDALĀS: IVARS GODMANIS, OJĀRS KEHRIS, JĀNIS KINNA,
EDMUNDS KRASTIŅŠ
DISKUSIJU PIERAKSTĪJA ROBERTS REMESS

Ivars Godmanis

- 1988 LTF Lektoru grupas loceklis
- 1989 LTF Politiskās komitejas priekšsēdētājs
LTF priekšsēdētāja vietnieks
- 1990-1993 LR Ministru Padomes priekšsēdētājs

Ojārs Kehris

- 1988-1990 LTF Domes loceklis
LTF Ekonomikas komisijas vadītājs
- 1990-1993 LR Augstākās Padomes Ekonomikas komitejas priekšsēdētājs
AP Naudas reformas komitejas loceklis
- 1993-1994 LR Ekonomikas ministrs

Edmunds Krastiņš

- 1988-1990 LTF Domes loceklis
LTF Valmieras rajona nodaļas valdes loceklis
- 1990-1993 LR Augstākās Padomes deputāts
- 1992-1993 LR Augstākās Padomes Ekonomikas komisijas priekšsēdētāja
vietnieks

Jānis Kinna

- 1988 LTF Lauksaimniecības komisijas loceklis
- 1989 LTF vecākais referents
- 1989-1990 LTF Domes loceklis
LTF Lauksaimniecības komisijas priekšsēdētājs
LTF Domes valdes priekšsēdētāja vietnieks

Diskusijā tika apspriesta Latvijas Tautas frontes loma Latvijas ekonomiskās patstāvības un ekonomisko reformu koncepciju izveidē, politiskais un institucionālais atbalsts to īstenošanā.

Diskusijas dalībnieki pieskārās arī nodokļu sistēmas un uzņēmējdarbības, īpaši ārvalstu investīciju, likumdošanas izveidei Latvijā.

Netika apiets arī tāds problemātisks jautājums kā privatizācijas uzsākšana Latvijā, kur daži diskusijas dalībnieki saskatīja visai negatīvo LTF lomu šajā procesā.

Tika runāts arī par Latvijas ekonomikas attīstības redzējumu, kāds tas bija pašā reformu sākumā, kā tas ir mainījies, kā īstenojies.

J.Kinna. Kopš Latvijas Tautas frontes 2. kongresa, kurā tika definēts, ka vēlamies neatkarīgu valsti, mums bija jārēķinās ar to, kas mums tajā brīdī bija.

Mums bija Padomju Savienības nauda, centralizēta ekonomiskā sistēma, nebija patstāvīgu banku, bet tikai PSRS banku filiāles utt.

1990. gada 4. maijā, pieņemot Neatkarības deklarāciju, tūlīt vajadzēja uzsākt arī mūsu valsts neatkarīgas tautsaimniecības pamatu izveidi. Tajā brīdī, kad pārtrauca eksistēt PSRS, nepārtrauca eksistēt tās reālās ekonomiskās struktūras. Mums vajadzēja radīt visu to, kas ir vajadzīgs neatkarīgai valstij.

Es domāju, ka Augstākās Padomes Ekonomikas komisija un Ivars Godmanis kā valdības vadītājs sāka diezgan stabilu ceļu šo struktūru radīšanā.

Viens no svarīgākajiem faktoriem, lai valsts varētu eksistēt, ir kaut vai sākotnējās nodokļu sistēmas formas. Lai šīs nodokļu formas un to iekasēšanas sistēmas varētu savākt to naudas daudzumu, kas nepieciešams valsts uzturēšanai.

Nākošais etaps bija patstāvīga nauda, atdalīšanās tādā veidā no PSRS, sava veida ekonomiskās neatkarības pasludināšana.

Pasākums, kas sākotnēji ievilkās, bija Latvijas Centrālās bankas izveide. Tā neveidojās. Viens kandidāts, otrs kandidāts, trešais kandidāts. Tā vienu brīdi darbojās pat kā komercbanka.

Arī uzņēmējdarbības vides izveide bija viens no svarīgākajiem šī sākumposma uzdevumiem. Valsts uzņēmuma statusa noteikšanā Latvijā bija vērojama liela mētāšanās. No vienas puses mēs valsts uzņēmumu padarījām pilnīgi neatkarīgu, taču tad, kad bija vēlēšanās valsts uzņēmumus kaut kādā veidā diriģēt, likām maksāt naudu par valstij piederošiem resursiem.

O.Kehris. Es domāju, ka visa tā rezultātā mēs esam nonākuši pie tā, ka mums ir radīti visi galvenie instrumenti ekonomikas jomā. Balstoties uz tiem, mēs savu tautsaimniecību varam attīstīt tālāk. Būtībā ne jau tiešā veidā attīstīt, jo valdībai jau nav jāattīsta, bet jārada sistēma, tirgus infrastruktūra.

Mums ir Centrālā banka, kas īsteno sekmīgu monetāro politiku, sava stabila nodokļu sistēma, kas ļauj īstenot bezdeficīta budžetu. Mums ir vērtspapīru tirgus, ir komercbanku sistēma. Privātais sektors, kas izveidojies privatizācijas rezultātā, ir ieguvis dominējošo lomu Latvijas tautsaimniecībā. Turpinās ārvalstu investīciju ienākšana Latvijā.

Tas viss ir radīts un attīstās tālāk. Manuprāt, pašlaik problēmas vairāk ir ārpus ekonomiskās sistēmas - pārvaldes sistēmas neefektivitātē un tiesu sistēmas vājumā.

Sava loma, ka visus šos tirgus saimniecības pamatfaktoros varēja izveidot un attīstīt, bija arī tam, ka tirgus izveides kopējs redzējums, dažādas tirgus izveides ekonomiskās koncepcijas Latvijā bija jau no 1988. gada. Tās tika izstrādātas ar Tautas frontes atbalstu un līdzdalību.

Jāatzīmē, ka šajā laikā, 1988.-1990. gadā, liela loma bija arī Baltijas valstu sadarbībai. Interesanti, ka šajā laikā - pirms praktiskās rīcības uzsākšanas - Baltijas valstu vienotība daudzos jautājumos bija īpaši cieša.

Manuprāt, pozitīva loma bija arī Baltijas valstu saskaņotajiem saimnieciskās darbības pamatprincipiem. Šajā vienas lappuses dokumentā jau toreiz, pirms politiskās neatkarības atgūšanas, bija pateikts, ka Baltijas valstīm būs sava nauda. Tas, ka šo dokumentu parakstīja gan Tautas frontu vadītāji, gan Plāna komiteju vadītāji, bija pozitīvi no tā viedokļa, ka tas palīdzēja graut pastāvošo padomju komandekonomikas sistēmu un tajā pašā laikā iezīmēja arī jauno. Šī pārmantojamība pēc tam turpinājās arī pir-

majos neatkarīgās valsts ekonomiskās politikas dokumentos, kas tika pieņemti turpmākajos gados.

I.Godmanis. Es gribētu piebilst, ka tomēr nevaram uzskatīt, ka tikai no mums viss sākās. Tendence uz kaut kādu neatkarības pakāpi parādījās jau 80. gadu vidū. Ir divi piemēri, divi signāli, kas par to liecina. Pirmais: jauna līmeņa, atsevišķas statistiskās sistēmas izveide ar Rietumu firmas *Siemens* līdzdalību. Otrais: Latvijas PSR Valsts plāna komitejas sadarbība ar Reinas-Vestfāles zemi Vācijā reģionālās plānošanas jautājumos. Tas parādīja, ka pakāpeniski arī tik centralizētā jomā kā ārējie sakari mēs sākam neatkarīgas aktivitātes.

Es atceros arī tās pārdomas, kas man bija, kad nācās uzstāties ar runu 6. maijā, pirms mani ievēlēja. Toreiz neviens nekādas runas priekšā nerakstīja. Vienkārši mēģināju uzlikt uz papīra, kā es iedomājos Latvijas turpmāko attīstību.

Saprātu, ka tā dilemma Latvijā bija sekojoša - Latvija PSRS laikā dažādu apsvērumu dēļ tika izveidota kā daudzveidīgas un tiem apstākļiem kvalitatīvas rūpniecības zeme, kas ražo gala produktu. Tātad vieta, kur precei tiek pievienota vērtības lielākā daļa. Bija sajūta, ka to vajadzētu un varētu kaut kā izmantot arī neatkarīgas valsts ekonomikas pamatu veidošanā.

Taču, no otras puses, bija arī skaidrība, ka šāda situācija, piemēram, šāds energoresursu un izejvielu importa cenu līmenis iespējams tikai vienota saimnieciskā mehānisma, tātad PSRS, sastāvā.

Arī lauksaimniecībā situācija bija kaut kādā ziņā līdzīga. 60. gadu sākumā PSRS sāka eksportēt naftu, pretī saņemot graudus. Maskava izlēma, ka nav ko graudus tālāk vest, ka tos jāpārstrādā Baltijā, pārvēršot šo reģionu par importēto graudu laboratoriju. Pēc principa - pārstrādāt graudus lopbarībā, gaļu un pienu sūtīt uz Krieviju. Tātad Latvijā bija absolūti no ārpuses izveidota lauksaimniecība.

Tāpēc, no vienas puses, vajadzēja it kā izmantot to, kas bija radīts, tos aktīvus. Tālāk šī problēma konceptuāli risinājās ļoti smagi. Jo tajā pašā laikā bija akūta nepieciešamība izslēgt neefektīvo ražošanu no Latvijas tautsaimniecības. Ar tādiem pamatfondiem nebija ko domāt par konkurētspējīgas produkcijas ražošanu tirgum.

Interesanti, ka tranzīts, kas patlaban ir viena no dinamiskākajām Latvijas tautsaimniecības nozarēm, tolaik netika akcentēts. Tas it kā bija un reizē nebija. Katrā ziņā Latvijai no tā tolaik nebija nekāda labuma.

E.Krastiņš. Tranzīts mūsu tā laika izpratnē bija vispār izslēgts no tautsaimniecības iekšējās aprites un netika īpaši skatīts ne kā pozitīvs, ne negatīvs faktors. Tā bija pilnībā Vissavienības joma.

O.Kehris. Arī lauksaimniecība pirmajās Latvijas ekonomiskās neatkarības koncepcijās nebija dziļi ieausta iekšā, es domāju - kā nozare, nevis tikai zemes reformas jautājums.

Lauksaimniecībā toreizējā Augstākās Padomes Lauksaimniecības komisija ienāca ar savu zemes reformas redzējumu un samērā aktīvi uzsāka šīs reformas īstenošanu.

Taču tāda visaptveroša skatījuma par lauksaimniecības kā nozares integrāciju tirgus aprītē, diemžēl nebija. Nebija skaidrs, kā šajā nozarē piesaistīt kapitālu, tātad - īstenot lauksaimnieciskās ražošanas modernizāciju, kas šajā nozarē nebija mazāk svarīga kā citās.

Atceroties toreizējo situāciju rūpniecībā, man visspilgtāk atmiņā palikusi viena tikšanās Ministru Padomē, kad Ivars Godmanis, Ministru prezidents, bija saaicinājis toreizējos Vissavienības uzņēmumu vadītājus. Tā bija pilna zāle ar tolaik visai situētiem cilvēkiem, kas visi, ar retiem izņēmumiem, runāja tikai krieviski.

Pēc viņu runām, pēc attieksmes pret jaunajiem procesiem, kas jau bija iesākušies Latvijas politiskajā un ekonomiskajā dzīvē, es sapratu, ka nekāda runa par kaut kādu finlandizācijas, vai nesāpīgas vecās rūpniecības transformāciju jaunajā, neatkarīgās Latvijas ekonomiskajā sistēmā nevar būt. Jo Baltkrievija jau arī ir parādījusi, kurp noved šāds modelis.

Manuprāt, tā bija arī liela politiskā veiksmē, bet vecās rūpniecības modeļa sagraušana bija vienkārši neizbēgama. Es esmu daudz mēģinājis analizēt, vai tur, kur rūpniecībā bija jaunā tehnoloģija, varēja bez vecā sagraušanas pāriet jaunā kvalitātē. Manuprāt, mēģenē, teorētiski varbūt jā, bet praktiski tomēr visdrīzāk, ka nē.

I.Godmanis. Viens piemērs. Es atceros, ka lielāko uzņēmumu vadību lūdzu pašiem meklēt investorus, kas varētu modernizēt šo uzņēmumu ražotnes. Toreiz VEF vadība griezās pie manis ar šādu nostāju - jā, mēs esam runājuši ar ārvalstu investoriem. Bet ko viņi piedāvā - nopirkt mūsu flagmani, mūsu VEF par kaut kādiem nieka 40 miljoniem dolāru, kas ir knapi ja 30% no uzņēmuma vērtības.

Mēs toreiz nevarējām ar kara metodēm visus šos Vissavienības uzņēmumu vadītājus nomest nost.

Mēs darījām savādāk, mēs radījām liberālus apstākļus, atbrīvojām patēriņa cenas, bet izejvielu cenas vēl bija iesaldētas.

Šie uzņēmumu direktori izjuta tādu interesantu situāciju. Viņi domāja, ka Maskavas diktātu aizstās Rīgas diktāts, bet Maskava pagāja tālāk, un Rīga, par lielu pārsteigumu uzņēmumu vadībai, nediktēja nekādus nosacījumus. Bija relatīva brīvība, un tā šiem uzņēmumu direktoriem tolaik bija vilinoša.

Taču mēs toreiz nevarējām politiski izdabūt cauri radikālas reformas arī rūpniecībā un privatizācijas variantu, ko tā pretinieki sauc par Latvijas izpārdošanu par santīmiem vai pāris dolāriem.

Te bija divi apstākļi. Pirmkārt, tas bija uzskats, ka visi pamatfondi, iekārtas ir vērtīgākas, nekā tās bija pēc reālās tirgus vērtības.

Otrkārt, tā ir menedžmenta problēma, pretestība. Jo uzņēmumu vadība skaidri zināja, ka, ienākot ārvalstu investoram, kaut vai tikai ar jaunu tehnoloģiju, pirmais, kas tiks mainīts, būs menedžments. Un tādēļ uzņēmumu vadība bija kategoriski pret jebkādam reformām, privatizāciju vai modernizāciju. Un šim aprindām izdevās īstenot politisko lobēšanu, kas šo jautājumu pacēla citā plāksnē, ļaujot par Latvijas izpārdošanu un tamlīdzīgām lietām.

E.Krastiņš. Cenu liberalizācijai bija pozitīvas, taču arī negatīvas iezīmes. Tā radīja arī maldīgu priekšstatu par rūpniecības perspektivitāti. 1991. gadā tur bija augsta konjunktūra, valsts budžetā ienākumu lauvas tiesa veidojās no peļņas nodokļa maksājumiem no rūpniecības uzņēmumiem. Un, tikko mēs atslēdzāmies no Savienības, tikko mēs sākām ieviest savu naudu, tā viss pagriezās pilnīgi pretēji. Un 1992. gadā mēs to visu dabūjām sev uz kakla. Tad arī bija visa tā brēķšana par rūpniecības sagraušanu utt.

Mēs vienkārši to 1991. gadu vieglāk pārdzīvojām, bet tas viss nāca 1992. gadā atpakaļ. Un šis gads kaut kādā ziņā tika zaudēts privatizācijā. Tā vecā sistēma ilgāk tika uzturēta.

Es nezinu, vai būtu bijis labāk, ja mēs būtu rīkojušies savādāk. Iespējams, ka toreiz to arī nemaz nevarēja izdarīt.

Runājot par visām tām nodokļu lietām, tas vispār ir apbrīnojami, ka PSRS mums vispār tur jāva kaut ko darīt. Tas tikai apliecina to, ka PSRS tai brīdī bija pilnīgi vāja. Kaut kādas savas nodokļu sistēmas, naudas iekasēšana, to vienkārši taču jebkurā brīdī varēja apturēt. Tas apliecina arī, ka Maskavā laikam nebija īsta modeļa, kā rīkoties ar šo situāciju.

I.Godmanis. Lai saasinātu šo jautājumu, es gribētu pieminēt vienu - ko darīja mūsu pretinieki. Kompartija - gan Maskavā, gan tepat. Atcerēsimies, ka 1990. gadā tika izvirzīti divi modeļi. Kā aizsargāt un saglabāt PSKP īpašumu un arī - par PSRS īpašuma aizsardzību. Tas, ko O.Potreki šeit gribēja praktiski realizēt. Tas mani noveda dziļā izmisumā, tā saucamais holdinga variants. Viņu ideju es saprotu: šajos lielos uzņēmumos privatizācija notiek tādā veidā, ka 50% akciju aiziet uzņēmuma darbiniekiem, 50% - holdinga īpašumā, ko izmisīgi šeit centās izveidot no Maskavas deleģētie politiskie pārstāvji.

Visi šie uzņēmumi tika apvienoti, un tos tad arī pārvaldīja no holdinga. Vienu brīdī es biju nobijies, ka viņi to arī praktiski izdarīs. Privatizāciju jau nevar apturēt. Jo kā tu teiksi, ka cilvēki, teiksim, «Alfā» vai citos uzņēmumos nevar saņemt akcijas. Par laimi, tas viņiem neizdevās, kaut kas nobuksēja. Es domāju, divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, acīmredzot nebija stingra un precīza norādījuma un atbalsta no Maskavas.

Otrkārt, tad, kad iet projām no sociālisma, no komandekonomikas, izrādās, ka daudz pievilcīgāk ir dot pēc iespējas lielāku patstāvību. Uzņēmumi, kaut arī kvazivalsts statusā, jūtas labāk nekā kaut kādā pārvaldes struktūrā, kaut kādā holdingā. Tāpēc jau arī viņiem tas neizdevās.

O.Kehris. Es piekritu, ka tāda stratēģija bija. Es diemžēl neizslēdzu, ka līdz ar Potreki šī doma nav izbeigusies. Banka Baltija īstenoja šādu pašu stratēģiju, nedarbojoties kā banka, bet vienkārši, uzpērkot uzņēmumus, arī ar pietiekošu atbalstu no Maskavas. Es nezinu, vai šī stratēģija pašlaik ir atmesta - pat līdz šai te dienai.

Bet ko varēja darīt - tika pieminēts VEFs. Tolaik VEFu un «Radiotehniku» varēja atdot ārzemniekiem. Vīrs 50% no akcijām, kapitāla, jo zemāk vienkārši neviens neinteresētos. Pārdot ja ne par kapeikām, tad par dažiem miljoniem. Un šiem jaunajiem īpašniekiem, protams, nāktos nomainīt uzņēmuma vadību. Tad šis process, šī rūpniecības vadības nomaiņa netiktu izvesta politiski, bet tīri ekonomiski.

Tomēr pie tās nedrošības, kas Latvijā tolaik bija, ārzemniekiem vajadzēja ārkārtīgi lielu stimulu, lai viņi šeit vispār nāktu iekšā.

J.Kinna. Es negribu piekrist vienā jautājumā. Jūs te runājat par privatizācijas koncepcijas trūkumu rūpniecībā, minat arī lauksaimniecību. Tomēr neaizmirsīsim, ka privatizācijas programma lauksaimniecībā bija - labāka vai sliktāka. Rūpniecībā šādas programmas nebija.

I.Godmanis. Tomēr rūpniecība, neskatoties uz visu to krahu, ir pārtransformējusies, samazinoties pēc apjoma, bet tas apjoms ir atbilstošs mūsu reālai īstenībai.

O.Kehris. Attiecībā par privatizāciju. Tā problēma saistās tieši ar Tautas fronti. Tā savulaik bija dzinējspēks arī ekonomiskos jautājumos. Taču tai laikā, kad valdībai vajadzēja sākt izstrādāt privatizācijas programmu, Tautas fronte diemžēl kļuva par atpakaļvilkēju, kas koncentrēja sevī visas šīs Latvijas neizpārdošanas idejas. Caur Tautas fronti arvien vairāk spiedās ārā šis kreisums ekonomiskajos uzskatos.

Es redzu vienu būtisku kļūdu, man tas likās pilnīgi absurds, ka pēc 1991. gada 21. augusta turpināja pastāvēt šī Augstākā Padome, turpināja pastāvēt Tautas frontes frakcija. Tā taču bija ievēlēta pavisam citam mērķim - lai sasniegtu neatkarību. Turklāt pilsētas vispār nebija pārstāvētas. Taču šī frakcija turpināja pastāvēt, vēlāk sadaloties atsevišķās frakcijās.

Valdībai ekonomiskos jautājumos tolaik nebija nepieciešamā parlamenta atbalsta. Manuprāt, ja kaut ko var pārmest toreizējai valdībai, tad tikai to, ka tā pati neatkāpās un nepasludināja, ka šādos apstākļos ir jābūt jaunām vēlēšanām. Es neticu, ka vēlēšanas nevarēja organizēt šādā situācijā, jo šī vilcināšanās ilga veselu gadu, varbūt pat vairāk. Un 1992. gads izrādījās ļoti neveiksmīgs ekonomikas jomā.

I.Godmanis. Vienīgais, ko es gribētu piebilst par to atkāpšanos: 1991. gada novembrī no pirmās valdības bija palikuši tikai 3 cilvēki. Valdība neatkāpās, bet pilnībā izmainījās tās sastāvs. Cik nu radikāli, nemāku spriest, bet izmainījās gan.

Problēma bija viena. Politiski šī pārveide 1991. gadā, pēc augusta puča Krievijā, bija neatgriezeniska. Bet bija arī ekonomiskā puse, bija arī ikdienas izdzīvošanas jautājums. Var būt, ka es to pārspilēju. Bet manas valdības laikā šis izdzīvošanas sindroms nepārtraukti bija kā tāds bubulis.

Mums vienlaicīgi bija jāveic reformas visos jomās, konsekventas reformas. Taču vienlaicīgi bija jānodrošina izdzīvošana. Apstākļos, kad energoresursu cenas, piemēram, pieauga 100 reizes. Un šis izdzīvošanas jautājums stipri bremzēja reformu radikalizāciju.

O.Kehris. Šeit es nepiekrītu. Tas, ka valdībā palika trīs vecie ministri, atnāca kādi jaunie klāt, tam nav nekādas būtiskas nozīmes. Es domāju, ka tieši Dinēvičs, kas toreiz atnāca par premjera vietnieku, aizejot no LTF frakcijas vadības kā populārs lielākās frakcijas vadītājs, savā jaunajā amatā nespēja īstenot kaut kādu politiku. Tu varēji būt kaut vai vislabākais cilvēks, bet politikā toreiz un arī tagad tevi vērtēs pēc spējas paveikt to, ko esi bija paredzējis.

J.Kinna. Es, no vienas puses, nepiekrītu par šo Augstākās Padomes ātrāku atlaišanu. Jo nekas nevar notikt ātrāk, kā dabiski nobriest. Augstākā Padome bija viena no tām retajām institūcijām, kas atdeva varu divus gadus iepriekš, jo tās pilnvaras beidzās 1995. gadā. Ja mēs skatāmies no likumdošanas potenciāla viedokļa, tad nākamo Saeimu intelektuālais potenciāls šajā jomā nebija augstāks.

O.Kehris. Un tas ir saprotami, jo tajā laikā paši Augstākās Padomes deputāti rakstīja likumus. Ministri, deputāti paši rakstīja visas tās koncepcijas un projektus. Tagad ir radīta ierēdņu armija, institūcijas, kuras to dara. Pašlaik deputāti ir - vai tiem būtu jābūt - tiešām tautas pārstāvjiem.

E.Krastiņš. Vaina jau nav tur, vaina bija Ekonomisko reformu ministrijā. Manā skatījumā tā nespēja privatizācijas koncepciju radīt.

Piemēram, var kādam nepatikt sertifikāti, bet tā ir realitāte, ka tie visās pārējās valstīs ir bijuši. To realitāti ministrijai vajadzēja apzināties, nevis bezcerīgi strīdēties pretim, bet ātri to ideju paņemt un īstenot tā vai citādi. Jo visi, kas kaut ko rēķināja, saprata, ka tajā brīdī Latvijā nebija pietiekoši naudas, lai privatizētu uzņēmumus. Arī ārvalstu investori nenāks tādām straumēm, īpaši uz tikko neatkarību ieguvušu valsti. Sertifikāti būtu bijis labs risinājums, ja to prātīgi īstenotu.

Diemžēl A.Kalniņš pretojās tam veselu gadu, pūzdams visādas pilītes, cik slikti ir sertifikāti, kādu inflāciju tie izraisīs un visu pārējo. Viņš vienkārši nostājās kaut kādā opozīcijā un visa ministrija nespēja radīt politiski akceptējama programmu šajā jomā. Tur jau tā nelaime.

Tad, kad ministrija to nespēja pusgadu vai gadu, tad deputāti ķērās paši pie šī darba. Kas tur sanāca, mēs zinām. Nekas labs jau nesana ...

O.Kehris. Tā ir taisnība. Tomēr lielai daļai deputātu, kas tika ievēlēti no laukiem, pret rūpniecības privatizāciju bieži vien bija neizpratne vai nevēlēšanās.

J.Kinna. Vienkārši laukos ievēlētie deputāti teica: «Veči, mēs to nezinām.»

E.Krastiņš. Tomēr atcerēsimies, ka tie, kas nobloķēja šīs versijas par centralizēto privatizāciju pieņemšanu Augstākajā Padomē, bija tieši pilsētas deputāti, tā bija šī Rūpniecības komisija, tas bija Ivars Ēlerts, kas šo ideju iznesa cauri.

O.Kehris. No pilsētām Augstākajā Padomē tika ievēlēta pamatā Interfronte. Pārējie ar retiem izņēmumiem nebija no pilsētas. Ja Rūpniecības komisiju šajā jautājumā neatbalstītu Augstākās Padomes vairākums, viņa neko nevarētu dabūt cauri.

I.Godmanis. Es varu pateikt, kur bija problēma. Ministrijas pašas stipri aizstāvēja ministriju privatizācijas modeli, kas vienu brīdi darbojās, jo nebija vēl privatizācijas aģentūras. Šīs ministrijas atrada iespējas lobēt dažas Augstākās Padomes komisijas, piemēram, tās, ko vadīja Blumbergs, arī Krūmiņš un Čepānis.

Jo toreiz jau tā privatizācija bija labākajā gadījumā noma ar izpirkumu. Ministrs izveido komisiju, tā pieņem priekšlikumus, kas parasti paredz menedžmenta līdzdalību privatizācijas procesā, piesaistot tur varbūt arī kādu uzņēmuma darbinieku.

Atceros to attieksmi pret privatizāciju, pret to, ka vispār valsts īpašumam ir jānonāk privātās rokās. Tur taču sākās arī stipra pretdarbība.

Kā bija ar tirdzniecības privatizāciju? Nonāca pat līdz tādām absurdam, ka es pieprasīju ārkārtas pilnvaras Augstākajā Padomē uz pusgadu. Labi, ka es tās arī dabūju. Tad izveidoja komisiju, kuras vietnieks bija Šķēle. Un toreiz nācās sist ar kulakiem pa galdu un dauzīt visus tos pišctorgus un promtorgus, un pašvaldības, kuras bija sapinušās ļoti interesantā veidā ar šiem pārtikas tirdzniecības uzņēmumiem. Kamēr mēs viņus salauzām un uzsākām privatizāciju.

Es vienkārši nevaru saprast tikai vienu. Ja paskatās Tautas frontes programmu un arī pirmo partiju programmas, tur privatizācija tika izvirzīta priekšgalā kā alternatīva kompartijas saimniekošanas veidam. Kurā brīdī notika tas lūzums, kad privatizācija sāka iegūt arvien sliktāku oreolu? Beigās taču tā bija gandrīz vai lieta, kuru labāk neaiztikt.

Par uzņēmējdarbības likumdošanas izveidi. Pievērsoties tādām jautājumiem kā ārvalstu investīcijas, es uzskatu, ka ļoti liela loma bija Likumam par ārvalstu investīcijām.

E.Krastiņš. Es gan domāju, ka tas bija ārkārtīgi nepārdomāts un kaitīgs lēmums. Tas uz ilgstošiem laikiem, vēl šobrīd ir sakropļojis Latvijas tirgu. Tāpēc, ka tie vietējie uzņēmēji, kam bija iespējas vai kas izmanījās iziet caur šiem ofšoriem un šeit nemaksāt nodokļus, ir daudz labākā pozīcijā nekā tie, kas nāca vēlāk vai kam tādas iespējas nebija. Piemēram, privatizētie valsts uzņēmumi.

I.Godmanis. Es tomēr nepiekrītu. Uzskatu, ja nebūtu iespējas caur ofšoriem dabūt naudu šeit atpakaļ, privatizācijā, tad šī nauda Latvijā vispār neatgrieztos.

E.Krastiņš. Kā tā varētu neatgriezties, ja tie taču ir vietējie investori. Kas pašlaik ir izveidojies banku sektorā? Ir kādas 2-3 bankas, kas nebija tai brīdī privātas un nevarēja pārformēties par ofšoru bankām. Tām tagad ir pavisam citi noteikumi, pavisam cita atdeve uz kapitālu. Tas ir būtisks izkropļojums. Likums deva vietējiem investoriem legāli izvairīties no nodokļu maksāšanas.

O.Kehris. Likums tomēr deva iespēju iesaistīt Latvijā jaunu biznesu, kurš citādi pie mums nebūtu nonācis. Tajā laikā šis likums bija vajadzīgs. Tas pat varēja būt gadu vai pusgadu ātrāk. Attiecīgi - labāk, ja tā darbība arī būtu beigusies kādu gadu ātrāk.

Tajā brīdī, kad mums bija jau skaidra sava nodokļu sistēma un mēs mēģinājām uzlabot nodokļu iekasēšanu, tajā brīdī šī likuma darbību būtu jāizbeidz.

E.Krastiņš. Es domāju, ka likums varēja kalpot kā sākotnējais grūdiens, bet tam bija jābūt daudz ierobežotākam laikā. Tagad sekas vēl vilksies un vilksies gadiem.

I.Godmanis. Mans uzskats - jo liberālāka sistēma sākumā, jo labāk. Grūti iedomāties, kādā situācijā mēs būtu bez šīs sākotnējās liberalizācijas. Konkrēti - bez šīm nodokļu atļaidēm, brīvās valūtas maiņas, brīvās kapitāla ieviešanas un izvešanas.

E.Krastiņš. Tās ir pilnīgi dažādas lietas, tāpēc ka naudas maiņa un brīva kapitāla ieviešana attiecas uz visiem. Bet savukārt nodokļu atvieglojumu iespējas, ko deva likums par ārvalstu ieguldījumiem, vieni varēja izmantot, citi - ne. Šodien tas kropļo tirgu. Tās ir dažādas situācijas.

I.Godmanis. Jā, bet tādā gadījumā bija jābūt kaut kādam mehānismam, kā vispār novērst šīs ofšorizācijas iespējas Latvijā. Ja to nevarētu nobremzēt, tad faktiski caur menedžmenta līgumiem, caur izmaksām tā nauda vienalga aizplūstu uz šīm ofšora zonām un te vispār nekad neatgrieztos.

E.Krastiņš. Ja šajā ofšorizācijā teorētiski varētu piedalīties jebkurš, tad tos nodokļu likumdošanas caurumus varētu kaut kādā veidā aizlāpīt. Bet esošais likums rada ilgtermiņa situāciju. Tie atvieglojumi ir pieņemti 1991. gada beigās un vēl šodien darbojas. Darbosies vēl gadus trīs. Tie ir desmit gadi. Pārējie šos atvieglojumus izmantot vairs nevar.

I.Godmanis. Bet vai mēs šajos septiņos gados būtu dabūjuši šādu investīciju pieaugumu?

E.Krastiņš. Lielākā daļa privatizācijas procesa ir notikusi pēc šī likuma atcelšanas, kas notika 1994. gadā. Tas, ka lielākā daļa ārvalstu investīciju ienākusi privatizācijas rezultātā vai pēc 1994. gada, nav šī likuma nopelns. Tas notika tad, kad Latvija ieguva daudz maz stabilu investīciju valsts statusu.

O.Kehris. Tagad, kad mums ir šis investīciju valsts statuss, ir vienkāršāk. Tajā laikā, kad šis investīciju apjoms ir ļoti nepietiekošs, šim likumam bija tāda vai citāda, bet tomēr stimulējoša loma.

To, protams, izmantoja arī daži uzņēmumi, kuri veiksmīgi pārformējās par ārvalstu uzņēmumiem, izlaižot visu savu kapitālu caur šiem ofšoriem. Daži to nesaprata un neizdarīja. Citi to vispār nevarēja darīt, jo mainītos preču zīmes un būtu citi sarežģījumi.

I.Godmanis. Es domāju, ka pamatprincips mūsu nodokļu politikā tomēr bija pareizs, jo nepielietojām progresīvo nodokļu aplikšanas principu. Uzņēmumu peļņas nodoklim sākumā tika noteiktas dažādas likmes, valsts uzņēmumiem - 35%, privātajiem - 25% un - kas bija pilnīgi nepamatoti - bankām - 45%. Par laimi, šī nodokļa likme drīz tika izlīdzināta, noteikta visiem viena 25% likme.

Arī iedzīvotāju ienākumu aplikšanā ar nodokli pamatā nepielietojām diferencētas likmes dažādiem ienākumu apjomiem. No vienas puses, tas atslābināja to mākslīgo sabiedrības vienotību vai, drīzāk gan, vienoto nabadzību ienākumos, kas līdz tam bija. Taču, no otras puses, tas radīja iespēju kaut ko darīt šeit un arī savus ienākumus atkal investēt Latvijā.

Latvijas reformu sākumposmā arī preču ievaduitas bija zemas, apgrozījuma nodoklis tikai 12% (pārtikai - 12%). Tas stimulēja ekonomisko rosību. 1994. gadā mēs šo nodokli paaugstinājām līdz 18%, un arī šis solis bija pareizs, jo tad jau bija laiks, kad to varēja darīt.

Tas princips, ka sākumā neskrūvējām nodokļu skrūves, ir attaisnojies.

O.Kehris. Viss jau ir pareizi, bet, tāpat kā ārvalstu investīciju likums, arī apgrozījuma nodokļa paaugstinājums varēja notikt ātrāk. Atcerieties, cik toreiz ministriem bija alga. Manuprāt, pārrēķinot - kādi 25 lati.

I.Godmanis. Es atceros, es toreiz saņēmu 30 latus, pārrēķinot tagadējā naudā.

O.Kehris. Nu, lūk, par ko es runāju. Tad ierēdņiem tā alga varēju būt kādi 10-15 lati, jo nevienam nevarēja būt augstāka alga par Ministru prezidentu.

Tad nodokļu paaugstinājums un tam sekojošais budžeta ienākumu pieaugums bija ļoti nepieciešams, pēc iespējas ātrāk. Jo bija jāuzlabo materiālā motivācija un jānodrošina normāla valsts pārvaldes aparāta funkcionēšana.

E.Krastiņš. Runājot par ienākumu nevienlīdzību, es negribētu piekrist tai domai, ka progresīvs nodoklis kaut kādā veidā palīdzētu cīnīties pret ienākumu nevienlīdzību. Tas likums, privātās personas ienākuma nodokļa likums ir ar tik daudziem caurumiem vēl joprojām, ka, liekot kaut kādas progresīvās skalas, mēs tikai stumjam cilvēkus ārā no šīs nodokļu maksāšanas. Rezultātā no tā nevienlīdzība nesamazināsies.

O.Kehris. Tagad varbūt mazliet parunāsim par pašu Tautas fronti, konkrēti, par tās darbības beigu posmu.

Diemžēl šo Tautas frontes turpmāko pastāvēšanu, kad bija atgūta un starptautiski atzīta Latvijas neatkarība, šo beigu posmu nevar atzīt par veiksmīgu. Latvijas Tautas fronte bija jālikvidē īstajā laikā, tās manta jānodod Latvijas Kultūras fondam. Tur taču bija arī tautas saziņotā nauda ... Taču Tautas fronte turpināja pastāvēt visai nožēlojamā formā, traucējot privatizācijas gaitu, nenodrošinot arī Augstākās Padomes atbalstu valdībai daudzos reformu jautājumos.

I.Godmanis. Es šeit gribētu vēl ko piebilst. Tas bija neizbēgami, ka notika gan veco politisko partiju atjaunošanās, gan jaunu veidošanās. Jo cilvēki, tiklīdz iet ārā no kritiskās situācijas, kāda bija neatkarības pirmajos gados, tiklīdz iet uz daudz maz normālu situāciju, savos uzskatos sāk arvien vairāk nošķirties un dalīties.

Tie cilvēki, kas neiekļāvās jaunveidojamajās partijās vai neveidoja savas, tie palika Tautas frontē, mēģināja ekspluatēt tās vārdu.

Tā kā man tolaik bija problēmas kā Ministru prezidentam iesaistīties kādā no jaunajām partijām, lai saglabātu neitralitāti, es paliku tur, kur biju, - Latvijas Tautas frontē.

Es piekritu, ka to organizāciju vajadzēja solidi likvidēt. Galvenais jautājums - kurā brīdī mēs varējām novilkt robežšķirtni. Kurā brīdī no reformu virzošas un attīstošas masu kustības Latvijas Tautas frontē parādās pirmie reakcionārisma elementi ekonomiskos jautājumos?

Tajā brīdī, kur mēs novelkam šo robežu, LTF savā būtībā pārstāj eksistēt.

E.Krastiņš. Es būtu atbalstījis, ja LTF 1992. gadā būtu paziņojusi, ka tiek likvidēta. Tas būtu pozitīvs grūdiens visai demokrātijas attīstībai. To vajadzēja darīt 1992. gada sākumā, lai visiem pietiktu laika apdomāt, ko lai tālāk dara. Jautājums ir - vai to reāli varēja panākt. Jo noteikti būtu kādi cilvēki, kas to negribētu.

O.Kehris. Vēlākais, kad to varēja izdarīt, bija brīdis, kad likvidējās LTF frakcija. Bet, no otras puses, šajā brīdī šo procesu jau vairs nevarēja iespaidot tie, kas no LTF bija aizgājuši valdībā.

Savukārt, ja mēs šo Tautas frontes likvidāciju būtu sākuši ātrāk, paliktu neatrisināts jautājums - kam būs atbildīga šī frakcija Augstākajā Padomē. Tādēļ šie jautājumi bija jārisina vienlaicīgi.

Pēc 1991. gada 21. augusta Augstākā Padome bija sevi izsmēlusi, līdz ar to bija sevi izsmēlusi arī LTF frakcija un arī pati Latvijas Tautas fronte.

I.Godmanis. Bet bija arī viens pozitīvs aspekts. Jo tā revolūcija, tā praktiskā dzīves izmaiņa jau sākās pēc tam. Dziesmotā revolūcija bija iesākums. Turpmāk cilvēku dzīve izmainījās pašos pamatos un sabiedrības reakcija pret daudzām parādībām, reformu objektīvām grūtībām un arī kļūdām bieži bija negatīva. Un tā tika vērsta pret LTF. Tas zināmā mērā noņēma kritikas slogu no jaunizveidotajām vai atjaunotajām partijām. Fronte nomira, bet šo kritikas slogu tā paņēma uz sevi. Tā iesāka stafeti, lai daudzus jautājumus citi politiskie spēki tālāk varētu risināt pēc tirgus ekonomikas principiem - droši un radikāli.

TAUTAS FRONTES PRESE: SPOŽUMS VAI POSTS?

Iespējams, ka, atzīmējot Latvijas Tautas frontes (LTF) 100. gadskārtu, tās preses loma un raksturojumi būs izskaidrojami pāris rindkopās. Atmosdas laika notikumi tāpat, kā tās žurnālistika, būs zaudējuši reālo cilvēku atmiņu daudzveidību, iegūstot faktu neitrālo, bet sauso statusu.

Šodien vēl joprojām var teikt, piemēram, ka LTF prese kopumā bija izvērsta sistēma, ko veidoja divi nacionālie izdevumi («Atmoda» latviešu valodā un «Baltijskoje vremja» krievu valodā) un 19 lokālie izdevumi, kas iznāca Rīgā un daudzās Latvijas vietās, kurus papildināja vēl citi izdevumi. Vai arī sacīt, ka LTF 1989. gadā izdeva 24, 1990. gadā 20 un 1991. gadā 9 izdevumus, kas attiecīgi bija 8,5, 4,2 un 2,3 procenti no kopīgā Latvijā iznākošo laikrakstu, žurnālu un biļetenu skaita.*

Var teikt, ka LTF preses izdevumi attīstīja priekšstatus par brīvu preses tirgu, un tie sekmēja Latvijas mediju attīstību kopumā. Taču taisnība būs arī apgalvojumā, ka tieši šo priekšstatu trūkums veicināja LTF preses izdevumu sabrukumu.

No vienas puses - LTF izdevumi veicināja publiskās sfēras attīstību, bet, no otras - ar laiku sāka pat bremzēt brīvu ideju un viedokļu apmaiņu sabiedrībā.

Un vēl jau ir arī jautājums par vistu un olu - vai Latvijas Tautas fronte kā kustība stimulēja savas preses attīstību, vai - prese bija tā, kas palīdzēja rasties un veidoties pašai Tautas fronteī.

Pirmais LTF laikraksta «Atmoda» numurs iznāca 1988. gada 7. oktobrī kā informācijas lapa, ko izdeva LPSR Rakstnieku savienība un Tautas frontes koordinācijas centrs, otrs - 16. decembrī kā LTF informācijas biļetens. 1989. gadā cits pēc cita nāca klajā arī LTF nodaļu izdevumi dažādās Latvijas vietās.

Tie bija pirmie legālie, tātad - valstī pastāvošās reālās politiskās varas atļautie opozīcijas izdevumi, kuru iznākšana parādīja virkni tā laika paradoksu.

Kompartija tēloja labvēlīgu vecāko brāli, kas par tautas kustības izdevumiem uzņēmās laipnu gādību. Tika atļauti izdevumi, ko partija tieši nekontrolēja. «Atmodu» iespieda LKP CK izdevniecības tipogrāfijā (t.i., Preses namā), bet lokālos izdevumus - rajonu tipogrāfijās, kuras, protams, arī tā vai citādāk turpināja kontrolēt kompartija. PSRS bija deklarēts *glastnostj* (atklātības) princips, bet «Atmoda», tāpat kā citi oficiāli atļautie izdevumi, bija pakļauti Galvenās literatūras lietu pārvaldes kontrolei, tas ir, iepriekšējai cenzūrai. 1989. gadā avīzē ik pa brīdim bija balti laukumi un «šķērītes». Domājams, ka arī citos laikrakstos un žurnālos šajā laikā tika izdarīti daudzi labojumi un isinājumi, taču tie netika publiski parādīti.

Režims, nespēdams vairs pretoties opozīcijai, mēģināja reizē saglabāt ideoloģijas un iekārtas kanonus un liberalizēties, jo reāli jau ārpus oficiālās preses sistēmas kopš 1987. gada pastāvēja daudzi neatkarīgi izdevumi,

kuri tika dēvēti gan par alternatīvajiem, gan neformālajiem, tomēr attiecībā pret valsti un varu precīzi būtu saucami par nelegālajiem. Tie iznāca vairāk vai mazāk regulāri, pārrakstīti ar rakstāmmašīnu, kaut kur pavairoti un izplatīti no rokas rokā vai pat atklāti pārdoti uz ielas. No izdevumiem, kas iznāca pirms Tautas frontes preses, nozīmīgākie ir žurnāli «Auseklis» un «Staburags» un izdevums *Latnīa* (Latvijas Neatkarīgās informācijas aģentūras biļetens).

Būtiski bija mainījies saturs arī oficiālajos masu medijos. LTF kā tautas kustības veidošanos, protams, kardināli ietekmēja, piemēram, tiešās notikumu translācijas radio, diskusijas un polemika, kas parādījās presē, jo sevišķi «Literatūrā un Mākslā» un «Padomju Jaunatnē». Galu galā LTF Programmas un Statūtu pilnu tekstu publicēja pat kompartijas avīze «Cīņa».

Kopumā mediji jau bija sabiedrībā radījuši priekšstatu par jaunas publiskās sfēras veidošanos un vajadzību pēc publiski pieejamiem alternatīviem informācijas avotiem, kas publiski sniegtu no oficiālajiem viedokļiem atšķirīgus uzskatus un idejas.

Latvijā, tāpat kā Baltijā kopumā, kā zināms, vispār neeksistēja politiskās partijas un pagrīdes pretošanās bija visai vāja, tāpēc masu mediji kļuva par vietu, kur koncentrējās atklāta pretošanās politiskajam režīmam, un tie radīja iespējas indivīdiem apspriest un vienoties par rīcību un mērķiem.

Viens no tā laika ironiskākajiem paradoksiem bija tas, ka prese LTF rašanās un attīstības sākuma fāzē pierādīja Ļeņina ideju par to, ka laikraksts var darboties kā kolektīvs propagandists, aģitators un organizators,¹ un pēc tam tikpat pārliecinoši - ka sabiedrībā, kas orientēta uz demokrātisku attīstību, šāda prese ir lemta ātrākai vai lēnākai iznīcībai. No visiem LTF izdevumiem ir saglabājušies tikai divi nosaukumi - «Ziemeļlatvija» (nevis pats izdevums, bet tikai tā nosaukums, ko kā vēsturisku tradīciju pārman-toja Valkas laikraksts) un «Mazsalacas Vēstis», kura izdošanu 1992. gadā pārņēma vietējā pašvaldība.

Viens no galvenajiem faktoriem, kas noteica LTF preses kā sistēmas uzplaukumu un popularitāti, bija tas, ka šie izdevumi bija būtiska pašas tautas kustības daļa, jo radīja iespēju cilvēkiem just savu līdzdalību un līdzatbildību par Latvijā notiekošo. Bet politiskā līdzdalība - kaut vai tikai tās iespējamība - ir būtiskākais demokrātijas elements. Tāpēc LTF izdevumiem kontekstā ar citiem masu medijiem bija milzīga nozīme pārmaiņu procesos Latvijā.

Paralēli LTF izdevumi palīdzēja apmierināt arī tam laikam raksturīgo masveida psiholoģisko vajadzību publiski izteikties, lai pēc gandrīz piecdesmit gadu klusēšanas vai pusčukstiem katrs varētu izjust «saldo» brīvības un uzdrīkstēšanās garšu, gan paužot savas domas un uzskatus, gan arī iegūstot citu viedokļus (neatkarīgi no tā - pieņemamus vai noraidāmus). LTF izdevumi deva reālu iespēju ja ne katram pašam izteikties, tad vismaz justies līdzdalīgam, kaut vai apspriežot un diskutējot publicēto informāciju - sākot no ģimenes un beidzot ar masu mītiņiem. Šie izdevumi parādīja svarīgu demokrātijas sasniegumu - cilvēkiem radās reālas iespējas izmantot dažādus informācijas avotus.

LTF preses sistēmas veidošanos ietekmēja gan Tautas frontes kā organizācijas struktūra, gan arī jau esošā preses sistēma. Ja «Atmoda» visai nosacīti konkurēja ar citiem nacionālajiem izdevumiem (kurus tajā laikā sauca par republikāniskajiem), jo tā bija nedēļas izdevums un 1989.-1990. gadā ekonomiskā krīze vēl neietekmēja indivīda iespējas izvēlēties preses izdevumus, tad LTF nodaļu izdevumi radīja šķietami bīstamu konkurenci vietējiem laikrakstiem, kurus 1989. gadā izdeva LKP komitejas un Tautas deputātu padomju izpildu komitejas un kuri daudz lēnāk nekā nacionālie izdevumi reaģēja uz politiskajām izmaiņām. Uzticību LTF nodaļu izdevumiem nodrošināja Tautas frontes vārds. Taču, attīstoties visai Latvijas masu mediju sistēmai, rodoties arvien jauniem un jauniem informācijas avotiem, auga lasītāju prasības par preses kvalitāti un paplašinājās priekšstati par tās izdevumiem.

Lokālie LTF izdevumi sākumā pretendēja uz sava veida simbolu statusu, bet vēlāk kļuva par vienkāršiem LTF vietējo nodaļu ruporiem. To nosaukumos tipiski parādījās vārds «atmoda», saistība ar vēsturi (Tālava, Vanema) vai pirmskara vietējo izdevumu nosaukumiem («Ziemeļlatvija»). Tie emocionāli aicināja, kaislīgi pārliecināja, sākumā arī izglītoja (publikācijas par vēsturi, kultūru, demokrātijas pamatu skaidrojums utt.), bet maz sniedza neitrālu informāciju un vēl mazāk argumentus, kas pierādītu izteiktos spriedumus. Dažas tā sauktās «mazās atmodas» beigu beigās kļuva par vietējo LTF līderu, kuri savus rakstus publicēja katrā numurā, uzskatu tribīnēm. Ja «Atmodas» redakcija turējās pretī LTF vadības diktātam un enerģiski aizstāvēja preses brīvības ideju, tad lokālajos izdevumos tas nenotika. Šiem izdevumiem nebija stabila žurnālistisku redakciju, jo tos veidoja vai nu neprofesionāli cilvēki, kam nebija pat padomju medijos gūtas pieredzes, vai arī to darīja vietējās avīzes žurnālisti, kuriem, protams, zuda interese par LTF izdevumiem pēc tam, kad arvien vairāk un vairāk demokrātizējās pašu avīzes. LTF izdevumiem nebija ekonomiskas neatkarības, jo to veidotāju izpratne par avīzi bija tuva jau iepriekš citētajai Ļeņina idejai. Daudzi pat deklarēja, ka vairīsies no reklāmas, lai neciestu saturs. Izdevēji nespēja atrisināt izdevumu periodiskuma un izplatīšanas problēmas.

Galu galā, pārejot Atmodas eiforijai, auditorija atkal vairāk sāka interesēties par praktiskām lietām un notikumiem savā apkārtnē, kaut vai iespējām kaut ko pirkt, pārdot un mainīt un satīties kapu svētkos. Šo lietišķo informāciju deva vietējās avīzes, kas bija kļuvušas daudzveidīgākas un interesantākas arī savā pārējā saturā, nomainījušas savus ideoloģiskos nosaukumus un, galvenais, tikušas vajā no partkomiem kā izdevējiem.

Citādāk situācija veidojās ar «Atmodu» un «Baltijskoje vremja», kas 1990. gadā sāka iznākt kā pastāvīgs izdevums ar savu redakciju, neatkarīgu no «Atmodas».

«Atmoda», pārņēmusi labākās «Literatūras un Mākslas» un «Padomju Jaunatnes» žurnālistikas tradīcijas, vienlaicīgi ieviesa Rietumu žurnālistikas standartus. Protams, laikrakstā atrodami daudzi žurnālistu subjektīvie viedokļi, kas ne vienmēr skaidri nodalīti no faktiem, bet demokrātiskā žurnālistika 1989.-1991. gadā Latvijā kopumā bija embrija stadijā.

«Atmoda» šajā laikā izcēlās ar talantīgu un pietiekami «iecīgu» komandu, kas nodrošināja daudzveidīgu informāciju ne tikai par Tautas fronti, bet kopumā par ekonomiskajiem un politiskajiem procesiem Latvijā un arī Baltijā, kā arī interesantu un gaumīgu izklaidi. «Atmoda» prata saglabāt labu dialogu ar auditoriju, gan publicējot pašu lasītāju vēstules, gan arī ieturot draudzīgu un ieinteresētu toni. Tā bija labi strukturēta avīze, kam bija veiksmīgs dizains. «Atmoda» bija viens no pirmajiem medijiem, kas aktīvi sāka publicēt reklāmas un privātos sludinājumus.

1991. gada preses krīzi, ko radīja gan Preses nama okupācija, gan arī ekonomiskā krīze kopumā, «Atmoda» salīdzinājumā ar citiem izdevumiem pārvarēja organizatoriski veiksmīgi, kaut arī samazinājās tās apjoms un tirāža.

1991. gadā publiski sākās un 1992. gadā publiski beidzās redakcijas konflikts ar LTF vadību. Redakcija bija izveidojusi SIA «Lars», kas bija sācis izdot kā patstāvīgu izdevumu «Atmoda Atpūtai» (sākumā tas iznāca kā «Atmodas» pielikums). «Atmodas» redakcija 1992. gada 3. martā solīja nomainīt «auseklotu eiforiju» ar skaidru kritizētāja un vērtētāja garu, bet 7. aprīlī atvadījās no saviem lasītājiem, solot, ka redakcija turpinās strādāt un izdot «Atmodu Atpūtai», kurā «būs viss: politika, kultūra, ekonomika, sports, sadzīve, erotika, skandāli, noziegumi, reklāma, sludinājumi, lauki, derīgi padomi, sievietes un vīrieša pasaule, problēmas - vārdu sakot, viss, kas jūs var interesēt».

Iespējams, tā bija pašu žurnālistu un/vai redaktoru, un/vai izdevēja pēdējā «auseklotā eiforija», kas neļāva ieraudzīt, ka gan auditorija, gan ekonomiskā situācija kopumā ir pavisam citādāka nekā Tautas frontes ziedu laikos. Bet, neiedziļinoties strīda niansēs un to dalībnieku savstarpējās attieksmēs, kopumā konflikts starp LTF un «Atmodas» redakciju un/vai SIA «Lars» parādīja jaunas attiecības mediju tirgū, kur strauji auga konkurence.

LTF turpināja izdot informatīvo biļetenu, kas raksturojams vienkārši kā neprofesionāls, turklāt tajā izteikti valdīja viens viedoklis (neapšaubāmi - pareizais) - Tautas frontes vadības uzskati.

Šķiet, vēl sarežģītākas veidojās LTF kā izdevēja attiecības ar otra nacionālā izdevuma «Baltijskoje vremja» redakciju, kas beidzās ar konfliktu starp LTF Domi un redakciju, par kuru laikraksts informēja arī lasītājus.

Šim laikrakstam bija ne tikai vispār cits saturs salīdzinājumā ar «Atmodu», bet cita informatīvā orientācija. «Baltijskoje vremja» daudz rakstīja par bijušās PSRS problēmām un daudz vairāk atspoguļoja arī Baltijas valstu problēmas. Varētu teikt: ja «Atmoda» galvenokārt orientējās uz Latvijas iekšējām problēmām, tad «Baltijskoje vremja» Latviju un tās problēmas aplūkoja ārējo attiecību kontekstā. Neapšaubāmi, katrai avīzei bija sava auditorija, turklāt - tās bija ļoti atšķirīgas. Bet «Baltijskoje vremja» iezīmēja sākumu procesam, kas Latvijā izveidoja divas savstarpēji nodalītas auditorijas - atkarībā no tā, vai medijus izmanto latviešu vai krievu valodā. «Atmodas» un «Baltijskoje vremja» auditorijas dzīvoja katra savā informatīvajā pasaulē.

«Baltijskoje vremja» visā savā iznākšanas laikā (1990-1992) bija visai neviendabīgs kā savā problemātikā, tā arī savu materiālu profesionālajā kvalitātē, un komercializācijas tendences tajā parādījās agrāk nekā «Atmodā». Taču, ja «Atmoda» arvien vairāk pārvērtās par vieglu izklaides izdevumu, tad «Baltijskoje vremja», kārtējā 1990. gada 50. (107.) numura vietā izlaižot izdevumu «Ješčo», salīdzināms ar vulgāru dzelteno presi, kas saturā jau robežojās ar pornogrāfiju.

Tautas fronte, izsmēlusi savus 1988. gada ideālus, nebija spējusi atrast jaunas idejas un mērķus. Sabiedrība bija zaudējusi emocionālu vienotību, toties ieguvusi uzskatu plurālismu. Tautas frontes preses redaktori un žurnālisti uz to nereaģēja, un izdevumi cits pēc cita vienkārši iznīka, jo tolaik vēl ekonomiskā attīstība nedeļa pat istas iespējas bankrotēt.

Latvijas Tautas frontes prese palika tikai kā revolūcijas laika prese. Savā laikā, ko nespēja vairs apsteigt. Cilvēki bija iemācījušies nevis sekot preseī vai to mīlēt, bet prasīt atbildes uz saviem jautājumiem. Un nežēlīgi pamest žurnālistiku, kas neuzdod šos jautājumus. Tas bija katra izdevuma un redakcijas posts. Bet tas bija visas ATMODAS spožums.

* Varbūt nākamajos 90 gados kāds uzņēmīgi būs sameklējis visus 20. gadsimta 80. un 90. gados iznākušos dažādu LTF grupu izdevumus un to izdevējus un Latvijas Nacionālās vai Akadēmiskās bibliotēkas darbiniekiem pastāstījis ne tikai savas atmiņas, ka ir redzēti (vai pat paša izdoti) vēl citi izdevumi, kas nav atrodami bibliotēku katalogos, bet arī uzdāvinājis pašas avīzītes, biļetenus un citus iespieddarbus vai to kopijas, vai vismaz devis par tiem precīzu informāciju. Bet, šķiet, vēsturi taisīt jau vienmēr ir interesantāk un vienkāršāk nekā to fiksēt.

¹ Skat.: Towards a Civic Society: The Baltic Media's Long Road to Freedom. (Tartu, 1993, 226. lpp.)

SARMĪTE ĒLERTE

JAUNAS AVĪZES NEPIECIEŠAMĪBA. CENZŪRA UN ŠKĒRES AR LAIKKRAKSTA «DIENA» GALVENO REDAKTORI SARMĪTI ĒLERTI SARUNĀJAS DARS TITAVS

Sarmite Ēlerte: Es atnācu uz Tautas fronti 1988. gadā, lai izveidotu un vadītu Informācijas centru. Bija jāpanāk, lai cilvēki to, ko Fronte dara un nolemj, uzzina. Mans galvenais uzdevums bija sadarbība ar tām avīzēm, televīzijas programmām, radio, kur bija iespējams panākt, lai parādās informācija par TF. Bija avīzes, ar kuru pretimnākšanu mēs diezgan daudz varējām rēķināties. Tās bija «Padomju Jaunatne» un «Literatūra un Māksla», bet bija arī tādas, kur bija pilnīga TF informācijas blokāde. Tāpēc vienlaikus nepieciešamība izplatīt informāciju radīja «Atmodu» kā pašas Tautas frontes avīzi. Viena no svarīgākajām lietām tajā laikā bija parādīt, ka mūsu (TF) ir daudz un mēs visi kopā gribam panākt vienu kopējo mērķi - neatkarību, vienu tik dažādiem cilvēkiem. Tā kā publicēta informācija par kārtējo TF paziņojumu tai laikā nebija tikai informācija, bet tāda kā kolektīva terapija - pašiedrošināšanai un pašapziņas celšanai. Jo tuvāk nāca 1990. gada vēlēšanas, jo lielāka interese par Latviju bija no dažādām starptautiskām ziņu aģentūrām, ārzemju avīzēm, televīzijas kompānijām. Atceros, īpaši ieinteresēti bija amerikāņi. Informācijas centrs kļuva viņiem par svarīgu informācijas avotu.

Dans Titavs: Tu minēji «Atmodas» izveidošanu kā vietu, kur noteikti var ielikt Frontes paziņojumus. Kāda bija attieksme pret šo avīzi - kā pret brīvu mediju vai kā pret TF avīzi?

S.Ē.: Neapšaubāmi dibinātājs bija Tautas fronte ar mērķi izplatīt informāciju. Bet nevienam jau nebija laika nodarboties ar tādām lietām kā redakcijas ierobežošanu vai to, lai kopā ar redaktoru mēģinātu panākt noteiktu līniju. Laika gaitā redakcijas patstāvība kļuva arvien lielāka. Bija gadījumi, kad Frontes vadība neuzskatīja, ka «Atmoda» pietiekami daudz debatē par lietām, kas interesē Fronti, vai nepietiekami atspoguļo Frontes viedokli. Izpratne par medija un dibinātāja attiecībām brīdī, kad visa pasaule pēkšņi ir kļuvusi brīva, bija bērna autiņos. Tajā laikā neviens vēl vispār nedomāja par to, ka tas nav pareizākais, ja avīze pieder politiskai partijai. Arī ilglaicīga draudzīga sadzīvošana starp tautas kustību un avīzi diez vai ir iespējama.

D.T.: Kā vispār varētu raksturot Latvijas preses izmaiņas no tā laika, kad galvenos redaktorus apstiprināja CK birojā, līdz tam brīdim, kad tas notika pilnīgi citādi?

S.Ē.: Es tagad runāšu par godprātīgo žurnālistu daļu. Padomju gados gandrīz vai galvenais uzdevums žurnālistam bija atrast pietiekami veiklus un aptuvenus vārdus, kuros iepīt savu domu, lai tā vispār taptu publicēta, lai izietu cauri vairākām kontroles slūžām, no kurām tikai pirmā bija redakcija. Tā bija žurnālistam pietiekami sarežģīta spēle, kurā ietilpa arī pašcenzūra. Pasauli izzināt, balstoties uz faktiem, nebija iespējams, varēja tikai uzdrīkstēties to kaut cik aptuveni aprakstīt. Savukārt Atmodas laika labāko žurnālistu daļu gan presē, gan TV un radio raksturoja drosme. Savukārt to

brīvības limeni, kuru piedāvāja «Atmoda», bija grūti salīdzināt ar pārējām avīzēm, kuras pēc struktūras un pārvaldes mehānisma vēl piederēja vecajai paaudzei. Arī Atmodas laikā zināšanas nebija izšķirīgi svarīgas. Izšķirīgi svarīga bija drošība. Savukārt tai žurnālistikai, kura sākās 1990. gadā, izšķirošais, lai to varētu saukt par kvalitatīvu, bija profesionālisms un zināšanas. Manuprāt, 1990. gadā no «Atmodas», kurai bija ļoti svarīga loma tautas kustības tapšanā par izšķirīgu spēku, nenāca jauns piedāvājums, tā netapa par vietu, kur satiekas intelekts, izkristalizē dažādas idejas, apspriež dažādus to risinājumus un tādā veidā palīdz cilvēkiem vienoties. To «Atmoda» nepiedāvāja. Viņi bija revolucionāri, kas aicināja cīņā, un tā ir «Atmodas» vieta vēsturē.

D.T.: Dažos brīžos «Atmoda», manuprāt, bija drosmīgāka par Tautas frontes valdi un Domi. Vai tu domā, ka valde varētu runāt vispār par tautas pacelšanu bez «Atmodas»?

S.Ē.: Tauta bija jau pacēlusies. Bet cilvēks, pēc ilga miega pamodies, skatās apkārt, un viņam ir bailīga sajūta, un tad ir ļoti svarīga tāda avīze, kura saka - Tu jau neesi viens, paskaties, mūsu ir daudz. Mežaparka estrāde bija pilna jau pirms «Atmodas». Tautai vajadzēja tikai to ziņu. «Atmodas» loma bija - palīdzēt pārvarēt bailes. Bet 31. maija Aicinājums tapa, summējoties daudziem apstākļiem, tai skaitā tai pozīcijai, ko jau bija ieņēmusi LNNK un kas bija Tautas frontes radikāļiem. Es neatceros to kā īpašu «Atmodas» nopelnu. Fronte nevarēja pieļaut, ka distance ar radikālāko spārnu kļūtu pārāk liela, īpaši ņemot vērā, ka neatkarības ideja jau visur bija klāt. Bija risks zaudēt uzticību, palikt liekulīgiem. Jā, tobrīd bija pilnīgi skaidrs, ka tā nav atliekama lieta, ka šis paziņojums ir jāpieņem.

D.T.: Skarot to posmu, kad tika ievēlēta jaunā Augstākā Padome un valdība. Vai tad mainījās valdības aprindu attieksme pret presi? Vai bija kaut kādi valdības mēģinājumi - mums tagad visa prese rokās, mēģināsim spiest rakstīt, kā mums vajag?

S.Ē.: Katra avīze toreiz dzīvoja pati savu dzīvi. Pēc būtības tās nepiederēja nevienam. Pamatiemesls, kāpēc radās «Diena», bija tas, ka jaunajai valstij bija vajadzīga vieta, kur publicēt likumdošanu, un nebija īstas drošības par to, vai tas ir iespējams esošajās avīzēs. «Dienas» rašanās vispār bija paradokss: abas puses klusībā domāja, ka izrādīsies tās gudrākās. AP interesēja likumi un lēmumi. Bet to cilvēku doma, kas taisīja avīzi, bija - labi, labi, mēs viņiem nopublicēsim tos likumus, bet tomēr taisīsim īstu avīzi. AP un MP lēmumā par «Dienas» dibināšanu jau bija ietverts punkts, ka laikraksts tiks nodots privatizācijai. Privatizācija aizkavējās, preses namu okupēja OMON. Tad valdība ilgi nevarēja saprast, kā noteikt cenu avīzei. Ko īsti pārdod? Jo mēs jau nepirkām ne datorus, ne galdus, toreiz mēs nopirkām piecus burtus un saistības pret abonentiem, bet pārējais palika valstij. Bet noteikt cenu pieciem burtiem - tas ir ļoti dīvaini. Tā toreiz bija «Diena», ar kuru kopā atnāca tas, ko Latvijā varētu saukt par jauno žurnālistiku. Tā ir Rietumu kritērijiem atbilstoša žurnālistika, kad ziņa ir ziņa, tai ir noteikti principi, kā tā jāuzraksta, kad komentāri ir atdalīti no ziņām un ziņu ir daudz. Mums nederēja žurnālisti ar padomju pieredzi, jo ir grūti tos pārskolot. Mums nederēja arī vienkārši drosmīgi cilvēki. Bija vajadzīgi cilvēki, kuri varētu iemācīties strādāt atbilstoši noteiktiem profesionāliem kritērijiem.

D.T.: Tas ir šodien. Bet viens no to gadu brīnumiem bija - kāpēc prese kļuva tik atklāta? Vēl 1987. gada 14. jūnijs, 23. augusts un 18. novembris diezgan minimāli tika pieminēti LPSR presē?

S.Ē.: Tomēr tika. Es atceros, ka «Cīņā» daudzās sērijās bija nosodoši raksti. Cilvēki tiem neticēja, bet visu noklusēt acīmredzot vairs nebija iespējams. Varbūt 1987. gadam Latvijā vienā ziņā bija kāda līdzība ar 1968. gadu Čehoslovākijā. 1987. gadā tāpat kā 1968. gadā, drosmīgu ļaunu grupa pārbaudīja, cik tā vara ir stipra. 1968. gadā vara pierādīja - tā ir stipra, un viss apstājās. Un arī 1987. gadā tā varēja notikt, jo to cilvēku skaits, kas pārbaudīja varas stiprumu, bija ļoti neliels, un tomēr kaut kas varas reakcijā parādīja, ka tā vairs nav spējīga tikt galā.

D.T.: Nav spējīga vai negrib?

S.Ē.: Es tomēr nepieļāuju domu, ka negribēja. Man liekas: vara domāja, ka liberalizējoties tā atradīs kompromisu ar sabiedrību, bet nenovērtēja, ka negatīvais, noliedzošais uzkrājums ir pārāk liels. Nenovērtēja arī to, cik liels spēks ir nacionālai idejai. Liekas, tā bija savstarpēja spēka pārbaude. Tajā laikā ļoti ietekmīga bija intelīgenes balss, un tur nostrādāja elementāra izjūta: cilvēkiem vairs nebija bail, viņi jūta, ka uzdrīkstēšanās līnija ir daudz tālāk un spēks, kas no tā radās, nebija vairs vienkārši apturams. Pirmais lielais pārdzīvojums bez šiem notikumiem pie Brīvības pieminekļa bija Rakstnieku savienības plēnums 1988. gada jūnijā un tas, ka izdevās visas tās runas nopublicēt.

D.T.: Vai tu vari iedomāties tajā laikā citu informācijas izplatīšanās ātrumu - tādu PSRS interneta laikmetu?

S.Ē.: Jā, kā PSRS iekšējās lietošanas internetu, kāpēc ne?

D.T.: Pirms OMON aiziešanas un Jelcina ierašanās Latvijā 1991. gadā «Atmodā» un arī «Dienā» bija šķēres. Vai bija gadījumi, kad AP vai MP mēģināja ietekmēt «Dienas» saturu?

S.Ē.: Nav bijuši ne mehānismi, kas varai palīdzētu caur presi interpretēt politiku, ne arī redzamas vēlmes. Tas, ka sirdī kāds varbūt ir to nēsājis, tā ir cita lieta. Iespējams, viņiem vienkārši nebija laika ar to nodarboties, jo haoss, kas bija Latvijā un ar ko bija jātiek galā jaunajai valdībai un parlamentam, bija pārāk liels. Mūsu vēlme tikt pēc iespējas ātrāk vaļā no valdības arī bija pilnīgi skaidra, jo šādās īpašuma attiecībās agri vai vēlu vara mēģinātu panākt labvēlīgu sevis atspoguļojumu. Bija divi gadījumi, kad «Diena» parādījās ar šķērēm un baltiem plankumiem. Pirmais bija, kad Jelcins ieradās Latvijā it kā atpūsties. Toreiz valdības drošības institūcijas bija izdomājušas, ka tad, ja šī ziņa parādīsies avīzē, tas var radīt risku. Otrajā reizē, kad izveda OMON, tipogrāfijā ieradās abi: gan Ļvāns, gan Godmanis: un tā izvēle bija: vai nu nedrukāt avīzi, vai izņemt ārā to ziņu. Tomēr es domāju, ka abi tie gadījumi nepieder pie tipiskiem preses brīvības ierobežošanas gadījumiem, jo vismaz amatpersonu izpratne par tā brīža notikumiem lika tos saistīt ar valsts drošību. Iespējams, viņi pārspīlēja situāciju, bet tas nebija, lai panāktu labvēlīgu informāciju vai ietekmētu kritiku.

D.T.: Vai pēc tam bija kāda atvainošāšanās no Godmaņa puses?

S.Ē.: Godmanim nepiemita tāda īpašība kā spēja atvainoties, bet tāpēc jau es nedomāju, ka viņš būtu slikts cilvēks.

«ATMODA» - VĒSTURISKS FENOMENS AR LTF LAIKRAKSTA «ATMODA» GALVENO REDAKTORI ELITU VEIDEMANI SARUNĀJAS DARS TITANS

Dans Titavs: Prese un Atmoda. Kā viena otru ietekmēja tajā laikā?

Elita Veidemane: Viss sākās vēl pirms «Atmodas» pirmā numura iznākšanas. Es tolaik strādāju laikrakstā «Padomju Jaunatne», manuprāt, viss sākās ar akciju pret metro celšanu Rīgā. Kaut arī pirms tam bija daži raksti, kas neiekļāvās padomju preses standartos. Tolaik avīzi vadīja Andrejs Cīrulis, un viņš atļāva veidot diskusiju «Mēs un Mēs» starp divām skolām - latviešu un krievu. Pirms tam jautājumi par starpnacionālām attiecībām presē vispār netika publicēti, ja kaut kas bija, tad tikai internacionālisma aspektā. Šī diskusija izraisīja asu reakciju gan no LKP CK, gan no komjaunatnes vadības, iesaistījās arī sabiedrība. No vienas puses, diskusija par šiem jautājumiem - tā bija liela uzdrīkstēšanās, no otras puses, tas, protams, bija arī LKP CK pasūtījums. No šodienas viedokļa skatoties, tur nekā īpaša nebija, bet tas bija nozīmīgs gadījums kaut vai tāpēc, ka tas bija pirmais solis.

D.T.: Cik nozīmīga bija preses loma Atmodas laikā?

E.V.: Preses loma bija milzīga, tā atvēra cilvēkiem acis. Mēs arī tolaik to apzinājāmies. Pat tad, kad Preses nams tika OMON okupēts, visas patriotiski noskaņotās avīzes atrada iespēju publicēties. Tas tika darīts tāpēc, ka mēs lieliski apzinājāmies savu lomu. «Atmodu» tajā laikā drukājām Lietuvā, vēlāk Igaunijā. Tad, kad Rīgā bija barikādes, avīzes iznāca, mēs pat katru dienu izdevām tādas skrejlapas, kurās centāmies publicēt visu aktuālo, kas ir noticis Rīgā. Šīs skrejlapas tika izplatītas kā kara laikā par velti. Visā šajā revolūcijas laikā presei bija vissvarīgākā loma.

D.T.: Iznāk, ka LKP CK izprovocēja presi uz atklātību?

E.V.: Viņiem tas bija jādara, ja viņi gribēja kaut nedaudz laikam turēties līdzī. Sabiedrībā jau tās noskaņas brieda. Visas tās pirmās, kulis un muļķīgās publikācijas par *Helsinki-86*, par demonstrācijām pie Brīvības pieminekļa 1987. gadā. To vairs nevarēja tā vienkārši noklusēt. Lai LKP CK parādītos progresīvākā gaismā, viņiem bija jāļauj presei strādāt mazliet atklātāk un patiesāk. Tajā laikā Maskavā publikācijas bija daudz asākas, un to visu šeit arī lasīja, to nevajag aizmirst.

D.T.: Kāpēc tomēr nevarēja turpināt klusēt, jo Latvijā taču vienmēr bija notikušas protesta akcijas, Meža kapos pie prezidenta Čakstes pieminekļa lika svecītes, šad un tad izkāra kādu Latvijas valsts karogu, bet nekas par to neparādījās padomju presē?

E.V.: Jā, bet laiks bija mainījies. Sabiedrības netiešais spiediens bija tik liels, ka būtu neįēdīgi mēģināt noklusēt to, kas notika. LKP CK arī visi stubeņi nestrādāja, tāpat arī LPSR VDK muļķu bija maz. Lai kaut kādā veidā turētos līdzī laikam, lai kontrolētu Latvijas sabiedrībā

notiekošos procesus, bija jāatļauj šos notikumus atspoguļot presē, līdz ar to arī viņi paši skaidrāk uzzināja, kas notiek un ko domā sabiedrībā. Tas pats notika, kad sāka iznākt «Atmoda». No pirmās dienas klāt bija čekas kurators Arnis Jumītis. Viņš atklāti nāca pie mums un ņēma līdzi piecus avīzes eksemplārus. Mēs zinājām, kas viņš ir, viņš draudzīgi runājās ar mums, interesējās, ko mēs publicēsim, un gāja ar visām avīzēm uz VDK.

D.T.: Kā un kāpēc notika pašu žurnālistu pārmaiņas, padomju laikā viņi rakstīja to, ko pasūtīja partijas vadība, un tikai daži centās starp rindiņām ielikt kādu patiesu domu?

E.V.: Es pati gan nekad nebiju nonākusi līdz tam, ka ir jāraksta tikai tas, kas nepieciešams. «PJ» mēs centāmies rakstīt patiesību starp rindām. Bija publikācijas pret metro, diskusijas starp pseidovēsturniekiem par 1940. gadu, un, ja izdomāju kādu citu viedokli atspoguļot, tad es to arī darīju. Arī «Atmodā» man nekad nebija tādu domu, ka LTF vadība ir priekšniecība un man jāraksta tikai tas, ko viņi vēlas. Es uzklaušīju, mēģināju rast kādu kompromisu, bet, ja tā bija mana pārlicība, tad es to arī rakstīju.

D.T.: Vai arī «Atmodas» izdošana notika ar LKP CK atļauju?

E.V.: Protams, 1988. gadā bez CK atļaujas nekas nevarēja notikt. Starp citu, apmēram gadu vēl arī «Atmoda» pirms drukāšanas tika cenzēta. Vairākkārt mēs likām šķērītes tajās vietās, kur bija paredzēts publicēt materiālus, kurus bija aizlieguši cenzori. Es domāju, ka mums atļāva izdot avīzi tikai tāpēc, ka arī partijnieki gribēja zināt, kas te notiek. Tās bija viņu savtīgās intereses. Mēs zināmā mērā spēlējām tādu stāstnieku lomu, viņi grib zināt, mēs viņiem stāstām, bet tas tiek darīts publiski, nevis aizejot uz CK vai čekas māju. Līdz ar to jaunumus uzzināja gan patrioti, gan arī CK un čekā. Vēlāk es uzzināju, ka čekā drīz vien pēc mūsu iznākšanas tika radīta preses analīzes nodaļa, kuras galvenā rūpe bija lasīt «Atmodu». Tas viņiem bija vissvarīgākais izziņas avots. Viņi lieliski apjauta, ka es viņiem nestāstīšu to, ko zinu, bet gan publicēšu.

D.T.: Vai neradās vēlme kaut ko noklusēt «Atmodā», lai viņi to neuzzinā?

E.V.: Varbūt kaut kādas nianse bija, kas nebija jāzina ne CK, ne čekai. Taču bieži vien mēs provocējām viņus uz kaut kādu rīcību. Bija tādi brīži, kad mums teica: nu gan nākamais «Atmodas» numurs neiznāks. Bet, par laimi, tas nenotika. Tajā laikā arī cenzors mani dažkārt brīdināja, ka CK var neļaut kādu materiālu publicēt. Mēs tomēr spējām atrast kompromisu, taču ne jau padoties spiedienam. Gadījumos, kad bija tādi materiāli, kurus publicējot sapratām - «Atmoda» tiešām var vairāk neiznākt, mēs ielikām šķērītes, un tādā ziņā tas CK cenzors mums brīdinot palīdzēja, un par to es esmu viņam pateicīga. Vienmēr jāatceras, ka tas tomēr bija cits laiks un varēja aizliegt «Atmodu» pavisam. Lai pastāvētu, vajadzēja izmantot gan drosmi, gan arī kompromisus.

D.T.: «Atmoda» piederēja LTF, tās vadībā bija daudz cilvēku, kas līdz tam bija strādājuši presē, vai viņi nevēlējās pārvaldīt «Atmodu», līdzīgi kā to darīja LKP CK?

FOTO INTS KALNINŠ

E.V.: Protams, ne tik diktatoriski kā CK, taču vienmēr LTF vadība gribēja pārvaldīt «Atmodu». Bet tur Frontes spice bija kļūdījusies redaktora izvēlē - ar mani bija grūti tikt galā! LTF vadība neņēma vērā to, ka es esmu diezgan spītīga, ja es kaut ko ieņemu galvā, tad parasti to arī izdaru. Viņi gribēja, lai mēs atspoguļojam tikai tos procesus, kas notiek LTF un saskaņā ar LTF ideoloģiju. Tajā laikā sāka rasties arī Pilsoņu komitejas, un tas, kas notiek sabiedrībā, mums ir jāatspoguļo. Mēs publicējam informāciju par Pilsoņu komitejām. Tas ļoti nepatika LTF spicei, un man teica, ka Dainis Iļvāns esot atzinis - «Atmoda» ir aizgājusi no LTF valdes kontroles, ja tā publicē kaut kādus viedokļus par kaut kādām

Pilsoņu komitejām. Tad es gāju aprunāties ar viņu, bet es tā arī nesapratu, kas viņam ir pret mani vai pret avīzi. Mēģināju iestāstīt, ka ir jāpublicē arī tie viedokļi, kas nav LTF viedoklis, ja tas skar visu sabiedrību. Tas bija mūsu pienākums. Redaktoru ievēlēja LTF kongresā, tādēļ katrā kongresā bija cīņa ap un par galvenā redaktora amatu. LTF 2. kongresā Jānis Krūmiņš vēlējās ieņemt šo amatu. Arī trešajā un ceturtajā kongresā es nebiju pārliecināta, ka saglabāšu savu amatu.

D.T.: «Atmoda» bija viens no pirmajiem neatkarīgajiem preses izdevumiem, kāpēc tā neizdzīvoja līdz šodienai?

E.V.: Katram ir sava vieta noteiktā laikā, un tas, kam jānomirst, nomirs. Tāpat kā savu darbību beidza LTF, tāpat arī mūsu laiks bija beidzies. Gan LTF, gan «Atmoda» savu vēsturisko misiju bija izpildījuši līdz ar valsts neatkarības atgūšanu, tāpēc arī beidzām pastāvēt. Vēlāk viens no iemesliem varētu būt arī mans raksturs, kā arī neprasme darboties biznesā. Mēģināju savienot biznesu ar radošo darbu, bet vajadzēja izvēlēties vienu no abiem.

Pašas beigas gan nebija sevišķi labas, mums bija nepārtraukts, atklāts konflikts ar LTF priekšsēdētāju Uldi Augstkalnu. Viņš centās uzspiest savu viedokli, un, kad tas neizdevās, viņa mērķis bija iznīcināt «Atmodu». Tad mēs pārreģistrējām avīzi, mainījām īpašniekus un sākām izdot «Atmodu Atpūtai».

D.T.: Kā «Atmoda», tavuprāt, ietekmēja visu turpmāko Latvijas žurnālistiku?

E.V.: Tolaik galvenais bija drosme un uzdrīkstēšanās pateikt patiesību. Ne tikai par mūsu atklātajiem pretiniekiem, bet arī uzdrīkstēšanās pateikt kritiku par tiem pašiem LTF līderiem, ja viņi to bija pelnījuši. Mēs «Atmodā» bijām ārkārtīgi vienots kolektīvs, un visi tiešām domāja tā, kā rakstīja, nekad neviens «Atmodā» negāja konjunktūras pavadā. Cauri mūsu kolektīvam ugunsdrošības izgāja ļoti daudzi tagad pazīstami žurnālisti, politiķi un biznesmeņi - Askolds Rodins, Viesturs Koziols, Juris Paiders, Jānis Domburs, Ainārs Vladimirovs, Dace Balode, Tamāra Ringa, Andrejs Pantelējevs, Andris Ķesteris, Aigars Jirgens un daudzi citi.

Bet nekas nav mūžīgs, un, mainoties laikam, cilvēki izaug un sāk kaut ko savu. Juris Paiders sāka savu karjeru pie mums ekonomikas nodaļā un vēlāk izveidoja pats savu avīzi «Dienas Bizness».

D.T.: Katram «normālam» padomju cilvēkam bija savs iekšējais cenzors. Kā «Atmodas» žurnālisti tika no tā vajā?

E.V.: Domāju, ka iekšējais cenzors daudzos sēž joprojām, lai cik tas nebūtu bēdīgi. Pašā sākumā mēs bijām padomju žurnālisti, bet mēs bijām vienādi domājošs kolektīvs, kuram bija jāsāk kaut kas pilnīgi jauns, jāiemācās kvalitatīvi jauna žurnālistika. Nekā tāda nebija bijis un nekad arī vairs nebūs, tas bija vēsturisks fenomens. Tad bija ienaidnieks, un mūsu uzdevums bija arī cīnīties pret to. Tāpēc absolūti objektīvs medijs tajā laikā mēs nevarējām būt un tādi arī nebijām.

LATVIJAS TAUTAS FRONTES REĢIONĀLĀS NODAĻAS AR DZINTRU PEDEDZI SARUNĀJAS DANS TĪTAVS

Dzintra Pededze: Veidojoties Tautas fronteī, neviena dalībnieka iniciatīva netika ierobežota, katrā rajonā vai pilsētā varēja būt vairākas TF nodaļas. Bija tādi rajoni, kā, piemēram, Cēsu rajons, kur bija viena stabila nodaļa, Rēzeknes rajons un Rēzeknes pilsēta bija kopā vienā Rēzeknes novada nodaļā, Jelgavas pilsēta un Jelgavas rajons arī bija vienoti. Tajā pašā laikā bija vietas, kur bija vairākas nodaļas. Trīs nodaļas bija Valkas rajonā. Toreizējā Stučkas (tagad Aizkraukles) rajonā bija sešas nodaļas. Fenomens savā ziņā bija Talsu rajons, kur TF nodaļas bija padsmītos. Vairākas nodaļas kādā rajonā dažkārt radās no nepārdomātā administratīvā iedalījuma. Tā bija Valkas un Stučkas rajonā, kur bija salikti kopā divi novadi: vienā pusē Zemgale, otrā pusē Vidzeme. Tātad TF struktūra veidojās dabīgā ceļā un gandrīz neviens netika atstumts. Tai galvenajai funkcijai - iekustināšanai, atmodināšanai un piesaistīšanai šis modelis bija optimāls, jo katra cilvēka iniciatīva tika atbalstīta.

TF 2. kongresā tika ieviesta tāda domnieku vēlēšanas kārtība, kur katram rajonam un katrai republikas nozīmes pilsētai bija garantētas divas vietas Domē, un šie domnieki tika ievēlēti savos rajonos. Tādējādi puse TF Domes nāca no reģioniem, un līdz ar to katrs reģions bija pārstāvēts TF Domē. 1. kongresā gan tas vēl nebija noteikts TF statūtu līmenī.

Dans Tītavs: Tautas fronte Rīgā, tās vadība veidojās, piedaloties radošiem cilvēkiem, ļoti spēcīgām personībām - tie bija Peters, Kalniete, Škapars; uz kā balstījās un kā veidojās rajonu nodaļas, kas tur izvirzījās līderos?

Dz.P.: Nedomāju, ka par spēcīgu personību jāuzskata tāda, kas tajā brīdī bija pazīstama Latvijas mērogā. Tās personības, kas kādreiz bija TF reģionālo nodaļu vadībā, arī šodien ir personības Latvijas mērogā, piemēram, Ģirts Kristovskis - Ventspils, Jānis Lagzdīņš - Liepāja, Antons Seiksts - Rēzekne, Juris Celmiņš - Tukums, Māris Grīnblats bija Madonas rajona nodaļas vadītājs. Vai mēs varam teikt, ka šie cilvēki nebija personības? Jānis Kinna, piemēram, nav nācis no Rīgas tautfrontiešu kodola, viņš tikai vēlāk nokļuva TF virsotnē. 1988. gadā viņš bija Cēsu nodaļā. Ar to, ko viņš darīja un runāja, ar savām aktivitātēm viņš aizgāja tālāk. Tolaik no sirds tika izrunātas visas lietas. Tas neatstāja iespaidu tikai uz tiem, kas bija rajonā. Tas ietekmēja visu TF vadību. Pirms 2. kongresa es biju bēdīgi slaveņa ar to, ka katrā valdes sēdē stāvēju ar sarakstu rokā - rajona TF nodaļas konference ir tur un tur, kurš brauks? Protams, uz tiem gaišajiem reģioniem bija patīkamāk braukt. Mēs parasti nebrīnāmies, ja Cēsis vai Limbažos notiek kaut kas skaists, bet kaut kur Latgalē... Tur bija mazskaitlīgāks TF nodaļu sastāvs un mazāk latvisku cilvēku.

Rīgas rajons ar savām 16 nodaļām - tā bija baranka ar cauru vidu. Viņus aģitēja, pierunāja un visādā veidā pārliecināja, ka jāapvienojas. Tas bija vienīgais rajons, kura nodaļas mēģināja apvienot no centra. No struktūras

viedokļa tiešām te bija vistrakāk, jo Rīgā visas grupas sākumā iekļāva tieši Rakstnieku savienībā un stājās tur uzskaitē. Kas vēl bija ļoti īpatnēji? Šie nodaļu sakari caur LTF avīzes izplatīšanu. «Atmodu» neizplatīja Preses apvienība, tas notika ar TF nodaļu starpniecību. Tikai neliela daļa «Atmodas» bija pārdošanā. Tie bija tālbraucēju autobusu šoferi, kas brauca pa visu Latviju un izplatīja LTF avīzi, arī viņu dispečeri - tautfrontieši visu to lietu ņēma savās rokās. Taču bija šoferi, kas bija ar mieru vest, un bija tādi, kas nebija ar mieru. Katru nedēļu bija 1-2 gadījumi, kad kaut kas nojuka, kad nebija tas šoferis vai autobuss izkrita no saraksta. Ar «Atmodām» tika uzturēts tā saucamais pīrādziņa princips. Citādu disciplīnas nosacījumu Frontē nebija. Nevienam nemēģinājām piespiest kaut ko darīt un to nemaz nevarēja izdarīt. Bet vienīgais deficīts bija «Atmoda», un tā tika dalīta proporcionāli dalībnieku skaitam. It kā caur to nodaļas bija ieinteresētas, lai dalībnieku skaits būtu lielāks. Bija gan arī mazās «Atmodas», pašu nodaļu izdevumi. Gandrīz katram rajonam bija sava avīzīte.

D.T.: Tā bija reģionu pašiniciatīva?

Dz.P.: Jā, tā bija. Tas bija pakalpojuma princips. Viens sāka, un citi arī līdz. Taču nozīme bija arī tam, kāda bija rajona vadība.

D.T.: Kādas bija radikālāko nodaļu attiecības ar TF centru?

Dz.P.: Tā kā Latvija bija un ir neviendabīga, tad arī attieksme pret dažādiem jautājumiem pat tautfrontiešu vidū nebija viendabīga. Dažādas bija attiecības ar centru. Citur mainījās domnieki, citur palika tie, kas bija jau no paša sākuma. Savu viedokli ar viņu starpniecību tomēr varēja izteikt katra nodaļa. Tas bija tas, kas noturēja līdzsvaru. Tajā pašā laikā katrā LTF nodaļā bija dažādi domājoši cilvēki. Kas likās pats par sevi saprotams Cēsis, pavisam citādi tika uztverts citā Latvijas vietā. Ja, piemēram, Alūksnes rajona domniekam ir grūti diskutēt ar Škaparu, Kalnieti vai Īvānu viņu autoritātes dēļ, tad TF Dome nebija vienīgās organizatoriskās formas. Bija arī tā saucamās reģionu tikšanās. Tā bija Cēsu nodaļas ideja, ka palaikam vajag savākt visu Vidzemi kopā. Tur gan ik pa divām nedēļām mainīja norises vietu, bet Cēsis bija it kā vidū. Šī forma veiksmīgi funkcionēja Kurzemē, kur pārsvarā viss notika Kuldīgā. Neizdevās izveidot patstāvīgi funkcionējošu apvienību Zemgalē, jo tā bija pārāk tuvu Rīgai. Arī Latgalē bija nodaļu apvienība. Vēl viena no formām, kur tautfrontieši varēja izteikties, bija paplašinātās politiskās komitejas sēdes. Šajās politiskajās komitejās tika aicināti nodaļu politisko komiteju vadītāji. Parasti sanāca 25 - 30 cilvēku. Faktiski tā bija tā vieta, kur Ivars Godmanis (viņš toreiz bija politiskās komitejas vadītājs) smēlās ļoti daudz ideju, turklāt viņam bija spējas informāciju pārstrādāt un idejas nodot tālāk TF Domei un valdei. Daudz kas mainījās, kad nāca vēlēšanas, tad viena daļa tautfrontiešu aizgāja uz valsts struktūrām.

D.T.: Cik daudz nodaļas piedalījās vēlēšanās, un cik vispār reģioni bija aktīvi?

Dz.P.: Kuru katru, ko centrs ieteica, nodaļas nebūt neņēma pretī. Kandidātu izvēle bija pilnīgi pašu rajonu ziņā. Nebija tā, ka centrs pateica: jūs ņemsiet to un neņemsiet šito. Bija tādi gadījumi, kad cilvēki, kurus

centrs gribēja ieteikt, palika aiz borta. Tas viss notika garu pārrunu un pārliecināšanas formā. Mūsu rīcībā nebija tādu līdzekļu, lai kādu piespiestu kaut kur iet vai neiet, vai atkāpties. Tajā posmā TF centra rīcībā nebija piespiešanas metožu. Ir bijušas daudz un dažādas formas, kā var pārliecināt.

D.T.: Vai nesanāca tā, ka cilvēkiem, kas organizēja velēšanas, bija liela ietekme? Kāda loma bija Mārim Steinam?

Dz.P.: Vienmēr vara ir tam, kas kaut ko dara. Tad viņš var izdarīt tā, kā uzskata to par pareizāku. Viens no tādiem variantiem bija, kad Rīgas Vidzemes priekšpilsētas nodaļa negribēja atbalstīt Aivaru Endziņu. Sākumā Mežciems, vietējie, gribēja atbalstīt, bet iespītējās Vidzemes priekšpilsētas nodaļas vadība. Viens no skandāliem bija arī Daugavpils nodaļā. Tas bija vienīgais gadījums, kad kāds no Rīgas mēģināja braukt un skaidroties. Politiskas domstarpības bijušas vienmēr, kad viens uzskata tā, bet otrs citādi. Bet tas ir pilnīgi normāli.

D.T.: Kas bija radikālāki - TF valde, Dome vai nodaļas?

Dz.P.: Bez teritoriālajām nodaļām bija vēl tā saucamās eksteritoriālās nodaļas. Sakaru darbinieku nodaļa utt., bija arī LTF Radikālā apvienība. Šī nodaļa, protams, bija stipri radikāla. Frontei bija trīs līdzpriekšsēdētāji, kuriem pašiem arī uzskatu spektrs bija visai plašs. Latvija šajā ziņā ir liela, nodaļu bija daudz, uzskati dažkārt bija atšķirīgi, bet tādu atklātu asu domstarpību nebija. Par katru nodaļu varētu rakstīt savu vēsturi.

D.T.: Viena robežšķirtne bija 31. maija TF valdes Aicinājums. Kā to ietekmēja nodaļas gan pirms, gan pēc šā lēmuma pieņemšanas? Vai nodaļas bija tam gatavas, vai bija kādi simptomi, ka arī nodaļas to prasītu?

Dz.P.: Es centos izvairīties no politikas. Citādi nebija iespējams būt labam ar visiem. Toreiz Fronte gāja ar divām idejām: demokratizācija un neatkarīgas valsts ideja. Pašā Frontē demokratizācijas ideja bija līdz pēdējai iespējai izstrādāta un realizēta. Šodien būtu interesanti saskaitīt - cik cittautiešu bija Frontē un kāda bija viņu attieksme pret šo aicinājumu, viņu reakcija, tādu ziņu diemžēl nebija. Tajā laikā bija tā - pēc iespējas mazāk papīru, pēc iespējas mazāk birokrātijas. Uzskaitē bija visai izplūdusi. Tādēļ nevaru runāt visu nodaļu vietā. Bet es neatceros kādus protestus pret šo Aicinājumu, manuprāt, tas tika uzņemts ļoti pozitīvi.

ANTONS SEIKSTS

LATVIJAS TAUTAS FRONTE UN LATGALE AR ANTONU SEIKSTU SARUNĀJAS DĀNS TITAVS

Antons Seiksts: Jau otrajā LTF kongresā es tiku ievēlēts Domē kā LTF Rēzeknes nodaļas pārstāvis. Dzīve Rēzeknē un Rīgā bija ļoti atšķirīga, un Latgalē tieši Rēzeknes TF nodaļa bija visaktīvākā. Šī pilsēta tomēr bija nedaudz latviskāka nekā Daugavpils. Pašā sākumā mums bija iecerēts izveidot visas Latgales LTF nodaļu apvienību, bet tas neizdevās. Tad bijām priecīgi arī par to, ka mums izdevās vispār izvirzīt pietiekami daudz delegātu uz pirmo LTF kongresu. Cilvēkiem, kas tolaik Latgalē bija politiski aktīvi, vienmēr vajadzēja rēķināties ar to, ka šeit arī LTF pretinieks bija ļoti spēcīgs. Bet tas palīdzēja mums vienoties. Pretinieks tolaik bija ļoti skaidri redzams - tā bija partijas komiteja un izpildkomiteja. Atšķirībā no visas Latvijas Latgalē partijas un padomju varas vadošie cilvēki neatbalstīja LTF.

Mums Rēzeknes nodaļā bija trīs vadītāji - V. Kononovs, O. Zvejsalnieks un V. Novokšānovs, tas bija tāpēc, lai LTF vadībā būtu pārstāvēti dažādi cilvēki, gan arī tāpēc, lai būtu drošāk. Pašlaik daudzi no bijušajiem tautfrontiešiem ir aizgājuši no politikas, bet es uzskatu, ka to skolu, ko viņi ir izgājuši, nevar pārvērtēt. Politiskās kultūras ziņā viņi ir galvas tiesu augstāk par tiem, kas tikai sāk darboties politikā. Visi tie, kas bija par Latvijas neatkarību, - tad, kad apstākļi bija daudz sarežģītāki un draudēja patiešām reālas briesmas, viņi toreiz pārvarēja savas bailes un pieteica sevi kā Latvijas patrioti. Tie, kas nāk tagad, viņi nāk uz pavisam citu politisko situāciju, kad tas melnais darbs jau padarīts.

Dans Titavs: Ar ko atšķirās LTF centrā un Latgalē?

A.S.: Mums bija daudz grūtāk organizēties, jo tomēr tās lielākās un gaišākās galvas bija centrā. Es negribu noniecināt savu dzimto novadu Latgali, tomēr citos novados, manuprāt, bija nedaudz vieglāk. Mums bija ļoti raibs etniskais sastāvs, un nacionālo minoritāšu pārstāvji bija kūrāki LTF veidošanā. Ļoti aktīvi bija poļi, viņi tiešām mūs uzreiz atbalstīja, bet krievu tautības iedzīvotāji ļoti neuzticīgi uz mums raudzījās. No viņu vidus nāca mūsu oponenti. Savukārt mūs atbalstīja baznīcas pārstāvji. Latgalē bez viņu atbalsta mums klātos daudz grūtāk. Neviena no baznīcas amatpersonām nebija LTF oficiālajās struktūrās, bet savā publiskajā darbībā, dievkalpojumos visi katoļi bija LTF pusē. Latviskajai iedzīvotāju daļai Latgalē tas bija ļoti svarīgi.

D.T.: Cik liela Latgales iedzīvotāju daļa jūs toreiz atbalstīja, Latgalē latviešu taču bija krietni mazāk nekā citur Latvijā?

A.S.: Tomēr mūs atbalstīja vairākums latgaliešu, un liels atbalsts nāca tieši no laukiem - tādi pagasti kā Dricāni, Gaigali, Bērzgale un daudzi citi, kuros dzīvoja vairāk latviešu, bija ļoti aktīvi. Taču Latgalē ne vien vadība, bet arī tie cilvēki, kas strādāja valsts vai partijas struktūrās, bija ļoti naidīgi. 1989. gada vēlēšanu laikā es aizsūtīju uz rajona partijas komiteju savu LKP biedra karti un pateicu, ka līdz ar to mūsu sadarbība ir beigusies, un tad

man draudēja arī vienkāršie krievu cilvēki. Teica, ka pret nodevējiem nebūs žēlastības. Tas nebija tik vienkārši. Toreiz mums ļoti palīdzēja sakari ar Latvijas nozīmes masu medijiem, tādi cilvēki kā Normunds Beļskis, kurš strādāja Latvijas radio un pārraidīja šo materiālu. Arī Inese Kalveite no «Padomju Jaunatnes» sniedza mums lielu atbalstu.

PSRS AP vēlēšanās es biju uzticamības persona mūsu līderim V.Kononovam, un kā partijas biedrs biju klāt arī partijas biroja sēdē, kurā tika izstrādāta taktika, kā pret Kononovu cīnīties. Kad es to noklausījos, tad vietējā radio pēc tam pateicu, ka biju kā mēslu bedrē iekritis. Tad man atkal draudēja, un es, godīgi sakot, biju nobijies. Bet šī informācija sadarbībā ar Kalveiti tika nopublicēta «PJ», un tad, manuprāt, partijnieki bija spiesti samierināties. Draudu vairs nebija. LTF centrā mums ļoti palīdzēja Dzintra Pededze, kura spēja aptvert organizatorisko darbu visā Latvijā. Mūsu spēks bija arī tajā apstākļi, ka neviena nodaļa neattīstījās pati par sevi. Visiem bija viens mērķis, un LTF biedru uzskati Latgalē neatšķīrās no uzskatiem citur Latvijā.

D.T.: Vai nebija nekādu pretrunu starp Latgales novada LTF nodaļām un pārējo Fronti politiskajos jautājumos? Piemēram, vai LTF valdes 31. maija Aicinājums neapgrūtināja Rēzeknes nodaļas darbu?

A.S.: Nē, nekādā ziņā. Visi jautājumi pirms kāda lēmuma pieņemšanas tika apspriesti LTF Domē, kurā bija arī mūsu nodaļas pārstāvji. 31. maija Aicinājums gan daudziem nāca kā zibens no skaidrām debesīm, bet visi bija par neatkarību. Rēzeknes LTF nodaļa akceptēja šo Aicinājumu, un mēs sākām strādāt, lai arī panāktu valsts neatkarību. Nelielas rīvēšanās bija vēlēšanu laikā deputātu kandidātu izvirzīšanas jautājumā. LTF centra domas ne vienmēr saskanēja ar nodaļas domām. Latgalē ir raksturīga uzticēšanās savējiem, latgaliešiem, bet ne svešiem, un ne vienmēr centra deleģētais pārstāvis tika pieņemts nodaļā.

Rēzeknē ļoti aktīvs cilvēks bija Juris Vidiņš, kura radikālie uzskati mums dažkārt radīja zināmu diskomfortu, bet viņa politisko drosmi neviens nevarēja noliegt, un lielā mērā viņa darbība LTF Domē daudzus svārstīgos un bailīgos pārliecināja un stimulēja. Bet sanāca tā, ka vēlēšanās mēs ar viņu bijām konkurenti. Viņš startēja kā Atdzimšanas partijas pārstāvis un vienmēr savā cīņā izvēlējās asākās metodes. Mēs Rēzeknes LTF nodaļā tomēr bijām mērenāki, toreiz to varēja nosaukt arī par bailīgumu, bet pamatā mēs rīkojāmies pareizi. Mūsu domas šajā ziņā sakrita ar S.Kalnietes un I.Godmaņa pragmatisko pieeju. Latgalē un īpaši varbūt Rēzeknē ar radikālismu varēja gūt personiskus laurus, taču šāds radikālisms Latgalē par masveida kustību kļūt nevarēja. J.Vidiņš gan pelnīti ir ieguvis slavu un popularitāti, un es personīgi no viņa daudz ko esmu mācījies, arī politisko drosmi.

D.T.: Kāds Latgalē bija politisko spēku samērs starp LTF, Interfronti un kompartiju?

A.S.: Rēzeknē es neatceros nevienu kompartijas darbinieku, kurš mūs atbalstītu vai vismaz nedarbotos pret mums. Vienīgi pilsētas partijas komitejas ideoloģiskā sekretāre nelaiķe Regīna Pakele mūs atbalstīja vismaz morāli. Publiski viņa to nevarēja atzīt. Taču vismaz oficiālajos pasākumos nebaidījās runāt latviski. Pārējais kompartijas sastāvs bija noskaņots naidīgi pret LTF,

un psiholoģiskā jomā cīņa bija ļoti grūta. Labi atceros Rēzeknes Piena konservu kombināta direktora Upenieka atbalstu, kurš, būdams latvietis un būdams arī partijā, palīdzēja mums gan ar telpām, gan citādi. Jāsaka gan, ka pārsvarā lielo uzņēmumu vadībā Rēzeknē bija nelatvieši, un no viņiem atbalsta nebija. Barikāžu laikā mums, tautfrontiešiem, palīdzēja latviskie kolhozi, mums nebija problēmu dabūt autobusus un pat nevajadzēja maksāt par benzīnu.

D.T.: Latgalē pret jums spēcīgi darbojās kompartija, kā tieši tas izpaudās?

A.S.: Rīgā bija LTF pārsvars, bet pie mums spēcīgāka bija Interfronte. Interfronte atšķirās no mums ar to, ka tā vairāk nodarbojās ar tādu politisku šņākšanu, nevis reālu darbību, mēs organizatoriski bijām daudz spēcīgāki. Un, piemēram, demokrātiskā vēlēšanu cīņā mēs būtu uzvarējuši. Manuprāt, mēs bijām arī kulturālāki, liekas, no Interfrontes nāca tāda nelaba aura. Toreizējie LTF Rēzeknes līderi Zvejsalnieks un Novokšānovs pret krievu cilvēkiem bija daudz tolerantāki nekā Interfronte pret latviešiem. Rēzeknē, protams, bija sarežģītas nacionālās attiecības. Zvejsalnieks bija pirmais, kas pateica, ka mums jādabū savā pusē arī vienkāršais krievu cilvēks. Mūsu galvenais pretinieks taču bija partijas komiteja, nevis krievu tauta un krievu cilvēki Latvijā. Mūsu rindās bija arī krievi, bet mēs neskaitījām procentus. Šāds darbs, manuprāt, atalgojās arī 3. marta aptaujā, kad, jāsaka, neviens Latvijas novads nebija tāds, kas balsotu pret neatkarību. Pat Latgalē - Daugavpilī un Rēzeknē bija neatkarības atbalstītāju pārsvars. Ja LTF Rēzeknē būtu pieļāvusi radikālismu nacionālajā jautājumā, tad gan mēs būtu zaudējuši.

Sevišķi grūts bija PSRS AP vēlēšanu laiks, jo tās bezkaunības, ko pieļāva partijas komiteja, nav izstāstāmas. Draudi, šantāža un visādas šmuces, tās bija vienas šausmas. Un tad gan mums bija galīgas bezspēcības sajūta, man nāca un zvanija cilvēki, meklēja aizstāvību, jo viņiem likās, ka mēs kaut ko varam. Viņiem likās, ka mums ir arī juridiskā vara kaut ko ietekmēt. Bet reālā vara vēl bija kompartijas rokās. Vēlēšanu laikā dažviet pat neļāva piedalīties mūsu novērotājiem, viņiem draudēja, ja viņi bija kaut kur fiksējuši kādas nelikumības, tika rīkotas visādas apmelošanas kampaņas. Psiholoģiski tas bija grūts laiks, tauta prasīja no mums palīdzību, bet bija jautājumi, kurus mēs nevarējām atrisināt. Bet, neskatoties uz to visu, ka viņu rīcībā bija organizatoriskās struktūras, finanses, neskatoties uz nacionālo sastāvu Latgalē un uz viltojumiem, LTF kandidāts partijas pirmajam sekretāram zaudēja tikai pavisam nedaudzas balsis. Faktiski PSRS AP vēlēšanu iznākums mūs ļoti iedrošināja nākamajām vēlēšanām Latvijas Augstākajā Padomē.

D.T.: Kā tajā laikā LTF Domē un frakcijā bija iespējams pieņemt vienus lēmumus, ja bija tādas atšķirības starp Latvijas rajoniem?

A.S.: Atšķirības bija nacionālā sastāva ziņā, bet politiskās pārliecības atšķirības LTF rajonu vadītāju vidū un Domē nebija tik lielas. Dažkārt ne visi mūs saprata, man bija jāpaskaidro LTF 2. kongresā - kāpēc «Moras Zemes» daži numuri iznāca krievu valodā? Bet mums Latgalē bija daudz svarīgāk nekā citur Latvijā dabūt savā pusē arī krievu cilvēkus, un tāpēc nācās skaidrot viņiem LTF politiku. Pēc 1989. gada 23. augusta nāca klajā PSKP

Politbiroja rezolūcija par stāvokli Baltijā, un tad mēs nodrukājām «Moras Zemi» krieviski, kur skaidrojām pašreizējo situāciju un mūsu nostāju. Tas izraisīja neprognozētu sašutumu kompartijas mājā, viņi bija sašutuši tieši par to, ka mēs tādas lietas rakstām krieviski. Dažiem bija pat priekšlikums saukt mani pie kriminālbildības. Bet uz ielas man nāca klāt krievu cilvēki un pateicās par to. Bet, protams, tautfrontietim kurzemniekam varbūt nebija skaidrs, kāpēc vajadzīga LTF krievu avīze.

D.T.: Tomēr Latgalē kreisie spēki joprojām gūst iedzīvotāju atbalstu?

A.S.: Neapšaubāmi, kompartija Latgalē tolaik bija ļoti spēcīga. Viņiem pat bija mēģinājums apvienoties ar Igaunijas Narvas apgabalu, atdalīties no Latvijas un iekļauties Krievijā. Bet, gods kam gods, iedzīvotāju atbalsta šādām lietām nebija. Tomēr AP no Latgales tika ievēlēti daudzi Interfrontes atbalstītāji. Kopumā ņemot, esmu pārliecināts, ka arī Latgalē vairākums iedzīvotāju atbalstīja Latvijas neatkarību. Lielā kaimiņa tuvums mums nāca arī par labu, jo cilvēki skaidri redzēja ekonomiskās atšķirības. Pārbraucot robežu, bija redzams, ka Krievijā gan ceļi ir sliktāki, gan veikali tukšāki. Protams, mums bija jālieto varbūt cita valoda un citi argumenti, lai pārliecinātu šo iedzīvotāju daļu. Bet, runājot par Latgali, nevar arī teikt, ka, piemēram, 1949. gada izvedēji runāja tikai krievu valodā un izveda tikai latviešus. Arī to sastāvs, kas bija cietuši no padomju varas, bija internacionālāks. Un toreiz mūsu lozungs bija: «Vienoti Latvijai!»

D.T.: Vai bez šāda reģionu atbalsta būtu iespējams izcīnīt valsts neatkarību?

A.S.: Nekādā gadījumā; Rīga vien nespētu panākt to, kas šodien ir panākts. Mums Rīgā teiktais vārds bija jāpārtulko latgaliski. Tā bija politikas skaidrošana. Galvaspilsētā teiktais vārds Latgalē skanēja savādāk. Teiksim - «krievi izveda un represēja latviešus», Latgalē tā nebija, jo starp izvestajiem 40% bija vecticībnieki - krievi, tika izvesti arī poļi. Tāpēc mēs teicām, ka komunisti bija tie, kas izveda un represēja visas tautas, kas te Latvijā dzīvoja. Tas ir tikai viens piemērs, bet ļoti daudzus jautājumus mums vajadzēja tādā veidā skaidrot, un tas bija grūtāk nekā citur Latvijā.

D.T.: Kādas bija raksturīgākās vietējās nodaļas iniciatīvas?

A.S.: LTF uzdevumā es organizēju vietējo TF avīzi «Moras Zeme». To mēs darījām kopā ar Pēteri Gleizdānu, bijušo mākslas skolas direktoru, bez viņa palīdzības man nekas neiznāktu. Lai gan mēs cīnījāmies par latgaliešu rakstiskā vārda saglabāšanu un latgaļu drukas atjaunošanu, «Moras Zemi» drukājām abās valodās, jo gribējās tomēr, lai TF idejas tiktu izplatītas plašāk. Un tā bija ļoti populāra avīze, tikpat populāra kā Rīgā «Atmoda». Vēl mēs cīnījāmies par pieminekļa «Latgales Māra» atjaunošanu, šim mērķim tika vākti ziedojumi, cilvēku atsaucība bija liela, un piemineklis tika atjaunots. Daudz diskusiju pēc augusta puča bija par Ļeņina pieminekļu nojaukšanu, Latgalē tas gāja grūtāk nekā citur Latvijā. Bet vispār cilvēki tajā laikā bija ļoti vienoti un aktīvi, daudzas nodaļas strādāja pašas un cīnījās pašas ar savām vietējām problēmām. Cilvēkus tolaik nevajadzēja stumdit un grūstīt. Galvenais darbs tomēr bija LTF politikas izskaidrošanas darbs, jo daudzas lietas, kas Latvijā bija pašsaprotamas, Latgalē bija jāizskaidro.

JĀNIS LAGZDIŅŠ

NOVADU ATBALSTS – ATMODAS UZVARAS GARANTIJA AR JĀNI LAGZDIŅU SARUNĀJĀS DĀNS TITAVS

Jānis Lagzdīņš: Atmodas galvenie rosinātāji neapšaubāmi bija radošā inteliģence, pirmkārt, Rīgā un arī citās pilsētās - Liepājā, Rēzeknē, Jūrmalā bija daži drošminieki, kas sāka šo kustību. Tagad, atskatoties uz Tautas frontes desmitgades vēsturi, ievēroju dažas likumsakarības. Pirmkārt, Atmodas kustība visstraujāk izvērsās tur, kur bija spēcīga radošā inteliģence. Tieši brīvdomība, kas valdīja šajā vidē, un nacionālās idejas, kas tika koptas visu okupācijas laiku, visvairāk veicināja to. Dažviet svarīgi bija tas, vai šajā pilsētā vai rajonā bija asi jūtamas nacionālās problēmas, proti, vai tur bija daudz tā saucamo krievvalodīgo iedzīvotāju, daudz armijas daļu, jo tas neapšaubāmi Atmodas liesmu padarīja daudz stiprāku. Krievu armijas klātbūtne un cittautiešu lielais skaits, piemēram, Liepājā, noteica to, ka liepājnieki bija LTF pirmajās rindās. Vēl viens faktors bija ekoloģiskā kustība, cīņa pret dabas piesārņošanu, arī tā deva papildu spēku Atmodai.

Dans Titavs: Kādas bija LTF centra un šādu spēcīgu rajonu nodaļu attiecības, arī vadībā bija ļoti daudz spēcīgu personību?

J.L.: Es reizē biju gan liepājnieku pārstāvis, gan arī LTF valdes loceklis. Tolaik nebija nekādu domstarpību starp centru un vietējām organizācijām, jo mums bija absolūta savstarpēja uzticēšanās, es neatceros nevienu tādu situāciju, kad centram būtu nācies risināt pretrunas ar reģioniem. Visi kopā mēs taču gājām uz vienu mērķi - sagraut esošo sistēmu un izdarīt to iespējami ātri. Vismaz Kurzemes nodaļās politiskie uzskati par to, cik ātri tas jāveic, neatšķīrās no centra uzskatiem. Laikam ritot, parādījās arī mūsu pašu iniciatīva, ne tikai LTF centra organizētie un mūsu visādi atbalstītie pasākumi. Bija sava parakstu vākšanas kampaņa, savas labdarības un savas protestu akcijas. Dažas nelielas domstarpības bija tikai vēlēšanu laikā par to, kuri kandidāti kurā reģionā būtu jāatbalsta. Tā bija ar Juri Vidiņu Rēzeknē. Tad vēl jāatzīst, ka biju vienīgais, kas no Liepājas tautfrontiešiem atbalstīja Eināru Repši, biju pat viņa uzticības persona. Bija tāds kuriozs - Leopolds Ozoliņš, kas tagad ir lielais nacionālis, tolaik bija Ivara Ķezbera uzticības persona. Es nesen teicu: «Leopold, nu kā tad tā! Atmodas laikā izšķirošā brīdī tu biji ar komunistiem, bet es biju ar nacionālistiem?» Tās bija tādas nopietnākās domstarpības tolaik. Tomēr Liepājas TF vadībai LTF valde pilnībā uzticējās un neuzspieda savus kandidātus no Rīgas.

D.T.: Tās bija iekšējas domstarpības nodaļā; vai arī LTF valdē bija tādas domstarpības vēlēšanu laikā?

J.L.: Vai atbalstīt Repši vai Ķezberu, LTF Domes valde par to ieņēma diezgan neitrālu pozīciju, neatbalstot īsti ne vienu, ne otru, bet visas populārās Latvijas personības allaž bija citu lielu personību atbalstītas, tas arī noteica vēlēšanu rezultātu, un toreiz uzvarēja I.Ķezbers. Tolaik Kurzemes nodaļu tautfrontiešu pārstāvji Kuldīgas sapulcē pieņēma lēmumu atbalstīt

E.Repši - Sandras Kalnietes klātbūtnē. Un tad, kad bija jāizšķiras - atbalstīt Repši vai Ķezberu, pat Tautas frontes Dome, juzdama, ka šajās kampaņā var zaudēt, pieņēma neitrālu pozīciju. Tas bija pirmais tāds gadījums, kas izraisīja iekšēju diskusiju. Mēs katru nedēļu izdevām Latvijas Tautas frontes Liepājas nodaļas ziņu lapu, tur jau bija agītējis izšķirties par E. Repši, un tad man pārmeta, ka es bez valdes atbalsta tā daru.

D.T.: Kāda bija Liepājas nodaļas attieksme pret LTF 31. maija Aicinājumu?

J.L.: Kurzemē LTF nodaļās šo Aicinājumu ar lielu entuziasmu atbalstīja. Es kā Liepājas nodaļas pārstāvis piedalījos sanāksmē, kurā tika pieņemts šis Aicinājums, taču pat nenojautu, ka tas būs tik vēsturisks dokuments. Pēc tam latviešu komunisti centās tādā interesantā veidā visu šo procesu apturēt. Pēc 31. maija viņi sāka organizēt radošo organizāciju komunistu sapulces, kurās ierosināja apspriest radušos situāciju pēc Aicinājuma, un mēģināja šo procesu bremsēt. Sasaukt radošo savienību saietus, lai izteiktu negatīvu attieksmi pret šāda veida lēmumu.

D.T.: Vai pēc vēlēšanām neradās jaunas domstarpības starp rajona nodaļām un PSRS AP deputātiem - tautfrontiešiem?

J.L.: Tā ir likumsakarīga situācija, kad pie varas esoši cilvēki savos uzskatos, vārdos un darbos ir mērenāki par tiem, kuri palikuši ārpus varas struktūrām. Tāda attieksme ir novērojama jebkurā valstī, un arī Latvijā tas tā bija. Uzskatu atšķirība un to sadursme ir sekmīgas attīstības priekšnosacījums un ķīla tam, ka process attīstīsies pareizā ātrumā un pareizā virzienā. Es pieļāuju, ka daļa PSRS deputātu tik tiešām varbūt baidījās, ka šie neatkarības procesi notiks pārāk ātri, daļa tēloja mērenos, bet sirdi bija ļoti patriotiski un ļoti nacionāli. Viņu amats noteica, ka viņiem jābūt tādiem, jo pretējā gadījumā viņi būtu izolējuši sevi Maskavas varas struktūrās. Cits jautājums ir tas, vai tieši Latvijas deputāti bija pietiekami aktīvi un pietiekami maksimāli, enerģiski un nacionāli. Nē, nebija! Ja salīdzina mūsu deputātus un tās aktivitātes, ko veica igauņu un lietuviešu deputāti, tad tās bija daudz enerģiskākas un viņi bija daudz drosmīgāki.

Frontei kā visas tautas organizācijai bija ļoti dažādi uzskati par to, kurā brīdī jādeklarē galvenais mērķis - neatkarība un kādā veidā šo neatkarību jāsasniedz. Centriskie tautfrontieši, pie kuriem es arī sevi pieskaitu, uzskatīja, ka ir jāiet likumīgais deokupācijas ceļš, kas arī tika realizēts. Tautfrontiešos bija daudz dažādu noslāņojumu, uzskatu, nodaļas bija tik dažādas! Bija nacionālkomunistiskas, piemēram, kā Cēsis, to vadīja Druvis Skulte, tur nacionālkomunisti tiešām noteica rajona tautfrontiešu uzskatus un dominēja. Bija tādas nodaļas kā Vidzemes priekšpilsētas nodaļa vai Arkādijas nodaļa, kas bija ļoti radikāli noskaņotas. Šajā ziņā liepājnieki rīkojās ideāli, jo Tautas frontes struktūrās iekļāvām gan helsinkiešus, gan centrisku uzskatu cilvēkus. Vadībā izvirzījām Liepājas sabiedrībā pazīstamus cilvēkus - līderus: Nopelniem bagātos ārstus Teodoru Eniņu un Rihardu Rubīnu un Nopelniem bagāto aktieri Jāni Kuplo. Valdē iekļāvām cilvēkus, kam sabiedrībā tiešām bija vārds. Faktiski mūsu nodaļu spēku Liepājā noteica šī centriskā orientācija un tas, ka tādā veidā apvienojām visus uzskatus.

Mūsu nodaļa bija klasiski tautfrontiska, apmēram tāda kā Rīgā, domāju, pat vēl ideālāks variants. Visas nodaļas, gan nacionālkomunistiskās, gan radikālās, pauda savu viedokli Domes sēdēs gan vēlēšanu jautājumos, gan neatkarības jautājumos, dažkārt arī visai asi kritizēja LTF centru, tas izpaudās arī publiskos saietos. Es pieļauju, ka dažkārt šo kritiku veica daži provokatori. Kā no vienas, tā otras puses.

Manuprāt, tiešām spēcīgas bija tās nodaļas, kurās bija šādi trīs faktori:

- 1) radošās inteliģences klātbūtne;
- 2) piesārņotās vides problēmas un Krievijas armijas un kriegvalodīgo klātesamība lielā skaitā;
- 3) pazīstamu, populāru un enerģisku cilvēku izvirzīšanās Tautas frontes vadībā.

Šajās nodaļās darbs gāja uz priekšu.

D.T.: Kā jūs vērtējat reģionu lomu visā Atmosdas procesā? Vai Rīga varētu iztikt bez tādas Liepājas vai Rēzeknes nodaļas?

J.L.: Bez aktivitātēm Rīgā un bez Rīgas radošās inteliģences varenajiem impulsiem 1987.-1988. gadā Atmosda nebūtu. Tikai ar helsinkiešu kustību vien Liepājā, ar rēzekniešu aktivitātēm Atmosda nebūtu sākusies. Bet Atmosda nebūtu uzvarējusi, ja Rīgas varenajam vilnim nebūtu sekojusi Kurzemes, Zemgales, Latgales un Vidzemes tautfrontiešu aktīvā darbība. Ar to es gribēju teikt, ka Atmosda Latvijā nevarēja sākties ne Liepājā ar helsinkiešu kustību, ne Rēzeknē ar nacionālistu akcijām vai kur citur. Atmosda varēja sākties tikai Rīgā.

Lielā mērā nodaļu radikālismu vai mērenību noteica tas, kādi cilvēki radīja vietējās Tautas frontes nodaļas. Ja tautfrontieši savās pirmajās konferencēs pilsētās un rajonos par vadītājiem bija ievēlējuši radikāli noskaņotus cilvēkus, tad arī nodaļas vadības kurss bija ļoti ass. Ja nodaļas atradās vietējo komunistu ietekmē, tad neapšaubāmi tās bremsēja Atmosdas procesu, bet tas nespēja ietekmēt kopējo Atmosdas virzību visā Latvijā.

Tolaik, lai kļūtu par tautfrontiešu līderi, pietika būt pastāvošās sistēmas kritizētājam un labam un asam runātājam mītiņos. Nereti par tautfrontiešu līderiem kļuva tie, kuri jau padomju laikos kā radošas personības bija iemantojuši cieņu un uzticību vietējos iedzīvotājos. Un tā tas bija Liepājā. Jo ne Teodors Eniņš, ne Rihards Rubīns, ne Jānis Kuplais uzticību neieguva tikai tādēļ, ka bija skaisti runātāji, bet tādēļ, ka viņi bija ļoti pazīstami cilvēki, turklāt tie bija cilvēki, kurus cienīja kā personības. Ja kaut kur par līderiem izvirzījās tikai runātāji, kuri nebija izveidojušies par spilgtām personībām un autoritātēm vietējo vidū, tad tautfrontiešu kustība tur nebija tik spēcīga un radās šķelšanās, sākās cīņa par varu.

D.T.: Akciju organizēšana, materiālu drukāšanu, biroju uzturēšana - tas viss prasīja laiku, enerģiju un naudu?

J.L.: Pirmkārt, bija biedru naudas, kuras bez kurnēšanas maksāja katrs tautfrontietis. Ļoti daudz ziedoja lielie uzņēmumi, kuru vadītāji bija latvieši. Liepājai tas bija īpaši raksturīgi, piemēram, kokapstrādes kombināts «BALTIJA», Liepājas piena kombināts un citi latviski uzņēmumi ziedoja ievērojamas

naudas summas. Liepājas nodaļā tāpēc varēja algot vismaz pusduci darbinieku. Iegādājāmie ļoti lielu māju un uzturējām to. Vienu brīdi mums bija pat smagā automašīna. Ļoti daudz ziedoja pat gadus veci un slimi cilvēki, kuri nesa savus ietaupījumus.

Vietējām nodaļām bija dota iespēja ļoti brīvi organizēt savu darbu. No LTF centra Rīgā uz nodaļām apspriešanai tika sūtīti dažādi lēmumu projekti, nāca idejas, kā rīkoties starpnacionālos, vides un politiskos jautājumos. Tomēr daudz kas bija atkarīgs tieši no pašu vietējo tautfrontiešu iniciatīvas un viņu priekšlikumiem par to, kas būtu jādara.

Domnieki no visas Latvijas tika vismaz reizi mēnesī aicināti uz Domes sēdēm, turklāt dažu lielāko nodaļu pārstāvji tika iekļauti otrās LTF Domes valdē, un visiem bija iespēja izteikt savu viedokli.

Ja vietējie tautfrontiešu līderi bija autoritātes un necīnījās par varu, par katru cenu negribēja ieņemt vadošus amatus, tad arī nodaļās nebija šķelšanās, tautfrontieši tur prata ievērot kā nacionālradikāļu uzskatus, tā arī nenonākt nevajadzīgos konfliktos ar kompartiju. Tajā laikā ļoti svarīga bija māka veidot politiku, un politika taču ir kompromisu māksla, tā ir sadzīvošanas spēja kā ar vieniem, tā otriem un trešiem. Liepājā vietējai kompartijai bija sava tautfrontiešu grupa, un viņi savu pārstāvi sūtīja uz mūsu sēdēm. Kompartija Liepājā, tāpat kā visā Latvijā, kopumā spēlēja buferlomu, un ļoti būtisks bija latviešu nacionālkomunistu ieguldījums okupācijas režīma graušanā. No vienas puses, viņi reizumis tēloja it kā vecā režīma stutētājus, dažkārt piebremzēja tur, kur vajadzēja, bet neļāva «melnajiem spēkiem» ieņemt vadošos kompartijas vadītāju amatus.

Mums Liepājā arī viena vadoša čekas darbinieka sieva bija kļuvusi par tautfrontiešu grupas vadītāju un piedalījās visās tautfrontiešu pārstāvju sapulcēs. Mums bija tāda institūcija kā pārstāvju sapulces. Grupas vadītāji veidoja pārstāvju sapulces un tādā veidā aizvietoja Domi.

D.T.: Jūs uzticējāties viņai?

J.L.: Mēs zinājām, vismaz es nojautu, ka zālē sēž ne viens vien cilvēks, kurš par visām mūsu aktivitātēm, visiem lēmumiem, domām un uzskatiem un konkrēti par katru aktivistu ziņo Valsts drošības komitejai. Tāpēc nebija nekādas nozīmes šai čekista sievai aizliegt piedalīties LTF sanāksmēs. Mēs vienkārši neziedojām tam laiku un spēkus, jo sapratām, ka tā būtu ciņa bez rezultāta. Tautfrontiešiem Liepājā, tāpat kā visas valsts mērogā, nebija ko slēpt - ne no ienaidniekiem, ne no draugiem, viss notika ļoti atklāti, faktiski tā bija demokrātijas skola. Daudz ko no tā šodien mēs esam aizmirsuši, tagad slēpjām un baidāmies, bet īstenībā jau nebūtu vajadzības kaut ko slēpt, jo politiskām partijām būtu jābūt tai vietai, kur visam jānotiek atklāti.

ULDIS AUGSTKALNS

LATVIJAS TAUTAS FRONTE: AR LAIKA DISTANCI

Latvijas Tautas fronte. Milētā! Nīstā! Noliegtā! Un tomēr neaizmirstamā. Ar laika distanci uz to dienu notikumiem atskatoties, šodien varam saskatīt arī klūdas, taču nedrīkstam būt pārgudri un nievājoši augstprātīgi, jo tā bija vairāku paaudžu dzīves kulminācija, mūsu kopīgā cīņa un kopīgais darbs, kura rezultāts ir Latvijas valsts neatkarība.

Vai drīkstam šodien nosodīt LTF pirmos soļus, kurus tā spēra kā demokrātiska M.Gorbačova «perestroikas» kustība kompartijas pieļautās un kontrolētās «demokrātijas» ietvaros? Pat totalitārās sistēmas norietā taču nevarēja veidoties citādas masu kustības. Bija atsevišķi disidenti, kuri bija gatavi ar pieri mūri dragāt. Varam cienīt viņu drosmi un uzdrīkstēšanos, taču latviešu tautas pamatinteresu aizstāvēšanai pret impērisko lielkrievu šovinismu vajadzēja saliedēt patiesi visus tautas spēkus. Impērijas mūri sadragāt spēja vienīgi tautas kustība, bet tās veidošanā radikālisma vietā bija jāliek soli pa solim taktika. Tieši ar to arī izskaidrojama LTF sākotnējā mērenība un pakāpenība mērķu formulēšanā. Te saskatāmas zināmas paralēles ar laiku pirms Latvijas dzimšanas. Vai tiešām 1917. gadā latviešu politiķi vēl nebija aizdomājušies līdz brīvai Latvijai ārpus brīvas Krievijas? Manuprāt, toreiz, tāpat kā 1988. gadā, rezultatīva varēja būt vienīgi pragmatiska politika, kas izvirza sasniedzamus mērķus un, īstenojot tos, raugās, vai tautas vairākums ir gatavs sekot līdzi uz nākamo sasniedzamo virsotni. Teiktais, protams, nenoliedz radikālāku grupējumu (sevišķi LNNK) nozīmi. LNNK bija gan sabiedrotais, gan nākamo mērķu uzrādītājs. Turklāt LNNK atvieglāja LTF darbu, jo kompartija, vismaz sākuma posmā, LTF tomēr uzskatīja par mazāku ļaunumu. Sarežģītāk veidojās LTF attiecības ar galēji radikālo Pilsoņu kongresu, kas sākotnēji bija iecerēts kā rezerves variants, ja neveiksmīgs būtu parlamentārais neatkarības atjaunošanas ceļš. Neraugoties uz parlamentārajā ceļā sasniegto, Pilsoņu kongress izvirzīja pretenzijas uz valsts pārstāvniecības institūcijas statusu, un vissmagākajās 1990. gada decembra un 1991. gada janvāra dienās LTF vienlaicīgi nācās atvairīt gan kompartijas izveidotās Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejas, gan Pilsoņu kongresa uzbrukumus.

Noliedzēji pārmeta un joprojām pārmet LTF «iedzimto grēku» - to, ka LTF dibināta ar kompartijas ziņu un gādību. Progresīvākajos PSRS tā laika preses izdevumos «Ļiteraturnaja gazeta» un «Ogoņok» 1987. gada pirmajā pusē tiešām varēja lasīt sociologu rakstus par tautas kustību veidošanas nepieciešamību demokratizācijas procesu atbalstam. Tā neapšaubāmi bija M.Gorbačovam tuvo aprindu ideja. Nav izslēgts, ka tās aktivizēšanai Latvijā tika meklēti un iespējams arī atrasti atbilstoši cilvēki. Tomēr lavinveidīgā tautas kustības attīstība faktiski izslēdza iespēju kompartijai izveidot LTF kā paklausīgu un vadāmu satelītorganizāciju. Tā vietā kompartija ieguva aktīvu opozīciju. Kustībai nostiprinoties kā masu organizācijai, tā jau varēja atklāti deklarēt savu mērķi, neslēpjoties aiz «perestroikas» frazeoloģijas.

Okupācijas apstākļos gūtā uzvara 1990. gada Latvijas Augstākās Padomes vēlēšanās apliecināja LTF izvēlēta ceļa pareizību. Tomēr arī pēc 4. maija

Neatkarības deklarācijas pasludināšanas Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas procesā bija vairāki kritiski brīži - 1991. gada janvāra barikāžu laiks kā pretpēku cīņas kulminācija un augusta pučs kā impērijas agonija. No Latvijas Republikas Augstākās Padomes LTF frakciju nedalīti atbilstoša spēka LTF pamazām veidojās par konstruktīvu opozīciju - organizāciju, kas tiecās dot savu skatījumu uz problēmām un to risinājumu. Piemēram, 1991. gada aprīlī tā bija LTF koncepcija par valstiskās neatkarības atjaunošanu un pārejas perioda uzdevumiem, tā paša gada jūlijā LTF Dome konsekventi nostājās pret jauna LR Pamatlikuma izstrādāšanu, bet rudenī LTF izstrādāja savu koncepciju pilsonības jautājumā, kas faktiski novērsa tā sauktā «nulles varianta» īstenošanu.

Jāatzīst, ka šāda LTF spiediena taktika attiecībā pret Augstāko Padomi vairākos visbūtiskākajos jautājumos izrādījās sekmīga. Daudz mazāk LTF spēja ietekmēt valdības darbību. Izņēmums bija premjerministra I. Godmaņa pakļaušanās LTF lēmumam par ārlietu ministra J. Jurkāna atcelšanu. Nespējā reāli ietekmēt valdības darbu, manuprāt, meklējami arī LTF sakāves cēloņi 5. Saeimas vēlēšanās. I. Godmanis bija un palika LTF Domē faktiski kā vienīgais LTF vadības pirmā viļņa līderis, un viņa autoritāte dažkārt iedarbojās spēcīgāk par argumentiem. Ar šo autoritātes radīto slogu saistītas, manuprāt, divas būtiskas LTF kļūdas. Pirmā - novēlots un izkropļots privatizācijas process, pilnībā diskreditējot LTF izstrādāto sertifikātu koncepciju. Skajāki un pārliecinošāki tobrīd izklausījās citu privatizācijas formu piekritēji. Viņi apgalvoja, ka sertifikātu izmantošana ir sociālisms, bet uzņēmumu attīstībai ir vajadzīga tīra nauda. Cik «tīra» tā īstenībā bija, to mēs nezinām vēl šodien. Taču nevienam nav noslēpums, ka galu galā privatizācijas procesā jaunie īpašnieki naudas vietā daudzos gadījumos izmantoja no pensionāriem par santīmiem iepirkto sertifikātus, kuru vērtība, pērkot uzņēmumu, atkal tika pielīdzināta sertifikātu nominālam (Ls 28). Šādu manipulāciju rezultātā privatizācija faktiski notika atsevišķu grupējumu interesēs, neveidojot sabiedrībā plašu vidējo īpašnieku slāni, kā to sākotnējā modelī bija iecerējusi LTF.

Otra LTF kļūda izpaudās pasivitātē pēc augusta puča sakāves, kad tika palaista garām iespēja, izdarot izmaiņas valdības sastāvā, reāli pārņemt izpildvaru. Diemžēl valdībā tika izdarīts vienīgi kosmētisks remonts. Daži LTF valdes locekļi tika uzaicināti maznozīmīgos valdības aparāta posteņos, bet, tā kā valdības vadītājs bija I. Godmanis, sabiedrībā nostiprinājās uzskats, ka izpildvara ir LTF rokās. Viegli pamanot nekārtības, bet nejutot kaut dažu dzīves līmeņa rādītāju uzlabošanos, vēlētājs gribēja atrast konkrētu vainīgo. Visa neapmierinātības un sarūgtinājuma šalts brāzās pāri vēl vakar pašu veidotajam elkam - LTF. Topošā politiskā elite šo sabiedrības noskaņojuma maiņu bija uztvērusi, attīstījusi un veiksmīgi izmantojusi. Tuvojoties vēlēšanām, sākās drudžains partiju dibināšanas process, diemžēl gan bez partiju sistēmai nepieciešamā pamata - pietiekami izteiktām interešu grupām. LTF bija ziedojuši sevi valsts neatkarībai.

Vai mēs, tautfrontieši, pirms 10 gadiem varējām būt pārliecināti, ka tik drīz atgūsim savu valsti - Latviju? Šodien vienam tā liekas laba, citam slihta vai vienaldzīga, taču tā ir brīva un demokrātiska valsts. Tās tālākveidošana atkarīga no mums pašiem. No tā, kādus ideālus un cik pārliecinoši piedāvājam, kādus līderus izvēlamies un demokrātiskā ceļā nomainām.

JĀNIS ŠKAPARS

LATVIJAS SUVERENITĀTE UN 31. MAIJA AICINĀJUMS

Nacionālā kustība ir kļuvusi par pārbūves fenomenu. Varbūt pat par pārbūves Ahileja papēdi. Latvijā un ap Latviju kaislības sacērtas par trim suverenitātes koncepcijām.

1. «Stipra centra» koncepcija;
2. LTF programmas koncepcija par suverēnu Latviju federācijas ietvaros;
3. Pilnīga ekonomiskā un politiskā neatkarība ārpus Savienības.

Pirmās koncepcijas spēki stāv un krit par centralizētu lielvalsti un unificētu sociāli ekonomisko modeli. Centram ir prioritāte, vienīgi centrs ir tiesīgs deleģēt noteiktu jautājumu loku savienotās republikas pārziņā. Labojumi PSRS Konstitūcijā 1988. gada rudenī bija virzīti uz ciešāku centralizāciju un republikas kompetenču reducēšanu līdz administratīva reģiona līmenim. Šā gada lielvalstnieciskai ofensīvai varētu dot kodu «stiprs centrs-89».

Otrs ceļš - par to iestājas LTF 1. kongress. Republika ir suverēna valsts federācijas ietvaros. Latvijai un vienīgi Latvijai ir pirmtiesības būt liktenlēmējai savā zemē, ratificēt Vissavienības likumus vai atcelt tos tiesiskos aktus, kas ir pretrunā ar Latvijas interesēm. Pēc saviem ieskatiem un vienīgi Latvijas interesēs tā slēdz līgumus par atrašanos Savienībā, deleģē noteiktas pilnvaras Savienībai.

Spēki, kas pārstāv trešo koncepciju, iestājas par Latvijas pilnīgu neatkarību ārpus PSRS. Šī koncepcija ir centrālā Latvijas Nacionālās neatkarības kustības programmā. Varbūt pat pašmērķis neatkarības kustībā.

LTF Domes valde 31. maijā pieņēma Aicinājumu, kurā teikts: «..Latvijas Tautas frontes Domes valde izvirza apspriešanai visās Latvijas Tautas frontes grupās un nodaļās mūsu tautai vitāli svarīgu jautājumu: par Latvijas Tautas frontes iestāšanos par Latvijas pilnīgu politisko un ekonomisko neatkarību.» 31. maija Aicinājums neradās pēkšņi un nebija dažu Tautas frontes vadītāju iegriba, kā to ērtības labad interpretēja partijas instances, tas nav arī «galma apvērsums», kā to labpatik vērtēt mūsu oponentiem. Neatkarība ir tautas alkas pēc brīvības, latviešu tautas melno nedienu un traģēdijas izsāpēta sāpe. Pirms LTF pieņēma 31. maija Aicinājumu, neatkarības «rēgs» jau klīda pa Latviju. Klīda un satrauca cilvēku prātus. Vienos viesa cerības un ilgas, citus biedēja un sanikvoja.

Tā ir strausa politika - reducēt tik būtisku parādību kā neatkarība uz LTF vadītāju iegribām. Nevulgarizēsim un nevienkāršosim tik svētas vērtības! Nenoniecīnāsim tās līdz musināšanai! LTF ir vienīgi līdzeklis un mehānisms, kas summē tautas bēdas un traģiku, tautas alkas un centienus, iestājas par tautas interesēm. 31. maija Aicinājums nav kārtējā lozunga maiņa, bet situācijas diktēta nepieciešamība, atbildes reakcija.

Dabiski, ka 31. maija Aicinājums sabangoja Latviju, jo neatkarība ir sakramentāls tautas esības jautājums, turklāt suverenitātes statuss būtiski

koriģē visu Latvijā dzīvojošo tautību likteņus. Attieksme pret Aicinājumu nav viennozīmīga. Apspriešanas gaita, vēstules un pārējā informācija apstiprina, ka vairums latviešu, tāpat arī kāda daļa cittautiešu, ir par pilnīgu neatkarību. Citi valdes lēmumu uzskata par pārāgru, arī neistā laikā pieņemtu (daļa valdes locekļu atradās TDK Maskavā). Neatkarība ir substancionālas dabas problēma gan Latvijai, gan Savienībai. Vērā paturami arī starptautiskie aspekti. Latvija un Baltija ir mūžsena robežjosla, Austrumu un Rietumu pretišķību krustpunkts un kolīziju poligons, isāk sakot - vienādojums ar daudziem nezināmiem.

Taču 31. maija Aicinājumu izraisīja arī vairāki ārējie apstākļi. 1939. gada Molotova-Ribentropa pakts un tam sekojošie slepenie protokoli pēc būtības ir Eiropas reģionu sadalīšana starp divām despotiskām, agresīvām lielvalstīm - Vāciju un PSRS. 1940. gadā Savienība paņēma sev pienākošos daļu. Latvija tika anektēta, un tauta nonāca stalinisma skavās. Atrašanās federācijā Latviju novedusi līdz sociāli ekonomiskam, ekoloģiskam un etnodemogrāfiskam kraham. Ir iznīcināts suverēnās Latvijas valstiskums, tā kļuvusi par padomju lielvalsts administratīvi teritoriālu vienību.

Tagad, kad padomju valsts proponē līdztiesību mazu un lielu tautu un valstu starpā, kad padomju puse ir parakstījusi Vīnes tikšanās «Nobeiguma dokumentu», kad M.Gorbačovs un H.Kols kopīgā paziņojumā apstiprina: «Visām tautām un valstīm ir jāgarantē tiesības brīvi lemt par savu likteni un suverēni, balstoties uz starptautiskām tiesībām, veidot attiecības vienai ar otru», šādā situācijā minētie paziņojumi ir krasā pretrunā ar latviešu, lietuviešu un igauņu tautu faktisko statusu. Šis statuss ir duālistisks, pazemojošs un šīm tautām nepieņemams.

Taču arī šobrīd, kad nacionālās attiecības ir ne vien eksplozīvi samilzušas, bet Savienības dienvidos nacionālās kolīzijas pat pārāug ekscsesos un grautiņos, - arī tagad valdošās aprindas nacionālās suverenitātes problēmas nespēj un negrib risināt radikāli un demokrātiski. Diemžēl Maskavas politiķos stipra «centra» psiholoģija ir gandrīz vai fatāla. Vienotība, centralizēta lielvalsts - tas ir kļuvis par sociālisma varenības simbolu. Primārais ir Vissavienība, republika - atvasinātais.

Centrs būtu gatavs deleģēt savienotajām republikām daļu otršķirīgu jautājumu, iespējams, pat noslēgt jaunu federācijas līgumu, lai padarītu pašreizējo Baltiju «*de facto*» par «*de iure*». Paradoksālākais ir tas, ka tagad, kad esam pieteikuši demokrātisku attīstības ceļu, nacionālajos jautājumos gribam pilnveidot stalinisko federāciju.

Tāpēc Centra galvenās pūles tiek veltītas tam, lai salāpītu «federācijas» cauro dibenu, noslāpētu nacionālos uzliesmojumus, veidotu presingu pret nacionālajiem izrāvieniem. «Stipra centra-89» ofensīvai ir raksturīgs tas, ka forsēti tiek pilnveidoti līdzekļi nacionālo tieksmju apslāpēšanai un iežogošanai. Neparasti isā laikā ir pieņemti dekrēti, kas ierobežo demonstrācijas un pulcēšanās iespējas, nostiprina iekšlietu karaspēku, paplašina regulārās armijas pilnvaras cīņā pret tautām.

Dabiski, ka pretrunas vadošajās aprindās un liberāļu nenoteiktību izmanto prostaliniskie un autoratīvie spēki. Visa šī melnsimtnieciskā orda

savienībā ar korumpēto birokrātiju un mafiju uzrīda tautu tautai, ieplūdina nacionālajā kustībā skrandu proletariātu un noziedzīgus elementus, kompromitējot tautu neatkarības centienus, izprovocējot ekstremālas kaislības un grautiņus. Turklāt tās nav lokālas un stihiskas parādības, kā pirmajā acumirkli var likties, bet ir noteiktu valdošo aprindu mērķtiecīgi režisētas.

Vēl vairāk. Iekšlietu karaspēka un regulārās armijas iejaukšanās nacionālo problēmu kārtošanā ar bruņumašīnu un indīgo gāzu palīdzību liecina par demokrātijas krīzi, par atklātu karu pret «iekšējo ienaidnieku», par karu pret savām tautām.

Taču ir vēl kāda ļaundabīga parādība citā nacionālās esības jomā, kur netiek lietotas nedz bruņumašīnas, nedz indīgas gāzes, bet tautas vitālajām interesēm tā var būt tikpat nāvējoša. Tie ir Vissavienības resoru visaptverošie taustekļi nacionālajā ekonomikā. It īpaši tagadējā krīzes situācijā, kad pasakainā tempā pastiprinās inflācija, aug budžeta deficīts. Vissavienības oficiālo aprindu piedāvātajos projektos par savienoto republiku ekonomiskās patstāvības paplašināšanu republiku pārziņā ir paredzēts nodot nebūtisko un neērto, ekonomikas pamatsvires paturot Centram. Arī N. Rižkova runas Augstākajā Padomē caustrāvo ticība «vienotajam tautsaimniecības kompleksam». Vienota ekonomika būtībā ir unificētas, centralizētas lielvalsts asinsrite, tāpēc par to sirdīgi iestājas «valstiski» domājoši ekonomisti. «Patiesi centralizētai pārvaldei ekonomiskās un administratīvās metodes ir nevis antagonistiski, bet laikabiedri.» (Profesors Viktors Daņilovs-Daniljans. «Znaņije - sila», 1989, Nr. 5.)

Jādomā, ka Savienībā centralizētu, unitāru lielvalsti balstošie spēki šobrīd ir valdošie. It īpaši Maskavā. Tā ir centrālā vispārpolitiskā un resoru vadība, liela daļa autoritāri iecentrētas birokrātijas, armijas, drošības un iekšlietu dienesta darbinieku, vairums Maskavas elitārās ekonomiskās, juridiskās un tehnokrātiskās inteligences. Šo spēku rokās ir vara, ekonomiskās, politiskās un ideoloģiskās sviras. Šādā situācijā cerēt uz suverenitāti kā dāvanu nozīmē būvēt krāšņas gaisa pilis.

Tautas deputātu kongress neparasti spēcīgi nodemonstrēja lielvalstnieciskos spēkus. Protams, aizvadītās vēlēšanas un TDK bija krass pavērsiens mūsu valsts autoritārajā politiskajā sistēmā un monoideoloģijā. Demokrātija, atklātība un kritika grandija varenī, dzīvot pa vecam vairs nevarēja. Taču pretrunas polarizējās līdz antagonismam, līdzko tika debatēts par Gruzijas, Karabahas, Afganistānas un Baltijas problēmām. Radās iespaids, ka kongresā ir plaši pārstāvēti funkcionāri, spēki, kuri, kājās stāvot, aplaudē «stipra centra» ideālam, spēki, kuri patriotismu un dzimtenes diženumu mēra ar armijas varenību, spēki, kuros demokrātiskā un nacionālā kustība rada diskomfortu, izbīli un pastaro sajūtu.

Diemžēl centralizētu, unificētu lielvalsti balstošie spēki ir stipri arī mūsu republikā. Salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm Latvijā tie ir daļa vidējā ranga krievu ierēdniecības, Vissavienības pakļautības tehnokrātiskās inteligences, lielais kara veterānu korpus. Visus šos spēkus konsolidē, apvieno un uzkurina Interfronte. Latvijas ceļā uz suverenitāti tie ir bīstami

pretspēki. Bīstami ne tik daudz ar masveidību, bet gan ar savu tuvību militārajām aprindām. To apstiprina arī Interfrontes republikas padomes priekšsēdētājs Lopatins: «Dzīvoju Latvijā otru gadu.. Es pirmais noorganizēju republikas Interfrontes šūniņu savā firmā. Tikai vēlāk, ņemot vērā manu militāro pieredzi, mani izvirzīja par visas kustības vadītāju.»

Lūk, tādi bija iekšējie un ārējie apstākļi, kad Latvijas Tautas frontes Domes valde pieņēma 31. maija Aicinājumu.

Ceļš uz suverenitāti būs grūts, kolīziju pārpilns un, jādomā, ilgs. Vismaz uz to mums jābūt gataviem. Visvairāk jāargājas no divām parādībām - glēvas neticības un dažādām ilūzijām. Neticību mēs pamazām pārvaram, turpretī ilūziju ir atliku likām. Kā jau vienmēr radikālās situācijās. «Impērija sabruks», «Sabruks pēc dažiem mēnešiem» - saka vieni. «Sabruks pēc dažiem gadiem» - spriedelē citi. «Pēc diviem vai trim gadiem Latvija būs neatkarīga» - apzvēr trešie.

Sava ilūziju daļa ir arī mēģinājumos tīri tiesiskā ceļā panākt Latvijas agrākās valstiskās suverenitātes atjaunošanu (O.Eglītis) vai arī uzstutēt uz kājām suverēnu Latviju federācijas ietvaros (A.Plotnieks un J.Bojārs). Es negribu nevienu no šīm koncepcijām noraidīt. Vēl vairāk - ar interesi sekoju talantīgo juristu prātu slēdzieniem un gaišredzībai. Turklāt šķēpu krustošana starp juristiem ceļ mūsu visu tiesisko kultūru un palīdz pārvarēt barbarismu. Taču mūsu ticība visu varošajam tiesību pantam, dažu talantīgu juristu gaišredzībai un gaišajiem vadītājiem ir pārlicka. No šīs apmātības mums būs jāatmostas.

Nenoliedzami, tiesībām ir liela nozīme sabiedrisko procesu struktūru regulēšanā. Taču vēl vairāk mums jārēķinās ar reālajiem sociālo, politisko un nacionālo spēku samēriem, kādi šobrīd pastāv republikā un Savienībā. It īpaši tagad, kad pavērsieni kļūst revolucionāri. Mums ir jāapzinās, ka stalinisko un autoritāro politisko sistēmu un centralizētās ekonomiskās struktūras tiesiski nevar pilnveidot, nevar reformēt. Katrs šāds mēģinājums vienīgi nostiprinās centralizāciju, autoritārismu, birokrātisko varu. Vecā sistēma ir jāsalauž! Tā būs cīņa, bieži - antagoniska. Pretišķīgie spēki tiesas zālē nebūs iedabūjami un nebūs samierināmi, arī starptautiskā tiesa nelīdzēs. Pat ANO ne!

Jautājumā par valstisko suverenitāti Latvijā, par neatkarīgās Latvijas ekonomiski politisko modeli un ceļiem, kādi ejami uz neatkarību, šobrīd iedegas cīņa starp divām koncepcijām - nacionāli radikālo un demokrātisko. Šie ir darba apzīmējumi, un iespējams, ka nākotnē tos precizēs. Nacionāli radikālais un demokrātiskais - tie ir divi kustības virzieni, divi ceļi, uz kuriem balstās divas kustības nacionālās neatkarības jautājumā.

Nacionālais radikālisms par atskaites punktu izvirza 1940. gada Latvijas aneksiju. Līdz ar to mūsdienu Latvija tiek uzskatīta par okupētu teritoriju un par pamatzuddevumu kļūst tāda valstiskuma atjaunošana Latvijā, kāds tas bija līdz 1940. gadam. Šim nolūkam notiek pilsoņu reģistrācija un Pilsoņu komiteju veidošana. Turklāt pilsoņu reģistros iekļūs vienīgi tie, kuri bija Latvijas pilsoņi līdz 1940. gadam, kā arī viņu pēcnācēji. Vienīgi viņi formēšot Pilsoņu komitejas un deleģēšot pārstāvjus uz Latvijas Pilsoņu kongresu.

FOTO GUNĀRS JANAITIS

Augusta pučs
(otrdiena)

Manuprāt, nacionāli radikālā koncepcija ir pilntiesīga pastāvēt. Vēl jo vairāk - tai ir tiesības paust un aizstāvēt to latviešu intereses, kuri uz šiem uzskatiem pamatojas. Šī koncepcija ir saskaņā ar Vīnes tikšanās «Nobeiguma dokumentā» traktētajām nāciju tiesībām. Viens no konsekventākajiem šā ceļa gājējiem Oļģerts Eglītis no LTF Domes apspriešanai izvirzītajiem trim virzieniem iestājas par diviem pēdējiem: pilsoņu komitejām un starptautiskajām tiesībām kā valsts suverenitātes garantiju. Izspriežot Latvijas iedzīvotāju tiesības uz pilsonību, viņš ir konsekventi noraidošs pret visiem, kuri te ieradušies pēc 1940. gada. O.Eglītis, juridiskās premisas virknēdams, nonāk pie jautājuma: «Vai nekļūsim līdzīgi saimniekam, kurš, savu suni žēlodams, cērt viņam nost asti pa mazam gabaliņam?» Ja tā, tad rodas pretjautājums: «Vai cienījamais jurists, totāli pagātnē un likumu kodeksos gremdējoties, nepalaiž nepamanītu pašu suni, kas sen jau gabalā, turklāt ar veselu asti?»

Ja mēs neatkarību neizvirzām par pašmērķi, bet gan par līdzekli brīvas un demokrātiskas sabiedrības izveidei, tad primārais kļūst jautājums: cik demokrātisks būs nākotnes Latvijas politiskais un ekonomiskais modelis, cik demokrātiski būs ceļi un līdzekļi šo mērķu sasniegšanai? Latvijas modelis un politiskās cīņas platforma arī noteiks, cik plašu atbalsi gūs mūsu centieni. Nacionālradiķāļu aprūpes lokā galvenokārt paliek latvieši.

Katrā ziņā pašreizējie nosacījumi, ar kādiem tiek reģistrēti Latvijas pilsoņi, man šobrīd nav sprotami. Šīs radikālās izvēles gadījumā es gribu būt patiess gan savas tautas, gan sirdsapziņas priekšā. Es nevaru pārvarēt savu pretestību un reģistrēties pilsoņos, zinot, ka daudzi man tuvi cilvēki (krievi, ebreji, poļi, ukraiņi), kas līdz šim gājuši ar latviešiem plecu pie pleca, tagad paliks kandidātu rindās. Ar miglainām cerībām kaut kad nākotnē iekļūt izredzēto kārtā.

Es būtu gatavs reģistrēties, ja šīs akcijas mērķis būtu, lai vēl dzīvi palikušie Latvijas Republikas pilsoņi pasaka savu attieksmi pret 1939. gada un 1940. gada aneksiju un vēlēšanu falsifikāciju. Taču arī šinī jautājumā es uzklausu cittautiešus. Ne tikai aiz cieņas, bet galvenokārt tādēļ, lai izzinātu sabiedrisko domu. Arī tādēļ, lai modinātu cittautiešus. Tas liktu pat cietpaurainajiem koriģēt dziļi nogūlušos pārliecību par paverdzināto latviešu atbrīvošanu un padomju varas nodibināšanu revolūcijas ceļā. Ka latvieši pašnoteikšanās ceļā iekļāvušies PSRS. Tas vēl šobrīd pāvīd pat konstitucionālas dabas dokumentos.

Pašreizējie pilsoņu reģistrācijas nosacījumi, ka Latvijas nākotnes jautājumus izlems Pilsoņu kongresā deleģētie Latvijas republikas pilsoņi un viņu pēcnācēji, man liekas neizstrādāti, pavirši. Tie ir pretrunā ar manu cilvēkkoncepciju un humānisma principiem.

Es iestājos par parlamentāro ceļu, un mani uzskati saskan ar Igaunijas Tautas frontes līdera E.Savisāra viedokli, tāpēc citēšu: «Ja vēlēšanas, kā iecerēts, būs brīvas un demokrātiskas, tad mums būs parlaments un valdība, kam pieder tautas mandāts un uzticība. Demokrātiski ievēlētais parlaments pieņems lēmumus par pilsonību un reģistrēs pilsoņus, pieņems likumus par referendumu, pilsoņi izteiks savu gribu pašnoteikšanās jautājumā.»

Taču, izsakot savus uzskatus, es negribu būt kategorisks pret Pilsoņu komiteju ideju. Iespējams, es kaut ko nesaprotu, kļūdos, iespējams, var kaut ko koriģēt arī pašā Pilsoņu komiteju idejā. Tāpēc esmu par toleranci pat vispretišķīgāko uzskatu sadursmēs, pret neiecietību, agresivitāti, savu uzskatu pārvarīgu uzspiešanu, noraidu varas orgānu administrēšanu. Tas viss nāk no totalitārisma, autoritārisma un vecās, labās monoideoloģijas. Taču savus uzskatus es gribu izklāstīt atklāti. Nevienā politiskajā cīņā izšķirošais nav tas, cik skaļi un radikāli mēs lozungojam. Katrā cīņā ir jāsaņiedz maksimāli rezultāti. Maksimāli no iespējamā. Tātad jautājums ir par precīzu stratēģiju un politiskās cīņas platformu, bet konkrētajā gadījumā - par iespējamo Latvijas modeli. Domāju, ir nereāli atjaunot divdesmito vai trīsdesmito gadu Latviju, vēl jo mazāk mums derēs Somijas vai Ungārijas lieste. Padomju Latvijas pēda staļiniskās federācijas apavos ir stipri deformēta. Tas ir paradoksāli, bet Latvijas nākotni nāksies modelēt, bāzējoties uz esošo - deformēto Latviju. Tāda ir realitāte un sabiedrības attīstības likumsakarības.

Latvijas Tautas frontes programma pēc sava rakstura ir demokrātiska. Manuprāt, arī 20. gadsimta revolūciju un atbrīvošanās karu sērija apstiprina, ka perspektīvi ir vienīgi nevardarbīgi pretošanās un atbrīvošanās cīņas ceļi. Vardarbība un diktatūra pret šķiras pretiniekiem galu galā atgriezenis-

ki vērtusies diktatūrā un nežēlībā pret savējiem. Padomju varas ideālu vārdā iznīcinātie 40 miljoni viennozīmīgi traktējami kā noziegums pret cilvēci.

Latvijas neatkarības ideja vienīgi tad iegūs spēku, modinās no letargijas, vienos, saliedēs, cels kājās simttūkstošus, ja neatkarīga Latvija pavērs gaišāku, humānāku, sociāli taisnīgāku pasauli nekā līdzšinējā. Atrasis cilvēku pašdarbību, privāto iniciatīvu, vairoš uzņēmību. Ja neatkarīgā Latvijā būs demokrātiska republika, ja tajā valdīs likums, brīvība, vienlīdzība un līdztiesība. Turklāt visiem un ikvienam neatkarīgi no sociālā stāvokļa, dzimuma. Taču pats galvenais: ja Latvijas suverenitāte balstīsies uz veselīgu ekonomiku, kas nodrošinās visiem tās pilsoņiem cilvēka cienīgu iztiku.

Salīdzinājumā ar Lietuvu un Igauniju Latvijas ceļš uz suverenitāti būs krietni grūtāks. Latvijas īpaša problēma ir sarežģītā nacionālā struktūra. Jautājums par visu Latvijā dzīvojošo nacionalitāšu līdztiesību, to nacionālo kultūras autonomiju izvirzāms priekšplānā. Turklāt cittautiešu tiesības nav konjunktūras gājiens vai pirmsvēlēšanu trumpis, bet gan - programmas koncepcija, kas nostiprināma nākamajā Konstitūcijā.

Latvijā ir ārkārtīgi sarežģīts nacionālo attiecību komplekss. Taču latviešu-krievu mezglojums ir pats cietākais, pats samudžinātākais un visbūtiskākais.

Vēsture uzlika krievu tautai kaunpilno valdošās un apspiedējas nācības zīmogu. Un nepierakstīsim pagātnes despotismu un genocīdu vienīgi Staļinam! Tagad, šī apokalipses stundā, tauta iesniedz rēķinu tautai. Lāsts «okupants» tiek adresēts gan Latvijā dislocētai armijai, gan krievu tautai kopumā. Tas ir smags lāsts, un pirmajā mirklī var šķist, ka tas ir netaisns un raidīts «bez vainas vainīgajiem». Tomēr nē, objektīvi staļiniskajā karuselī tika ierauta krievu tauta, krievu cilvēkiem nācās būt okupantu, deportētāju un apspiedēju lomā. Jā, cieta krievu tauta arī pati, turklāt visvairāk. Jā, staļiniskajās akcijās piedalījās arī latvieši paši. Taču krievu tauta bija valdošā, un latviešu tautas psihē staļiniskais asociējas ar krievisko. Krievu tauta var atgūt savas nācības labo slavu un dižumu, vispirms atbrīvojot sevi no lielvalstnieciskās psiholoģijas, autoritārisma, staļinisma, pārtraucot ticēt militārās varenības dievībām.

Taču šo problēmu vēl jo grūtāku padara tas, ka Latvijā ir «dislocēta» krievu ierēdnieciskā un militārā inteliģence, bet krievu tehniskā inteliģence galvenokārt darbojas no republikas autonomajos, Vissavienības resoriem pakļautajos lieluzņēmumos. Autoritārisms, monoideoloģija, lielvalstnieciskā psiholoģija ir pārāk cieši iesēdusies šī inteliģences daļā. Skaitā neliela ir krievu humanitārā inteliģence Latvijā, vēl necīgāka - radošā inteliģence. Tā ir krievu tautas nelaime, ka tai pietrūkst šim apokalipses brīdim atbilstošu pašapjēgsmes un sirdsapziņas jundīšanas spēku. Tā ir krievu tautas nelaime, ka tās dvēseli savā aprūpē paņēmusi agresīvā un robustā Interfronte.

Katrā ziņā latviešu un cittautiešu kompleksā krievu problēma ir centrālā, bet nacionālradikālās izvēles gadījumā tā var kļūt par brīvās Latvijas Ahileja papēdi. Pastāv iespējas samilst kolīzijām un konfliktiem, pastiprināties antagonismiem. Un jābaidās ne tik daudz no karaspēka tiešas iejaukšanās, par ko tā brīdina J.Bojārs, jāvairās no naida eskalācijas, konfrontācijas un sadursmēm starp tautām. Korumpētā birokrātija, lielvalstnieciski

šovinistiskie spēki un Interfrontes ekstrēmā daļa jau tagad darbojas šini virzienā, bet nākotnē kaut no ādas līdz ārā, lai uzrīdītu tautu tautai.

Šobrīd par visu vairāk mums pietrūkst neatkarīgās Latvijas koncepcijai atbilstošas stratēģijas un politiskās cīņas platformas. Šobrīd vēl milzum daudz enerģijas tiek šķiests, lai pierādītu, ka neatkarībai nav alternatīvas, ka maģistrālais ir Pilsoņu komiteju ceļš.

LTF pirmajā kongresā proponētajai demokrātiskajai un LNNK nacionāli radikālajai politiskajai platformai kopīgais ir Latvijas neatkarība. Šā mērķa sasniegšanai abas kustības ies līdzās, balstīs viena otru. Taču politikā mēs visi esam diletanti. Mēs galvenokārt «štukojam». Vienreiz uzsaucam «Lai dzīvo parlaments!», citreiz piesviežam klāt kaut ko no Pilsoņu komitejām un priecājamies, re, kas par Latviju sanāk! Var nesanākt, ja visā šinī jezgā aizmirsīsim, ka ikviena politiskā platforma liek ievērot iekšējas konsekvences un attīstības loģiku, ņemt vērā stratēģiju. Iespējams, ka rajonu un LTF nodaju līmenī, kur priekšplānā ir praktiskais un vispārcilvēciskais, jautājums par politiskajām konsekvencēm nav tik aktuāls. Taču republikas mērogā politiskais imperatīvs darbojas kategoriskāk. Tāpēc es iestājos par lietišķu polemiku un toleranci mūsu savstarpējās attiecībās. Un tā būtu kļūda, ja mēs mēģinātu cits citam uzspiest savu platformu, kļūtu neiecietīgi vai pat savstarpēji agresīvi. Ja LTF izvēlējusies parlamentāro ceļu, tas ejams konsekventi.

Manuprāt, LTF darbības pamatā arī turpmāk liekami demokrātiski, nevardarbīgi politiskās cīņas līdzekļi. Tie varētu būt parlamentārisms kā pamatceļš autoritārās politiskās sistēmas nomaiņai; LTF politisks dialogs masu komunikācijas līdzekļos, destruktīvas akcijas pret prostaļiniskām parādībām, pašdarbīga centralizēto, birokrātisko institūtu demontāža un alternatīvu radišana; tautas gribas tiešas izpausmes (aptaujas, referendumi, mītiņi, demonstrācijas). Katrā ziņā ne parlamentārisms, ne mītiņošana, atsevišķi ņemot, panākumus nedos - jāsavieno visi (iespējami daudzveidīgāki) demokrātiskās cīņas līdzekļi. Esmu pārliecināts, ka radikāli demokrātisks ceļš Latvijas apstākļos ir vienīgais reālais, kā panākt Latvijas neatkarību. Ceļš uz demokrātiju un neatkarīgu Latviju ir ejams, demontējot centralizēto autoritāro politisko sistēmu un veidojot jaunus institūtus.

No staļinisma mēs esam mantojuši unitāru lielvalsti un autoritāru varu. Izraugoties parlamentāro ceļu par galveno, tuvākajā laikā visa darbība jākoncentrē uz divu jautājumu risināšanu:

1) demokrātisku vēlēšanu ceļā jāievēlē progresīvs, domāt, lemt un rīkoties spējīgs, Latvijas suverenitātes ideāliem uzticīgs deputātu sastāvs. Tā ir vienreizēja misija - demokrātiskas vēlēšanas pēc pusgadsimta ilga dažāda ranga diktatoru valdīšanas;

2) valsts varas nodošanu jaunievēlētajai Augstākajai Padomei un visu līmeņu vietējām padomēm;

3) izstrādāt un pieņemt pilsonības likumu un uz šī likuma pamata sarīkot referendumu par Latvijas statusu.

«Demokrātiskas vēlēšanas!» un «Visu varu padomēm!» - šie saukļi lai kļūst par Tautas frontes kaujas saucienu. Vara jāpārņem tautai, turklāt pēc

būtības, nevis deklaratīvi. Pārbīdes politiskajā sistēmā pēc savas dabas būs tektoniskas. Ko tas nozīmē?

Pirmkārt, tas ir jautājums par kompartijas vietu valsts varas sistēmā. Situācija šobrīd ir unikāla - varas monopols pieder kompartijai. Tāpēc partija ir šīs revolūcijas alfa un omega. Partija ar tani dominējošo centrālismu un uzblīdušo birokrātisko aparātu ir visbūtiskākais šķērslis ceļā uz demokrātiju un Latvijas suverenitāti.

Partijas vadītāji mēdz akcentēt domu, ka pārbūvi sākusī partija, bet kaunīgi noklusē, ka tieši partija noveda valsti līdz sabrukumam. Kompartijas vadošie orgāni, arī mēs visi, komunisti, esam atbildīgi par 1939., 1940., 1959. gadu un to sekām. Tas ir jāpasaka tautai līdz galam, bez laipošanas un atrunām. Diemžēl partijas ideologu pagātnes vērtējumus caurstrāvo duālisms, izvairība, aizplīvurotas frāzes.

Jā, kompartiju ārda tās duālisms un nenoteiktība. CK joprojām nav principiāli kritiski novērtējusi 1959. gada apvērsumu un tam sekojošos izkropļojumus ekonomikā, ideoloģijā, kultūrā, A.Vosa diktatorisko valdīšanas stilu un nacionālā kadru korpusa sagraušanu. Vosa līdzgaitnieki, kuri agrāk, aizrautīgi citējot Brežņeva prātulas, iekustināja stagnācijas šūpuli, tagad «sirdīgi bīda» revolūcijas procesus. Duālisms pret pagātni vēršas duālismā pret nākotni. A.Pelšes pieminekļi skvērā pie CK ir mēms liecinieks šim duālismam jeb atmuguriskai virzībai uz nākotni.

Partijas vadītājam ir ilgos gados ieskolota pretestība pret nacionālo kustību, tāpēc visu šo laiku katru jaunu akciju tā sākumā ir nosodījusi, brīdinājusi komunistus neaizrauties, un tikai tad, kad process ir kļuvis neatgriezenisks, arī partijas vadība ir pieslēgusies kustībai. Partijas vadība pārcentīgi balansē starp konservatīvajiem un progresīvajiem spēkiem, atraisot rokas reakcijai.

Spēcīga autoritārisma dvaka nāk no Rīgas un Daugavpils vadītāju runām. Lūk, ko saka viens no autoratīvo spēku līderiem un ideologiem A.Rubiks, tiekoties ar kara un darba veterāniem: «Es vispār sapņoju, lai mums atgrieztos tāda ticība, kāda bija toreiz, kad kara gados gāja ar lozungu «Par Dzimteni, par Staļinu».» Un veltīga ir atruna, ka viņš, Rubiks, neesot par represijām. Ticība, par kuru tā aizsapņojies Rubiks, ir reāla vienīgi absolūtas vienpersoniskas varas un monoideoloģijas apstākļos, kad ar karstu dzelzi, ar nāves nometnēm un miljoniem upuru tika iznīdēta uzskatu dažādība, kad veselas tautas tika aizraidītas nebūtībā.

Dienās, kad Latvijas galvaspilsētas mērs ar apskaužamu atklātību (turklāt publisku) izsapņojas par staļinisku pagātni, LKP CK birojs norobežojas no LTF Domes valdes 31. maija Aicinājuma un inkriminē LTF vadītājiem «politisko tuvredzību» un «saspilējuma uzkurināšanu». Minētajā jautājumā kompartijas CK un Rīgas PK biroja, jādomā, arī Interfrontes, viedokļi pilnīgi saskan.

Šinī ļoti dinamiskajā situācijā partijas orgāni saglabājuši kādu raksturīgu, septiņdesmitajos gados iemantotu īpašību - nesteigties, piesardzīgi iet dažus soļus aiz notikumiem. Drošs paliek nedrošs. Arī CK projektā «Pēc kā tiecas Latvijas Komunistiskā partija» joprojām trūkst skaidras platformas.

Piesardzīgi pieļauta iespēja rīkot diskusiju par vairākpartiju sistēmas veidošanos Latvijā. Būtībā tāda diskusija jau notiek pilnā sparā. Un vēl-tiesme atlikt. Manuprāt, viena no visbūtiskākajām kļūdām ir atlikt augstākā varas orgāna vēlēšanas un rudenī ievēlēt vietējās padomes. Diemžēl šī kļūda «atklāsies» pēc tam, un atkal vainīgo nebūs.

Jā, kompartija ir šīs revolūcijas alfa un omega. Būdamā valsts izpildvaras monopolists, partija savā paspārnē ir izveidojusi centralizētas arodbiedrības, komjaunatni, radījusi vienotu, visaptverošu ideoloģiju. Tāpēc parlamentārisms un uzskatu plurālisms var veidoties vienīgi, radot Latvijā vairākpartiju sistēmu, alternatīvas arodbiedrības, alternatīvas jaunatnes organizācijas. Turklāt jāatbrīvojas no Centra skavām, tā vietā dibinot Latvijas suverēnos sabiedriskos institūtus. Ceļš uz lielo «suverenitāti» ejams caur mazo, ejams revolucionāri.

«Visu varu padomēm» - ar to es domāju reālu varu un stabilu parlamentāru republiku. Īstenībā padomju varas mums nav. Taisnības labad - ir nomināla vara. Reāla vara ir armijas, drošības un iekšlietu dienesta pārziņā. Būtībā tie ir centralizēti, unificēti, eksteritoriāli, slepeni un nekontrolējami spēki. Šobrīd tie ir progresa bieds, bet vairākās ekstremālās situācijās (Gruzijas notikumi) tie ir nežēlīgi apspieduši demokrātisko kustību. Tautas vara un demokrātija būs reāla tiktāl, ciktāl šie spēki demokratizēsies iekšēji, ciktāl to darbību pakļaus parlamenta un tautas kontrolei. Vienīgi pār-kārtojot šos spēkus tautas varai, demokrātija kļūs galīga, nevis tikai īsa atelpa. Šobrīd demokrātiskie spēki vēl turpina darbošanos uz pulvera mucas.

«Visu varu padomēm!» Atkal un atkal mums nākas sadurties ar sūro patiesību, ka padomju varas nav. Jaunā vara, lai cik darbīga un progresīva tā būtu, galu galā kapitulēs, ja Latvija atradīsies Vissavienības īpašumā. Latvija, bet it īpaši Rīga, ir pārklāta ar eksteritoriāliem uzņēmumiem, līdz kuriem Latvijas jurisdikcija nesniedzas, kur kāju bez atļaujas nespers pat Republikas prezidents. Republikas vadība bez Maskavas atļaujas no Latvijas mežiem nedrīkst izsniegt saviem pavalstniekiem ne pagali malkas, no līča - ne kilogramu zivju, no papīra kombinātiem - ne tonnu papīra.

Padomju varas nav, ir centralizēta resoru vara. Republikas valdība var vienīgi sastādīt kompleksās programmas un mērķprogrammas, efektīgi trokšņot un manifestēt, bet reālus risinājumus joprojām esam spiesti izlūgties Maskavā. Sauklis «Visu varu padomēm!» nozīmē lauzt resoru administratīvi ekonomisko varu, atkarot īpašuma tiesības. Atceļot PSRS Konstitūcijas 11. pantu, izvirzāms sauklis: «Latviju Latvijai!» Nupat republikas Augstākā Padome pirmo izšķirīgo soli ir spērusi. Arī tas ir solis ceļā uz suverenitāti.

Bieži, ļoti bieži dzird sakām: suverenitāte - tā vai nu ir, vai arī tās nav. lebelž Tev pa pieri un apklusina. Taču mani rūgst pretestība. «Lielās» suverenitātes apustuļi pārāk bieži skandina radikālus lozungus, bet pārāk maz dara, lai pie tās «lielās» nonāktu. Bet «lielā» nenāk, un nav zināms, kad tā atnāks.

Virzībā uz Latvijas neatkarību aktuāls ir jautājums par «mazo» suverenitāti. Vissavienības centralizētā birokrātija ir kā vēzis ar bezgaldaudzām

metastāzēm ikvienā iestādē, uzņēmumā, pilsētā, rajonā, ciemā. Centralizētās birokrātijas pašdarbīga demotāža un reģionālu, suverēnu pašpārvaldes institūtu, struktūru veidošana - tas ir viens no «mazās» suverenitātes izcīņas virzieniem. Tā varētu būt tieša autoritāra aparāta nomaiņa ar demokrātisku, bet varētu veidot arī alternatīvus institūtus. Nevardarbīgas politiskās cīņas ceļš ir alternatīvu risinājumu ceļš.

Un vēl kāda lieta. Suverenitātes jēga ir plašāka, nekā mums var likties. Pirms valstiskās suverenitātes mums katram jāaicina suverenitāte sevī. Totalitārisms un monoideoloģija ir iznīcinājusi suverēnu personību. Tā vairoja cilvēkā bailes, padevību, skaudību, neticību sev, agresivitāti un nežēlību. Mēs nākam no bardzības un nežēlības valsts ar nocietinātām sirdīm un iztukšotām dvēselēm. Pagātne uzliek savu zīmogu visai mūsu kustībai. Taču būtu traģiski, ja cietsirdība un zemā cilvēciskā kultūra kļūtu par centrējošo spēku arī neatkarīgajā Latvijā. Nav nekā grūtāka kā veidot suverēnu personību. Cilvēciska personība netop naidā, nežēlībā, noliegumā, bet vienīgi radošā darbā. Pie tā ir jāķeras nekavējoties. Neaizmirsīsim - visa jēga ir cilvēks!

«Lielās» suverenitātes uzstādījums ir pareizs kā tautas tiesības organizēties vienotā valstiskā veidojumā, kā pretsvars «stipra centra» koncepcijai, mēģinājumiem salāpīt, pilnveidot, sastutēt un piekrāsot unitāru lielvalsti federācijas tonī, kā kategorisks «nē» Centra pretenzijām lemt, cik lielu suverenitātes porciju izsniegt vienai vai otrai tautai, lai tā aiz nacionālā bada nesāktu buntoties.

Latvijas KP Rīgas pilsētas biroji un CK biroji, kritizējot LTF Domes valdi 31. maija Aicinājuma sakarībā, noklusē, ka federācija «padomju tautu» ir novedusi pie bezdibeņa un joprojām turpina šo ceļu. Norobežojoties no 31. maija Aicinājuma, partijas orgāni būtībā turpina agrāko strausa politiku, aizver acis Latvijas tautas traģiskas priekšā, bet nākotni būvē impēriskā internacionālisma garā, būtībā «stipra centra» interesēs.

Nē, nevis Centram ir tiesības deleģēt un dozēt kādas tautas varu un tiesībspējas. Primārais ir tautas pašnoteikšanās tiesības, līdz pat tiesībām dibināt pilnīgi neatkarīgu valstiskumu. Federācija ir sekundāra un attaisno sevi vienīgi tiktāl, ciktāl tā rada tautām labākus dzīves apstākļus, stabilitāti un drošību. Līdzšinējā federācija ir bankrotējusi, tāpēc arī LTF Dome izvirza apspriešanai visai kardinālo pilnīgas neatkarības jautājumu.

«PADOMJU JAUNATNE», 1989. GADA 4. AUGUSTS

KAS MŪS VAR VIENOT ŠODIEN?

Desmit gadus pēc Atmodas sākuma Latvijā vēl joprojām neesam atbildējuši uz dažiem jautājumiem, kas, vienā vai otrā veidā formulēti, atskan gandrīz katru dienu, gandrīz katrā preses izdevumā. Tie ir jautājumi: kāpēc neparastā Atmodas laika vienotības sajūsma un augstā cilvēku motivētība ir tik ātri pazudusi? Vai to vispār vairs ir iespējams atjaunot? Kāpēc cilvēki, kas ar tik lielu degsmi grāva totalitāro okupācijas iekārtu, tagad ir tik rezignēti, vīlušies un neieinteresēti piedalīties jaunās Latvijas celtniecībā? Vēl vairāk - kāpēc daži pat sāk sapņot pēc veciem laikiem? Kāpēc pēc lielā sajūsmas viļņa ir nācis vēl lielāks rūgtuma, neapmierinātības un pat naida vilnis? Nu esam tik ļoti sašķelti interešu grupās. Vai ir vēl vispār kas tāds, kas mūs varētu vienot?

Neapšaubāmi, ka uz minētajiem jautājumiem ir tikušas un tiek dotas daudzas atbildes, pamatotas dažādās pieejās. Ar dažām, iespējams, ļoti netradicionālām pārdomām par šiem jautājumiem vēlos dalīties arī es.

ATMODAS SĀKUMS

Lai noskaidrotu iemeslus, kāpēc mēs esam ko pazaudējuši no Atmodas laika noskaņas un gara, ir pavisam nepieciešams mēģināt tikt skaidrībā ar vēl grūtāku jautājumu - Atmodas ģenēzi, faktoriem, kas to izraisīja. Šai gadījumā es negrāšos apstāties pie mums visiem zināmajiem šo notikumu politiskā fona apstākļiem, bet pie dažiem apstākļiem, kas līdz šim nav tikuši pietiekami ievēroti un novērtēti.

Manuprāt, viens no galvenajiem Atmodas cēloņiem visā Austrumeiropā ir meklējams cilvēka esamības dziļākajos slāņos - proti, viņa dvēselē.

Katram cilvēkam, lai tas justos laimīgs un piepildīts, faktiski ir vajadzīgas tikai divas lietas: komunikācija ar Dievu (citos jēdzienos sakot - augstāku ideju, patiesību, dziļāko motivāciju, jēgu) un komunikācija ar citiem cilvēkiem. Šajās abās komunikācijas formās cilvēks remdē savas esamības divas pamat(pirm)vajadzības: pēc attiecībām ar kādu, kas ir pārāks, augstāks, pilnīgāks par mani - kas motivē manu attīstību, izaugsmi, rīcības argumentāciju, un pēc attiecībām, atklātas izrunāšanās ar kādu sev līdzīgu, tikpat ierobežotu kā es, bet kurš šī iemesla dēļ mani var saprast tādu, kāds es esmu.

Cilvēka līdzsvarota attīstība var notikt tikai tad, ja abas šīs pirmvadžības ir remdētas.

Komunistiskās, totalitārās valsts iekārta bija ideoloģiski tā strukturēta, ka faktiski bija liegta viena no šīm cilvēka pirmvadžībām (valsts oficiālais ateisms!) un deformēta otra (cilvēkam bieži baidoties atklāti izrunāties pat ar vistuvāko draugu). Protams, ka cilvēka dvēseles vajadzībām tika atrasti aizvietotāji, surogāti. Šī iemesla dēļ zināmu laiku varēja pastāvēt salīdzinoši panesamas dzīves ilūzija. Tāpēc vēl joprojām jāsastopas ar cilvēkiem, kas uzskata par neatbilstošu pārspilējumu apgalvojumu, ka komunistiskā sistē-

ma bija ļauna un pret cilvēku vērsta sistēma. Jā, protams, tā mācēja sevi ietēpt arī humānistiskās drānās, taču tās galvenais ļaunums atklājās tieši tajā apstākļi, ka tā liedza cilvēkam īstenot viņa dvēseles būtiskākās vajadzības. Tāpēc lielākais šīs sistēmas izdarītais posts atklājās nevis ārēji redzamās izpausmēs, bet gan neredzami sakropļotās cilvēku dvēselēs.

Tas radīja milzīgu eksistenciālu izmisumu, cilvēkam apzināti vai neapzināti nojaušot, ka tiek iznīcināta viņa esamība, ka viņš lēnām pazaudē pats sevi, ka viņš faktiski atrodas eksistenciālas bojāejas ceļā.

Kā mēs zinām, cilvēka organismā darbojas noteikti aizsargmehānismi - cilvēka imūnsistēma, kas ieslēdzas katrā situācijā, kad organisma vai tā funkciju darbība ir apdraudēta. Līdzīgs aizsargmehānisms ir arī cilvēka dvēselei, viņa dziļākajai būtībai - tā ir sirdsapziņa. Sirdsapziņa (ši katram tik pazīstamā, bet bieži vien tik nesaprotamā mūsu esamības sastāvdaļa) allaž signalizē tajās dzīves situācijās, kad cilvēks nostājās uz iespējamās vai reālas savas esamības iznīcināšanas ceļa, sevis, savas dvēseles pazaudēšanas ceļa. Ideoloģiskā sistēmā, kura principā bija vērsta pret cilvēka pirmvajadzībām, cilvēks faktiski gandrīz nemītiģi atradās konfliktā ar savu sirdsapziņu. Tas bija gandrīz visas Austrumeiropas sabiedrību kopīgais raksturojošais lielums, kopsaucējs. Sirdsapziņas klieziens no kopīgi pretī bojāejai ejošajiem - bija aizvadītā laikmeta identitātes zīme. Viss šajā laikmetā cilvēkus uzrunājošais - mākslā, literatūrā, teātros, filmās utt. bija no šī sirdsapziņas klieziena dzimušais, ar ko gandrīz katrs varēja viegli identificēties. Tas faktiski bija padomju laika atļautās un neatļautās kontrkultūras galvenais radošais avots un spēks, iemesls tam, kādēļ padomju laikā lielākajai sabiedrības daļai tik daudz nozīmēja noteikti literāri vai mākslas darbi, tas bija iemesls, kādēļ rakstnieki, mākslinieki, citi radoši cilvēki faktiski ieņēma reliģisku darbinieku nišu, jo tie izsacīja visu kopīgi izjusto, faktiski - reliģiski motivēto izmisumu par ceļu pretī bezdibenim, izmisumu, kas rodas, sevi zaudējot. Cilvēki, iespējams, to nespēja skaidri definēt, bet tieši šī kopīgā cilvēcesamības bojāejas apziņa bija tik neticami vienojošā sabiedrības identitātes ass. Sociālistiskā iekārta bija garīgās bojāejas zīme, viss, ko varēja darīt pret to, bija glābiņš.

Šajā ziņā Latvijas zaudētā valstiskuma atgūšana nebija tikai nacionāla, bet arī reliģiska ideja (reliģiska tādā nozīmē, ka tā risināja cilvēka būt vai nebūt jautājumus, iespēju realizēt savas dvēseles pirmvajadzības), jo tā tika saistīta ar vienīgo iespēju izglābties, izglābt sevi no bojāejas. Cilvēki vienojās kopīgā cīņā par jaunu valsti ne tikai pārciestas vēsturiskas netaisnības, bet arī reliģiski motivēti, jūtot, ka tā ir vienīgā iespēja izglābties, atgūt savas dzīves jēgu.

Atmodas laika dziļo vienotību var izskaidrot tikai kā tādu kopīgu sabiedrības lielākās daļas izjūtu, kādu var izjust liels cilvēku kopums neilgi pirms katastrofas, bojāejas, apzinoties, ka atrisinājums visiem var būt tikai viens.

Tas, kas vienoja cilvēkus Atmodas laikā, bija kopīgais «pret» pret sistēmu, kuras ietvaros cilvēks eksistenciāli gāja bojā. Tā bija reliģiska sacelšanās, reliģiska revolūcija (tāpēc varbūt tik maiga un dziesmota?), kas spontāni aizdedzināja un vienoja miljonus cilvēku Austrumeiropā, modinot tajos neti-

camu upurgatavību. Tā bija situācija, kurā gandrīz garīgi nogalinātie savas dziļākās esamības vārdā, savas nemirstīgās dvēseles vārdā, savu dziļāko cilvēktiesību vārdā (tiesību uz brīvu sarunu ar citiem un Dievu) cēlās tik vienotai kopīgai gaitai, kādā parasti var justies tikai viena dievkalpojuma dalībnieki.

Ar to es gribu norādīt uz mūsu tik daudzkārt nepamanītajām Atmodas reliģiskajām saknēm, kurām blakus politiskajām norisēm bija izšķiroša nozīme notikumu attīstības gaitā Austrumeiropā un Latvijā Atmodas laikmetā. Saprast to nozīmē iegūt jaunu dimensiju šo norišu izvērtēšanā.

ATMODAS BEIGAS

Kāpēc tad Atmodas motivācija tik strauji pārgāja, augstā ētiskā motivācija izbeidzās? Vai tiešām iemesli ir tikai tajā apstākļi, ka cilvēki vilās valdošajās aprindās un savos naivajos ekonomiskajos sapņos?

Protams, arī tie ir svarīgi faktori, taču, atsaucoties uz minēto, gribu sacīt, ka pilnīgi loģiski Atmodai tādā izpausmē, kādā tā uzplaiksnīja astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā, vajadzēja beigties. Sirdsapziņas motivācija, kas vienoja cilvēkus, kas jūta savu garīgo bojāeju, beidzās, līdzko mainījās sabiedriskie apstākļi, kad sabiedrība vairs nebija tā organizēta, ka līdzdaļa tās dzīvē gandrīz automātiski eksistenciāli iznīcināja cilvēku. Iekārta, kuru mēdz saukt par brīvā tirgus iekārtu, nolika cilvēkus izvēles priekšā, tā vairs nespieda cilvēku sevi iznīcināt garīgi, bet aicināja sevi aktīvi radoši realizēt. Te jāpiebilst, ka diemžēl vēl joprojām nemākam pietiekami novērtēt pēdējās desmitgades milzīgos ieguvumus, svarīgākais no tiem - iekārta cilvēku vairs eksistenciāli neiznīcina. Tiesa gan - tas neatceļ sevis pazaudēšanas un iznīcināšanas iespēju!

Līdz ar to cilvēki piedzīvoja apjukumu, jo kopīgi vienojošais «pret» bija pazudis, bet tā vietā nenāca un pēc smagā lūzuma tik ātri nevarēja nākt neviens kopīgi vienojošs «par», jo katrs cilvēks, nolikts brīvas izvēles priekšā, savu dzīvi vēlējās realizēt atšķirīgā veidā.

Sabiedrības garīgais produkts, tik populārās kontrkultūras izpausmes pēkšņi mūs beidza uzrunāt. Katrā ziņā kultūras izpausmes vairs nebija tik svarīgas kā agrāk. Faktiski jau nenotika nekas neparasts, mākslas izpausmes tikai atgriezās pašas savā nišā, zaudējot reliģisko oreolu. Taču mākslinieki un rakstnieki nesaprata, kas notiek, jo viņus vairs neviens nedievināja kā agrāk, viņi bija pazaudējuši to reliģisko nišu, kurā jutās iecelti padomju laikā. Tas daudzus inteliģences pārstāvjus izraisīja vilšanos un rūgtumu, meklējot vainas jaunajā «nekulturālajā un negarīgajā» iekārtā. Taču to var izskaidrot un saprast tikai tad, ja paturam vērā, ka nu bijām atstājuši eksistenciālās bojāejas fonu - tāpēc aizsargmehānisms - sirdsapziņa klusēja, jo cilvēks vairs nebija lemts garīgai bojāejai tikai tāpēc, ka dzīvoja noteiktā sabiedrībā, pieņemot tās vērtības. Cilvēka nākotne nu bija atkarīga no viņa individuālās izšķiršanās.

Vēl mazliet ilgāk noturējās Atmodas laika sajūsmas deģenerētais produkts - absolūti nepieciešamā cīņa «pret» šī paša «pret» dēļ. Cilvēki, kuri

bija pieraduši plūkt laurus, kritizējot valdību, turpināja darboties ierastajā inercē, jo nesaprata, ko varētu darīt savādāk. Kriticisms kā princips bija attīstījies laikā, kad cilvēks sabiedrībā neko nevarēja mainīt, vienīgais, ko viņš varēja - kritizēt. Tagad piepeši kļuva iespējams sabiedrību mainīt, bet daudzi turpināja braukt vecajā gultnē, ar to parādidami, ka tieši viņos sociālisms turpina dzīvot vēl dziļāk nekā citos.

Izveidojusies jaunā sabiedrība bija zināms sajaukums - brīvā tirgus ekonomiku bija spiesti veidot cilvēki, kas paši bija uzauguši sociālismā un šī laika ārkārtīgi ietekmēti. Šie cilvēki darīja kļūdas, un savukārt, to redzot, citi tās kritizēja un piedēvēja jaunajiem laikiem. Nepamanot, ka īstenībā vaina bija nevis brīvā tirgus iekārtā, bet sociālisma paliekās, kas turpināja mājot cilvēkos, kas jauno iekārtu centās veidot. Citiem vārdiem - lielu daļu no negatīvajām izpausmēm sabiedrībā izraisīja nevis jaunās idejas, bet gan vecās iekārtas sekas. Protams, to bija tik grūti ieraudzīt un atzīt, ka pie tā, ka mums ir slikti pašreiz, vainojama ne tik daudz jaunveidojamā demokrātiskā valsts iekārta, cik cilvēkus sakropļojušie aizvadītie 50 okupācijas gadi.

Jaunais laiks aicināja aktīvi piedalīties valsts sabiedriskajā un ekonomiskajā dzīvē, valsti mainot, taču tam, izrādās, daudzi vairs nebija gatavi.

No vienotas «pret» motivācijas bija jāatrod daudz maz kopīga «par» motivācija, kas izrādījās grūts un tikpat kā neīstenojams uzdevums.

JAUNU ATMODU JEB JAUNU MOTIVĀCIJU?

Izmisumā par zaudēto Atmodas laika garu, sašutumā par sabiedrībā notiekošo daudzi cilvēki runā par jaunas Atmodas nepieciešamību. Iemeslus, kādēļ tas tiek prasīts, varam labi saprast, taču skaidrs ir viens, ka cilvēku un sabiedrības garīgā noskaņa vairs nav tāda (un, paldies Dievam, ka nav!), kas varētu veidot analogisku bāzi Trešās atmodas faktiski eksistenciālajā izmisumā balstītajām sajūtām. Protams, mums vēl joprojām nav labi, mēs izjūtam neskaitāmas vajadzības un trūkumu, taču sabiedriskais modelis principā cilvēku neved pretī garīgai bojāejai. Katram cilvēkam viņa dvēseles jautājumos, viņa pirmvajadzībās patiešām ir iespēja brīvi izšķirties un pieņemt lēmumus neatkarīgi no materiālo lietu kvantitatīvās klātbūtnes viņa dzīvē.

Arī nodrošinot visiem relatīvu labklājību, tāda vienotība, kāda bija Atmodas laikā, vairs nav iespējama. Cilvēki ir mēģinājuši to neveiksmīgi atvītot ar kādiem citiem kopsaucējiem - nacionāliem, šķiriskiem vai citās interesēs balstītiem, taču jāsaka, ka tie nespēj vairs izsacīt vienojošo cilvēkos. Tie nespēj vairs darboties ar tik dziļu reliģisku intensitāti kā Atmodas laika gars.

Ko tad darīt?

Laikam nav jācenšas velti nopūlēties ar Atmodas laika noskaņas reanimēšanas vai aizvietošanas pasākumiem, bet jāatrod jauna motivācija, kas varētu būt svarīga un vienojoša sabiedrības lielākajai daļai. Pašreiz ir ļoti

sarežģīts laiks, jo lielākā cilvēku daļa domā, ka atradīs savas dzīves piepildījumu līdz šim pietrūkušajā lietu un mantu pasaulē, ka tieši to trūkumā slēpjas galvenie iemesli, kādēļ nejutamies apmierināti. Cilvēki ir noguruši, nomocīti un iebiedēti no vienas ideoloģijas valdīšanas, tāpēc tie vairs negrib kādu jaunu vienu Ideju. Droši vien ir jāpagaida, katram ļaujot pārlicināties, ka, uzkrājot mantas, mēs būtiski laimīgāki nepaliekam, cilvēkiem ir jānogurst no jebkādu augstāku ideju trūkuma, lai tie atkal būtu gatavi kopīgi jautāt pēc vienojošā.

Kā jau minēju raksta sākumā, Atmosdas reliģiskā motivācija izauga no cilvēka dzīves apspiesto pirmvajadzību eksplozijas: no vajadzības pēc brīvas sarunas ar Dievu un citiem cilvēkiem. Jā, šodien abas šīs vajadzības ir iespējams netraucēti remdēt katram, kas to vēlas, tomēr mēs tik labi zinām, ka mūsu pašreizējais dzīves stils veido tādu dzīves modeli, kurā atkal varam nokļūt vienādi tālu no Dieva un cilvēkiem (te jāatceras visas tā saucamās savstarpējās atsvešinātības problēmas!). Jā, to ir jāapzinās ar visu nopietnību, ir iespējams iet garīgi bojā arī šajā iekārtā. Cik baigi, ja tagad tas notiktu nevis pret mūsu gribu, bet saskaņā ar mūsu gribu! Tāpēc, kad mūsos sarosās sirdsapziņa, atcerēsimies, ko tas signalizē - šis mūsu dvēseles aizsargmehānisms brīdina, ka atkal esam uz ceļa pretī sevis zaudēšanai.

Jauna motivācija sabiedrībā var būt tikai eksistenciāli, respektīvi - cilvēkā, nevis ārpus viņa balstīta. Tās ir ilūzijas, ka īstu vienotību varam atrast lietās ārpus sevis. Jauna motivācija, kura mūs patiešām varētu vienot, nav nekur tālu jāmeklē, tā ir tepat. Tai pašā dvēseles pamatprasībā - būt attiecībās ar Dievu un citiem, sev līdzīgiem cilvēkiem. Tikai tas var kalpot par spēcīgu pamatu un līdzsvara garantu visā sabiedrībā. Nepieciešams izskaust sociālaisma paliekas savā domāšanā, saprast, ka valsts ir instruments cilvēka dzīves jēgas realizēšanai. Cilvēks ir nevis valsts dēļ, bet valsts ir cilvēka dēļ. Bet tieši tāpēc valsts, mūsu valsts mums ir tik svarīga! Mums nav jāskumst par aizgājušiem laikiem, bet jāmeklē atrast un iegūt līdz galam to, kā trūkums mūs reiz tik neticami dziļi vienoja. Atrast to, pēc kā cīnoties tapa skaistākās Atmosdas laika vēstures lapaspuses. Tikai kopīgā izmisuma vietā par to, kas tik ļoti trūka toreiz, būtu jānāk kopīgam priekam par to, kas ir īstenojams un iegūstams tagad. Tas patiešām ir svarīgi - atrast to lielo, ne tikai vienu tautu vai vienu valsti, bet veselu pasauli vienojošo Prieku, kas pamatojas kopīgi atrastās lielajās Atbildēs. Tad mēs patiesi, nevis tikai iluzori spēsim un mācēsim dzīvot labāk.

**LATVIJAS TAUTAS
FRONTE
1988 - 1991**

HRONIKA

1988. GADS

13. marts

Ar Ninas Andrējevas vārdu publicēts pārbūves pretinieku raksts Vissavienības laikrakstā «Sovetskaja Rosija».

27. aprīlis

Arkādijas parkā notiek mitiņš pret metro būvi Rīgā (piedalās ap 10 tūkst. cilvēku).

26. maijs

Tiek apstiprināts oficiāls nolikums par sapulču, mitiņu, ielu gājēju un demonstrāciju organizēšanas un norises kārtību.

1.-2. jūnijs

Notiek Latvijas Rakstnieku savienības valdes paplašinātais plēnums, kurā Mavriks Vulfsons paziņo, ka 1940. gadā Latvijā nav notikusi sociālistiskā revolūcija. V. Avotiņš ierosina dibināt LTF.

14. jūnijs

Oficiāls mitiņš masu deportāciju upuru piemiņai pie Politiskās izglītības nama un pie Brīvības pieminekļa.

18. jūnijs

LKP CK plēnums savā lēmumā asi kritizē Rakstnieku savienības plēnumā izteiktās domas, atzīmējot tās kā dezinformējošas un nacionālistiskas.

28. jūnijs – 1. jūlijs

Notiek PSKP 19. konference.

8. jūlijs

Vēsturnieku diskusija par 1940. gada notikumiem Latvijā.

28. jūlijs

LKP CK biroja sēdes protokola lēmums «Par dažiem sapulču, mitiņu, ielu gājēju un demonstrāciju rīkošanas tiesiskās regulēšanas papildpasākumiem». Parakstījis CK sekretārs B.Pugo.

8. augusts

Sāk darbu LTF koordinācijas centrs Mākslinieku savienībā.

8.-13. augusts

PSKP CK politbiroja locekļa Aleksandra Jakovļeva vizīte Latvijā.

30. augusts

Radošo savienību kultūras padomes paplašinātā sēde, piedalās Koordinācijas centra un LTF atbalsta grupas pārstāvji. Apspriež LTF Programmas un Statūtu projektus, nosaka kongresa sasaukšanas datumu.

8. septembris

LNNK padomes pamatnostādnes jautājumā par Latvijas Republikas statusu.

29. septembris

Augstākās Padomes Prezidija dekrēts, kas ļauj kultūras un masu pasākumos lietot sarkanbaltsarkano karogu un citu simboliku.

2. oktobris

LNNK aicinājums sakarā ar Baltijas valstu okupāciju 1940. gadā.

4. oktobris

Par Latvijas KP CK sekretāru kļūst J.Vagriss.

7. oktobris

Pirmskongresa manifestācija Mežaparka estrādē. Manifestācijas devīze - «Par tiesisku valsti Latvijā». Piedalās 120 000 cilvēku.

8.,9. oktobris

Politiskās izglītības namā - Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongress. Kongress pieņem Statūtus un Programmu, kur teikts, ka LTF iestājas par «Latvijas radikālu pārbūvi un demokrātiskā sociālisma un humānisma principiem, republikas suverenitāti, konsolidē visu Latvijas iedzīvotāju centienus demokratizēt sabiedrību, iestājas par nacionālo attiecību konstruktīvu veidošanu uz ļeņinskajiem tautu pašnoteikšanās un līdztiesības principiem padomju valstu savienībā» un ka LTF darbība pamatojas uz principiem, kas ietverti PSKP 19. Vissavienības konferences rezolūcijā un LPSR Rakstnieku savienības 1988. gada jūnija paplašinātā plēnuma Rezolūcijā. Kongress ievēl LTF Doms 100 cilvēku sastāvā un priekšsēdētāju Daini Ivānu. LTF atbalsta grupās līdz kongresam organizējušies 100 000 biedru.

9. oktobris

Pēc 29 gadu pārtraukuma Doma baznīcā notiek aizlūgums. Tas veltīts LTF kongresam.

22. oktobris

Pirmā LTF Domes sēde. Ievēlēta 13 cilvēku valde, dibinātas 18 komitejas, lektoru grupa un apstiprināti to priekšsēdētāji, pieņemts LTF štata darbinieku saraksts. Dome pieņem aicinājumu LPSR APP un Baltijas kara apgabala pavēlniekam par LPSR iedzīvotāju iesaukšanu armijā vienīgi Baltijas kara apgabala robežās. Tiek pieņemts aicinājums LPSR APP operatīvi izveidot darba grupas, kas izstrādātu projektus likumiem par Latvijas PSR suverenitāti un Latvijas PSR pilsonību.

25. oktobris

LTF valdes sēde, kurā izskata attieksmi pret Interfronti.

4. novembris

Domes sēdē nolemj, ka likumprojekti par PSRS Konstitūcijas grozīšanu un papildināšanu un PSRS Tautas deputātu vēlēšanām ir nepieņemami. Sākas parakstu vākšana Domes lēmuma

atbalstam. Pret grozījumiem Konstitūcijā savākts vairāk nekā 900 000 parakstu.

7. novembris

LTF Dome nolemj piedalīties LOSR svinībās, veidojot demonstrācijā atsevišķu LTF kolonnu, lozungos izsakot atbalstu republikas vadībai.

8. novembris

Rīgā notiek LTF Domes locekļu, Igaunijas Tautas frontes un «Sajūdis» pārstāvju tikšanās. Visās trijās republikās tiek vākti paraksti pret PSRS Konstitūcijas grozījumiem. Nolemts veidot trīs kustību kopīgas komisijas - ekonomikā, ekoloģijā un politikā.

11. novembris

Lāčplēša dienā Rīgas pils Svētā gara tornī tiek pacelts sarkanbaltsarkanais karogs.

13. novembris

PSKP CK Politbiroja locekļa V. Medvedjeva vizīte Rīgā, kurā izteikts atbalsts Interfrontes kustībai.

18. novembris

Ziedu nolikšana Meža un Brāļu kapos. Mītiņš pie Brīvības pieminekļa. Latvijas dibināšanas 70. gadadienai veltītas svinības Nacionālajā teātrī.

19. novembris

Dome pieņem lēmumu par politisko situāciju republikā, konstatēta topošās Interfrontes destruktīvā ievirze, republikas vadības uzbrukumi LTF, preses liegums LTF materiāliem. Pieņemta arī deklarācija par LPSR suverenitāti, kurā teikts, ka jāatgriežas pie Iepinisko PSR Savienības pamatprincipu praktiskas realizēšanas, attiecības starp Latvijas PSR un PSRS regulējamas uz līguma pamata. Dome aicina LPSR AP sesijā pieņemt suverenitātes deklarāciju un grozīt LPSR Konstitūcijas 71. pantu par LPSR AP lēmumu prioritāti LPSR. Presē abi paziņojumi netiek publicēti.

22. novembris

LPSR AP atsakās izskatīt jautājumu par Latvijas suverenitāti.

26. novembris

Manifestācija «Par tiesisku valsti un demokratizāciju» Komjaunatnes krastmalā (arī Igaunijā, Lietuvā, Gruzijā, Armēnijā). Piedalās 70 000 cilvēku. Manifestācijas mērķis - izteikt attieksmi pret PSRS Konstitūcijas labojumiem īsi pirms tam, kad uz Maskavu dodas PSRS Augstākās Padomes deputāti.

30. novembris

Latvijas Nacionālo kultūras biedrību asociācijas (LNKBA) dibināšanas konferences orgkomitejas sēde.

10., 11. decembris

Latvijas Tautu forums.

18. decembris

Dome uzdod LTF Tiesību komitejai izstrādāt Savienības līguma projektu (kā PSRS tiesisko pamatu) un definēt to kā LTF programmatisku prasību. Atkārtoti prasīta teritoriālo karaspēku vienību izveide. Lēmumā «Par politiskās sistēmas reformu gaitu» konstatēts, ka PSRS AP lielā mērā ignorējusi LPSR AP priekšlikumus par grozījumiem Konstitūcijā un PSRS Tautas deputātu vēlēšanām, ierosināts LPSR AP pieņemt suverenitātes garantijas (republikas likumu prioritāte, republikas īpašums, pilsonība utt.). Iznāk otrais «Atmodas» numurs (pirmais iznāca 1988. gada 7. oktobrī kā informācijas lapa, ko izdeva RS un TF koordinācijas centrs).

30. decembris

LTF Domes valdes paziņojums sakarā ar LPSR prokurora Dzeniņa protestu pret LTF statūtu apstiprināšanu.

1989. GADS

7., 8. janvāris

Rīgā notiek LPSR darbaļaužu Internacionālās frontes dibināšanas kongress, kuras galvenā ievirze ir nevēlēšanās atteikties no staljinisma un stagnācijas periodu stereotipiem.

16. janvāris

PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par 30.-50. gados represēto rehabilitāciju.

17. janvāris

LTF Domes valdes paziņojums sakarā ar LKP CK 5. janvāra Plēnuma lēmumu, kas attiecas uz LTF sadarbību ar «Helsinki 86» un LNNK.

18. janvāris

«Padomju Jaunatnē» publicēta D. Īvāna atklātā vēstule «Interfrontes republikāniskajai padomei», kurā noraidītas LTF un IF «sadarbības iespējas», ņemot vērā, ka IF darbība vērsta pret latviešu nācijas tiesībām un organizāciju mērķi ir kardināli atšķirīgi.

24. janvāris

LTF Domes valdes lēmumi «Priekšvēlēšanu sapulču jautājumā». Valde vērsās pret vēlēšanu boikotu, kā arī iestājās par to, lai tiktu reģistrēti visi kandidāti, kuri bauda plašu vēlēšanu slāņu uzticību.

30. janvāris

Iznāk «Atmodas» 4. (7.) numurs. «Atmoda» kļūst par regulāru nedēļas laikrakstu. Pieņemts kopīgs Igaunijas TF valdes, Latvijas TF Domes valdes un «Sajūdis» aicinājums PSRS APP priekšsēdētājam un PSRS ģenerālprokuroram pārbaudīt Karabahas komitejas locekļu arestēšanas likumību, pārtraukt starpnacionālā saspilējuma risināšanu no spēka pozīcijām.

14. februāris

LPSR Ministru Padomes lēmums par iedzīvotāju skaita mehāniskā pieauguma pārtraukšanu un migrācijas ierobežošanu.

18. februāris

Dome pieņem lēmumu par PSRS Tautas deputātu priekšvēlēšanu kampaņas platformu, aicina prasīt no kandidātiem iestāšanos par Latvijas politisku un ekonomisku suverenitāti, jauna Savienības līguma izstrādāšanu.

18.,19. februāris

LNNK dibināšanas kongress Ogrē.

23. februāris

Interfrontes mitiņš un demonstrācija, protestējot pret lēmumu par migrācijas pārtraukšanu.

25. februāris

Interfrontes mitiņš pie Uzvaras pieminekļa, kas vērsti pret valsts valodas statusa piešķiršanu latviešu valodai.

28. februāris

LTF Domes valdes paziņojums, kas vērsti pret Interfrontes mitiņiem un demonstrācijām. Interfronte tiek raksturota kā spēks, kas vērsti pret sociālekonomisko pārbūvi, pret republikas partijas kursu, aicinot izmantot streikus un armiju.

LTF Domes valdes aicinājums Rīgas Izpildkomitejai pārtraukt satiksmi gar latviešu tautas svētvietu - Brīvības pieminekli.

1. marts

Izraksts no LKP CK biroja sēdes protokola Nr. 92 - Par Nacionālās neatkarības kustības kongresu. Pilnīgi slepeni.

6. marts

Aktieru pikets pret preses brīvības ierobežojumiem.

12. marts

LTF mitiņš Komjaunatnes krastmalā ar devīzi «Novērsim draudus demokratizācijas procesam». Tā mērķis - vērsties pret demokratizācijas procesu ierobežojumiem Latvijā, atbalstīt likumprojektu par valsts valodas statusu latviešu valodai, lēmumu par migrācijas ierobežošanu. Mitiņš pieņem vēstuli M.Gorbačovam, republikas valdībai. Mitiņā piedalās 250 tūkstoši cilvēku.

21. marts

LTF valde prasa PSRS aizsardzības ministram, Baltijas kara apgabala virspavēlniekam pavasara jauniesaucamos dislocēt Baltijas kara apgabalā, protestē pret uzbrukumiem LNNK statūtiem un programmai.

26. marts

PSRS Augstākās Padomes deputātu vēlēšanas. 80% no ievēlētajiem (summējot ar atkārtotajām vēlēšanām) ir LTF atbalstītie kandidāti. Par PSRS Tautas deputātiem kļuvuši seši LTF valdes locekļi, LTF priekšsēdētājs, pieci Domes locekļi vai komiteju vadītāji.

8.,9. aprīlis

Armija izrēķinās ar civiliedzīvotājiem Gruzijas galvaspilsētā Tbilisi.

9. aprīlis

Rīgā pie Baltijas kara apgabala štāba parādās padomju kaujas tehnika.

11. aprīlis

LTF valde nosūta telegrammu PSRS AP, PSRS ģenerālprokuroram, Gruzijas PSR AP, godinot Tbilisi upuru piemiņu, prasot atbrīvot apcietinātos patriotus, saukt pie atbildības slepkavas.

15. aprīlis

Latvijas Lauksaimnieku savienības dibināšanas kongress.

22. aprīlis

Pieņemta Domes rezolūcija - viens no LTF galvenajiem darbības virzieniem ir republikas ekonomiskās patstāvības modeļa izstrāde. Jāizstrādā jauna suverēnas Latvijas Konstitūcija. Līdz tam jāpieņem grozījumi Konstitūcijā, kas paredzētu Vissavienības likumu ratifikāciju LPSR AP, attiecībā uz LPSR AP vēlēšanām - LPSR pilsonība ir obligāts priekšnoteikums vēlēšanām republikā.

27. aprīlis

LTF valde aicina darba kolektīvus vērsties pret Interfrontes provocētajiem streikiem, kuru mērķis - destabilizēt politisko situāciju republikā.

1. maijs

Uzsverot, ka 1. maijs ir sociāldemokrātu svētki, LTF piedalās oficiālajā demonstrācijā, bet veido atsevišķu kolonnu.

5. maijs

LPSR Augstākā Padome pieņem Valodas likumu, piešķirot latviešu valodai valsts valodas statusu.

9. maijs

«Padomju Jaunatnē» D. Ivāns un M.Steins (vēlēšanu koordinācijas centra vadītājs) kritizē J.Dobeļa priekšvēlēšanu kampaņas stilu, uzbrukumu LTF. Attiecību saasinājums starp LTF un LNNK kļūst par publisku faktu.

13.,14. maijs

Tallinā Baltijas Asamblejā tiekas Igaunijas TF Pilnvaroto padome, Latvijas TF Dome un «Sajūdis» Seims, 300 delegāti no katras republikas. Tajā pieņemts Aicinājums Eiropas drošības un sadarbības apspriedes dalībvalstu vadītājiem, ANO ģenerālsekretāram un PSRS APP priekšsēdētājam pievērst īpašu uzmanību Baltijas nāciju centieniem panākt pašnoteikšanos un neatkarību.

5.-17. maijs

Francijā, Abrenē, LTF valdes pilnvaroto grupa tiekas ar PBLA vadību. Pieņemtas rezolūcijas par sadarbību ekonomiskajā, politiskajā un kultūras sfērā.

18. maijs

LTF kopā ar VAK, LNNK, pieminot traģiskos

notikumus Gruzijā, rīko mitiņu pie Brīvības pieminekļa.

21. maijs

Mitiņš pie Rīgas dzelzceļa stacijas, pavadot jaunievēlētos PSRS AP deputātus. Piedalās 20 000 cilvēku.

23. maijs

LTF Domes valdes rīkojums politiskajai komitejai – līdz nākošajai valdes sēdei izstrādāt Latvijas neatkarības programmatiskās tēzes; tēzes publicēt presē un apspriest LTF Domes sēdē 10. jūnijā.

31. maijs

LTF Domes valdes aicinājums visiem LTF biedriem sakarā ar jautājuma apspriešanu par LTF iesaistīšanos cīņā par Latvijas pilnīgu politisko un ekonomisko neatkarību.

5. jūnijs

«Atmodā» publicēta LTF Tautsaimniecības komitejas un LPSR Ministru Padomes kopīgi izstrādātā LPSR ekonomiskās patstāvības (pašpārvalde un pašfinansēšanās) koncepcija.

8. jūnijs

LPSR AP Prezidija dekrēts par 40.-50. gadus represēto pilsoņu rehabilitāciju.

10. jūnijs

LTF Dome rezolūcijā pieprasa LPSR AP jūlija sesijā pieņemt deklarāciju par Latvijas valstisko suverenitāti, republikas ipašuma tiesībām, kā arī noteikt, ka LPSR AP vēlēšanās var piedalīties iedzīvotāji, kas 10 gadus nodzīvojuši republikā.

14. jūnijs

Manifestācija Doma laukumā «Par Latvijas destalinizāciju», atceroties 1941. gada deportācijas. Gājiens uz Brīvības pieminekli. Piedalās 60 000 cilvēku.

18. jūnijs

Pasaules latviešu ārstu kongress Rīgā.

21. jūnijs

«Padomju Jaunatnē» valdes paziņojums par PSRS Tautas deputātu kongresu. Atzīstot Latvijas pārstāvju nopietno darbu, izteiktas bažas par kongresa deputātu vairākuma naidīgumu pret tautu pašnoteikšanās tiesībām, draudiem, kas izteikti Baltijas republikām.

22. jūnijs

LPSR AP Prezidijā tiek atzīmēts, ka LNNK nav prettiesiska organizācija.

25. jūnijs

PSRS Tautas deputātu kongresa sākums.

27. jūnijs

Valde izsludina konkursu «Neatkarīgās Latvijas eksistence ekstremālos ekonomiskos apstākļos».

11. jūlijs

Tiek pieņemta LTF ideoloģiskā platforma dažādu tautību Latvijas iedzīvotāju konsolidācijai, balstoties uz neatkarīgas, demokrātiskas valsts izveidošanu.

LTF Domes valdes atklātā vēstule LPSR AP Prezidijam, kurā pieprasīta A.Rubika atcelšana no pilsētas mēra amata.

13. jūlijs

LPSR AP Prezidija lēmums: darbību Pilsoņu komiteju veidošanā atzīt par nelikumīgu, kurā pilsoņu reģistrācija nerada juridiskas sekas.

15. jūlijs

Igaunijas TF, Latvijas TF un «Sajūdis» Baltijas Padomes pirmā sēde Pērnavā - vienošanās par tālākās sadarbības virzieniem.

LTF Dome sakarā ar LKP CK plēnumu paziņo, ka LKP atrašanās PSKP sastāvā ir pretrunā ar Latvijas suverenitātes ideju, kā arī aicina LKP atcelt LPSR Konstitūcijas 6. pantu (Komunistiskās partijas vadošā loma) un nodrošināt daudzpartiju sistēmas izveidošanu Latvijā.

18. jūlijs

LTF Domes valdes paziņojums par Pilsoņu komitejām un gaidāmajām vēlēšanām. LTF uzskata, ka oficiālais uzbrukums Pilsoņu komitejām ir nepamatots un nepieļaujams. LTF aicina aktīvi konsolidēt visus spēkus un kustības vēlēšanu kampaņai.

26. jūlijs

Doma laukumā mitiņš «Par Latvijas suverenitāti», kas prasa LPSR AP pieņemt suverenitātes deklarāciju. Piedalās 60 000 cilvēku.

27. jūlijs

LPSR AP pieņem likumu par Latvijas saimniecisko un ekonomisko patstāvību.

28. jūlijs

LPSR AP pieņem Deklarāciju par Latvijas suverenitāti.

LPSR AP ieceļ komisiju 1939./40. gada notikumu izpētei.

LPSR AP likums par lielāku brīvību mitiņu, demonstrāciju, piketu rīkošanā.

5. augusts

LTF Dome uzskata par nepieņemamu likumprojektu par LPSR pilsonību, jo noteikt pilsonību var tikai suverēna valsts. Pieņemts lēmums sakarā ar Latvijas Republikas pilsoņu reģistrāciju - tās ir katra cilvēka demokrātiskās tiesības. LTF galvenais uzdevums ir gatavoties Augstākās Padomes un vietējo padomju vēlēšanām.

10., 11. augusts

Zinātniskā konference «1939. gada augusts un Baltijas valstis».

12. augusts

Baltijas Padomes sēde Cēsis. Apspriešta triju kustību stratēģija un taktika valsts varas

orgānu vēlēšanās, nosodīti Igaunijas Interfrontes rīkotie streiki.

23. augusts

«Baltijas ceļš». Cilvēku ķēde no Tallinas līdz Viļņai. Latvijas teritorijā tajā piedalās 300 000 cilvēku. Akcijas norise: cilvēki ķēdē sāk stāties 18.30, līdz ņemot tranzistorus, 19.00 - 19.15 ķēde saslēdzas. Ķēdē cilvēki stājas, vadoties pēc intervāla 1,5 m - 1 cilvēks.

Pienemts Baltijas Padomes aicinājums: «Baltijas ceļš - ceļš uz pēdējo koloniālo teritoriju atbrīvošanu Eiropā», kurā prasīts Hitlera-Stalīna paktu atzīt par spēkā neesošu no parakstīšanas brīža un Baltijas aneksiju par nelikumīgu. Savākts 42 600 parakstu zem aicinājuma izveidot LPSR AP komisiju, kas izskatītu 1940. gada vēlēšanu likumību.

26. augusts

PSKP Politbiroja paziņojums «Par stāvokli Baltijas padomju republikās».

27. augusts

LTF mitnē sanāk ārkārtējā valdes sēde, piedaloties PSRS un LPSR AP deputātiem. pieņemta telegramma PSKP CK, PSRS AP priekšsēdētājam M.Gorbačovam, arī aicinājums Latvijas tautai, kurā protestē pret PSKP CK 26. augusta provokatīvo paziņojumu par stāvokli Baltijas republikās. Divu dienu laikā savākti 204 085 paraksti, kas protestē pret paziņojumu.

31. augusts

Rīgā Baltijas Padomes sēde, reaģējot uz PSKP CK 26. augusta paziņojumu, pieņem aicinājumu Padomju Savienības tautām un vēstulī ANO ģenerālsekretāram, lūdzot sūtīt uz Baltiju starptautisko komisiju, kā arī iekļaut Baltijas tautu jautājumu kādas ANO tuvākās sesijas darba kārtībā.

8.,9. septembris

Baltijas Padomes sēde Panevēžā. Panākta vienošanās (piedaloties republiku valdību pārstāvējiem, zinātniekiem) par ekonomisko sadarbību, regulāru triju republiku līgumu slēgšanu un Baltijas tirgus izveidi līdz 1993. gadam. Pieņemta arī deklarācija par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas valstisko nedalāmību, aicinājums M.Gorbačovam dot iespēju Baltijas iedzīvotājiem dienēt Baltijā.

11. septembris

«Atmodā» publicēts LTF jaunās Programmas projekts, kurā par LTF mērķi izvirzīta neatkarīgas, demokrātiskas Latvijas valsts atjaunošana.

7.,8. oktobris

LTF II kongress. Kurss uz pilnīgi neatkarīgu Latviju.

10. novembris

LPSR AP pieņem likumu, ar kuru Jāņu diena, Ziemassvētki un 18. novembris tiek atzīti par valsts svētku dienām, bet 11. novembris - Lāčplēša diena - par vēstures atceres dienu.

11. novembris

LR AP 1939./40. gada notikumu izmeklēšanas komisija sniedz ziņojumu, kurā norāda, ka Hitlera un Stalīna pakta rezultātā Latvija tika okupēta un anektēta. Latvijas Saeimas 1940. gada 21. jūlija deklarācija par Latvijas iestāšanos PSRS sastāvā un PSRS AP 1940. gada 5. augusta likums par Latvijas uzņemšanu PSRS ir nelikumīgi kopš to pieņemšanas brīža.

18. novembris

Latvijas Republikas proklamēšanas dienā Daugavmalā notiek LTF rīkotā manifestācija «Par neatkarīgu Latviju». Piedalās 500 000 cilvēku.

27. novembris

PSRS AP pieņemtais likums atzīst Baltijas republiku saimniecisko patstāvību.

10. decembris

Vietējo padomju tautas deputātu vēlēšanas.

17. decembris

Igaunijas, Latvijas un Lietuvas prettiesiski represēto 1. kongress.

24. decembris

PSRS Tautas deputātu 2. kongress pieņem rezolūciju, kurā nosoda un atzīst par spēkā neesošiem slepenos protokolus starp PSRS un Vāciju 1939. gadā.

25. decembris

Latvijā oficiāli svin Ziemassvētkus.

28. decembris

LPSR AP nolemj svītrot Konstitūcijas 6. punktu par kompartijas vadošo lomu.

1990. GADS

11. janvāris

LPSR AP pieņem labojumus LPSR Konstitūcijā par to, ka pilsoņiem ir tiesības dibināt partijas un apvienoties sabiedriskajās organizācijās.

15. janvāris

LPSR AP pieņem likumu par sarkanbalt-sarkano karogu, valsts ģerboni un himnu «Dievs, svētī Latviju!» kā oficiālo valsts simbolu.

23. februāris

Notiek Interfrontes mītiņš, kurā vērsas pret Latvijas centieniem atdalīties no PSRS.

28. februāris

Interfrontes mītiņš, kas vērstas pret Latvijas neatkarību.

11. marts

Lietuva pasludina neatkarību.

17. marts

Latvijas Tautas frontes organizētais mītiņš Daugavmalā par Latvijas valsti, par brīvu cilvēku.

18. marts

LTF uzvar LPSR Augstākās Padomes vēlēšanās.

20. marts

A.Gorbunova tikšanās Maskavā ar M.Gorbačovu, kurā tiek piedāvāta jauna Savienības līguma noslēgšana.

24. marts

Baltijas Padomes sēde Viļņā.

30. marts

Igaunijas PSR AP pieņem lēmumu par pārejas periodu uz neatkarīgu valsti.

6.-7. aprīlis

Sašķeļas Latvijas Komunistiskā partija.

17.-18. aprīlis

PSRS sāk Lietuvas ekonomisko blokādi.

23. aprīlis

Visu līmeņu Tautas deputātu sapulce Daugavas stadionā, 8086 deputāti iestājas par Latvijas neatkarības atgūšanu.

30. aprīlis-1. maijs

LR Pilsotņu kongress.

3. maijs

LPSR AP 1. jaunievēlētā deputātu sēde, kurā norobežojas divas frakcijas - LTF (131 deputāts) un «Līdztiesība» (57 deputāti). Par AP priekšsēdētāju ievēlē Anatoliju Gorbunovu, par pirmo vietnieku - Daini Iļānu.

4. maijs

Ar 138 balsīm «par» LPSR AP pieņem Deklarāciju par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. Tiek pasludināts pārejas posms no LR Augstākās Padomes līdz Latvijas Republikas Saeimas sasaukšanai, kurā varas *de iure* pāraugtu *de facto*. LKP CK birojs uzdod visām LKP struktūrām vērsties pret Neatkarības deklarāciju.

7. maijs

Ivars Godmanis tiek iecelts par Ministru Padomes priekšsēdētāju.

8. maijs

Komjaunatne pārtop par Latvijas jaunatnes progresa savienību.

11. maijs

Rīgas milicijas garnizona darbinieku sapulcē tiek pieņemta rezolūcija, ka jāpakļaujas tikai PSRS institūcijām, bet 4. maija Deklarācija ir slepens valsts apvērsums.

12. maijs

Tallinā notiek triju Baltijas valstu vadītāju sanāksme, kurā paraksta Deklarāciju par Latvijas, Lietuvas un Igaunijas sadarbību. Tiek izveidota Baltijas valstu padome.

14., 15. maijs

PSRS prezidents M.Gorbačovs paraksta dekretu, kurā 4. maija Deklarācija pasludinā-

ta par spēkā neesošu, jo neatbilst PSRS likumdošanai.

Interfrontes rīkotais civilā tērpto kursantu un citu Atmodas pretinieku uzbrukums Augstākajai Padomei.

20. maijs

Notiek Glābšanas komitejas dibināšanas kongress, kas apvieno sevī LR AP deputātu frakciju «Līdztiesība», Interfronti, Apvienoto darba kolektīvu padomi, Republikānisko streika komiteju, Kara un bruņoto spēku savienību. Par tās vadītāju kļūst Alfrēds Rubiks.

21. maijs

LKP CK pirmā sekretāra Alfrēda Rubika paziņojums par partijas gatavību atrasties opozīcijā.

24. maijs

LKP CK lēmums pārtraukt partijas laikraksta «Cīņa» izdošanu sakarā ar kolektīva nepakļaušanos partijas prasībām. Sāk iznākt «Neatkarīgā Cīņa».

26. maijs

Baltijas valstu ārlietu ministru deklarācija par M.Gorbačova pilnvarām gatlotu konferencē, kur atzīmēts, ka viņa noslēgtie līgumi nebūs saistoši Baltijas valstīm.

28. maijs

LR AP uzdod MP pārņemt Preses namu savā rīcībā.

30. maijs

LR AP nosūta apsveikuma telegrammu Borisam Jeļcinam sakarā ar ievēlēšanu par Krievijas Augstākās Padomes priekšsēdētāju.

4. jūnijs

LR AP par iekšlietu ministru apstiprina A.Vazni. Milīcijā izveidojas divvaldība, jo iepriekšējam ministram un PSRS ministram pakļaujas puse Rīgas milicijas.

6. jūnijs

Baltijas valstu aicinājums M.Gorbačovam par kopīgu tikšanos. A.Gorbunovs izskaidro LR AP Neatkarības deklarācijas būtību PSRS Federācijas padomes sēdē.

12. jūnijs

M.Gorbačovs paziņo, ka Neatkarības deklarācijas būtu iesaldējamas, bet sarunas varētu tikt vestas par suverēnu valstu savienību.

5.-8. jūlijs

Latvijā notiek Vispārējie Latviešu dziesmu svētki, kuros piedalās 37 tūkstoši dalībnieku no visas pasaules.

10. jūlijs

LR AP pieņem lēmumu, ka starpvalstu sarunās ar Maskavu jāakcentē valstiskas

neatkarības atgūšanas ideja un pārejas perioda līguma sagatavošana.

19. jūlijs

ASV valsts sekretārs tiek ar I. Godmani un J. Jurkānu un uzsver, ka ASV joprojām neatzīst Latvijas inkorporāciju PSRS sastāvā, un atzīmē, ka tās valstiskumu var atjaunot tikai sarunu ceļā ar Maskavu.

20. jūlijs

Federācijas padomes sēdēs A. Krastiņš uzsver, ka sarunu temats būtu nevis par Savienības līgumu, uz ko mudina M. Gorbačovs, bet gan neatkarības jautājums.

26. jūlijs

Jūrmalā Krievijas AP priekšsēdētājs B. Jelcins vienojas ar Latvijas AP priekšsēdētāju A. Gorbunovu par starpvalstu līgumu, kurā teikts, ka abām republikām nav nekādu teritoriālu vai mantisku pretenziju vienai pret otru.

3. augusts

AP pieņem lēmumu par visu represēto personu rehabilitāciju.

10.-11. augusts

Jūrmalā tiek parakstīts līgums, kurā Krievija atzīst Latvijas neatkarību, bet Latvija Krievijas suverenitāti.

21. augusts

Maskavā tiek panākta vienošanās par sarunu nepieciešamību par Latvijas neatkarības atjaunošanu.

3. septembris

Doma laukumā notiek Interfrontes miņiņš.

5. septembris

Maskavā notiek sešu valstu ārlietu ministru apspriede par Vācijas apvienošanu un tiek nosūtīts Baltijas valstu memorandums par to, ka nevar runāt par Eiropas problēmu taisnīgu noregulējumu, neskarot Baltijas problēmu.

26. septembris

Par Latvijas ģenerālprokuroru ieceļ Jāni Skrastiņu. Līdzās darbojas prokuratūra, kas pakļaujas PSRS likumiem.

Maskavā I. Godmanis tiek ar M. Gorbačovu. M. Gorbačovs stingri iestājas par suverēno valstu savienību. I. Godmanis aicina neieviest prezidenta pārvaldi.

1.-2. oktobris

Nujorkā notiek 35 valstu ārlietu ministru tikšanās, kurā Baltijas pārstāvji cenšas aktualizēt savu valstu problēmu.

24. oktobris

LR Augstākā Padome izsludina moratoriju Vissavienības nozīmes uzņēmumiem, aizliedzot tos privatizēt vai citādi padarīt par PSRS īpašumu.

2. novembris

OMON akcija pret Preses namu.

10. novembris

Baltijas pārstāvji noraida PSRS MP priekšlikumu parakstīt Savienības līgumu, ignorējot draudus par ekonomiskām sankcijām, tādām kā izejvielas, enerģijas pirkšanu par valūtu un PSRS ārējā parāda dzēšanu.

14. novembris

Latvijas lēmums pārtraukt PSRS armijas vienību materiālo apgādi.

16. novembris

M. Gorbačovs nosoda Latvijas sankcijas pret armiju un vēlreiz uzaicina Latviju noslēgt Savienības līgumu, draudot ar ekonomisko blokādi un prezidenta pārvaldi.

19. novembris

PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs izdod rīkojumu: «Pārveidot Latvijā izvietotos Vissavienības uzņēmumus par akciju sabiedrībām.»

21. novembris

Aicinājums izvest OMON vienības no Latvijas, kā arī sākt sarunas ar Maskavu par PSRS Bruņoto spēku pakāpenisku izvešanu no Latvijas.

23. novembris

PSRS AP sēdē prezidentam tiek piešķirtas ārkārtējas pilnvaras, pasludinot ārkārtējo stāvokli.

25. novembris

PSRS un LPSR Konstitūcijas un Pilsoņu tiesību aizsardzības komiteja pārveidojas par Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteju.

26. novembris

Vissavienības presē tiek publicēts projekts par jauno Savienības līgumu.

6. decembris

Vislatvijas sabiedrības glābšanas komiteja aicina PSRS prezidentu M. Gorbačovu ieviest Latvijā PSRS prezidenta pārvaldi.

11. decembris

LTF valdes paziņojums «Visiem Latvijas neatkarības atbalstītājiem par rīcību varbūtējā X stundā, kad tiktu ieviesta PSRS prezidenta vai citāda ārkārtēja pārvalde».

12. decembris

Sprādzieni pie Politiskās izglītības nama.

15. decembris

Notiek Interfrontes 3. kongress, kurā pieņem aicinājumu PSRS deputātu kongresā izskatīt jautājumu par prezidenta pārvaldes ieviešanu Latvijā.

17. decembris

Pret Savienības līgumu savākts aptuveni viens miljons parakstu.

18. decembris

Rīgā notiek vēl trīs sprādzieni.

19. decembris

LR Augstākā Padome pieņem lēmumu atsaukt deputātus no Maskavas.

21. decembris

LR Augstākā Padome paziņo, ka situāciju Latvijā pilnībā kontrolē parlaments un valdība un ka mēģinājums atstādināt likumīgo varu nenovēršami sastaps plašu Latvijas tautas pilsonisko nepakļaušanos un pretošanos.

22. decembris

Baltijas kara apgabala militāro aprindu pārstāvji slepeni izstrādā plānu, kā X stundā neitralizēt Latvijas parlamentu. PSRS Tautas deputātu kongresā PSRS ārlietu ministrs Eduards Ševardnadze paziņo par savu demisiju, brīdinot par diktatūras tuvošanos.

1991. GADS**2. janvāris**

Lietuvā tiek okupēta kompartijas ēka un Viļņas Preses nams.

Rīgā OMON vienības pārņem Preses namu. LTF valde pieņem paziņojumu, kurā kategoriski nosoda jebkuras terora un vardarbības akcijas Rīgā un citās Latvijas Republikas vietās, kas tika uzsāktas pēc LKP un citu reakcionāru organizāciju aicinājuma ieviest Latvijā diktatūru.

8. janvāris

LR AP nosoda PSRS speciālo vienību iesūtišanu Latvijā un aicina iedzīvotājus atturēties no sadarbības ar tām.

LTF valde nolemj visdrīzākajā laikā organizēt Vislatvijas tautas manifestāciju.

Viļņā ap 20-25 tūkstoši interfrontiski noskaņotu PSRS piekritēju prasa atlaist Lietuvā parlamentu.

10. janvāris

M.Gorbačovs ultimativā tonī aicina Lietuvu atcelt AP pieņemtos aktus.

Nesankcionēts interfrontiski noskaņotu PSRS piekritēju mītiņš pie Ministru Padomes prasa valdības atkāpšanos.

11. janvāris

Latviešu sieviešu līgas mītiņš vērsas pret nelikumīgo Latvijas pilsoņu iesaukšanu PSRS bruņotajos spēkos. 6000 dalībnieku.

12. janvāris

A.Gorbunovs un I.Godmanis tiekas ar M.Gorbačovu, lai novērstu vardarbību Rīgā. KPFSR AR Prezidijs aicina izvest speciālās militārās vienības no Baltijas, kā arī uzsākt sarunas.

LTF Dome apspriež situāciju valstī un nolemj rīkot 13. janvārī Vislatvijas tautas manifestāciju.

13. janvāris

Nakti tanki aplenc Lietuvas AP ēku, ieņem TV, radio, telegrāfu. Sadursmē iet bojā 14

Lietuvas iedzīvotāju, ir ievainotie.

Pēc notikušā LTF priekšsēdētājs D.Ilvāns pa radio aicina Latvijas iedzīvotājus doties uz Rīgas stratēģiski svarīgākajām ēkām un organizēt to aizsardzību.

Plkst. 10.00 sākas AP Prezidija sēde, bet plkst. 12.00 AP plenārsēde, kas saistībā ar notikumiem Lietuvā un sakarā ar iespējamo bruņoto apvērsumu Latvijā diskutē par aizsardzības pasākumiem.

Plkst. 14.00 Rīgā notiek nebijusi liela manifestācija - ap 500 000 cilvēku, uz kuru sabraukuši iedzīvotāji no visas Latvijas. Centrālais jautājums - nakts notikumi Lietuvā un aicinājums uz cīņu par Latvijas neatkarību. Notiek barikāžu celtniecība ar Augstāko Padomi, Ministru Padomi, radio, TV, telefona centrāli.

Tallinā tiekas Krievijas Federācijas, Igaunijas un Latvijas AP priekšsēdētāji, parakstot paziņojumu, kurā nosoda pret Baltijas valstīm vērstos bruņotas vardarbības aktus.

14. janvāris

Notiek J.Petera saruna ar M.Gorbačovu, kurā PSKP vadītāji situāciju Baltijā vērtē kā bīstamu. Baltijas kara apgabala virspavēlnieks F.Kuzmins izsaka ultimātu Latvijas AP par to, ka nepieciešams atcelt visus pieņemtos LR likumus, kas būtu pretrunā PSRS Konstitūcijai. Savukārt B.Jeļcins uzsver, ka notikumi Baltijā liecina par sākumu uzbrukumam demokrātijai un Baltijas valstis būšot tikai pirmie upuri.

NATO nosoda militāra spēka lietošanu pret Baltijas valstīm.

14.-21. janvāris

OMON uzbrukumi dažādiem Latvijas objektiem, lai destabilizētu situāciju valstī.

15. janvāris

Interfrontes mītiņā ASK stadionā, kur piedalās ap 10 000 cilvēku, tiek nolasīts Vislatvijas sabiedrības glābšanas komitejas paziņojums, kurā teikts, ka tā uzņemas likumdošanas un izpildvaras funkcijas Latvijā.

17., 18. janvāris

Rīgā uzturas PSR AP deputātu delegācija Anatolija Deņisova vadībā, kas, atgriezusies Maskavā, paziņo, ka Latvija ir «par» prezidenta pārvaldes ieviešanu.

20. janvāris

OMON un citas militārās specvienības iebrūk Iekšlietu ministrijā un izraisa apšaudīšanos Rīgas centrā, kur iet bojā pieci cilvēki.

12. februāris

LTF valde paziņo par atbalstu LR AP un pašvaldībām Latvijas iedzīvotāju aptaujas organizēšanā.

3. marts

Vislatvijas aptaujā par Latvijas valstisko neatkarību nobalso 73,8% iedzīvotāju.

6. marts

LR AP nolemj nepiedalīties PSRS referendumā par Savienības saglabāšanu.

16. marts

ASV valsts sekretārs Džeimss Beikers, pieņemot Baltijas valstu vadītājus, uzsver, ka Baltijas valstis nekad nav iestājušās PSRS un tāpēc tām nav jāvadās pēc PSRS likumiem izstājoties.

26. marts

LTF valde pieņem lēmumu «Par ieteikumu tautas aizsardzības sistēmas izveidei.» LTF valde iesniedz LR AP Prezidijam un LR AP LTF frakcijai vērtējumu likumprojektam par grozījumiem un papildinājumiem likumā «Par pagastu pašvaldībām».

9. aprīlis

LTF valde aicina LR AP atzīt tā saukto LPSR prokuratūras darbību par antikonstitucionālu.

16. aprīlis

LTF valdes sēdē apspriež jautājumu par cīņu pret Latvijas nacionālās bagātības izsaimniekošanu.

2. jūlijs

LTF valde akceptē Baltijas Padomes 1991. gada 26. jūnija lēmumu 1991. gada 23. augustā kopā ar Igaunijas Tautas fronti un Lietuvas «Sajūdis» rīkot akciju «Liesmojošais Baltijas ceļš».

14. jūnijs

B.Jeļcins uzvar Krievijas prezidenta vēlēšanās.

4. augusts

PSRS prezidents M.Gorbačovs aicina 20.augustā visām republikām parakstīt Savienības līgumu.

17. augusts

Apvienojas Baltijas republiku opozīcijas deputāti, kas nolemj savu darbību vērst uz PSRS saglabāšanu.

19. augusts

Naktī notiek valsts apvērsums PSRS. Varu pārņem Valsts Ārkārtējā stāvokļa komiteja, kas izsludina ārkārtējo stāvokli.

Plkst. 11.00 preses konferencē A.Rubiks paziņo par atbalstu apvērsumam.

Plkst. 12.00 notiek LR AP plenārsēde, kurā pieņem paziņojumu, ka Ārkārtējā stāvokļa valsts komiteja ir nelikumīgs veidojums.

Baltijas kara apgabala pavēlnieks F.Kuzmins informē A.Gorbunovu, ka viņš ir nozīmēts par galveno ārkārtējā stāvokļa realizētāju Baltijā. LTF vietējās struktūras tiek aicinātas atjaunot decembrī pieņemtās X stundas darbības programmu.

Plkst. 18.00 LNNK valde pieņem lēmumu prasīt no saviem deputātiem AP pasludināt Latvijas neatkarību.

Plkst. 19.15 OMON un desantnieki ieņem Latvijas TV centra pirmo stāvu.

Plkst. 19.30 Latvijas TV pārtrauc raidīt.

Plkst. 20.30 OMON ieņem Rīgas pilsētas iekšlietu pārvaldi.

Plkst. 20.45 OMON ieņem LR Iekšlietu ministriju.

Plkst. 22.30 OMON ieņem un izdemolē LTF mitni.

Plkst. 22.30 sāk darboties Latgales TV.

20. augusts

Plkst. 4.30 OMON ieņem Rīgs starptautisko telefona centrāli un telegrāfa staciju.

Plkst. 4.53 sāk darboties Latvijas radio nelegālais raidītājs.

Plkst. 5.00 OMON vienība ieņem Radio namu.

LR AP pieņem lēmumu 21. augustā, solidarizējoties ar Krieviju, sākt vispārējo streiku.

Plkst. 23.50 PSRS desanta karaspēks atbrūņo LR MP apsardzi.

21. augusts

Plkst. 12.00 astoņi bruņoti cilvēki iebrūk LTF Centra rajona nodaļas telpās un piekauj nodaļas priekšsēdētāju un rajona padomes deputātu.

Plkst. 13.00 Doma laukumā iebruc četri OMON bruņutransportieri.

Plkst. 13.10 LR Augstākā Padome pieņem Konstitucionālo likumu par Latvijas Republikas valstisko statusu (111 deputāti balso - par, 13 - pret). Tiek atcelts 1990. gada 4. maija noteiktais pārejas periods Latvijas Republikas valsts varas atjaunošanai *de facto*. Plkst. 14.10 bruņutransportieri aizbrauc no Doma laukuma.

Vakarā desantnieki atstāj TV ēku un TV torni, varasvirvi - Radionamu.

Krievijas Augstākā Padome un Krievijas ārlietu ministrs Andrejs Kozirevs aicina pasaules valstis atzīt Baltijas valstu neatkarību.

22. augusts

LR AP Prezidijs pieņem lēmumu par neaizskaramības statusa atņemšanu PSRS tautas deputātiem no Latvijas.

LR MP pieņem lēmumu par to uzņēmumu un iestāžu vadītāju nekavējošu atbrīvošanu no amata, kuri paziņojuši par atbalstu PSRS militārā apvērsuma organizētājiem un izpildītājiem vai aktīvi sadarbojušies ar tiem.

23. augusts

Islande atzīst Latvijas valstisko neatkarību.

LR AP atzīst Igaunijas un Lietuvas valstisko neatkarību *de iure*.

AP pieņem likumu par LR Zemessardzi.

Vakarā deg uguns kuri «Liesmojošajā Baltijas ceļā».

24. augusts

Krievijas prezidents B.Jeļcins paraksta dekrētu par Lietuvas, Latvijas un Igaunijas valstiskās neatkarības atzīšanu.

Dānija atzīst Latvijas neatkarību.

LR AP pieņem lēmumu apturēt to sabiedrisko un sabiedriski politisko organizāciju darbību, kas izteikušas atbalstu valsts apvērsumam - LKP, LPSR Darbaļaužu internacionālo fronti, Darba kolektīvu apvienoto padomi, kara un darba veterānu organizāciju, LĻKJS.

LR AP pieņem likumprojektu par Latvijas PSR VDK likvidēšanu.

25.-27. augusts

Latvijas neatkarību atzīst Argentīna, Polija, Somija, Norvēģija, Čehijas un Slovākijas Republika, Kanāda, Malta, Albānija, Austrālija, Beļģija, Eiropas Kopiena, Francija, Krievija, Itālija, Īrija, Lielbritānija, Luksemburga, Nīderlande, Portugāle, Spānija, Šveice, Vācija, Zviedrija, Gruzija, Ukraina.

26. augusts

Ar LR AP lēmumu nodibināts AP Apsardzes dienests.

Virsnieku nams nodots Rīgas Latviešu biedrībai.

Maskavā sākas PSRS AP ārkārtas sesija, kurā 28 no Latvijas ievēlētie PSRS tautas deputāti iesniedz PSRS AP lēmumu par LR valstiskās neatkarības atzīšanu.

26. augusts

LTF valde paziņo, ka Latvijas Republikas tapšanas procesā LR AP un MP konsekventi jāisteno LTF Programma.

31. augusts

OMON kaujinieku vienība ar Interfrontes karogiem, bet bez ieročiem aizbrauc no Rīgas.

2. septembris

ASV atzīst Baltijas valstu neatkarību.

3. septembris

LTF valde pieņem lēmumu «Par turpmākiem uzdevumiem demokrātiskas Latvijas valsts atjaunošanā».

6. septembris

PSRS Valsts dome pieņem lēmumu atzīt Baltijas valstu neatkarību.

11. septembris

Latviju uzņem Eiropas Drošības un sadarbības apspriedē (EDSA).

18. septembris

Latvija kļūst par Apvienoto Nāciju Organizāciju (ANO) pilntiesīgu locekli.

5. oktobris

Baltijas Valstu padome pieņem paziņojumu par nekavējošu PSRS karaspēka izvešanu no Latvijas, Lietuvas un Igaunijas.

Hronikā izmantoti Latvijas Tautas frontes kongresu, Domes, valdes sēžu protokoli, rezolūcijas un citi LTF arhīva materiāli, LR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotāji, Latvijas masu saziņas līdzekļu publikācijas. Daļēji izmantoti hronikas materiāli no grāmatas «Latvija 1985.-1996. gadā. Notikumu hronika» (sast. Daina Bleiere), dokumenta kopojuma «Neatkarības atgūšana» (Latvijas Valsts arhīvs), rakstu krājuma «Latvijas valsts atjaunošana. 1986.-1993.».

SATURS

Ēvalds Valters. Fragments no uzrunas Latvijas Tautas frontes

5 dibināšanas kongresā

7 levada vietā

1. DALĀ

Latvijas Tautas fronte – no dibināšanas līdz 4. maija deklarācijai. 1988. gada septembris – 1990. gada maijs

10 *Dainis Ivāns*. Vērts turpināt

Latvijas Tautas frontes dibināšanas kongresa organizācijas komitejas sēžu protokoli

16 Protokols Nr. 1

18 Protokols Nr. 2

20 Protokols Nr. 3

22 Protokols Nr. 4

24 *Viktors Daugmalis*. Latvija, cik skaists ir Tavs vārds!

28 Diskusija par Tautas frontes sākumu

44 *Džemma Skulme*. Laikmetu griežos

49 *Jānis Škapars*. Tautas frontes sākotne

66 *Romualds Ražuks*. Latvijas Tautu forums

70 *Jānis Dinēvičs*. Pretrunu polarizācija. LTF un Interfrontes sadursmes

79 *Elmārs Vēbers*. Treji LTF neatkarības /atkarības vēsturiskie loki

86 *Jānis Freimanis, Juris Rozenvalds, Arnolds Klotiņš*. 31. maija Aicinājums

95 *Andrejs Krastiņš*. Aicinājums un tā nepieciešamība

97 *Dainis Ivāns*. Savisārs. Landsbergis. Baltija

Izraksti no LTF 1. sasaukuma Domes sēžu protokoliem

108 Protokols Nr. 10

110 Protokols Nr. 11

114 *Jānis Škapars*. Tēzes ziņojumam LTF 2. kongresā

Ivars Godmanis. Runa LTF 2. kongresā. (Izraksts no LTF

120 2. kongresa protokola)

Dainis Ivāns. Ceļš vai krustceļš? (Intervija laikrakstā «Atmoda»

123 1989. g. 2. oktobrī)

Imants Kalniņš. Šī iekārta nedod garantijas. (Intervija laikrakstā «Atmoda»

127 1989. g. 2. oktobrī)

130 *Māris Grinblats*. Tātad neatkarību! Bet kādu?

Alfrēds Rubiks. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas birojam, PSRS CK Politbirojam

136 LTF 2. sasaukuma Domes sēdes protokols Nr. 4

141 *Andris Teikmanis*. Rīga - ciņa par simbolu

146 *Armands Melnalksnis*. Nevienam es Rīgu nedošu!

Saruna par LTF Vēlēšanu centra darbību (M.Steins, R.Bruners,

151 A.Dravnieks, P.Sterniņš, G.Beņķis)

155 LTF 2. sasaukuma Domes sēdes protokols Nr. 8

2. DALA

Latvijas Tautas fronte un Latvijas Republikas Augstākā Padome.

Ciņa par varu un neatkarību.

1990. gada maijs - 1991. gada augusts

- 164** *Romāns Apsītis, Egils Levits.* 4. maija Deklarācija un neatkarības vizijas
- 173** LTF 2. sasaukuma Domes sēdes protokols Nr. 10
- 175** *Jānis Dinēvičs.* Divas varas un spēku samērs starp tām
- 190** *Ivars Godmanis.* Divas varas. 1990. gada 4. maijs - 1991. gada augusts
- 197** *Alfrēds Rubiks.* Ciņa par varu
- 203** *Romualds Ražuks.* LTF III kongress un Latvijas Republikas faktiskās neatkarības atjaunošana. LTF sadarbība ar LR Augstāko Padomi un valdību
- 208** *Jānis Freimanis.* Pagrieziena nacionālajos un pilsonības jautājumos: LTF 3. kongresa priekšvēsture
- 213** Saruna ar Imantu Kalniņu par LTF 3. kongresu
- 216** *Uldis Augstkalns.* Kulminācija
- 227** *Ivars Redisons.* No barikādēm – uz neatkarīgu Latviju
- 235** Latvijas Tautas frontes valdes paziņojums
- 237** *Mavriks Vulfsons.* Atmodas deputāti - Kremli - Gorbačovs
- 245** LTF III sasaukuma Domes sēdes protokols Nr. 3
- 250** *Viktors Alksnis.* «Maskava mūs pameta»
- 252** *Pēteris Laķis.* 1991. gada 3. marta referendums
- 254** Augusta pučs Latvijā. Diskusija: I. Godmanis, D. Ivāns, J. Dinēvičs, J. Škapars

3. DALA

Latvijas Tautas fronte - Trešās Atmodas fenomēns un virzītājs

- 278** *Sandra Kalniete.* Skrējieni pa šķēršļotu apvidu mainīgā ainavā
- 304** *Jānis Freimanis, Nils Muižnieks, Ilmārs Bišers.* LTF un Baltijas kopības loma PSRS sagrāvē
- 313** *Ints Cālītis.* Austrumu virziens
- 316** *Inguna Ebela.* Latvijas Tautas frontes sakari ar Gruziju
- 320** *Ojārs Kehris.* Tautsaimniecība un tirgus ekonomika
- 324** *Edmunds Krastiņš.* Privatizācija 1990.-1998. gadā
- 328** *Jānis Kinna.* Agrārā reforma - plusi un minusi
- 336** Latvijas Tautas frontes loma Latvijas tautsaimniecības pamatu izveidē un ekonomiskās reformas uzsākšanā. (Diskusija)
- 346** *Inta Briķe.* Tautas frontes prese: spožums vai posts?
- 351** *Sarmīte Ēlerte.* Jaunas avīzes nepieciešamība. Cenzūra un šķēres
- 354** *Elīta Veidemane.* «Atmoda» – vēsturisks fenomēns
- 358** *Dzintra Pēdedze.* Latvijas Tautas frontes reģionālās nodaļas
- 361** *Antons Seiksts.* Latvijas Tautas fronte un Latgale
- 365** *Jānis Lagzdīns.* Novadu atbalsts - Atmodas uzvaras garantija
- 369** *Uldis Augstkalns.* Latvijas Tautas fronte: ar laika distanci
- 371** *Jānis Škapars.* Latvijas suverenitāte un 31. maija Aicinājums
- 382** *Juris Rubenis.* Kas mūs var vienot šodien?

HRONIKA

Latvijas Tautas fronte, 1988-1991

- 387** *Sastādījusi Inese Škapare*

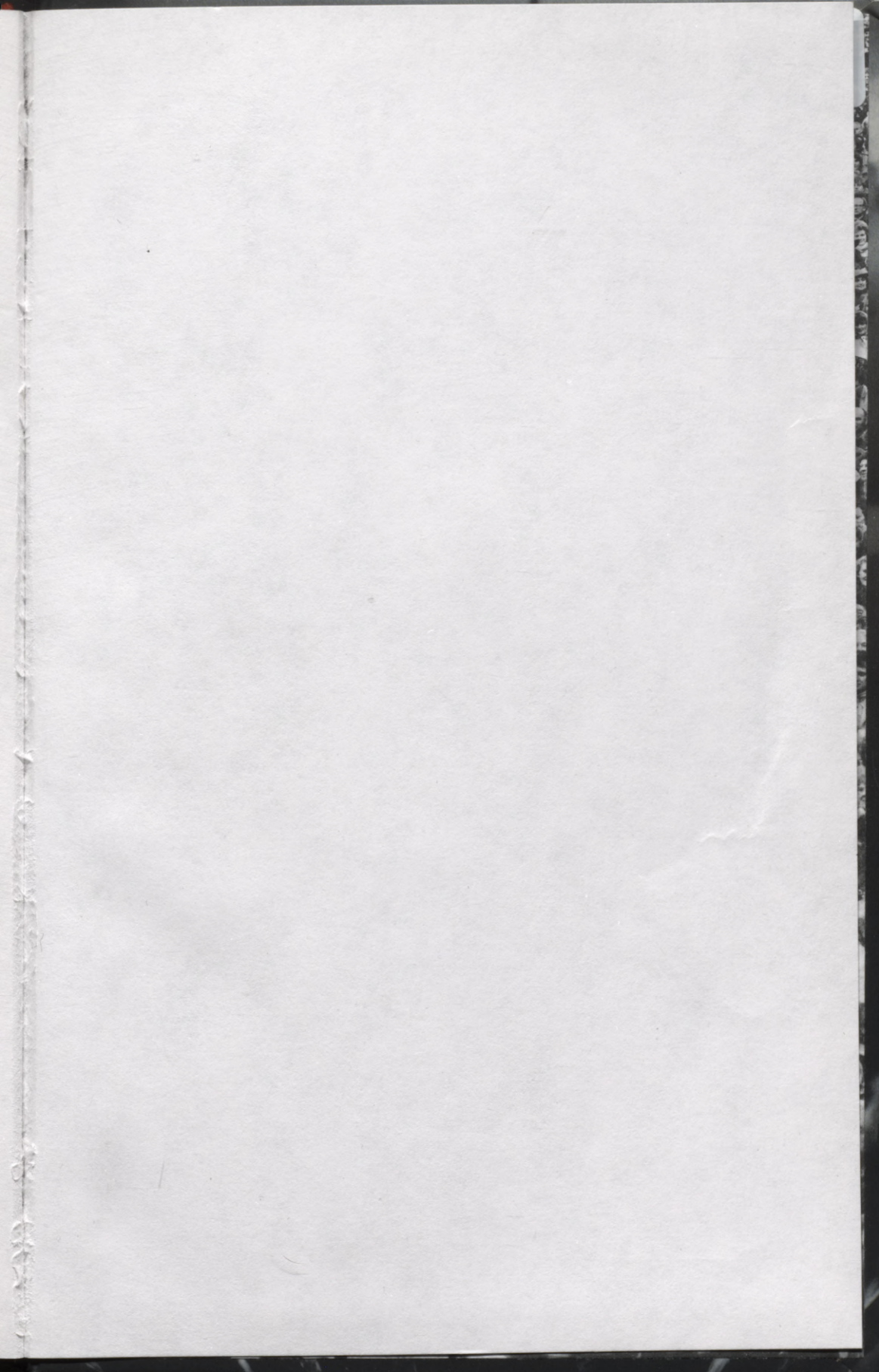
LATVIJAS TAUTAS FRONTE
1988-1991

Veltījums Trešajai Atmodai un
Latvijas Tautas frontes dibināšanas desmitgadei

SIA «Apgāds Jāņa sēta»,
Elizabetes ielā 83/85, k. 2, Rīga, LV-1050, Latvija.
Reģistrācijas apliecība Nr. 2-0149.
Iespiesta SIA «Apgāds Jāņa sēta» tipogrāfijā, Gaujas ielā 16,
Cēsis, LV-4100, Latvija.
Iesieta PAS «Tipogrāfija Jāņa sēta», Brīvības ielā 139, Rīga, LV-1012, Latvija.

Latvijas Tautas fronte. 1988-1991: Veltījums Trešajai Atmodai un Latvijas Tautas
La 811 frontes dibināšanas desmitgadei / Sastādītājs J. Škapars. - Rīga: SIA «Apgāds
Jāņa sēta», 1998. - 399 lpp., il.
ISBN 9984-07-125-1.

UDK 947.43.087.31

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0300033237

3,19

98-5
98

LATVIJAS TAUTAS FRONTE

